

บัญชีตรวจสอบได้ จัดสร้างที่ขายของเพิ่มในที่ดินที่เป็นสนามเด็กเล็กเล่น ด้วยงบประมาณจากบ
พัฒนาจังหวัด จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร(ส.ส.)เขต 1 และโครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้

ตลาดเก้าเส้งเป็นที่นิยมของคนสงขลา ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางที่จะออกไปนอกเมืองได้สะดวก
จะมีลูกค้าที่เดินทางออกนอกเมืองและคนในเมืองแวะซื้อสินค้าเป็นจำนวนมาก ตลาดเก้าเส้งเป็น
ที่กล่าวถึงในแง่ของการเป็นตลาดที่มีอาหารทะเลสดๆ ปลาเค็ม รวมกระทั่งผักสด ผลไม้และ
ร้านค้าของชำอื่นๆ จำนวนมาก นอกจากมีคนเก้าเส้งออกมาขายของจำนวน 100 กว่ารายต่อวัน
แล้ว ยังมีแม่ค้าที่มาจากภายนอกชุมชนอีกประมาณ 50 กว่ารายต่อวัน ฉะนั้น ตลาดเก้าเส้ง
มิได้มีเพียงเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารภแก้ปัญหาให้กับคนกลุ่มอื่นๆ
ของสังคมด้วย เมื่อเก้าเส้งมีตลาดที่สะอาด รองรับลูกค้าได้วันละ 1,000 กว่าคน ส่งผลต่อ
ภาพพจน์ชุมชนเปลี่ยนไป คนภายนอกจะมาจับจ่ายซื้อของอย่างปลอดภัยเหมือนตลาดทั่วๆ ไป
ที่ไม่ได้ระแวงว่าเป็นตลาดในชุมชนแออัด เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าตลาดเก้าเส้งเป็นตลาดของ
เมืองสงขลา ไม่ใช่ตลาดของคนเก้าเส้งเท่านั้นแต่เป็นจุดขายของเมืองสงขลาอีกอย่างหนึ่ง เช่น ถ้า
มาเที่ยวเมืองสงขลา นอกจากจะชมเมืองเก่าแก่วนครใน-นครนอก เที่ยวหาดสมิหลา ชมนาง
เงือกแล้วจะต้องแวะซื้ออาหารทะเลสดๆ จากตลาดเก้าเส้ง จึงถือว่ามาเที่ยวเมืองสงขลาอย่างแท้จริง

4.3 การสร้างสามัคคีธรรม ชุมชนเก้าเส้งได้แบ่งตามสภาพพื้นที่เป็น 2 ส่วนได้แก่
ส่วนที่อยู่ชายทะเลจำนวน 80 ครอบครั้ว ซึ่งมีไทยมุสลิมถึง 90% ไทยพุทธ 10% ส่วนที่ 2
ในที่ดินแปลงใหญ่ 26 ไร่ จำนวน 340 ครอบครั้วไทยพุทธ-มุสลิม ครึ่งต่อครึ่ง ส่วนใหญ่ของพี
นองชายทะเลไม่มีส่วนใช้ และชอบที่จะถ่ายชายทะเล ส่งผลต่อภาพพจน์ของชุมชนเป็นอย่างมาก
และเคยเป็นเหตุผลหนึ่งของการรื้อย้ายชุมชน ฉะนั้นการสร้างสามัคคีธรรมของชุมชน นอกจากจะ
ให้พี่น้องเก้าเส้งได้มีการถ่ายที่ถูกสุขลักษณะแล้วก็ต้องการแก้ภาพพจน์ให้กับชุมชนด้วย สร้างสาม
จำนวน 5 ห้อง ได้รับเงินสนับสนุนจากยูนิเซฟจำนวน 40,000 บาท ในปี 2532 และจัดตั้ง
กองทุนให้กับผู้ที่ต้องการสร้างสามัคคีธรรมของตนเองอีกจำนวนหนึ่ง สามัคคีที่ชายทะเลได้จัดเป็นสาม
ัคคีธรรมสำหรับคนชุมชนและคนทั่วไป โดยมีระบบการจัดการดูแลโดยกลุ่มผู้ใช้สามัคคีเอง เก็บเงินค่า
ใช้สามัคคีครอบครั้วละ 20 บาทต่อเดือน

4.4 กิจกรรมการพัฒนาคลองสำโรง คลองสำโรงเป็นคลองที่เชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบ
กับทะเลหลวง ซึ่งมีชุมชนบุกรุกอาศัยตลอดแนวคลอง 5 กิโลเมตร จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชน
เก้าเส้ง (ปากคลองสำโรงด้านทะเลหลวง) ชุมชนสำโรง ชุมชนหน้าโรงเรียนพาณิชย์ ชุมชนศาลา
เหลี่ยมและชุมชนบ่อหว่า ชุมชนทั้งห้าถูกกล่าวหาว่าเป็นชุมชนที่ทำให้คลองสกปรก ทั้งขยะลงคลอง
สร้างบ้านรูกัลลาลงในคลอง ชุมชนทั้งห้าแห่งได้ตกลงกันเพื่อทำความสะอาดคลองบริเวณใกล้ชุมชนของ
ตนเองในวันสำคัญต่างๆ ทำให้ขยะหมดไปและคลองสำโรงมีสภาพที่ดีขึ้นมากแต่น้ำยังเน่าเหม็น

เหมือนเดิม ซึ่งน่าจะเสียเกิดจากน้ำทิ้งของโรงงาน , ของเทศบาลและของชุมชนเอง ดังนั้นชุมชนทั้งห้า ได้มีการกำหนดฟื้นฟูของลำโรงที่มากกว่าการเก็บขยะและได้เสนอนโยบายการฟื้นฟูคลองลำโรงต่อ จังหวัดสงขลาและเสนอให้มีการขุดลอก ซึ่งทางจังหวัดสงขลาเห็นชอบด้วยในสมัยผู้ว่าราชการจังหวัด (นายยุวัฒน์ วุฒิเมธี) ปี 2537 ได้อนุมัติงบประมาณในการขุดลอกคลองเป็นเงิน 1.3 ล้านบาท หลังจากนั้นชุมชนได้มีอาสาสมัครสถาปนิกมาร่วมทำผังจัดระเบียบชุมชนและสิ่งแวดล้อมบริเวณชุมชน เสียใหม่ โดยกระบวนการทำผังชุมชนริมคลองได้ทำด้วยตัวเอง สถาปนิกเพียงช่วยเสริมทางด้าน เทคนิคเท่านั้น เมื่อชุมชนทั้งห้าได้ทำผังเรียบร้อยแล้ว ได้เสนอต่อจังหวัดอีกครั้งเพื่อขอการปรับปรุง ชุมชนต่อไป และทางจังหวัดได้ประสานงานกับการเคหะแห่งชาติ (ปี 2540) โดยเสนอการเคหะ แห่งชาติให้จัดทำโครงการปรับปรุงชุมชนและสาธารณูปโภค ในเวลาต่อมาการเคหะฯ ก็ได้อนุมัติ งบประมาณในการปรับปรุงชุมชนและสาธารณูปโภค ด้วยเงินงบประมาณ 17 ล้านบาท โดยการเคหะ แห่งชาติได้มอบหมายให้เทศบาลเป็นหน่วยงานดำเนินโครงการตามแนวทางที่ชุมชนกำหนดตามผังที่ ชุมชนเสนอนั้น แต่สำหรับชุมชนเก้าเส้งเทศบาลไม่ดำเนินการตามโครงการที่เสนอไป ในระยะนั้นคุณ ใจดี ซึ่งเป็นประธานชุมชนได้มอบหมายให้คณะกรรมการทำนุดูแลและติดตามโครงการ ปรากฏว่า เทศบาลไม่ยอมดำเนินการตามโครงการในชุมชนเก้าเส้งแล้วงบประมาณทั้งหมดนำไปสนับสนุนโครงการ อื่นๆ ในสี่ชุมชน และโครงการนี้ในชุมชนเก้าเส้งก็ไม่ได้รับรู้กันอย่างกว้างขวาง ผู้ที่รับผิดชอบเรื่องนี้ก็ ไม่ได้ติดตามอย่างจริงจัง ทำให้ชุมชนเก้าเส้งไม่ได้รับการปรับปรุงชุมชนและมีสาธารณูปโภคตามที่มี โครงการเสนอไป

สำหรับกิจกรรมพัฒนาคลองลำโรงนั้น ชุมชนเก้าเส้งจะมีเพื่อนที่อยู่ริมคลองร่วมกัน 5 ชุมชนแล้ว ชุมชนเก้าเส้งยังกระตุ้นให้ องค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) เขารูปร่างได้หันมาสนใจการ พัฒนาคลองลำโรงด้วย เพราะผังตรงข้ามชุมชนเก้าเส้งเป็นพื้นที่รับผิดชอบของ อ.บ.ต. เขารูปร่าง โดยที่แกนนำของชุมชนเก้าเส้งได้ชักชวนให้ อ.บ.ต. มาร่วมเก็บขยะในคลองในวันสำคัญต่างๆ ทำให้ อ.บ.ต. ได้นำการพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองลำโรงเป็นนโยบายหนึ่งของ อ.บ.ต. ด้วย

การพัฒนาคลองลำโรงของเก้าเส้ง สามารถเปลี่ยนภาพลักษณ์ของตนเองจากชุมชนที่ สกปรกทิ้งขยะลงคลอง ทำน้ำเสียลงคลองลำโรงมาเป็นชุมชนที่รักษาสีสิ่งแวดล้อมของคลองลำโรงได้ ดี และการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการพัฒนาคลอง ทำให้ชุมชนเก้าเส้งกับจังหวัด สงขลาได้มีการประสานงานในเรื่องการพัฒนาคลองลำโรงเชิงนโยบาย ส่งผลต่อความรู้สึกขัดแย้งที่ มีอยู่เดิม ที่ชุมชนเก้าเส้งเป็นชุมชนบุกรุกและขัดคำสั่งการรื้อย้ายชุมชนของทางจังหวัด มาเป็น ความสัมพันธ์ที่ร่วมมือกันในการพัฒนาคลองและเป็นความรู้สึกที่ดีต่อกัน ทำให้ลดกระแสของ การไล่รื้อชุมชนเก้าเส้งลงไปด้วย

4.5 กิจกรรมเพื่อที่อยู่อาศัย ชุมชนเก่าแสงเป็นชุมชนที่ทางราชการมีคำสั่งให้ย้ายเข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี 2502 จำนวน 70 ครอบครัว และขยายมากขึ้นจากครอบครัวเดิมและการย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ประมาณปี 2529 ทางราชการดำเนินงานโดยเทศบาลสงขลาต้องการเอาที่ดินคืน เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยให้ชาวชุมชนเก่าแสงย้ายไปอยู่นอกเมืองห่างจากที่เดิม 3 กิโลเมตร ที่บ้านพรจุต ต. เขารูปช้าง แต่คนเก่าแสงยืนยันไม่ขอย้าย ในขณะนั้นชุมชนก็มีคณะกรรมการชุมชน ซึ่งสนิทสนมกับนายกเทศมนตรี แต่ก็ไม่สามารถพูดคุยให้เทศบาลยกเลิกนโยบายการรื้อย้ายชุมชนเก่าแสงได้ เหตุผลการรื้อย้ายครั้งนั้น เพราะ ชุมชนเก่าแสงเป็นชุมชนที่สกปรก ส่งกลิ่นเหม็น ถ่ายอุจจาระบนชายหาด เป็นแหล่งยาเสพติด คลองลำโรงน้ำเหม็นก็เพราะคนเก่าแสงระบายน้ำเสียลงคลอง ข้อกล่าวหาเหล่านั้นหลายเรื่องก็เป็นข้อเท็จจริง

ในปี 2530 โครงการปรับปรุงชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา ได้ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลชุมชน โดยการสำรวจข้อมูล พบว่าคนชุมชนเก่าแสงมีความคิดเห็นต่อการรื้อย้ายว่าไม่เป็นธรรม และจะไม่ยอมรื้อย้ายตามคำสั่งของทางราชการ เจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้ร่วมกับคณะกรรมการชุมชนค้นหาทางออกของการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยใช้เหตุการณ์การรื้อย้ายของทางราชการมาเป็นประเด็นถกเถียง ทำให้คณะกรรมการชุมชนได้เห็นข้อเท็จจริงและจะพัฒนาชุมชน เพื่อ สร้างภาพใหม่ของเก่าแสง ให้สามารถอยู่ร่วมกับเมืองได้

ในระยะต้นของการเรียกร้องการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนเก่าแสงได้พยายามทำในระดับพื้นที่ คือ การยื่นหนังสือถึงนายกเทศมนตรีขออยู่ในที่ดินเดิม และในปี 2532 ก็ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) มีการจัดเดินขบวนจากชุมชนเก่าแสงไปยังสนามกีฬากลางจังหวัด ซึ่งระยะทาง 5 กิโลเมตร คนในชุมชนออกมาร่วมเดินทั้งหมดยกเว้นคนแก่กับเด็กเล็กที่เดินไม่ไหว คณะกรรมการชุมชนในช่วงนั้นส่วนใหญ่จะเป็นพรรคพวกของนายกเทศมนตรี ซึ่งไม่กล้าที่จะเปิดเผยตัวเองมากนัก แต่มีผู้ทำในเรื่องนี้ 2 ท่าน คือ คุณใจดี สว่างอารมณ์และคุณวินิจ เอกพันธ์ ได้นำขบวนและยื่นหนังสือด้วยตนเองแต่ภายในชุมชนก็ไม่ได้ขัดแย้ง ถึงแม้คณะกรรมการชุมชนจะไม่กล้า เพราะ เกรงใจนายกเทศมนตรี (นายประโชติ เอกอุรุ) แต่จะเคารพในข้อจำกัดของแต่ละคนทำให้สามารถร่วมงานกันได้ ในบทบาทที่แตกต่างกัน

หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้พาคณะกรรมการชุมชนพร้อมทั้งเชิญเจ้าหน้าที่ของเทศบาลไปศึกษาดูงานที่กรุงเทพฯ เรื่องการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและการแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ตามรูปแบบและทิศทางที่ชุมชนต้องการ เช่น ชุมชนกองขยะอ่อนนุช อยู่ในที่ดินของกรุงเทพมหานคร(ก.ท.ม.) ซึ่ง ก.ท.ม. ต้องการใช้ที่ดินและให้ชุมชนรื้อย้ายออกไป ซึ่งมีการเจรจากันหลายครั้ง จนในที่สุด ก.ท.ม. ก็ให้ความร่วมมือกับชุมชนในการจัดหาที่อยู่ใหม่ใกล้กับบริเวณกองขยะ และชุมชนอื่นๆ อีก เช่น ชุมชนคลองเตย ที่สามารถปรับปรุงอยู่ในที่ดินเดิมได้

ทำให้ชุมชนเก่าแก่มากได้มีแนวคิดในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเอง นำกลับมาประยุกต์ใช้โดยได้กำหนดเป็นแนวทางของตนเองในการขอยื่นยื่นอยู่ในที่ดินเดิม ดังนี้

1. ชุมชนเก่าแก่มากพร้อมที่จะพัฒนาชุมชน ให้มีสภาพดีขึ้นกว่าเดิมไม่เป็นแหล่งเสื่อมโทรม
2. การเสนอขอเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์
3. กิจกรรมเชิงนโยบาย (สร้างเครือข่ายระดับจังหวัดและระดับประเทศ เพื่อร่วมผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองชาวชุมชนแออัด และจัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัยแห่งชาติ)

1. กิจกรรมพัฒนาชุมชน หลังจากนั้นชุมชนเก่าแก่มากได้เริ่มปรับปรุงชุมชน เริ่มจากการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อเป็นที่พัฒนาการศึกษาของคนรุ่นใหม่ในเก่าแก่มาก , ปรับปรุงตลาดหน้าชุมชนให้เป็นแหล่งงานและหารายได้ของคนในชุมชน , ปรับปรุงถนนและระบายน้ำ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น และมีกลุ่มออมทรัพย์สนับสนุนเงินกู้เพื่อการปรับปรุงบ้านของสมาชิกกลุ่มฯ

2. การเสนอขอเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ ในปี 2534 หลังจากที่ชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ปลายปี 2533 ชุมชนมีความมั่นใจแล้วว่าตัวเองสามารถจัดระบบการเงินของชุมชน เพื่อมีเงินในการขอเช่าที่ดิน จึงมีตัวแทนจากชุมชนจำนวน 10 ท่าน ไปยื่นขอเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ แต่ไม่ได้รับคำตอบ กรมธนารักษ์อ้างว่าการดูแลที่ดินและอนุญาตในการเช่าที่ดินของกรมธนารักษ์นั้น เป็นอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อได้ติดตามเรื่องไปยังจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดไม่อนุญาตให้เช่า แต่หลังจากนั้นอธิบดีกรมธนารักษ์ได้มาที่จังหวัดสงขลาและได้เข้าพบผู้ว่าฯ คณะกรรมการชุมชนขอพบและพูดคุยด้วยแต่ถูกขัดขวาง แต่อธิบดีกรมธนารักษ์ได้ให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนว่ากรมธนารักษ์มีนโยบายที่จะให้ประชาชนเช่าที่ดิน แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดก็ยังยืนยัน เรื่องการเช่าที่ดินจึงยุติแต่นั้นมา

3. กิจกรรมเชิงนโยบาย (สร้างเครือข่ายระดับจังหวัดและระดับประเทศ เพื่อร่วมผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองชาวชุมชนแออัด) เก้าแก่มากได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้ร่วมร่างกฎหมายชุมชนแออัด ตั้งแต่ปี 2531 มีการแก้ไขปรับปรุงและเสนอเข้าสภาผู้แทนราษฎรมาหลายสมัย แต่ไม่ได้รับการพิจารณาในสภา จนกระทั่งปี 2536 ได้มีความพยายามที่จะเสนอร่าง พ.ร.บ. อีกครั้ง โดยใช้วิธีกดดัน สำหรับจังหวัดสงขลา มีการชุมนุมที่หน้าศาลากลาง 3 วัน 3 คืน เพื่อให้กระทรวงมหาดไทยได้นำร่างพระราชบัญญัติ(พ.ร.บ.) ฉบับที่ชาวชุมชนได้ร่างขึ้นเป็นร่างหลักในการพิจารณา เหตุผลที่ได้หยิบยก ร่างพ.ร.บ. ฉบับของชาวบ้านขึ้นมาให้สภาผู้แทนราษฎร พิจารณานั้น เพราะ ในช่วงที่ชุมชนแออัดได้เสนอร่าง พ.ร.บ. ชุมชนแออัดฉบับชาวบ้าน พรรคการเมืองต่าง ๆ ได้แก่ ประชาธิปัตย์ , ความหวังใหม่ การเคหะ

แห่งชาติ ก็ได้เสนอร่าง พ.ร.บ.ชุมชนแออัดฉบับที่ตนเองร่างมาด้วย การชุมนุมครั้งนั้นประสบผลสำเร็จ โดยกระทรวงมหาดไทยยินยอมที่จะใช้ร่าง พ.ร.บ.ชุมชนแออัดฉบับของชาวบ้าน เป็นร่างหลักในการเสนอเข้าสภาผู้แทนราษฎร และในขั้นตอนการแปรญัตติในวาระ 2 ขอให้มีตัวแทนชุมชนแออัดได้เข้าร่วมในกรรมาธิการด้วย แต่ในท้ายที่สุดร่าง พ.ร.บ. ชุมชนแออัดฉบับชาวบ้านยังไม่ได้เข้าสู่สภาฯ เนื่องจากมีการยุบสภา ฯ ทำให้ พ.ร.บ. ชุมชนแออัดฉบับชาวบ้านที่เสนอไปแล้วนั้น ต้องตกไปด้วย

หลังจากที่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว ได้ให้สิทธิประชาชนในการเสนอกฎหมายโดยรวมลงชื่อ 50,000 รายชื่อ ชุมชนเก่าแสงได้ร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในการทำกิจกรรมเพื่อให้ความรู้กับคนในชุมชนเรื่องของการเสนอกฎหมายตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และขอความร่วมมือของคนในชุมชนร่วมลงชื่อ 50,000 รายชื่อ ซึ่งผู้นำของชุมชนเก่าแสงเป็นกำลังหลักของจังหวัดสงขลาในการรณรงค์ภายในชุมชนชนเก่าแสงและพื้นที่อื่นๆ ด้วย แต่ พ.ร.บ. ชุมชนแออัดก็ยังไม่ได้ยังเสนอเข้าสภา เพราะเป็นช่วงต่อของการเปลี่ยนรัฐบาล

สำหรับกองทุนเรื่องที่อยู่อาศัยแห่งชาติ ก็ยังเป็นเรื่องที่ต้องรอสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ

6. กิจกรรมปรับปรุงถนนซอยและคูระบายน้ำ การสร้างบ้านของพี่น้องในเก่าแสงไม่ค่อยเป็นระเบียบ เพราะชุมชนไม่ได้วางผังไว้ก่อน ใครอยากสร้างบ้านตรงไหนก็สร้างเว้นเพียงทางเดินแคบ ๆ โดยเฉพาะบริเวณชายทะเล แต่บริเวณชุมชนที่อยู่ในดินผืนใหญ่ 27 ไร่ จำนวน 340 ครอบครัวมีการจัดผังได้ดีพอสมควร ซึ่งแบ่งเป็นซอย 3 ซอย มีตรอกที่เชื่อมระหว่างซอยและมีซอยเชื่อมกับถนนหลักสี่สาย หน้าชุมชน ซอยต่างๆ ชาวบ้านร่วมกันทำแต่ไม่ได้ถมลูกรัง เป็นหลุมเป็นบ่อ ชาวบ้านบางคนก็สร้างบ้านบนซอย

การปรับปรุงถนนซอยในครั้งแรกเมื่อประมาณปี 2534 ตัวแทนคณะกรรมการชุมชนได้ขอการสนับสนุนงบประมาณสนับสนุนจากโครงการปรับปรุงชุมชนแออัดสงขลา มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย จำนวน 40,000 บาท มาทำถนนลูกรัง ส่งผลกระทบกับบ้านหลายหลังที่สร้างบนถนนซอย บางบ้านสร้างล้ำออกมา คณะกรรมการพยายามพูดคุยให้บ้านแต่ละหลังยินยอมรื้อถอนและขยับเข้าไป เพื่อเว้นพื้นที่ถนนให้กว้างขึ้น เพราะบ้านที่สร้างบนถนนซอยเป็นบ้านหลังเล็กๆ ที่มีบ้านหลังใหญ่อยู่แล้ว แต่เมื่อมีครอบครัวใหม่ก็ขยายออกมา การทำความเข้าใจถึงการพัฒนาชุมชน การทำให้ชุมชนมีระเบียบเป็นวิธีการหนึ่งของการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของคนทั้งชุมชน ถึงแม้ว่าชุมชนยินดีที่จะรื้อถอนแต่ทางคณะกรรมการก็ได้ให้เงินชดเชยเพื่อซื้อวัสดุบางส่วน แต่ไม่ได้ช่วยทั้งหมด ซึ่งวิธีการนี้ก็ทำให้เกิดความร่วมมือได้ง่ายขึ้น ในขณะที่กำลังทำถนนก็เกิดปัญหา

ความไม่เข้าใจของชาวบ้านบางคน ออกมาตำหนิกรรมการและไม่ให้ความร่วมมือ แต่ด้วยความอดทนของกรรมการชุดนี้ กิจกรรมก็ผ่านไปด้วยดี ซึ่งกรรมการในการทำถนนครั้งนี้ คือ คุณใจดี สว่างอารมณ์ และคุณวินิจ เอกพันธ์ หลังจากชุมชนได้ปรับปรุงถนนทำให้สภาพทางกายภาพดีขึ้น ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจเรื่องของการพัฒนาและมีการประชุมในชุมชนเพื่อสรุปปัญหาของการทำถนนที่ผ่านมา ชาวบ้านได้เสนอให้มีการทำคูระบายน้ำควบคู่กับการทำถนนสายอื่นๆ ต่อไป

ในปี 2536 คณะกรรมการชุมชนและชาวบ้านร่วมเขียนโครงการของบประมาณปรับปรุงสุขาภิบาลชุมชน เพื่อทำคูระบายน้ำทั้งบริเวณชุมชน โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนประมาณ 400,000 บาท จากโครงการการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง (ไลฟ์ ยูเอ็นดีพี) ซึ่งแหล่งทุนมีเงื่อนไขให้ชุมชนร่วมคิด-ร่วมทำโครงการ งบประมาณนั้นให้สำหรับการจัดซื้ออุปกรณ์การก่อสร้างและการสัมมนาของคนในชุมชนเท่านั้น เมื่อเทศบาลทราบถึงการอนุมัติโครงการจากโครงการการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง ทางเทศบาลก็ส่งระเบียบไปยังโครงการไลฟ์ไม่ให้ออนเงินให้ก่อสร้างทำโครงการตามแผนที่ขอไป คณะกรรมการชุมชนจึงได้มอบหมายให้คณะกรรมการท่านที่มีความสนิทสนมกับนายกเทศมนตรีสงขลาเป็นการส่วนตัว เข้าพบเพื่อชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการทำโครงการ แต่เทศบาลก็ไม่ยินยอมจนกระทั่งเวลาล่วงเลยมาปีกว่าเก้าเส้งก็ยังไม่ได้ทำโครงการ นักพัฒนาจึงได้ทำหน้าที่ประสานระหว่างโครงการไลฟ์กับเทศบาลให้เกิดความเข้าใจในเรื่องวัตถุประสงค์ของการสนับสนุน ซึ่งไม่ได้สนับสนุนการอยู่ที่เดิมของเก้าเส้งแต่เป็นการสนับสนุนเพื่อฝึกให้ชุมชนได้รู้จักการบริหาร-จัดการด้านสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง นอกจากชุมชนจะมีสภาพที่ดีขึ้นแล้วยังส่งผลให้คลองลำโรงดีขึ้นด้วย จากโครงการนี้เทศบาลจึงให้ความร่วมมือทำหนังสือไปยังโครงการไลฟ์ให้ออนเงินไปยังเก้าเส้งเพื่อให้ชุมชนได้ดำเนินการตามโครงการฯ

เมื่อถึงขั้นของการดำเนินการ เป็นช่วงที่ชาวชุมชนเริ่มท้อถอย เป้าหมายการขัดขวางของเทศบาลที่จะให้เงินลงมายังชุมชนเก้าเส้ง ความร่วมมือของคนในชุมชนก็เริ่มลดลงเพราะการทำโครงการกับการดำเนินงานล่วงเลยมาเป็นเวลานาน ซึ่งต้องกระตุ้นชาวชุมชนกันใหม่ให้เข้าร่วมดำเนินการ ซึ่งคณะกรรมการชุมชนท่านอื่นๆ ไม่ได้สนใจในประเด็นเหล่านี้ ทำให้คุณใจดี ต้องออกมาเป็นแกนนำในการดำเนินโครงการฯ และได้รับความร่วมมือจากชาวชุมชนจนทำคูระบายน้ำแล้วเสร็จตามโครงการ แต่ยังไม่ทั่วถึงทั้งชุมชน โดยเฉพาะบริเวณคูระบายน้ำริมถนนลาพัศชนหน้าชุมชนยังมีน้ำขัง พี่น้องในชุมชนก็ร่วมกันออกเงินบางส่วนร่วมกันทำคูระบายน้ำให้พอแก้ปัญหาได้ก่อน

ในปี 2539 ได้มีโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง (แดนแซด) ที่ต้องการจะสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือของคนในท้องถิ่นร่วมจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนต่างๆ ในเขตเมือง ฉะนั้นการขอใช้งบประมาณของโครงการต้องผ่านการพิจารณาโครงการจากพหุภาคีจังหวัด ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนเทศบาล , ประชาสังคม , นักวิชาการ , นักพัฒนาและตัวแทนชุมชนในสัดส่วน

60% ของคณะกรรมการทั้งหมด ซึ่งคุณใจดีก็เป็นหนึ่งในคณะกรรมการชุดนี้ เมื่อมีช่องทางชุมชนเก่าแล้วจึงได้ทำโครงการของงบประมาณไปยังเวทีพหุภาคีจังหวัดและมีกระบวนการในการพิจารณาโครงการ โดยมีเงื่อนไขชุมชนที่ขอการสนับสนุนจะต้องเคยมีการพัฒนาชุมชนที่ช่วยเหลือตนเองมาก่อน และคนในชุมชนร่วมทำโครงการ ฉะนั้นชุมชนเก่าแล้วซึ่งมีการพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อมมาก่อนแล้ว ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำคู่มือแนะนำริมถนนสาธารณะหน้าชุมชน เป็นเงิน 200,000 บาท ทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมชุมชนดีขึ้นทั่วทั้งบริเวณชุมชน และการทำคู่มือนี้ทำให้คนภายนอกที่ร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาโครงการได้รับรู้ถึงกระบวนการพัฒนาของชุมชนเก่าแล้วที่ผ่านมาและแนวทางการพัฒนาชุมชนเก่าแล้วในระยะต่อไป

สรุปการทำกิจกรรมของชุมชนเก่าแล้ว

กิจกรรมของชุมชนเก่าแล้วพอจะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมที่สำเร็จในระยะเวลาสั้นๆ เช่น การทำคู่มือแนะนำ , ถนน , เก็บขยะ , ส้วมสาธารณะ
2. กิจกรรมที่ต้องทำเป็นประจำและใช้เวลานาน เช่น ตลาด , ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก , กลุ่มออมทรัพย์

ซึ่งกิจกรรมทั้งสองลักษณะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน เช่น ตลาด , ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก , ส้วมสาธารณะ เกิดขึ้นในช่วงปี 2532 กลุ่มออมทรัพย์ , ถนน ในช่วงปี 2533 และคู่มือแนะนำ เริ่มทำตั้งแต่ปี 2536 ในปี 2540 จึงจะมีคู่มือแนะนำทั่วทั้งชุมชน

กิจกรรมทั้งหมดของชุมชนเก่าแล้วจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันและหนุนเสริมซึ่งกันและกัน เช่น กิจกรรมตลาดซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งชุมชนไม่เคยคิดที่จะจัดระบบ จนกระทั่งเมื่อมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบ ต้องมีเงินมาบริหารจัดการเป็นประจำทุกวัน และตลาดหากสร้างภาพพจน์ที่ไม่ดีก็จะส่งผลต่อเรื่องที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วย ชุมชนจึงให้ความสนใจและพัฒนาตลาดอย่างจริงจัง ทั้งเรื่องความสะดวก การจัดเก็บรายได้เพื่อนำมาบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้สามารถอยู่ได้

การทำกิจกรรม จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนและเมื่อวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาแล้วจะต้องมีกระบวนการประชุม ดูงาน หรือบางกิจกรรมมีการสัมมนาก่อนการทำกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมเป็นเพียงเครื่องมือของการพัฒนาคน , สร้างความสามัคคี , พัฒนาทักษะการบริหารจัดการสู่การพัฒนาชุมชนและองค์กรชุมชน

ซึ่งกิจกรรมทุกกิจกรรมที่ทำได้ต้องแก้ “รหัสหมาย” ของชุมชนเก่าแล้ว เช่น ชุมชนเก่าแล้วเป็นชุมชนที่สกปรก ไม่ปลอดภัย กลิ่นเหม็น คนไม่พัฒนาทางการศึกษา สร้างปัญหาให้กับสังคมและเป็นผู้บุกรุก ซึ่งเมื่อทำกิจกรรมที่กล่าวมา รหัสหมายเปลี่ยนไปในมุมมองของคนภายนอก

ซึ่งสังเกตได้จากชุมชน **เก้าเส้งเป็นต้นแบบของการพัฒนา** เป็นพื้นที่ที่มีคนภายนอกมาศึกษาดูงาน ผู้นำได้รับการยอมรับให้เป็นคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียนเทศบาล 3 และได้รับเชิญไปบรรยายในงานต่างๆ คนในชุมชนเองก็รู้สึกมีเกียรติมีศักดิ์ศรีมากขึ้น มีความมั่นใจในการเรียกร้องสิทธิที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม เพราะเขาสามารถอธิบายการอยู่อาศัยในที่เดิมได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ การพัฒนา

ปัญหาและอุปสรรค

1. ในช่วงแรกจะได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนน้อยมากต้องอาศัยเวลาและกิจกรรมที่หลากหลาย ผู้นำต้องมีความอดทนในการชักจูงให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม
2. เรื่องงบประมาณ การทำงานเพื่อการพัฒนาคน โดยใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือท่ามกลางกระแสการไล่รื้อ ต้องใช้เวลาและงบประมาณเป็นอย่างมาก เช่น การดูงาน , สัมมนาก็จะจำกัดในกลุ่มผู้นำไม่กี่คน ทำให้ไม่สามารถจะให้การศึกษา เรียนรู้ตรงแก่ทุกคนได้ ส่งผลต่อการเรียนรู้ที่ไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชน
3. เทศบาลไม่เห็นด้วยที่จะให้เก้าเส้งพัฒนา เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างการไล่รื้อ ถ้ามีการพัฒนาชุมชนจะมีข้อต่อรองไม่ยอมรับย้าย

ผู้นำ

ชุมชนเก้าเส้งมีผู้นำอยู่หลากหลายพอจะแบ่งประเภทได้ดังนี้

1. ผู้นำศาสนา ซึ่งมีหะยีแอ เหมเจริญ โต๊ะอิหม่ามของมัสยิด “ อัลฮิidayะห์ ” ชุมชนเก้าเส้งเป็นคนแรก ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนเก้าเส้ง ทั้งคนไทยพุทธและมุสลิม หะยีแอเป็นผู้ที่ชักชวนพี่น้องกลุ่มนี้มาอยู่ที่เก้าเส้ง ถึงแม้หน่วยงานรัฐจะจัดสรรที่ดินให้อยู่อาศัย ซึ่งมีสภาพเป็นป่าเสม็ด ปายาง พี่น้องเก้าเส้งต้องช่วยกันปรับปรุงที่ดินให้พอที่จะสร้างที่อยู่อาศัยได้ ถนนเข้า-ออกชุมชนไม่มี ชาวชุมชนเก้าเส้งรุ่นแรกต้องช่วยกันทำให้มีถนนพอที่เดินเข้า-ออกได้สะดวก เพื่อนาสินค้า (ปลาเค็ม , ปลาสด) ออกไปขายได้ ซึ่งมีหะยีแอ เป็นผู้นำในการพัฒนา นอกจากจะพัฒนาชุมชนแล้ว หะยีแอร่วมกับพี่น้องเก้าเส้งได้สร้างสำนักสงฆ์ที่เขาไกล่เก้าเส้ง ไกล่กับชุมชน แต่มีคลองสำโรงคั่นอยู่ ในหน้ามรสุมน้ำจะเชี่ยวกราก พระที่สำนักสงฆ์เก้าเส้งไม่สามารถข้ามฝั่งมาบิณฑบาตที่ชุมชนเก้าเส้งได้ โต๊ะอิหม่ามก็ให้ลูกหลานนำเรือไปรับพระมาบิณฑบาต แต่ต่อมาได้ร่วมมือกับพระและพี่น้องชุมชนเก้าเส้งสร้างสะพานไม้เพื่อให้การติดต่อระหว่างสำนักสงฆ์กับชุมชนสะดวกขึ้น

โต๊ะอิหม่ามคนที่ 2 ของเก้าเส้ง ก็เป็นหลานเขยของหะยีแอ ก็ได้พัฒนาเด็กมุสลิมในเรื่องการศึกษาด้านศาสนา ร่วมกับพี่น้องมุสลิม และพี่น้องไทยพุทธจัดหาทุนสร้างอาคารเพื่อเปิดสอนศาสนาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน ในช่วงเย็นและวันเสาร์-อาทิตย์ และท่านเป็นครูสอนด้วยตนเองด้วย ท่านมุ่งมั่นที่จะให้คนรุ่นใหม่ของเก้าเส้งยึดมั่นในศาสนา นอกจากจะเปิดสอนศาสนาแล้วยังได้ร่วมกับคณะกรรมการชุมชนในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ท่านมีเพียงสนใจการศึกษาด้านศาสนาอิสลามเท่านั้น โต๊ะอิหม่ามอาซิส ได้ทำโครงการของงบประมาณจากกรมศาสนาสนับสนุนครูพี่เลี้ยงศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 2 ตำแหน่ง

2. ผู้นำอุปถัมภ์ ที่คนเก้าเส้งพูดถึงกันมากมีอยู่ 2 ท่าน คือ นายดาเลส นุ้ยสามัญ ลูกเขยของนายหะยีแอ และอีกท่านคือเจ้าแก้วฮัก เอกพันธ์ ผู้นำทั้ง 2 ท่านเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี นายดาเลสเป็นคนใจกว้าง นักเลง คอยช่วยเหลือคนที่ยากลำบากในชุมชน และต่อมาก็ได้ตั้งโรงงานทำแมงกระพรุนส่งออกต่างประเทศ ในช่วงปี 2516 - 2521 เล่ากันว่าคนเก้าเส้งมากกว่าครึ่งทำงานในโรงงานของนายดาเลส นอกจากจะสร้างงานให้คนเก้าเส้งแล้วยังเป็นคนคอยไกล่เกลี่ย ระงับเหตุการณ์ที่เป็นความขัดแย้งรุนแรงในชุมชนได้ (นายดาเลสเสียชีวิตในปี 2521) ส่วนเจ้าแก้วฮัก ซึ่งเปิดร้านขายของชำในชุมชนก็เป็นคนที่ย้ายมาจากชุมชนแหลมสนอ่อน ในปี 2502 พร้อมกับโต๊ะอิหม่ามหะยีแอ ท่านเป็นผู้อุปถัมภ์คนเก้าเส้ง ใครไม่มีกินก็มาขอท่าน ผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ก็จะพึ่งพาท่าน จนกว่าจะมีงานทำที่แน่นอน และเป็นคนหนึ่งหลายคนที่มาอยู่ที่เก้าเส้งแล้วร่ำรวยแล้วย้ายออกไปอยู่นอกชุมชนเหลือเพียงลูกหลานคือ วินิจ เอกพันธ์ซึ่งเป็นแกนนำชุมชนในช่วงต่อมา

3. ผู้นำที่ใกล้ชิดกับการเมืองท้องถิ่น ผู้นำรุ่นนี้จะอยู่กันเป็นทีมที่เกาะกลุ่มอย่างเหนียวแน่น ประมาณ 4 - 5 คน เป็นกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ประมาณช่วงปี 2510 - 2515 มีความใกล้ชิดกับนักการเมือง(นายกเทศมนตรี) กลุ่มนี้เป็นแกนนำการพัฒนาชุมชนในบทบาทที่เป็นทางการ มีการแต่งตั้งจากเทศบาล คือ นายประดิษฐ์ ชนะชัยวงศ์ และนายلوب ทองศรี มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเรื่องความสงบเรียบร้อย ความสะอาดของโซนเก้าเส้ง ในปี 2525 ซึ่งยังไม่มีการจัดตั้งชุมชน และมาจัดตั้งชุมชนโดยเทศบาลในปี 2527 ซึ่งมีนายلوب และ นายประดิษฐ์เป็นคณะกรรมการชุมชน มีนายสวณ มัลลย์วิทย์จันทร์ เป็นประธาน ผู้นำกลุ่มนี้ได้รับการแต่งตั้งจากเทศบาล ให้เป็นคณะกรรมการชุมชน 2 สมัย เปลี่ยนประธานจากนายสวณ เป็น นายประดิษฐ์ และคณะกรรมการชุดที่ 3 - 4 เริ่มมีผู้นำเชิงการพัฒนาพร้อมทีมด้วยจุดเด่นของกลุ่มผู้นำที่ใกล้ชิดกับนักการเมืองทำให้เก้าเส้งใช้ช่วงที่มีการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยที่เข้มข้นในช่วงปี 2529 - 2537 และในช่วงที่ชุมชนมีทิศทางการพัฒนาของตนเองแต่ยังถูกแทรกแซงจากการเมือง ผู้นำกลุ่มนี้ก็จะเป็ฝ่ายประสานความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจระหว่างชุมชน

กับเทศบาล ทำให้ความขัดแย้งไม่รุนแรงมากนัก เช่น ในช่วงปี 2532 ชุมชนเก้าเส้งได้เดินขบวนมีพี่น้องในชุมชนให้ความร่วมมือทั้งชุมชน เดินเพื่อยื่นหนังสือให้กับนายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) ผู้นำกลุ่มนี้จะไม่ออกมาทำเต็มที่แต่ก็ไม่ขัดขวาง แต่จะช่วยชี้แจงว่าฝ่ายการเมืองมองเรื่องนี้อย่างไร และมีอะไรบ้างที่ควรเตรียมเพื่อป้องกันเหตุการณ์ต่างๆ

4. ผู้นำการพัฒนาและต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งมีบุคคลสำคัญอยู่ 2 ท่าน คือ คุณใจดี สว่างอารมณ์และคุณวินิจ เอกพันธ์ ซึ่งมีบทบาทเด่นในช่วงที่ชุมชนเก้าเส้งมีปัญหาการไล่รื้อ ในปี 2530 ซึ่งต้องอาศัยผู้นำที่กล้าจะเผชิญหน้ากับหน่วยงานรัฐ คุณวินิจ เอกพันธ์ ในช่วงนั้นอายุประมาณ 30 กว่าๆ ได้รับการศึกษาระดับปริญญาตรี และมาจากครอบครัวที่เคยเอื้อเฟื้อต่อพี่น้องในเก้าเส้งมาก่อน และคุณใจดี สว่างอารมณ์ ก็มีอายุประมาณ 40 มีอาชีพเป็นแม่ค้าและปล่อยเงินกู้แต่เป็นคนที่ชอบช่วยเหลือคนอื่นในทุกๆ เรื่อง และที่สำคัญการเรียกร้องความเป็นธรรมต่างๆ ทั้งระดับชุมชนและปัจเจกบุคคล

ขณะนั้นชุมชนมีปัญหาการไล่รื้อคนชุมชนเค็งคว้างไม่รู้จะทำอย่างไร และในช่วงนั้นมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งทำงานในชุมชนแออัดในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ได้ขยายงานมาที่จังหวัดสงขลาและใช้ชื่อ “โครงการปรับปรุงชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา” ได้เลือกพื้นที่ชุมชนเก้าเส้งเป็นชุมชนแรกในการลงทำงาน โดยเริ่มจากการสำรวจชุมชนและส่งเจ้าหน้าที่ลงทำงานในพื้นที่เก้าเส้ง มีผู้นำอยู่มากมายไม่เชื่อว่าเจ้าหน้าที่โครงการฯ จะจริงจังกับชุมชน และระแวงว่าน่าจะเป็นคนที่นายทุนส่งมาสอดแนมความเคลื่อนไหวของชุมชนเก้าเส้ง แต่ผู้นำทั้ง 2 ท่านที่กล่าวมาข้างต้นได้เสนอในที่ประชุมคณะกรรมการชุมชนว่าเราน่าจะลงทำงานกับเขาดู ถ้าเขาไม่จริงจังกับชุมชนก็จะไล่ออกจากชุมชน การร่วมกันทำงานกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ บนพื้นฐานของการไม่ไว้วางใจกันท่ามกลางปัญหาการไล่รื้อของชุมชน ฉะนั้นผู้นำ 2 ท่านที่กล้าที่จะพิสูจน์ ทำให้ใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่โครงการฯ กว่าผู้นำคนอื่น ๆ

เมื่อชุมชนได้เพื่อนร่วมงานอย่างเจ้าหน้าที่โครงการฯ ทางชุมชนได้กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยหาประสบการณ์จากที่อื่นๆ และกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ เช่น กิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การเดินขบวนเพื่อยื่นหนังสือให้กับนายกรัฐมนตรี (ปี 2532) กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้นำ 2 ท่านนี้โดดเด่น เพราะผู้นำท่านอื่นไม่กล้าที่จะทำทนายอำนาจรัฐ เกรงใจนายกเทศมนตรี แต่ 2 ท่านนี้ไม่กลัว ต้องการจะบอกกับนายกรัฐมนตรีว่าชาวชุมชนเก้าเส้ง ไม่ต้องการรื้อย้าย เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้นายกเทศมนตรี (นายประโชติ เอกอรุ) โกรธมากถึงกับประกาศว่าถ้าย้ายชุมชนเก้าเส้งไม่ได้จะนั่งเป็นนายกเทศมนตรีทำไม และเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ผู้นำชุมชนมีความชัดเจนในความจริงใจของเจ้าหน้าที่ ทำให้เจ้าหน้าที่โครงการฯ กับชุมชนทำงานร่วมกัน และสร้างกิจกรรมพัฒนาชุมชนเป็น

จำนวนมาก (ที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4) และคุณวินิจ เอกพันธ์ ได้ย้ายออกจากชุมชนเมื่อปี 2539 ขณะที่ คุณใจดี ได้รับเลือกให้เป็นประธานชุมชนและประธานกลุ่มออมทรัพย์ คุณใจดี จึงมีบทบาทนำในการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยในรูปแบบต่างๆ และได้รับการยอมรับจากเพื่อนชุมชน แอ๊ดคนอื่น ๆ ในจังหวัดสงขลา และสร้างเครือข่ายในระดับภาคใต้ จนกระทั่งเป็นตัวแทนชุมชน แอ๊ดให้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการบริหารสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง การเคหะแห่งชาติ มีวาระ 2 ปี (2539 – 2540) ส่วนกิจกรรมภายในชุมชน คุณใจดี ก็สร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมา ร่วมทำงานทั้งกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และคณะกรรมการชุมชนแต่จะมีบทบาทอยู่ในชุมชนเท่านั้น คุณใจดี จะเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานภายนอกและดึงทรัพยากรต่างๆ เข้ามาในชุมชน และกิจกรรมในชุมชนก็ปล่อยให้ทีมงานเหล่านั้นทำแต่จะเข้าร่วมจัดการกิจกรรมที่มีภายในชุมชนด้วย ทำให้ คุณใจดี ได้รับการยอมรับในชุมชนสูงมาก และมอบหมายให้ตัดสินใจแทนคนในชุมชนในหลายๆ เรื่อง

5. ผู้นำเชิงผลประโยชน์ เหตุที่มองว่าผู้นำเก้าอี้ในช่วงปัจจุบันเป็นผู้นำเชิงผลประโยชน์ เพราะเป็นปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้นำประเภทนี้เป็นคณะกรรมการชุมชนที่ผ่านการเลือกตั้ง เมื่อปี 2542 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนครั้งแรก เพราะครั้งที่ผ่านมามาจากการแต่งตั้ง และถูกแทรกแซงจากการเมืองภายนอก ที่ต้องการจะให้คนของฝ่ายตนได้รับการเลือกตั้ง โดยมีกลวิธีหลายอย่าง เช่น จัดเลี้ยง , ให้ข้อเสนอที่จะให้ผลประโยชน์จากกลุ่มออมทรัพย์ เช่น ถ้าเขาได้เป็นคณะกรรมการชุมชนสามารถกู้เงินได้ไม่จำกัดจำนวนหรือไม่ต้องคืนเงินกู้

เมื่อผู้นำกลุ่มนี้เข้ามาบริหารชุมชน ก็ต้องการเพียงการบริหารกิจกรรมที่มีผลประโยชน์เป็นหลัก เช่น ต้องการบริหารโครงการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์เป็นผู้จัดทำโครงการ และงานดำเนินไปได้มากกว่า 80 % และเงินตลาดที่มีระบบบัญชีที่ดี ที่สำคัญคนกลุ่มนี้เข้ามาเป็นผู้นำจากการเลือกตั้ง ไม่มีภาวะการเป็นผู้นำ ไม่เคยผ่านการทำกิจกรรมในชุมชนมาก่อนเลย และเมื่อเป็นคณะกรรมการชุมชนโดยตำแหน่ง ทำให้ผู้นำกลุ่มนี้ไม่สามารถสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนต่อไปได้ ในช่วงนี้ชุมชนเก้าอี้ไม่มีนักพัฒนาลงทำงาน (หมายเหตุ โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ ไม่ได้เป็นพี่เลี้ยงคณะกรรมการชุมชน แต่เป็นพี่เลี้ยงเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์ตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมา)

การที่ชุมชนเก้าอี้มีผู้นำหลายประเภท ผู้นำประเภทที่ 1 และ 2 จะยุติบทบาทตามสภาวะของตนเอง เช่น แก่ ตาย ย้ายออกนอกชุมชน แต่ผู้นำประเภทที่ 3 , 4 ,5 เป็นผู้นำที่มีบทบาทอยู่ในชุมชนตามสภาวะที่เปลี่ยนไป เช่น ผู้นำรุ่นที่ 3 จะไม่มีตำแหน่งใดๆ ในช่วงปี 2539 เขายังต้องการที่จะเป็นผู้นำแต่สถานการณ์การพัฒนาชุมชนไม่เอื้อต่อเขา เขาเป็นเพียงผู้

ออกคำสั่ง , รับงานจากเทศบาล แต่ชุมชนต้องการผู้นำในการปฏิบัติ แก้ปัญหาให้ได้จริง ทำให้เกิดช่องว่างของผู้นำรุ่น 3 และ 4 เมื่อมีการเลือกตั้งในปี 2542 ผู้นำประเภทที่ 3 ก็มาหนุนช่วยผู้นำประเภทที่ 5 เพื่อลดบารมีของผู้นำประเภทที่ 4 เมื่อมีความร่วมมือของผู้นำประเภทที่ 3 กับ 5 จับมือกัน ประกอบกับนักการเมืองภายนอกเข้าแทรกแซง ทำให้ผู้นำประเภทที่ 4 ไม่ได้รับการเลือกตั้งและเกิดวิกฤตขึ้นในชุมชนเก่าเล่า

วิกฤตชุมชน

1. ที่มา : ของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งของชุมชนเก่าเล่า ได้สั่งสมมาจากกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในขณะที่ผู้นำอีกกลุ่มพัฒนาจากคำสั่งของเทศบาล ทำให้ผู้นำเชิงการพัฒนาถูกมองว่าการทุ่มเทเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นมีผลประโยชน์หรือไม่ และการพัฒนาในแนวทางที่อาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ก็มีสมาชิกกลุ่มหนึ่งให้ความร่วมมือและเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ประกอบกับแหล่งทุนจากภายนอกมีนโยบายที่จะสนับสนุนการพัฒนาในแนวนี้อย่างเต็มที่ ทำให้เก่าเล่าได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการเรียนรู้จากภายนอกเป็นจำนวนมาก ส่งผลต่อความสำเร็จของการทำกิจกรรมในชุมชน สร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับเก่าเล่า ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้นำเชิงการพัฒนากับผู้นำประเภทอื่นๆ ความขัดแย้งที่เก็บตัวอยู่เงียบๆ เมื่อมีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน ในปี 2542 ทำให้มีการตั้งทีมขึ้นมาแข่งขันระหว่างทีมที่นำการพัฒนาชุมชน กับ ทีมที่ต้องการการนำเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ทีมแรกก็เชื่อมั่นในพลังส่วนหนึ่งที่ได้ร่วมกันพัฒนาชุมชนกันมาเป็นเวลานาน แต่อีกทีมใช้อำนาจการเมืองจากภายนอกสนับสนุนบวกกับกลุ่มเครือข่าย ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และคนชุมชนส่วนหนึ่งที่มองว่าการพัฒนามีส่วนทำให้ผู้นำได้ผลประโยชน์ จึงทำให้ทีมใหม่ชนะการเลือกตั้งให้เป็นคณะกรรมการชุมชน

คณะกรรมการชุมชนที่ผ่านการเลือกตั้งจากสมาชิกในชุมชน เทศบาลก็จะรับรองและมีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการโดยมอบหมายให้มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลชุมชน เข้าควบคุมกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชนทั้งหมดและประสานงานกับเทศบาล

ในประเด็นของการดูแลกิจกรรมในชุมชน ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนด้วย แต่กลุ่มออมทรัพย์มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากกิจกรรมอื่นๆ เพราะ มีสมาชิกเป็นเจ้าของกลุ่ม มีการบริหารจัดการที่เป็นอิสระ เมื่อคณะกรรมการชุมชนต้องการเข้าควบคุมจึงเกิดการตอบโต้จากสมาชิก ถึงแม้กลุ่มออมทรัพย์จะมีสมาชิกเพียง 500 คน จากจำนวนประชากร 2,500 คน

ของชุมชนเก่าแก่มาก แต่ 500 คนมีพลังตอบโต้การครอบงำของคณะกรรมการชุมชน เมื่อสมาชิกกลุ่มไม่ยินยอมให้คณะกรรมการชุมชนเข้ามาจัดการกลุ่มออมทรัพย์ คณะกรรมการชุมชนไม่พอใจก็พยายามสร้างเงื่อนไขขัดขวางการทำงานของกลุ่ม ทางด้านเทศบาลก็ไม่พอใจมากกว่ากลุ่มออมทรัพย์กระด้างกระเดื่องไม่ยอมขึ้นตรงต่อเทศบาล เทศบาลก็สนับสนุนให้คณะกรรมการชุมชนใช้อำนาจกับกลุ่มออมทรัพย์มากขึ้น และสร้างความเชื่อมั่นให้กับคณะกรรมการชุมชน ในวิธีคิดที่ว่ากลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การปกครองของคณะกรรมการชุมชนเป็นกลุ่มเถื่อน

2. พัฒนาการของวิกฤต

คณะกรรมการชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาล และให้อำนาจในการบริหารจัดการชุมชน ดูแลกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนทั้งหมดรวมกระทั่งกลุ่มออมทรัพย์ด้วย ซึ่งในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง ได้มีการกล่าวโจมตีคณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์และชุมชน ถึงการบริหารชุมชนที่ผ่านมาไม่โปร่งใส สร้างความไม่เชื่อมั่นให้กับสมาชิกต่อกลุ่มออมทรัพย์และผู้นำกลุ่ม เมื่อคณะกรรมการชุมชนเข้ามาบริหารก็ต้องการที่จะเข้ามาบริหารกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งตอนนั้นกลุ่มออมทรัพย์ได้มีโครงการสร้างอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหลังใหม่ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (ซิฟ) จำนวน 1.3 ล้านบาท แต่เนื่องจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมเป็นคู่สัญญากับกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ต้องบริหารโครงการฯ ต่อไปจนแล้วเสร็จ ส่งผลให้คณะกรรมการชุมชนและเทศบาลไม่พอใจจนกระทั่งสร้างอาคารหลังใหม่แล้วเสร็จ คณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกต้องการที่จะจัดงานฉลองเพื่อเป็นการทำบุญและเป็นศิริมงคลแก่ผู้จัด ตามรูปแบบประเพณีของคนไทย แต่คณะกรรมการชุมชนขัดขวางไม่ให้มีการจัดงานฉลอง ซึ่งคณะกรรมการต้องการที่จะจัดงานเองและไม่ให้กลุ่มออมทรัพย์เข้าร่วมงาน ซึ่งเป็นการเห็นชอบของนายกเทศมนตรี (นายประโชติ เอกอรุ) ด้วยเมื่อฝ่ายคณะกรรมการชุมชนมีเทศบาลเป็นฝ่ายหนุน กลุ่มออมทรัพย์ก็มีสมาชิกของกลุ่มเป็นฝ่ายหนุน และมีนักพัฒนาเป็นพี่เลี้ยง ทำให้กลุ่มออมทรัพย์จะประกาศจัดงานฉลองศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก นายกเทศมนตรีก็มีคำสั่งให้คณะกรรมการชุมชนใส่กุญแจอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและไม่ให้มีการจัดงาน แต่กลุ่มออมทรัพย์ที่อาศัยสมาชิกฐานล่างก็สามารถจัดงานได้ และในงานก็สามารถเชิญบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้อำนวยการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม , เทศมนตรี (กำลังจะแยกตัวจากนายกเทศมนตรี มาจัดตั้งทีมใหม่) , ราชพัสดุ , รองผู้ว่าราชการจังหวัด , นายอำเภอและพี่น้องชุมชนต่างๆ ทั้งในจังหวัดสงขลาและจังหวัดอื่นๆ ที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมภาคใต้ การจัดงานฉลองอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ ก็ผ่านไปด้วยดี กลุ่มออมทรัพย์ก็ได้มอบการดูแลศูนย์ให้กับคณะกรรมการชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์ โดยจะขอใช้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในวันทำการกลุ่มออมทรัพย์และเมื่อมีการประชุมสมาชิก นับว่าเป็นการลดความขัดแย้งได้ระดับ

หนึ่งระหว่างผู้นำ แต่ทั้งความขัดแย้งที่ขยายลงสู่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กับฝ่ายคณะกรรมการชุมชน

ซึ่งต่อมาคณะกรรมการชุมชนไม่ได้ทำตามข้อตกลงของการใช้อาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในวันทำการกลุ่มออมทรัพย์ก็จะมีคณะกรรมการชุมชนเข้าก่อวุ่นและขัดขวางการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้มีการเผชิญหน้าระหว่างสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์กับคณะกรรมการชุมชน ไม่สามารถระงับเหตุในชุมชนได้ มีการแจ้งความที่สถานีตำรวจ แต่ตำรวจจะผลักภาระให้เป็นเรื่องของเทศบาล แต่กลุ่มออมทรัพย์ไม่ยินยอม เพราะ เชื่อว่าเทศบาลไม่เป็นกลาง ซึ่งมีการเจรจาและมีการลงบันทึกประจำวันไว้

หลังจากนั้นคณะกรรมการชุมชนก็ไม่กล้าที่จะมายุ่งเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ แต่จะจัดการเฉพาะกิจกรรมตลาด และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก แต่ความขัดแย้งในชุมชนก็ยังดำรงอยู่ คนในชุมชนแตกแยกแบ่งพรรคแบ่งพวกและมีการทะเลาะถึงขั้นต้องทุบตีกัน

หน่วยงานภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการงานพัฒนา

กล่าวได้ว่าการพัฒนาในชุมชนเก่าแสง ได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วนได้แก่ เทศบาลเมืองสงขลา องค์การพัฒนาเอกชน (ได้แก่ โครงการปรับปรุงชุมชนแออัดสงขลา , มูลนิธิศุภนิมิต , โครงการมิตรภาพสู่ท้องถิ่น) องค์การแหล่งทุนต่าง ๆ เช่น LIFE , DANCED , SIF และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พ.อ.ช. หรือสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง - พ.ช.ม.เดิม) องค์กรเครือข่ายต่าง ๆ เช่น เครือข่ายศูนย์ประสานงานกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา เครือข่ายสลัมภาคใต้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค และองค์กรพันธมิตรต่าง ๆ ได้แก่ สงขลาประชาคม , สงขลาฟอรั่ม , ศูนย์ศรีเกียรติพัฒนาสงขลา

1. หน่วยงานราชการ

เทศบาลเมืองสงขลา เป็นบทบาทโดยตรงของหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบต่อชุมชน ตั้งแต่ปี 2527 ที่จัดตั้งเก่าแสงเป็นชุมชนและจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน 1 ชุด จำนวน 18 คน และกลุ่มแม่บ้านอีก 5 คน โดยจัดอบรมให้กับคณะกรรมการและแม่บ้านให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง ซึ่งคณะกรรมการมีวาระ 2 ปี ต่อมาจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อ.ส.ม.) อบรมให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน มีกองทุนยา มีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่สนับสนุนเงินเดือนครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ ในปี 2534 และปี 2544 จำนวน 1 คน

กระบวนการทำงานของเทศบาลจะเป็นลักษณะสั่งการตามนโยบายและแผนงานของเทศบาล เช่น อ.ส.ม. ทำเรื่องชั่งน้ำหนัก หยอดโปลิโอ กำจัดขยะ ฯลฯ แต่ไม่ได้กระตุ้นให้เกิดการคิด

แผนงานของชุมชนเองทำให้คนในชุมชนเข้าใจว่าหน้าที่ของคณะกรรมการ , อ.ส.ม.ทำงานแทนเทศบาลในชุมชน

เมื่อจังหวัดสงขลาสนับสนุนนโยบายให้ชุมชนแก้แค้นย้ายออกไปอยู่ที่แห่งใหม่ เทศบาลก็มีหน้าที่เตรียมที่แห่งใหม่ ทำให้ความเข้าใจกับคนในชุมชนจึงทำให้คนชุมชนมองว่าเทศบาลเป็นฝ่ายไล่หรือชุมชน ทำให้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนแก้แค้นกับเทศบาล เช่น เทศบาลไม่สนับสนุนการพัฒนา ขัดขวางการพัฒนา (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4) แต่เทศบาลกลับนำกิจกรรมการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนแก้แค้นไปขยายผลต่อยังชุมชนอื่น ๆ

2. องค์กรพัฒนาเอกชน

2.1 โครงการปรับปรุงชุมชนแออัดสงขลา เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีพื้นที่ทำงานในชุมชนแออัด มีเป้าหมายการทำงานชัดเจน คือ สนับสนุนให้เกิดองค์กรชุมชน สังคมต้องอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียม ฉะนั้นกระบวนการทำงาน ซึ่งเน้นกระบวนการทำงานที่ทำให้เกิดกลุ่มและเป็นองค์กรของชุมชน การพัฒนาต้องผ่านการวิเคราะห์แล้วกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างชัดเจน ฉะนั้นการพัฒนาพร้อมกับชุมชนแก้แค้นตั้งแต่ปี 2530 - 2540 เกิดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหามากมาย เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจอีกแห่งหนึ่งของคนแก้แค้น กลุ่มออมทรัพย์ เป็นองค์กรหลักของการพัฒนาชุมชน ต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยอย่างมีทิศทาง และที่สำคัญคนชุมชนต้องเติบโตทางความคิดและการเชื่อมโยงของคนด้วยกันเองในแต่ละระดับให้เกิดพลังของคนชุมชนแออัดที่สามารถผลักดันนโยบายรัฐที่มีผลต่อคนจนได้

2.2 มูลนิธิศุภนิมิต เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนับสนุนทุนการศึกษาให้กับเด็กในชุมชน ซึ่งแก้แค้นมีเด็กนักเรียนได้รับทุนจำนวน 300 คน จำนวนทุนที่ให้จะแตกต่างกันตามแต่ระดับชั้น และสนับสนุนชุมชนละไม่เกิน 5 ปี ก่อนที่เขาจะถอนออกไป (ปี 2545) มูลนิธิฯ ก็เตรียมการพัฒนาด้านอาชีพให้กับผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งปัจจุบันได้สร้างโรงอบปลาเค็มและอาชีพอื่นๆ ตามความพร้อมของผู้ปกครอง

2.3 โครงการมิตรภาพสู่ท้องถิ่น เป็นส่วนงานพัฒนาของบริษัทยูนิแคล ไทยแลนด์ ซึ่งเป็นบริษัทขุดเจาะน้ำมันในทะเลอ่าวไทย สำนักงานอยู่ที่สงขลา โดยสนับสนุนกิจกรรมของเยาวชนในแก้แค้น เช่น กีฬา , พัฒนาทักษะอาชีพ (ทำผ้าบาติก)

3. องค์กรแหล่งทุน

3.1 LIFE UNDP โครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง ซึ่งสนับสนุนงบประมาณการทำโครงการด้านสิ่งแวดล้อมชุมชนและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ใน

ปี 2536 สนับสนุนโครงการทำคูระบายน้ำในชุมชนเป็นเงิน 200,000 บาท และงบประมาณ
อบรมสัมมนาอีกจำนวนหนึ่ง โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนร่วมกันทำ ไม่มีค่าแรง มีแค่ค่าวัสดุในการก่อสร้าง

3.2 DANCED โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง มีเป้าหมายเพื่อให้เกิด
กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยชุมชนเอง ตั้งแต่กระบวนการพิจารณาโครงการฯ
บริหารงบประมาณ ใช้กระบวนการพหุภาคี และมีสัดส่วนตัวแทนชุมชนเข้าร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละ
60 ซึ่งการจัดทำโครงการตลอดจนการตรวจสอบเป็นหน้าที่ของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนได้รับ
งบประมาณสนับสนุนการทำคูระบายน้ำในบริเวณหน้าตลาดจำนวน 200,000 บาท

ทั้งโครงการ LIFE และ DANCED ส่งผลให้คนในชุมชนออกมาร่วมทำโครงการและ
รับผิดชอบโครงการ รู้จักบริหารงบประมาณ สำหรับผู้นำก็ได้ฝึกการพิจารณาโครงการของชุมชนอื่น ๆ
ด้วย และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างโครงการของรัฐกับของ
ชุมชน ซึ่งแตกต่างทั้งการใช้งบประมาณและคุณภาพของงาน และสร้างความเชื่อมั่นให้กับ
หน่วยงานรัฐ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้งบประมาณของรัฐในเวลาต่อมา

3.3 SIF กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม เป็นอีกแหล่งทุนหนึ่งที่สนับสนุนการทำ
กิจกรรมของเก้าเส้ง 2 กิจกรรม คือ

- 1) อาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นเงิน 1.3 ล้านบาท
- 2) งบประมาณโครงการจัดสวัสดิการชุมชน ในด้านทุนสวัสดิการผู้ยากไร้ (คนชรา ,
พิการ , ผู้ป่วย) , อาชีพ , การศึกษา โดยทำโครงการร่วมกับเครือข่ายสลับ
ภาคได้

3.4 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พ.อ.ช.) เดิมคือสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พ.ช.
ม.) เป็นหน่วยงานที่รัฐที่กลุ่มออมทรัพย์เก้าเส้งมีส่วนในการผลักดันนโยบายรัฐให้มีหน่วยงานนี้
เพราะจะเป็นแหล่งทุนให้กับคนจนทั้งเมืองและชนบท ชุมชนเก้าเส้งได้ขอการสนับสนุนจากหน่วยงาน
นี้ทั้งเงินกู้และเงินสนับสนุนความเข้มแข็ง ซึ่งทำโครงการร่วมกับเครือข่ายศูนย์ประสานงานกลุ่มออม
ทรัพย์ชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา (ศ.อ.ช.)

4. องค์กรเครือข่าย องค์กรเครือข่ายทั้ง 3 ระดับ ซึ่งระดับจังหวัดเรียกว่า ศูนย์
ประสานงานกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา ระดับภาคเป็นเครือข่ายสลับภาคได้ และ
ระดับประเทศใช้ชื่อ เครือข่ายสลับ 4 ภาค ชุมชนเก้าเส้งได้ร่วมก่อตั้งและพัฒนาเครือข่ายทั้ง 3
ระดับ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างพลังของคนจนเมือง เพื่อแก้ปัญหาระดับนโยบาย เช่น ผลักดัน

พ.ร.บ. ชุมชนแออัด , การจัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัยคนจนเมืองในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 , สนับสนุนการแก้ปัญหาของคนจนกลุ่มอื่นๆ

5. พันธมิตร ได้แก่ สงขลาประชาคม , สงขลาฟอรั่มและศูนย์ศรีเกียรติพัฒนา เป็นพันธมิตรที่ร่วมกิจกรรมของชุมชน บางครั้งสนับสนุนงบประมาณ และเป็นสื่อกลางให้คนทั่วไปมองภาพชุมชนเก่าแสงใหม่เพราะเก่าแสงมีการพัฒนา

ข้อค้นพบในการศึกษากรณีชุมชนเก่าแสงในระยะที่ 2

1. การเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชุมชนเก่าแสงในสายตาสาธารณะ

1.1 สภาพทางเศรษฐกิจ

ด้านอาชีพ เก่าแสงมีอาชีพที่พึ่งตัวเองได้ระดับหนึ่ง ซึ่งคนประมาณครึ่งหนึ่งของชุมชนสามารถสร้างงานของตัวเองได้ ได้แก่ อาชีพทำปลาเค็ม ซึ่งเก่าแสงเป็นแหล่งผลิตปลาเค็มที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดสงขลา เป็นอาชีพที่อยู่คู่กับชุมชนมาช้านาน แรงงานที่ใช้ในการผลิตก็เป็นแรงงานในชุมชนทั้งหมด ซึ่งเก่าแสงผลิตปลาเค็มได้ประมาณ 1 ตันต่อวัน ปริมาณเพื่องจะลดลงเมื่อวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ฝีมือการแลปลาของคนเก่าแสงก็สามารถรับงานจากโรงงานมาทำในชุมชนโดยไม่ต้องออกไปทำงานที่โรงงาน

อาชีพประมง เก่าแสงมีทะเลอยู่หน้าบ้านสามารถออกไปจับปลาได้ไม่ไกล ออกเช้ากลับเย็นและสามารถนำมาขายได้ทันที และมีชื่อเสียงด้านอาหารทะเลสด เรือประมงส่วนใหญ่ก็เป็นของคนเก่าแสงเอง ปัจจุบันทรัพยากรทางทะเลลดน้อยลงแต่ชาวประมงก็พออยู่ได้โดยไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพอย่างอื่นหรือต้องไปจับปลาที่อื่น

ด้านตลาด เก้าเส้งมีตลาดเป็นของตนเองซึ่งรองรับแม่ค้าได้วันละกว่า 100 คน ปลาเค็มที่ผลิตได้ส่วนหนึ่งก็นำมาขายในตลาดเก้าเส้งที่เหลืส่งขายตลาดภายนอกทั้งในประเทศและต่างประเทศ ชาวประมงก็ไม่ต้องนำสินค้าของตนไปขายที่อื่นก็ขายในตลาดเก้าเส้ง ตลาดเก้าเส้งนอกจากจะรองรับปลาเค็มและอาหารทะเลแล้ว ตลาดที่มีความยาวตลอดแนวชุมชนสามารถที่จะรองรับสินค้าอื่นได้ด้วย ซึ่งตลาดเก้าเส้งก็เป็นตลาดที่บริการลูกค้าได้ทุกประเภท ทำให้เป็นที่นิยมของคนเมืองสงขลา และผู้ที่สัญจรไปมา ประกอบกับการจัดระบบ-ระเบียบที่ดี มีความสะอาด ถึงแม้จะเป็นตลาดในชุมชนแออัดก็ดูไม่แปลกแยกจากสังคมทั่วไป

แหล่งเงินทุน เก้าเส้งมีแหล่งเงินทุนของตนเองทั้งเงินกู้นอกระบบและเงินกู้ในระบบอย่างกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีเงินหมุนเวียนประมาณ 3 ล้านบาทและเงินกู้จากกองทุนภายนอกอีกล้านกว่าบาท ฉะนั้นการสร้างอาชีพใหม่หรือพัฒนาอาชีพเดิมจะทำได้ง่าย ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์ตั้งมาได้ 11 ปีแล้ว ซึ่งเป็นหลักประกันให้กับคนชุมชนได้ด้วยความมั่นใจ เงินกู้นอกระบบที่เป็นของคนในชุมชน ในช่วงที่กลุ่มออมทรัพย์ไม่ได้ทำงาน เพราะกลุ่มออมทรัพย์ทำงานเดือนละ 1 วันทั้งออมเงินและกู้เงิน และถ้าใครมีความจำเป็นก่อน-หลังวันทำงานของกลุ่มก็สามารถกู้เงินนอกระบบได้ ทำให้เก้าเส้งมีความคล่องตัวในด้านการเงินสูง

อาชีพ ตลาด แหล่งเงินทุน ในชุมชนเก้าเส้งสามารถหนุนเสริมซึ่งกันและกันให้เศรษฐกิจของเก้าเส้งดีขึ้น

1.2 การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพชุมชนเก้าเส้ง

การปรับปรุงสภาพบ้านเรือนในชุมชน ในช่วงที่มีการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนเก้าเส้งได้ยื่นยันขออยู่ในที่ดินเดิมโดยการปรับปรุงบ้านให้มีความถาวรมากขึ้น ใช้วัสดุที่ถาวรมากขึ้น บ้านหลายหลังก็สร้างใหม่ โดยที่ในชุมชนเองก็มีกลุ่มออมทรัพย์เป็นแหล่งเงินกู้สำหรับปรับปรุงบ้าน ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หนึ่งของการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ และการสร้างบ้านให้ถาวรเป็นการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยวิธีหนึ่งของชุมชนเก้าเส้งด้านสิ่งแวดล้อม

1.3 การเป็นชุมชนต้นแบบของการพัฒนาชุมชนในหลาย ๆ ด้าน

กล่าวได้ว่า ชุมชนเก้าเส้งเป็นชุมชนที่เป็นแบบอย่างในการพัฒนาให้กับชุมชนแออัดต่าง ๆ ทั้งในระดับจังหวัดสงขลา และระดับภูมิภาคได้ในหลายประการ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ , ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและการพัฒนากระบวนการชุมชน ซึ่งเทศบาลเมืองในจังหวัดต่างๆ ทั้งในภาคใต้และภาคอื่นๆ เช่น ก.ท.ม. , สมุทรปราการ , ลำพูนได้มาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้ด้วยตัวชุมชนเอง และการจัดการทรัพยากรให้เกื้อหนุนกันและทุกกิจกรรมสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน รวมถึงสามารถพัฒนาศูนย์เด็ก

เล็กเป็นศูนย์รวมใจของคนเก่าแก่วัย และกลุ่มออมทรัพย์เป็นองค์กรหลักของชุมชนในการพัฒนาชุมชน และเป็นการประสานแหล่งทรัพยากรจากภายนอก

1.4 การได้รับการยอมรับจากเทศบาล

ถึงแม้เทศบาลจะแสดงถึงการขัดขวางการพัฒนาชุมชนเก่าแก่วัย ไม่สนับสนุนการพัฒนาที่เกิดจากการคิดค้นของชุมชนเอง แต่การที่เทศบาลได้นำเรื่องการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของชุมชนเก่าแก่วัย ไปเป็นนโยบายของเทศบาล จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชนอื่นๆ อีก 5 ชุมชน และสนับสนุนเงินเดือนครูในชุมชนที่จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นมาเอง พร้อมทั้งจัดทำงบประมาณสำหรับการซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้ง 9 แห่งในเขตเทศบาล และในกองสวัสดิการเทศบาลมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นมาอีกฝ่าย ที่มีหน้าที่จัดฝึกอบรมครูพี่เลี้ยงและครูจากศูนย์ฯ เก่าแก่วัยก็เป็นครูต้นแบบของครูศูนย์เด็กเล็กอื่นๆ

กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเก่าแก่วัยก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เทศบาลได้นำไปขยายต่อในชุมชนอื่นๆ แต่เพราะเจ้าหน้าที่เทศบาลทำเพียงรูปแบบไม่ได้สนใจเนื้อหาทำให้กลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นไม่ประสบผลสำเร็จ

2. การแทรกแซงของเทศบาลกับผลกระทบต่อองค์กรชุมชน

การแทรกแซงของเทศบาลมีอยู่ 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 แทรกแซงในช่วงการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน จะมีการแทรกแซงในบทบาทของนักการเมือง โดยการสนับสนุนทรัพยากรเพื่อให้ทีมของฝ่ายตนได้รับการเลือกตั้งเป็นคณะกรรมการชุมชน เพื่อที่จะให้ชุมชนได้พัฒนาไปในทิศทางที่เอื้อต่อประโยชน์ของตัวนักการเมือง ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของคะแนนเสียง เพราะนักการเมืองท้องถิ่นก็จะโยกโยกกับนักการเมืองในทุกระดับ ฉะนั้น คะแนนเสียงที่ต้องการมิใช่เฉพาะการเลือกตั้งระดับเทศบาลเท่านั้น การแทรกแซงของนักการเมืองในเก่าแก่วัยประสบความสำเร็จ

ระยะที่ 2 เมื่อคณะกรรมการชุมชนฝ่ายของนักการเมืองได้รับการเลือกตั้ง ก็มาถึงการให้บทบาทกับคณะกรรมการชุมชนในการควบคุมกิจกรรมทั้งหมดในชุมชน รวมทั้งกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ด้วย ซึ่งทำให้เกิดประเด็นความขัดแย้งระหว่างคณะกรรมการชุมชนกับผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีสมาชิกของกลุ่มเป็นฐานในการหนุนช่วย ตอบโต้การกระทำของคณะกรรมการชุมชนที่ขัดขวางการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์และการกล่าวร้ายว่า กลุ่มออมทรัพย์เป็นกลุ่มเถื่อนเทศบาลไม่ยอมรับ หลอกเก็บเงินจากชาวบ้านมาใช้จ่ายกันเอง แต่ได้รับการตอบโต้จากสมาชิกจำนวนหนึ่ง ทำให้เกิดความขัดแย้งมีการเผชิญหน้ากันของคน 2 กลุ่ม ถึงกับต้องไปเจรจากันที่สถานีตำรวจ การที่เทศบาลไม่ได้ให้ความสนใจกับสถานการณ์ชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ระยะเวลา

10 ปีที่ชุมชนได้ทำกิจกรรมด้วยตัวเอง มีพี่เลี้ยงและพันธมิตรชุมชนเปลี่ยนไปมาก เกิดกลุ่มออมทรัพย์ที่สมาชิกเป็นเจ้าของ และเป็นองค์กรหนึ่งของชุมชนที่สมาชิกพึ่งพาได้ คลี่คลายปัญหาให้กับสมาชิกได้ การไม่เคารพในสิ่งที่ชุมชนเขาเป็นอยู่ทำให้เกิดความแตกแยกในชุมชน ในความแตกแยกเทศบาลไม่ได้ช่วยคลี่คลายปัญหา แต่ยังมีดีมนั่นว่าคณะกรรมการชุมชนจะต้องควบคุมกลุ่มออมทรัพย์ วิฤตชุมชนชาวบ้านต้องเรียนรู้และแก้ปัญหาของตัวเอง

ในระยะต้นของการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนเก้าแสงได้พยายามทำในระดับพื้นที่ คือ ยื่นหนังสือถึงนายกเทศมนตรีขออยู่ในที่ดินเดิมและในปี 2532 ก็ยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) มีการจัดเดินขบวนจากชุมชนเก้าแสงไปยังสนามกีฬากลางจังหวัด ซึ่งระยะทาง 5 กิโลเมตร คนในชุมชนออกร่วมเดินทั้งหมดยกเว้นคนแก่กับเด็กเล็กที่เดินไม่ไหว คณะกรรมการชุมชนในช่วงนั้นส่วนใหญ่จะเป็นพรรคพวกของนายกเทศมนตรี ซึ่งไม่กล้าที่จะเปิดเผยตัวเองมากนัก แต่มีผู้ทำในเรื่องนี้ 2 ท่าน คือ คุณใจดี สว่างอารมณ์และคุณวินิจ เอกพันธ์ ได้นำขบวนและยื่นหนังสือด้วยตนเองแต่ภายในชุมชนก็ไม่ได้ขัดแย้ง ถึงแม้คณะกรรมการชุมชนจะไม่กล้า เพราะเกรงใจนายกเทศมนตรี (นายประโชติ เอกอุรุ) เขาจะเคารพในข้อจำกัดของแต่ละคน สามารถร่วมงานกันได้ ในบทบาทที่แตกต่างกัน

3. ความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนเข้มแข็งกับผู้นำที่เข้มแข็ง

ผู้นำของชุมชนเก้าแสงพัฒนามาจากการทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่แก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งมีทั้งการแก้ปัญหาพื้นฐาน ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการศึกษา พัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน เป็นกิจกรรมที่หลากหลายมาก บางกิจกรรมทำหลายๆ ครั้ง เช่น คุรระบายน้ำ ถนน ใช้เวลาทำกิจกรรมถึง 10 ปี บางครั้งก็ไม่ต่อเนื่องเพราะต้องหาเงินทุนด้วยตนเอง ต้องเข้าร่วมในการผลักดันแหล่งทุนและต้องเข้าร่วมบริหารกองทุนต่างๆ ก่อนที่จะนำเงินมาใช้ในชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เริ่มทำจากการต่อสู้ทางความคิดของคนในชุมชนให้เข้าใจการนำเงินมาฝากกับกลุ่ม ต้องอาศัยแกนนำที่มีความสามารถ อดทนในการอธิบาย ทำความเข้าใจและต้องพัฒนาทักษะ ความรู้อยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้นำพากลุ่มให้ไปสู่เป้าหมาย เมื่อผู้นำนำทรัพยากรลงสู่องค์กรชุมชน สมาชิกในองค์กรก็จะมีส่วนร่วมในการบริหารทรัพยากรที่มี หรืออีกนัยหนึ่งทรัพยากรอย่างเดียวไม่ส่งผลให้การทำกิจกรรมสำเร็จ แต่ว่าสมาชิกองค์กรเป็นผู้สร้างความสำเร็จของกิจกรรม จะหนุนเสริมซึ่งกันและกัน

ผู้นำจะมีโอกาสได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง โดยการออกไปสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก ได้รับรู้ข้อมูลใหม่ๆ ในสถานการณ์ที่หลากหลายกิจกรรม เช่น การที่ผู้นำได้รับเชิญเป็นคณะกรรมการพิจารณาเงินของกองทุนต่างๆ , เป็นคณะกรรมการบริหารกองทุนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับคนจน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, กองทุนชุมชน) ซึ่งจะเป็นตัวเสริมให้ผู้นำเพิ่มขีด

ความสามารถของตนเองมากขึ้น ทำให้เกิดช่องว่างของความสามารถระหว่างผู้นำกับองค์กรชุมชน ส่งผลต่อการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ขององค์กรชุมชน ซึ่งเรียกว่า “ผู้นำหลุด” นอกจากผู้นำหลุดที่เกิดจากการพัฒนาความสามารถของตนเองแล้ว ยังมีปัจจัยเสริมที่มาจากสมาชิกขององค์กรชุมชนก็มอบอำนาจตัดสินใจให้กับผู้นำ เพราะองค์กรชุมชนที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกับผู้นำ ได้พิสูจน์ความจริงใจ ความตั้งใจ ความสามารถของผู้นำ

แนวทางและการพัฒนาในระยะที่ 3

ผลจากการศึกษาในระยะที่ 2 เมื่อภาพลักษณ์ของชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เกิดการแย่งชิงอำนาจ มีการแทรกแซงจากการเมืองภายนอกชุมชน ซึ่งองค์กรในชุมชนก็อ่อนแอ ในความคิดต่อทิศทางการพัฒนาชุมชนและพลังของการตรวจสอบถ่วงดุลก็อ่อนแอ

ฉะนั้น การศึกษาในระยะที่ 3 จึงดึงผู้นำที่โดดเด่นออกไปทำงานจัดระบบชุมชนในชุมชนหลังอาชีวะเพื่อลดบทบาทการนำในชุมชน

1. สถานการณ์ในชุมชน

1.1 สถานการณ์ของสมาชิกในชุมชน

ผู้นำที่โดดเด่นของชุมชนกำลังที่ทำหน้าที่แก้ปัญหาร่วมกับพี่น้องในชุมชนทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชนและองค์กรชุมชน เมื่อถูกลดบทบาทลงทำให้พี่น้องในชุมชนเคืองแค้นไม่มีที่พึ่ง เพราะผู้นำที่เขาเลือกขึ้นมาใหม่เป็นผู้นำให้กับเทศบาลเท่านั้น ไม่ใช่ผู้นำเพื่อการพัฒนาชุมชนกำลัง กรณีที่พี่น้องในชุมชนเดือดร้อนเรื่องน้ำใช้ ซึ่งปกติชาวบ้านจะใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นซึ่งขุดกันเองในชุมชน เมื่อโครงการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียของเทศบาลได้สร้างโรงพักน้ำเพื่อส่งน้ำไปยังบ่อบำบัดนอกเมือง การสร้างโรงพักน้ำหลังนี้อยู่บริเวณชายหาดกำลัง ซึ่งฝังเสาเข็มลึกมากเพื่อกันกระแสน้ำคลื่น จึงทำให้บ่อน้ำใช้ของพี่น้องในชุมชนน้ำแห้งไม่มีน้ำใช้ต้องซื้อน้ำประปาจากคนภายนอกมาใช้ ซึ่งต้องเสียเงินเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเมื่อมีปัญหา ก็จะไปปรึกษาคณะกรรมการชุมชน แต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไข และไม่มีการบวนการในการแก้ไขปัญหา เพราะกำลังก่อนหน้านี้เมื่อมีปัญหาผู้นำก็จะเรียกพี่น้องในชุมชนมาปรึกษาและหาทางแก้ไขทุกปัญหาก็จะแก้ไขได้ เมื่อผู้นำใหม่ไม่มีการบวนการแก้ปัญหาวบ้านก็จะปรึกษากับผู้นำที่โดดเด่น ซึ่งท่านได้บอกกับชาวบ้านว่าไม่ขอก้าวท้าวหน้าที่ของคณะกรรมการ ขอให้คณะกรรมการชุมชนได้แก้ปัญหาก็เต็มที่ แต่ปัญหาก็ไม่ได้รับการแก้ไข เมื่อเวลาผ่านไปน้ำในบ่อมีมากขึ้น พี่น้องก็กลับมาใช้น้ำบ่อ ปรากฏว่าพี่น้องเป็นอหิวาตกโรคถึง 50 คน เพราะการกลับไปใช้น้ำบ่อ จากความไม่รู้และไม่ต้องการซื้อน้ำ ซึ่งน้ำบ่อตอนนี้ไม่สะอาดเหมือนก่อน เพราะน้ำผิวดินเป็นน้ำไม่สะอาดซึมลงบ่อ

จากเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เทศบาล สาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาลสงขลา ต้องลงพื้นที่เพื่อปราบอหิวาตกโรคไม่ให้ระบาดต่อไป แต่หน่วยงานที่ลงมาแก้ปัญหาที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชุมชนเก่าเล่า ซึ่งเขามองว่าชุมชนเก่าเสี่ยงสกปรกจึงทำให้เกิดอหิวาตกโรคขึ้น

ต่อประเด็นอื่นๆ เช่น การเก็บเงินตลาดก็ไม่มีใครรู้ว่าเก็บได้เท่าไร ใช้จ่ายเรื่องอะไร และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีครูเป็นผู้บริหาร แต่ก็ไม่ได้รับเงินเดือนเท่าเดิม ซึ่งเคยรับเดือนละ 10,000 บาท ตอนนี้อยู่เหลือ 3,500 – 5,000 บาท และยังไม่ได้รับเป็นประจำทุกเดือน ซึ่งเป็นที่รับรู้ของคนในชุมชน แต่คนในชุมชนพูดกันว่าไม่ต้องการให้เกิดความแตกแยกเพราะสถานการณ์เริ่มดีขึ้น ทั้ง 2 ฝ่ายเริ่มหันมาพูดดีกัน ยิ้มให้กัน เขาจะอดทนไปอีก 7 เดือน คือ ประมาณเดือนมิถุนายน 2545 คณะกรรมการชุมชนชุดนี้จะหมดวาระ

1.2 สถานการณ์ของคณะกรรมการชุมชน

เมื่อคณะกรรมการชุมชนไม่สามารถเข้ามาบริหารกลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่ จึงได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาใหม่ โดยรวบรวมสมัครพรรคพวกมาเป็นสมาชิกและมีทีมทำงานขึ้นมาหนึ่งชุด แต่กลุ่มออมทรัพย์ไม่มีระเบียบ ไม่มีระบบบัญชีที่ดี กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มนี้บริหารงานได้ประมาณ 1 ปี ก็มีปัญหาระงับการเงิน ประกอบกับประธานชุมชนลาออกจากตำแหน่ง เทศบาลแต่งตั้งประธานขึ้นมาใหม่ โดยเลือกจากคณะกรรมการที่เหลือ ซึ่งประธานคนใหม่มีบ้านอยู่นอกชุมชน และทีมงานกลุ่มออมทรัพย์ใหม่ก็โอนกลุ่มออมทรัพย์ให้กับประธานคนใหม่บริหารต่อ การเก็บเงินตลาดก็มีแม่ของประธานเป็นผู้จัดการ จัดเก็บและเก็บเงินไว้ที่ตัวเอง

คณะกรรมการชุมชนกับบทบาทพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ก็ทำกิจกรรมเก็บขยะในคลองลำโรง 1 ครั้ง แต่ก็ทำกันเฉพาะคณะกรรมการชุมชนเท่านั้นไม่มีคนในชุมชนคนอื่นๆ เข้าร่วมเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนถือว่าเก่าเสี่ยงหยุดการพัฒนาเมื่อมีปัญหาชาวบ้านจะแก้ไขกันเอง

1.3 สถานการณ์ของกลุ่มออมทรัพย์

การลดบทบาทของผู้นำเก่าที่โดดเด่นจากบทบาทการพัฒนาชุมชน แต่บทบาทในกลุ่มออมทรัพย์ก็ยังมีเหมือนเดิม ซึ่งเขาได้ประเมินสถานการณ์ที่ผ่านมาว่าทำไมคนในชุมชน รวมทั้งสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ด้วยไม่รู้เท่าทันสถานการณ์ เชื่อข่าวลือ ไม่ตรวจสอบข้อมูล ส่งผลกระทบต่อกลุ่มออมทรัพย์โดยตรง มีการขัดขวางการทำงานของกลุ่มฯ แต่กลุ่มฯ ก็จะเรียกประชุมสมาชิก และสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ถึงแม้ชุมชนจะมีการเผชิญหน้าของ 2 ฝ่าย แต่กลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิกเพิ่มขึ้นอีก 200 คน

อีกด้านหนึ่งผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ก็ดึงผู้นำรุ่นเก่าให้เข้ามาร่วมกันแก้ปัญหามากขึ้น ซึ่งเขาเองก็สนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ขึ้นมาบริหารชุมชนแต่เมื่อเห็นว่าคนรุ่นใหม่สร้างปัญหา เกิดความแตกแยกในชุมชน เขาจึงหันมาหาฝ่ายกลุ่มออมทรัพย์

กลุ่มออมทรัพย์นอกจากจะมีการประชุมสมาชิกบ่อยขึ้นแล้ว ยังมีการจัดสัมมนานอกสถานที่ ซึ่งมีสมาชิกเข้าร่วม 104 คน เพื่อทบทวนการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์และกำหนดแนวทางการบริหารกลุ่มในปีต่อไป ซึ่งชุมชนกำลังไม่มีการสัมมนา เพื่อทบทวนตัวเองมาเป็นเวลานาน นับแต่โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ได้ลดบทบาทจากนักจัดระบบชุมชน เป็นเพียงที่ปรึกษา (2539) และการสัมมนาครั้งนี้ โครงการฯ เป็นฝ่ายจัดกระบวนการการสัมมนา จากการสัมมนาผู้เข้าร่วมเห็นพัฒนาการของกลุ่มออมทรัพย์ที่ค่อยๆ เติบโต จะมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน เขาเชื่อว่ากลุ่มสามารถแก้ปัญหาให้เขาได้ แต่สถานการณ์ปัจจุบันชุมชนถูกแทรกแซงจากการเมืองภายนอก และสถานการณ์ของกลุ่มออมทรัพย์เองก็ทำเฉพาะแต่เรื่องเงิน ผู้นำรุ่นใหม่ของกลุ่มไม่มีโอกาสพัฒนาการทำงานของกลุ่ม ทำแบบงานประจำ แนวทางใหม่ๆ ในการทำงาน เป้าหมายที่เคยวางไว้เรื่องที่อยู่อาศัยก็ไม่ได้ดำเนินการ มุ่งเน้นแต่การสะสมเงิน ปลอ่ยเงินกู้ และหาเงินจากภายนอก ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ของกลุ่มฯ และสมาชิกไม่มีช่องทางได้พัฒนา

ผลจากการสัมมนาจึงได้กำหนดกรอบ และมีตัวแทนของกลุ่มที่จะทำการศึกษา ทบทวนย้อนมองกลุ่มออมทรัพย์เพื่อกำหนดก้าวเดินต่อไปของกลุ่มฯ ให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสมาชิกและเดินไปอย่างมีทิศทาง

กลุ่มออมทรัพย์ต่อประเด็นของคณะกรรมการชุมชน ถึงแม้จะลดบทบาทด้านงานพัฒนาลง คณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ได้นำประเด็นการทำงานของคณะกรรมการชุมชนในด้านการแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน การบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและการเก็บเงินตลาด ซึ่งได้รับฟังจากชาวบ้านบ้าง เป็นความเห็นส่วนตัวบ้างมาปรึกษาหารือและหาทางแก้ไข โดยการสำรวจชื่อจากสมาชิกกลุ่มได้ประมาณ 200 คน เพื่อเสนอให้เทศบาลสั่งยุบคณะกรรมการชุมชน แต่เมื่อได้รายชื่อมาแล้วผู้นำของกลุ่มไม่ได้ดำเนินการต่อ เพราะเกรงว่าจะกระทบกับตัวเองในประเด็นของการอยากได้อำนาจและจะทำให้ความขัดแย้งมีไม่สิ้นสุด ทั้งที่สมาชิกของกลุ่มก็รอผลอยู่ว่าจะเป็นอย่างไร แต่ไม่สามารถดำเนินการเองได้ ผู้นำในกลุ่มระดับรองลงมามากกว่าไม่กล้าถ้าผู้ใหญ่ไม่นำหน้า จึงทำให้ทุกคนมีทางออกเดียว คือ รอให้คณะกรรมการชุมชนหมดวาระในเดือนมิถุนายน 2545

2. กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน

โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ (พชอ.ต) หรือ โครงการปรับปรุงชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ทำงานด้านการจัดระบบชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้เกิดองค์กรชุมชน และพัฒนาสู่ความเข้มแข็งตั้งแต่ปี 2531-2539 มีเจ้าหน้าที่ทำงานประจำในพื้นที่ชุมชนเก้าเส้ง มีการพัฒนาจากกิจกรรมต่างๆ จนทำให้ภาพลักษณ์ชุมชนเปลี่ยน เกิดองค์กรของชุมชนเอง ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นองค์กรอิสระที่ปราศจากการครอบงำจากราชการ มีระเบียบของตนเอง

กระบวนการทำงานของ พชอ.ต ในระยะเริ่มแรกเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวร่วมแก้ไขปัญหาของตัวเอง การพัฒนาที่ไม่ต้องรอจากรัฐ ชุมชนสามารถพิสูจน์ตัวเองว่าทำได้ และทำได้ดีมีการประชุมสัมมนาสรุปบทเรียนจากการทำกิจกรรม กำหนดแนวทางการพัฒนาแต่ในกระบวนการพัฒนาของชุมชนเก้าเส้งก็เกิดผู้นำ และผู้นำก็จะพัฒนาศักยภาพของตนท่ามกลางการทำกิจกรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของปัญหา เก้าเส้งได้มีการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย เพราะฉะนั้น ผู้นำเก้าเส้งต้องแสดงความกล้าที่จะเผชิญหน้ากับหน่วยงานรัฐ ต้องสร้างขบวนการคนจนเพื่อเป็นแนวร่วม ต้องพัฒนาชุมชนให้เกิดภาพลักษณ์ใหม่ กระบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดผู้นำที่หลากหลาย เช่น บางคนทำกิจกรรมภายในชุมชน บางคนชอบประสานงานกับหน่วยงานรัฐ และบางคนออกไปสร้างขบวนการคนจนเมืองกับชุมชนอื่นๆ ความหลากหลายจะมีในช่วงต้นๆ ของการพัฒนา แต่การพัฒนามีอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับขบวนการสนับสนุนการพัฒนาของชุมชนมีมากขึ้นไม่ได้มีเฉพาะองค์กรพี่เลี้ยงเท่านั้น ซึ่งเป็นอีกแรงผลักดันหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาของชุมชนประสบผลสำเร็จเร็วขึ้น ถ้าเปรียบเทียบกับการพัฒนาในระยะต้น

ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาผู้นำที่มีความสามารถในการประสานงานภายนอกมากกว่าประสานงานภายในและนำทรัพยากรต่างๆ กลับเข้ามาสู่ชุมชน ผู้นำที่ทำกิจกรรมอยู่ในชุมชนก็ไม่มีโอกาสได้รับรู้สถานการณ์ภายนอก หรือรับรู้เฉพาะการบอกเล่าแต่ไม่ได้เรียนรู้ด้วยตัวเอง และกระบวนการทำงานของนักพัฒนาที่เข้าไปกระตุ้นให้เกิดกลุ่มและพัฒนาไปสู่องค์กรมีการทำงานที่จะสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง รวมทั้งผู้นำเข้มแข็งในหลักการนี้ว่า องค์กรชุมชนเข้มแข็ง ผู้นำเข้มแข็งสามารถทำงานได้ด้วยตัวเอง นักพัฒนาก็จะถอนออกจากพื้นที่และจะงานจัดขบวนการคนจนในระดับจังหวัด , ภาคและระดับประเทศ เพื่อยกระดับปัญหาของคนจนสู่การแก้ไขระดับนโยบายรัฐ การสร้างขบวนการในแต่ละระดับก็มีผู้นำองค์กรชุมชนเข้าร่วมในขณะที่ตัวสมาชิกในองค์กรมีโอกาสร่วมในบางกิจกรรมเท่านั้น เช่น กิจกรรมรณรงค์ต่างๆ แต่การคิดกำหนดทิศทางของขบวนการใหม่นี้น้อยมาก ผู้นำชุมชนเก้าเส้งก็จะร่วมขบวนในทุกระดับ โอกาสพัฒนามีสูงและเป็นที่ยอมรับของขบวนด้วย

หลังจากนั้น 5 ปี (2539 – 2544) กลับมาดูขบวนการภายในชุมชนผลปรากฏว่าผู้นำโดดเด่น ผู้นำระดับรองตามไม่ทัน และไม่มีผู้นำใหม่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาของชุมชน

เอง องค์การที่เป็นของชุมชนเองที่ไม่ใช่องค์กรทางการ ทำงานเป็นงานประจำ ใช้กติกาเดิมไม่ทันสถานการณ์ เมื่อมีปัญหา ก็จะแก้ไขเป็นจุดๆ ไม่ได้มองปัญหาแบบองค์รวม ในขณะที่นโยบายรัฐเปิดสำหรับคนจนมากขึ้น ทรัพยากรลงสู่ชุมชนเป็นจำนวนมาก ศักยภาพผู้นำในการดึงทรัพยากรลงสู่ชุมชนมีสูง การจัดการภายในอ่อนแอ

นักพัฒนาได้หยิบยกสถานการณ์จริง ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนและชบวนการคนจนเมืองทั่วไป มาวิเคราะห์ร่วมกับผู้นำชุมชนทำให้เห็นปัญหาร่วมกัน และจัดทำแผนเพื่อพัฒนาองค์กรชุมชนต่อไป

กระบวนการที่นักพัฒนาใช้กับองค์กรชุมชนเก่าแก่

1. สัมมนาสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์
2. กระบวนการย้อนมองตัวเอง ซึ่งทำใน 2 ระดับ
 - 2.1 ระดับองค์กรชุมชนเก่าแก่
 - 2.2 ระดับเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดสงขลา ซึ่งมีผู้นำจากเก่าแก่เป็นแกนนำ (องค์กรชุมชนในที่นี้ หมายถึง กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเก่าแก่)

การสัมมนาสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ นักพัฒนาใช้กระบวนการการประชุมแบบมีส่วนร่วม ระดมความคิดเห็นด้วยการเขียน อภิปรายและการวิเคราะห์ร่วมกัน พบว่า สมาชิกยังเชื่อมั่นในกลุ่มออมทรัพย์ ได้ประโยชน์จากกลุ่มการเปลี่ยนแปลงสภาพลักษณะของชุมชนเกิดจากกลุ่มออมทรัพย์และสมาชิกมีความต้องการให้กลุ่มทำในสิ่งเหล่านี้

- 1) ที่อยู่อาศัยที่มั่นคง
- 2) มีกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็ง เช่น
 - 2.1) สมาชิกมีความสามัคคีร่วมมือกัน
 - 2.2) แก้ปัญหาของกลุ่มได้ด้วยตนเอง
 - 2.3) การบริหารจัดการโปร่งใส
 - 2.4) สมาชิกมีสัจจะทุกคนรู้จักบทบาทหน้าที่
 - 2.5) มีช่องทางถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ระหว่างกรรมการ-สมาชิก
 - 2.6) สมาชิกเชื่อมั่นตนเองและกลุ่ม
 - 2.7) มีคนรุ่นใหม่ (ผู้นำ) อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา
 - 2.8) สามารถตั้งรับกับสถานการณ์ต่างๆ ได้

กระบวนการย้อนมองตัวเองในระดับกลุ่มของกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเก่าแก่ จากที่
สัมมนาได้เลือกตัวแทนกลุ่มจำนวน 16 คน องค์ประกอบดังนี้

1. คณะกรรมการบริหาร	3	คน
2. คณะกรรมการดำเนินงาน	4	คน
3. ตัวแทนเยาวชน	3	คน
4. ตัวแทนสมาชิก	3	คน
5. ที่ปรึกษากลุ่ม	3	คน

ขั้นที่ 1 ข้อเท็จจริงจากการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น ใครทำอะไร ทำอย่างไร หรือใครไม่ทำ อะไรในกลุ่ม

ขั้นที่ 2 ศึกษาเปรียบเทียบที่มีอยู่ว่าเป็นอย่างไร ข้อไหนใช้ข้อไหนไม่ได้ใช้ เพราะอะไร

ขั้นที่ 3 กำหนดแนวทางการดำเนินการให้ไปสู่สิ่งที่ต้องการ

ขั้นที่ 4 เครื่องมือที่จะใช้เพื่อให้ไปสู่สิ่งที่ต้องการ เช่น

- ระเบียบ
- คุณสมบัติของคณะกรรมการที่จะสอดคล้องกับแนวทางใหม่
- ทำแผนงาน
- ทำแผนการพัฒนาคณะกรรมการ-สมาชิก เพื่อให้เกิดคุณภาพใหม่

ทีมย่นมองของกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเก่าแสง ได้ดำเนินการอยู่ในขั้นที่ 1 ในช่วงของการหาข้อเท็จจริงของการดำเนินงานจะเห็นข้อบกพร่องต่างๆ ที่เกิดจากการบริหารกลุ่ม ในหลายเรื่องเกิดจากความหวังดี ห่วงใยเกรงว่าจะเกิดความผิดพลาดกับกลุ่มต้องอาศัยการตัดสินใจอย่างรวดเร็วของผู้นำ เมื่อสะท้อนภาพเหล่านี้ออกมาผู้นำรู้สึกว่าคุณตรวจสอบ เกรงว่าภาพสะท้อนเหล่านี้จะขยายวงกว้างออกไปสู่สมาชิกจะตีความไปได้ว่าการบริหารไม่โปร่งใส และถูกกล่าวร้ายเหมือนช่วงเลือกตั้ง ผู้นำจึงมีปฏิกิริยาไม่พอใจและขอถอนตัวจากการเป็นสมาชิกเครือข่าย และยุติการปรับขบวนภายในกลุ่มด้วย วิธีนี้ต้องการเพียงให้นักพัฒนาปรับระเบียบบางตัวให้สอดคล้องโดยไม่ต้องเตะตองโครงสร้าง ในขณะที่ทีมปรับระบบทั้งหมดเขาบอกว่าเขาได้เรียนรู้ ได้รู้จักกลุ่มมากขึ้น เข้าใจการทำงานว่าที่ผ่านมาทำไมต้องทำอย่างนั้น การกำหนดทิศทางต่อไปเขาจะทำได้ง่ายขึ้น และมองเห็นช่องทางต่อไปว่าเขาสามารถพัฒนาตนเองให้ได้ใกล้เคียงกับผู้นำการบริหารกลุ่มจะได้เป็นทีมอย่างแท้จริง ส่งผลให้กระบวนการย่นมองตัวเอง ของชุมชนเก่าแสงต้องยุติลง

การย่นมองตัวเองระดับเครือข่ายของเครือข่ายศูนย์ประสานงานชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา(ศ.อ.ช.) ซึ่งมีผู้นำจากชุมชนเก่าแสงเป็นผู้นำ ศ.อ.ช. การย่นมองในกระบวนการเดียวกัน ผู้นำก็รู้สึกว่กระทบกับตนเองอีกเช่นกัน ทำให้นักพัฒนามองว่ากระบวนการทำงานที่ผ่านมาผู้นำแยกไม่ออกระหว่างความเป็นตัวเองกับตัวตนในบทบาทผู้นำองค์กร เมื่อตรวจสอบองค์กรก็จะกระทบผู้นำ ผลก็คือว่าผู้นำและกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเก่าแสงลาออกจาก ศ.อ.ช. แต่ ศ.อ.ช.

ซึ่งมีสมาชิกอีกหลายชุมชนก็ดำเนินการต่อไป ผลจะออกมาอย่างไรก็ไม่สามารถไปเสริมขบวนการในชุมชนเก่าแล้วอีกต่อไป

3. สถานการณ์ของกลุ่มออมทรัพย์หลังจากลาออกจากเครือข่ายศูนย์ประสานงานชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา(ศ.อ.ช.)

3.1 คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ไม่มีข้อมูล ไม่ทราบเหตุผลที่แท้จริงว่าทำไมประธานกลุ่มจึงลาออกจาก ศ.อ.ช. รู้เพียงแต่ว่ากระบวนการยื้อมองตัวเองของ ศ.อ.ช. ทำให้ผู้นำได้รับผลกระทบ เขาก็มีความรู้สึกร่วมแต่การลาออกส่งผลอย่างไรต่อไปในชุมชนเก่าแล้วไม่มีการพูดถึง เพียงแต่ผู้นำจะสร้างเครือข่ายขึ้นมาใหม่ การวิเคราะห์ปัญหาในกลุ่มออมทรัพย์เองไม่มีและไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจอะไรเพียงแต่ผู้นำจะนำพากลุ่มไปทางไหน เพราะเชื่อมั่นว่าผู้นำเป็นคนดี ไม่นำกลุ่มไปในทางที่เสียหาย แม้ตัวเองจะเห็นด้วยกับกระบวนการยื้อมองตนเอง เพราะได้เรียนรู้กลุ่ม รู้จักกลุ่มมากขึ้น เพราะบางคนไม่ได้เข้ามาในช่วงก่อตั้งเมื่อมาร่วมทำงานก็เป็นเพียงผู้ปฏิบัติ เป็นตัวแทนชุมชนมาทำงานกับ ศ.อ.ช. ก็ไม่เข้าใจกระบวนการทำงานทั้งหมด แต่เขาก็ไม่ได้คัดค้านเพราะคิดว่าตัวเองไม่ชัดเจนพอ

3.2 สมาชิก ผู้นำมองว่าสมาชิกเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์ ไม่จำเป็นต้องมารับรู้เรื่องราวต่างๆ คณะกรรมการรับรู้แต่ไม่มีส่วนในการตัดสินใจ สมาชิกไม่ได้รับรู้เลยว่าเกิดอะไรขึ้น สมาชิกเชื่อมั่นในตัวผู้นำมากกว่าสามารถนำกลุ่มไปในทิศทางที่ดี เขาได้รับประโยชน์ถึงแม้จะลาออกจาก ศ.อ.ช. ผู้นำก็จะสร้างเครือข่ายใหม่ เพราะช่องทางแหล่งทุนเน้นการสนับสนุนผ่านเครือข่าย

3.3 ผู้นำรุ่นเก่า ที่ผู้นำท่านนี้ดึงเข้ามาในช่วงหลังการเลือกตั้งต่างๆ ที่รู้ว่าเขาสันนิษฐานคณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ แต่เขาวางตัวเหนือความขัดแย้งไม่เปิดเผยตัวมากนักว่าเขาคิดอย่างไร แต่ผู้นำก็ดึงเขาเข้ามาเพื่อให้ร่วมแก้ปัญหาวิกฤตในช่วงนั้น ซึ่งเขาสูญเสียการนำในกลุ่มออมทรัพย์ใน 5 ก่อน เขาเป็นคนไม่จริงจังกับการทำงานแต่มีวาทะศิลป์ เมื่อมีปัญหาเขาก็ถอย ไม่ร่วมเผชิญหน้ากับปัญหา และมองว่าผู้นำกลุ่มฯ ทำงานลำหน้า ฉะนั้นการดึงกลับมาเพื่อหวังจะให้ร่วมซึ่งสอดคล้องกับผู้นำรุ่นเก่าที่ต้องการกลับมาเป็นแกนนำกลุ่มออมทรัพย์อีกครั้ง และต้องการที่จะเข้าไปจัดการในระดับเครือข่าย การลาออกจาก ศ.อ.ช. การยื้อมองตัวเองทำให้ผู้นำเก่าไม่พอใจและขณะเดียวกันผู้นำที่โดดเด่นมองว่าถ้ามีการยื้อมองเสร็จสิ้นกระบวนการ มีการพูดถึงข้อเท็จจริงของกลุ่มฯ อาจจะทำให้ผู้นำเก่ากลับมาสร้างกระแสให้เกิดความเข้าใจผิดต่อผู้นำและต่อกลุ่มได้

บทวิเคราะห์

จากแนวทางและการพัฒนาในระยะที่ 3 มีประเด็นที่น่าสนใจต่อการวิเคราะห์ 4 ประการ ดังนี้

1. ความเป็นผู้นำที่โดดเด่นขององค์กรชุมชนเก่าแก่

ผู้นำของชุมชนเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะและความเป็นตัวตนที่น่าสนใจหลายประการ ได้แก่ ความเป็นพี่คนโตของครอบครัว ทำให้มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวสูงมาก ดูแลน้องๆ มีประสบการณ์ในเรื่องการถูกกระทำที่เป็นการกดขี่ มีภาวะการเป็นผู้นำธรรมชาติ ชอบเรียนรู้ เช่น เข้าฝึกอบรมแม่บ้าน ฯลฯ ชอบสังคมกับคนอื่น ไม่เลื่องงาน แต่อำชีพที่ทำนานที่สุดคือ ค้าขายทั้งปลีก-ส่ง ปลอ่ยเงินกู้ ชอบการบริหารจัดการ กล้าตัดสินใจ อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งที่ดีกว่า เชื่อในคนจน เชื่อเรื่องการรวมกลุ่มว่าสามารถแก้ปัญหาได้จริง มีความรู้สึกร่วมกับปัญหาของชุมชน และได้รับการยอมรับจากภายนอกสูง ทำให้ผู้นำชุมชนเก่าแก่สามารถมีบทบาทโดดเด่น แม้ว่าจะไม่มีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำทางการ แต่ก็ยังคงได้รับการยอมรับและมีบทบาทเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชนอย่างไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่อง

2. กระบวนการทำงานของนักพัฒนา

นักพัฒนามุ่งเน้นสร้างองค์กรชุมชนทำงานกับคนส่วนใหญ่ของชุมชน กระตุ้นให้คนมีความรู้สึกต่อปัญหาที่พบ และมีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง แต่ปัญหาระดับชุมชนต้องมีการรวมกลุ่มแก้ปัญหา นักพัฒนาใช้กระบวนการทำงาน ใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างองค์กรและเกาะติดชุมชนตั้งแต่ปี 2531-2539

กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งด้านลบ ด้านบวกต่อชุมชน และผลต่อโครงสร้างของสังคม เทศบาลมองอย่างไร นโยบายรัฐเปลี่ยนแปลงหรือไม่ แม้จะเป็นกิจกรรมเล็กๆ ก็ต้องกำหนดกรอบขึ้นมาเพื่อการวิเคราะห์ร่วมของคนในชุมชนและทำกิจกรรมเมื่อทำเสร็จแล้วต้องมีการประเมินผลที่เกิดขึ้นทั้งภายในภายนอกชุมชน ระดับนโยบาย การกระทบเชิงนโยบายต้องสร้างจินตนาการให้เขาเห็นว่าการทำบ่อยๆ ใช้หลักกิจกรรมสังคมสลับไปเรื่อยๆ นโยบายรัฐกับการเปลี่ยนแปลง เช่น ในระดับท้องถิ่นก็จะเปลี่ยนก่อนเป็นจุดเล็กๆ เช่น เมื่อชุมชนรวมตัวกันพัฒนา ทางเทศบาลจะสนใจชุมชนมากขึ้น ความสนใจมี 2 ด้าน พอใจสนับสนุน ไม่พอใจชัดเจน ระบุธรรมก็คือ ชุมชนได้รับเงินจากโครงการ LIFE แต่เทศบาลชัดเจนไม่ให้โครงการ LIFE โอนเงินให้ชุมชน และหลายๆ กรณีที่เกี่ยวกับการสนับสนุนจากภายนอก

การวิเคราะห์การจัดประชุมการสื่อสารข้อมูลกับสมาชิก การดำเนินการประชุมเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละคน การสรุปให้เห็นภาพร่วมกันจากความคิดที่หลากหลายเป็นบทบาทของนักพัฒนาในกระบวนการทำงานที่กล่าวมา ก็จะเกิดคนหลากหลายเข้าร่วม แต่เมื่อถึงบทบาทนำทุกคนไม่สามารถออกนำได้ทั้งหมด ก็จะมีฝ่ายจัดการ ฝ่ายปฏิบัติ เมื่อคนไหนจัดการดี มีความรับผิดชอบ สมาชิกก็จะให้จัดการอยู่เรื่อย ๆ จนพัฒนามาเป็นผู้นำ ค่อยสั่งสมประสบการณ์ประกอบกับบุคลิกของตัวเองที่มีภาวะการเป็นผู้นำอยู่แล้ว ทำให้โดดเด่น ทำงานสำเร็จชาวบ้านก็ยิ่งไว้วางใจ กิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องก็พัฒนามาเป็นองค์กรและสมาชิกก็จะมอบหมายให้ผู้นำที่ดีของเขาเป็นผู้ตัดสินใจแทนเขาได้ด้วย

เมื่อนักพัฒนาลดบทบาทในพื้นที่ลง ทำให้บทบาทของการวิเคราะห์ การเชื่อมโยงความคิด การตั้งคำถามให้คิดและสรุปเป็นความคิดขององค์กรไม่มีคนทำ ผู้นำก็ไม่สามารถทำบทบาทนี้ได้ ถึงแม้หลังจากนั้นนักพัฒนาจะไม่ลงพื้นที่เกาะติด ผู้นำก็ยังใช้วัฒนธรรม ประชุมก่อนตัดสินใจแต่กระบวนการไม่มี มีการชี้แจงให้ข้อมูลที่ขาดการวิเคราะห์และชี้แนะการตัดสินใจ แต่ที่ประชุมยังให้ผู้นำชี้แนะการตัดสินใจ เมื่อเป็นอย่างนี้นานเข้า ผู้นำก็จะบอกว่าถึงเรียกประชุมชาวบ้านก็ตัดสินใจเหมือนกัน ดังนั้น ไม่ต้องมีการประชุม

การทำงานของนักพัฒนาไม่ได้ทำงานเพื่อเกิดผู้นำงานกันทั้งชุมชน แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเมื่อองค์กรชุมชนก่อตัวและทำงานมาก ๆ เข้าก็จะเกิดผู้นำ คือในกระบวนการนี้ก็จะจะมีผู้ที่มีภาวะผู้นำฉายแววออกมาเกินกว่าคนอื่น ๆ นักพัฒนาก็ขอเรียนรู้คนทุกคนในชุมชนไปพร้อมกับการทำกิจกรรม

การวิเคราะห์ชุมชนครั้งแรกที่ลงพื้นที่นั้นจะเห็นภาพกว้าง ๆ เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ (ผิวเผิน) ฐานะทางเศรษฐกิจ แต่การที่จะวิเคราะห์ให้เห็นได้อย่างลึกซึ้งเพื่อให้ภาพสรุปว่าชุมชนของที่นี่ใดที่หนึ่ง ต้องใช้การทำกิจกรรมเป็นตัวช่วย เพราะถ้าไม่ทำงานร่วมกันจะไม่รู้ชัดว่าเป็นอย่างไร และแต่ละกิจกรรมก็ให้ผลที่ต่างกัน และสถานการณ์ปกติกับสถานการณ์วิกฤตภาพสะท้อนก็ต่างกัน เช่น การมองเก้าอี้ในภาวะปกติ ผู้คนจะนั่งเฉยต่างคนต่างอยู่ไม่ขัดแย้งกัน ช่วยกันทำมาหากิน ทุกคนรักกัน แต่เมื่อมีปัญหาการไถ่กู้ทุกคนก็จะร่วมมือกันจนสร้างความสำเร็จด้านการพัฒนาให้กับชุมชน เมื่อเกิดความสำเร็จก็เกิดการแข่งขันแล้วก็หยุดการพัฒนา หลังจากนั้นเขาเป็นอย่างไรก็ต้องศึกษาต่อไป

สรุปได้ว่า ในกระบวนการพัฒนาของนักพัฒนาในเก้าอี้ผู้นำเข้มแข็งโดดเด่น เกิดช่องว่างทางความคิด การรับรู้ของผู้นำที่โดดเด่นกับผู้นำระดับรองลงมา ส่งผลต่อการตัดสินใจในองค์กรไม่เกิดผู้นำหลากหลายดังที่คิด ทำให้ผู้นำรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่มองค์กรที่สร้างขึ้น มา มองผู้นำคนอื่น ๆ เป็นเพียงผู้ปฏิบัติ เพราะเขามีความรู้ไม่เท่าเทียมกับตัวเอง ผู้นำคนอื่น ๆ ก็ยอมรับให้ความสำคัญถึงการเสียสละของผู้ที่ออกไปประสานกับองค์กรอื่น ๆ ภายนอกและนำทรัพยากรกลับมาสู่ชุมชน

การสร้างพื้นที่ข้างนอกชุมชนได้แข็งแรงกว่าพื้นที่ในชุมชน เพราะการประสานงานของชุมชนเป็นเครือข่ายเป็นเวทีที่ผู้นำแต่ละชุมชนได้มาพบกันและร่วมแก้ปัญหาของชุมชนที่ชุมชนเดียวไม่สามารถแก้ไขได้ แต่การเรียนรู้การวิเคราะห์ปัญหาระดับเครือข่ายเป็นเรื่องของผู้นำ ถ้ามีการเคลื่อนไหวที่ต้องใช้พลังคนในชุมชนก็ออกมาช่วยและกระบวนการที่อาศัยผู้นำที่มาร่วมตัดสินใจระดับเครือข่ายจะนำความคิดจากกลุ่มสู่เครือข่าย และเครือข่ายลงสู่กลุ่ม ผู้นำไม่มีศักยภาพพอทำให้ยังเกิดช่องว่างระหว่างผู้นำที่ทำงานระดับเครือข่ายกับผู้นำที่อยู่ในชุมชน ผู้นำเก่าเสี่ยงนอกจากจะได้รับการยอมรับในระดับเครือข่ายจังหวัดแล้ว ในระดับภาค ระดับประเทศก็ได้รับการยอมรับตลอดจนถึงหน่วยงาน การยอมรับนี้ตามมาด้วยภารกิจที่ต้องเข้าร่วมทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้นำเป็นอย่างมาก

3. มิติทางวัฒนธรรม

3.1 วัฒนธรรมการตรวจสอบ การแก้ปัญหา การเผชิญหน้าไม่ใช่วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมประนีประนอม ซึ่งนักพัฒนามองว่าทำให้เห็นปัญหาไม่ชัด คลุมเครือและไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของระดับปัจเจกบุคคล และผลต่อความเข้มแข็งขององค์กร กระบวนการย่นมองตัวเองที่นักพัฒนานำไปใช้กับชุมชนเก่าเสี่ยงผู้นำรู้สึกเสียหน้า ไรศักดิ์ศรี เป็นภาพสะท้อนอีกตัวก็คือว่าการทำงานที่ส่งผลในการเปลี่ยนแปลงด้านที่เป็นเจ้าขององค์กรร่วมกันยังไม่เกิด แต่อยู่ในระดับที่ผู้นำรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร

3.2 วัฒนธรรมเรื่องเด็กหรือคนรุ่นใหม่ไม่ควรมาตั้งคำถามกับผู้ใหญ่ หรือตรวจสอบหรือตัดสินว่าผิดกับผู้ใหญ่ หรือการทำให้เสียหน้าเป็นเรื่องสำคัญมากของวัฒนธรรมไทย

4. คำถามที่เกิดจากงานวิจัยและข้อเสนอแนะต่องานพัฒนา

- 4.1 ถ้ามีผู้นำที่มีความสามารถโดดเด่น กระบวนการทำงานของนักพัฒนาจะเป็นอย่างไร
- 4.2 กิจกรรมทำให้เปลี่ยนรหัสหมายได้แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทางความคิดได้
- 4.3 องค์กรชุมชนเข้มแข็ง มีผู้นำหลากหลาย ถ่วงดุลชาวบ้านต้องไม่ยอมต่อความไม่เท่าเทียมทุกระดับ

บทที่ 3

ร่วมใจพัฒนา

ที่มาและการก่อเกิดชุมชน

เมื่อปี พ.ศ. 2520 การรถไฟแห่งประเทศไทยได้หยุดดำเนินการในเส้นทาง หาดใหญ่-สงขลา เนื่องจากไม่เป็นที่นิยมของผู้เดินทางที่หันไปใช้เส้นทางรถยนต์ที่สะดวกกว่า นับแต่นั้นมาชาวบ้านซึ่งขาดแคลนที่อยู่อาศัย ก็อพยพเข้าไปอยู่ในเขตบริเวณสองข้างทางที่ดินของการรถไฟ โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองสงขลา ชุมชนร่วมใจพัฒนาเป็นหนึ่งในแปดชุมชนในที่ดินของการรถไฟเส้นทาง หาดใหญ่-สงขลา

ชุมชนร่วมใจพัฒนา เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2535 หลังการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชน เดิมคนทั่วไปเรียกว่า “ชุมชนหลังวัดโรงวาส” หรือ “ชุมชนหน้าวัดชัยมงคล” เนื่องจากอาณาเขตของชุมชนถูกขนาบด้วยวัดถึงสองด้าน เนื้อที่โดยรวมของชุมชน 15 ไร่ ประชากรจำนวน 380 หลังคาเรือน 1,500 คน (ข้อมูลจากการสำรวจผู้ที่อาศัยในที่ดินการรถไฟเมื่อเดือน ตุลาคม ปี พ.ศ. 2542) หลังการสำรวจเมื่อเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2542 เพิ่มจำนวนขึ้นอีก 20 หลังคาเรือน รุ่นแรกเริ่มอพยพเข้ามาเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2522 หลังจากนั้นก็ทยอยกันเข้ามาเรื่อย ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะที่ตั้งของชุมชนอยู่บริเวณใจกลางเมือง จนปี พ.ศ.2527 เกิดการไล่อื้อครั่งใหญ่ในที่ดินของการรถไฟ จำนวนประชากรจึงลดลงจาก 200 หลังคาเรือน คงเหลือที่ยังอยู่ในที่เดิม ประมาณ 50 หลังคาเรือน ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ถูกลิ่อได้ไปอยู่ในที่ที่การรถไฟจัดสรรให้บริเวณชุมชนกุโบร์ และที่อื่น ๆ ในเขตเมืองสงขลา หลังจากไล่อื้อแล้ว ทั้งเจ้าของที่ดินและภาครัฐในท้องถิ่นมีการเพิกเฉยจึงเกิดการอพยพครั้งใหม่ ผู้ที่เคยอยู่ที่นั่นบางรายก็กลับมาใหม่อีก รวมถึงคนที่ขาดแคลนที่อยู่อาศัยจากที่อื่นก็เข้ามาจนเต็มพื้นที่ ประชาชนที่อพยพเข้ามาในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นคนในเขตเมือง และอำเภอรอบนอกของจังหวัดสงขลา ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ 64.89 รองลงมาคือ จากจังหวัดนครศรีธรรมราชร้อยละ 16.31 จังหวัดพัทลุงร้อยละ 6.38 และจังหวัดอื่น ๆ อีกกว่า 30 จังหวัดทั่วประเทศร้อยละ 12.42 ส่วนใหญ่มีปัญหาจากการทำมาหากิน อาชีพทำนาและประมง ที่เกิดความล้มเหลว จึงอพยพเข้าเมืองเพื่อหวังว่าคุณภาพชีวิตต้องดีกว่าเดิม

เหตุผลสำคัญของการมาอยู่ในชุมชน ตามลำดับความสำคัญก่อน – หลัง

- ค่าเช่าถูก , สามารถมีที่อาศัยเป็นของตัวเองได้
- ใกล้ที่ทำมาหากิน , หางานง่าย
- ใกล้โรงเรียน

- ไกลตลาด
- มีครอบครัวเพื่อนอยู่ก่อนแล้ว

ภาพรวมของชุมชน

จากงานวิจัยของนักศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มหาวิทยาลัยเอมสเตอร์แดม ในปี พ.ศ. 2537 ซึ่งรวบรวมโดย อ.พรรณงาม เก้าธรรมสาร และคุณพิชยา แสงคง ในรายงานผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาการชุมชนแออัดและองค์การชุมชนแออัดในเมืองใต้ให้ข้อมูลที่นำเสนอเกี่ยวกับร่วมใจพัฒนา ที่น่าจะเป็นภาพตัวแทนหนึ่งของชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา ดังนี้

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวประมงขนาดเล็กและทำงานที่ทำเหี้ยมเรื้อรัง จำนวนครัวเรือนเฉลี่ย 4.2 คน โครงสร้างอายุชี้ว่ามีประชากรเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี ถึงร้อยละ 32 (มากกว่าสงขลา ซึ่งมีร้อยละ 26) และหนึ่งในสามของประชากร หรือร้อยละ 36.6 มีรายได้ต่ำกว่าขีดความยากจน (ข้อมูลธนาคารโลกปี พ.ศ. 2531 - 2532 ขีดความยากจนอยู่ที่ 2,350 บาท/เดือน) ซึ่งสูงกว่าภาคใต้โดยเฉลี่ยที่มีจำนวนร้อยละ 22.3 (รายได้เฉลี่ยภาคใต้ = 6,380 บาท/เดือน) ประชากรกว่าร้อยละ 50 อยู่ในชุมชนมานานกว่า 5 ปีขึ้นไป และเกือบร้อยละ 60 เคยอาศัยอยู่ในจังหวัดสงขลามาก่อน ประมาณร้อยละ 18 มาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช และสาเหตุที่เข้ามาอยู่อาศัยที่ร่วมใจพัฒนาก็เนื่องจากไม่มีเงินพอจะไปอาศัยที่อื่นร้อยละ 17 เพราะชุมชนอยู่ใกล้เมืองร้อยละ 9.5 และอยู่ใกล้แหล่งงานร้อยละ 28.1 อยู่ใกล้โรงเรียนร้อยละ 11.7 ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาที่สำคัญที่สุดก็คือการขาดไฟฟ้าและน้ำดื่มร้อยละ 28.1 และร้อยละ 25.8 ตามลำดับ ในแง่ของสถานที่ภาพที่ผิดกฎหมายของชุมชน ชาวชุมชนประมาณร้อยละ 55.2 เท่านั้นที่มองว่าเป็นปัญหา และประมาณร้อยละ 50 ระบุว่าที่อยู่อาศัยของตนถูกกฎหมายทั้ง ๆ ที่สร้างบนที่อยู่ของผู้อื่น ประมาณร้อยละ 80 ของผู้อยู่อาศัยเป็นเจ้าของที่อยู่ที่ดินสร้างขึ้น ส่วนหลายคนที่เช่าที่ที่ผู้อื่นก็ถือว่าตนเป็นผู้อยู่อาศัยอย่างถูกกฎหมาย จากการสังเกตการณ์ภาคสนามผู้วิจัยพบว่า ชาวชุมชนจำนวนหนึ่งค่อนข้างมีความพึงพอใจกับการคิดว่าจะได้อาศัยอยู่ที่นั่นเป็นระยะเวลานาน ทั้ง ๆ ที่มีการขู่ว่าจะไล่รื้อ พวกเขามักพูดถึงปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ทั้ง ๆ ที่ไม่อาจรู้ว่าจะได้รับอนุญาตให้อาศัยอยู่ไปได้นานเท่าใด

ปัญหาสำคัญ ๆ ของชาวชุมชน 5 อันดับแรก เรียงลำดับตามความสำคัญสูงสุดลงมา ก็คือ ไม่มีไฟฟ้าใช้ ไม่มีน้ำดื่ม คุ้ระบายน้ำเน่าเหม็น น้ำท่วม และขาดบริการชุมชน (ศูนย์เด็กเล็ก)

เมื่อแบ่งชุมชนเป็น 4 เขต เพื่อการศึกษาลงลึกในแง่ของสภาพที่อยู่อาศัย ผู้วิจัยพบว่าไม่มีความแตกต่างในแต่ละเขตนัก ปัญหาไฟฟ้าและน้ำดื่ม เป็นปัญหาร่วมคล้ายกันหมดทุกเขต ที่น่าสนใจก็คือ อายุผู้อยู่อาศัยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชน ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มแรก ๆ ของผู้อยู่อาศัยเข้ามา

จะอยู่ตามริมทางรถไฟก่อน ส่วนผู้อพยพรุ่นหลัง ๆ ตั้งถิ่นฐานขยายจากที่อยู่ของรุ่นแรกออกไปเรื่อย ๆ จนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีทางรถไฟอยู่ตรงกลาง ดังในปัจจุบัน

ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งคณะผู้วิจัยจัดขึ้นที่พัทลุง ในเดือน...พ.ศ. มีชาวชุมชนไปร่วมจำนวน 52 คน ได้มีการระดมปัญหาของชุมชนและข้อเสนอแนวทางแก้ไข จากกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม ปัญหาที่ถูกเอ่ยถึงมากที่สุด 3 ปัญหา คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผู้เข้าร่วมเห็นว่ายังไม่พอเพียง
2. กลุ่มออมทรัพย์ วัตถุประสงค์และความจำเป็นของการรวมกลุ่มยังไม่เป็นที่ชัดเจนของชาวชุมชนทั่วไป
3. ขยะ ชาวชุมชนตระหนักถึงปัญหามลพิษอันเนื่องมาจากการทิ้งขยะตามถนนและคลองระบายน้ำ และกำลังหาแนวทางแก้ไข

น่าสนใจว่าประเด็นปัญหาที่ชาวชุมชนยกขึ้นมาอภิปรายร่วมกัน มิใช่ปัญหาทางกายภาพ แต่เป็นปัญหาทางคุณภาพของชีวิตของชาวชุมชน เช่น เรื่องการมีส่วนร่วมและการจัดการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบันที่ผู้ช่วยนักวิจัยได้ประสานกับตัวแทนของชุมชน เพื่อสำรวจความคิดเห็น และวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2542 พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลา 5 ปี ที่ผ่านมา ทั้งในทางกายภาพ และความมั่นใจต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน กล่าวคือ ในด้านประชากร มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้น 20 หลัง ภายในครึ่งปีที่ผ่านมา หลังจากการสำรวจผู้ที่อาศัยในที่ดินการรถไฟเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2542 สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น มีถนนทางเดินเท้า และบ้านที่อยู่อาศัยมีไฟฟ้ารัยกว่าหลัง มีการจัดระเบียบของที่อยู่อาศัยให้เป็นระเบียบและถูกสุขลักษณะมากขึ้น แต่ปัญหาน้ำดื่มน้ำใช้ยังขาดแคลนเหมือนเดิม

ทางด้านคุณภาพชีวิต ชาวชุมชนได้จัดให้มีเวทีของตัวเองในการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการและค้นหาแนวทางแก้ไข โดยอาศัยการกระตุ้นจากภายนอก และภายในชุมชนเอง มีการวางแผนและพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

ที่น่าสนใจ ก็คือการแก้ปัญหาทางกายภาพ บางปัญหาต้องต่อสู้กับอำนาจทั้งภายในและภายนอก ต้องอาศัยความอดทน ความรู้ทางเทคนิค การบ่มเพาะความร่วมมือของชุมชน เพื่อการต่อรอง ดังในกรณีไฟฟ้า การติดต่อประสานงานต้องทำหลายครั้งหลายหน ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นสิทธิพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนควรได้รับบริการจากรัฐ แต่เนื่องจากมีสถานะเป็นคนชุมชนแออัด สิทธิการได้มาซึ่งไฟฟ้า จึงประสบกับการปิดกั้น อันเนื่องมาจากความยากจน และความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ แม้ขณะนี้ทางชุมชนร่วมใจพัฒนา ค่อนข้างประสบความสำเร็จในการต่อสู้ประเด็นไฟฟ้า โดยได้ไฟฟ้ามาใช้ในเขตที่ดินของการรถไฟ ซึ่งถือว่าเป็นที่บูกรุก และชาวชุมชนพอใจในความสำเร็จนั้น แต่สิทธินี้ยังไม่ได้รับประกันเท่ากับคนอื่น ๆ ในสังคม การได้มาซึ่งไฟฟ้าเป็นเพียงได้มีเตอร์

ชั่วคราว โดยมีอัตราค่าไฟอยู่ที่ยูนิตละ 2.50 บาท ในขณะที่คนทั่วไปเสียค่าใช้จ่ายยูนิตละ 1 บาทกว่า แต่ชาวชุมชนก็รู้สึกพอใจ โดยเหตุผลว่าดีกว่าที่ต้องต่อพ่วงเครื่องของเพื่อน ซึ่งต้องเสียค่าไฟเฉลี่ยยูนิตละ 7 บาท

นอกจากปัญหาไฟฟ้าแล้ว ปัญหาการดูแลเด็กเล็กในชุมชน ก็ได้รับการแก้ไข โดยได้งบประมาณในการสร้างอาคารจาก แดนเซด (DANCED) แต่ใช้แรงงานสมทบจากชุมชน ครูผู้สอนได้รับงบประมาณสมทบบางส่วนจากเทศบาล การสอนได้เปิดบริการมาแล้วเป็นเวลา 1 ปี นอกจากนี้ปัญหาคุ้มน้ำในบางจุด ก็ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาล ส่วนถนนได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้นจากงบประมาณของทีมผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลในช่วงของการหาเสียง เมื่อปลายปี พ.ศ. 2542 เนื่องจากนักการเมืองได้เห็นผลงานของการพยายามปรับปรุงพัฒนาชุมชนที่อาศัยพลังของคนในชุมชนเป็นหลัก

ชาวชุมชนให้ความเห็นต่อความสำเร็จที่เกิดขึ้นว่า ระยะเวลาที่อยู่ร่วมกันคงช่วยให้เกิดการบ่มฟักให้คนในชุมชนมีความเห็นอกเห็นใจในความยากลำบากที่เหมือนกัน จึงทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชนมากขึ้น นอกจากนั้นปัญหาภาพลักษณ์เดิมของชาวชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ขาดความกลมเกลียว ขาดความร่วมมือร่วมใจซึ่งสะท้อนจากคนภายนอก น่าจะเป็นปัจจัยกระตุ้นจิตสำนึกสมาชิกของชุมชน จึงทำให้กิจกรรมพัฒนาระดับชุมชนในปัจจุบันได้รับความสนใจ และมีส่วนร่วมจากสมาชิกมีมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งกระแสการไล่รื้อในระยะ 5 ปีที่ผ่านมาเบาบางลง ทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชนมีความมั่นใจในด้านความมั่นคงในด้านที่อยู่อาศัยมากขึ้น และมีมูลเหตุจูงใจเพียงพอที่จะยอมร่วมแรงใจพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น

อันที่จริงชุมชนร่วมใจพัฒนา มีความสัมพันธ์อันดีกับเครือข่ายอยู่หลายกลุ่ม แต่อาจเนื่องจากสถานะของเศรษฐกิจและสังคมแบบปัจจุบัน จึงทำให้ต่างมุ่งหน้าทำมาหากิน จึงดูเหมือนความสัมพันธ์ภายในมีความห่างเหินกันดังที่ชาวชุมชนให้ทัศนะว่า ถ้าขอความร่วมมือให้มาปรึกษาหารือในเรื่องที่เป็นปัญหาและที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกของชุมชน จะไม่ค่อยให้ความร่วมมือและสนใจ แต่ถ้าจัดกิจกรรมประเพณีที่ไม่ต้องหารือ เพียงแค่ลงแรงในกิจกรรมที่คุ้นเคยทำมาแต่บรรพบุรุษ คนที่นี้จะออกมาช่วยมาก และมีรูปแบบที่สร้างความสนุกสนานอย่างน่าสนใจ

ข้อมูลอีกประเด็นที่ได้จากการศึกษาวิจัย คือปัญหาที่คนชุมชนมองว่าเป็นอุปสรรคหรือภาพลักษณ์ที่ทำให้ชุมชนไม่น่าอยู่ ซึ่งได้แก่ ปัญหายาเสพติด (ร้อยละ 30.25), ไฟฟ้า (ร้อยละ 17.15), ถนน (ร้อยละ 16.39), การพนัน (ร้อยละ 11.76), ขยะ (ร้อยละ 5.32), คุ้มน้ำ (ร้อยละ 4.06) และอื่น ๆ เช่น ความร่วมมือ, ความไม่เป็นระเบียบ (ร้อยละ 14.57) แต่ต่อคำถามว่าปัญหาใดที่ต้องการแก้ไขก่อน คำตอบกลับเป็นปัญหาสาธารณสุขเป็นหลัก ส่วนปัญหาเรื่องยาเสพติดและการพนัน ตัวแทนของชาวชุมชนที่เป็นทีมสำรวจลงเฝ้าที่จะตอบประเด็นนี้เพราะเกรงว่าถ้าข้อมูลแพร่ออกไปนอกชุมชนจะทำให้เกิดภาพลบต่อชุมชน ทั้งที่เห็นว่าจำเป็นต้องมีการร่วมมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ก็ตาม

ความรู้สึกร่วม – เป็น “พวกเรา” เป็นพื้นฐานของการเป็นชุมชนร่วมใจ ซึ่งก็เป็นปัจจัยบวกสนับสนุนการสร้างภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และเสริมพลังให้กับการพัฒนา แต่ขณะเดียวกันก็เป็นจุดอ่อนหาก “ความเป็นพวกเรา” จะแปรเป็น การกลัว “เสียภาพพจน์” ”กลัวเสียหน้า” ที่ “เขา” จะมอง “พวกเรา” “ไม่ดี”

โดยภาพรวมของชุมชนร่วมใจพัฒนาข้างต้น ได้ช่วยให้คำอธิบายบางประการต่อประเด็นที่มาก่อให้เกิดชุมชนแออัด ลักษณะของความเป็นชุมชน ทั้งที่เป็นลักษณะร่วมของชุมชนแออัดทั่วไปในสังคมไทย ภายใต้เงื่อนไขทั่วไปและเงื่อนไขเฉพาะกรณี และลักษณะเฉพาะของชุมชนร่วมใจพัฒนาเอง และการดำรงอยู่ของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสงขลา ทั้งที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขโดยทั่วไปและข้อจำกัดเฉพาะกรณี การศึกษาพบว่าชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายประการที่สำคัญคือ ปัจจัยพื้นฐานภายในตัวของชุมชนเอง ซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกจากร้อยพ่อพันแม่ให้อยู่ร่วมกันได้ รวมถึงระยะเวลาของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่อาศัยความเป็นญาติมิตรไปสู่ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับบริบท กระบวนการกลายเป็น “ชุมชนแออัด” ส่วนหนึ่งของเมือง และการที่ชุมชนจะดำรงความเข้มแข็งได้ต้องอาศัยปัจจัยทั้งด้านตัวบุคคล (ผู้นำ, สมาชิก, กลุ่ม, องค์กร ฯลฯ) กระบวนการเรียนรู้และจัดการกับปัญหา และสถานการณ์ที่ส่งผลต่อการพัฒนา การก่อเกิดอัตลักษณ์ของชุมชน

การอยู่อาศัยและความสัมพันธ์ภายในของคนร่วมใจพัฒนา

ภาพรวมของการอยู่อาศัยและความสัมพันธ์ของคนชุมชนร่วมใจพัฒนาในทัศนะของชาวชุมชนก่อนปี พ.ศ. 2542 คือ ต่างคนต่างอยู่ – ตัวใครตัวมัน เสมือนเพียงเพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่ในที่เดียวกัน ชุมชนเป็นเพียงที่อยู่อาศัยเพื่อสะดวกในการประกอบอาชีพ ประกอบกับสภาพของบ้านเมือง, เศรษฐกิจ ที่ต้องแข่งขัน, ต้องหาเช่ากินค่าแบบปากกัดตีนถีบจึงดูเหมือนเกิดความห่างเหินต่อกัน แต่เนื้อในของความเป็นชุมชนร่วมใจยังมีการเอื้ออาทร, การพึ่งพาอาศัยกัน, เกี่ยวร้อยด้วยความเป็นเครือญาติและพี่น้อง(เสมือนญาติกัน)ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เป็นกลุ่มเครือญาติ มีดังนี้

1. ตระกูล “ชาวเรือ” มีประมาณ 30 กว่าครอบครัว

ผู้ที่มีบทบาทต่อชุมชนในช่วงที่ผ่านมา มี

- วี เป็นประธานชุมชนและคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์
- พิศ คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์และบริจาคที่ในการสร้างศาลาชุมชน ตัวหลักในการพัฒนาซึ่งกิจกรรม / ชุมชน พิศเป็นคณะกรรมการชุมชนตั้งแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบัน
- พัว อดีตประธานชุมชน

2. ตระกูล “บุญศิริ” มีประมาณ 20 ครอบครัว

ผู้ที่มีบทบาทต่อชุมชนในช่วงที่ผ่านมา มี

- ชิม เป็นกรรมการชุมชน
- สุวิทย์ มีบทบาทในด้านเยาวชน

สองตระกูลข้างต้นนี้ยังความสัมพันธ์เป็นเครือญาติหรือเกี่ยวดองอันอีกด้วย

3. ตระกูล “ยูโซะเกษม” มีประมาณ 20 ครอบครัว

ให้ความร่วมมือกับชุมชนด้วยดีมาตลอด แต่ไม่มีใครมีบทบาทที่โดดเด่นต่อชุมชน

4. ตระกูล “ดำดี” มีประมาณ 8 ครอบครัว

ผู้ที่มีบทบาทต่อชุมชนในช่วงที่ผ่านมา คือ นายผดุง มีบทบาทขณะนี้ประธานกลุ่มออมทรัพย์และกรรมการชุมชน

5. ตระกูล “สุวรรณชาติ” มีประมาณ 15 ครอบครัว

ผู้ที่มีบทบาทต่อชุมชนในช่วงที่ผ่านมา คือ นายสันต์ เป็นเขยของตระกูล มีบทบาทในชุมชน ปัจจุบันเป็นกรรมการชุมชนและกรรมการกลุ่มออมทรัพย์

6. ตระกูล “วิญญูธรรมรักษา” มีประมาณ 10 ครอบครัว

7. ตระกูล “ศิริอักษร” มีประมาณ 10 กว่าครอบครัว ผู้ที่มีบทบาทในชุมชน คือ นายเสริม เป็นกรรมการชุมชน เป็นตัวหลักในการต่อสู้ประเด็นไฟฟ้า และมีความรู้ความสามารถในการเดินสายไฟฟ้า รับผิดชอบระบบไฟฟ้าตามบ้าน และเป็นหนึ่งของผู้ริเริ่มการพัฒนาในยุคแรก ๆ

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ใกล้ชิดกันยังผลให้เกิดความไว้วางใจให้กับ "ตัวแทน" หรือ "ผู้นำ" ของชุมชน ทำให้ชุมชนขาดการตรวจสอบ , มีความประนีประนอมสูง วัฒนธรรมแบบนี้อาศัยการนำ , การชี้แนะจากผู้อื่น , ฟังฟังหน่วยงานภายนอกและเป็นฐานทางการเมืองทุกระดับ คนในชุมชนไม่รู้จักการต่อรอง ไม่มีการปะทะขัดแย้งระดับชุมชนทั้งภายในและภายนอก

จุดเด่น ของความสัมพันธ์แบบนี้ คือ เมื่อใครมีการ / มีงานคนในชุมชนจะช่วยเหลือกันดี โดยเฉพาะกิจกรรมงานบุญ/ประเพณีชาวชุมชนจะออกมาร่วมกันเยอะ เช่น การขอความร่วมมือ “(ขอช่วย)”, ขอบริจาค แต่จะขาดการตรวจสอบ เพราะถือว่าเป็นพี่น้องหรือเครือญาติกัน นอกจากนั้น ผู้นำ/แกนหรือบทบาทของตระกูลใดที่มีความชัดเจน สามารถเป็นผู้นำได้ สมาชิกของชุมชนทั้งที่เป็นญาติก็จะให้ความไว้วางใจ

กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ นอกจากความสัมพันธ์ที่เป็นญาติในตระกูลเดียวกันแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนที่เอื้อเพื่อเอื้อเผ่ต่อกัน คือ ความสัมพันธ์เสมือนพี่น้อง (ไม่ใช่

ตระกูลเดียวกัน) เพื่อนบ้านที่นับถือกัน ไว้นื้อเชื่อใจกัน ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มป้ามัย ที่ทำอาหารคว-หวาน เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างผู้ปรุงอาหาร ผู้ช่วย และผู้บริโภค

กลุ่มทำปลาหวาน/กลุ่มทำมะขามเปียก - ดอง - แซ่อึม เป็นกลุ่มเครือญาติ ตระกูล “สุวรรณชาติรี” ทำอาชีพนี้มานานถึง 40 ปี โดยจะเหมาจ่ายต้นมะขามในเขตเมืองและรอบนอกมาแปรรูป จากอาชีพเล็ก ๆ ในครัวเรือนได้กลายเป็นอาชีพหลักของครอบครัว จำนวน 8 ครอบครัว และมีสมาชิกที่เกี่ยวข้องกับอาชีพนี้ประมาณ 25 คน

กลุ่มอาชีพเก็บ-รับซื้อขยะและของเก่า คนที่ทำอาชีพนี้จะเป็นเพื่อนบ้านและเป็นญาติกัน ไม่เป็นกลุ่มที่เป็นทางการแต่จะสัมพันธ์กันในฐานเพื่อนร่วมอาชีพเดียวกัน และสัมพันธ์กับคนเมืองในฐานะคนทำความสะอาดเมือง สร้างคุณค่าบนสิ่งของที่คนอื่นไม่เห็นค่า สร้างเศรษฐกิจจากการใช้ทรัพยากรขยะและของเหลือใช้ที่คนเมืองต้องการกำจัด

กลุ่มอาชีพขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง (คิวชุมชน) เป็นงานบริการคนสังคมเมืองหรืองานข้างถนน ผู้ขับชิ้นส่วนหนึ่งจะเป็นญาติและเพื่อนบ้าน คนที่ใช้บริการหลัก คือ คนชุมชนและคนทั่วไป คนภายในจะให้ความไว้วางใจ เพราะถือว่าเป็นคนในชุมชน จะไหว้วานให้ช่วยส่งของให้โดยไม่ต้องไปเอง

ผู้นำ , กลุ่ม องค์การและพัฒนาการของชุมชน

ชุมชนร่วมใจพัฒนาเติบโตและหนาแน่นมากในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ก่อนหน้านั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนจะต่างคนต่างอยู่ ไม่มีใครมีบทบาทในการนำที่ชัดเจน ต่อมาจึงมีการรู้จักมักคุ้นกันมากขึ้น ในฐานะผู้อยู่อาศัยในที่เดียวกัน

ในปี พ.ศ. 2535 คนในชุมชนสองสามคนได้มีโอกาสเรียนรู้ประสบการณ์การพัฒนาชุมชนของชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ได้รู้จักมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย หรือโครงการพัฒนาชุมชนแออัดในปัจจุบัน จากเวทีการประชุมของชุมชนที่ใกล้เคียง จึงไปปรึกษาหารือกับมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย และเริ่มการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาและแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชน

1. ผู้นำและพัฒนาการของการเกิดกลุ่ม/องค์กร

ในยุคแรก ๆ ผู้นำร่วมใจพัฒนามาจาก 2 แหล่งคือ ผู้ที่สมาชิกในชุมชนเลือกขึ้นมา และผู้นำที่เสนอหรืออาสาขึ้นมาเอง (ผู้นำธรรมชาติ) ต่อมาเมื่อเทศบาลยอมรับขึ้นทะเบียนเป็น ”ชุมชนผู้มีรายได้น้อย” ในเขตเทศบาล จึงกำหนดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้นมา เพื่อให้สะดวกในการประสานงานกับเทศบาล หลังจากการเลือกตั้งกรรมการชุมชนแล้วเสร็จ ทางเทศบาลจึง

แต่งตั้งรับรองการเป็นกรรมการชุมชนเป็น “ผู้นำทางการ” ผู้นำของร่วมใจพัฒนาในช่วงแปดปีที่ผ่านมามีอยู่ยังเป็นคนกลุ่มเดียวกัน สามารถทำงานต่อเนื่องในกิจกรรมและการพัฒนาชุมชน

กิจกรรมเริ่มแรกของชุมชน นำโดยมีผู้นำธรรมชาติ ได้แก่ การสร้างศาลาชุมชน การทำความสะอาด , การจัดกิจกรรมประเพณี เป็นต้น ต่อมาจึงมีการเลือกกรรมการชุมชน เพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนในการประสานทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2. ผู้นำธรรมชาติ ในยุคแรก ๆ ของการพัฒนา

คนที่ 1 นางสมหมาย ครอบมณีรัตน์ ได้รับเลือกเป็นประธานเนื่องจากเป็นผู้หญิงที่มีความกล้า สามารถประสานกับคนอื่นได้ มีเงินปล่อยกู้ให้กับสมาชิก อาชีพค้าขาย มีการพบปะผู้คนอยู่เสมอ เพื่อนในชุมชนจึงเสนอให้เป็นประธานชุมชนคนแรก คนที่ 2 นายพั่ว ชาวเรือและทีม , คนที่ 3 นายเคล้า ทองแก้วและทีม , คนที่ 4 นายวี ชาวเรือและทีม

ทั้งสี่คนมาจากการทำกิจกรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 – 2538 ไม่มีใครผูกขาดอำนาจหรือผูกขาดการนำ

กิจกรรมและกลุ่มที่เกิดขึ้นในช่วงชุมชนมีผู้นำธรรมชาติ

ปี พ.ศ. 2535

- จัดตั้งชุมชน ชื่อ “ชุมชนร่วมใจพัฒนา” (เดิมชุมชนร่วมใจพัฒนาชื่อ “ชุมชนหลังวัดโรงวาส” หรือ “ชุมชนหน้าวัดชัยมงคล” เพื่อสื่อถึงความร่วมมือกันของสมาชิก
- สร้างศาลาชุมชนและจัดงานฉลองศาลาชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เห็นความร่วมมือร่วมใจของคนชุมชน ทั้งในเรื่องงบประมาณและแรงงานที่มาช่วยเหลือกัน
- เลือกคณะกรรมการชุมชน เพื่อประโยชน์ในการประสานงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ปี พ.ศ. 2536

- จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน โดยมีเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา (ศอช.) เป็นพี่เลี้ยง
- ทำป้ายหมายเลขบ้าน เพื่อความสะดวกในการติดต่อและเพื่อเสนอขอออกเลขที่บ้านต่อเทศบาล

ปี พ.ศ. 2537

- ได้เลขที่บ้านจากทางเทศบาล

- จัดกิจกรรมเพื่อรับบริจาควัสดุ/สิ่งของ เพื่อประโยชน์ในการใช้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เช่น หม้อ, ถ้วย-ชาม, เครื่องใช้ในครัว เป็นต้น
- กิจกรรมประเพณีเพื่อผู้ร้อยคนในชุมชน เช่น สงกรานต์, ปีใหม่, เข้าพรรษา, วันสารท, ทอดกฐิน, ทอดผ้าป่า เป็นต้น

ปี พ.ศ. 2538

- เทศบาลให้การยอมรับเป็นชุมชน และเสนอให้มีการเลือกตั้งกรรมการชุมชนอย่างเป็นทางการ จัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน และ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำชุมชน (อสม.)

3. ผู้นำและกิจกรรมในยุคที่เป็นทางการ

ปี พ.ศ. 2538

- เลือกตั้งกรรมการชุมชนและแต่งตั้งเป็นทางการโดยเทศบาล มีวาระ 4 ปี ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งมีนายวิและทีมทั้งหมด 15 คน (วี, พิศ, ชัญ, ผดุง, แถ็ก, เน้ง, จ้วน, สมพร, กัม, จวง, แสง, สุเทพ, เสริม, ประคอง, เสริม) ซึ่งสมาชิกของชุมชนเลือกจากที่ผู้ที่เคยมีบทบาทในกิจกรรมการพัฒนาและกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์

ปี พ.ศ. 2542

- เลือกตั้งกรรมการในชุดปัจจุบันท่ามกลางการแข่งขันกันอย่างเข้มข้น มีการแทรกแซงของนักการเมืองท้องถิ่นและผู้ที่กำลังลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครสงขลา เพื่อแย่งการให้ความสนับสนุนงบประมาณและวัสดุในการก่อสร้าง (ดิน , หิน) ชัยชนะในการเลือกตั้งกรรมการชุมชนที่จะเป็นตัวชี้ผลของการเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครสงขลาในครั้งต่อไป ว่าใครจะได้กุมฐานเสียงของชุมชน การแพ้ชนะในการเลือกตั้งที่ผ่านมาก่อให้เกิดความหมางใจกันระหว่างคนในชุมชน ซึ่งผลการเลือกตั้งกรรมการชุมชนครั้งใหญ่ส่วนใหญ่เป็นคนเดิมชุดเก่า ปี พ.ศ. 2538 มีการเพิ่มคนเพื่อให้ครบจำนวน (10 คน) เป็นคนเก่า 7 คน คนใหม่ 3 คน (วี, พิศ, ผดุง, เสริม, ชัญ, สมพร, สมศักดิ์, จรินทร์, น้ำค้าง, กัม)

กิจกรรมในรอบ 5 ปี ตั้งแต่ปี 2538 – 2542

- สร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ใช้งบประมาณ 160,000 บาท จาก DANCED
- เรียกร้องขอสิทธิในการใช้ไฟฟ้า ขณะนี้มีการติดตั้งและได้ใช้แล้วประมาณ 100 กว่าหลังคาเรือน

- ขอความร่วมมือในการจัดระเบียบชุมชน รื้อสิ่งกีดขวางเส้นทางการจราจรในชุมชน เป็นต้น

แผนของชุมชนในระยะต่อไป

- ทำคูระบายน้ำและถนน โดยเสนอโครงการของมิยาซาวา จำนวน 700,000 บาท ซึ่งขณะนี้โครงการได้รับอนุมัติแล้ว มีโครงการจะทำประมาณช่วงปลายปี 2543
- ขอให้การประปาต่อท่อเข้าชุมชน
- ทำศาลาอเนกประสงค์ใหม่ หลังเก่าจะทุบออกเพื่อขยายศูนย์เด็กให้กว้างขึ้น
- ร่วมขบวนกับเครือข่ายสลัมภาคใต้และเครือข่ายสลัม 4 ภาคตามข้อตกลงร่วมเพื่อเรียกร้องสิทธิความมั่นคงในที่อยู่อาศัย สำหรับชาวชุมชน

ผู้นำของชุมชนร่วมใจพัฒนาในยุคแรกมักเป็นผู้อาวุโสแต่ก็มีคนรุ่นกลางและรุ่นใหม่เสริมอยู่ด้วย ฉะนั้นบทบาทการนำของที่นี่จึงมีการประสานผลัดเปลี่ยนบทบาทในการทำกิจกรรมตามความถนัด และประเด็นที่ต่างกัน เช่น การประสานกับเทศบาลก็จะมีผู้นำอีกคนหนึ่ง , กิจกรรมงานประเพณีก็จะมีผู้นำคนละชุดกัน ในขณะเดียวกันบางกรณีจะใช้ผู้นำที่กล่าวพูด บางกรณีใช้ผู้นำที่โอนอ่อนผ่อนปรน

ส่วนกลุ่มกิจกรรมที่มีความต่อเนื่อง คือ กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเน้นการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในชุมชน และสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2538 จากการบริหารงานที่ไม่โปร่งใสของกรรมการกลุ่มฯ กลุ่มมีปัญหาสร้างความคลางแคลงในกลุ่มฯ สมาชิกหลายคนได้ลาออก ปี พ.ศ. 2540 เริ่มฟื้นฟูกลุ่มฯ เนื่องจากมีการสรุปบทเรียนว่ากลุ่มออมทรัพย์เท่านั้นที่จะนำพาชุมชนให้รอดได้ในภาวะวิกฤติต่าง ๆ เนื่องจากช่วงที่มีปัญหา เวทีกลุ่มออมทรัพย์เป็นเวทีเดียวที่ยังคงอยู่ในขณะที่กิจกรรมอื่นขาดเวทีในการแลกเปลี่ยน , ไม่รู้ข้อมูลข่าวสาร , ขาดความสัมพันธ์กับเพื่อนชุมชนอื่น สมาชิกจึงไปขอคำปรึกษาจากคณะกรรมการเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดสงขลา (ศ.อ.ช.) และได้ทำโครงการวางแผนเพื่อพัฒนากลุ่ม เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิกกว่า 200 คน

จนถึงปัจจุบันวัฒนธรรมความไว้วางใจในระดับปัจเจกบุคคลของคนชุมชนร่วมใจพัฒนายังสูงมาก โดยเฉพาะกับผู้นำชุมชน ไม่มีการตรวจสอบ ติดตามผลงาน ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะส่งผลกระทบก่อให้เกิดปัญหาแก่ส่วนรวม ส่วนใหญ่จะถือว่าต้องให้ออกาสเนื่องจากอยู่ชุมชนเดียวกัน

ในกรณีการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีปัญหา มีการยักยอกเงินกลุ่มไปใช้ ทางคณะกรรมการก็ใช้วิธีการอะลุ่มอล่วย ให้กรรมการที่ยักยอกเงินไปผ่อนส่งเงินกลับให้กลุ่ม และยังให้ออกาสในการบริหารกลุ่มต่อไปอีก เพราะผู้นั้นมีความสามารถในการประสานงานกับภายนอก ในอีกด้านหนึ่งชาวชุมชนไม่ให้ความสนใจ ปลอ่ยให้ผู้นำใช้ตำแหน่งหน้าที่ไปแสวงหาผลประโยชน์เป็น

ส่วนตัวในนามชุมชน ด้วยเหตุผลว่า เป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลนั้นไม่เกี่ยวกับชุมชน ดังกรณีที่เกิดขึ้นงบประมาณการทำคูระบายน้ำที่ได้งบประมาณจากเทศบาลมาไม่ครบถ้วน ทุกคนก็เฉยเพราะคิดว่าที่ได้มาเท่านั้นก็ดีแล้ว ไม่ใช่เงินของสมาชิกโดยรวม แต่เป็นเงินจากภายนอก

การตรวจสอบการทำงานของผู้นำและองค์กรชุมชน ของชุมชนร่วมใจพัฒนายังไม่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ความรู้สึกของสมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่รู้สึกถึงการมีส่วนร่วม และไม่เอาธุระในกิจกรรมที่เป็นสาธารณะ เว้นแต่เป็นงานบุญประเพณี

การทำมาหากินของคนร่วมใจพัฒนา

ด้วยพื้นฐานของคนชุมชนจากชนบทสู่เมือง มีเป้าหมายเพื่อความอยู่รอด ต้องการมีชีวิตที่ดีกว่าเดิม แต่ด้วยต้นทุนที่นำมาจากบ้านนอกไม่มากนักจึงต้องหาที่พำนักราคาถูก เช่น ในที่ดินวัด, เอกชน หรือสาธารณะ โดยหวังว่าเมื่อความเป็นอยู่และอาชีพมีรายได้ดีขึ้นก็จะขยาย แต่จนแล้วจนรอดคนกลุ่มนี้ก็ยังต้องเป็น “ผู้บุกรุก” หรือ “บุกเบิก” อาชีพที่ทำส่วนใหญ่จะเป็นงานบริการคนเมือง หรือลูกจ้างทั่วไป ซึ่งไม่เน้นทักษะความสามารถพิเศษเฉพาะด้านที่จะได้มาจากการศึกษาในระบบที่ต้องพึงการมีรายได้ที่สูงพอควร โอกาสที่ชาวชุมชนจะขยับฐานะและลืมตาอ้าปากหรือขยายที่อยู่อาศัยใหม่, ถาวร, ถูกกฎหมายจึงเป็นเรื่องที่ยากมาก

ที่รวมของการอยู่อาศัยของคนอพยพในเมืองกลุ่มนี้ มีภาพพจน์ปรากฏอยู่ในคำที่ใช้เรียกกันอย่างมีนัยว่า “สลัม” หรือ “แหล่งเสื่อมโทรม” ทั้งนี้โดยไม่ได้คำนึงถึงสาเหตุ บ่อเกิด ปัจจัยจากภายนอกที่เกินความสามารถของคนยากจนจากชนบทจะแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าให้กับตัวเองได้ โดยรวม “สลัม” ที่แท้จริงคือ ที่รวมชีวิตของคนยากจนในเมือง แต่ชีวิตของคนยากจนที่มารวมอยู่ในที่เดียวกันนี้ก็มีหลากหลาย หลากหลายที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอในที่นี้ คือ ความหลากหลายทางเศรษฐกิจนอกระบบที่คนเมืองส่วนใหญ่มักไม่เข้าใจ, มองไม่เห็นคุณค่า หรือมองว่าไร้เกียรติ

ความหลากหลายในอาชีพของชาว “สลัม”

ชาวสลัมนับเป็นผู้ด้อยโอกาสในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นสิทธิของความเป็นคน, เศรษฐกิจ, การศึกษา, สุขภาพ-อนามัย, การมีส่วนร่วมในสังคมและการเมือง “สลัม” เป็นที่รวมของผู้มีอาชีพที่ไม่แน่นอน ต้องรับจ้างรายวัน หาเช้ากินค่ำ ถ้าเปรียบเทียบกับลูกจ้างรัฐบาลซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสวัสดิการน้อยที่สุดแล้ว ฝ่ายหลังก็ยังมีสถานภาพดีกว่าชาวสลัมหลายเท่าตัว ชาวสลัมไม่มีเครื่องประกันความมั่นคงของชีวิตในเชิงเศรษฐกิจ มีพื้นฐานอยู่บนความขาดแคลนในด้านปัจจัยการดำรงชีวิตและความไม่เท่าเทียมทางสังคม จึงตกอยู่ในสภาพที่ด้อยโอกาสทางสังคม ยากที่จะมี

โอกาสทัดเทียมกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมเมือง การที่จะทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในท่ามกลางการแข่งขันเชิงเศรษฐกิจรุนแรง จึงเป็นหนทางของการตั้งต้นชีวิตที่ยากลำบาก

ชาวสลัมมีอาชีพที่หลากหลาย ส่วนใหญ่ทำงานรับจ้างทั่วไป เป็นกรรมกรที่ได้ค่าตอบแทนต่ำ โดยนายจ้างไม่ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายแรงงานเพราะเป็นแรงงานจ้างชั่วคราว บ้างก็จ้างรายวัน เมื่อไม่มีงานให้ทำ ก็ต้องกลายเป็นคนว่างงานไปโดยง่าย, ไม่มีการประกันการว่างงานใด ๆ, ไม่มีสัญญาจ้างงาน จึงถูกเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา ชาวสลัมต้องเผชิญกับความยากจนจนแทบไม่รู้สึกรู้สาว่าถูกเอาเปรียบ สิ่งที่เขารู้ คือ การเผชิญกับความยากจน – ความยากลำบากในการหางานทำ และการทำงานที่ต้องหาทางแก้ปัญหาชีวิตและครอบครัวไปวันหนึ่ง ๆ ยิ่งประเทศประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำผลกระทบก็ยิ่งตกกับคนสลัมมากขึ้น

อาชีพของชาวสลัมโดยทั่วไปและในจังหวัดสงขลา คือ เป็นลูกจ้าง, กรรมกร และทำงานบริการ เช่น กรรมกรก่อสร้าง, ลูกจ้างประมง-แพปลา, ขับรถรับจ้าง (มอเตอร์ไซด์, รถตุ๊ก ๆ, รถสามล้อ, รถสิบล้อ) รับจ้างซัก-รีดเสื้อผ้า, ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ, เก็บ-รับซื้อของเก่า ฯลฯ งานเหล่านี้ล้วนเป็นงานที่ต้องใช้แรงกาย ใช้กำลังเพื่อบริการคนทั้งเมือง และรับทำอาชีพที่คนทั่วไปมองว่าเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย ค่าแรงต่ำ ขาดหลักประกันความมั่นคงในชีวิต

ข้างล่างนี้จะนำเสนอตัวอย่างอาชีพที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนส่วนหนึ่งชุมชนร่วมใจพัฒนา

1) อาชีพขายอาหารคาว-หวาน

ป้ามัย อายุ 56 ปี เคยทำขนมขายแถวบริเวณแพปลาทำเทียบเรือประมงใหม่เทศบาลนครสงขลาแต่ปริมาณไม่มากนัก เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนาก็ได้เพิ่มปริมาณและนำไปขายที่แพปลาต่อ เพื่อนและลูกค้าชมว่าอร่อยและราคาถูก จนปัจจุบันป้ามัยจึงทำอาหารทั้งขนมหวานและอาหารคาว ส่วนหนึ่งบรรจุถุงไปขายให้คนงานที่แพปลาทำเทียบเรือประมง (ประมาณ 100 คน) จำนวนประมาณ 100 ถุง / วัน มีผู้รับไปขายโดยได้เปอร์เซ็นต์จากการขายถุงละ 1 บาท และยังมีอีกส่วนที่วางขายหน้าบ้านซึ่งขายหมดทุกวันเช่นกัน ประเภทอาหารที่ทำขายได้แก่ ขนมจีน, ข้าวผัด, แกงพื้นเมืองหลายชนิด ส่วนขนมหวานได้แก่ ก๋วยเตี๋ยว, ข้าวเหนียวทุเรียน, เม็ดขนุน, มันเชื่อม ฯลฯ เมื่อก่อนนี้ป้ามัยใช้ทุนวันละ 800 – 1,000 บาท แต่ปัจจุบันลงทุนวันละ 1,500 – 1,700 บาท ส่วนราคาขาย อาหารคาวถุงละ 10 บาท ขนมหวานถุงละ 5 บาท และได้กำไรเฉลี่ยวันละ 300 บาท ทั้งนี้ไม่รวมค่าแรง ค่าอาหารที่ป้ามัยให้ลูกหลานและผู้ที่มาช่วยงานประมาณ 20 คนกินเป็นค่าตอบแทนแรงงานแทนตัวเงิน

เนื่องจากต้องผลิตอาหารเป็นจำนวนมาก ทำให้ป้ามัยจึงต้องหากคนมาช่วยบรรจุใส่ถุงเพื่อเตรียมขายและเก็บหม้อ ถ้วยชาม หน้าที่ป้ามัยไปจ่ายตลาด ทำการปรุงมี “เซียว” (ลูก) เป็นผู้ช่วยปรุง

วงจรการทำงานของป้ามัยในแต่ละวัน มีดังนี้

ตี 3 หัวรุ่ง ไปจ่ายตลาด

04.00 – 06.00 ลงมือทำอาหาร ประุง(บางอย่างทำไว้ตอนกลางคืน)

06.00 – 09.00 วางขายในชุมชน บรรจุใส่ถุงเตรียมนำไปขายนอกชุมชน

10.00 – 12.00 นำไปขายที่แฟปลาทำเทียบเรือประมงใหม่

13.00 – 15.00 พักผ่อน

15.00 เป็นต้นไป จ่ายตลาดตอนเย็นเตรียมและเริ่มทำอาหารบางส่วนเพื่อนำไปขายในวันรุ่งขึ้น

ป้ามัยเล่าว่า การทำอาหารเหนียวเหมือนกันแต่เพลิน เพราะอาชีพนี้ทำให้ครอบครัวมีฐานะดีขึ้น ปัจจุบันเพิ่มปริมาณมากขึ้นเพราะขายดี ลูกค้าบอกว่าอร่อยทำให้คนขายมีกำลังใจ ลูกค้าของป้ามัยมีทั้งคนในชุมชน ลูกค้าร้านซ่อมรถ, เด็กนักเรียนวิทยาลัยเทคนิค คนทำงานในคลังน้ำมันอยู่ใกล้ชุมชนและลูกค้าที่ทำเทียบเรือประมงใหม่ (ประมาณ 100 คน)

2)อาชีพทำปลาหวาน

“ป้าแดง” หรือ นางชะอ้อน สุวรรณชาติ อายุ 58 ปี เริ่มอาชีพทำปลาหวานโดยได้เรียนรู้จากการสังเกตวิธีการทอดปลา แต่ไม่ได้รู้เห็นสูตรการทำปลาหวานซึ่ง “นางจบ” ซึ่งเป็นแม่ค้าปลาหวานที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน ทั้งที่พยายามจะสอบถามสูตรแต่ก็ไม่ได้ ป้าแดงจึงใช้สติปัญญาในการแปรรูปและพัฒนาสูตรปลาหวานด้วยตนเองและเห็นช่องทางว่ามีตลาดรองรับแน่นอน จากการสำรวจตลาดและเห็นจากแม่ค้าที่อาศัยอยู่บริเวณบ้านหัวเขาแดง เขตอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งมีการทำอยู่หลายเจ้าและขายดี ซึ่งรูปแบบของปลาหวานจะต่างกัน บางเจ้าทำเป็นแผ่นใหญ่, บางเจ้าทำแผ่นบางและเหนียว ส่วนของป้าแดงมีการปรับปรุงรูปแบบและสูตรทำเป็นชิ้น ๆ ใส่เครื่องเทศมากจึงอร่อยกว่าเจ้าอื่น ๆ สามารถยึดเป็นอาชีพหลักมาเป็นเวลา 18 ปีแล้ว

มูลเหตุจูงใจของการเลือกทำอาชีพปลาหวานของป้าแดง เริ่มจากเคยเป็นแม่ค้า (ขายมะพร้าว, มันขี้หนู, ถั่ว ฯลฯ) ตามตลาดนัดมาก่อนสมัยอยู่บ้านนอก (เขต อ.สิงหนคร จ.สงขลา) เมื่อแต่งงานออกเรือนจึงย้ายเข้ามาในเมืองตามสามีซึ่งขณะนั้นประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างเทศบาล จึงต้องหาอาชีพใหม่ เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนซึ่งอยู่ใกล้ตลาดและเห็นช่องทางการทำมาหากิน จึงหันมาเริ่มอาชีพทำปลาหวานและทำเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับวิธีการทำปลาหวานนั้น ใช้ปลาโอหรือบางครั้งใช้ปลาโทงมาต้ม, แกะเนื้อนำมาใส่เครื่องปรุงและผ่านขั้นตอนต่าง ๆ โดยท้ายที่สุดก็นำมาตากและทอดแล้วบรรจุใส่ถุงในการทำปลาหวานแต่ละครั้งจะใช้ปลาประมาณ 10 กิโลกรัม/ครั้ง ใช้น้ำตาลทรายประมาณ 25 กิโลกรัม/ครั้ง น้ำมัน 5 กิโลกรัม/ครั้ง เครื่องเทศประมาณ 1 กิโลกรัม/ครั้ง และส่วนผสมอื่น ๆ ในการปรุง รวม

ทั้งหมดนี้ใช้ต้นทุนประมาณ 1,700 - 2,000 บาท ราคาขายประมาณกิโลกรัมละ 70-75 บาท กำไรประมาณ 500 บาท/ครั้ง ในรอบสัปดาห์จะทำประมาณ 4 วัน (ทำวันเว้นวัน)

ป้าแดงมีทั้งตลาดขายส่งและขายปลีก เฉลี่ยรายได้ต่อเดือนประมาณ 2,000 บาท ลูกค้าตลาดขายส่งของป้าแดงอยู่ที่อำเภอหาดใหญ่ (7 คน) และสงขลา (5 คน) ซึ่งขายดีมาก เป็นที่สนใจว่าคนในชุมชนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวไม่สนใจจะทำอาชีพนี้ต่อโดยให้เหตุผลว่า เป็นอาชีพที่เหนื่อย ขณะนี้ป้าแดงมีผู้ช่วยหลักเพียงคนเดียว คือ "นุช" หรือนางลัดดา สุวรรณชาติรี อายุ 23 ปี ซึ่งเป็นลูกสาว

สำหรับปัญหาหรืออุปสรรคของการทำอาชีพนี้ คือ ช่วงเดือนอ้าย (ช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม) ฝนตกหนักไม่สามารถตากปลาได้ ประกอบกับปริมาณปลามีน้อยเพราะชาวประมงไม่สามารถออกเรือได้ การประกอบอาชีพนี้จึงต้องหยุดชะงัก ทั้ง ๆ ที่สินค้าปลาทูของป้าแดงปกติขายดีมาก

3) อาชีพทำมะขามเปียก มะขามดอง

สำหรับการทำอาชีพแปรรูปมะขามนั้น เป็นการทำในเครือญาติตระกูล "สุวรรณชาติรี" จาก 8 ครอบครัว จำนวน 25 คน ทำมานานประมาณ 40 ปีแล้ว ระยะแรกเป็นการทำแบบพอเลี้ยงชีพ ต่อมาจึงเพิ่มปริมาณมากขึ้น ปัจจุบันได้เหมาประมูลลูกมะขามทั้งต้นตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น บ้านคน, ในวัด และในเขตเมืองจังหวัดสงขลา

เหตุที่ต้องเลือกอาชีพแปรรูปมะขาม เนื่องจากป้าแดงมีอาชีพเป็นแม่ค้า ได้พบปะผู้คนอยู่เสมอและรู้ช่องทางของตลาดว่าผู้บริโภคต้องการอะไรช่วงไหน และพยายามคิดหาช่องทางให้สามี คือ ลุงเนียน สุวรรณชาติรี ได้เปลี่ยนอาชีพใหม่ ซึ่งขณะนั้นลุงเนียนเป็นลูกจ้างเก็บกวาดขยะของเทศบาล ได้ค่าตอบแทนเดือนละ 450 บาท มีรายได้ไม่พอรายจ่ายในครอบครัว ลูก ๆ ก็หลายคน ป้าแดงจึงปรึกษากับสามี เพราะเห็นว่าอาชีพแปรรูปมะขามยังไม่ค่อยมีใครเขายึดเป็นอาชีพกัน ตลาดก็อยู่ใกล้ ๆ ให้สามีลาออกจากเทศบาล ยึดอาชีพแปรรูปมะขามด้วยกันในครัวเรือนตั้งแต่นั้นมา จนถึงบัดนี้ (รุ่นลูก) รวมระยะเวลา 43 ปี

"สันต์" ซึ่งเป็นลูกชายป้าแดง (ที่ทำปลาทู) ในตระกูล "สุวรรณชาติรี" เล่าให้ฟังว่า การแปรรูปมะขามเริ่มจาก "การขึ้นต้นมะขาม" ซึ่งบางครั้งสันต์ก็ขึ้นเอง บางครั้งก็จ้างเด็ก ๆ ที่เป็นญาติ ๆ กัน จากนั้นก็นำมาแกะเนื้อ ส่วนเม็ดที่แกะได้สามารถส่งให้ป้าไม่นำไปเพาะชำต่อไป

คนที่ช่วยแกะเนื้อมะขามส่วนใหญ่เป็นญาติ ๆ (ได้แก่ สันต์, นี, นุช, ย่อง, ป้าแดง, สุภา, น้ำ, นุ้ย, เบิร์ด, เล็ก, กง, แนน, เม็ด, ขาว, บ่าวและคง) โดยได้ค่าจ้างกระสอบละ 30 บาท

การทำมะขามเปียกให้รายได้ดีกว่ามะขามดอง คือ ตกกิโลกรัมละ 70-80 บาท ในขณะที่มะขามดองขายในราคากิโลกรัมละ 20 บาท แต่มะขามดองจะได้น้ำหนักมากกว่า มะขามดองของตระกูลนี้จะแปลกกว่าที่อื่นตรงที่ใช้การดองเกลืออย่างเดียวโดยไม่ใช้น้ำร้อน ทำให้มะขามคงความสด ไม่เปรี้ยวอยู่ย่น ส่วนการทำมะขามเปียกมีปัญหา คือ สีของมะขามที่เก็บไว้นาน ๆ จะเป็นสีดำ และถ้ามีโกดังเก็บจะได้ราคาดีกว่านี้

โดยสรุป อาชีพขายอาหารคาว-หวาน กลุ่มอาชีพทำปลาหวานและมะขามเปียก เป็นการรวมกลุ่มคนทางเศรษฐกิจกลุ่มเล็ก ๆ ที่อาศัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ หรือผู้เสมือนญาติที่เอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือกัน เป็นอาชีพที่ต้องใช้ฝีมือ สิ่งสมประสงค์และข้อมูล มีความอดทน และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กลุ่มคนที่หันมาประกอบอาชีพนี้เป็นหลักทุกชีวิตเคยผ่านอุปสรรค-ปัญหาในการประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างมาแล้วตั้งแต่วัยหนุ่มสาว จนมาค้นพบตัวเองว่าอาชีพอะไรที่เหมาะสมกับศักยภาพและสถานภาพของตน แทบทุกคนบอกว่าทำแล้วมีความสุขและช่วยให้อยู่รอดได้ทางเศรษฐกิจ อาชีพขายอาหารคาว-หวานจะขายดีจนต้องเพิ่มทุนและปริมาณอาหาร เพราะคนหันมานิยมบริโภคอาหารถุงมากกว่าปรุงเอง เพื่อลดต้นทุน ประกอบกับผู้คนส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพ ขาดแคลนเวลา สำหรับอาชีพการทำปลาหวาน และมะขามเปียก ก็ช่วยให้ชีวิตอยู่รอดได้สบาย แต่ "สันต์" บอกว่าคนส่วนใหญ่มองข้ามการทำประโยชน์จากการแปรรูปมะขาม ตัวอย่าง เช่น สันต์ไปเจอต้นมะขามตามเส้นทางสู่จังหวัดกระบี่ และเห็นว่าคนที่นี่ไม่ได้เอาลูกมะขามไปทำอย่างอื่นนอกจากกินและใส่แกง ก็รู้สึกเสียดาย บอกว่าถ้าอยู่ใกล้จะไปขอซื้อให้หมด ส่วนอาชีพปลาหวานของป้าแดง ลูกหลานต่างไม่อดทนกับการเตรียมและการทำงานที่มีหลายขั้นตอน และต้องยอมเหนื่อย

4) อาชีพขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง

เนื่องจากอาชีพรับจ้าง เป็นอาชีพที่ประกันความมั่นคงในชีวิตและครอบครัวไม่ได้ การขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างจึงเป็นอาชีพหนึ่งในหลาย ๆ อาชีพของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนาที่กลุ่มคนอาชีพนี้บอกว่าเป็นอาชีพ "เก็บเงินข้างถนน"

ข้อมูลจากกองจราจร ตำรวจภูธร อำเภอเมืองสงขลา ระบุว่าจำนวนผู้ขับขี่รถจักรยานยนต์รับจ้างในเขตอำเภอเมืองจังหวัดสงขลา ที่จดทะเบียนกับกองจราจรมีจำนวน 4,945 คน เป็นผู้ชาย 3,745 คน คิดเป็นร้อยละ 75.73 ผู้หญิง 1,200 คน คิดเป็นร้อยละ 24.27 จากจำนวน 114 คิว และยังมีผู้ที่ไม่จดทะเบียนคิวและผู้ขับขี่อีกประมาณ 2,000 คน (รวมประมาณ 5,000 คน)

จากตัวเลขดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่หันไปทำอาชีพนี้กันมากขึ้น และมีสัดส่วนของการเพิ่มจำนวนผู้หญิงในอาชีพนี้ จากเดิมผู้หญิงไม่นิยมอาชีพนี้เนื่องจากค่อนข้างเสี่ยงกับผู้โดยสารที่เป็นชาย แต่ปัจจุบันผู้หญิงที่ทำอาชีพนี้ให้ความเห็นว่าต้องหันมาประกอบอาชีพเพราะในปัญหาค่า

ครองชีพที่สูงมาก รายได้จากพ่อบ้านคนเดียวไม่เพียงพอต่อรายจ่าย และบางรายที่มีการหย่าร้าง อาชีพขับมอเตอร์ไซด์จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของหญิงคนจนเมือง

หลายคนให้ความเห็นว่าการทำอาชีพนี้ไม่มีความยุ่งยาก ไม่ต้องมีความรู้ ไม่ต้องมีประกาศนียบัตรก็สามารถทำได้ เพียงแต่ต้องหาทุนสักก้อนหนึ่งไปดาวนัรถ บางคนยึดเป็นอาชีพหลัก บางคนยึดเป็นอาชีพเสริม

อาชีพนี้เราอาจเคยได้ยินข่าวว่ามีการซื้อขายวิน-ซื้อขายคิวมอเตอร์ไซด์ โดยผู้ที่เข้าประกอบอาชีพนี้จ่ายเงินจำนวนไม่น้อยให้แก่นายคิว แต่คิวในชุมชนร่วมใจพัฒนาไม่มีการจ่าย เพราะเป็นคิวของคนในชุมชนเองไม่มีการเก็บค่าคิว ค่าวิน เพียงแต่ปัจจุบันนี้ผู้ขับขี่ต้องไปรับการอบรมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจก่อนเข้าประกอบรถ และเนื่องจากมีคนขอขับขี่มอเตอร์ไซด์มากขึ้น ตำรวจจึงเข้ามาจัดการควบคุมความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับผู้โดยสาร กลายเป็นช่องทางที่ทำให้ตำรวจเรียก "เงินค่าคุ้มครอง"

สำหรับคนที่ขยันอาชีพนี้จะมีรายได้ประมาณวันละ 200-300 บาท ซึ่งเป็นรายได้ค่อนข้างดีเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ๆ ในชุมชน จึงทำให้คนนิยมอาชีพนี้เพิ่มขึ้นทั้ง ๆ ที่รายได้ไม่น่าจะคุ้ม เพราะกว่าจะสะสมเงินซื้อได้รถมาหนึ่งคัน ก็ต้องดาวนัรและผ่อนชำระระยะยาว ดังนั้นน่าจะทำให้รายรับที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะ “ได้มาเท่าไรก็ต้องเอาไปผ่อนหนี้” รายได้โดยรวมจึงไม่ค่อยพอจ่ายในครอบครัวหากยังต้องส่งค่าหนี้อยู่ แต่คนที่ทำอาชีพนี้หลายคนให้ทัศนะว่าเป็นอาชีพที่อิสระ ไม่เหนื่อย มีรายได้ทุกวัน ซึ่งถ้าขยันจะไม่อดตาย เพราะปัจจุบันมีคนนิยมขี่มอเตอร์ไซด์รับจ้างมากขึ้นเพื่อความสะดวกรวดเร็วหลีกเลี่ยงปัญหาการจราจรที่ติดขัด คนที่ประกอบอาชีพนี้ไม่มีใครที่ไม่เคยผ่านการทำอาชีพอื่นที่ต้องพึ่งพาอุปสรรค/ปัญหามาก่อน อาชีพมอเตอร์ไซด์รับจ้างจึงเป็นอาชีพที่เติบโตคู่มาพร้อมกับเมืองสมัยใหม่ ผู้ขับขี่มอเตอร์ไซด์มองว่าอาชีพของเขานี้พอช่วยการเลี้ยงชีพได้ หากคนใช้บริการไม่ดูถูกว่าอาชีพเขาต่ำต้อย และให้ความเอื้ออาทร เท่านั้นพวกเขาก็มีความสุขแล้ว

5) อาชีพเก็บ-รับซื้อขยะและของเก่า

ปัจจุบันเป็นที่ที่ประจักษ์แล้วว่าปัญหาขยะมูลฝอยเป็นปัญหาของเมืองใหญ่แทบทุกแห่งในโลก และเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไขเนื่องจากปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และการกำจัดหรือเปลี่ยนสภาพขยะให้ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพชีวิตและน่ายู่ของคนเมือง ต้องอาศัยแนวทางแก้ไขทั้งทางด้านการเปลี่ยนพฤติกรรมทิ้งขยะหรือก่อให้เกิดขยะ เท่า ๆ กับความรู้ งบประมาณและความสามารถด้านการบริหารจัดการเพื่อการกำจัดขยะ

จากการศึกษาข้อมูลของเทศบาลนครสงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2535 ปริมาณขยะมูลฝอยเฉลี่ยต่อวัน 61 ตัน/วัน และในปี พ.ศ. 2542 พบว่า ขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลมีปริมาณเพิ่มขึ้นเป็น 90-100 ตัน/วัน ในขณะที่จำนวนประชากรภายในเขตเทศบาลเมื่อ ธันวาคม

2542 มีจำนวน 83,265 คน เฉลี่ยแล้วการทิ้งขยะต่อคน/วัน ของประชากรในเขตเทศบาล จ. สงขลามีสประมาณ 1 กิโลกรัมกว่า ๆ แต่เทศบาลสามารถจัดได้เพียง 80 ตัน/วัน หรือเพียงร้อยละ 80 ของปริมาณขยะมูลฝอยที่เก็บขนมา และโดยความเป็นจริงแล้วเทศบาลยังต้องซ่อมแซม อุปกรณ์ในการจัดขยะมูลฝอยอยู่เป็นประจำ ไม่สามารถกำจัดได้เต็มขีดความสามารถ จึงเหลือขยะเป็นจำนวนมากที่เน่าเหม็นส่งกลิ่น และสร้างปัญหาต่อความปลอดภัยในคุณภาพชีวิตของคนเมือง

เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ขยะที่เป็นที่รังเกียจและเป็นปัญหาของเมือง แต่เป็นขยะที่เกิดจากการดำรงชีวิตแบบบริโภคนิยมของสังคมเมืองเอง กลับเป็นปัจจัยการผลิตเพื่อการยังชีพของคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงมีสายตามองเห็นคุณค่าประโยชน์จากของเหลือทิ้งเหล่านั้น แต่ยังสามาร “นำสิ่งที่ไม่เป็นที่ต้องการของคนเมือง แปรกลับมาเป็นวัสดุที่เกิดผลประโยชน์ สร้างวงจรทางเศรษฐกิจอีกประเภทหนึ่ง ที่สามารถเลี้ยงคนได้”

ปัจจุบัน เราสามารถพบเห็นคนกลุ่มอาชีพเก็บ-รับซื้อขยะและของเก่าได้โดยทั่วไป บางคนกำลังเข็นรถบ้าง กำลังปั่นรถสามล้อเก่า ๆ หรือถ้าดีหน่อยก็เป็นรถพ่วงข้าง ตุ๊ก ๆ บรรทุกกระดาษ / เศษเหล็ก ของเก่าเต็มคัน บางคนกำลังส่งเสียงร้อง “มีเศษเหล็ก-มีของเก่าขายไหมครับ” บ้างก็กำลังแบกถุง-คุ้ยขยะเพื่อเอาไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินสำหรับประทังชีวิตในแต่ละวัน

ชีวิตกับขยะและของเก่า

ขยะและของเก่า ได้กลายเป็นทรัพยากรสำคัญสำหรับคนในชุมชนแออัด ที่ทำอาชีพเก็บ-รับซื้อขยะและของเก่า อาชีพนี้ไม่จำกัดอายุ เพศ ไม่ต้องมีทุนหากต้องการเป็นผู้เก็บเพื่อขาย หรือผู้ประกอบการ ขอเพียงมีแรง อดทน และไม่รู้สึกลาย ที่จะเก็บขยะและของเก่าที่ผู้อื่นทิ้งไปแลกขาย

ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ทั้งชายและหญิง อย่างไรก็ดี มีกลุ่มเด็กในครอบครัวเดียวกันรวมอยู่ด้วย บางครอบครัวจึงมีคนอายุตั้งแต่ 7 - 70 ปีกว่า บางคนยึดเป็นอาชีพหลัก บางคนยึดเป็นอาชีพรองหรืออาชีพเสริม ในชุมชนร่วมใจพัฒนามีผู้ประกอบอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักประมาณ 8 ครอบครัว อาจจำแนกตามลักษณะที่ทำได้ 2 ประเภท คือ

1. เก็บเพื่อขายอย่างเดียว ผู้ทำอาชีพนี้อย่างเดียว เป็นกลุ่มที่ค่อนข้างยากจน ไม่มีทุน โดยมากจะคุ้ยตามถังขยะ ริมถนน ริมชายทะเลที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว
2. ทั้งเก็บและรับซื้อ กลุ่มนี้จะรับซื้อเป็นหลักแต่ถ้าผ่านไปพบเห็นก็จะเก็บด้วย กลุ่มบางคนสามารถสะสมทุนจนขั้นพื้นฐานจะเป็นคนกลางผู้รับซื้อเพื่อไปขายต่ออีกด้วย

การเข้าสู่อาชีพเก็บ-รับซื้อขยะและของเก่าในชุมชนร่วมใจพัฒนา

กลุ่มเก็บขยะในเขตเทศบาลสงขลาเท่าที่พบและเห็น มีครอบครัวน้ำสิทธิ์-น้ำพร ซึ่งเข้าสู่อาชีพนี้โดยบังเอิญเมื่อลูกสาวไปเดินเล่นริมชายหาดและพบขยะที่ถูกคลื่นพายุซัดเข้าฝั่ง จึงชวนกันไปเก็บ แล้วนำไปขาย ได้เงินพอสมควร จากนั้นมาจึงยึดเป็นอาชีพหลัก, ป้าเวียนก็เหมือนกัน

ไปเดินเล่นชายหาดสมิหลาเพื่อหาช่องทางว่าจะค้าขายอะไรดี บังเอิญพบกับคนรับซื้อขยะและของเก่า เขาจึงแนะนำให้ทำอาชีพนี้ จากนั้นป่าเวียนจึงยึดอาชีพเก็บขยะมาตลอดเป็นระยะเวลาถึงปัจจุบัน 26 ปี, พี่เล็กได้รับการแนะนำจากเพื่อนที่ทำอาชีพนี้เมื่อเห็นว่าพี่เล็กว่างงาน มีปัญหาอาชีพและรายได้ ฯลฯ แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่เข้าสู่อาชีพนี้เคยรับจ้างหรือทำงานบริการมาแล้วเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาชีพที่ผ่านมาไม่สามารถหารายได้ให้เพียงพอต่อรายจ่ายของครอบครัวได้ จึงหันมาทำอาชีพนี้ทำให้มีรายได้เป็นรายวันโดยไม่ต้องรอสิ้นเดือน เมื่ออาชีพนี้ช่วยให้รายได้ในครอบครัวสูงขึ้น คนในบ้านจึงมาร่วมช่วยกัน บางครอบครัวสามีทำอย่างอื่น บางครอบครัวมีอาชีพนี้อาชีพเดียว แล้วแต่ความจำเป็นของแต่ละครอบครัว เครือข่ายกลุ่มอาชีพเก็บขยะและของเก่าในเมืองสงขลา ขณะนี้มีประมาณ 60 คน

ระยะทางที่ผู้ทำอาชีพหาเก็บ-รับซื้อขยะและของเก่า ส่วนใหญ่ไม่เกิน 10 กิโลเมตรต่อวัน สำหรับส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้เดินเท้า แต่ผู้ที่ใช้รถอาจถึง 30 กิโลเมตร แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับอารมณ์และความพอใจ บางวันได้ของมากระยะทางไกล ๆ ก็พอแล้ว แต่บางวันไปไกลถึง 10 กิโลเมตร ก็อาจไม่ค่อยได้ของ

โดยทั่วไป อาชีพนี้มีรายได้ประมาณวันละ 200-300 บาท (ไม่คิดค่าลงทุน) แต่บางวันก็ไม่ถึง 100 บาท ไม่มีวันหยุด อยากพักก็พัก ถ้ารู้สึกว่ารำกายอ่อนเพลีย หลายคนรู้สึกมีความสุขกับอาชีพนี้ และเล่าว่าอาชีพนี้ได้ชมบ้านชมเมือง เป็นนายของตนเอง บางคนก็รู้สึกท้อแท้ มองว่ารายได้ไม่มากมายพอที่จะทำให้รุ่งเรืองตามปรารถนาได้

เวลาในการทำงานส่วนใหญ่จะเริ่มทำงานตั้งแต่เช้า 0.700 น. จนถึงเวลา 12.00 น. จึงพักเที่ยงแล้วจะเริ่มออกไปใหม่อีกครั้งในเวลาประมาณ 14.00 น. และจะทำงานจนถึงค่ำ

สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำมาหากิน มี ถุง, กระสอบ, รถเข็น, รถพ่วงข้างสามล้อ

หลังจากเก็บ-ซื้อของแล้วก็นำมาคัดแยกแต่ละประเภท บางประเภทนำไปขายได้เลย บางประเภทต้องสะสม-ล้างดูให้สะอาด เมื่อรวบรวมได้ปริมาณมากพอจึงจะนำไปขาย

ร้านที่รับซื้อในสงขลา มีทั้งขนาดใหญ่และเล็กประมาณ 20 ร้าน จะรับซื้อขยะและของเก่า/ของเหลือใช้ในปริมาณ 8 - 10 ตัน/วัน ของที่เก็บ-รับซื้อ เช่น กระดาษ, ขวด, กระจก, อลูมิเนียม, เศษเหล็ก, อวน, แกลลอน เป็นต้น

ในปัจจุบันเทศบาลสงขลาเก็บขยะมูลฝอยได้ ประมาณ 90 - 100 ตัน/วัน เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลแล้วจะเห็นว่า กลุ่มอาชีพเก็บ / รับซื้อขยะและของเก่าได้ช่วยลดภาระของรัฐในการนำงบประมาณมาจัดปัญหาขยะมูลฝอย ถึง 10% ต่อวัน

"คนเก็บขยะ" หรือ หน่วย "รีไซเคิล" ของเสียของเมือง : ภาพลักษณ์หนึ่งของชุมชนแออัดในเมืองใหญ่

ในขณะที่เมืองใหญ่ต่าง ๆ ต้องตั้งงบประมาณจากภาษีราษฎรเพื่อมาใช้ในการกำจัดขยะหลายร้อยล้าน แต่ไม่มีใครเคยมองว่าขยะได้ถูกกำจัดและแปรสภาพเป็นวัสดุใหม่ทางเศรษฐกิจโดยภูมิปัญญาและความอดทนของคนจนเมืองอย่างไร

คนที่มืออาชีพเก็บขยะ-รับซื้อของเก่า เห็นว่าอาชีพตัวอิสระ ให้ความรู้สึกเป็นนายของตนเอง สามารถกำหนดวัน-เวลาในการทำงานได้ไม่มีนายจ้างลู่จ้าง เป็นอาชีพที่หากขยัน และอดทนก็จะสามารถหาเงินได้ไม่มีวันหมด (จากขยะ/ของเก่า) เพราะของเสียของเก่ามีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกวัน และเป็นอาชีพที่ไม่มีวันขาดทุน เพียงแต่จะได้มากหรือน้อยเท่านั้น เป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ได้อย่างรวดเร็วและง่าย ทำเสร็จก็ได้เงินเลย ถ้าไม่ต้องการเก็บขยะ-ของเก่าไว้ ก็ขายได้วันต่อวัน ไม่ต้องรอสิ้นเดือน ซึ่งถ้าเทียบกับอาชีพอื่นในชุมชน ถือได้ว่าอาชีพหา-รับซื้อขยะและของเก่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดีคือจะมีรายได้ประมาณ 200-300 บาท/วัน เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยต่อวันของจังหวัดสงขลา 162บาท/วัน

สำหรับปัญหาหรืออุปสรรคในการทำอาชีพเท่าที่ได้จากการสัมภาษณ์ ก็คือ บางครั้งคนขายไม่พอใจในราคาที่เสนอ เพราะของจะมีราคาที่ไม่แน่นอน แล้วแต่ช่วงเวลา แต่คนขายต้องขายในราคาที่เท่าเดิม จึงเกิดการต่อว่าต่อขานกันขึ้น ทำให้คนซื้อต้องเสียความรู้สึก , น้อยใจ

จากการพูดคุยกับร้านที่รับซื้อของ ได้ทัศนะว่า คนทั่วไปจะมองว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพที่ไร้เกียรติ น่ารังเกียจ ทำให้บ้านเมืองไม่สะอาด เทศบาลเคยจัดลำดับว่าเป็นหนึ่งในสิบอาชีพที่น่ารังเกียจ ทำให้เมืองไม่น่าอยู่ ไม่สวยงาม และสร้างปัญหาเมื่อผู้บริหารของเทศบาลต้องการส่งเมืองไปประกวดเรื่องความสะอาดและความสวยงาม ซึ่งพวกเขาอยากบอกผู้บริหารว่า อาชีพนี้สามารถช่วยให้คนจนมีชีวิตอยู่รอดได้หลายชีวิต หลายครอบครัว และช่วยให้เมืองลดจำนวนขยะลง การเดินรณรงค์ให้อยู่รอดของคนกลุ่มนี้ได้เผยให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนจน ในการใช้ทรัพยากรที่คนทั่วไปมองไม่เห็นคุณประโยชน์ ใช้เครื่องมือเทคโนโลยีง่าย ๆ เช่น รถเข็น , รถพ่วงสามล้อ ซึ่งก็ได้มาจากกองขยะ จากของเก่านำมาแปรสภาพใช้ใหม่ได้ อาชีพเก็บขยะ-รับซื้อของเก่าทำหน้าที่แบ่งเบาภาระของรัฐในการกำจัด และ/หรือแยกขยะ นำเอาขยะหรือของเก่าที่ไม่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจจากของเสียและของทิ้งให้กลายเป็นทรัพยากรใหม่อีกครั้ง จริง ๆ แล้วคนเก็บขยะและรับซื้อของเก่าเป็น “หน่วยบริการกำจัดของเสีย-เพิ่มคุณค่าทรัพยากรทางการผลิต” ที่ชุมชนเมืองและรัฐไม่เคยต้องเสียค่าใช้จ่ายให้แต่อย่างใด

แนวทางการพัฒนาชุมชนร่วมใจพัฒนาในระยะต่อไป

จากข้อมูลที่ค้นพบในช่วงที่สองนำมาสู่โจทย์คำถามที่ว่า การรวบรวมจัดตั้งกลุ่มอาชีพเก็บของเก่า-ขยะ ในระดับชุมชนเป็นการวิจัยกลุ่มเล็กๆ จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพที่ช่วยให้ชีวิตคนในชุมชนดีขึ้น และเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของชุมชนเข้มแข็งได้หรือไม่

แนวทางในการพัฒนา : ใช้ประเด็น “ขยะกับสิ่งแวดล้อมชุมชน” เป็นแกนรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน และพัฒนาให้กลุ่มมีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน โดยเน้นคุณค่างานของกลุ่มนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเมือง

วิธีการ :

- ประชุมผู้ประกอบการอาชีพเก็บของเก่า-ขยะ ค้นหาแนวทางการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
- เปิดโลกทัศน์ของผู้ประกอบการอาชีพเก็บของเก่า-ขยะ โดยการศึกษาดูงาน/แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับกลุ่มอาชีพเก็บขยะในจังหวัดอื่นที่มีความก้าวหน้า(กรุงเทพฯ)
- รวมกลุ่มกิจกรรมบนพื้นฐานทักษะตามความสามารถ(กลุ่มเก็บ,กลุ่มรับซื้อ)
- เปิดเวทีสาธารณะ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อคุณค่าของอาชีพเก็บของเก่า-ขยะ กับกลุ่มคนเมือง/ประชาคม และร่วมค้นหาความร่วมมือในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของเมือง
- สร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมืองที่ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา
- สรุปบทเรียน

แนวทางและการพัฒนาในระยะที่ 3

1. ข้อจำกัดของการดำเนินงานระยะที่ 3

จากผลการศึกษาในระยะที่ 2 ที่กำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ ต้องการเปลี่ยนภาพลักษณ์ หรือรหัสหมาย ของชุมชนแออัด โดยใช้ประเด็นขยะเป็นตัวเปลี่ยน, เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาขยะ ให้เกิดการเรียนรู้, รู้จักคัดแยกขยะและคาดหวังถึงการขยายผลไปสู่การสร้างสำนึกต่อเรื่องอื่นๆ โดยใช้ประเด็นเรื่อง “ ขยะกับสิ่งแวดล้อม” เป็นแกนรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน และพัฒนาให้กลุ่มมีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชน โดยเน้นคุณค่างานของกลุ่มนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเมือง

แต่จากการดำเนินงานเบื้องต้น พบประเด็นที่เป็นปัญหา/อุปสรรคและต้องตัดสินใจเปลี่ยนประเด็นในการดำเนินงาน คือ แนวทางข้างต้น ไม่สามารถที่จะร้อยคนที่มีอาชีพเก็บ-รับซื้อขยะให้เป็นแกนหลักในการรวมกลุ่มได้ ทั้งนี้เนื่องจาก

1) ปริมาณของคนที่มียาชีพนี้ น้อย ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 9 ครอบครัวและในคนกลุ่มนี้มีความคิดเห็นเป็น 2 มิติ คือ คนที่เก็บขยะ/ของเก่า เป็นหลัก พวกเขารู้สึกว่ามีอิสระอยู่แล้วในการทำมาหากิน พออยู่พอกิน ไม่เดือดร้อน ไม่จำเป็นต้องรวมกลุ่ม / เครื่องมือในการทำมาหากินบางคนเจ้าของโกดังก็อำนวยความสะดวกให้ เช่น รถเข็น เก็บแล้วก็เอาไปขายได้เงินมาใช้ ไม่ยุ่งยาก/ไม่ซับซ้อน ซึ่งจากการรวบรวมกลุ่มนี้ที่มีอยู่ด้วยกัน 6 ครอบครัว 11 คน และใน 6 ครอบครัวนี้ เป็นผู้ที่มาอาศัยบ้านเช่าในชุมชน 3 ครอบครัว และโดยปกติทั้ง 3 ครอบครัวก็ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ในชุมชนเลย ส่วนอีก 3 ครอบครัว ที่มีบ้านเป็นของตนเองก็ไม่ได้สนใจที่จะรวมกลุ่ม มองไม่เห็นทิศทางว่าการรวมกลุ่มจะทำให้ชีวิตพวกเขาดีขึ้นได้อย่างไร ส่วนคนที่เก็บและรับซื้อด้วย จะมีประสบการณ์และมีทัศนะที่กว้างขึ้น เคยเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มภายในชุมชน เห็นว่าถ้าได้รวมกลุ่มจะสามารถต่อรองเรื่องราคาได้ จะทำให้มีพื้นที่ในการทำมาหากินกว้างขึ้น แต่ด้วยปริมาณของคนกลุ่มนี้มีน้อยและบางคนกังวลว่าเมื่อเกิดกลุ่มแล้วจะทำให้พวกเขาไม่มีอิสระในการทำมาหากิน

ความแตกต่างระหว่างกลุ่มผู้เก็บขยะ กับ กลุ่มที่เก็บและรับซื้อขยะ/ของเก่า

กลุ่มเก็บขยะ	กลุ่มเก็บและรับซื้อขยะ
1. รู้สึกพอใจกับรายได้จากการประกอบอาชีพ โดยที่ไม่ต้องลงทุนจากเม็ดเงิน	1. มีประสบการณ์จากการเก็บขยะมาก่อน พัฒนาการมาสู่การรับซื้อ
2. บางครอบครัวอาศัยบ้านเช่า/ไม่มีความแน่นอนว่าจะย้ายเมื่อไหร่	2. รู้ช่องทางด้านการตลาด / รู้จักต่อรอง จะไม่ผูกขาดในการขายของกับเจ้าของโกดังรายเดียว
3. จะใช้รถเข็นเป็นพาหนะในการเก็บและบางรายถูกผูกขาดจากเจ้าของโกดัง โดยอำนาจความสะดวกเรื่องรถเข็นให้	3. มีความสนใจในกิจกรรมการเคลื่อนไหวของชุมชนและเข้าร่วมเป็นบางครั้ง
4. ชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย	4. คุณภาพชีวิตดีกว่าคนกลุ่มเก็บขยะ
5. ไม่ค่อยรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของชุมชนและภายนอก	5. มีความทนงในอาชีพของตนเอง ที่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้/ส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือได้
6. ปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นน้อย	6. มีความต้องการในเรื่องทุนมาใช้หมุนเวียนในการทำมาหากิน
7. ราคาของขึ้นอยู่กับเจ้าของโกดังเป็นผู้กำหนด	7. มีความเชื่อมั่นว่าถ้ารวมกลุ่มได้ จะทำให้มีพื้นที่ในการทำมาหากินกว้างขึ้น
8. ไม่เชื่อมั่นในการรวมกลุ่ม กลัวไม่อิสระ กลัวจะเกิดปัญหาความยุ่งยากจากการรวมกลุ่ม	8. มีบ้านเป็นของตนเองในชุมชน

2) ความคาดหวังขั้นต้นที่อยากให้กลุ่มนี้เป็นแกนหลักของชุมชน ในเรื่อง “ขยะและสิ่งแวดล้อม” ซึ่งถือว่ามีประสิทธิภาพและชำนาญกว่าคนอื่น และเพื่อให้กลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งจึงไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะผู้ศึกษาวิจัยต้องการเห็นผลว่า ถ้ามีการรวมกลุ่มกันได้ คนกลุ่มนี้จะมีพื้นที่ทำมาหากินกว้างขึ้น สาธารณะต้องเข้าใจและเห็นคุณค่าของคนกลุ่มนี้ว่าช่วยลดปริมาณขยะของเมืองได้ส่วนหนึ่งแต่เมื่อศึกษาจริงๆ จะเห็นว่า ชาวชุมชนไม่ได้สนใจว่าการประกอบอาชีพของตนเองจะเกิดคุณค่าอะไรกับสังคม ความต้องการของพวกเขาที่เลือกประกอบอาชีพนี้เพราะสามารถที่จะดำรงชีวิตได้ในแต่ละวัน มีอิสระ ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคม แค่นี้พวกเขาก็พอใจแล้ว

จากเหตุผลเหล่านี้จึงต้องปรับเปลี่ยนประเด็น / ปัญหาในการวิจัยเชิงปฏิบัติการฯ ในระยะที่ 3 มาสู่ประเด็น/ปัญหา เรื่อง ที่อยู่อาศัย ซึ่งพบว่าเป็นความสนใจและต้องการแก้ปัญหาาร่วมกันของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนา

2. สู่การต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาวิจัยในระยะที่ 2 ของโครงการวิจัยและปฏิบัติการ เรื่อง พัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง พบว่าปัญหาของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนา มีทั้งปัญหาที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น ไฟฟ้า , น้ำประปา , คุรระบายน้ำ-ถนน และปัญหาระดับนโยบายโดยเฉพาะเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งสร้างความไม่แน่นอน /ไม่มั่นคงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน และเมื่อเกิดสถานการณ์จากนโยบายของการรถไฟในการเอาที่ดินให้เอกชนทั่วไปเช่า ก็เพื่อเป็นรายได้ไปเสริมองค์กร นโยบายดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อคนชุมชนที่อาศัยที่ดินรถไฟอยู่ก่อนแล้ว ประกอบกับบริเวณชุมชนร่วมใจพัฒนาอยู่ใจกลางเมืองสงขลา มีการพัฒนาทางกายภาพดีขึ้น บริเวณดังกล่าวจึงเป็นที่หมายปองของคนทั่วไป ชาวชุมชนโดยรวมจึงให้ความสนใจในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเรื่องที่อยู่อาศัยเป็นประเด็นสำคัญ

ทางโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 3 จึงเปลี่ยนประเด็น จาก เรื่องการรวมกลุ่มอาชีพ มาสู่ การหนุนเสริมในกระบวนการแก้ปัญหาพื้นฐานและปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวชุมชน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาที่มา / ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เพื่อให้ทราบว่ามีที่มาซึ่งกำหนดลักษณะในการตั้งถิ่นฐานชุมชน รวมถึงประเด็น / ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ / กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยอย่างไร
2. ศึกษาความสนใจและความต้องการการดำเนินงานทั้งที่เป็นกิจกรรมพัฒนาภายในชุมชน และกิจกรรมเครือข่ายซึ่งมุ่งแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชน
3. ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งชาวบ้านร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน (โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้) เพื่อทำกิจกรรมที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยใช้ข้อมูลจากการดำเนินงานของชุมชนเองที่ผ่านมาเป็นพื้นฐานและวางแผนกิจกรรมต่อไปโดยชุมชนเป็นผู้วางแผน, มีส่วนร่วมและตัดสินใจ
4. เพื่อผลักดันการแก้ปัญหาสู่ระดับนโยบาย

แนวทางของโครงการวิจัยฯ ในระยะ 3

จะใช้ข้อมูลและผลของการศึกษาที่ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสำรวจข้อมูลชุมชน จากโครงการวิจัยในระยะที่ 2 มาเป็นเครื่องมือในการจัดเวที เพื่อให้เกิดการกระตุ้น / การเรียนรู้ / การสรุปประสบการณ์และบทเรียนร่วมกันของชุมชน โดยมีเป้าหมายให้เวทีเป็นเวทีเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ในการหนุนเสริมให้เกิดการแก้ปัญหา / พัฒนาแบบมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในอนาคต

บทบาทของทีมนักวิจัยในระยะ 3

ใช้ข้อมูลจากการศึกษาไปเป็นตัวกระตุ้น เป็นที่ปรึกษา / ช่วยจัดระบบข้อมูล / ร่วมนำสรุปบทเรียนและปรับกลยุทธ์ - แผนในการต่อรองกับหน่วยงานราชการ และติดตามความเคลื่อนไหวของชุมชน

การต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัย : กระบวนการและบทเรียนที่ได้รับ

1. รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

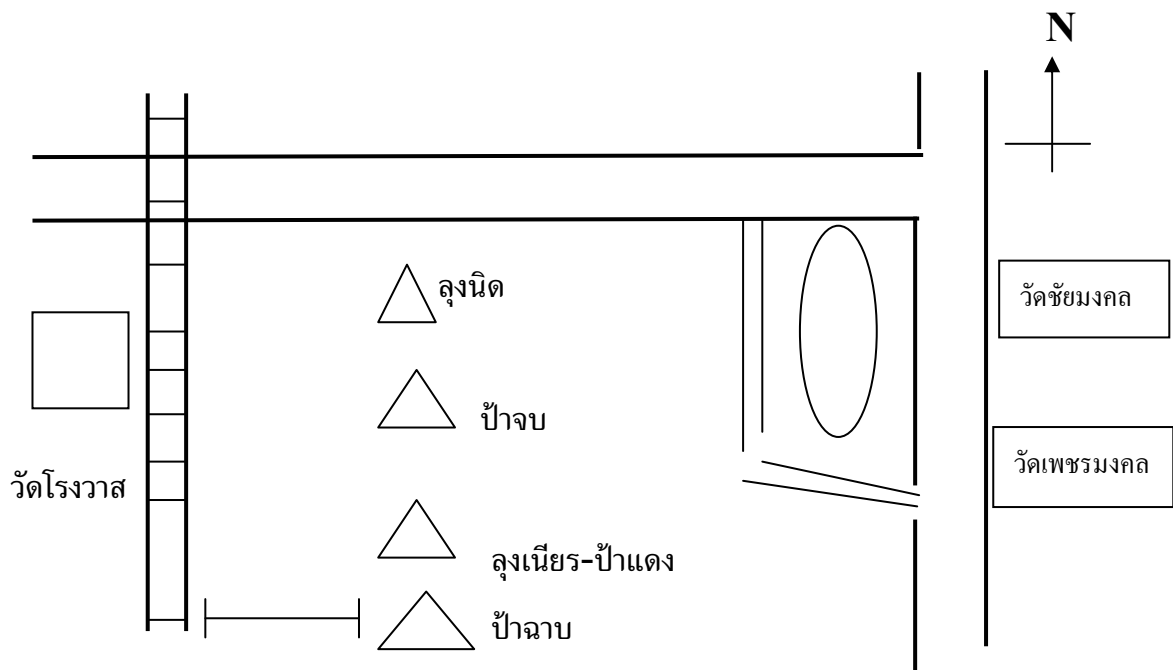
ข้อมูลการตั้งถิ่นฐานในส่วนของชุมชนร่วมใจพัฒนา ได้รายงานไว้ส่วนหนึ่งแล้วในงานวิจัยระยะที่ 2 ในที่นี้จะเน้นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานเนื่องจากประเด็นนี้กำลังมีความสำคัญในการเจรจาตกลงกับการรถไฟปัจจุบันเพื่อขอสิทธิในการเช่าระยะยาว และเพื่อให้เห็นที่มาซึ่งกำหนดลักษณะในการตั้งถิ่นฐานของชาวชุมชน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่เข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นกลุ่มแรก ไม่มีใครทราบเหตุผลที่แท้จริงว่าทำไมในขณะนั้นทางการรถไฟมาชี้แนวให้อยู่ได้ในเขตรัศมีที่ต้องห่างจากรางรถไฟ 20 เมตร ชาวบ้านเองที่เลือกมาตั้งถิ่นฐานในขณะนั้นก็เพราะที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้แหล่งทำมาหากิน ต่อมาเมื่อขาดการควบคุม คนที่มาอยู่ที่หลังก็จะกระจ่ายการตั้งบ้านเรือนออกไปจากอาณาบริเวณของคนกลุ่มแรกที่จับจองไว้จนเต็มพื้นที่ ซึ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่จะกล่าวถึงนี้มีความสำคัญเมื่อผลการเจรจาระหว่างฝ่ายชุมชนกับการรถไฟออกมาว่าชุมชนที่อยู่ในแนวเขตที่รถไฟกำลังทำการเดินรถอยู่นั้น ชุมชนไหนที่อยู่ในเขตรัศมีนับจากรางรถไฟออกไปถึง 20 เมตร ต้องย้ายออกจากบริเวณนั้น เนื่องจากตามหลักสากลแล้วในแนวเขตรัศมีดังกล่าวจะไม่มีความปลอดภัย , ห่างออกไปในเขตรัศมี 20 - 40 เมตร สามารถทำสัญญาเช่าได้ครั้งละ 3 ปี ส่วนชุมชนที่อยู่ห่างออกไปมากกว่า 40 เมตร ทำสัญญาเช่าได้คราวละ 30 ปี สำหรับกรณีชุมชนร่วมใจพัฒนาและชุมชนอื่นๆ ในเขตเทศบาลเมืองสงขลา ซึ่งอาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ ที่เลิกใช้ในกิจการการเดินรถแล้ว ซึ่งผลจากการเจรจาให้ชุมชนทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยได้ใน

ระยะเวลา 30 ปี ที่ยกมาอธิบายนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของผลการเจรจาเท่านั้น เพื่อจะชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ไม่มีความเข้าใจร่วมกันและขาดการวางแผนของรัฐจะส่งผลต่อการกำหนดอนาคตของคนชุมชน ซึ่งบางชุมชนอาจจะต้องมีการโยกย้าย ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาของสังคมที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายในการแก้ปัญหาาร่วมกัน (ส่วนรายละเอียดเรื่องแนวทางการแก้ปัญหาชุมชนที่อยู่อาศัยในที่ดินรถไฟจะอธิบายไว้ในประเด็นการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยของชุมชน) ต่อจากนี้เพื่อให้เห็นที่มาของการกำหนดลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ป้าฉาบ หรือนางฉาบ ยูโซะเกษม บ้านเลขที่ 41/3 ปัจจุบันอายุ 72 ปี มีลูก 11 คน หลาน 29 คนและเหลนอีก 6 คน ซึ่งลูกๆหลานๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีจำนวน 15 ครอบครัว ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในเจ็ดตระกูลในชุมชนที่มีสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติอยู่หลายครอบครัว และเป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ป้าฉาบให้ข้อมูลว่าคนรุ่นแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณชุมชน มีด้วยกัน 4 ครอบครัว คือนายนิต , ป้าฉาบ , ลุงเนียร-ป้าแดง และป้าจบ ซึ่งทั้ง 4 ครอบครัว ถูกให้ย้ายออกจากบริเวณสนามบินในค่ายทหารเรือปัจจุบัน หรือบริเวณหลังโรงเรียนวชิราวุธกุล ซึ่งขณะนั้นบริเวณดังกล่าวมีผู้คนอาศัยอยู่ประมาณ 200 หลังคาเรือน เมื่อทางฝ่ายทหารต้องการใช้ที่ดินเพื่อสร้างศูนย์ราชการก็ต้องให้คนที่อยู่ตรงนั้นย้ายออกไปและได้แนะนำให้ไปอยู่บริเวณที่เป็นที่ดินว่างซึ่งเป็นที่หลวง มีอยู่ด้วยกัน 3 จุด คือ ที่สวนตุล (ต. เขารูปช้าง) , บริเวณชุมชนกุโบร์ (ปัจจุบัน) , และบริเวณที่ดินรถไฟบริเวณหลังวัดโรงवास (ชุมชนร่วมใจพัฒนาปัจจุบัน) และทหารสมัยนั้นเขาบอกว่ายินดีที่จะช่วยขนย้าย แต่ก่อนที่จะขนย้ายเข้าไปอยู่ในบริเวณชุมชนปัจจุบัน เพื่อความแน่ใจว่าเมื่อไปอยู่แล้วจะไม่โดนไล่รื้ออีกจึงได้เดินทางไปที่สถานีรถไฟหาดใหญ่หลายครั้งเพื่อขอเข้าที่ซึ่งต่างคนต่างไป แต่การรถไฟไม่ให้เข้าโดยให้เหตุผลว่าการรถไฟอาจจะเปิดเดินรถอีกและที่บริเวณนี้อาจจะต้องใช้งาน จึงอนุญาตให้อยู่อาศัยได้ชั่วคราวเท่านั้น โดยมาทำเครื่องหมายและชี้แนวให้อยู่ห่างจากรางรถไฟประมาณ 20 เมตรไปทางทิศตะวันออกของเส้นทางรถไฟสายสงขลา-หาดใหญ่ บริเวณหลังวัดโรงवास อ. เมือง จ.สงขลา

แผนที่แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มแรก

ป่าฉาบให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าตนเองเริ่มเข้ามาอยู่ประมาณ พ.ศ. 2519 หรือ 2520 ก่อนที่จะเข้ามาอยู่ต้องถากถางป่าที่รกอยู่ก่อน ซึ่งขณะนั้นจะมีต้นรัก (ดอกขาว) , ต้นโพธิ์ , ต้นข่อย , ต้นสับลูก (ซี่ไก่) , มะขามเทศและอื่นๆ หลังจากนั้นจะขนย้ายของ / วัสดุที่บ้านหลังเก่ามาปลูกสร้างใหม่

ปัจจุบันคนกลุ่มแรกเหลือเพียง 2 ครอบครัว หรือ 2 ตระกูล คือ ตระกูลป่าฉาบหรือ “ยูโซะเกษม” ซึ่งมีการขยายขยายการสร้างบ้านเรือนของลูกหลานออกไปในละแวกเดียวกัน จำนวน 15 ครอบครัว และตระกูลลุนเนียร-ป่าแดงหรือ “ตระกูลสุวรรณชาติ” มีประมาณ 15 ครอบครัว ส่วนอีก 2 ครอบครัว คือ ป่าจบและลุนนิตได้ย้ายออกไปเมื่อมีการไล่อพยพประมาณปี 2527

➡ เหตุผลในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มแรก คือ อยู่ใกล้ตลาดนัดวันอาทิตย์ (อยู่บริเวณหลังสถานีรถไฟสงขลา) และใกล้ตลาดเรือนจำ อย่างเช่น

ป่าฉาบ : อาชีพอายขายขอมาลี(ตีนวัวต้ม),ขายปลาหวาน,ปลาแห้ง นอกจากนี้ยังเลี้ยง
หมูกับเปิดด้วยและจะไปเก็บเศษผัก/เศษอาหารมาเลี้ยงสัตว์

ป่าแดง : อาชีพขายปลาหวาน ส่วนสามี่(ลุงเนียร) เหมาดันมะขามเอาลูกมาขายสด
และลูกสุกจะเอามาปอกทำมะขามเปียกและถีบสามลื้อ

ป่าจบบ : ขายปลาแห้ง

ลุนิด : ถีบสามลื้อและทำก่อสร้าง

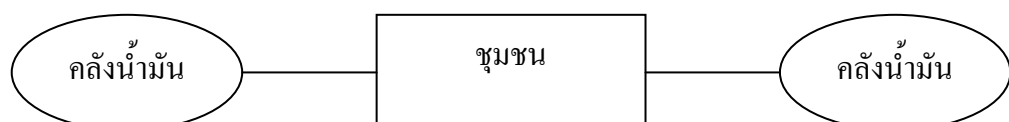
👉 ลักษณะการสร้างบ้าน / ที่อยู่อาศัยในระยะแรก

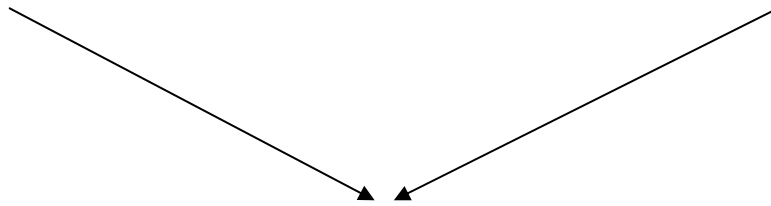
- ผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่จะสร้างบ้านยกพื้น , มุงสังกะสี , พื้นเรียบไม้กระดาน , ฝา
บ้านกั้นสังกะสี วัสดุนำมาจากบ้านหลังเก่าเป็นส่วนใหญ่ มีบริเวณพอที่จะ
เลี้ยงสัตว์ได้ เช่น บ้านของป่าฉาบ
- บางครั้งจะใช้พื้นเดิมของการรถไฟที่ลาดไว้ตั้งไม้หมอนเป็นพื้น แล้วกั้นฝา
สังกะสี เช่น บ้านของลุงเนียร ซึ่งยังไม่เปลี่ยนแปลงนอกจากพื้นที่มีการปรับ
ใหม่ในปัจจุบัน
- ส่วนพวกที่ทยอยเข้ามาในระยะต่อมา จะสร้างที่อยู่อาศัยลักษณะไม่ถาวร
เนื่องจากกลัวการไล่อื้อ ซึ่งในระยะหลังจะมีการมารื้อบ้านทุก ๆ เจ็ดวัน

คนรุ่นสอง ที่เข้ามาอยู่ส่วนใหญ่การทำมาหากินก็เกี่ยวข้องกับตลาดและเป็นลูกจ้าง
คัดเลือกปลา , กุ้งที่ทำเทียบเรือประมงเก่า ซึ่งอยู่ไม่ไกลกับตลาดเรือนจำมากนัก คือ ทั้งแหล่งทำ
มาหากินและแหล่งอาหารจะสัมพันธ์กับการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของคนชุมชน เช่น ถีบสามลื้อ

และคนรุ่นนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนอำเภอเมืองและอำเภอรอบนอกของจังหวัดสงขลา เมื่อเข้า
มาอยู่กันมากขึ้นบริเวณที่เคยว่างก็เริ่มหนาแน่นมากขึ้น เจ้าหน้าที่รถไฟก็จะเข้ามารื้อไล่อยู่หลายครั้ง
แต่เมื่อมารื้อแล้วหลังจากเจ้าหน้าที่กลับชาวบ้านก็สร้างใหม่ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2527-
2528 เป็นการไล่อื้อครั้งใหญ่และให้ชาวบ้านย้ายไปอยู่ที่บริเวณชุมชนกุโบร์ปัจจุบันและเหลืออยู่ที่
เดิมประมาณ 50 หลังคาเรือน เหตุผลของกลุ่มที่ไม่ยอมย้ายออก คือ โกลที่ทำการทำมาหากิน , การ
เดินทางลำบาก , ที่บางส่วนของบริเวณกุโบร์จะเป็นที่ลึกล้ำท่วมขังไม่มีปัญญาจะไปสร้างบ้านได้ (ขาด
งบประมาณ)

ชาวบ้านเล่าว่าฝ่ายเจ้าหน้าที่ให้เหตุผลในการมาไล่อื้อว่าเป็นเพราะ บริเวณชุมชนที่ชาวบ้าน
อาศัยอยู่ถูกขนาบด้วยคลองน้ำมันทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือและทิศใต้ของชุมชน กลัวว่าจะเกิด
อุบัติเหตุไฟไหม้ได้ ซึ่งอยู่กลางเมืองอาจเกิดความไม่ปลอดภัยได้

ปัจจุบันคลังน้ำมันย้ายไปอยู่ฝั่งอำเภอสิงหนครแล้ว

แต่ชาวชุมชนเองได้กระแสนักธุรกิจกำลังต้องการที่เพื่อทำกิจการบางอย่าง เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ราบใจกลางเมืองสะดวกสบาย

หลังจากการไล่อื้อครั้งใหญ่แล้ว ผู้คนก็อพยพเข้ามาอยู่กันเรื่อย ๆ ที่ตรงไหนว่างก็สร้างบ้านและบางคนก็ซื้อบ้านของคนที่อยู่มาก่อนแล้ว หรือขอซื้อที่ดินว่างที่มีการจับจองไว้เพื่อสร้างบ้าน

กลุ่มคนรุ่นที่สาม ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน จะมาหลังจากเกิดการไล่อื้อใหญ่แล้ว เช่น ตระกูล “ ศิริอักษร ” , ตระกูล “ วิญญูธรรมรักษา ” และคนอื่น ๆ ซึ่งสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นคนในอำเภอรอบนอกและจังหวัดใกล้เคียง และคนที่ถูกไล่อื้อไปก็กลับมาใหม่

กลุ่มคนรุ่นที่สี่-ห้า เริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนประมาณปี พ.ศ. 2533 -2534 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่จะเป็นคนวัยทำงาน อาจจะมีพี่น้อง/ญาติมาอาศัยอยู่ก่อนแล้วและคนรุ่นนี้ยังมีโอกาสในการจับจองที่ดิน / สร้างบ้านเรือน เช่น ตระกูลชาวเรือง, ตระกูลบุญศิริ มีพีพิศ , นาวี และคนอื่น ๆ ซึ่งคนรุ่นนี้ส่วนใหญ่จะเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชนในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา

ซึ่งในช่วงนี้การสร้างงานในเมืองมีมากไม่ว่าจะเป็นโรงงาน / ทำเทียบเรือ / ศูนย์ราชการต่าง ๆ เป็นต้น คนจากต่างถิ่นมีมากขึ้นจนเต็มพื้นที่

จากการสำรวจความคิดเห็นของคนในชุมชน เมื่อปี 2542 พบว่าสาเหตุที่ผู้อยู่อาศัยเลือกมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนร่วมใจพัฒนา เพราะ อยู่ใกล้ที่ทำกิน , ใกล้ตลาด , ใกล้โรงเรียนลูก , สามารถมีที่อยู่/สร้างที่อยู่เป็นของตนเองได้และค่าเช่าบ้านในชุมชนถูกกว่าที่อื่น ซึ่งเหตุผลเหล่านี้เองที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนา และระยะเวลาที่มาอยู่อาศัยในชุมชนของคนส่วนใหญ่ประมาณ 6 – 10 ปี

2. พัฒนาการของการจัดระเบียบภายในหลังการตั้งถิ่นฐาน

ภายหลังจากการตั้งบ้านเรือนและกระจายกันอยู่จนเต็มพื้นที่ 15 ไร่ ภายในชุมชนร่วมใจพัฒนาไม่เคยมีการจัดระเบียบการก่อสร้าง เพิ่งจะมีการปรับบ้านเป็นครั้งแรกบริเวณแนวนอนใน

ชุมชน เมื่อปี 2535 เมื่อมีการรวมกลุ่มองค์กรชาวบ้านเกิดขึ้น ด้วยสาเหตุที่มีกระแสข่าวรถไฟจะทำการเดินรถอีก หรือบางกระแสว่านายทุนกำลังสนใจที่ดินนี้

การรวมกลุ่มของชาวชุมชนจึงเกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัย เพื่อสร้างการยอมรับต่อคนเมือง โดยเริ่มจากการปรับแนวถนนซึ่งเป็นทางเข้า-ออกก่อน ต่อจากนั้นก็สร้างศาลาชุมชน , เลือกรวมกรรมการชุมชน (ไม่เป็นทางการ) เพื่อทำหน้าที่เป็นแกนหลักในการพัฒนา จัดระเบียบบ้านเพื่อให้สะดวกในการติดต่อ มีการทำเลขที่บ้านชั่วคราวโดยชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมในการขอเลขที่บ้านกับทางเทศบาล โดยเสนอข้อมูลต่อเทศบาลและต่อมาในปี พ.ศ. 2537 ชุมชนสามารถขอเลขที่บ้านได้แต่เป็นบ้านเลขที่ชั่วคราว

ส่วนด้านสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า , น้ำประปา , ระบายน้ำ , ถนนและขยะ เป็นปัญหาหลักของชุมชนตลอดมา ชุมชนได้พยายามดำเนินการเรื่องนี้มาโดยตลอด แต่ได้รับการปฏิเสธจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยเหตุผลที่ว่าที่ดินผืนนี้เป็นที่บุกรุกการรถไฟ จึงไม่มีความคืบหน้าใดๆ ในส่วนนี้ต้องได้รับการอนุมัติจากรัฐเพื่อการปรับปรุงก่อน และในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยได้งบประมาณจากโครงการ DANCED ขอความร่วมมือในการจัดระเบียบชุมชน รื้อสิ่งกีดขวางเส้นทางการจราจรในชุมชน ทำระบายน้ำในบางจุดของชุมชนเป็นต้น

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2542 โครงการวิจัยและปฏิบัติการเรื่อง “ การพัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง” ซึ่งในการศึกษาวิจัยนั้นต้องการเน้นให้ชุมชนเข้ามาส่วนร่วมในกระบวนการด้วย ซึ่งชุมชนร่วมใจพัฒนาก็เป็นหนึ่งในสามชุมชนที่ได้ทำการศึกษาและได้มีการพูดคุยถึงขั้นตอนการศึกษาข้อมูล โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ช่วยกันคิดเนื้อหาที่จะใส่ในแบบสอบถามว่าต้องการทราบเรื่องอะไรบ้างจากสมาชิกของชุมชน วิธีการขั้นตอนในการสำรวจก็ได้จัดหาทีมสำรวจ 1 ทีมในการสำรวจข้อมูล โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 เขต อาสาสมัครที่เป็นทีมสำรวจก็แบ่งออกเป็น 4 ทีม

หลังจากสำรวจแล้ว ทีมสำรวจมารวมกันถอดข้อมูลและสรุปข้อมูล หลังจากนั้นได้นำข้อมูลที่ได้จากแต่ละเขตลงไปพูดคุยกับพี่น้องชุมชนในเขตนั่นๆ ว่าข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเป็นจริงหรือไม่ ขาดอะไรและจะเพิ่มเติมข้อมูลอะไรเพื่อให้การสำรวจความคิดเห็นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การสำรวจในครั้งนั้นมีครัวเรือนที่ผ่านการสำรวจทั้งสิ้นจำนวน 292 ครัวเรือน

จากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ พบว่า ปัญหาที่เป็นความเดือดร้อนที่สุดและต้องการการแก้ไขของคนในชุมชน คือ ปัญหาสาธารณูปโภค ซึ่งเรียงลำดับความสำคัญ คือ ไฟฟ้า , ระบายน้ำ , ถนน , ขยะ , ทางเดินเท้าและน้ำประปา เป็นต้น

ตัวอย่างเรื่องไฟฟ้าที่เป็นปัญหาสำคัญที่สุด เพราะ คนในชุมชนส่วนใหญ่ต้องต่อพ่วงไฟจากเพื่อนบ้าน ต้องจ่ายค่าไฟฟ้ายูนิตละ 7 บาท ซึ่งในแต่ละครอบครัวต้องจ่ายค่าไฟฟ้าประมาณ 300 – 400 บาทต่อเดือน ซึ่งเป็นภาระที่ค่อนข้างหนักสำหรับชาวชุมชน

ส่วนความเดือดร้อนในเรื่องที่ดิน ส่วนใหญ่มองว่าเป็นความเดือดร้อนที่เป็นปัญหา ร้อยละ 76.39 เพราะที่ดินไม่ได้เป็นของตนเองกลัวการถูกไล่รื้อ มีผู้เห็นว่าไม่เป็นปัญหา ร้อยละ 15.56 และรู้สึกเฉยๆ ร้อยละ 8.05

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่าปัญหาสาธารณูปโภค/รายได้-รายจ่ายของครอบครัว จะเป็นปัญหาสำคัญที่สุด ส่วนเรื่องที่ดิน/ที่อยู่อาศัยจะเป็นปัญหาร่วมของคนส่วนใหญ่แต่ไม่รุนแรงเท่ากับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันของชาวชุมชน หลังจากได้ทราบข้อมูลแล้วแกนนำชุมชนและแกนนำกลุ่มออมทรัพย์ จึงได้วางแผนในการแก้ปัญหาที่เป็นความต้องการอันดับต้นๆ ของชาวชุมชนก่อน ส่วนปัญหาที่อยู่อาศัยจะเป็นหนึ่งปัญหาของขบวนสลัมภาคใต้และ 4 ภาค ที่ร่วมต่อสู้กับเพื่อนชุมชนอื่นเพื่อนำเสนอและผลักดันการแก้ปัญหาในระดับนโยบายต่อไป

2.1 การเคลื่อนไหวการใช้ไฟฟ้าในระบบ หลังจากที่มีความชัดเจนในปัญหาและความต้องการของชาวชุมชนแล้ว แกนนำชุมชนก็ได้ประชุมกับพี่น้องชุมชน เพื่อหารือในประเด็นเรื่องปัญหาไฟฟ้าเป็นอันดับแรก โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจเมื่อต้นปี 2542 จากงานศึกษาวิจัยฯ เป็นเครื่องมือในการประชุมปรึกษาหารือ ในที่ประชุมเห็นด้วยที่จะให้แกนนำดำเนินการในเรื่องนี้ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือทุกขั้นตอน เนื่องจากปัญหาด้านไฟฟ้าเป็นปัญหาร่วมและเป็นความต้องการของสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน

แกนนำชุมชนที่เป็นตัวหลัก คือ กรรมการชุมชนและกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ แต่ผู้รับผิดชอบหลักในประเด็นนี้มีอยู่ 3 คน คือ นายวิ , นายเสริมและนายพิศ ได้มีการประชุมวางแผนในกลุ่มกรรมการและดำเนินการเป็นขั้นตอนเพื่อยื่นเรื่องขอใช้ไฟ โดยขั้นแรกประชุมสมาชิกของชุมชน ให้ทุกคนเตรียมหลักฐานไว้ให้พร้อม เช่น สำเนาทะเบียนบ้าน , สำเนาบัตรประจำตัวประชาชน ต่อมาตัวแทนชุมชนโดยประธานชุมชน ไปยื่นเรื่องขอใช้ไฟในนามชุมชนตามขั้นตอนแต่การไฟฟ้าแจ้งว่าไม่สามารถดำเนินการได้โดยให้เหตุผลว่าอยู่ที่บุงกรุก และไม่มั่นใจว่าคนทั้งชุมชนจะมีความพร้อมแค่ไหน ภายหลังจากการดำเนินการครั้งแรกไม่ประสบผลสำเร็จ แกนนำก็กลับมาสรุปประสบการณ์ว่าจุดอ่อนมีตรงไหนแล้วจึงเดินแผนต่อไป

ครั้งที่สอง คราวนี้ชุมชนได้ให้คนที่มิประสบการณื และมีความรู้เรื่องการเดินสายไฟ พอสมควรไปขอพบผู้อำนวยการการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคที่เกาะยอ บอกเล่าปัญหา / ความเดือดร้อนให้ฟัง หลังจากนั้นก็มีเจ้าหน้าที่การไฟฟ้าลงมาตรวจสอบความเป็นไปได้ในการที่จะปล่อย

กระแสไฟฟ้าในชุมชน และเสนอให้ชาวชุมชนดำเนินการตามขั้นตอนที่ทางเจ้าหน้าที่การไฟฟ้าแนะนำ ซึ่งมีดังนี้

1. นำเอกสารของผู้ที่ต้องการใช้ไฟฟ้าไปยื่นเรื่องใหม่ พร้อมเอกสาร 3 อย่าง คือ สำเนาบัตรประชาชน / สำเนาทะเบียนบ้านและแนบคำรับรองของประธานชุมชนไปด้วย
2. ยื่นแผนที่หรือแผนผังของผู้ที่ต้องการใช้ไฟอยู่บริเวณไหน เสาไฟจะลงตรงไหนซึ่งเสาขยายเขตสามารถติดตั้งมิเตอร์ได้ 8 ลูกเท่านั้น เท่ากับ 8 หลังคาเรือน
3. เสนอเรื่องให้เทศบาลอนุญาตให้การไฟฟ้ามาดำเนินการได้ ถ้าเทศบาลอนุญาตก็ให้ดำเนินการขั้นตอนต่อไป
4. นำหนังสือที่เทศบาลอนุญาตยื่นต่อการไฟฟ้า การไฟฟ้าจะทำหนังสือแจ้งชาวชุมชนที่ยื่นขอใช้ไฟ เมื่อไม่มีปัญหาอะไร
5. การไฟฟ้าก็จะลงไปตรวจสอบจุดที่จะลงเสาไฟและเดินสายไฟ ถ้าผ่าน
6. คนในชุมชนก็สามารถดำเนินการลงเสาขอย (เสาหลังหม้อ) ส่วนเสาไฟขยายทางการไฟฟ้าจะลงมาจัดการเองเฉลี่ยต้นละ 4,500 บาท ส่วนเสาขอยชุมชนต้องหาซื้อเอง ต้นละ 1,000 บาทรวมค่าขนส่ง
7. เมื่อชุมชนดำเนินการแล้วก็ให้กลับไปแจ้งการไฟฟ้าอีกครั้ง
8. การไฟฟ้าก็จะลงมาตรวจสอบอีกครั้งเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด ถ้าผ่าน
9. ก็จะติดตั้งหม้อไฟที่เสาขยายเขต
10. ปลอยกระแสไฟฟ้าให้บ้านที่ยื่นเรื่องไป

จะเห็นว่าการดำเนินการขอใช้ไฟฟ้ามีหลายขั้นตอนซับซ้อน ต้องปรับเทคนิค , ต้องอดทน , ต้องใช้เวลา มิเตอร์ที่ได้ก็ยังเป็นมิเตอร์ชั่วคราว เนื่องจากเหตุผลว่าชุมชนยังไม่มีสัญญาเช่า ทางกรมไม่สามารถให้มิเตอร์ถาวรได้ ค่าไฟจึงตกยูนิตละ 5 บาท (ค่าไฟสำหรับบ้านที่อยู่อาศัยที่มีมิเตอร์ถาวร ประมาณยูนิตละ 3 บาท)

ในที่สุดชุมชนก็มีไฟฟ้าใช้เมื่อปลายปี 2543 นับเวลา 6 ปีจากการดำเนินการเรื่องนี้ครั้งแรกในปี 2538 ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จ ปัจจุบันผู้ที่ได้ใช้ไฟฟ้ามีประมาณ 30% หรือประมาณ 150 ครัวเรือน ส่วนที่เหลือยังไม่พร้อมเรื่องการเงิน

ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเรื่องไฟฟ้าขึ้นอยู่กับความห่างไกลของบ้านกับเสาขยายเขต บ้านที่อยู่แนวถนนค่าใช้จ่ายประมาณ 1,500 บาทรวมค่าแรง , ถ้าไกลออกไปค่าใช้จ่ายประมาณ 4,500 – 6,000 บาท รวมค่าแรงเรียบร้อยแล้วพร้อมใช้ได้เลย

แกนนำชุมชนกล่าวว่า การไฟฟ้าจะให้สิทธิการใช้ไฟแบบมิเตอร์ถาวรก็ต่อเมื่อชาวชุมชนมีสัญญาเช่ากับเจ้าของที่ดินก่อน ฉะนั้นการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยในการจะขอเช่าระยะยาว ซึ่งในปัจจุบันชุมชนร่วมใจพัฒนาก็เป็นหนึ่งใน 61 ชุมชนที่ขึ้นทะเบียนไว้แล้วว่าเป็นชุมชนนาร่องใน

นามเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่จะแก้ปัญหาชุมชนในที่ดินของการรถไฟ ที่มีภาครัฐ , เอกชน , นักวิชาการและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา จึงเป็นความหวังของชาวชุมชนร่วมใจอีกเรื่องหนึ่งว่าถ้าชุมชนได้เช่าระยะยาว หมายถึง ความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยและ ปัญหาอื่นๆ ในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตอาจจะได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้นด้วย

2.2 การปรับปรุงคูระบายน้ำและถนน นี่ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ชาวชุมชนต้องการแก้ไข เนื่องจากเมื่อฝนตกหนักน้ำจะท่วมขัง จึงนำข้อมูลจากการสำรวจเมื่อปี 2542 มาจัดทำแผนและโครงการ เพื่อเตรียมเสนอโครงการต่อองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีงบประมาณสนับสนุน บังเอิญเป็นจังหวะที่ดีที่มีโครงการ “มียาขาว” ที่ผ่านงบประมาณสนับสนุนการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมชุมชนในภาวะเศรษฐกิจของประเทศกำลังประสบปัญหา ทางชุมชนจึงเสนอโครงการและได้รับการอนุมัติงบประมาณ 700,000 บาท เริ่มโครงการทำถนนและคูระบายน้ำเมื่อปลายปี 2543 สิ้นสุดโครงการพฤษภาคม 2544

ตามจริงโครงการดังกล่าว ไม่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชาวชุมชนทั้งหมด เช่น ชาวชุมชนต้องการดำเนินโครงการด้วยตัวชุมชนเอง แต่ติดปัญหาในเรื่องระเบียบราชการ เพราะงบประมาณที่กล่าวมาต้องผ่านช่องทางราชการ ที่กำหนดให้มีขั้นตอนการประมูล และผู้ประมูลต้องมีใบประกอบการรับรอง

ชาวชุมชนที่มีความสามารถแต่ไม่มีใบประกอบการจึงหมดสิทธิ์ที่จะประมูลและอีกอย่างชาวชุมชนต้องการถนนคอนกรีตแต่การอนุมัติเป็นถนนลาดยาง ด้วยเหตุผลว่างบประมาณไม่พอ ส่วนชาวชุมชนพยายามที่จะสู้เรื่องนี้แต่ไม่ประสบผล เพราะติดปัญหาในกรอบราชการซึ่งชุมชนจะดำเนินการเองโดยไม่เปิดซองประมูลไม่ได้

ผลของความสำเร็จในการแก้ปัญหาไฟฟ้า, ถนน, คูระบายน้ำและปัญหาขยะที่สามารถประสานให้รถเทศบาลมาดำเนินการจัดเก็บในบริเวณชุมชน ทำให้เกิดความสะอาดมากขึ้น สภาพทางกายภาพดีขึ้นเป็นที่พอใจของชาวชุมชน ล่าสุดมีการติดตั้งโทรศัพท์ใช้ภายในชุมชนประมาณ 30 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นผลมาจากการเดินสายไฟภายในชุมชนได้

ทั้งนี้ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากเวทีสรุปประสบการณ์ / บทเรียนร่วมกันระหว่างแกนนำชุมชนกับผู้ศึกษาวิจัย เป็นเพราะชาวชุมชนมีความเห็นอกเห็นใจในความเดือดร้อนของกันและกัน , ชุมชนมีความพร้อมในด้านข้อมูล (ปัญหาและความต้องการที่ชัดเจน) , มีประสบการณ์จากการเรียนรู้และสั่งสม , มีการวางแผนร่วมกัน , มีกระบวนการในการติดตามอย่างต่อเนื่องและมีการสรุปบทเรียนในแต่ละช่วงจึงสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงไปได้

แนวโน้มการขอใช้น้ำประปาก็มีโอกาสที่จะได้ ยังผลให้ชุมชนร่วมใจพัฒนาเป็นที่หมายปองของคนภายนอก บางคนมาขอซื้อบ้านโดยเสนอราคาเป็นแสนแต่ไม่มีใครขายให้ ชาวชุมชนก็มีความมั่นใจในเรื่องที่อยู่อาศัยมากขึ้นในปัจจุบัน

3. พัฒนาการการเคลื่อนไหวต่อสู้ / ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย

3.1 ภาพรวมการเคลื่อนไหวประเด็นที่อยู่อาศัยของชุมชนร่วมใจพัฒนา

จากอดีตคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนา เป็นผลจากการถูกไล่ออกจากบริเวณหัวสนามบินของค่ายทหารเรือ เมื่อมาอยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนา ปัญหาการถูกไล่ออกก็ยังเกิดขึ้นในช่วงแรกของการมาอยู่อาศัยในชุมชนร่วมใจพัฒนา แม้ว่าปัญหาจะเกิดขึ้นซ้ำๆ กันหลายครั้ง แต่คนในชุมชนร่วมใจพัฒนาก็ไม่ได้แก้ปัญหที่เกิดขึ้น

เมื่อกระแสการไล่ออกมีน้อยลง ทำให้ชาวชุมชนได้เรียนรู้ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน , การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยจากเพื่อนชุมชนอื่นๆ จนนำมาสู่แนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนาในปัจจุบัน

จนกระทั่งปี 2535 เป็นต้นมา ชาวชุมชนก็เริ่มมีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชน มีการจัดปรับระเบียบบ้านเรือน , ถนน – ทางเข้าออก , ศาลาชุมชน , กลุ่มออมทรัพย์ , ศูนย์เด็กเล็ก , เสนอขอทะเบียนบ้าน เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา จะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงไปมากโดยเฉพาะสภาพทางกายภาพ , มีกลุ่ม / มืองค์กรของคนชุมชนเองในการบริหาร-จัดการชุมชน มืองค์กรทางการเงิน เรียกว่า “ กลุ่มออมทรัพย์ ” ที่มีสมาชิก 400 กว่าคน มีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อช่วยเหลือสมาชิกและเพื่อรองรับการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

3.2 กระแสข่าวรื้อย้ายชุมชนที่ดินรถไฟปลายปี 2541

จากกระแสหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปลายปี 2541 สร้างผลกระทบโดยตรงกับชุมชนร่วมใจพัฒนาและชุมชนอื่นๆ ทั่วประเทศที่อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟ อันมีสาเหตุมาจาก

- 1) จากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลทุกรัฐบาลที่ผ่านมา เน้นการพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม โครงสร้างการคมนาคมจึงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศ ซึ่งการรถไฟก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ต้องร่วมมือในการพัฒนาประเทศ นโยบายรถไฟ “ รางคู่ ” จึงเกิดขึ้น โดยเริ่มต้นในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลก่อน แล้วจึงขยายไปทั่วประเทศ ซึ่งรายละเอียดจะขยายแนวทางรถไฟเดิมอีกข้างละ 20 เมตร จึงส่งผลต่อการไล่ออกชุมชนที่อาศัยอยู่ริมทางรถไฟ ซึ่งการรถไฟฯ ไม่มีนโยบายในการให้ความช่วยเหลือ / แก้ปัญหาหรือรองรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นใดๆ ทั้งสิ้น
- 2) ปลายปี 2541 จากเหตุการณ์เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำอย่างรุนแรง ความยากจน , ความเดือดร้อนกระจายไปอย่างกว้างขวางและทั่วถึง การรถไฟฯ ก็ประสบภาวะขาดทุนเช่นเดียวกัน จึงเกิดนโยบายการใช้ที่ดินของการรถไฟให้เกิดมูลค่า / เกิด

ประโยชน์สูงสุด และในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2541 นายชาญชัย อิสระเสนารักษ์ ผู้ช่วยเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม(เลขาธิการของนายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม ที่ดูแลการรถไฟแห่งประเทศไทย) ให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนเป็นระยะๆ ถึงการแก้ไขปัญหาการขาดทุนของการรถไฟว่าจะให้การรถไฟนำที่ดินที่การรถไฟมีอยู่จำนวนมากมาให้เอกชนเช่าเพื่อหารายได้เข้าการรถไฟ โดยหลักการได้แบ่งที่ดินออกเป็น 3 ประเภท คือ ที่ดินในเขตเมืองให้เช่าเพื่อธุรกิจ ที่ดินชานเมืองให้เช่าเพื่อที่อยู่อาศัย ส่วนที่ดินชนบทให้เช่าเพื่อเกษตรกรรม

จากนโยบายดังกล่าว ย่อมทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่ในที่ดินรถไฟ ที่ต้องถูกการรถไฟโยกย้ายเพื่อนำที่ดินให้เอกชนเช่าทำธุรกิจ เพราะสามารถเรียกเก็บค่าเช่าได้แพงกว่า

หลังจากนั้นหน่วยงานรัฐโดยกระทรวงคมนาคม การรถไฟฯ การเคหะฯ กทม. ฯลฯ ได้มีการประชุมกันเป็นระยะๆ เพื่อทำแผนการรื้อย้ายชุมชนในที่ดินรถไฟ โดยการรถไฟได้ให้รายชื่อชุมชน 23 ชุมชนในเขตกรุงเทพฯ ให้การเคหะฯ วางแผนหาที่รองรับหรือโดยการสร้างแฟลตให้เช่า พร้อมมีหนังสือขอความร่วมมือไปยัง ก.ท.ม. ไม่ให้ออกทะเบียนบ้านให้ชุมชนในที่ดินรถไฟในระยะ 90 วันก่อนที่จะมีมาตรการอื่นต่อไป

ชาวชุมชนได้สืบค้นรายงานการประชุมซึ่งมีขึ้นเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2541 มาได้ ทำให้ทราบว่าเลขาฯ (นายชาญชัย อิสระเสนารักษ์) ผู้ผลักดันนโยบายนี้มีทัศนคติมองชุมชนในแง่ลบมาก ใช้คำว่า “ ผู้บุกรุก ” เมื่อกล่าวถึงชาวชุมชนโดยตลอด ครั้นเมื่อพูดถึงการแก้ไขปัญหาผู้บุกรุกในที่ดินรถไฟ นายชาญชัยกล่าวว่าสามารถทำได้หลายวิธี วิธีแรก คือ “ ขบไล่ออกไป ”

เมื่อนโยบายการรถไฟเป็นอย่างนี้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทุกภูมิภาค ทุกพื้นที่ที่ชาวชุมชนอาศัยอยู่จะมีเจ้าหน้าที่ของการรถไฟลงไปในชุมชน มีการสำรวจ , รังวัดที่ดินและบอกให้ชาวบ้านไปเช่าที่ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนต่อชุมชนในทุกพื้นที่

ผลกระทบ : ที่เกิดขึ้นกับผู้อยู่อาศัยในที่ดินของการรถไฟ สรุปได้ดังนี้

1. เกิดการไล่ที่อย่างรุนแรง โดยไม่มีมาตรการใดๆ ของการรถไฟหรือของรัฐบาลรองรับในเรื่องที่อยู่อาศัยของคนชุมชนแออัดทั้งสิ้น ทำให้เกิดปัญหาต่อเนื่อง เช่น การรื้อย้าย , การบุกรุกที่ใหม่ , การตกลาน-ว่างงาน-เปลี่ยนงาน , การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน , การศึกษาของเด็กในชุมชน ฯลฯ ดังกรณีของชุมชนในเขตกรุงเทพฯ หรือชุมชนศาลาหัวยางในจังหวัดสงขลา

2. เกิดการรื้อย้ายที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยวิธีการของการรถไฟ คือ เปิดโอกาสให้เช่าตามรายละเอียดดังนี้
 - 2.1 ทำสัญญาเช่าเป็นรายบุคคล (ไม่ให้เป็นรายกลุ่มหรือชุมชน) เมื่อการรถไฟฯ ต้องการเอาที่ดินคืนก็สามารถยกเลิกสัญญาเช่าได้ทันที โดยผู้เช่าไม่มีสิทธิ์เรียกร้องค่ารื้อถอน / รื้อย้ายได้
 - 2.2 เป็นสัญญาเช่าเพื่อที่อยู่อาศัยแบบชั่วคราว ไม่สามารถพัฒนาระบบสาธารณูปโภคได้ เช่น ถนน , ทางเดิน , น้ำ , ไฟ ทำให้คนในชุมชนไม่สามารถใช้น้ำ , ไฟ ดังเช่นคนอื่น ๆ ได้ แต่ต้องซื้อน้ำ ,ไฟ นอกกระบบที่มีราคาแพงมาก
 - 2.3 ทำสัญญาเช่าเป็นรายปีหรือรายเดือนตามความเข้มแข็งของชุมชน ไม่มีมาตรการที่ชัดเจนและเมื่อหมดสัญญาเช่าก็จะเป็นผู้บุกรุกทันที
 - 2.4 อัตราค่าเช่าไม่แน่นอน เช่น ชุมชนที่อ่อนแอตารางเมตรละ 2 บาท/เดือน ส่วนชุมชนที่เข้มแข็งเช่าตารางเมตรละ 2 บาท/ปี เป็นต้น (บางชุมชนที่นครสวรรค์ เช่าในราคาตารางเมตรละ 20 บาท /เดือน)
 - 2.5 เงื่อนไขและนโยบายในการให้เช่า ให้อำนาจกับหัวหน้าสถานีรถไฟแต่ละเขตเป็นผู้จัดการ ไม่มีนโยบายหลักที่จะให้เป็นธรรมอย่างเท่าเทียม
 - 2.6 สัญญาเช่า ผู้เช่าต้องสร้างที่อยู่อาศัยตามที่การรถไฟกำหนด ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นคนจน - คนชุมชนแออัด
3. เปิดช่องทาง / โอกาสให้ผู้ที่มีอำนาจเรียกร้องผลประโยชน์ในทางมิชอบกับคนยากจนอย่างรุนแรงขึ้น เช่น “ ถ้าคุณต้องการสัญญาเช่า คุณต้องให้ผม 10,000 บาท ผมจะจัดการให้ “ เป็นต้น

3.2 ความเคลื่อนไหวของชาวชุมชนแออัดระดับชาติ

การต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อสู้ของชาวชุมชนแออัดทั่วประเทศที่รวมตัวกันในนาม “เครือข่ายสลัม 4 ภาค” เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยในระดับนโยบาย โดยมี ศูนย์แก้ไขปัญหามลพิษชุมชนเร่ร่อน (สอทไลน์เฮาซิง) ทำหน้าที่ช่วยเหลือชุมชนที่ประสบปัญหาถูกไล่รื้อเร่งด่วน เมื่อทราบข่าวว่า ชุมชนหลายชุมชนกำลังประสบปัญหาล้ายคลึงกันจากการไล่ที่หรือการบังคับให้ทำสัญญาเช่าในราคาแพงจากการรถไฟฯ วันที่ 3 - 4 พฤศจิกายน 2541 จึงจัดประชุมชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการรถไฟฯ ทั่วประเทศขึ้น และได้มีมติร่วมกันดังนี้

1. ต้องผลักดันให้การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในที่ดินของการรถไฟเป็นการแก้ปัญหาในระดับนโยบายของรัฐบาลไม่ใช่เลือกปฏิบัติ
2. การแก้ปัญหาต้องเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

3. การแก้ปัญหาชาวชุมชนต้องมีส่วนร่วม

สำหรับกรณีเกิดปัญหาเร่งด่วน เช่น ชุมชนไหนถูกไล่ที่หรือเกิดสถานการณ์เร่งด่วนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เมื่อมีการแจ้งมาที่ศูนย์แก้ปัญหาที่อยู่อาศัยเร่งด่วนของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ทางศูนย์บัญชาการจะลงพื้นที่ทันที

แผนปฏิบัติในระยะยาว

1. ให้ทุกภาคไปสำรวจข้อมูลของชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟ
2. ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิก
3. จัดเวทีสัมมนาระดับภาคเพื่อสรุปปัญหาความคิดเห็นและความต้องการของชาวชุมชน
4. จัดเวทีสัมมนาระดับชาติเพื่อสรุปความต้องการและเพื่อนำเสนอสู่ระดับนโยบายต่อไป

ต่อมาไม่นาน ในวันที่ 14 – 15 พฤศจิกายน 2541 ชุมชนหัวหนองและชุมชนรถไฟสามัคคี ถูกนายสถานีรถไฟเชียงใหม่ บังคับให้ทำสัญญาเช่าที่ดินในราคาแพง เครือข่ายสลัม 4 ภาค รวมประมาณ 100 คน รวมตัวกันไปที่จังหวัดเชียงใหม่ และเรียกร้องให้ระงับการทำสัญญาเช่าจนกว่าชาวชุมชนจะเจรจากับกระทรวงคมนาคมได้ยุติ เป็นผลให้นายสถานีรถไฟเชียงใหม่ยอมรับตามข้อเสนอของชาวบ้าน

วันที่ 25 ธันวาคม 2541 เครือข่ายสลัม 4 ภาค ส่งตัวแทน 150 คน เข้าพบผู้ว่าการเคหะแห่งชาติ นายพิชัย เศรษฐพานิช ขอให้การเคหะฯ ระงับการทำแผนโยกย้ายชุมชนร่วมกับการรถไฟฯ เนื่องจากชาวบ้านไม่ต้องการจะโยกย้าย ส่วนขั้นตอนต่อไปชาวบ้านจะเป็นผู้เปิดการเจรจากับกระทรวงคมนาคมเอง เพื่อให้ข้อมูลความเป็นจริงและเหตุผลที่ชาวชุมชนไม่ต้องการโยกย้ายเพื่อให้เกิดความเข้าใจและหาแนวทางแก้ปัญหาชุมชนร่วมกัน

วันที่ 23-24 มกราคม 2542 มีการประชุมชุมชนในที่ดินรถไฟทั่วประเทศ ครั้งที่ 2 ผู้เข้าร่วมจาก 28 ชุมชน 12 จังหวัด 150 คน เพื่อติดตามการดำเนินงานของแต่ละเครือข่าย

- ภาคใต้ นอกจากจะมีการทำงานระดับพื้นที่ การสำรวจชุมชนขยายไปถึงสุโขทัย-ลพบุรี แล้ว ยังมีการประชุมระดับภาคที่จังหวัดสงขลา โดยมีผู้เข้าร่วมเกือบ 2,000 คน
- ภาคเหนือ มีการไปสำรวจขยายชุมชนไปที่ปากน้ำโพธิ์ นครสวรรค์ ทับทิมใต้ ฯลฯ
- กรุงเทพฯ เครือข่ายชุมชนรถไฟสายตลิ่งชันไปสำรวจชุมชนสายมหาชัยเพื่อขยายสมาชิก และมีการจัดประชุมให้ข้อมูลสมาชิกเพื่อสร้างความตื่นตัวเช่นเดียวกับศูนย์รวมพัฒนาชุมชน ฯลฯ

ผลการประชุมครั้งที่ 2 มีมติดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาย้ายถิ่นตามข้อเสนอเดิมและขอเช่าปรับปรุงที่ดินเดิมจากการรถไฟ โดยทำสัญญาระยะยาว 30 ปี อัตราค่าเช่า 2 บาท / ตารางวา/ปี และเลือกทีมงานจากทุกภาคเพื่อทำรายละเอียดข้อเรียกร้องให้ชัดเจน
2. กำหนดแผนงาน - ขั้นตอน เพื่อสร้างความพร้อมของการเคลื่อนไหวก่อนเปิดการเจรจากับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ภายใน 1 เดือน (23 กุมภาพันธ์ 2542) งานสำคัญ คือ ขยายสมาชิก , จัดเตรียมข้อมูลต่อการรถไฟฯ , สร้างเวทีสาธารณะให้สังคมเข้าใจความเดือดร้อนและปัญหาของชาวชุมชน

3.3 ปฏิกริยาจากกระทรวงคมนาคม

ผลจากการที่ผู้แทนเครือข่ายสลัม 4 ภาคไปพบผู้ว่าการเคหะฯ การเคหะจึงแจ้งเรื่องไปยังการรถไฟเกี่ยวกับความต้องการของชาวบ้านที่ต้องการอยู่ที่เดิม ไม่ต้องการรื้อย้าย ทำให้การวางแผนโยกย้ายชุมชนแออัดระหว่างการเคหะฯ กับ การรถไฟฯ ต้องหยุดชะงัก ดังนั้นทางคณะทำงานของนายชาญชัย อิสระเสนารักษ์ จึงได้ประสานงานมายังเครือข่ายสลัม 4 ภาค ขอให้ส่งผู้แทนไปหารือกับผู้ช่วยเลขานุการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม (นายชาญชัย อิสระเสนารักษ์) ผู้ผลักดันนโยบายรื้อย้ายชุมชน โดยนัดหารือในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2542

เครือข่ายสลัม 4 ภาค ปรีกษาหารือกันแล้วเห็นพ้องกันว่าส่งตัวแทนไปพบตามที่มีการนัดหมายมา เพื่อ ขอทราบข้อมูลและนโยบายของกระทรวงคมนาคม ยังมีใช้การเจรจาอย่างเป็นทางการ

ภายหลังจากเครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้ติดตามนโยบายการนำที่ดินของการรถไฟออกมาให้เอกชนเช่ามาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2541 รวมเวลา 4 เดือนเศษ และมีการเจรจากับกระทรวงคมนาคมอีก 2 ครั้ง คือในวันที่ 17 และ 19 มีนาคม 2542 มีความคืบหน้าที่เป็นสาระสำคัญดังนี้

- การประชุมในวันที่ 17 มีนาคม 2542 ซึ่งมีตัวแทนเครือข่ายสลัม 4 ภาค เข้าเจรจากับกระทรวงคมนาคม ซึ่งการประชุมในครั้งนี้มีสองช่วงด้วยกัน คือ ในช่วงต้นมีผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม(นายชาญชัย อิสระเสนารักษ์) เป็นประธานเจรจา ชาวชุมชนก็พยายามจำแนกชุมชนในที่ดินรถไฟ เพื่อตรวจสอบว่านโยบายของการรถไฟที่จะให้ชุมชนเช่านั้นเป็นจริงหรือไม่ โดยยกตัวอย่างชุมชนที่อยู่ในชานนอกแนว 2 ข้างทางรถไฟ เช่น ชุมชนในที่ท้องช้าง (ที่ดินที่ป่องออกจากแนวสองข้างทางรถไฟ) เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม

แต่ไม่มีคำตอบที่ชัดเจน เพียงแต่เสนอกรรมการแก้ปัญหาในหลักการกว้าง ๆ ไม่มีคำตอบยืนยันว่าที่ดินของการรถไฟแบบใดที่ชุมชนสามารถเช่าได้

ช่วงที่สองของการประชุม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคมเป็นประธานการประชุมเอง ผู้แทนชุมชนจึงเสนอว่าชาวชุมชนไม่อาจยอมรับกรอบข้อเสนอที่ผู้ช่วยเหลืองานการรัฐมนตรีช่วยฯ เสนอมาได้ เพราะเป็นกรอบที่กว้างเกินไป จึงขออนุญาตหมายประชุมเพื่อพิจารณากรอบการทำงานใหม่อีกครั้งในวันที่ 19 มีนาคม 2542

• 19 มีนาคม 2542 ผู้แทนเครือข่ายสลัม 4 ภาค เข้าเจรจากับกระทรวงคมนาคม โดยมีนายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคมเป็นประธาน โดยชาวชุมชนมีหัวข้อการเจรจาที่น่าสนใจ 2 หัวข้อสำคัญ คือ

1. กรอบแนวทางการแก้ไขปัญหา

1.1 ลักษณะของที่ดินการรถไฟที่ชุมชนอยู่อาศัย สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท และในแต่ละประเภทควรมีแนวทางแก้ไขปัญหที่สอดคล้องตามลักษณะที่ดิน ซึ่งแบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ดิน	แนวทางการดำเนินการ
1) ชุมชนที่อยู่นอกเหนือจากแนวสองข้างทางรถไฟ (ที่ดินท้องข้าง) เช่น ชุมชนโรงปูนคลองตัน , ชุมชนสถานีรถไฟนครศรีธรรมราช ฯลฯ	ชุมชนขอทำการปรับปรุงและเช่าอยู่ที่ดินเดิม
2) ชุมชนที่อยู่สองข้างทางรถไฟข้างละ 40 เมตร เช่น ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้-สายตะวันตก (ตลิ่งชัน)	ชุมชนขอปรับผังชุมชนใหม่ทั้งชุมชนโดยการปรับบ้านพักที่อยู่ในระยะ 20 เมตร จากสองข้างทางรถไฟ ให้มาอยู่ในระยะ 20-40 เมตร จากสองข้างทางรถไฟแทน เป็นการแบ่งที่ 20 เมตร ให้การรถไฟไว้ใช้ประโยชน์ ส่วนอีก 20 เมตรชุมชนใช้เป็นที่อยู่อาศัย
ประเภทที่ดิน	แนวทางการดำเนินการ
3) ชุมชนที่ตั้งอยู่บนทางรถไฟสายเก่า ที่รถไฟไม่ได้ใช้งานแล้ว เช่น ส่งขลา , กันตัง	ชุมชนขอทำการปรับปรุงและเช่าอยู่ที่ดินเดิม
4) ชุมชนที่อยู่ในระยะ 20 เมตร จากสองข้างทางรถไฟ	ให้หาที่ดินรองรับในระยะไม่เกิน 5 กิโลเมตร เพื่อรื้อย้ายและสร้างชุมชนใหม่ ถ้ายังหาที่ดินไม่ได้จะไม่มีกรรื้อย้ายชุมชน

- 1.2 ระยะเวลาการเช่ายาว เป็นเวลา 30 ปี
 - 1.3 ขอเช่าที่ดินรถไฟในนามชุมชนโดยไม่ต้องประมูล
 - 1.4 ในระหว่างกระบวนการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหา ห้ามนำที่ดินที่มีชุมชนอาศัยอยู่
ก่อนให้เอกชนประมูลเช่าทับและห้ามไล่รื้อชุมชน
 - 1.5 ในระหว่างกระบวนการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหา ขอให้ชะลอการทำสัญญาเช่าไป
จนกว่าการแก้ไขปัญหจะได้ข้อยุติร่วมกัน
2. คณะกรรมการแก้ไขปัญหา ชุมชนเสนอให้มีคณะกรรมการแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ
คณะกรรมการระดับชาติและระดับจังหวัด

ผลการเจรจา

1. เรื่องกรอบแนวทางการแก้ไขปัญหากระทรวงคมนาคมเห็นว่าข้อเสนอของชาวชุมชนใน
ส่วนที่ดินของการรถไฟ ที่แบ่งประเภทที่ดินออกเป็น 4 ประเภท เป็นส่วนหนึ่งในกรอบแนวทาง
ของกระทรวงคมนาคมแล้ว จึงไม่ต้องระบุรายละเอียดตามที่ชุมชนเสนอ

โดยสรุปกรอบการแก้ไขปัญหาที่กระทรวงคมนาคมเสนอมี 2 ข้อ ดังนี้

- 1.1 ถ้าในบริเวณนั้นมีที่ดินของการรถไฟก็ให้คณะกรรมการพิจารณาว่าจะทำโครงการ
อย่างไรเป็นที่ดินแปลงโล่งหรือเป็นแฟลต
- 1.2 ถ้าไม่มีที่ดินรถไฟที่สามารถให้เช่าได้ ก็ให้ดำเนินการหาที่ดิน โดย
 - 1.2.1 ให้ประกาศหาเอกชนเข้าร่วมโครงการ โดยเป็นที่ดินติดขอบแล้วการรถไฟเปิด
ทางเข้าออก
 - 1.2.2 ให้ชาวชุมชนไปหาที่ดินมาเสนอคณะกรรมการ
 - 1.2.3 ให้การเคหะฯ ดำเนินการโครงการหาที่ดินรองรับ
 - 1.2.4 ให้เทศบาลทำโครงการหาที่ดินรองรับ

2. เรื่องคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด ได้ข้อยุติร่วมกันตามข้อเสนอของชาว
ชุมชนว่าให้มีคณะกรรมการระดับชาติขึ้น 1 ชุด โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม
(ประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์) เป็นประธาน มีชาวชุมชนร่วมเป็นกรรมการ พร้อมองค์กรพัฒนา
เอกชนและนักวิชาการ จำนวน 27 คน และให้ผู้แทนการรถไฟเป็นเลขานุการและผู้แทนชาว
ชุมชนเป็นผู้ช่วยเลขานุการ

3. เรื่องคณะกรรมการแก้ไขปัญหาในระดับจังหวัด ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ เนื่องจาก
ทางกระทรวงคมนาคมเสนอให้แต่งตั้งคณะกรรมการระดับภาคแทน แต่ชาวชุมชนเห็นว่าถ้าเป็น

คณะกรรมการระดับจังหวัด ผู้แทนชุมชนอาจรู้ข้อมูลไม่ทั่วถึงทั้งภาค ถ้าเป็นผู้แทนระดับจังหวัดจะรู้ข้อมูลในจังหวัดตัวเองได้ชัดเจนกว่า

ดังนั้น จึงสรุปว่าจะมีคณะกรรมการระดับจังหวัดหรือระดับภาคให้คณะกรรมการระดับชาติเป็นผู้ตัดสิน

4. การดำเนินการต่อไป ให้ผู้แทนชุมชนเสนอรายชื่อผู้แทนชาวชุมชนมาที่กระทรวงคมนาคม เพื่อลงคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการระดับชาติเพื่อดำเนินการต่อไป

สรุปสถานการณ์ 14 เดือน

ภายหลังมีการแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดระดับชาติ

1. การประชุมคณะกรรมการชุดใหญ่ ที่ผ่านมา 14 เดือน มีการประชุมเพียง 3 ครั้งเท่านั้น โดยข้อสรุปในการประชุมทั้ง 3 ครั้ง ไม่มีความคืบหน้าที่จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกันทางกระทรวงคมนาคมก็กดดันจะให้ขึ้นทะเบียนทำสัญญาเช่าชั่วคราวทันที ฝ่ายชาวบ้านไม่ยอมรับในข้อเสนอดังกล่าว แต่ขอให้เริ่มต้นจากการสำรวจเพื่อควบคุมปริมาณไม่ใช่คิดแค่จะเก็บค่าเช่าเพียงอย่างเดียว จึงได้ข้อสรุปให้มีการแต่งตั้งคณะทำงานสำรวจข้อมูลชุมชนทั่วประเทศ

การประชุมครั้งล่าสุด มีขึ้นเมื่อวันที่ 29 พ.ค. 2543 หลังจากเลื่อนมาหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถหาข้อยุติ เรื่อง ตัวแทนชุมชนที่จะขอเข้าร่วมประชุมพร้อมกับสารวัตรเดินรถของการรถไฟฯ จากทั่วประเทศ และเลขาฯ(นายชาญชัย อิสสระเสนารักษ์) ได้เปิดประชุมโดยไม่ให้ความสนใจกับชาวชุมชน ดังนั้นกรรมการฝ่ายชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนจึงไม่เข้าประชุม และเห็นว่าการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายรัฐไม่มีความจริงใจ จำเป็นต้องเคลื่อนไหวใหญ่เพื่อให้กระทรวงคมนาคมรับฟังข้อเสนอของฝ่ายชาวบ้าน

2. การสำรวจข้อมูลชุมชนทั่วประเทศ

ผลการสำรวจข้อมูลโดยคณะทำงานที่แต่งตั้งขึ้นตามกรอบของคณะกรรมการชุดใหญ่ 13 คณะทั่วประเทศ ข้อมูลเบื้องต้นตามเอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทยวันที่ 13 ธันวาคม 2542 มีผู้ครอบครองที่ดินรถไฟ 17,353 ราย ใน 29 จังหวัด แต่ตัวเลขเหล่านี้ได้รวมผู้ครอบครองที่ดินสร้างเพิงขายของด้วย ตัวเลขผู้อยู่และอาศัยในที่ดินรถไฟทั่วประเทศน่าจะอยู่ประมาณ 13,000 ราย

อย่างไรก็ตาม เฉพาะที่มีการตื่นตัวเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อขอปรับปรุงที่อยู่อาศัยเดิมและขอเช่าระยะยาวกับการรถไฟมี 12 จังหวัด 61 ชุมชน

3. อุปสรรคภายหลังการแต่งตั้งคณะกรรมการ

การแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างฝ่ายรัฐและชุมชน หากเป็นไปด้วยความจริงใจที่จะแก้ไขปัญหาก็น่าจะหาทางออกร่วมกันได้ แต่ทว่าที่ผ่านมากลับมีสถานการณ์ที่บ่งชี้ว่าฝ่ายรัฐไม่มีความจริงใจในการแก้ไขปัญหาร่วมกับชุมชน มุ่งแต่ผลประโยชน์ฝ่ายรัฐข้างเดียว ดังมีรูปธรรมดังนี้

3.1 การเร่งรัดสัญญาเช่าชั่วคราว เป็นสิ่งที่เลวๆ (นายชาญชัย อิสสระเสนารักษ์) แสดงออกชัดเจนตั้งแต่การประชุมคณะกรรมการชุดใหญ่ ครั้งที่ 1 ที่ต้องการให้ขึ้นทะเบียนและเก็บค่าเช่าจากชาวชุมชน โดยที่ยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนว่าจะให้ชุมชนอยู่อาศัยในที่ดินเดิมระยะยาวหรือไม่ ในการประชุมครั้งที่ 3 ก็เสนอว่า ถ้าชาวบ้านคนใดมาจ่ายค่าเช่าที่ก่อน การรถไฟจะพิจารณาให้เช่าที่ก่อนเท่ากับเป็นการยุยงให้ชุมชนแตกแยก แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เจตนาแต่จะเก็บเงินมากกว่าการแก้ไขปัญหาของคนจน

ล่าสุดในการเชิญประชุมคณะกรรมการครั้งที่ 4 ก็มีวาระการประชุมเรื่องสัญญาเช่าชั่วคราวพร้อมแนบร่างสัญญาเช่า ข้อ 5 ที่ระบุชัดเจนว่า “ ถ้าผู้ให้เช่า คือ การรถไฟมีความต้องการที่จะใช้ที่ดินก็สามารถบอกเลิกสัญญาได้ “ เท่ากับว่าชุมชนไม่มีหลักประกันในที่อยู่อาศัยแม้แต่บัดเดียว การรถไฟได้ประโยชน์ฝ่ายเดียวไม่ใช่เป็นการแก้ไขปัญหาร่วมกัน

3.2 เลี่ยงไม่ตัดสินใจในระดับนโยบายแต่ให้เลือกทำโครงการนำร่อง ในคราวการเจรจาเดือนมีนาคม 2542 รพช.ประดิษฐ์ อ้างว่า ยังไม่สามารถตัดสินใจระดับนโยบาย จะต้องมีการสำรวจข้อมูลก่อน แต่ขณะนี้การสำรวจข้อมูลเสร็จแล้ว ก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เป็นหลักการทั่วประเทศ กลับจะเลือกทำโครงการนำร่องเท่ากับเป็นการเลือกปฏิบัติ ทั้งๆ ที่หน้าที่ของรัฐมนตรีคือการตัดสินใจระดับนโยบาย ไม่ใช่มาคอยแก้ไขทีละกรณีฯ

3.3 ฝ่ายรัฐอ้างโครงการเลื่อนลอย ไม่ให้ชุมชนอยู่ที่เดิม ในการแต่งตั้งคณะทำงานให้ชุมชนร่วมพิจารณาแนวทางการอยู่อาศัยในระยะยาว แต่เจ้าหน้าที่รถไฟยังถืออำนาจฝ่ายเดียวบอกว่า ชุมชนอยู่ที่เดิมไม่ได้ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ โดยอ้างว่ามีโครงการในการใช้พื้นที่ทั้งหมด ซึ่งไม่สอดคล้องกับภาวะที่รัฐบาลไม่มีงบประมาณ โครงการต่างๆ จึงเป็นข้ออ้างที่เลื่อนลอยเพื่อใช้ขับไล่ชุมชนเท่านั้น โดยไม่ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมพิจารณาว่าโครงการต่างๆ จำเป็นจริงหรือไม่ หรือขับไล่คนจนยกที่ให้นายทุน ดังกรณี RCA (ซึ่งสามารถพิจารณาเอกสารในเรื่องนี้เกี่ยวกับกิจการรถไฟฯ ในภาคผนวก)

3.4 ฝ่ายรัฐไม่เห็นความสำคัญของชุมชน ในคณะกรรมการในรอบ 14 เดือน มีการประชุมร่วมเพียง 3 ครั้ง ซึ่งเลื่อนการประชุมบ่อยครั้งและบางครั้งเลื่อนกระทันหันทำให้

ตัวแทนจากภูมิภาคเดินทางมาโดยไม่ได้ประชุมเมื่อถึงครั้งที่ 4 ก็เกิดปัญหาขึ้น (วันที่ 29 พฤษภาคม 2543) เมื่อฝ่ายชุมชนส่งตัวแทนเข้าร่วมรับฟังการประชุม 30 คน แต่เลขาฯ (นายชาญชัย อีสสระเสนารักษ์) ได้อนุญาตให้เข้าเฉพาะผู้ที่มีชื่อเป็นกรรมการ 9 คนเท่านั้น ในขณะที่สารวัตรเดินรถของการรถไฟซึ่งไม่ได้เป็นกรรมการ สามารถเข้าร่วมประชุมได้ กรรมการฝ่ายชุมชนและตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนจึงไม่เข้าประชุม เพราะเห็นว่ารัฐไม่จริงใจ จึงได้มีการนัดหมายเพื่อชุมนุมใหญ่ครั้งที่ 1 ในวันที่ 7-8 มิถุนายน 2543 เพื่อเจรจากับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม

การชุมนุมใหญ่ครั้งที่ 1 ในวันที่ 7 -8 มิถุนายน 2544 ที่หน้ากระทรวงคมนาคม มีผู้เข้าร่วมประมาณ 5,000 คน จากทุกภูมิภาค เพื่อเปิดเจรจาระดับนโยบายกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม (นายสุเทพ เทือกสุบรรณ) ในขณะนั้น โดยมีเป้าหมายหลักที่ชุมชนต้องการให้รัฐมนตรีช่วยฯ (นายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์) พิจารณาตัดสินใจ คือ

1. ให้ชุมชนได้เช่าระยะยาว 30 ปี
2. ให้เช่าในนามกลุ่ม / ชุมชน ไม่ใช่รายบุคคล
3. ค่าเช่าตารางวาละ 2 บาทต่อปี
4. ชุมชนมีส่วนร่วมในเขียนสัญญาเช่า

ซึ่งผลการเจรจาครั้งนั้นเป็นที่น่าพอใจ (ดังเอกสารในภาคผนวก) แต่ผลการเจรจายังไม่ผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการการรถไฟฯ จึงต้องกลับมาเจรจากับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม (นายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์) อีกครั้ง จนได้ข้อยุติในกรณีชุมชนในเขตทาง 40 เมตร แต่เวลาผ่านไป 3 เดือน รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม ยังไม่นำเรื่องเข้าสู่บอร์ดรถไฟ ขบวนสลับ 4 ภาคจึงนัดชุมนุมใหญ่อีกครั้ง (ครั้งที่ 2) เพื่อทวงสัญญา

การชุมนุมใหญ่ครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในวันที่ 13 กันยายน 2543 เพื่อให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม (นายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์) นำผลการเจรจาที่ได้ข้อยุติร่วมกันระหว่างชาวชุมชนกับรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม (ประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์) ให้คณะกรรมการการรถไฟฯ พิจารณาเห็นชอบ

ในที่สุดคณะกรรมการการรถไฟฯ มีมติเห็นชอบแนวทางการแก้ไขปัญหาตามที่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม (นายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์) เสนอในวันที่ 13 กันยายน 2543 มีสาระสำคัญ 4 ข้อ คือ

1. กรณีราษฎรที่อาศัยในพื้นที่การรถไฟเดิมท้องช้าง (ส่วนที่ห่างจากรางรถไฟเกิน 40 เมตร)¹ และที่ดินที่การรถไฟฯ เลิกใช้ในกิจการเดินรถ และยังไม่อยู่ในแผนแม่บทที่จะใช้ประโยชน์ให้ราษฎรได้ทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยระยะเวลา 30 ปี โดยให้การรถไฟฯ และชาวชุมชนร่วมกันจัดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อนจะมีการทำสัญญาเช่า
2. กรณีราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ริมทางรถไฟในรัศมี 40 เมตร จากศูนย์กลางรางรถไฟ² ให้ราษฎรได้ทำสัญญาเช่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยเป็นระยะเวลาครั้งละ 3 ปี เมื่อครบอายุสัญญาให้ต่อสัญญาเช่าได้อีกครั้งละ 3 ปี จนกว่าการรถไฟฯ จะมีโครงการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ในการเดินรถ ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี หรือมีแผนดำเนินงานที่ชัดเจนแล้วจึงไม่ต่อสัญญาและการรถไฟฯ จะจัดหาที่รองรับที่อยู่ห่างจากเดิมภายในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร

ในระหว่างการเช่า การรถไฟฯ จะอนุญาตให้หน่วยงานเข้าบริการและพัฒนาชุมชนได้ เช่น ให้การไฟฟ้าและการประปาสามารถปักเสาพาดสายและวางท่อเข้าชุมชนได้ ให้การเคหะแห่งชาติ หรือ หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้เข้าปรับปรุงชุมชนได้ ทั้งนี้ชุมชนต้องร่วมมือกับการรถไฟแห่งประเทศไทย ในการจัดการพื้นที่ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย

3. กรณีราษฎรที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่การรถไฟฯ ที่มีรัศมี 20 เมตร³ ถ้าการรถไฟฯ เห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยในระยะยาว ให้การรถไฟฯ จัดหาที่รองรับให้เช่า

¹ เหตุผลที่ใช้ระยะห่างจากรางรถไฟเกิน 40 เมตร เป็นเส้นเกณฑ์ เนื่องจากการรถไฟฯ ให้เหตุผลว่ารัศมีสองข้างทางรถไฟข้างละ 40 เมตร สกนไว้เพื่อการรถไฟฯ เท่านั้น ไม่สามารถให้เช่าเป็นที่อยู่อาศัยระยะยาวได้ ซึ่งชาวชุมชนยินยรับฟัง จึงได้ข้อสรุปร่วมกันว่าที่ดินที่อยู่พ้นจากรางเกิน 40 เมตร เป็นเขตที่ให้เช่าระยะยาวได้

² เดิมชุมชนจะแบ่งบ้านเรือนที่อาศัยในรัศมี 40 เมตร ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่อยู่ในแนว 0-20 เมตร กับส่วนที่อยู่ในแนว 21-40 เมตร โดยถือว่า ระยะ 0-20 เมตร เป็นเขตความปลอดภัยที่ไม่ควรอยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อชุมชนได้ขยับจากแนว 0-20 เมตร มาอยู่ในแนว 21-40 เมตรแล้ว ก็ควรให้เช่าได้ 30 ปี หรือ ถ้าเห็นว่ายาวเกินไปก็ให้เช่าคราวละ 15 ปี ชุมชนก็ยอมรับแต่การรถไฟฯ ยืนยันเขต 40 เมตร เป็นเขตเพื่อการเดินรถ ให้เช่าระยะยาวไม่ได้ จึงมีการต่อรองครั้งสุดท้ายให้เช่าได้คราวละ 3 ปี และต่อสัญญาให้จนกว่าการรถไฟฯ จะมีโครงการใช้พื้นที่เพื่อการเดินรถ แต่ชุมชนที่อยู่ในแนว 0-20 เมตร ก็จะไม่โอนร่นมาอยู่แนว 21-40 เมตร เพราะเป็นการเช่าระยะสั้น ไม่คุ้มกับที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรื้อย้ายบ้านเรือน

³ ส่วนนี้หมายถึง ชุมชนที่อยู่ในที่ของการรถไฟฯ ซึ่งมีรัศมีเพียง 20 เมตร ส่วนเมตรที่ 21 ถัดไปเป็นที่ดินของเอกชน ไม่สามารถถอยร่นได้จำเป็นต้องหาที่รองรับเพียงอย่างเดียว

ภายในรัศมี 5 กิโลเมตร จากที่อยู่อาศัยเดิม โดยมีคณะกรรมการร่วมดำเนินการจัดพื้นที่รองรับ

4. ให้ตัวแทน “ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ” มีส่วนร่วมกับการรถไฟฟ้า ในการยกร่างสัญญาเช่าที่ดินและพิจารณากำหนดอัตราค่าเช่าที่เหมาะสมและเป็นธรรม

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาลในต้นปี 2544 จึงมีการนำเสนอมติคณะกรรมการรถไฟฟ้า (มติ 13 กันยายน 2543) เพื่อให้เกิดกลไกในการปฏิบัติมากขึ้นในรัฐบาลชุดปัจจุบัน บอร์ดรถไฟฟ้าคนใหม่ โดยนายวีระ มุสิกพงศ์ เห็นชอบตามมติ 13 กันยายน 2543

ข้อเสนอกรอบแนวทางดำเนินงานให้เป็นไปตามมติคณะกรรมการรถไฟฟ้า

วันที่ 13 กันยายน 2543

1. ให้มีการประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดในที่ดินรถไฟฟ้า มีนายวีระ มุสิกพงศ์ เป็นประธาน 2 เดือนต่อ 1 ครั้ง

2. ให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหา โดยมีรองผู้ว่าการรถไฟฟ้า (นาย นิยม) เป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณากลับกรองโครงการขอเช่าที่ดินร่วมกับการเคหะแห่งชาติและ เครือข่ายสลัม 4 ภาค (เป็นคล้ายคณะทำงานหรือกองเลขานุการ เพื่อพิจารณารายละเอียดของแต่ละชุมชน) โดยโครงการจะถือหลักแบ่งปันที่ดินให้รถไฟฟ้าและชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกัน

3. การเสนอซื้อชุมชนที่จะทำสัญญาเช่า เครือข่ายสลัม 4 ภาค จะประสานชุมชนที่มีความพร้อมในการทำโครงการปรับปรุงชุมชน ให้คณะอนุกรรมการพิจารณา ถ้าสามารถหาข้อยุติร่วมกันได้ ก็เสนอให้คณะกรรมการชุด (นายวีระ มุสิกพงศ์) พิจารณาเห็นชอบ และเสนอให้คณะกรรมการรถไฟฟ้าพิจารณาอนุมัติตามกระบวนการต่อไป

ในกรณีที่มีอุปสรรคปัญหาไม่สามารถหาข้อยุติร่วมกันในชั้นคณะอนุกรรมการได้ ให้เสนอต่อประธานคณะกรรมการพิจารณา

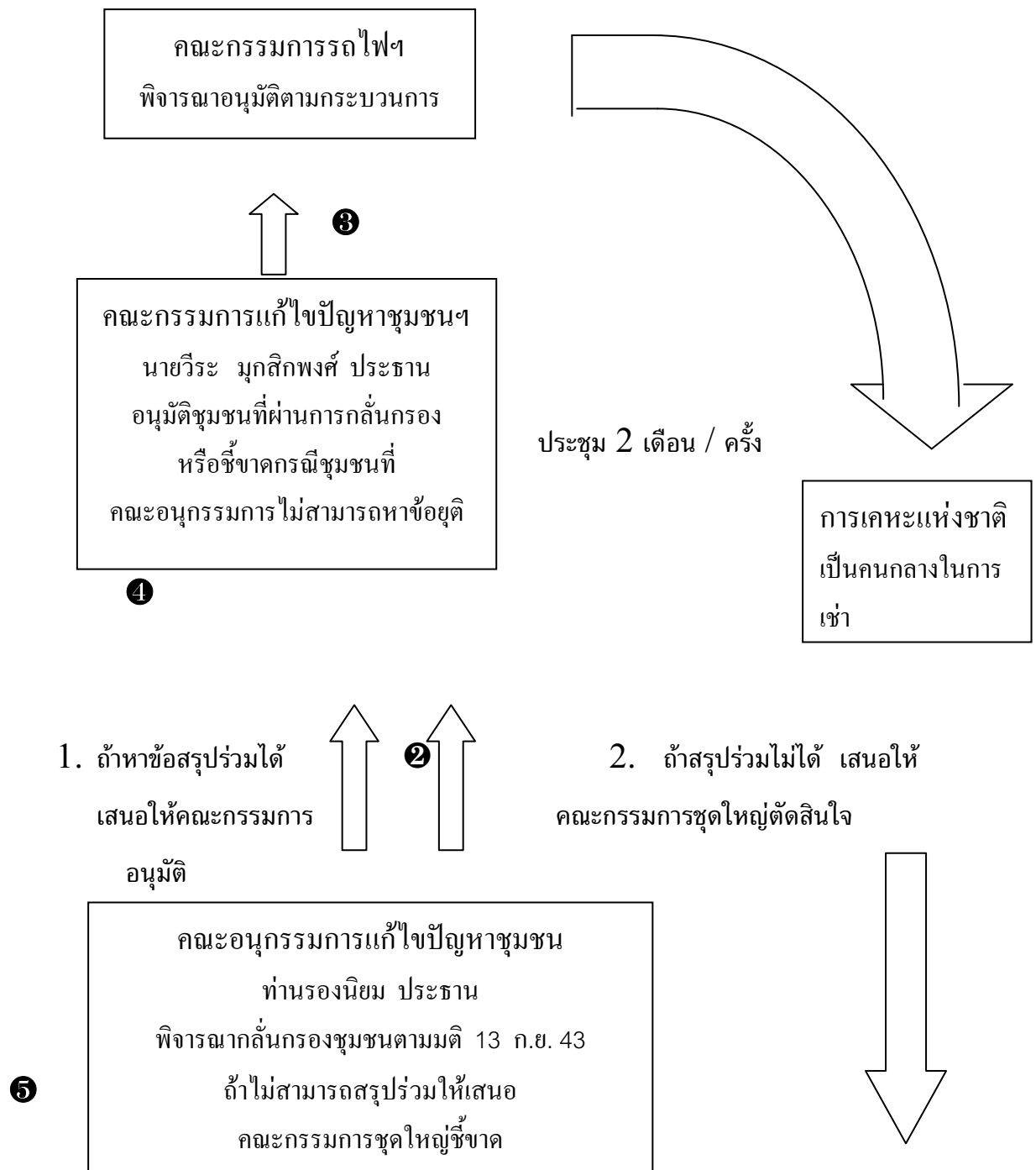
4. วิธีการเช่า เมื่อคณะกรรมการรถไฟฟ้า อนุมัติการเช่าที่ดินแก่ชุมชน โดยได้ข้อยุติเรื่องที่ตั้งและขนาดพื้นที่แล้ว จึงประสานกับการเคหะแห่งชาติ ให้เป็นคนกลางเช่าที่จากการรถไฟฟ้า และการเคหะฯ มาจัดให้ชุมชนได้เช่าต่ออีกทอดหนึ่ง เพื่อให้การดำเนินการรายละเอียดเกี่ยวกับด้านที่อยู่อาศัย เป็นหน้าที่ของการเคหะฯ ประสานกับชุมชน โดยการรถไฟฟ้า ไม่ต้องมีภาระในกิจการที่การรถไฟฟ้าไม่มีประสบการณ์

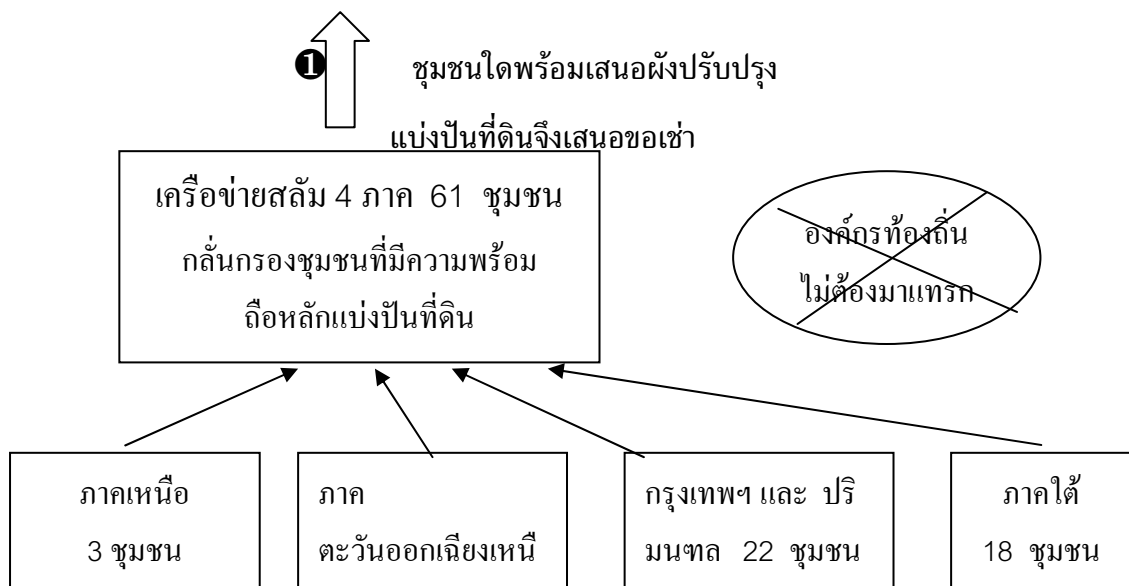
5. เครือข่ายสลัม 4 ภาค ยินดีจะร่วมมือกับการรถไฟฟ้าในการทำโครงการปรับปรุงชุมชนให้เร็วที่สุด ดังนั้นใน 61 ชุมชนที่เครือข่ายสลัม 4 ภาคเสนอการรถไฟฟ้า ไม่ต้อง

ประสานผ่านองค์กรท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น กรุงเทพมหานคร เทศบาล สุขาภิบาล หรือ องค์กรบริหารส่วนตำบล เพราะถ้าองค์กรนั้นไม่เข้าใจชุมชนจะมีปัญหาการประสานงาน เช่น มาแบ่งที่จากชุมชนไปทำประโยชน์เชิงธุรกิจ (กรอบในการดำเนินงานดูได้จากแผนผังในหน้าถัดไป)

ข้อเสนอกรอบแนวทางการดำเนินงานให้เป็นไปตามมติคณะกรรมการรถไฟ

วันที่ 13 กันยายน 2543

การจัดรูปแบบในการเคลื่อนไหวและการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย ของเครือข่ายสลัมภาคใต้

ชุมชนร่วมใจพัฒนา เป็นหนึ่งในสมาชิกของเครือข่ายชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา และเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่ร่วมผลักดันนโยบายเพื่อการแก้ปัญหาชุมชนแออัดระดับชาติ มาตั้งแต่ปี 2532 ต่อมาชุมชนแออัดในเมืองต่างๆ ของภาคใต้ ได้รวมตัวกันเป็น “เครือข่ายระดับจังหวัด” และเครือข่ายชุมชนแออัดระดับจังหวัดของภาคใต้มารวมตัวกันเป็น “เครือข่ายสลัมภาคใต้” ในปี 2541 ซึ่งขณะนั้นมีสมาชิก 27 ชุมชน ใน 4 เขตเทศบาล คือ

1. ชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองสงขลา จำนวน 14 ชุมชน (มีกลุ่มออมทรัพย์ 9 ชุมชน ที่เหลือเป็น
กลุ่มที่ร่วมกิจกรรมในการพัฒนาและผลักดันการแก้ปัญหาระดับนโยบาย)
2. ชุมชนแออัดในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จำนวน 5 ชุมชน
3. ชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองภูเก็ต จำนวน 4 ชุมชน (มีกลุ่มออมทรัพย์
ทั้งหมด)
4. ชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองกันตัง จ. ตรัง จำนวน 4 ชุมชน (มีกลุ่มออม
ทรัพย์ทั้งหมด)

ซึ่งหลายชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมภาคใต้ได้อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย เมื่อเกิดสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกเครือข่ายสลัมภาคใต้ และสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงได้ประชุมเมื่อ 3 - 4 พ.ย. 2541 ซึ่งได้ข้อสรุปร่วมกัน คือ

1. ต้องผลักดันการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในที่ดินรถไฟให้เป็นการแก้ปัญหาในระดับนโยบายของรัฐบาลไม่ใช่เลือกปฏิบัติ
2. การแก้ปัญหาต้องเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้
3. การแก้ปัญหาชาวชุมชนต้องมีส่วนร่วม

แผนปฏิบัติในระยะยาว

1. ให้ทุกภาครวบรวมข้อมูลของชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ
2. ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลกับสมาชิกและชาวชุมชนที่อยู่ในที่ดินรถไฟให้ทั่วถึง
3. จัดเวทีสมมนาระดับภาค เพื่อสรุปปัญหา , ความคิดเห็นและความต้องการของชาวชุมชน
4. จัดเวทีสมมนาระดับชาติ เพื่อสรุปปัญหาและความต้องการและเพื่อนำเสนอสู่ระดับนโยบายต่อไป

ภายหลังจากได้ข้อสรุปร่วมกันแล้วกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในส่วนของภาคใต้ก็มีการสรุปข้อมูลชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟ พร้อมทั้งกระจายข้อมูลข่าวสารถึงชุมชนทุกชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายฯ และให้ข้อมูลข่าวสารกับชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกแต่อยู่ในที่ดินรถไฟเพื่อให้รับทราบนโยบายของการรถไฟอย่างทั่วถึง

ต่อจากนั้นในวันที่ 20 มกราคม 2542 ณ หอประชุมสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลภาคใต้ จึงมีการเปิดเวทีเพื่อแสดงพลัง , เสนอความต้องการและลงมติเพื่อเป็นข้อสรุปของภาคใต้ ก่อนนำเข้าสู่เวทีของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในวันที่ 23 -24 มกราคม 2542 ณ กรุงเทพฯ และจะยื่นเสนอต่อผู้รับผิดชอบระดับสูงของการรถไฟต่อไป

การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประมาณ 2,000 คน ซึ่งมีมติเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของเครือข่ายสลัม 4 ภาคและแสดงความต้องการของผู้อยู่อาศัยในที่ดินรถไฟภาคใต้ ดังนี้

สรุปความต้องการ

ความต้องการ	เหตุผล	หมายเหตุ
1. ขออยู่ในที่ดินเดิม โดยการปรับปรุงหรือจัดทำผังชุมชนใหม่ให้ดีขึ้น	สอดคล้องกับการทำมหากิน , การศึกษาของเด็กและการรื้อย้ายที่อยู่อาศัยบ่อยๆ ทำให้คนจนไม่สามารถตั้งถิ่นฐานชีวิตได้	รูปแบบการอยู่ในที่ดินเดิม สามารถค้นหาค้นหาในรูปแบบใหม่ๆ ได้
2. ขอเช่าที่ดินของการรถไฟฯ ในที่ดินเดิม โดยมีรายละเอียดดังนี้	● การเช่าเป็นรายบุคคลไม่มีใครรับผิดชอบที่ดินที่เป็นส่วนกลาง เช่น ถนน , ศาลาชุมชน , ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ฯลฯ ซึ่งที่ดินส่วนกลางเป็นสถานที่ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน ● การเช่าเป็นรายบุคคลง่ายต่อการยกเลิกสัญญาเช่า ซึ่งเมื่อยกเลิกสัญญาเช่าจะเป็นผู้บุกรุกทันที ● การเช่าในนามกลุ่มหรือชุมชน ชุมชนสามารถพัฒนาที่ดินเป็นตลาด , ที่จอดรถหรืออื่นๆ เพื่อเศรษฐกิจของชุมชนได้	● ชุมชนที่มีกลุ่มออมทรัพย์จะมีฐานทางการเงินอยู่แล้วสามารถจัดการได้ทันที ● ชุมชนที่ยังไม่มีกลุ่มทางการเงินสามารถจัดตั้งได้ทันทีหรือตั้งกลุ่มเพื่อจัดการที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวได้
2.1 เช่าในนามของกลุ่มหรือชุมชน		
2.2 เช่าระยะยาวไม่น้อยกว่า 30 ปี	● การเช่าเดือนต่อเดือนหรือปีต่อปี ทำให้ผู้เช่าไม่มีความมั่นใจในความมั่นคงที่อยู่อาศัยจึงไม่กล้าพัฒนาให้ดีขึ้น ● เวลา 30 ปีของคนๆ หนึ่งหรือครอบครัวๆ หนึ่งสามารถตั้งต้นชีวิตได้ ● ระยะเวลาที่ยาว (30 ปี) ทำให้หน่วยงานที่ให้บริการสาธารณูปโภค (น้ำ , ไฟ , ทางเดิน , ถนน , คูระบายน้ำ) สามารถเข้าไปพัฒนาชุมชนได้	ชาวชุมชนมองว่าพื้นฐานการพัฒนาชีวิตของตนเองต้องมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง

ความต้องการ	เหตุผล	หมายเหตุ
2.3 ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการร่างสัญญาเช่า	● การที่เจ้าของที่ดินเป็นผู้ร่าง (จัดทำ) สัญญาเช่าเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถเข้าใจข้อเท็จจริงของความเป็นคนจน จึงทำให้การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนไม่ประสบผลสำเร็จและจะเกิดปัญหาคือต่อเนื่องตามมามาก ● ถ้าชาวชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการร่าง (จัดทำ) สัญญาเช่า ก็จะไม่ใคร่ปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน	ที่ผ่านมาการรื้อไฟฯ เป็นผู้ร่างสัญญาเช่าเพียงฝ่ายเดียว
2.4 อัตราค่าเช่าที่ดินขอให้เท่ากันทั่วประเทศ	เพื่อความเป็นธรรมกับคนจนทั้งหลาย	● ที่ผ่านมาความเหมาะสม ● ชาวชุมชนเสนอตารางวาระ 2 บาทต่อปี

เมื่อเครือข่ายสลัมภาคใต้นำเสนอข้อมูล / ความต้องการกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคแล้วก็ร่วมกันผลักดันในขั้นตอนต่อไป เช่น การเจรจา / การต่อรอง กับผู้มีอำนาจในการแก้ปัญหา

ในระดับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เครือข่ายสลัมภาคใต้ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการในการร่วมกำหนดทิศทางทุกขั้นตอน มีการรวบรวมข้อมูล , วิเคราะห์ข้อมูล / ติดตามผลอยู่ตลอดเวลา ในขณะเดียวกันพื้นที่ไหนมีปัญหาเร่งด่วนก็จะลงไปแก้ปัญหา พื้นที่ไหนยังไม่เข้มแข็งก็จะมีทีมลงไปหนุนช่วย ซึ่งขณะนี้ผลความคืบหน้าในระดับนโยบายเป็นที่น่าพอใจ แต่เชื่อว่าจากรบร้อนอย่างที่คิด ยังต้องผลักดันด้านกลไกการปฏิบัติอยู่เป็นระยะ ทั้งนี้รัฐจะยอมแก้ปัญหาให้ ก็ต่อเมื่อชาวชุมชนได้ใช้พลังในการกดดันทุกครั้ง ทั้งๆ ที่มีการกำหนดกลไกร่วมกันแล้ว

กระบวนการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยของชุมชนร่วมใจพัฒนา

ชุมชนร่วมใจพัฒนา เป็นหนึ่งในหลักสิบเอ็ดชุมชนในโครงการนำร่องเพื่อการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ที่จะใช้แนวทางการแก้ปัญหาตามมติบอร์ด 13 กันยายน 43 ซึ่งภายหลังจากที่สมาชิกรับทราบสถานการณ์จากนโยบายของการรถไฟแล้ว ความตื่นตัวระดับชุมชนมีมากขึ้นตามลำดับ ในชุมชนมีการประชุมทำความเข้าใจกันหลายครั้ง เพราะเรื่องที่อยู่อาศัยเป็นประเด็นปัญหาร่วมของสมาชิกชุมชน เมื่อมีการเคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวข้องในเรื่องสิทธิ เช่น พรบ. ชุมชนแออัด , ที่ดินรถไฟ ชาวชุมชนจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และที่ผ่านมาชุมชนร่วมใจพัฒนาถือเป็นพลังหลักของเครือข่ายระดับจังหวัดและระดับภาค

ตัวอย่าง การเคลื่อนไหวในภาคใต้ เมื่อ 22 มกราคม 2542 มีการเปิดเวทีเพื่อแสดงมติของชาวชุมชนรถไฟภาคใต้ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประมาณ 2,000 คน สมาชิกในชุมชนร่วมใจพัฒนาก็เป็นหนึ่งในสมาชิกของเครือข่ายสลัมภาคใต้ที่ไปร่วมลงมติและแสดงความต้องการเกือบทุกข้อครบถ้วน

ต่อมาเมื่อมีการเคลื่อนขบวนไปชุมนุมที่หน้ากระทรวงคมนาคมเมื่อ 7 - 8 มิถุนายน 2543 ซึ่งในการเคลื่อนขบวนครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมจากเครือข่ายสลัมภาคใต้ จำนวน 1,500 คน จาก 7 เขตเทศบาล โดยมีตัวแทนจาก 33 ชุมชน โดยมีสมาชิกจากชุมชนร่วมใจพัฒนาไปร่วมจำนวน 150 คน และมีทีมงานจากชุมชนร่วมใจพัฒนาที่สามารถเป็นตัวขับเคลื่อน / ตัวหลักในระดับขบวนในครั้งนั้น 7 คน

การขับเคลื่อนระดับขบวนก็มีตัวแทนจากชุมชนร่วมใจพัฒนาเป็นหลักอยู่ด้วย และภายในชุมชนเองก็มีการเตรียมการเพื่อรองรับสถานการณ์การแก้ปัญหา ดังนี้

1. การให้ข้อมูล / ทำความเข้าใจต่อสมาชิกชุมชน

2. มีการสำรวจชุมชนเพิ่มเติมจากข้อมูลที่มีอยู่แล้วจากงานสำรวจในโครงการวิจัย ฯ เมื่อ ก.ค. 2542 ซึ่งชาวชุมชนร่วมกระบวนการอยู่ด้วยเพื่อให้เกิดความชัดเจนในข้อมูล เพื่อต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย
3. เตรียมแผนที่ชุมชนให้มีความชัดเจน (ผ่านการทำผังก่อนในงานโครงการวิจัย ฯ)
4. มีทีมงานที่อยู่อาศัยชัดเจนในการเคลื่อนไหว โดยมาจากกรรมการชุมชนและกรรมการ กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 15 คน
5. ปรับระบบกลุ่มออมทรัพย์ให้สอดคล้องกับแนวทางในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็น กลุ่มองค์กรในการรองรับการเช่าที่
6. ร่วมประชุม - ปรัชชาหารือกับเครือข่ายระดับจังหวัดและระดับภาคตามวาระที่ตกลง กัน เพื่อรับรู้ข้อมูลความเคลื่อนไหวและวางแผนร่วมกันระหว่างสมาชิกทุกระดับ

สิ่งที่ชุมชนร่วมใจพัฒนากำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันเพื่อเตรียมความพร้อมภายในชุมชนก่อน ยื่นขอเช่า

1. สรุปข้อมูลกลุ่ม / ชุมชน
2. สรุปข้อมูลของครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการขอเช่าที่
3. เตรียมการปรับระบบกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเตรียมรับการเช่าที่
4. จัดทำผังชุมชนใหม่
5. จัดทำระเบียบการบริหาร-จัดการชุมชนใหม่ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติร่วมกันภายหลังการ เช่าที่

สรุป

ปัญหาที่อยู่อาศัยในทัศนะของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนา เป็นปัญหาสำคัญ โดยเฉพาะกับคนที่ถูกไล่ออกมาแล้ว พวกเขารู้สึกกระทบใจมากต่อสถานการณ์ / นโยบายของการ รถไฟฟ้า คนกลุ่มนี้จะมีคามกระตือรือร้นมากเป็นพิเศษในการเข้าร่วมประชุม เพื่อ ปรัชชาหารือ หรือร่วมชุมนุม และเป็นกำลังหลักในการต่อสู้ทั้งในระดับชุมชนและระดับขบวน จะมีความ เชื่อมั่นในการรวมพลัง เนื่องจากเคยมีประสบการณ์จากการไล่ออกมาก่อน ซึ่งสมัยนั้นอยู่กันแบบตัว ใดตัวมัน ผู้มีอำนาจจะจัดการอย่างไรก็ได้ตามอำเภอใจ

ความรู้สึกของชาวชุมชนต่อผลที่ผ่านมา สมาชิกทั่วไปจะตื่นตัวในประเด็นนี้ จึงมี ความเห็นว่าหากการรถไฟฟ้าให้เช่าที่จริง พวกเขาจะพัฒนาบ้าน / ชุมชนให้ดีขึ้น ไม่ต้องวิตกกัง

ปัญหาความไม่มั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยอีก และปัญหาอย่างอื่นก็จะได้รับการแก้ไขด้วย เช่น ไฟฟ้า , น้ำประปาที่เป็นปัญหาพื้นฐานก็จะได้ในระบบเหมือนกับคนทั่วไป

จากการพูดคุยกับสมาชิกทั้งที่เป็นรายบุคคลและกลุ่มๆ ส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกว่าการอยู่อาศัยโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่าที่จะเป็นการดีมาก แต่เมื่อถามถึงว่ามีความมั่นคงหรือไม่กับสถานการณ์แบบนี้ และที่การรถไฟฟ้า ออกนโยบายให้เช่าที่ ส่วนใหญ่ก็จะบอกว่าไม่มั่นคง ถ้าบังเอิญรถไฟเอาที่ดินที่ตัวเองปลูกบ้านอาศัยอยู่ให้คนอื่นหรือนายทุนเช่า

เมื่อผลของการต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัย มาถึงขั้นที่ทางการรถไฟเห็นด้วยกับแนวทางการแก้ปัญหา ที่มีทั้งภาครัฐ / องค์กรพัฒนาเอกชน / นักวิชาการและชาวบ้านร่วมกัน โดยมีชุมชนนำร่อง 61 ชุมชน ชาวบ้านคนที่เคยไปร่วมชุมนุมหน้ากระทรวงคมนาคมค่อนข้างจะมีความเชื่อมั่นว่าปัญหานี้จะได้รับการแก้ไข แต่ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะฝากความหวังไว้ที่กรรมการชุมชนและกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ให้เป็นผู้ดำเนินการแทน ซึ่งสมาชิกทั่วไปจะให้การสนับสนุน เช่น ด้านความร่วมมือ , กำลังทรัพย์ในการเคลื่อนไหว / การต่อสู้ - เรียกร้องความเป็นธรรม

สมาชิกส่วนใหญ่จะทราบในข้อต่อรองที่ได้จากการรถไฟ แต่จะไม่ค่อยเข้าใจกลไกการปฏิบัติว่าทำไมไม่มีความซับซ้อน / ลำช้า กลัวจะมีปัญหาการเมืองระดับชาติแทรกแซง / ไม่จริงจังในการแก้ปัญหา

ส่วนคนที่ไม่ค่อยได้เข้าร่วมในระดับเครือข่าย จะคอยติดตามสถานการณ์ไม่มั่นใจว่าการแก้ปัญหาจะเป็นจริง เพราะระยะเวลาในการเคลื่อนไหวเป็นปี รูปธรรมถึงแม้จะมีชุมชนทับแก้วเป็นชุมชนแรกในโครงการนำร่องได้เช่า 30 ปี ก็ยังไม่ค่อยเชื่อเพราะคิดว่าสภาพที่พวกเขาอยู่กับสถานการณ์ของชุมชนทับแก้วจะต่างกัน

- ความหวังเรื่องที่ดินที่จะได้เช่าที่

จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนในเวทีผู้นำ / แกนนำเรื่องที่อยู่อาศัยเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2544 แกนนำส่วนใหญ่จะมีความหวังเรื่องที่ดินร้อยละ 50-80 สิ่งที่ทำให้เกิดความหวังและมั่นใจ เนื่องจากมีมติบอร์ดของการรถไฟที่ชัดเจนในการให้ชุมชนเช่าที่ และเชื่อมั่นต่อความเป็นขบวนการของคนจนจะสามารถผลักดันการแก้ปัญหาในระดับนโยบายได้

- อุปสรรค / ปัญหาในทัศนะของแกนนำต่อการแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน คือ

1. นโยบายของรัฐบาลซึ่งมีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา
2. กลัวว่าข้อเสนอของชาวบ้านจะผูกมัดทางการรถไฟเกินไป
3. ความไม่พร้อมของชุมชน โดยเฉพาะในการที่จะทำให้คนในสี่ร้อยกว่าครอบครัวอยู่ภายใต้กติกาเดียวกัน ในการบริการ-จัดการชุมชนใหม่เมื่อได้เช่าที่ ซึ่งเรื่องนี้ชุมชน

บอกว่าเป็นเรื่องที่ยากและบางบ้านอาจจะต้องปรับหรือเสียเนื้อที่ในการครอบครองเพื่อ
รองรับการปรับผังชุมชนใหม่ที่อาจจะมีขึ้นด้วย

กระบวนการของโครงการวิจัยฯ

ได้ทำบทบาทในการกระตุ้น , สรุบทบทเรียนและประเมินในแต่ละกิจกรรม ซึ่งจะเห็นว่า
กระบวนการสำรวจข้อมูลที่ชุมชนมีส่วนร่วมมาตั้งแต่ต้น สามารถนำมาปรับใช้ในกรณีการ
เคลื่อนไหวเรื่องที่อยู่อาศัยได้ โดยข้อมูลที่ได้จากการจัดระบบแล้วชุมชนสามารถนำมาใช้ได้ เพื่อ
ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิก ซึ่งสมาชิกชุมชนมีทักษะต่อการสำรวจชุมชนที่หน่วยงานต่างๆ ลง
สำรวจ แล้วผลของการให้ข้อมูลไป ทางชุมชนไม่เคยได้ผลประโยชน์ในเชิงสาธารณะ ซึ่งครั้งนี้
แกนนำอาจจะเห็นประโยชน์ของข้อมูลชุมชนมากกว่าสมาชิกทั่วไป ซึ่งข้อมูลสามารถนำมาใช้ได้อีก
ครั้งเมื่อทำโครงการขอเช่าที่

และจากเวทีประเมินผลของการเคลื่อนไหวเรื่องที่อยู่อาศัย จะเห็นว่าในระดับชุมชนเองยังมี
คนที่ไม่เชื่อในกระบวนการต่อสู้อีกพอสมควร แม้แต่คนที่แกนนำบางคนบอกว่าเชื่อมั่นหรือมี
ความหวังเพียง 10% เท่านั้น จะให้เชื่ออีกต่อเมื่อได้สัญญาเข้าจริงๆ แต่ก็พยายามไม่ให้ตัวเอง
ตกขบวน ซึ่งกลุ่มคนประเภทนี้นอกจากจะไม่หนุนช่วยขบวนแล้วยังจะบั่นทอนกำลังใจของคนที่กำลัง
สู้เพื่อแก้ปัญหาในทุกกระดืบ

จากกระบวนการต่อสู้ของชาวชุมชน จะเห็นว่าคนที่คนจนใช้ตัวแทนไปเจรจาไม่เคย
ประสบความสำเร็จ มีสิ่งเดียวที่สามารถแก้ไขปัญหาคือ การรวมพลังเท่านั้น ซึ่งทำให้มีอำนาจ
ในการต่อรอง / ต่อสู้กับอำนาจรัฐได้

เอกสารอ้างอิง

1. รายงานผลการศึกษา โครงการวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัด
ในเมือง หน้า 226-228
3. เอกสารบรรยายสรุป เทศบาลนครสงขลา กองวิชาการและแผนงาน พ.ศ. 2543 หน้า 6
4. เอกสารสรุปข้อมูลการสำรวจชุมชนแออัดที่อยู่อาศัยในที่ดินรถไฟภาคใต้ โดยเครือข่ายสลัมภาคใต้
5. เอกสารจดหมายข่าวเครือข่ายสลัม 4 ภาค
6. เอกสารปฏิรูปที่ดินรถไฟเพื่อที่อยู่อาศัยคนจนวันที่อยู่อาศัยสากล 2544 โดยเครือข่ายสลัม 4 ภาค
7. บันทึกรายงานการประชุมของโครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้

บทที่ 4

ชุมชนหลังวิทยาลัยอาชีวะ ระยะที่ 2

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

การก่อตั้งของชุมชนหลังวิทยาลัยอาชีวะสงขลา เริ่มในปี พ.ศ. 2522 หลังจากการรถไฟหยุดดำเนินการสายหาดใหญ่-สงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2520 เนื่องจากไม่เป็นที่นิยมของผู้เดินทางที่หันไปใช้เส้นทางรถยนต์ที่สะดวกกว่า นับแต่นั้นมาสองข้างทางของรางรถไฟเกิดกร้างว่างเปล่า ส่งผลให้พี่น้องประชาชนที่ยากจนและไม่มีที่อยู่อาศัยเข้าไปจับจองที่ดินของการรถไฟเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะบริเวณใกล้เคียงตัวเมือง เนื่องจากอยู่ใกล้แหล่งทำมาหากิน

กลุ่มแรก ที่ย้ายเข้ามาอยู่ในที่ดินของการรถไฟบริเวณหลังวิทยาลัยอาชีวะเมื่อ 20 ปี ก่อน เป็นกลุ่มที่เคยอยู่ในเขตเทศบาลหรือบริเวณใกล้เคียงและเคยถูกไล่ที่มาจากชุมชนอื่นในเขตเทศบาล อดีตเป็นคนแถบคาบสมุทรสทิงพระ เคยมีปัญหาระเบิดการประกอบอาชีพทำนา, ประมง จึงอพยพเข้าเมือง บ้างก็เช่าที่ปลูกบ้านหรือเช่าบ้าน ในเขตเทศบาลสงขลา เมื่อเจ้าของที่เอาที่ดินคืนไม่ให้เช่าบ้านจึงขาดแคลนที่อยู่อาศัย ประจวบเหมาะกับการรถไฟหยุดเดินรถจึงเกิดการจับจองที่ดิน

ผู้มาจับจองที่ดินในยุคแรกเล่าให้ฟังว่า ก่อนที่จะมาปลูกสร้างบ้านต้องถางป่าก่อนแล้วปลูกเป็นเพิงชั่วคราวพอเป็นที่อยู่อาศัยได้ เมื่อปลูกเพิงได้ประมาณ 6-7 วัน การรถไฟจะไปรื้อชาวบ้านก็จะสร้างใหม่ ทำอยู่อย่างนี้จนนับครั้งไม่ถ้วน ต่อมาการรถไฟเริ่มเฉยชาวบ้านจึงทยอยกันมาอยู่เรื่อย ๆ จนมากขึ้น ประมาณ 50 กว่าหลังคาเรือน ต่อมาราวปี พ.ศ. 2527 การรถไฟไล่รื้อใหญ่อีกครั้งเมื่อเห็นว่าชาวบ้านเริ่มบุกรุกมากขึ้น การไล่รื้อครั้งนั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการรถไฟไล่รื้อชุมชนอื่น ๆ ในเขตเทศบาลสงขลา ที่อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟ ผู้คนที่มาอาศัยอยู่จึงแตกกระจายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น ไปอยู่บริเวณชุมชนกุโบร์, เช่าที่ดินเอกชนซอย 17 ถนนทะเลหลวงและกลับภูมิลำเนาเดิม (ที่เหลื่อ) สู้อยู่ที่เดิมประมาณ 10 กว่าหลัง

กลุ่มคนยุคสอง การรถไฟไล่รื้อแล้วยังไม่มีโครงการทำอะไรต่อ ชาวบ้านก็เริ่มทยอยกันเข้ามาปลูกสร้างบ้านคนที่อยู่ก่อนแล้วเริ่มขยายอาณาเขตบริเวณบ้านและสร้างเป็นเพิงให้คนมาที่หลังเช่า จนเกิดความหนาแน่นดังในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นประชาชนที่อพยพมาจากบริเวณคาบสมุทรสทิงพระหรือลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช (สงขลา, พัทลุง, นครศรีธรรมราช) สาเหตุของการอพยพย้ายถิ่น เป็นเพราะการทำนาและการ

ประมงในเขตลุ่มน้ำทั้งสองแห่ง เกิดความล้มเหลวในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การอพยพมีทั้งประเภทมาตั้งรกรากแบบถาวรและชั่วคราว ส่วนที่มาจากภาคอื่น ๆ จะมาอาศัยพักพิงชั่วคราวเพื่อประกอบอาชีพ และส่วนใหญ่จะมาเข้าบ้านหรือห้องแถว

ปัจจุบันอายุของชุมชนประมาณ 20 ปี นับตั้งแต่คนยุคแรกที่มาอาศัย แต่เริ่มมีผู้คนหนาแน่นเมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมาและที่น่าสนใจจากการศึกษา-สำรวจเมื่อเดือนกรกฎาคม ปี พ.ศ. 2542 ก็คือในจำนวน 88 หลังคาเรือน ที่ตอบแบบสอบถามพบว่าระยะเวลาที่มาอาศัยอยู่ในชุมชนไม่เกิน 5 ปี คิดเป็นร้อยละ 60.23 ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชุมชน และยิ่งไปกว่านั้นผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ไม่เกิน 2 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.34 จึงนับว่าชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่ผู้อยู่อาศัยจำนวนถึงร้อยละ 90 เพิ่งเข้ามาเป็นสมาชิกชุมชนในระยะเวลาไม่นานนี้เอง (ระยะ 2-5 ปี)

ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 84.78 รองลงมาคือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 13.49 และศาสนาคริสต์ ร้อยละ 1.73 ส่วนใหญ่ของชุมชนจะเป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงานอายุตั้งแต่ 21-50 ปี มีเด็กอายุต่ำกว่า 10 ปี ร้อยละ 20.82 อายุ 10-20 ปี ร้อยละ 18.43 และผู้สูงอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 5.41

สภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนหลังวิทยาลัยอาชีวะสงขลา เป็นชุมชนแออัดที่อาศัยอยู่ในที่ดินของการรถไฟ บนเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ มีจำนวนบ้าน 103 หลังคาเรือน ประชากรประมาณ 500 คน (ข้อมูลเมื่อ 19 กรกฎาคม 2542) มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยโดยเป็นเจ้าของบ้านร้อยละ 60.47 ส่วนที่เหลือร้อยละ 39.53 เป็นบ้านเช่าหรือห้องเช่าซึ่งเจ้าของบ้านมีทั้งอยู่ในชุมชนและอยู่นอกชุมชน สภาพบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ไม่ถาวร เป็นบ้านชั้นเดียวกันด้วยไม้หรือสังกะสี มีลักษณะเป็นเพิงชั่วคราวหลายหลังซึ่งปลูกให้คนภายนอกมาเช่าอยู่อาศัย บ้านที่อยู่ในสภาพค่อนข้างดีจะอยู่ในแนวถนนเส้นหลักของชุมชน

จากการดูสภาพทางกายภาพและสอบถามพบว่า กลุ่มคนแรก ๆ ที่เข้ามาปลูกสร้างบ้านคิดจะอาศัยเพียงชั่วคราว เพราะไม่แน่ใจว่าการรถไฟจะมารื้ออีกเมื่อไร การสร้างบ้านจึงไม่คำนึงถึงถนน ตรอก ซอย ต่อมาก็มีคนจากหลายที่เข้ามาปลูกสร้างบ้านกันอย่างไร้ระเบียบ ถนนเส้นทางในชุมชนจึงคดไปมา มีการสร้างบ้านล้ำเข้ามาในเขตถนนจนหนาแน่นอย่างปัจจุบัน

สภาพพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ราบลุ่ม เมื่อฝนตกหนักน้ำจะท่วมขัง ที่ผ่านมาชุมชนยังไม่เคยจัดระบบชุมชน ยังอยู่กันแบบตัวใครตัวมัน

ในบริเวณชุมชนถ้าสังเกตจะเห็นรางรถไฟที่หยุดดำเนินการแล้วอยู่ 2 สาย ซึ่งแยกกัน บริเวณชุมชน สายที่หนึ่งเป็นเส้นทางเดินรถจาก สงขลา-หาดใหญ่ สายที่สองแยกออกไปสู่ท่าเทียบเรือของการรถไฟบริเวณบ้านบน ถนนนราธิวาสหรือถนนนครนอกในปัจจุบัน ซึ่งบริเวณดังกล่าว ใกล้ชายฝั่งทะเลสาบสงขลา เป็นจุดรวมสำคัญที่รถไฟขบวนขนส่งสินค้าจะนำสินค้าประเภท ยางพารา, ข้าวไปส่งให้บริษัทต่าง ๆ เช่น "จันทัน" "เขียมห้อง" ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่ที่รับซื้อยางพาราในภาคใต้ ต่อจากนั้นบริษัทต่าง ๆ จะขนถ่ายสินค้าส่วนหนึ่งลงเรือไปยังประเทศ สิงคโปร์, มาเลเซีย, กรุงเทพฯ และอีกส่วนหนึ่งทางรถยนต์ไปยังจังหวัดปัตตานี, ยะลา, นราธิวาส

ปัจจุบันที่ดินข้างทางรถไฟทั้งสองสายนี้ มีผู้คนที่ย่อยกันเข้ามาอาศัยอยู่ โดยสร้างบ้านเรือนทับรางรถไฟจนมองเห็นไม่ชัดเจน

สภาพปัญหาที่ชาวชุมชนสะท้อนให้ทราบ มีดังนี้

1. ปัญหาสาธารณูปโภค ซึ่งเรียงลำดับความสำคัญ คือ ไฟฟ้าร้อยละ 26.61, ระบบระบายน้ำ ร้อยละ 25.00, ถนน ร้อยละ 16.53, น้ำประปา ร้อยละ 12.90, ทางเดินเท้า ร้อยละ 12.90 และปัญหาขยะ/ความสะอาดร้อยละ 11.29
2. ปัญหาบ้านไม่มีเลขที่ ร้อยละ 39.77
3. ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ/อาชีพ-รายได้ไม่แน่นอน
4. ปัญหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งระบุว่าเนื่องจากปัจจัยสำคัญหลัก 2 ประการ คือ ยังขาดผู้นำที่จริงจัง เข้มแข็ง สนใจต่อปัญหา และมีบ้านเช่าที่คนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยพักพิงชั่วคราว จึงไม่มีความสำนึกในการร่วมรับผิดชอบหรือร่วมมือในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน
5. มีการพนัน, ยาเสพติด, มั่วเพศ, ทะเลาะวิวาท
6. ขาดศูนย์บริการของชุมชน เช่น ศาลาชุมชน, ศูนย์เด็กเล็ก, ศูนย์กีฬา เป็นต้น

อาชีพ ชาวชุมชนหลังวิทยาลัยอาชีวะมีอาชีพหลากหลาย โดยส่วนใหญ่จะเป็นลูกจ้าง เช่น กรรมกรก่อสร้าง, ลูกเรือประมง, ลูกจ้างแพปลา, รับจ้างขายของ, ขับรถสิบล้อ - ขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง - ถีบสามล้อ, รับจ้างเลี้ยงไก่ชน, รับจ้างซักผ้า, ค้าขาย ฯลฯ

จากการสอบถามพบว่า อาชีพแม่บ้านมีสัดส่วนค่อนข้างสูง ทำหน้าที่ดูแลบ้าน, ดูแลลูก สามีของแม่บ้านเหล่านี้ส่วนใหญ่ไปออกเรือหรือเป็นลูกจ้างเรือประมง ออกทะเลครั้งละหลายวันกว่าจะกลับบ้าน และอีกส่วนหนึ่งพบกับปัญหาวางงาน เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ คนที่เคยรับจ้างเป็นกรรมกรใช้แรงงานต้องตกงาน วางงานกันหลายคน

อาชีพที่ทางทีมวิจัยได้ทำการศึกษาแบบเจาะลึก คือ อาชีพชาวประมง เนื่องจากเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนหลายครอบครัว การศึกษามุ่งเข้าใจวิถีชีวิตของชาวประมง วิธีการเข้าสู่อาชีพ ทิศต่ออาชีพ ปัญหา-อุปสรรคของการประกอบอาชีพ และการโยกย้ายความสัมพันธ์กับภายนอก

อาชีพชาวประมง (ลูกเรือ, ลูกอวนหรือลูกจ้าง)

เจ้าของเรือ ชาวประมงเรียกว่า เจ้าแก็ จะเป็นเจ้านายคนสำคัญ รองลงมาคือ ไต้ก๋ง เป็นผู้รับจ้างจากเจ้าแก็รายใหญ่อีกทอดหนึ่งแล้วมาหาลูกเรือเอง

ถ้าเจ้าของเรือรายเล็ก เจ้าแก็ กับไต้ก๋ง อาจจะเป็นคน ๆ เดียวกัน

เจ้าแก็เรือ ส่วนใหญ่จะเป็นคนสงขลา, ปัตตานี, นครศรีธรรมราช เป็นต้น เจ้าแก็ที่มีเรือหลายลำก็จะจดทะเบียนเป็นบริษัท ส่วนรายย่อย อาจจะมีเรือลำหนึ่งหรือสองลำ ไม่จัดตั้งเป็นบริษัท

เรือมีหลายขนาด, ช่วงเวลาในการออกเรือก็ต่างกัน เช่น บางลำออกทุก 1, 3, 6 เดือน และปีละครั้ง ในแต่ละลำจะประกอบด้วย 7 - 12 ชีวิต

บทบาท/หน้าที่ ในเรือแต่ละลำ ประกอบด้วย

1. ไต้ก๋ง ทำหน้าที่ ขับเรือ, ควบคุมเรือ ถือว่าเป็นหัวหน้าใหญ่ที่ทุกคนต้องเชื่อฟังขณะอยู่บนเรือ
2. อีซัว ทำหน้าที่ เป็นมือสองรองจากไต้ก๋ง ทำหน้าที่ต้องปลา, คัดปลา, เลือกปลา ปลาจะดีหรือเน่าขึ้นอยู่กับคน ๆ นี้ซึ่งมีความชำนาญ
3. เอ็นจิเนียร์ ทำหน้าที่ ควบคุมเครื่อง เป็นคนของเจ้าแก็ที่จ้างมาโดยเฉพาะ
4. พ่อครัว ทำหน้าที่ ประดูอาหาร ส่วนใหญ่ไต้ก๋งจะเป็นคนว่าจ้างเอง
5. ลูกเรือ/ลูกอวน ทำหน้าที่ ลากอวน, ซ่อมแซมอวนที่ขาด, คัดปลา, เลือกปลา, ทิ้งสมอ เป็นต้น

รายได้คนแต่ละกลุ่มจะมีรายได้จากการประกอบอาชีพแตกต่างกัน

ไต้ก๋ง : จะได้เปอร์เซ็นต์ตามที่ตกลงกันไว้กับเจ้าแก็ เช่น 60 ต่อ 40, 70 ต่อ 30 ของกำไรที่ขายปลาได้ในแต่ละเที่ยว

อีซัว : จะมีรายได้เฉพาะตำแหน่งหน้าที่ บวกกับค่าเปอร์เซ็นต์ที่ได้จากการทำหน้าที่อื่น ๆ

เอ็นจิเนียร์ : ส่วนใหญ่รายได้เฉพาะหน้าที่จะได้รับจากเจ้าแก็ ส่วนรายได้จากการทำหน้าที่อื่นจะได้จากไต้ก๋ง

พ่อครัว : จะมีรายได้จากไต้ก๋งเฉพาะหน้าที่และค่าแรงที่ทำหน้าที่อื่น ๆ

ลูกเรือ/ลูกอวน : จะมีรายได้จากส่วนแบ่งของไต้ก๋ง ถ้าเที่ยวไหนได้ปลามากและชนิดของปลานั้นมี

ราคาสูงลูกเรือก็จะมีส่วนแบ่งมาก แต่โดยสรุปก็คือลูกเรือจะมีรายได้ไม่แน่นอน

- รายได้ของการออกเรือในแต่ละเที่ยววันนั้นไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับชนิดของปลาที่ได้ เช่นปลาหมึก ปลาแดง ปลาฉลาม ปลากะพง ปลาเก๋า ปลาอินทรี ปลาแบน ปลาสำลี ราคาจะค่อนข้างดี ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้, และทุน (น้ำมัน, อุปกรณ์ และอื่น ๆ) ที่ใช้จ่ายในการออกเรือแต่ละครั้งจะเป็นตัวแปรของรายได้ที่สำคัญ
- ลูกเรือให้ทัศนะ ต่อ อาชีพและรายได้ว่า
 - การเป็นลูกจ้างมีรายได้ไม่แน่นอน ถ้าคนที่เคยมีประสบการณ์ ทำมานานแล้ว ถ้าแก่จะให้เบิกล่องหน้าได้ แต่ไม่มาก เมื่อเข้าฝั่งจะหักลบ ส่วนที่เหลือจะให้เพิ่ม แต่ละเดือนไม่พอจ่าย เพราะต้องซื้อเสบียงส่วนตัวลงเรืออีก
 - เป็นอาชีพที่เสี่ยงตลอดเวลา เห็นแต่ฟ้ากับน้ำ เมื่ออยู่ในเรือต้องเชื่อฟังไต๋ก๋ง อู่งานไม่ได้ ซึ่งอาชีพนี้มีคนตายในทะเลหลายคน สาเหตุจาก 1) อู่งาน, เมารือ ถูกทุบตีให้ตายแล้วโยนทะเล 2) ภัยจากธรรมชาติ เช่น เกิดพายุ 3) อุบัติเหตุ เช่น เรือชน, เรือแตก, กว้านหรือวินเรือตีตกทะเล
 - เป็นทางเลือกของคนจนที่มีแต่แรง ใจกล้า เข้าง่ายไม่ต้องใช้ความรู้ ไม่ต้องใช้สมอง ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนก็ประกอบอาชีพได้
 - คนหนุ่ม รู้สึกสนุก เป็นงานที่ใช้พลังกำลัง ทำแล้วมีเงินใช้
 - ส่วนคนที่มีครอบครัว บอกว่าถ้ามีทางเลือกอื่นจะไม่ทำแล้ว จะเครียดกับรายได้/รายจ่ายของชีวิตครอบครัว และความเป็นห่วงครอบครัวที่อยู่บนฝั่ง

การเข้าสู่อาชีพ

1. เพื่อนแนะนำ เนื่องจากต้องการรายได้มาจุนเจือครอบครัว
2. มีนายหน้ามาหาและเป็นความต้องการด้วย โดยนายหน้าจะได้เปอร์เซ็นต์
3. สมัยครใจ เพราะส่วนหนึ่งมีญาติพี่น้องทำอยู่แล้ว
4. เป็นอาชีพที่ไม่ต้องเขียนใบสมัคร

กิจกรรมขณะอยู่บนเรือ

ตัวอย่าง

- - ปล่อยอวน ตอนตี 4 ทิ้งไว้ประมาณ 5-6 ชั่วโมง
- - กู้วนและเอาปลาขึ้น
- - เลือกชนิดของปลา, คัดขนาดของปลา, ตองปลา, ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง ถ้าทำเร็วก็จะได้พักผ่อนเร็วขึ้น
- - พักผ่อน

- ถ้าอวนขาด ต้องปะต๋องซ่อมแซมให้แล้วเสร็จถึงจะพักผ่อนได้ ถ้าขาดเยอะจะต้องทำแบบหามรุ่งหามค่ำ

หมายเหตุ : - คีนเดือนหงาย จะวางอวนทั้งกลางวันและกลางคืน

- คีนเดือนมืด จะวางอวนเฉพาะกลางวัน กลางคืนทิ้งสมอไว้เฉย ๆ เพราะปลาไม่ค่อยมี
- ในช่วงการออกเรือ 5-10 วัน จะมีเรือทัวร์ หรือ เรือขนถ่ายปลาไปรับปลาที่ได้ขึ้นฝั่ง และนำน้ำแข็งไปส่งด้วย ซึ่งใครจะฝากข้าว ฝากของ ฝากซื้อสิ่งของที่อยู่บนฝั่งได้ ซึ่งในขณะที่เรือทัวร์ไปรับของกลางทะเลบางลำมีการส่งยาเสพติดด้วย
- เรือที่เข้าฝั่งจะให้ลูกเรือพักผ่อน 2-3 วัน แต่ถ้าเกิดพายุหรือเรือมีปัญหาอาจจะต้องหยุดหลายวัน

กิจกรรมช่วงที่อยู่บนฝั่งของลูกเรือ

- เมื่อเรือเข้าฝั่ง จะต้องเอาของออกมาให้หมด พร้อมทั้งทำความสะอาดให้เรียบร้อย
- คนที่มีครอบครัวแล้ว ส่วนใหญ่จะพักผ่อนอยู่กับครอบครัว และอาจจะพบปะเพื่อนบ้านบ้าง
- เมมาเหล้า / เทียวผู้หญิง ลูกเรือบางลำเมื่อขึ้นฝั่ง จะมีผู้ประกอบการจัดเตรียมธุรกิจแบบนี้ไว้ล่วงหน้าเรียบร้อยแล้ว
- จัดเตรียมข้าวของที่เอาลงเรือในเที่ยวต่อไป

ทัศนะของแม่บ้านที่อยู่บนฝั่ง

- เครียดและเป็นห่วง ผู้ที่ออกเรือเพราะเสี่ยง แต่ไม่มีทางเลือกอื่น อยากให้เปลี่ยนอาชีพถ้าทำได้
- บางคนพยายามเปลี่ยนไปทำอาชีพก่อสร้าง แต่ระยะที่ผ่านมาทำแล้วเขาไม่จ่ายเงิน เนื่องจากเศรษฐกิจไม่ดี บางคนรับจ้างซักผ้า, เลี้ยงเด็ก เพื่อหารายได้เสริม
- ถ้าเงินไม่พอจ่ายก็จะหยิบยืมเพื่อนบ้าน เมื่อสามีเข้าฝั่งก็จะคืนเงินที่ยืมมาบางเดือนเงินค่าจ้างถูกหักหมด จนเป็นเหตุให้จะต้องกู้ยืมใหม่อีก

อาชีพชาวประมง เป็นอาชีพหนึ่งในหลาย ๆ อาชีพของชาวชุมชนแออัดสงขลา ที่ควบคู่มากับความเจริญเติบโตของชุมชน ของเมือง ผู้คนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกี่ยวข้องกับการประมง บ้างก็เป็นลูกจ้างในเรือ, แพปลา, ทำเทียบเรือ และโรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประมง

สงขลาเป็นเมืองท่า เมืองสงขลาจึงเป็นที่อยู่อาศัยของคนทุกระดับที่รองรับการพัฒนาหน่วยงานของรัฐสมควรที่จะดูแล จัดสวัสดิการและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเหล่านี้ด้วย ที่ผ่านมามีความเห็นนโยบายและแนวทางการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและสังคมเป็นเรื่องรองลงมา

การเกิดองค์กรชุมชนและพัฒนาการ

ก่อนปี 2534 ชุมชนแห่งนี้เทศบาลจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหัวป้อม แต่ไม่เคยได้รับการพัฒนาหรือบริการต่าง ๆ จากเทศบาลเลย ถึงปี พ.ศ. 2535 ตัวแทนชุมชนซึ่งเป็นคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ที่นี่เป็นคนกลุ่มแรกของชุมชน ได้เข้ามาปรึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนกับโครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ และทางโครงการได้แนะนำให้สำรวจชุมชนพร้อมทั้งช่วยทำแบบฟอร์มการสำรวจชุมชนให้แต่ละชุมชนไปดำเนินการเอง เมื่อได้ข้อมูลมาก็ช่วยประสานกับทางเทศบาลเพื่อขอความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน แต่งานไม่ต่อเนื่อง และไม่เกิดการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม

ปี พ.ศ. 2539 ชุมชนแห่งนี้ได้รับการรับรองจากเทศบาลให้เป็นชุมชนหลังอาชีวะ มีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน, กลุ่มแม่บ้าน, อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำชุมชน (อสม.) และได้หอกระจายข่าวจากบพัฒนา ส.ส. รวมทั้งทำโครงการจัดทำคูระบายน้ำบที่ได้จากโครงการ DANCED ดำเนินโครงการโดยกลุ่ม อ.ส.ม. และแม่บ้าน

ในการดำเนินโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมบ DANCED นั้น ประธานชุมชนไม่ได้ร่วมด้วย กลุ่มที่เคยสำรวจชุมชนในปี พ.ศ. 2535 ก็ไม่ได้เข้าร่วมในการทำโครงการนี้ แต่มีกลุ่มอื่นที่ชาวชุมชนยอมรับเข้ามาทำการพัฒนาประสานกลุ่มต่าง ๆ ได้ เจ้าหน้าที่โครงการก็ได้เข้ามาช่วยดำเนินการประชุมให้เกิดขบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มเขียนโครงการ ปรากฏว่าเป็นโครงการที่เขียนโดยชุมชนและเขียนได้ดีมากโครงการหนึ่ง โครงการชัดเจน

แต่เมื่อถึงขั้นตอนของการดำเนินงาน ผู้ที่ร่วมเขียนโครงการด้วยไม่สามารถดำเนินโครงการได้ โครงการ DANCED จึงใช้ขบวนการเครือข่ายเข้าไปช่วยเสริมในกิจกรรมทำให้กิจกรรมดำเนินไปได้ระดับหนึ่ง แต่การดำเนินงานยังไม่เสร็จ มีการระแวงกันภายในกลุ่มกรรมการในเรื่องเงิน ทำให้ขาดการทำงานร่วมกัน กรรมการ 15 คน ทำงานแค่ 3-4 คน และขัดแย้งกันเอง จึงทำให้การดำเนินงานโครงการไม่สำเร็จ ชุมชนแตกแยกเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มอื่น ๆ ก็ไม่สนใจการพัฒนา แต่กลับขยายผลในเรื่องของการใช้จ่ายเงิน มีการนำใบเสร็จมาเปิดเผยและตั้งข้อระแวงซึ่งกันและกัน ทุกกลุ่มที่เป็นผู้นำทางและกลุ่มทำงานของชุมชนมุงต้องการเข้ามาจัดการเรื่องเงินอย่างเดียว ไม่สนใจกระบวนการพัฒนา กิจกรรมแรกของชุมชนจึงไม่สำเร็จ ความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ ขยายใหญ่ขึ้น วัฒนธรรมของชุมชนหลังอาชีวะจึงเป็นการอยู่ร่วมกันแบบตัวใครตัวมัน คนในชุมชนบางส่วนอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของนักการเมืองและข้าราชการซึ่งอยู่นอกชุมชน ชุมชนขาดพลังในการพัฒนาและไม่ไว้วางใจภายในกลุ่มกันเอง และไม่ยอมรับการเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมภายในชุมชน คูระบายน้ำที่ทำไม่เสร็จถูกทุบทิ้ง และถมเป็นที่ทิ้งขยะ คณะกรรมการชุมชน อ.ส.ม. กลุ่มแม่บ้าน ทำงานให้เทศบาลเป็นหลัก

ในปี พ.ศ. 2542 เมื่อทีมวิจัยโครงการวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองสงขลา ได้มีการประสานกับชุมชนหรือจัดเวทีพูดคุยเรื่องการศึกษาชุมชน จึงเริ่มมีอาสาสมัครตัวแทนของชุมชนมาร่วมสำรวจและรวบรวมข้อมูลให้กับทีมงานวิจัย

สถานการณ์โดยรวมของชุมชน

การสำรวจและเก็บข้อมูลชุมชนของทีมวิจัยโครงการฯ ร่วมกับสมาชิกในชุมชน สร้างความตื่นตัวของชาวชุมชนให้เกิดขึ้นอีกครั้ง ทั้งโดยอยากรู้อยากเห็น และตั้งข้อสงสัย โครงการทำคูระบายน้ำแม้ไม่ประสบความสำเร็จแต่ก็ได้กระตุ้นสำนึกของผู้นำและสมาชิกในชุมชน (เห็นได้จากเอกสารสรุปข้อมูลการสำรวจครัวเรือน) ประกอบกับในช่วงนั้นมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ (จำนวน 8 คน) โดยทางเทศบาล เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2542 ความตั้งใจของกรรมการชุดใหม่ในการพัฒนาชุมชนมีอยู่สูงมาก สังเกตได้จากเวทีประชุมงานวิจัย ที่ตัวแทนกรรมการชุมชนได้เข้าร่วม และพยายามเสนอแผนและความต้องการของชุมชน กิจกรรมที่คณะกรรมการชุมชนได้ริเริ่มจัดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนชุมชนอื่นภายหลังการประชุมร่วมกับโครงการวิจัย เช่น

- ตั้งชุมชนปลอดภัยเสพติด
- กิจกรรมแก้เหียนพรรษา
- กีฬาเยาวชนระหว่างชุมชนที่ชายหาดเก่าแสง
- ของบจัดสวัสดิการคนแก่ (จากประชาสงเคราะห์จังหวัด)
- จัดประชุมชาวบ้าน โดยมีอาสาสมัครรัฐธรรมนูญ (อสร.) สาธิตการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ ฉบับใหม่
- เก็บขยะ/ทำความสะอาดชุมชนโดยมี ข้อตกลงจะทำงานเดือนละครั้ง
- ประชุมชี้แจงชาวบ้านถึงโครงการสำรวจครัวเรือนผู้อยู่อาศัยในที่ดินรถไฟซึ่งชาวบ้านได้ร่วมลงขันครอบครัวละ 20 บาท เพื่อถ่ายเอกสาร และเป็นค่าอาหารให้กับทีมสำรวจข้อมูล
- ร่วมพูดคุยกับนักการภารโรงวิทยาลัยอาชีวะที่มีห้องเช่าในชุมชนให้มาทำท่อระบายน้ำใหม่แทนของเก่าที่ไปสร้างบ้านทับ

ในกิจกรรมเหล่านี้ มีทั้งคนที่ตั้งใจอยากจะร่วมทำกิจกรรมและคนที่ไม่ปฏิเสธแต่ไม่ช่วย / ไม่ร่วม และข่าวลือเรื่องความไม่โปร่งใสของกรรมการชุดใหม่อีก คือ เรื่องยกยอกเงินที่กรมประชาสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุ (จำนวน 5 คน คนละ 1,800 บาท แต่มีการจ่ายเพียงคนละ 1,200 บาท) เมื่อไม่มีการแสดงหลักฐานทางบัญชีธนาคารให้ดูอย่างเปิดเผย สมาชิกชุมชนก็เริ่มไม่ไว้วางใจผู้นำ เชื่อกันว่าถ้าไม่มีผลประโยชน์ตอบแทนจะไม่มีใครอยากเป็นกรรมการ แต่กรรมการบางคนต้องการให้มีการพิสูจน์ว่ามีการยกยอกจริงหรือไม่ ถ้ายกยอกจริงคนทำผิดต้องรับผิดชอบและช่วยกันแก้ไข สมาชิกของชุมชนบางส่วนเริ่มแสดงความพอใจที่กรรมการของชุมชนกล้าให้มีการพิสูจน์และแสดงความบริสุทธิ์ใจมากขึ้น ซึ่งประเด็นเหล่านี้ทำให้เกิดนิมิตหมายที่ดีที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนส่วนหนึ่งเคยอยู่ในเขตเทศบาลหรือเขตเมืองสงขลา อีกส่วนหนึ่งมาจากต่างถิ่น อายุในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนมีไม่มากนัก ต่างคนต่างอยู่ , ต่างคนต่างทำมาหากิน สำนักร่วมระดับชุมชนยังไม่เด่นชัด

ผู้วิจัยจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะพยายามค้นหาว่าประวัติการตั้งชุมชน , สถานการณ์ / ปัญหาและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับภายนอกส่งผลต่อการสร้างความสัมพันธ์และการปรับตัวระหว่างชุมชนหลังอาชีวะ เพื่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างไรบ้าง

จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า ที่ผ่านมาชุมชนมีเวทีในการเรียนรู้้อยมาก นอกจากเวทีที่ทางการจัดให้ เมื่อไม่มีเวทีให้ชุมชนได้ร่วมต่อสู้กับอุปสรรค/ปัญหา ทั้งในระดับชุมชนและสาธารณะ ความเป็นตัวตนของสมาชิกในชุมชนจึงไม่ชัดว่าใครเป็นอย่างไร เหมาะกับบทบาทไหนในบริบทของชุมชน

ในการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมี 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์แบบเครือญาติดังกล่าวข้างต้น แต่เป็นกลุ่มเล็ก ความสัมพันธ์ไม่ลึกซึ้งนัก และไม่มีใครมีบทบาทเด่นชัด
2. ความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ เรื่องไฟฟ้า , เงินกู้ยืมระบบ
3. ความสัมพันธ์ในการประกอบอาชีพในกลุ่มชาวประมง , กลุ่มลูกจ้างแพปลา เป็นต้น

1. ความสัมพันธ์อันที่เครือญาติ

คนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมี 9 ครอบครัว อพยพมาจากแถบระโนด คูซุดหรือเขตคาบสมุทรสตูล / เขตลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อมีการไล่อพยพใน พ.ศ.2524 ได้มีผู้อพยพ

ออกไป 2 ครั้วเรือน ที่น่าสนใจก็คือคนกลุ่มแรกของผู้อพยพ 3 ครั้วเรือนเป็นพี่เป็นน้องกันและอพยพมาจากที่เดียวกัน และคนกลุ่มนี้ปัจจุบันเป็นกลุ่มที่มีบ้านเช่ามากที่สุดรวม 10 หลัง อีก 2 ครั้วเรือนรุ่นลูกแต่งงานกัน ทำให้ความเป็นเครือญาติของ 8 ครอบครัวที่เข้ามาอยู่ในรุ่นแรกผูกพันเป็นกลุ่มเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ในด้านผลประโยชน์

1. เรื่องไฟฟ้า ทั้งชุมชนผู้ที่มีมิเตอร์เป็นของตัวเองและให้บริการมี 3 ครั้วเรือน คือ เป็นสมาชิกในกลุ่มเครือญาติสองครั้วเรือนและคนของ ส.ส.อีกหนึ่งครั้วเรือน ส่วนสมาชิกชุมชนที่ไม่ได้ใช้บริการของ 3 ครั้วเรือนนี้ ก็จะต่อพ่วงไฟฟ้าจากคนชุมชนร่วมใจพัฒนาซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน
2. กลุ่มเงินกู้ ผู้ปล่อยเงินกู้ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับเจ้าของมิเตอร์ไฟฟ้าให้พ่วง และเป็นเจ้าของบ้านเช่าด้วย
3. น้ำดื่ม เนื่องจากชุมชนหลังอาชีวะไม่มีน้ำประปา คนทั้งชุมชนใช้น้ำบ่อ , น้ำฝน , น้ำบาดาลในการอุปโภค-บริโภค แต่จะซื้อน้ำดื่มเป็นส่วนใหญ่
สรุปได้ว่าคนที่กุมเศรษฐกิจภายในชุมชน คือ กลุ่มคนรุ่นแรก ๆ ที่มาตั้งตัวในชุมชนนี้ และมีสายสัมพันธ์ต่อกันครบวงจร ตั้งแต่บริการเรื่องไฟฟ้า , โทรศัพท์ , น้ำดื่ม / น้ำใช้ , เงินกู้ และบ้านให้เช่า

3. ผู้นำ , ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชนและภายในชุมชน

ช่วงมกราคม - มีนาคม 2543 ที่ผ่านมามีวิจัยได้ติดตามความก้าวหน้าของชุมชน โดยเฉพาะประเด็น “ผู้นำ และความสัมพันธ์ของชุมชนต่อภายนอก-ภายในชุมชน” พบว่าได้เกิดกลุ่มที่เป็นทางการ (กรรมการชุมชน , อ.ส.ม. , แม่บ้าน) แต่บทบาทต่อชุมชน-ต่อสมาชิกยังไม่ชัดเจน กลุ่มเหล่านี้ต้องการการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนและข้างนอก โดยเฉพาะจากรัฐ ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความสำคัญมากกับประเด็นเหล่านี้ ส่วนกลุ่มที่ต้องการกิจกรรมด้านพัฒนาจะมีไม่กี่คน มีกลุ่มผู้หญิงที่ได้รับเริ่มกิจกรรมประเพณีแต่ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง ไม่มีความกล้าพอที่จะลงมือกลัวความขัดแย้ง และยังขาดผู้นำที่เอาจริงเอาจัง

4. ผู้นำกับความสัมพันธ์กับภายนอกและภายในชุมชน

ผู้นำที่เกาะเกี่ยวกันแน่น ขณะนี้มี 3 คน คือ (คนในตระกูลก่อตั้งที่กล่าวถึงข้างต้น) โดยมีบุคคลภายนอกที่ใกล้ชิดนักการเมืองคอยควบคุมอยู่ ไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับองค์กรที่ไม่เป็นทางการหรือบุคคลภายนอก เพราะมีความคิดว่าบุคคลที่ไม่ใช่ราชการจะชักนำความคิดไปในทิศทางที่ไม่ถูกต้อง

ประเด็นที่น่าสนใจขณะนี้ คือ ผู้นำกลุ่มข้างต้น ในนามของคณะกรรมการชุมชนได้เรียกชาวบ้านประชุม เพื่อบอกว่าจะทำโครงการถนนและคุรระบายน้ำเสนอต่อกองทุนมิยาซาวา ซึ่งในการ

ประชุม (จากการบอกเล่าของสมาชิกภายในชุมชน) ว่าเป็นการบอกให้ทราบ แต่ไม่ใช่เป็นการประชุมเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือร่วมกันวางแผน (ประชุมประมาณปลายปี 2542) หลังจากนั้นก็ไม่มีการเคลื่อนไหวอะไรภายในชุมชน

เมื่อปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543 โครงการทำถนนและระบายน้ำได้รับอนุมัติงบประมาณ 300,000 บาท ทำถนนและระบายน้ำ ระยะทาง 180 เมตร ที่เป็นปัญหา คือ กรรมการบางคนบอกว่าที่โครงการผ่านมาได้ เพราะคนนอกช่วยในการผลักดัน, ช่วยในการเขียนเป็นความสามารถของคนข้างนอก ไม่ใช่ความสามารถของคนภายในชุมชน เพราะเท่าที่ผ่านมามีส่วนร่วมตั้งแต่คิด, วางแผน, ตัดสินใจ, การรับรู้ข้อมูลน้อยมาก

ในการเขียนโครงการ ทราบจากประธานชุมชนว่า การประมาณวัสดุ-อุปกรณ์ในการจัดทำ มีเจ้าหน้าที่ของเทศบาลมาช่วยในการประเมินราคา และคิดว่าการทำตามโครงการ คนภายในจะไม่สามารถ ต้องอาศัยรถ, อาศัยช่างจากภายนอก เป็นหลัก คนภายในชุมชนอาจจะเป็นแค่แรงงานได้บ้าง แต่คงน้อย

จากการพูดคุยกับผู้นำชุมชน เขารู้สึกภูมิใจที่โครงการผ่าน เพื่อจะได้นักร้องให้ชาวบ้านเห็นว่าเขาเองก็มีความสามารถ แต่จะมองไม่เห็นศักยภาพของคนในชุมชน ในส่วนของสมาชิกในชุมชนขณะนี้มองว่ากรรมการจะทำอะไรไม่เคยแจ้งให้สมาชิกในชุมชนทราบ สมาชิกในชุมชนต้องการให้ทุกคนในชุมชนได้รับทราบทุกเรื่อง และอยากให้มีการถามความคิดเห็นของสมาชิกชุมชนด้วย และให้กรรมการมองคนในชุมชนว่ามีความสามารถที่จะแก้ปัญหาของชุมชนเองได้

ขณะนี้ผู้นำมีแผนที่จะทำลานกีฬา แต่ตั้งใจจะขอความช่วยเหลือ จากสมาชิกสภาจังหวัด (ส.จ.) ที่น่าสนใจก็คือ ในการจัดกิจกรรมปีใหม่ ได้เห็นบทบาทความสามารถของผู้หญิงภายในชุมชน (จำนวน 3 คน) กรรมการชุมชนได้เข้ามาช่วยบ้าง แต่ไม่ได้เป็นแกนหลักในการจัดกิจกรรมในส่วนกิจกรรม พ.ร.บ. ชุมชนแออัด ที่มีการเคลื่อนไหวร่วมกันในขบวนของเครือข่ายสลัมภาคใต้ สมาชิกในชุมชนหลังอาชีวะหลายคนได้ไปร่วมทั้งเสนอชื่อผลักดันกฎหมายร่วมรณรงค์ในการจัดเวที แต่ฝ่ายผู้นำจะไม่ร่วม/ไม่สนใจ แต่จะเฝ้ามอง เนื่องจากมีผู้ยุ่งไม่ให้ยุ่งเกี่ยว โดยเฉพาะคนใกล้ชิดนักการเมือง

5. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอก

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชุมชนหลังวิทยาลัยอาชีวะยังต้องพึ่งพาBarItem และการควบคุมจากคนภายนอก หรือคนของนักการเมืองระดับชาติ โดยคนของนักการเมืองจะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับแกนนำของชุมชนในชุดปัจจุบัน ซึ่งดูแลและควบคุมกรรมการทุก ๆ คน คนในชุมชนจึงเป็นฐานเสียงที่สำคัญของนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

เมื่อมีหน่วยงาน/องค์กรใดที่ไม่ใช่รัฐลงมาพื้นที่ ผู้นำก็จะระแวง จะให้คนพื้นที่ตรวจสอบ เพราะกลัวคนอื่นจะมาทำลายฐานเสียงจนเสียบาร์มีและการควบคุม เมื่อมีประเด็น/กิจกรรมที่ต้องต่อสู้กับอำนาจหรือนโยบายของรัฐ ก็จะยุยงผู้นำ ห้ามไม่ให้ชุมชนเข้าร่วมกับเครือข่ายหรือขบวนของ สลัมด้วยกัน เช่น ประเด็นรณรงค์ 50,000 รายชื่อเสนอกฎหมายชุมชนแออัด , การผลักดัน ปัญหาและเสนอความต้องการของชุมชนต่อรัฐ กรณีชุมชนที่ดินรถไฟ ประเด็นเหล่านี้ซึ่งกระทบกับ อำนาจรัฐต้องใช้พลังของชุมชนทั่วประเทศในการกดดัน ซึ่งคนของนักการเมืองจะไม่ให้กรรมการ ชุมชนที่เขาควบคุมได้เข้าร่วมกิจกรรมกับเพื่อนชุมชนอื่นที่มีปัญหาเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่ เป็นความต้องการของสมาชิกและกรรมการชุมชนในระยะแรก

โดยรวมชุมชนหลังอาชีวะยังขาดพลังและเป็นฐานเสียงของนักการเมืองทุกระดับ ไม่สามารถ ต่อรองเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้ในระดับชุมชนและเมื่อออกไปสู่เครือข่ายชุมชนแออัดในระดับ จังหวัดจึงไม่เป็นที่รู้จักและยอมรับ

ว่าด้วยทัศนะเรื่อง “ชุมชน”

1. ทัศนะของคนชุมชน ต่อ ชุมชน

คนหลังอาชีวะส่วนใหญ่จะมองว่า "ความเป็นชุมชน" หรือไม่ของหลังอาชีวะหรือที่พวกเขา อยู่อาศัยไม่ได้เป็นปัญหา แต่จะรู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมกับคนอื่น เช่น สภาพความเป็นอยู่, อาชีพ, รายได้, สิ่งแวดล้อม, การศึกษา แต่พฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อภาพพจน์ของชุมชน, ของสังคมและมี ผลกระทบต่อคนอื่น เช่น การมั่วสุม, ยาเสพติด, การทะเลาะวิวาท, การพนัน พวกเขายอมรับว่า พฤติกรรมอย่างนี้มีในชุมชนและไม่อยากให้เกิดขึ้น หรือ ไม่อยากบอกให้ทราบ โดยเฉพาะคน ภายนอกที่มองชุมชนต่ำอยู่แล้ว

ประเด็นที่สำคัญของชุมชนนี้ คือ ทั้งผู้นำและสมาชิก มองไม่เห็นความสามารถหรือ ศักยภาพของคนภายในชุมชน เช่น เรื่องคุรบายน้ำ, ถนน, ไฟฟ้า คนในชุมชนมองว่าเป็นปัญหา ของตนเองและชุมชน แต่ไม่รู้จะแก้ปัญหายังไง คิดว่าเรื่องเหล่านี้ต้องให้องค์กรภายนอกมาช่วย จัดการจึงจะแก้ปัญหได้ และมักเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ๆ ว่าชุมชนอื่นมีผู้นำที่ดี, ชาวบ้านให้ ความร่วมมือชุมชนจึงพัฒนาไปข้างหน้าได้ แต่ปัญหาชุมชนตนเกิดเพราะไม่มีผู้นำที่ดี

2. ทัศนะคนภายนอกต่อชุมชน

มีความหลากหลายแล้วแต่ระดับการมอง บางคนมองว่าเป็นเพราะพวกเขาไม่มีที่อยู่อาศัย ที่ที่อยู่ใกล้แหล่งทำมาหากิน แต่เป็นแหล่งสลัม เพราะมีอบายมุข และมองว่าเป็นชุมชนที่มี ชาวประมงเยอะ มีปัญหาการทะเลาะวิวาท, เม้า-มั่ว, ส่งเสียงรบกวน, น่ากลัว

แนวทางการทำงานในระยะต่อไป

โครงการวิจัยฯ นี้ได้วางแผนที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหลังอาชีวะ โดยการ กระตุ้นจิตสำนึกร่วม และ สร้างให้เกิดความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนมากขึ้น โดย

1. ส่งเสริมกิจกรรมพื้นฐานในการแก้ปัญหาเพื่อเป็นเวทีในการเรียนรู้, การแสดง, การ วิเคราะห์, สรุปบททวน-ย้อนมอง, การได้เห็นคุณค่าในความสามารถมีศักยภาพของคนในชุมชน ในแต่ละบทเรียน หรือแต่ละประสบการณ์ เพื่อค้นหาเป้าหมาย หรือความต้องการของสมาชิกใน ชุมชน

2. ให้ผู้นำเครือข่ายชุมชนแออัดระดับจังหวัดของสงขลา เช่น ผู้นำเก้าเส้งมากระตุ้น ความคิดสร้างการรวมกลุ่ม สมมติฐานในขณะนี้ก็คือ ผู้นำที่มีพื้นฐานเป็นชาวบ้านด้วยกันจะเข้าใจ และสามารถค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนได้ดีกว่านักพัฒนา ซึ่งมีแนวคิดต่างไปโดยการศึกษาและ ภูมิหลังทางสังคม-เศรษฐกิจ

กิจกรรม : เป็นกิจกรรมที่เน้นการรวมกลุ่ม / การสร้างความสัมพันธ์ซึ่งจะส่งผลให้เกิดมิติ ใหม่ของการช่วยเหลือ หรือพึ่งพากันเองในอนาคต เช่น กลุ่มออมทรัพย์, ศาลาชุมชน เป็นต้น

กิจกรรมและแนวทางการพัฒนาระยะที่ 3

1. ที่มา/ภูมิหลังของแผนกิจกรรมในโครงการวิจัยฯ

จากการศึกษาในระยะที่ 2 ได้ค้นพบว่าความสัมพันธ์ของคนหลังอาชีวะจะมีความห่างเหิน กัน มีประเด็น / ปัญหาหรืออยากจะทำกิจกรรมอะไรก็จะไปบอก-ไปเล่าคนนอกชุมชน เมื่อคน นอกคิดเห็นอย่างไรก็จะเชื่ออย่างนั้น ขาดการตรวจสอบข้อมูล / ขาดการเรียนรู้-หาประสบการณ์ , ไม่มีความเชื่อมั่นกันเองภายในชุมชน ต้องระแวงระวังไม่ให้ตัวเองโดดเด่นทั้งด้านความคิดหรือ กิจกรรม กลัวบางคนคิดว่าเขามีอำนาจจะไม่พอใจ ที่ผ่านมาก่อนข้างจะจำนนต่อสิ่งที่ตัวเองไม่ พอใจและเห็นว่าเป็นปัญหา ส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะห่างเหิน เนื่องจากชุมชนนี้มี ผู้อยู่อาศัยเพียงชั่วคราวเพื่อประกอบอาชีพ ซึ่งจะอยู่อาศัยในระยะเวลาไม่นานนัก ส่วนมากจะเป็น ครอบครัวชาวประมงซึ่งมีการหมุนเวียนเข้า-ออกอยู่บ่อยครั้ง แต่คนที่มาตั้งรกรากสร้างบ้านเรือน

อยู่ในนี้มีถึงร้อยละ 60 ตั้งใจจะอยู่ในชุมชนเพราะไม่รู้ว่าจะไปไหนแล้ว แต่คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ระยะเวลาของการมาอาศัยก็ไม่นานนัก ความสัมพันธ์ระหว่างคนเก่ากับคนใหม่จึงยังไม่กลมกลืน ยังต้องอาศัยระยะเวลาในการศึกษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนว่าใครเป็นอย่างไร คนที่อยู่ก่อนก็ยังไม่สามารถ เป็นตัวหลักของชุมชนได้

กิจกรรมที่ผ่านมาของชุมชนที่พยายามทำ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมประเพณี เช่น แห่เทียนพรรษา , วันเด็ก , ปีใหม่ , อาบน้ำคนเฒ่าคนแก่ , ทำคุกกี้บายน้ำ กิจกรรมเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถ ร้อยใจคนหลังอาชีวะได้

จากการศึกษาดังกล่าวจึงพยายามหาแนวทางว่าจะกระตุ้นอย่างไร หรือนำร่องกิจกรรมอะไรที่จะทำให้คนที่มีความผูกพันกัน , เข้าใจกัน ต้องคิดถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและรักถิ่นฐานที่ตัวเองอยู่อาศัยด้วย

จึงได้วางแผนการทำงานในระยะที่ 3 ของโครงการวิจัย ฯ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหลังอาชีวะ โดยการกระตุ้นจิตสำนึกร่วมและสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนมากขึ้น โดยส่งเสริมกิจกรรมพื้นฐานในการแก้ปัญหา เพื่อเป็นเวทีในการเรียนรู้ , การแสดงความสามารถ / ศักยภาพของคนชุมชน , การวิเคราะห์ , การสรุปบทวน-ย้อนมอง การได้เห็นคุณค่าในความสามารถของคนในชุมชนในแต่ละบทเรียนหรือแต่ละประสบการณ์ เพื่อค้นหาเป้าหมายหรือความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกในชุมชน แนวทางดังกล่าวจึงได้ประสานความร่วมมือกับผู้นำเก่าแก่ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่โครงการวิจัย ฯ ศึกษาอยู่ด้วย ในขณะเดียวกันก็มีบทบาทเป็นผู้นำเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดจังหวัดสงขลา (คอช.) มาเป็นผู้กระตุ้นความคิดสร้างการรวมกลุ่ม สมมติฐานในขณะนี้คือ ผู้นำที่มีพื้นฐานเป็นชาวบ้านด้วยกันจะเข้าใจและสามารถค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนได้ดีกว่านักพัฒนา ซึ่งมีแนวคิดต่างไปโดยการศึกษาและภูมิหลังทางสังคม-เศรษฐกิจ

2. วัตถุประสงค์ / เป้าหมายของการทำกิจกรรมที่หลังอาชีวะ คือ

กิจกรรมที่จะมาหนุนเสริมแนวทางการพัฒนาที่วางไว้จะเป็นกิจกรรมที่เน้นการรวมกลุ่ม / การสร้างความสัมพันธ์ซึ่งจะส่งผลให้เกิดมิติใหม่ของการช่วยเหลือหรือพึ่งพากันเองในอนาคต เช่น กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ , กิจกรรมการพัฒนาหรือกิจกรรมที่นำไปสู่การแก้ปัญหาโดยรวมของสมาชิก

3. กระบวนการทำงาน ตามประสบการณ์ของผู้นำเก่าแก่ได้แบ่งการทำงานออกเป็น 2 ช่วงหลัก ๆ คือ

ช่วงที่ 1 : ศึกษาชุมชน / วิถีชีวิต / ปัญหาของชาวชุมชน ตลอดจนความคิดเห็นหรือทัศนคติของชาวชุมชนและวิเคราะห์ชุมชน ซึ่งกระบวนการนี้จะใช้เวลาประมาณ 3 เดือนซึ่งใน

กระบวนการดังกล่าวนี้จะใช้วิธีในการพบปะ-พูดคุยทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม ย่อย เริ่มตั้งแต่การไปทำความรู้จักกับผู้นำ , สมาชิก , เรียนรู้วิถีชีวิตของคนชุมชน , ศึกษาความสัมพันธ์ของคนชุมชน , สรุปและนำข้อมูลมารวบรวมวิเคราะห์กับผู้ช่วยวิจัยฯ ทั้งหมดนี้ก็เพื่อเช็คความคิดเห็นของคนในชุมชนว่าเขาพอใจกับสิ่งที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันหรือไม่ ถ้าไม่พอใจก็ต้องให้คนชุมชนช่วยกันคิดว่าจะทำอย่างไร ซึ่งโดยส่วนใหญ่คนในชุมชนก็อยากให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น จึงได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ชุมชนของเค้าเล่าและที่อื่นๆให้ฟัง จากการพูดคุยได้ค้นพบว่าที่ผ่านมามีคนหลายคนที่รู้ว่าเค้าเองเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาในหลายๆ ด้านเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ในสงขลา แต่ไม่เคยที่จะพยายามเรียนรู้กระบวนการว่าเขาทำกันอย่างไร จนทำให้ชุมชนเขาได้รับการยอมรับจากสาธารณะ ภายหลังจากได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันกับสมาชิกชุมชนแล้ว จะพบว่าปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ , รายได้ , หนี้สิน , ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นปัญหาสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนชุมชน จึงได้แลกเปลี่ยนกันว่าปัญหาพวกนี้ที่ชุมชนอื่นเขามีปัญหาไหม แล้วมีทางออกของปัญหาอย่างไร ผู้นำเค้าเองจึงหยิบยกตัวอย่างกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์มาแลกเปลี่ยน ที่ชุมชนอื่นๆ เขารวมกลุ่มกันเป้าหมายเพื่อรองรับการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในขณะที่สถานการณ์ที่อยู่อาศัยไม่รุนแรงก็จะใช้กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เป็นเวทีในการคิดค้นเรื่องอื่น เช่น การช่วยเหลือกันทางด้านการเงิน , การสร้างสวัสดิการให้กับสมาชิก , กิจกรรมการพัฒนาชุมชน เป็นต้น เพื่อที่จะแก้ปัญหาของสมาชิกกลุ่มและให้เกิดสำนึกต่อสาธารณะในด้านอื่นๆ ในกระบวนการการทำงานดังกล่าว เมื่อผู้นำเค้าเองลงไปอยู่ในชุมชนก็ถูกตั้งคำถามมากมายทั้งจากคนภายในชุมชนและคนนอกชุมชน (ที่เป็นเพื่อนของคนในชุมชน) หลังจากที่ทำทำความรู้จักกับพี่น้องในชุมชนได้พอสมควร จึงพยายามนัดหมายเพื่อจะประชุมบอกเล่าเป็นทางการว่าตัวเองเป็นใคร , มีวัตถุประสงค์อะไรและจะทำอะไรในหลังอาชีวะ เนื่องจากมีการพูดถึงเรื่องนี้กันมากขึ้น คนเริ่มหันหน้าหันตา จึงได้ประสานกับทางประธานและกรรมการชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากมีกระแสว่าผู้นำเค้าเองลงไปอยู่ในชุมชนมีเรื่องการเมืองแอบแฝง , หรือไม่ก็กินเปอร์เซ็นต์ของหน่วยงานใดก็หน่วยงานหนึ่งอยู่ และในขณะเดียวกันก็มีบุคคลท่านหนึ่งซึ่งใกล้ชิดกับนักการเมืองก็พยายามมาบอกกับชาวบ้านว่าอย่าไปยุ่ง , อย่าตั้งเลยกลุ่มๆ บ้ากันเปล่าๆ ไม่มีประโยชน์อะไรเลย เดียวก็ทะเลาะกันเองอีก และบางคนก็สับสนประมาทว่าไม่มีทางที่จะตั้งได้หรือกลุ่มออมทรัพย์คนที่นี่ไม่มีใครให้ความร่วมมือหรือ

ปัญหาในการลงทำงานในระยะแรกๆ นอกจากจะถูกตรวจสอบจากคนใน-นอกชุมชนแล้ว ยังไม่ได้รับความร่วมมือจากกรรมการชุมชน เช่น เมื่อขออนัดพบเพื่อจะพูดคุยทำความเข้าใจ 3 - 4 ครั้งก็จะทำเฉยเมย หลังจากนั้นผู้นำเค้าเองได้บอกกับ

กรรมการชุมชนว่าอยากจะประชุมชาวบ้าน เพื่อไม่ให้เกิดความระแวง / สงสัยในตัวเอง ทางกรรมการจึงนัดชาวบ้านให้มาประชุมแต่ตัวกรรมการเองไปนั่งกินเหล้าไม่ยอมเข้าร่วมประชุมแม้แต่คนเดียว ชาวบ้านมาร่วมประชุมครั้งนั้น 20 กว่าคน เมื่อสังเกตท่าทีของชาวบ้านก็รู้สึกว่พวกเขาไม่สบายใจที่เกิดสถานการณ์เช่นนี้เพราะกรรมการไม่เข้าร่วมประชุมเลย ในขณะที่มีการประชุมอยู่ก็จะถูกแซวจากด้านนอก ว่า จะรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยหรือตั้งกลุ่มออมทรัพย์จะไปรอดหรือ มีคนเมามาพูดติว / พูดก่อกวนอยู่สักพักหนึ่ง (คนนอก) ก็ไม่มีใครจัดการ ในการประชุมก็มีความสนใจจากสมาชิก โดยเฉพาะซักถามเรื่องการรวมกลุ่มออมทรัพย์เขาทำกันอย่างไร ถ้าจะรวมกันบ้างต้องทำอะไร – เป็นไปได้ไหม แต่ในขณะเดียวกันคนทำงานคอยสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมประชุมอยู่ตลอดเวลาและเห็นว่ายังมีความกลัวเกรงใครหรืออะไรสักอย่างหนึ่ง เมื่อประชุมเสร็จก็ได้พูดคุย – ซักถามนอกรอบว่ากลัวใคร คนที่นี้บอกไม่ได้กลัวแต่รำคาญ ซึ่งมีอยู่ 3 – 4 คน ที่มีอำนาจ/อิทธิพลต่อชุมชนนี้ ส่วนประธานซึ่งเป็นผู้นำชุมชนก็ไม่มี ความกลัวตัดสินใจอะไร แต่จะให้คนอื่นมาตัดสินใจแทนเสมอต่อมาจึงทราบว่าคนที่มาพูดก่อกวนและที่คอยแซ่ / ติดตามผู้นำเก้าเส้งเป็นคนนอกชุมชนที่ทางกรรมการชุมชนเชิญมาเป็นที่ปรึกษาชุมชนด้วย จะวางตัวมีอำนาจทำให้ชาวบ้านที่นี้ไม่กล้าแสดงออกไม่ว่าทางด้านความคิด , การตัดสินใจ ซึ่งมองว่านี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชุมชนหลังอาชีวะล้าหลังด้านการพัฒนาว่าที่อื่น ๆ จากการลงพื้นที่ผู้นำเก้าเส้งสังเกตเห็นว่ากรรมการชุมชนไม่เคยเชิญชวนชาวบ้านมาปรึกษาหารือหรือแสดงความคิดเห็นในเรื่องใด ๆ หรือแม้แต่การนำข้อมูลข่าวสารมาบอกเล่าให้พี่น้องชาวชุมชนทราบเลย ถ้าตัดสินใจทำอะไรก็ไม่ค่อยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนภายหลังการประชุมครั้งนั้นแล้ว ก็มีการพูดคุย / ติดตามผู้ที่เข้าร่วมประชุมเพื่อดูว่าเขาคิดอย่างไรต่อการประชุม / ต่อสถานการณ์ครั้งนั้น / ต่อความคิดที่จะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ว่าจะเป็นไปได้หรือไม่หลายคนจึงบอกว่าอยากจะร่วมมือ / อยากรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม แต่กลัวจะมีปัญหา / สร้างความรำคาญกับคนที่ไม่เห็นด้วยจะก่อกวนจะทำให้เกิดความไขว่เขวต่อเพื่อนสมาชิกได้ จึงอยากให้ผู้นำ เก้าเส้งไปหาผู้ใหญ่ (นายกฯ) ที่พวกกรรมการฯ , คนนอกที่ก่อกวนเกิดความเกรงใจ ไม่เคลือบแคลงในตัวผู้นำที่จะมาเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงให้กับชุมชน ผู้นำเก้าเส้งจึงไปพบกับนายกเทศมนตรีฯ เพื่อบอกเล่าวัตถุประสงค์ที่ลงไปทำความเข้าใจ / ถ่ายทอดประสบการณ์กับชุมชนหลังอาชีวะเพราะอยากเห็นเขาได้พัฒนาตัวเอง ไม่มีอะไรเคลือบแคลงและได้บอกเล่าปัญหาและสถานการณ์ที่ตนเองลงหลังอาชีวะให้รับทราบ หลังจากบอกเล่าเจตนาแล้วก็เชิญนายกเทศมนตรีฯ ไปร่วมประชุมกับชาวบ้านในครั้งต่อไป ซึ่งนายกฯ ก็ตกลงจะไปร่วมประชุมด้วย ซึ่งในการประชุมครั้งต่อมานำ เก้าเส้งก็ได้ประสานกับกรรมการชุมชนเพื่อให้มีการนัดหมายชาวบ้านที่มีความสนใจอยากจะ

รวมกลุ่มทำกิจกรรมออมทรัพย์ ครั้งนั้นมีผู้สนใจประมาณ 70 กว่าคนและนายกฯ ก็เห็นดีด้วยกับการที่ผู้นำเก้าแสงได้ลงไปทำงาน เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และช่วยเหลือเพื่อนชุมชนด้วยกัน และ สนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวกัน เพื่อช่วยเหลือกันเอง อย่าคิดพึ่งพาแต่ภายนอก เมื่อร่วมมือ กันได้แล้วก็จะทำให้ชุมชนพัฒนาไปข้างหน้าได้ ซึ่งก่อนจะมีการประชุมในครั้งนั้นทางกรรมการและ ชาวบ้านบางคนก็ยังไม่เชื่อว่าผู้นำเก้าแสงจะกล้าไปเชิญนายกฯ และคณะเทศมนตรีมาร่วมประชุมด้วย บางคนมาร่วมด้วยความตั้งใจ , บางคนแอบมองดูว่าจริงไหม ที่ผู้ใหญ่จะมาและเห็นด้วยกับการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา ปฏิบัติก่อนการประชุม ทางกรรมการไม่ยอมให้ใช้เครื่องเสียงแต่เมื่อเห็นนายกฯ และทีมมาร่วมด้วยจึงให้ใช้เครื่องเสียงและเข้าร่วมประชุมด้วยภายหลังจากผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้ผู้นำเก้าแสงทำบทบาทของความเป็นเพื่อนชุมชนแล้ว และด้วยความตั้งใจที่อยากเห็นชุมชนหลังอาชีวะได้พัฒนาตัวเองอย่างเพื่อนเขา สถานการณ์ภายในเริ่มมีบรรยากาศที่ดีขึ้น แต่ไม่ใช่ว่าจะราบรื่นอย่างที่คิด ต้องอดทนและเข้มแข็ง เพราะอยากให้เห็นในสิ่งที่ตัวเองตั้งไว้ ชาวชุมชนเริ่มหันหน้า/จับกลุ่มมาพูดคุยกันมากขึ้นและอยากจะทำตั้งกลุ่มฯ เพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยในอนาคตและอยากมีเพื่อนอย่างชุมชนอื่น

ช่วงที่2 : การดำเนินการรวมกลุ่มกิจกรรม เมื่อมีกลุ่มคนที่สนใจจะรวมกลุ่มกันคนทำงานจึงใช้กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เป็นเงื่อนไขในการทดสอบกับชุมชนหลังอาชีวะ เพื่อให้กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เป็นเวที-เป็นศูนย์กลางในการสร้างความสัมพันธ์ของคนชุมชน เพื่อให้เกิดมิติใหม่ของการช่วยเหลือกัน หรือพึ่งพากันเองในอนาคต ซึ่งกิจกรรมนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในภายภาคหน้า

ก่อนที่จะเลือกกิจกรรมออมทรัพย์มาทดลองกับชุมชนหลังอาชีวะ ก็ได้วิเคราะห์ร่วมกันระหว่างผู้นำเก้าแสงกับผู้ช่วยวิจัยว่ากิจกรรมนี้จะเป็นเครื่องมือเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสมมุติฐานที่ว่าหลังอาชีวะเป็นเพียงแค่ชุมชน จะเป็นชุมชนได้จริงหรือไม่ และพยายามทบทวนว่าทำไมโครงการทำคุรบายน้ำจึงไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งๆ ที่กระบวนการขั้นตอนของโครงการเป็นโครงการที่ดีโครงการหนึ่ง เหตุผลหนึ่งที่คิดวิเคราะห์กันว่าจะเป็นไปได้ คือ คนชุมชนเองขาดการรวมกลุ่มกันมาก่อน ไม่เคยรู้จัก/ไม่เรียนรู้ซึ่งกันและกันในบริบทต่างๆ มาก่อน เมื่อมาทำกิจกรรมร่วมกันเกิดความระแวงต่อกัน , ต่างมีวิถีกิจกรรมจึงไม่บรรลุดุฏประสงค์

เมื่อมาพิจารณาดูกิจกรรมประเพณีหรือกิจกรรมการรักษาความสะอาดที่ชุมชนพยายามจะทำ ก็ยังเป็นกิจกรรมที่ไม่มีผลต่อการสร้างสำนักของการอยู่ร่วมกันของคนที่นี่ได้ ต่างคนต่างอยู่กันเหมือนเดิม ไม่มีใครกล้าจะทำอะไร , ต่างคนต่างกลัวต่างระแวงต่อกัน ขาดความต่อเนื่องของกิจกรรม ไม่เห็นจุดหมายปลายทางของกิจกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่

ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลที่สืบเนื่องทำให้สนใจที่จะทดสอบกระบวนการพัฒนาว่า กระบวนการแบบไหนจึงเหมาะสมกับหลังอาชีวะ

กิจกรรมการรวมกลุ่มออมทรัพย์ จึงถูกหยิบยกมาเป็นเครื่องมือในการทดสอบชาว ชุมชนหลังอาชีวะ ซึ่งตามประสบการณ์การรวมกลุ่มกันในนาม “กลุ่มออมทรัพย์” จะ สามารถสร้างเป็นเวทีให้คนมาร่วมกันคิด / แลกเปลี่ยน / เรียนรู้ / หาประสบการณ์จาก การทำกิจกรรมร่วมกันได้ เพราะการรวมกันเป็นกลุ่มนั้นต้องอาศัยสมาชิกมีส่วนร่วม เป็นหลัก ร่วมคิดในเรื่องกติกา / ข้อตกลงการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม / ต้องมาคิด เรื่องการบริหาร-จัดการ / การดำเนินงานของกลุ่มต้องกำหนดให้มีวาระที่ทำให้สมาชิก ของกลุ่มมาพบกันทุกเดือน โดยนำเงินฝากสัจจะที่ทุกคนตกลงร่วมกันมาส่งทุกเดือน อย่างน้อยได้พบปะกัน / พูดคุย-แลกเปลี่ยน-เล่าสู่กันฟังและที่สำคัญเป็นกิจกรรมที่มี ความต่อเนื่อง

เมื่อมีประเด็นที่ส่งผลกระทบ / ปัญหาต่อสมาชิกกลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ก็ต้องแปร สภาพเป็นเวทีของสมาชิกที่จะได้มาถกเถียง-แลกเปลี่ยน / วิเคราะห์และตัดสินใจ ร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ไม่เน้นให้ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียว แต่ จะเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นหลัก

ต่อจากนั้นมา จึงมีการประชุมผู้ที่สนใจอยากรวมกลุ่มฯ และหาทีมงานเฉพาะกิจ ซึ่งให้สมาชิกคัดเลือกมีจำนวน 9 คน ทำภาระกิจไปศึกษา-หาประสบการณ์จากชุมชน อื่น และทำหน้าที่ยกร่างระเบียบกติกาของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เมื่อมีการยกร่าง ระเบียบกติกาของกลุ่มฯ เสร็จแล้ว กระบวนการต่อไปต้องนำเสนอต่อสมาชิก ถ้า เห็นชอบก็จะดำเนินการกลุ่มฯ หากสมาชิกไม่เห็นชอบต้องปรับปรุงตามที่สมาชิก ต้องการใหม่อีกครั้ง ซึ่งในช่วงนี้ผู้นำเก่าแก่ได้ประสานกับทีม ศอช. ให้มาเป็นพี่เลี้ยง ช่วยถ่ายทอดประสบการณ์ , จัดระบบการดำเนินงาน , การบริหาร , ระบบบัญชีให้กับพี่ น้องชุมชนหลังอาชีวะ

ในขณะเดียวกันก็ยังมีคนที่คอยยุยง ก่อกวนและสบประมาทอยู่ตลอดเวลา แต่ ไม่ได้ทำให้เกิดความหวั่นไหวของผู้ที่มีความตั้งใจมากนัก แต่ยังผลให้กลุ่มคนเหล่านี้ที่ จะรวมกลุ่มมีความมุ่งมั่นมากขึ้น โดยพยายามพูดคุย ทำความเข้าใจ ประชุมร่วมกัน ก่อนลงมือทำกิจกรรมกลุ่มฯ ประมาณ 7 ครั้ง ซึ่งกว่าจะเกิดกิจกรรมออมทรัพย์ต้อง ใช้เวลาในการทำงานถึง 4 เดือน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน – กันยายน 2543 มีการ ปรับกลยุทธ์กันตลอดเวลาตามสถานการณ์

จนกระทั่ง 1 ตุลาคม 2543 เกิดกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยมีสมาชิก เริ่มต้น 61 คนในเดือนแรก เดือนที่สองที่มีการรับสมัครสมาชิกเพิ่มเป็น 65 คน

หลังจากนั้นปีได้รับสมัครสมาชิก ในระหว่างปีมีการลาออก จำนวน 3 คน และเมื่อเดือนมิถุนายน 2544 กลุ่มออมทรัพย์หลังอาชีวะ ได้สมัครเป็นสมาชิกของเครือข่ายศูนย์ประสานงานกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนแออัดสงขลา หรือ คอช. นอกจากนี้ ยังสมัครเป็นสมาชิกกองทุนรวมของ คอช. ด้วย นั้นหมายถึงการสมัครเพื่อต้องการเป็นเพื่อนกับชุมชนอื่นในระดับเครือข่ายและต้องการนำเงินของกลุ่มมาฝากในระดับเครือข่ายเพื่อจะได้ช่วยเหลือกันในอนาคตด้วย

4. ผลของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนหลังอาชีวะ

ในเดือนกันยายน 2544 ทางทีมศึกษาวิจัยฯ , ผู้นำเก่าแก่และแกนนำกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้ปรึกษารื้อกันว่าจะมีการสรุปประเมินผลร่วมกันของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนหลังอาชีวะในรอบ 2 ปีที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างในชุมชน ซึ่งทุกส่วนก็เห็นด้วยและตกลงให้กลุ่มออมทรัพย์เป็นเจ้าภาพในการจัดเวทีดังกล่าว ซึ่งจัดให้มีเวที 2 ครั้ง คือ ครั้งแรก สรุป-ประเมินผลจากสมาชิกของชุมชน ส่วนครั้งที่สอง เฉพาะสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งครบรอบการทำกิจกรรมร่วมกัน 1 ปี

4.1 เวทีแรก มีทั้งสมาชิกกลุ่มฯและสมาชิกทั่วไปของชุมชนเข้าร่วม จำนวน 50 คน สิ่งที่สมาชิกสะท้อนมากที่สุด คือ

4.1.1 ชุมชนพวกเขายังไม่ค่อยมีความสามัคคี ต่างคนต่างอยู่ สมาชิกไม่ค่อยรับรู้ข้อมูลข่าวสาร มีเสียงตามสายก็ไม่เคยใช้ให้เกิดประโยชน์ กรรมการชุมชนก็พยายามชี้แจงว่าเครื่องมันเสีย สมาชิกก็พยายามกระซิบบว่าเครื่องเสียมานานแล้วแต่ยังไม่คิดว่าจะทำอย่างไรให้เสียงตามสายสามารถใช้ประโยชน์ได้

สมาชิกจึงได้เสนอแนวทางเพื่อจะแก้ปัญหาความไม่สามัคคีของคนในชุมชน คือ ให้มีบอร์ดข้อมูลข่าวสาร , เสียงตามสายที่เสียให้เอาไปซ่อมโดยพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ , ให้มีการประชุมสมาชิกของชุมชนเมื่อมีประเด็น / ปัญหา

สมาชิกคาดหวังว่าเมื่อทุกคนในชุมชนรับรู้ข้อมูลข่าวสารแล้ว ความร่วมมือของคนในชุมชนอาจจะดีขึ้นตามลำดับ

4.1.2 สิ่งส่งผลให้สมาชิกในชุมชนพอใจที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในรอบ 2 ปีที่ผ่านมา (2543-2544) คือ

- 1) ศาลาชุมชน การได้มาของศาลาชุมชนในหลังอาชีวะเป็นความบังเอิญที่อีกชุมชนหนึ่งไม่พร้อม เทศบาลจึงเอาโครงการดังกล่าวลงมาให้หลังอาชีวะ

เพราะเห็นว่ามีที่ว่างและทางชุมชนก็ไม่ขัดข้อง แล้วเทศบาลเป็นหน่วยงานที่จัดการให้หมดตั้งแต่เรื่องงบประมาณ , การก่อสร้าง , การถมที่ เป็นต้น ส่วนกรรมการชุมชนจะเคลียร์พื้นที่กับพี่น้องชุมชนคนที่จับจองที่ไว้และอำนวยความสะดวกเมื่อมีการก่อสร้างเท่านั้น งบประมาณในการก่อสร้าง 150,000 บาท เป็นงบประมาณที่ได้ จากโครงการมียาชาวาที่ผ่านมาให้ท้องถิ่นบริหาร-จัดการ เมื่อถามความรู้สึกของชาวบ้านว่าคิดเห็นอย่างไรต่อประเด็นศาลา ก็ชมว่าดีแต่ไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ซึ่งต่างจากชุมชนอื่นที่สร้างศาลาชุมชนด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ซึ่งหลังอาชีวะได้ศาลาชุมชนมาโดยไม่ต้องออกแรงคิด-ออกแรงทำ

- 2) คุรบายน้ำ และถนนก็เช่นเดียวกัน ได้งบประมาณมาดำเนินการ 3 แสนกว่าบาท ทั้งสองประเด็นที่กล่าวมาคนที่รับรู้ คือ กรรมการชุมชน ส่วนสมาชิกในชุมชนจะน้อยมากที่รับรู้และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว แต่ทั้งสองเรื่องไม่ได้ขัดกับความต้องการของสมาชิก ซึ่งได้สะท้อนไว้ในการสำรวจข้อมูลงานวิจัยของโครงการฯ ว่าเป็นความต้องการในอันดับต้นของสมาชิกชุมชน แต่การได้มาทั้งสองอย่างไม่ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ , ประสบการณ์ , ความรัก-ความสามัคคีของสมาชิกเลย เนื่องจากไม่มีใครพูดถึงประเด็นนี้ เพียงแต่พอใจที่ทำให้สภาพทางกายภาพของชุมชนดีขึ้น
- 3) ไฟฟ้า การได้มาของไฟฟ้าภายในชุมชนระหว่างหัวซอยกับท้ายซอยจะมีความต่างกัน ท้ายซอยจะรวมกันไปขอไฟก่อน จำนวน 7 หลังคาเรือน เมื่อได้มาแล้วก็แยกกันเดินสายไฟบ้านใครบ้านมัน เฉลี่ยค่าใช้จ่ายหลังละ 6,000-7,000 บาท เนื่องจากมีความห่างไกลกับเสาไฟหลักของการไฟฟ้าส่วนหัวซอย ซึ่งทำเรื่องขอไฟรวมกัน 29 หลังคาเรือน ช่วยกันเฉลี่ยค่าใช้จ่ายตกหลังคาเรือนละ 1,200 บาท

ประเด็นเรื่องไฟฟ้า ซึ่งเป็นประเด็นที่สมาชิกที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ได้บทเรียนว่าถ้าไม่รวมกันไปขอเป็นกลุ่มก็จะได้ เมื่อรวมกันแล้วค่าใช้จ่ายก็จะถูกลง แต่ก็ยังได้ไฟฟ้าที่เป็นมิเตอร์ชั่วคราว ราคาจะต่างจากบุคคลทั่วไปในสังคม เนื่องจากหน่วยงานรัฐจะอ้างว่าเป็นปัญหาเรื่องที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของการรถไฟฯ ทำให้ใช้แบบนี้ไปก่อนเพื่อได้แบ่งเบาภาระค่าไฟไปได้ส่วนหนึ่ง จะให้ใช้ไฟฟ้า มิเตอร์ถาวรก็ต่อเมื่อการรถไฟฯ อนุญาตให้เช่าที่ดิน มีหลักฐานชัดเจนก่อน

เมื่อผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาเปรียบเทียบจากการสำรวจเมื่อกรกฎาคม 2542 พบว่าขณะนั้น สิ่งที่คนชุมชนต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนมากที่สุด คือ เรื่องสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า , ถนน , ระบายน้ำ และประปา) ร้อยละ 39.33 % , รองลงมาความร่วมมือ / ความสามัคคีของคนในชุมชนร้อยละ 23.60 , อยากให้มีศาลาชุมชน 14.61 ถัดไปต้องการได้ผู้นำที่เข้มแข็ง , สนใจปัญหาของชุมชน กล้าคิด กล้าตัดสินใจ 13.48

ส่วนปัญหา-อุปสรรคที่ทำให้ชุมชนไม่น่าอยู่ ขณะนั้นตอบว่า เพราะต่างคนต่างอยู่ไม่ร่วมมือกัน ร้อยละ 43.75 , ยาเสพติด-การพนัน 19.79 , ผู้นำชุมชนขาดความเป็นผู้นำ ไม่สนใจปัญหาชุมชนร้อยละ 11.46

เมื่อพิจารณาข้อมูลกับสิ่งที่ชุมชนสะท้อนนั้น จะเห็นว่าถึงแม้ปัญหาสาธารณูปโภคและสภาพทางกายภาพของชุมชนดีขึ้น แต่สิ่งที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้นภายใน คือ ความสามัคคี - ความร่วมมือของคนชุมชน , ไม่ระแวงต่อกัน สมาชิกได้มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะจากบอร์ดข้อมูลข่าวสาร , เสียงตามสายหรือการประชุมจึงจะทำให้บรรยากาศของการอยู่ร่วมกันดีขึ้น ทำให้ชุมชนน่าอยู่มากกว่านี้

4.2 เวทีที่สอง เป็นการประเมินผลกลุ่มออมทรัพย์ที่มีเฉพาะสมาชิกเท่านั้นใน 28 ครั้วเรือนผลเป็นดังนี้

4.2.1 ในจำนวนสมาชิกของชุมชนซึ่งมีประมาณ 120 หลังคาเรือน อย่างน้อย 28 ครั้วเรือนจำนวน 62 คนที่ตกลงรวมกันเป็นกลุ่มๆ ที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ต้องการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเองให้ดีและมีความมั่นคงในอนาคต ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ได้คิดกติกาของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มในนามกลุ่มออมทรัพย์หลังอาชีวะ ซึ่งในระยะที่สถานการณ์ที่อยู่อาศัยไม่รุนแรงก็ใช้กลุ่มออมทรัพย์เป็นเวทีให้สมาชิกได้ปรึกษาหารือกัน / ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารโดยเฉพาะเรื่องที่อยู่อาศัย และในระเบียบของกลุ่มให้โอกาสผู้ที่เป็สมาชิกที่มีอายุครบ 6 เดือน สามารถกู้ยืมเงินของกลุ่มได้ แต่เมื่อถึงเวลาไม่มีใครกู้จึงมีการปรึกษาหารือกันว่าทำไม สมาชิกส่วนใหญ่ลงความเห็นว่ในหนึ่งปีแรกขอให้เอาใจมารวมกันก่อน ส่วนใครจะกู้ยืมก็ค่อยมาจัดการตามข้อตกลงภายหลังครบรอบปีบัญชี ที่ผ่านมในหนึ่งปีก็ไม่มีใครไว้วางย / ก่อให้เกิดปัญหาใดๆ แต่มีการพูดคุยกันว่าใน 28 ครอบครัวนี้ซึ่งเป็นกลุ่มเล็กๆ ถ้ามีความห่วงใวไม่มั่นคง ตามกระแสของคนที่ไม่เห็นด้วยที่พยายามยุยง อาจจะต้องล้มเลิกกลุ่มๆ แต่ในหนึ่งปีกลุ่มนี้ก็ยังไม่พิสูจน์ได้ว่าสามารถยืนอยู่ได้ ส่วนอนาคตจะเป็นอย่างไรก็ยังไม่มีการกล้ารับประกัน

- 4.2.2 สมาชิกได้มีการประเมินว่าพวกเขาได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเพิ่มมากขึ้น เช่น ข่าวสารเรื่องสถานการณ์ที่อยู่อาศัย , กองทุนต่างๆ ข่าวความเคลื่อนไหวของเพื่อนชุมชนอื่น เรื่องราวเหล่านี้จะมีโอกาสได้รับรู้จากผู้นำเก้าอี้ที่มากบอก / เล่า / แลกเปลี่ยนและข้อมูลที่ตัวแทนกลุ่มมารับรู้จากเครือข่าย , และการเข้าร่วมเวทีต่างๆ กับเพื่อนชุมชนอื่น
- 4.2.3 เกิดเงินออมร่วมกัน ซึ่งมีประมณห้าหมื่นกว่าบาท ซึ่งเงินที่ออมไว้จะได้ช่วยเหลือกันในโอกาสต่อไปโดยให้กู้ยืมดอกเบี้ยถูก ซึ่งดอกผลกำไรที่กลุ่มคิดไว้จะนำไปเป็นกองทุนสวัสดิการให้กับสมาชิกในโอกาสต่อไป อย่างที่ชุมชนอื่นเขาทำกัน
- 4.2.4 สมาชิกจะเป็นกังวลว่ากลุ่มๆ ของเขาจะนำพาไปถึงจุดมุ่งหมายโดยเฉพาะเรื่องที่อยู่อาศัยได้หรือไม่ ยังขาดความเชื่อมั่นเพราะใจของสมาชิกยังไม่เป็นหนึ่งเดียว ยังมีคนที่มาพูดทำให้ไม่แน่ใจ เช่น เจ้าหน้าที่ของการรถไฟ ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนมาตั้งคำถามว่าใครจะให้เขาที่เขาเป็นเจ้าหน้าที่ยังไม่รู้เรื่อง “ ไม่มีทางที่การรถไฟจะให้เขายาว นอกจากปีต่อไป” ซึ่งสร้างความสับสนให้กับชาวชุมชนและตั้งข้อสังเกตกับสิ่งที่ขบวนเครือข่ายสลัม 4 ภาคกำลังเคลื่อนไหวอยู่

จึงสรุปกันว่ากลุ่มออมทรัพย์หลังอาชีวะเองต้องสร้างความมั่นใจให้สมาชิก โดยให้มีเวทีเรียนรู้ / หาประสบการณ์ / แลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ อีก แค่นี้ไม่สามารถทำให้สมาชิกมั่นใจได้ ความรู้ความเข้าใจที่มีไม่สามารถสื่อให้คนในชุมชนมั่นใจหรือเชื่อถือได้ เรียกร้องให้เครือข่ายและเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้มาเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง

ภายหลังจากการจัดเวทีทั้ง 2 ครั้งแล้ว ทางทีมที่จัดเวทีจึงได้มีการประเมินกันว่าสาเหตุที่ทำให้สมาชิกของกลุ่มฯ / ชุมชนไม่ค่อยมีความมั่นใจในเรื่องที่กำลังดำเนินการอยู่จะไปสู่จุดมุ่งหมายได้หรือไม่ ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ตัวแทนที่เคยร่วมกิจกรรมกับเครือข่าย / ขบวนสลัมภาคใต้ไม่เคยจริงจัง / ไม่ต่อเนื่อง / ไม่เชื่อมั่นต่อความเป็นขบวน ข้อมูล-ข่าวสารจึงตกๆ หล่นๆ ตามเพื่อนไม่ทันจะคอยดูเพื่อนก่อน ประกอบกับที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับผู้ที่คิดว่าตัวเองมีความรู้ / คิดว่าตัวเองมีอำนาจ-ชุมชนเองก็ไม่มี ความหนักแน่นอยู่แล้ว ปัจจัยเหล่านี้มีผลทำให้ชุมชนอ่อนแอ

ข้อคิดเห็นต่อการทำงานพัฒนาชุมชนหลังอาชีวะโดยผู้นำเก้าอี้

ช่วงแรกของการลงชุมชน รู้สึกไม่มีเพื่อน/ถูกสืบเสาะว่าเป็นใคร, มาจากสายใคร , มีสายตาที่ไม่ไว้วางใจ, เพื่อผลประโยชน์อันใด ในใจคิดว่าจะทำงานได้สักกี่เปอร์เซ็นต์เพราะ

บรรยากาศไม่ค่อยดีทั้งๆ ที่เป็นคนชุมชนเหมือนกัน ระยะหลังเมื่อชาวบ้านเริ่มคุ้นเคย ปฏิบัติของชุมชนเริ่มดีขึ้นแต่ยังไม่ไว้วางใจ

ต่อมาเริ่มดีขึ้น มีการทักทายเมื่อพบเห็นที่ไหน เห็นความเป็นกันเองมากขึ้นเมื่อมีการรวมกลุ่มๆ เพราะการจัดตั้งกลุ่มๆ จะมีความเป็นระบบประชาธิปไตย สมาชิกมีส่วนร่วม , มีสิทธิ์ในการคิด-การเสนอได้ มีบรรยากาศการล้อมวงมาพูดคุย-แลกเปลี่ยน ซึ่งต่างจากอดีตที่ไม่มีบรรยากาศแบบนี้เลย

เปรียบเทียบกิจกรรมการสร้างศาลาชุมชน ซึ่งเป็นงบประมาณชาวบ้านประมาณแสนห้าหมื่นบาท ทางชุมชนได้ว่าจ้างคนภายนอกทำ ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน กรรมการ(ทางการ)เป็นผู้จัดการ ซึ่งศาลาชุมชนกว้าง 5 เมตร ยาว 12 เมตร การได้มาของศาลาเนื่องจากชุมชนศาลาห้วยยางไม่มีความพร้อม ทางเทศบาลจึงย้ายให้มาทำที่หลังอาชีวะ โดยชุมชนไม่ต้องเขียนโครงการ จึงทำให้ไม่เกิดสำนึกในการดูแล / เป็นของตัวเอง

กิจกรรมการทำถนนและคูระบายน้ำ ที่ได้งบประมาณ ซึ่งเริ่มทำเดือนตุลาคม 2543 สำนึกการมีส่วนร่วม / การสร้างความสัมพันธ์ต่อการทำกิจกรรม / การตรวจสอบไม่มี

บทบาทของผู้ช่วยวิจัยในระยะที่ 3

ผู้ช่วยวิจัย มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของผู้นำเก่าแก่ในการทำงาน , สนับสนุนเครื่องมือในการทำงาน เช่น ข้อมูล , งบประมาณ , ร่วมวิเคราะห์ชุมชน , ติดตามความเคลื่อนไหวภายในชุมชน และติดตามการทำงานของผู้นำเก่าแก่ ซึ่งทางโครงการฯ ได้เปิดตัวไว้ชัดเจนกับชาวชุมชนในที่ประชุมว่าจะตามดูชุมชนหลังอาชีวะว่าจะเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างใน 2 ปี ที่ทางโครงการฯ กำลังศึกษาและจะดูว่ามีปัจจัยอะไรที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง อีกประการหนึ่ง ในการติดตามดูกระบวนการทำงานของผู้นำเก่าแก่ บางครั้งผู้นำลืมไปว่าตัวเองกำลังทำงานในชุมชนหลังอาชีวะเพื่อนำไปสู่เป้าหมายให้คนในชุมชนเกิดสำนึกร่วมกัน กิจกรรมที่จะสนับสนุนต้องนำสู่การมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นหลัก ซึ่งบางครั้งการทำงานไหลตามกระแสผู้นำของชุมชนหลังอาชีวะ เช่น เมื่อผู้นำเก่าแก่ไปอยู่ในช่วงกำลังจะสร้างศาลาชุมชน ซึ่งจะต้องเคลียร์พื้นที่โดยเฉพาะกับคนที่จับจองที่ดินไว้ ช่วงนั้นมีปัญหาระหว่างทำที่ของผู้นำชุมชนกับเจ้าของที่ดินที่จับจองไว้ ผู้นำเก่าแก่ก็ไปเคลียร์กับผู้จับจองที่ดินไว้จนเขายอมให้ที่ดินตรงนั้นทำเป็นศาลาชุมชน เขาบอกที่ให้เพราะเห็นแก่ผู้นำเก่าแก่ที่มาพูด โดยความคิดช่วงนั้นไม่ใช่ยกให้เป็นที่สาธารณะ

เมื่อสร้างศาลาเสร็จ ผู้นำเก่าแก่ก็ไปตั้งคำถามว่าทำไมไม่ทำห้องน้ำ , ทำไมไม่กันไว้เป็นที่เก็บของ เมื่อผู้นำชุมชนหลังอาชีวะเห็นด้วยในข้อคิดเห็นของผู้นำเก่าแก่จึงบอกว่าเงินไม่มี ไม่รู้จะเอามาจากไหน ผู้นำเก่าแก่ก็พยายามช่วยคิด ช่วยเขียนโครงการให้ไปเสนอองค์การบริหารส่วน

ท้องถิ่น พยายามมาคุยเพื่อจะเอาเงินจากโครงการฯ วิจัยไปช่วย จึงได้มีการแลกเปลี่ยนกันว่าในความเป็นจริงแล้วเรื่องนี้เป็นความต้องการของใคร โครงการที่ผู้นำเก่าเสี่ยงช่วยคิด/เขียนมีใครเคยไปติดตามไหม ถ้าโครงการวิจัยฯ ไปร่วมสนับสนุนจะส่งผลให้กระบวนการที่กำลังทำอยู่ในหลังอาชีวะไปสู่เป้าหมายได้ไหม เมื่อมีการทบทวน / วิเคราะห์ร่วมกันเห็นว่า ไม่สามารถทำให้ไปสู่วัตถุประสงค์ของการลงทำงานในหลังอาชีวะได้ จึงปรับบทบาทของตัวเองไม่ไปกระตุ้นในเรื่องนี้ แต่ถ้าคนในชุมชนส่วนใหญ่มีความต้องการและเห็นประโยชน์ของการใช้ศาลาชุมชน มีการลงขันกันทำเพิ่มเติม โครงการฯ วิจัยจะร่วมสนับสนุนด้วยส่วนหนึ่ง แต่มีเงื่อนไขว่าต้องมีกระบวนการให้สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดและทำร่วมกันด้วย หลังจากนั้นประเด็นนี้ก็เงียบไป ศาลาไม่เคยได้ใช้ประโยชน์เลย เป็นเวลาเกือบปี มาใช้ครั้งแรกเมื่อมีเวทีประเมินผลกลุ่มออมทรัพย์ที่มีทีมวิจัยลงไปร่วมด้วย ซึ่งสมาชิกจะมาก หน้าบ้านกรรมการไม่สามารถจะประชุมได้จึงไปใช้ที่ศาลาชุมชน และกลุ่มออมทรัพย์ก็คิดว่าต่อไปกลุ่มออมทรัพย์จะมาทำงานในศาลาชุมชนทุกเดือน และจะรับผิดชอบดูแลร่วมกับสมาชิกชุมชนด้วย

ซึ่งในประเด็นเหล่านี้ ถ้าผู้ช่วยวิจัยไม่ได้ติดตามความเคลื่อนไหวของชุมชนและผู้นำที่ลงไปทำงาน คิดว่าผู้นำเก่าเสี่ยงจะเป็นตัวหลักในการหาเงินให้ชุมชนหลังอาชีวะได้ต่อเติมศาลาชุมชนเนื่องจากมีประสบการณ์ แต่คนชุมชนหลังอาชีวะจะไม่ได้ประสบการณ์หรือบทเรียนอะไรเลย ซึ่งผู้นำเก่าเสี่ยงก็ยอมรับหลังจากนั้นว่าที่ทำอย่างนั้นก็เพราะอยากเห็นการใช้ประโยชน์มากกว่าการมีตัวอาคารเกิดขึ้นเฉยๆ เมื่อยุติบทบาทของตัวเอง จะเห็นว่าไม่มีใครคิดถึงเรื่องนี้เลย แม้แต่งบประมาณที่ทำโครงการฯ ไปก็ยังคิดไม่ชัดว่าจะใช้ทำอะไรเท่าไร-อย่างไร

ส่วนที่เป็นจุดเด่นของผู้นำเก่าเสี่ยง คือ จะมีข้อมูลที่ชัด มนุษย์สัมพันธ์ดี คนชุมชนจะไวใจเห็นว่าเป็นเพื่อนชุมชนด้วยกัน แต่ที่เป็นจุดอ่อนที่เพื่อนกังวลใจช่วงแรกก็คือกลัวว่าผู้นำเก่าเสี่ยงจะมีการเมืองแอบแฝง เพราะเคยสนับสนุนนักการเมืองบางคน , บางกลุ่ม ซึ่งคนชุมชนทั่วไปจะรู้กัน

จากการติดตามการทำงาน / บทบาทของผู้นำเก่าเสี่ยง จะเห็นว่า การจะจับประเด็นอะไรไปสู่กิจกรรมตามเป้าหมาย มีกระบวนการวิเคราะห์ชุมชนที่ผ่านการลงไปสัมผัสกับชุมชนจริงๆ แล้วสังเกตพฤติกรรมของสมาชิก , ผู้นำชุมชนว่าคิดเห็นอย่างไร ตั้งคำถามเพื่อการแลกเปลี่ยนสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เรียนรู้วิถีชีวิตปัจจัยรอบข้างชุมชนว่าสัมพันธ์กันอย่างไร และพยายามนำประสบการณ์ของตนเองที่เคยผ่านกระบวนการพัฒนา / การวิเคราะห์มาแล้วมาใช้ในการทำงาน

เมื่อเห็นว่าทำไปแล้วมีปัญหา / ยังมีอุปสรรคก็คิดหาเครื่องมือเพื่อไปสู่เป้าหมาย เช่น รู้ว่าคนในชุมชนเชื่อ-เคารพผู้หลักผู้ใหญ่ / คนข้างนอกที่มีอำนาจเหนือกว่า ดังที่มีการเชิญเจ้าหน้าที่ของเทศบาลไปพบสมาชิกของชุมชนทำให้ลดการขัดขวางได้ เชิญทีมงาน คอช. เพื่อไปร่วมแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์ / เป็นพี่เลี้ยง

เมื่อมีปัญหาจะทำกระบวนการอย่างไรให้ไปสู่เป้าหมายก็มาปรึกษากับทีมวิจัยหรือเจ้าหน้าที่ของโครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนเครื่องมือ

บทเรียนที่ได้จากการลงทำงานในชุมชนหลังอาชีวะ โดย ผู้นำเก่าแสง

1. ได้เรียนรู้ / ได้ประสบการณ์การทำงาน / การใช้เครื่องมือต่างๆ มาช่วย ด้วยตัวเองว่าไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องมีเป้าหมายชัดเจน / ต้องคิด-วางแผนในการทำงานตลอดเวลา
2. รู้สึกภูมิใจที่ชาวบ้านเกิดการรวมตัว / ตื่นรู้ / รวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน อยากรู้ข้อมูล-ข่าวสารทั้งภายในและภายนอก
 - ภูมิใจที่เห็นพี่น้องชุมชนรู้จักที่จะเอาปัญหามาขบคิด และหาทางแก้ไขโดยเฉพาะปัญหาที่อยู่อาศัย
 - ดีใจที่เห็นพี่น้องชุมชนหลังอาชีวะคิดอยากจะมีเพื่อน อยากมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่าย ศ.อ.ช.
3. เริ่มเห็นการก้าวข้ามของชุมชน สู่ ชุมชน โดยสังเกตจากปฏิกิริยาของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ที่เริ่มมีการปรึกษารื้อกัน เช่น การขอย้ายเสาไฟฟ้าให้ลงชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาของคนในชุมชนเอง มีการลงขัน มีการส่งตัวแทนไปพบและเจรจากับการไฟฟ้า
ซึ่งผลของการรวมตัวกันทำให้มีไฟฟ้าใช้แล้วประมาณ 40 ครอบครัว จากเดิมคนส่วนใหญ่ของชุมชนต้องซื้อ / ต่อพ่วงจากคนอื่น
4. เห็นว่าชุมชนถ้าไม่มีการปิดหู-ปิดตา มีโอกาสที่จะพัฒนาได้ / สร้างการยอมรับต่อสาธารณะได้แต่อาจจำเป็นต้องมีคนคอยกระตุ้น
5. กิจกรรมที่มีอย่างต่อเนื่องเท่านั้นที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ ซึ่งเปรียบเทียบกับกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ กับ ศาลาชุมชน , ถนนและคุระบายน้ำ ซึ่งความรู้สึกของสมาชิกในชุมชนจะต่างกัน
6. ชุมชนที่ยอมรับคนข้างนอก ผู้ที่ลงไปทำงานต้องวิเคราะห์และควรรู้ว่าจะประสานใคร คนในชุมชนจึงไม่ขัดขวาง และยอมรับว่าการรวมกลุ่มจะส่งผลอย่างไรในอนาคตของชุมชน

สรุปผลการทำกิจกรรมในระยะที่ 3

ผลของการทำงานของผู้นำเก่าแก่ จะพบว่าในกลุ่มคน 28 ครอบครัว มีความเป็นเพื่อนกันมากขึ้นซึ่งสมาชิกสะท้อนไว้ชัดว่าเมื่อก่อนเขาไม่เคยจับกลุ่มคุยกันกลัวเพื่อนจะว่านินทาแต่มาระยะหลังเมื่อได้ทำกิจกรรมร่วมกันบรรยากาศของการอยู่ร่วมกันดีขึ้น เช่น เห็นการล้อมวงคุยกัน , การปรึกษากัน , หยอกล้อกัน บางคนบอกว่าเมื่อก่อนไม่กล้าพูดเล่นกันเพราะไม่รู้ว่าใครคิดอย่างไรแต่เดี๋ยวนี้ดีขึ้น ภายในกลุ่มเมื่อมีสถานการณ์เรื่องที่อยู่อาศัยก็จะปรึกษา –หารือกันว่าพวกเขาจะอย่างไร บางครั้งก็ไปร่วมเวทีของเครือข่ายฯ เมื่อเข้าร่วมกับเครือข่ายเขาจะบอกว่าเขามาเรียนรู้ ไม่ค่อยรู้เรื่อง มาฟังมาสังเกตก่อน ยังไม่กล้าออกความคิดเห็นมากนัก มีการเจียมตัวว่าตัวเองยังรู้น้อย เป็นน้องใหม่ เมื่อกลับไปยังชุมชนก็จะรีบไปบอกสมาชิกของกลุ่มฯ แต่มีปัญหาด้วยความที่รู้ข้อมูลไม่ชัดเจนมีผลทำให้สมาชิกเข้าใจไม่ตลอดเรื่อง ยังจำเป็นต้องหาผู้ช่วยไปอธิบาย ก็ได้ผู้นำเก่าแก่ทำความเข้าใจให้อีกรอบ

ส่วนผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม จะถามถึงว่าเมื่อไหร่เขาจะเปิดรับสมัครสมาชิกอีกจะเป็นบ้างจะบอกว่าเวลาเขาประชุมกันตัวเองไม่รู้เรื่อง ซึ่งในบางกรณีเป็นเรื่องของสมาชิกกลุ่ม เขาจะเข้าไปร่วมก็กลัวเพื่อนว่า แต่ก็อยากจะมีและมีแนวโน้มคนที่อาศัยอยู่ที่มีบ้านเป็นของตนเองจะเป็นสมาชิกกลุ่มในปีต่อไปเป็นจำนวนหลายคน ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากสถานการณ์เรื่องกองทุนต่างๆ ที่ลงมาสู่กลุ่มฯ , สถานการณ์เรื่องที่อยู่อาศัยที่มีความชัดเจนขึ้นว่าเป็นนโยบายของการรถไฟที่จะให้เช่าที่ เพื่อหาเงินเข้าคลัง ไม่ใช่เป็นเรื่องของการปันน้ำเป็นตัวและก็รู้มากขึ้นว่าการที่รถไฟจะให้เช่าที่ก็จะให้เช่าในนามกลุ่มฯ ถึงจะเช่าได้ระยะยาวและราคาถูก เมื่อถามสมาชิกว่าเชื่อไหมในสิ่งที่เขาพูดกันก็ยังไม่แน่ใจแต่ไม่อยากตกขบวน

ส่วนสำนึกที่จะร่วมด้วยช่วยกันในเรื่องที่เป็นสาธารณะระดับชุมชนยังไม่เห็น แต่ในระดับกลุ่มเริ่มที่จะคิดมากขึ้น

เมื่อหลังอาชีวะเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย ระดับการยอมรับของเพื่อนสมาชิกยังน้อย ยังไม่ค่อยแน่ใจว่าหลังอาชีวะจะจริงใจกับเพื่อนใหม่ เนื่องจากเคยผ่านการพิสูจน์มาหลายกิจกรรมแล้ว ที่มีตัวแทนหลังอาชีวะเข้าร่วมเมื่อถึงเวลาที่ต่อสู้ / ต้องต่อรองคนหลังอาชีวะหายหมด ฉะนั้นครั้งนี้การเข้าร่วมกับเครือข่ายในนามกลุ่มฯ ไม่ใช่รายบุคคล เครือข่ายก็รอการพิสูจน์อยู่ว่าจะยืนหยัดกับเครือข่ายได้มากน้อยแค่ไหน เพราะการเข้าสู่เครือข่ายไม่ใช่หวังเพียงผลประโยชน์ แต่ต้องมาร่วมกันกำหนดอนาคตของความเป็นชุมชนด้วย ซึ่งที่ผ่านมาเครือข่ายฯ ก็เคยคัดกลุ่มฯ ที่คิดจะเอาเพียงผลประโยชน์อย่างเดียวออกไปแล้วก็มี

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การรวมกลุ่มฯ จะเกิดขึ้นได้ต้องมีตัวกระตุ้น ตัวกระตุ้นจะมี 2 ด้าน คือด้านบวกกับด้านลบ ซึ่งชาวบ้านบอกชัดว่ากลุ่มฯ เกิดขึ้นได้เพราะผู้นำเก่าแก่มากระตุ้น ซึ่งเรื่องกลุ่มออมทรัพย์เขารู้กันมานานแล้วว่ามีประโยชน์กับสมาชิก แต่ไม่มีใครเป็นตัวหลัก ไม่มีใครมาทำให้เขารวมกันเป็นกลุ่มได้ พวกเขาจะสะท้อนว่าเขาจะรวมกันก็

ต่อเมื่อคนที่มากระตุ้นทำให้เขาเกิดปัญญา เป็นผู้มีประสบการณ์ วิเคราะห์ให้เห็นว่าทำอย่าง
นี้แล้วไปสู่เป้าหมายอะไรถึงจะทำ แต่ทำแล้วให้มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการเรียนรู้เพิ่มเติม
ด้วย

ส่วนสมมติฐานที่ว่ากิจกรรมหรือกระบวนการที่ทำในระยะที่ 3 จะนำไปสู่ความเป็นชุมชน
ได้หรือไม่นั้น ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะอีกระยะหนึ่ง ซึ่งกิจกรรมที่ผ่านมาเป็นเพียง
กิจกรรมพื้นฐานเท่านั้น ซึ่งประเด็น / ปัญหาที่ซับซ้อน หลังอาชีวะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่าจะ
ก้าวผ่านไปได้ไหม ซึ่งในขณะนี้สมาชิกภายในชุมชนเองยังไม่สามารถยืนยันได้ ส่วนคนทำงาน
มองเห็นแนวโน้มที่ดีขึ้น แต่ทั้งนี้สมาชิกในชุมชนเองต้องปรับตัวให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น ต้องจัด
เวทีวิเคราะห์ข้อมูลและให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทุกประเด็น

ตอนที่ 5

โครงการวิจัยและปฏิบัติการ เรื่อง พัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง
ระยะที่ 2 – 3

กรณีศึกษา : ชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

บทที่ 1

นางเลิ้ง

ส่วนที่ ๑ : รู้จักชุมชนนางเลิ้ง

การศึกษาชุมชนนางเลิ้งเริ่มต้นด้วยการเดินเข้าไปในบริเวณตลาดนางเลิ้ง โดยใช้ทางเข้าด้านถนนกรุงเกษมริมคลองผดุงกรุงเกษม ถนนกรุงเกษมช่วงระหว่างถนนนครสวรรค์และถนนศุภมิตร ๑ นี้มีตึกแถวเรียงรายอยู่ริมถนน ชั้นล่างของตึกแถวใช้เป็นที่พักประกอบกิจการหลายอย่าง มีทั้งร้านซ่อมรถ ร้านขายอะไหล่รถ ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านทำเบาะ และ ร้านอาหาร ร้านส่วนใหญ่เป็นห้องแถวคูหาเดียว ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย ระหว่างตึกแถวนี้มีซอยเล็กๆ ๒ ซอยขนานกัน ต้องสังเกตให้ดีจึงจะเห็น ซอยที่หนึ่ง อยู่ถนนกรุงเกษมมีร้านอาหารอยู่ปากซอย ซอยนี้เป็นทางเข้าตลาดนางเลิ้ง ซอยที่สอง อยู่ถัดไปทางถนนศุภมิตร ๑ ใกล้ร้านอุปกรณ์ และปากซอยมีรถเข็นขายกล้วยแขก ทั้ง ๒ ซอยที่ขนานกันนี้คือทางเข้าชุมชนนางเลิ้ง

ปากซอยที่หนึ่ง มีร้านอาหารอยู่หัวมุม เข้าไปในซอยนี้จะเห็นตึกแถวเรียงอยู่ทั้งซ้ายและขวา ตึกแถวเหล่านี้เป็นตึกเก่าสูงชันครั้งที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ พร้อม ๆ กับการตัดถนนนครสวรรค์ ผู้ที่อาศัยอยู่ในตึกเหล่านี้เป็นคนจีนทำการค้าขาย ที่มากที่สุดคือ ร้านขายอาหาร และร้านของชำ หลายห้องเป็นที่ประกอบอาหารแต่ไม่ได้ขายอาหารที่บ้าน บ้างก็เอาไปขายในตลาด บ้างก็เอาไปขายที่อื่น เช่น ที่ตลาดมหานาค เป็นต้น คนในซอยนี้ทำงานตลอด ดูขี้กั๊ว และ เร่งรีบมาก

ทางด้านซ้ายของซอยมีทางแยกเล็กๆ เข้าไป เดินเข้าไปในซอยแยกนี้จะเห็นบ้านหลังใหญ่สี่เหลี่ยม ยังคงความงามอยู่แม้ว่าจะดูเหมือนขาดการดูแลมานาน ปัจจุบันบ้านนี้กลายเป็นหอพัก บ้านหลังใหญ่ถูกแบ่งออกเป็นห้องให้เช่า บริเวณใกล้ๆ นั้นอีก ๕ หลังก็เป็นบ้านเช่า แต่หลังไม่ใหญ่เท่าบ้านเขียว กลุ่มบ้านเหล่านี้ดูเจี๊ยบๆ มีร้านทำผมที่เปิดอยู่มีคนทำผม ๒ - ๓ คน เสียงพูดคุยกันดังแข่งกับเสียง ดี.เจ รายการเพลงลูกทุ่ง คนในร้านบอกเราว่า “แถวนี้ไม่ค่อยมีคนหรอก เขาออกไปทำงานกันหมด” เราเดินออกมาจากซอยแยก กลับเข้าไปในซอยที่หนึ่ง

กลางซอยที่หนึ่งนี้ เป็นเพิงไม้สำหรับเช่าขายของ เพิงส่วนใหญ่ว่างอยู่ แต่ไม้ที่ทำเพิงเป็นเงามัน ไม่ได้มีใครมาขจัดดูแลแต่อย่างใด ความมันของไม้เกิดจากการที่มีคนมานั่ง เอน นอนคุยกันเป็นกลุ่มคนจีนอายุประมาณ ๕๐-๗๐ ปี เราเห็นอาแปะคนหนึ่งนั่งทนาย และข้างๆ มียาหลายขวด จึงถามว่าเป็นอะไร ยังไม่ทันที่แกจะตอบ ผู้หญิงวัยกลางคนที่อยู่ตึกแถวห้องใกล้ๆ ก็เดินออกมาเล่าให้ฟังว่า แกหกล้ม คนแถวนี้เห็นแล้วสงสาร แกไม่มีลูก ไม่มีหลาน เลยช่วยกันหามามาให้ สักพักผู้หญิงวัยกลางคนนั้นก็ออกไปขายของที่ในตลาด คนแก่นั้นอยู่ที่เพิงไม้ถามว่าเรามาสำรวจอะไร

แล้วบอกเราว่า “ที่นี่มีคนมาเยอะ มาถ่ายหนังก็มี มีดารามาด้วย เขามาถ่ายโรงหนังเก่า เข้าไปดูมาหรือยัง” เราเดินไปที่ตลาด

ตลาดนางเลิ้งเป็นตลาดเก่าแก่ ซึ่งจะครบ ๑๐๐ ปีในปี พ.ศ.๒๕๕๓ ปัจจุบันในตลาดมีแผงขายของ ๒๓๘ แผง แต่มีคนขายประมาณ ๑๕๐ แผงเท่านั้น นอกนั้นยังว่างอยู่ สินค้ามีทั้งของสดจำพวกเนื้อสัตว์ ผักสด ของชำ และจุดเด่นของตลาดนี้คือ ขนมหวาน ที่ขึ้นชื่อเห็นจะเป็น “ร้านขนมแม่กวา” เป็นร้านเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงในยุคที่ตลาดนางเลิ้งยังไม่ถูกตลาดอื่นแย่งลูกค้าไป รอบตลาดมีรถเข็นขายอาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยว เต้าหู้ทอด ขนมผักกาด ขนมกุยช่าย ช่วงกลางวันคนที่ทำงานแถวนั้นจะเข้ามาทานอาหารจนเต็มแน่นทุกร้าน ห้องแถวรอบตลาดเป็นที่อยู่ของคนจีนซึ่งเป็น “ญาติ” กันเกือบทั้งหมด บางห้องรับตัดเสื้อผ้า บางห้องขายของชำ บางห้องเป็นที่พักอาศัย

หากหันหน้าเข้าหาตลาดแล้วมองทางซ้ายมือจะเห็นศาลเจ้าสร้างด้วยไม้ ทาสีแดงสด ยกพื้นสูง ศาลนี้มีขนาดกว้าง-ยาวประมาณ ๔ X ๖ เมตร เปิดไฟสว่างไสว ศาลนี้มีชื่อว่า ศาลกรมหลวงชุมพรฯ แต่มีเจ้าจีนหลายองค์อยู่ด้วย ศาลนี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ๕๐ กว่าปีมาแล้ว ทุกปีจะมีงานฉลองใหญ่ ๕ วัน ๕ คืน ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.๒๕๕๒) ใช้เงินในการฉลองถึง ๕๐๐,๐๐๐ บาท

เลยตลาดเข้าไปมีโรงหนังเก่าชื่อ โรงหนังศาลาเฉลิมธานี เป็นโรงหนังที่สร้าง เมื่อ ๘๒ ปีมาแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๖ โรงหนังนี้เป็นอาคารไม้ ๒ ชั้น หลังคามุงสังกะสี เล็กกิจการไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ นี่เอง ปัจจุบันใช้เป็นที่เก็บของ หน้าโรงหนังเป็นลานโล่ง บริเวณนี้เป็นที่รวมของนักเสี่ยงโชค ทุกประเภท ในช่วงค่ำๆ และช่วงวันเสาร์อาทิตย์ แถวนี้อีกเดินไม่ได้เอาเลย นักเสี่ยงโชคไม่สนใจใครนอกจากนักเสี่ยงโชคด้วยกัน ทั้งยืน ทั้งนั่ง และเดินไปมามองดูคึกคักมาก ร้านกาแฟ และร้านอาหารพลอยขายดีในช่วงนี้ ช่วงกลางวันลานนี้เป็นที่ที่หน่วยงานราชการเข้ามามีกิจกรรมในชุมชนหลายครั้ง เช่น สำนักงานกรุงเทพมหานครมาจัดงานวันแยกขยะ เป็นต้น

ซอยที่สอง บนถนนกรงเกษมที่ขนานกับซอยที่ ๑ เป็นทางเข้าชุมชนอีกทางหนึ่ง ซอยนี้จะต่างจากซอยที่หนึ่งตรงที่เรียกว่า ด้านซ้ายของซอยเป็นตึกแถวขนาดเล็ก มีโรงบิลเลียด เดินเข้าไปในช่วงสายๆจะเห็นคนรุ่นอายุประมาณ ๒๕ – ๕๐ ปี หยิบจับอุปกรณ์ทำอาหาร บ้างหันหมู ล้างผัก ล้างจานและอุปกรณ์ทำครัว บ้างก็ลงมือผัด แกง ต้ม เตรียมทำอาหารไปขายในตลาด บ้างก็นั่งซักผ้า กองโต ถ้ามได้ความว่ารับจ้างซักผ้า โดยรับจ้างคนแถวๆนั้น เลยมามีบ้านที่ดูเป็นหลักเป็นฐานกว่าบ้านอื่นคือกว้างกว่าบ้านอื่นเล็กน้อย มีประตูเหล็กอย่างดีเปิดไว้ครึ่งหนึ่ง หน้าบ้านมีโต๊ะ-เก้าอี้หิน ป้า ๒ คนนั่งอยู่ ป้าเล็ก และ ป้าตม ซึ่งคณะศึกษาค้นเคยกับป้าทั้ง ๒ ในเวลาต่อมา ป้าเล่าเรื่องเก่าๆของนางเลิ้งให้ฟัง และยังช่วยแนะนำเราว่าใครในชุมชนจะให้ข้อมูลเรื่องที่เราสงสัยได้ ความที่แกเป็นคนเก่าแก่ที่นี่ เดิมโตที่นี่เมื่อกว่า ๖๐ ปีก่อน ป้าตม หรือ นางเอมอร วัชกะพงษ์ เป็นประธานชุมชนนี้ ถัดจากบ้านป้าตม เป็นร้านค้าขายมีขนมหวานหน้าร้าน เดินลึกเข้าไปจะเห็นบ้านเริ่มห่างกัน พอจะเห็นที่ว่างอยู่บ้าง บริเวณนี้เป็นบ้านที่มีบริเวณ มีทั้งบ้านชั้นเดียว และ บ้านสองชั้น เดินเข้าไปจนสุดถนน นางเลิ้ง ๑ เป็นอันว่าสุดเขตของชุมชน

ชุมชนในละแวกซอย ๒ ซอยที่แยกจากถนนกรุงเกษมจนจรดซอยนางเลิ้ง ๑ ที่บรรยายข้างต้นนี้ มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า ชุมชนศุภมิตร ๑ หากเดินเลยซอยนางเลิ้ง ๑ ไปทางทิศตะวันตก จนสุดซอยนางเลิ้ง ๒ จะเป็นชุมชนที่เรียกเป็นทางการว่า ชุมชนศุภมิตร ๒ (ดูแผนที่แสดงที่ตั้งชุมชน ๒ แห่งนี้ ประกอบ) ชื่อชุมชนศุภมิตร ๑ และ ศุภมิตร ๒ นี้ตั้งโดยสำนักงานเขตป้อมปราบฯตามชื่อถนน เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ สำนักงานเขตประกาศเขตชุมชน และตั้งคณะกรรมการชุมชน ชาวชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่บริเวณรอยต่อของ ๒ ชุมชน จะไม่แน่ใจว่าตัวเองอยู่ในชุมชนใดกันแน่ เขาบอกเราว่า เขาอยู่ “นางเลิ้ง”

ชุมชนศุภมิตร ๒ มีพื้นที่ของชุมชนใหญ่กว่า ชุมชนศุภมิตร ๑ เกือบเท่าตัว แต่มีจำนวนประชากรพอ ๆ กัน บ้านเรือนในชุมชนนี้ไม่ค่อยหนาแน่นเท่าชุมชนแรก ด้านที่ติดกับชุมชนศุภมิตร ๑ เป็นตลาดนางเลิ้ง ติด ๆ กันนั้นเป็นที่ทิ้งขยะ ที่ทิ้งขยะที่นี่ไม่ได้ต่างจากที่ทิ้งขยะที่ตลาดอื่น ๆ คือ มีน้ำขัง มีขยะกองอยู่นอกที่ทิ้ง ส่งกลิ่นออกมาไกล

ชุมชนศุภมิตร ๒ นี้มีบ้านเช่าถึง ๑๒ หลัง ในจำนวนนี้มี ๘ หลังที่เจ้าของบ้านอยู่ในบ้านนั้นด้วย ส่วนที่เหลืออีก ๔ หลังเจ้าของบ้านมีที่อยู่อื่นนอกชุมชน บ้านทั้ง ๑๒ หลังนี้แบ่งเป็นห้องให้เช่า นับรวมกันได้เกือบ ๕๐ ห้อง ผู้ที่มาเช่าเป็นคนมาจากอีสาน ผู้ชายมาขับรถแท็กซี่ ผู้หญิงมาขายหมู ปิ้ง ไก่ปิ้ง ส้มตำ ไม่มีคนแก่ แต่มีเด็ก ๆ วุ่นเล่นแถวนั้นหลายคน ผู้เช่าเกือบทั้งหมดอยู่กันมานานกว่า ๑๐ ปีแล้ว รู้จักกันดีและมีทำที่เป็นมิตรกับคนแปลกหน้าอย่างพวกเรา ระหว่างที่เดินในชุมชนเราต้องคอยระวังรถมอเตอร์ไซด์ที่เล่นไม่ช้าเท่าไรห์ เข้ามาในซอยที่ไม่ได้ใหญ่กว่าขนาดของรถมอเตอร์ไซด์เท่าไรห์เหมือนกัน มีเสียงคนบอกให้เด็ก ๆ หลบรถ พร้อมกับเสียงตะโกนให้คนขับ “เบา ๆ หน่อย” ใกล้ ๆ กลุ่มบ้านเช่า คือ บ้านของอดีตประธานชุมชน ศุภมิตร ๒ นายบรรยงค์ นิลเพชร หรือ “พี่แผน” พี่แผนมาอยู่ชุมชนนี้ตั้งแต่อายุ ๘ ขวบ เวลา ๔๐ กว่าปีที่อยู่ที่นี้ทำให้พี่แผนรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชนหลายคน

ท้ายชุมชนศุภมิตร ๒ คือ วัดสุนทรธรรมทาน ชาวชุมชนเรียกว่า วัดแค เป็นวัดที่ชาวชุมชนไปทำบุญในวันสำคัญ วัดและชุมชนเคยมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นในสมัยของเจ้าอาวาสรูปก่อน “หลวงปู่รูป” พระนักปฏิบัติ หลวงปู่รูปเป็นเจ้าอาวาส รวม ๖๓ ปี จนท่านมรณภาพไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ปัจจุบันจะมีกลุ่มคนประมาณ ๒๐ คนที่ไปวัดเป็นประจำเนื่องจากยังคงศรัทธาเจ้าอาวาสซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงปู่รูป คือ พระครูวิจารณ์วรกิจ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระอาจารย์ชวน”

หากจะเปรียบเทียบชุมชน ๒ แห่งนี้จะเห็นได้ว่า ชุมชนศุภมิตร ๒ นี้เงียบกว่า หลายบ้านปิดอยู่เพราะคนออกไปทำงานข้างนอก ส่วนชาวชุมชนศุภมิตร ๑ ส่วนใหญ่เป็นคนเก่าแก่ที่อยู่ในชุมชนนี้มากกว่า ๔๐ ปี แม้ว่าลูกหลานจะย้ายออกไปนอกชุมชนแล้ว แต่คนรุ่น พ่อ-แม่ และ ปู่ย่า-ตายาย ก็ยังอยู่ในชุมชน หลายคนยังประกอบอาชีพค้าขายเหมือนเดิม ชาวชุมชนศุภมิตร ๒ ส่วนใหญ่เป็นคนเช่าบ้าน ชาวชุมชนศุภมิตร ๒ จะมีอาชีพรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ โดยรับจ้างในตลาด เช่นรับจ้างขน

ของ ล้างจาน ช่วยงานในร้านอาหาร และรับจ้างร้านค้าที่เป็นตึกแถวริมถนนใกล้ชุมชน เช่น เป็นลูกจ้างในร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ ขับรถแท็กซี่ รับจ้างซ่อมแซมเล็กน้อย เช่น ท่อประปา เป็นต้น

ตารางข้างล่างนี้ เป็นตารางสรุปข้อมูลพื้นฐานของ ๒ ชุมชน

ข้อมูลพื้นฐาน	ชุมชนศุภมิตร ๑	ชุมชนศุภมิตร ๒
ขนาดพื้นที่	๕ ไร่ ๒๔๘.๖๒ ตร.วา	๙ ไร่ ๔๒ ตร.วา
จำนวนประชากร	๓๗๔ คน	๔๐๕ คน
จำนวนครัวเรือน	๑๒๘ ครัวเรือน	๑๒๒ ครัวเรือน
การครอบครองที่ดิน	เช่าสำนักงานทรัพย์สินฯ	เช่าสำนักงานทรัพย์สินฯ และวัดโสมนัส
การครอบครองบ้าน	๑.เช่าตึกแถวริมถนนและรอบ ตลาดจากสำนักงานทรัพย์สินฯ	๑.เช่าตึกแถวริมถนนศุภมิตร จาก สำนักงานทรัพย์สินฯ
กิจกรรมในชุมชน	๒.บริเวณกลางชุมชนชาวบ้าน ปลูกบ้านเองบนที่เช่า งานวันสงกรานต์ วันปีใหม่ วัน เด็ก งานศาลเจ้า มีการทำ ความสะอาดหน้าบ้านแต่ละคน และร่วมโครงการหน้าบ้านนำ มองกับ กทม. โดยรับบริจาค ต้นไม้มาตั้งหน้าบ้าน ในชุมชน ยังไม่มีกลุ่มกิจกรรมใดๆ	๒.บริเวณกลางชุมชนชาวบ้านปลูก บ้านเองบนที่เช่า เหมือน ชุมชนศุภมิตร ๑ แต่ ชุมชนนี้มีความสัมพันธ์กับ สก. สช. และ สำนักงานเขตมากกว่า ได้ งบประมาณมาซ่อมแซมชุมชน เช่น ทางเดิน ทางระบายน้ำ ขอเครื่อง เล่นเด็ก อุปกรณ์ดับเพลิง โต๊ะหิน และร่วมในงานที่จัดโดยเขต เช่น งานลอยกระทง งานแข่งเรือเก็บ ขยะ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ : นางเลิ้งในอดีต

“...ผมเป็นคนรุ่นที่ ๔ บ้านแรกของของต้นตระกูลซึ่งเป็นตึกแถว ตั้งอยู่ริมถนนนครสวรรค์ แม่เล่าให้ฟังว่าอยู่มาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ... แต่ก่อน ตลาดนางเลิ้ง เป็นตลาดที่คึกคัก มีชื่อเสียง มีโรงภาพยนตร์ตั้งอยู่ใกล้ตลาด แต่สิบกว่าปีมานี้ คนไม่คึกคักเหมือนเมื่อก่อน ... คนเก่าแก่แถวนี้ย้ายไปอยู่ข้างนอกกัน ที่ชุมชนศุภมิตร ๒ มีบ้านเช่าเยอะ ...” คุณปรีชา ศรีตุลยโชติ เริ่มต้นเล่าให้ฟังถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนนางเลิ้ง ซึ่งปัจจุบันมีชื่อเรียกในทางราชการ คือ ชุมชนศุภมิตร ๑ , ชุมชนศุภมิตร ๒ และ ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ซึ่งมีอาณาเขตที่ตั้ง คือ แขวง วัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย โดยรอบจรดถนนผดุงกรุงเกษม - ศุภมิตร - พระเนียง - นครสวรรค์ ภายในชุมชน บ้านที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งจะเป็นตึกแถวชั้นครึ่ง ซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ลุงสง่า สัจจพันธ์ อดีตนายทหารเสนารักษ์ วัย ๙๐ ปีเศษ เล่าให้ฟังว่า ได้มาเช่าตึกแถวชั้นครึ่ง (ปัจจุบันจะอยู่ด้านถนนศุภมิตร) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ในสมัยนั้นด้านหน้าตึกยังเป็นคลองลำราง ตอนนี้เป็นตึกแถวและถนนศุภมิตรไปแล้ว ในตอนนั้นเช่าจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ราคา ๘ บาท สำหรับคนไทย ถ้าเป็นคนจีนจะคิดในราคา ๑๐ บาท ต่อเดือน คนจีนนิยมอยู่ตึกแถวกันมากกว่า เพราะจะได้ค้าขายด้วย

บริเวณอาณาเขตที่เรียกว่า “ชุมชนนางเลิ้ง” ในปัจจุบันนี้นั้น เมื่อมีการศึกษาในเชิงเอกสารเพื่อสืบสาวเรื่องราวในอดีตเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน แต่เดิมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แถบละแวกนางเลิ้ง มีชื่อเรียกกันว่าทุ่งสนามกระบือ หรือ บ้านสนามควาย ซึ่งยังเป็นทุ่งใหญ่ให้ช้างเดินผ่านไปข้ามคลองรอบกรุง ในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

วัดสุนทรธรรมทาน เป็นวัดที่อยู่ใกล้ชุมชนนางเลิ้ง มีชื่อเดิมเรียกว่า วัดสนามกระบือ ตามที่ตำบลที่ตั้ง ก่อนที่จะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดพระราชทานนามว่า วัดสุนทรธรรมทาน โดยวัดนี้มีประวัติการก่อตั้งโดยพระยาจำแลนยากร ข้าราชการในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้พบพระพุทธรูปองค์หนึ่งจมอยู่ใต้น้ำที่ตำบลบางคอแหลม และได้นำมาประดิษฐานไว้ที่บ้านของตน ที่ตำบลสนามกระบือ มีผู้ศรัทธาพระพุทธรูปองค์นี้มาก พระยาจำแลนยากรจึงอุทิศบ้านของตนสร้างเป็นวัด (ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย , ๒๕๔๐ : ๒๕๖-๒๕๗)

ส่วนในเอกสารที่กล่าวถึงการสร้างวัดโสมนัสวิหาร ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น ได้บรรยายพื้นที่ในบริเวณนั้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ว่าเป็นทุ่งสั้มป่อย อันเป็นที่เปลี่ยว ไม่มีบ้านของราษฎรหนาแน่นดังเช่นปัจจุบัน (วัดโสมนัสวิหาร , ๒๕๓๘ : ๑๐๑)

ส่วนที่มาของชื่อ “นางเลิ้ง” ก็มีการสันนิษฐานในหลายทาง แต่จะสอดคล้องในทางที่ว่า “นางเลิ้ง” มาจาก “อีเลิ้ง” เป็นตุ่มชนิดหนึ่ง เป็นของชาวมอญ ที่อพยพหนีพม่าจากเมืองเมะตะมะ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้มอญกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ตำบลสามโคก เมืองปทุมธานี ชาวมอญกลุ่มนี้มีอาชีพในการทำตุ่ม เรื่องที่บรรทุกตุ่มอีเลิ้งมักจะมาจอตายบริเวณคลอง

ผดุงกรุงเกษมตอนตัดกับคลองเปรมประชากร คนจึงเรียกชุมชนนางเลิ้งตามชื่อตุ่มชนิดนี้ว่า "อีเล้ง" ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนชื่อจาก อีเล้ง มาเป็น นางเลิ้ง เพื่อให้สุภาพขึ้น (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย , ๒๕๕๐ : ๗๗-๗๘) ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ นางเลิ้ง

แต่ก็ยังมีการอธิบายถึงที่มาของชื่อนางเลิ้ง ในอีกทาง คือ ส. พลายน้อย เขียนถึงนางเลิ้งว่าเป็นการล้อมาจากนกอีแร้ง ซึ่งมีอยู่บริเวณแถววัดสระเกศ แล้ว เรียกเพี้ยนกันจนกลายเป็นนางเลิ้ง แต่ ส. พลายน้อย ก็ให้ความเห็นว่า คงเป็นเรื่องที่คนแต่งขึ้น เล่นล้อต่อกันมาเสียมากกว่า

คนในย่านนางเลิ้งมาจากไหนกันบ้างนั้น มีการเขียนถึง ช่วงแรกที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนกลุ่มต่าง ๆ ในบริเวณนี้มีการสันนิษฐาน ไว้ดังนี้

ช่วงที่ ๑ การเข้ามาอยู่อาศัยของกลุ่มคนในสมัย รัชกาลที่ ๑ - ๔

๑. การศึกษาของเริง อรรถวิบูลย์ (จักรฤทธิ์ อุทโธ และคณะ , ๒๕๓๘ : ๒) ได้เขียนไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ นั้น ในเมืองเขมรได้มีกบฏเกิดขึ้น พระยายมราชได้รับคำสั่งจากสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ให้นำทหารไปปราบกบฏในเมืองเขมร หลังจากปราบกบฏแล้ว ได้นำพระราชโอรส และพระธิดาของพระนารายณ์มหาราชของเขมร คือ นักร้องเอง นักร้องอี และนักร้องภา พร้อมด้วยครอบครัวของชาวเขมร ประมาณ ๕๐๐ ครอบครัว (จำนวนคนประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน) นำมาถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระองค์ได้ทรงโปรดฯ ให้ที่พักอาศัยแก่ชาวเขมรบริเวณรอบกรุงรัตนโกสินทร์โดยแบ่งให้ตั้งถิ่นฐาน ซึ่งกลุ่มหนึ่งมาอาศัยตั้งบ้านเรือนในที่ดินบริเวณบ้านสนามควาย หรือ ตำบลคอกกระบือ อยู่ติดกับชายทุ่งนาด้านตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง คือ บริเวณตัวตลาดนางเลิ้ง จากถนนพะเนียง ไปจรดถนนหลานหลวง ซึ่งเป็นกลุ่มชาวเขมรที่นับถือศาสนาพุทธ กล่าวกันว่าเป็นกลุ่มชาวเขมรที่มีฝีมือในการปั้นโอ่ง ตุ่ม ไห หม้อดินเผา ฯลฯ โดยในภาษาเขมร หม้อใหญ่ของเขมรชนิดหนึ่งคือ “ชนังเล้ง” ทำให้ผู้คนพากันเรียก ที่อยู่อาศัยของชาวเขมรกลุ่มนี้กันว่า บ้านชนังเล้ง และ เรียกต่อๆ กันเรื่อยมา จนกลายเป็นชื่อ “นางเลิ้ง”

กลุ่มชาวเขมรที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ตั้งบ้านเรือนกันตรงที่ดินตำบลสามเสนใกล้กับบ้านญวน ปัจจุบันยังปรากฏมีโบสถ์ของชาวเขมร คือ โบสถ์คอนแซบชั้นอยู่

๒. ในหนังสือประวัติวัดสุนทรธรรมทาน , หนังสือบางกอก เขียนโดย ส. พลายน้อยและหนังสือชื่อบ้านนามเมือง ของ คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย บันทึกที่มาของกลุ่มคนแรก ๆ ที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่นางเลิ้งในทำนองที่คล้ายคลึงกัน คือ กล่าวถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๓-๒๓๗๕ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ยกกองทัพไปปราบกบฏทางใต้เมื่อปราบปรามสำเร็จ ชาวเมืองละคร(นครศรีธรรมราช) ชาวตะลุง (พัทลุง) และชาวสงขลา จำนวนหนึ่งที่กำลังเผชิญกับภาวะข้าวยากหมากแพง จึงขอติดตามกองทัพ

ขึ้นมากรุงเทพฯ ขึ้นมาด้วย สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดเกล้าฯให้ชาวใต้กลุ่มนี้ เข้าเป็นไพร่หลวง หรือ เรียกกันว่า ไพร่หลวงเกณฑ์บุญ ทำงานเป็นช่างก่ออิฐถือปูน สำหรับสร้างวัดในกรมเกณฑ์บุญ และตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ตำบลสนามควาย โดย ส. พลายน้อย ได้บันทึกไว้ด้วยว่า ชาวใต้กลุ่มนี้เป็น กลุ่มที่เป็นคณะละคร และในปัจจุบันยังมีปรากฏคณะละครตั้งอยู่ ในแถบถนนพะเนียง – หลาน หลวง เช่น บ้านครูพูน เรื่องนนท์ เป็น คณะละคร ลิเก ให้เห็นอยู่

จากข้อบันทึกเกี่ยวกับชาวใต้ที่อยู่บริเวณนี้ ยังมีหลักฐานที่สนับสนุนว่า นางเลิ้งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวใต้ที่อพยพมากับกองทัพในสมัยรัชกาลที่ ๓ คือในการเรียกชื่อวัดสุนทรธรรมทาน นอกจาก ชื่อเดิมคือวัดสนามกระบือ แล้ว ยังมีชื่อที่เรียกว่า วัดแคนางเลิ้ง ในการเรียกวัดแค ว่าอาจ มาจาก “วัดแค” หมายถึงวัดใกล้ๆตามสำเนียงของชาวภาคใต้ ส่วนชื่อวัดสุนทรธรรมทาน เป็นชื่อที่ รัชกาลที่ ๔ โปรดพระราชทานนาม ตามผู้บูรณะวัดนี้ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๘๐ คือ กรมหมื่น สุนทรธิบดี พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ และพระธรรมทานาจารย์วัดสระเกศ

ช่วงที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๙๔ (รัชกาลที่ ๔) – ประมาณปลายรัชกาลที่ ๕ ก่อนการเริ่มต้นความ รุ่งเรืองที่นางเลิ้ง

เป็นจุดเริ่มต้นของความรุ่งเรืองในด้านการค้าขายของนางเลิ้ง เป็นช่วงที่มีการสร้างเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก คือ มีการขุดคลองผดุงกรุงเกษม (พ.ศ. ๒๓๙๔) การตัดถนน นครสวรรค์ การมีรถรางสายรอบเมืองหรือสายแดง (พ.ศ. ๒๔๔๗)

คลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งถูกขุดในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าในรัชกาลของพระองค์มีการเพิ่มขึ้นของประชากรจึงควรมีการขยายพระนครออกไปด้วยการขุดคลองเป็นคูเมืองขึ้นอีกชั้น ดังที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๔ ว่า

“... ทุกวันนี้บ้านเมืองเจริญยิ่งขึ้น ผู้คนก็มากกว่าเมื่อแรกสร้างกรุงหลายเท่า ควรที่จะขยายพระนครให้กว้างออกไปอีกชั้นหนึ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ ฯพณฯ หัวเจ้าท่าน ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งว่าที่พระสมุหกลาโหม เป็นแม่กอง เจ้าหมื่นไวยวรนาถ เป็นกงสี จ้างเงินขุดคลองคูพระนครออกไปอีกชั้นหนึ่ง...” (ปิยนาด บุนนาค , ๒๕๒๕ : ๒๗-๒๘)

คลองผดุงกรุงเกษม เป็นคลองสายที่เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศเหนือ และทิศใต้ โดยมีคลองมหานาคเชื่อมติดต่อกับคลองรอบกรุง ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้การเดินทางไปมาติดต่อซึ่งกันและกันระหว่างผู้คน รวมทั้งการขนส่งสินค้าทางเรือมายังพระนครสะดวกมากขึ้น คลองผดุงกรุงเกษม จึงเป็นคลองที่ให้ประโยชน์ทางการคมนาคม และการค้าขายมากกว่าเป็นคลองคูเมืองป้องกันพระนคร คลองผดุงกรุงเกษมเป็นเส้นทางที่ใช้ขนส่งผลผลิตจากที่ต่างๆ มาแลกเปลี่ยนค้าขาย

เส้นทางค้าขายในคลองผดุงกรุงเกษม ส่งผลต่อความรุ่งเรืองของนางเลิ้ง คนเก่าแก่ในตลาดนางเลิ้ง เล่าว่า แต่ก่อนมีเรือบรรทุกสินค้าเกษตร เช่น ข้าว ผักสด ผลไม้ ไปขายที่ตลาดมหานาค ซึ่งแต่ก่อนมีโรงสีข้าวตั้งอยู่บริเวณมหานาคด้วย เรือที่มาค้าขายมาจากหลายแห่ง เช่น กระทุ่มแบน ปทุมธานี “... เรือขนส่งสินค้า เริ่มหายไปกว่า ๓๐ ปีแล้ว...(ประมาณพ.ศ. ๒๕๑๐)...” เป็นคำบอกเล่าของคุณเลี้ยง เจ้าของหอพัก ซึ่งหอพักนี้เคยเป็นโรงแรมนครสวรรค์มาก่อน และปิดกิจการลงเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๒๐

ส่วนป่าเล็กซึ่งปัจจุบันอายุ ๖๙ ปี แล้วก็เล่าว่า พ่อ แม่ ของป่าเล็ก ล่องเรือมาค้าขายมาจากปทุมธานี พ่อมีเชื้อสายมอญ ตอนแรกบ้านเดิมอยู่ใกล้ๆตลาดนางเลิ้ง (บริเวณองค์การโทรศัพท์ในปัจจุบัน) แม่ของป่าเล็ก ขายปลา ทูเรียน และเงาะ อยู่หน้าตลาดนางเลิ้ง

คุณปรีชาได้เล่าว่า เคยสืบถามประวัติของชุมชน ได้ความว่า แต่ก่อนบริเวณนางเลิ้งด้านริมคลองผดุงกรุงเกษมมี โอง และ ตุ่มวางเรียงรายวางขายอยู่มาก ซึ่งตุ่มอีเล้งในสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นตุ่มที่ใช้ในพิธีโสกันต์ และพิธีอื่นๆ กล่าวกันว่าตุ่มที่เป็นฝีมือกลุ่มชาวมอญที่ล่องเรือมาขายตามริมคลองผดุงกรุงเกษม

การขุดคลองผดุงกรุงเกษม นอกจากส่งผลต่อการค้าขายสินค้าบริเวณริมคลองแล้ว ยังมีการสร้างวัดสร้างวังของเจ้านาย บ้านเรือนข้าราชการ คนทั่วไปบริเวณนั้นอีกด้วย เช่น วัดโสมนัสวิหาร เป็นวัดที่รัชกาลที่ ๔ ให้สร้างในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ มีเนื้อที่ ๓๑ ไร่เศษ เพื่อบูชาพระราชากุศลให้พระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งเป็นวัดที่ติดตลาดนางเลิ้ง ที่ดินบางส่วนในบริเวณชุมชนนางเลิ้งก็เป็นที่ดินของวัดโสมนัสวิหารด้วย

ช่วงที่ ๓ ปลายรัชกาลที่ ๕ - พ.ศ. ๒๕๐๖ ความคึกคักเจริญรุ่งเรืองที่ตลาดนางเลิ้ง

การขุดคูพระนคร “คลองผดุงกรุงเกษม” ไม่มีการก่อกำแพงเมืองเลียบแนวคูเมืองเหมือนที่เคยทำมา สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากการขุดคูเมืองครั้งนี้ด้วยเหตุผลการขยายเมือง และเพิ่มเส้นทางสัญจรเป็นสำคัญ ทำให้บริเวณ “นางเลิ้ง” ถือเป็นเขตชุมชนที่ขยายตัวเมืองต่อเนื่องจากใจกลางพระนคร มีคลองผดุงกรุงเกษม และถนนกรุงเกษมที่ตัดใหม่ควบคู่ไปกับแนวคลอง

ย่านการค้าที่สำคัญเกิดขึ้น ย่านการค้าที่มีร้านค้า ตลาดสด ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เช่น ตลาดยอดพิมาน(วังบูรพา) ตลาดเทวราชกุญชร(ปากคลองผดุงกรุงเกษม) ตลาดบ้านพานถม ตลาดท่าเตียน ฯลฯ และรวมถึงตลาดนางเลิ้งด้วย

การตัดถนนหลายสายในสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่น ถนนผดุงกรุงเกษม ถนนนครสวรรค์ เดิมเรียก ถนนสนามควาย หรือ ถนนตลาด (ประกิจ สะเพียรชัย , ๒๕๔๒ : ๙๕-๙๖) ประกอบกับการสร้างและพัฒนาย่านพาณิชยกรรม แบบที่สร้างตลาดและสร้างอาคารพาณิชย์ตึกแถว สำหรับค้าขายและอยู่อาศัย มีโรงภาพยนตร์ ควบคู่ไปกับตัวตลาด “ตลาดนางเลิ้ง” เองก็เป็นไปตามการ

พัฒนาในรูปแบบดังกล่าว โดยตัวตลาดนางเลิ้งซึ่งเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซื้อต่อมาจากนางวอน ภรรยาพระยาประสิทธิ์วิทยา และนางเล็กภรรยาหลวงประสิทธิ์ (ประกิต สะเพียรชัย, ๒๕๔๒ : ๙๗) แต่อย่างไรก็ตาม ตลาดนางเลิ้ง ก็จัดว่าเป็นตลาดเก่าแก่แห่งหนึ่งที่ยังเห็นร่องรอยและองค์ประกอบ เช่น กระเบื้องมุงหลังคาที่เก่าแก่และยังใช้การอยู่ ตัวตลาดที่เป็นอาคารขนาดใหญ่ หลังคาสูงโปร่งประกอบด้วยแผง แท่นตั้งสินค้า ซึ่งระบุไว้ว่ามี จำนวน ๒๓๘ แผง มีทางเข้าทั้งจาก ถนนกรุงเกษม ถนนนครสวรรค์ และถนนสุขุมมิตร ตัวตลาดรายล้อมไปด้วยอาคารพาณิชย์ ชั้นครึ่งที่บ่งบอกถึงความเก่าแก่ มีส่วนน้อยที่ได้รับการบูรณะปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้น ดึงแถวที่อยู่ด้านในตัวตลาดจะหันหน้าเข้าตัวตลาด เพื่อให้ใช้ประโยชน์ทางการค้าขายรวมทั้งอยู่อาศัยและเก็บสินค้า

ลุงสง่า เล่าว่า ดึงแถวที่สร้างขึ้นเพื่อให้เช่าในรุ่นแรกๆ มีลักษณะเป็นตึกชั้นครึ่ง สร้างโดยรอบตลาดด้านถนนนครสวรรค์ ส่วนอีกด้านอยู่ทางถนนสุขุมมิตร ปัจจุบันคือ ดึงแถวด้านในซึ่งแต่ก่อนยังไม่มีตึกแถวด้านนอกอย่างที่เห็น ตรงนั้นจะมีลำราง (คลองเล็กๆ) อยู่ด้านหน้าของตึก ลุงสง่า ซึ่งเข้ามาอยู่ในบริเวณชุมชนนางเลิ้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ก็ได้มาเช่าและต่อมาลุงสง่า ได้เปิดกิจการโตะบิลเลียด มาถึงปัจจุบัน

ผู้สูงอายุในชุมชนบอกว่า ในสมัยก่อนคนไทยนิยมอยู่บ้านเป็นหลังๆมากกว่า ผู้ที่เช่าตึกแถวส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายจีน “... เตี้ยมาจากเมืองจีน ตอนนั้นมีญาติเช่าตึกแถวที่ตลาดนางเลิ้งอยู่แล้วก็เลยมาอยู่ที่นี่ มาทำงานกับญาติ ...” คุณปรีชา ซึ่งมีเชื้อสายจีนก็เล่าว่าสมัยก่อนที่บรรพบุรุษรุ่นแรกมาอยู่ตรงตึกแถว ด้านถนนนครสวรรค์ อาชีพเดิมเปิดร้านทำทอง ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทองราคาแพงและหายาก จึงเปลี่ยนมาทำงานช่างเหล็กในคนรุ่นพ่อ และเปิดเป็นร้านขายเครื่องสังฆภัณฑ์ในปัจจุบัน

ป้าเล็ก ก่อนที่ย้ายบ้านมาอยู่ในชุมชนสุขุมมิตร ๑ แต่ก่อนอยู่ตรง “กองขี้เลื่อย” ซึ่งเป็นโรงน้ำแข็งมาก่อน ปัจจุบันคือบริเวณตึกแถว ๓ ชั้น ติดกับสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย จนไปถึงโรงแรมปรี๊นเชส ซึ่งเดิมทีเป็นที่ดินของพระยาสุภกรและพระยาสุภมิตร มหาตเล็กในสมัยรัชกาลที่ ๖ ตามที่ลุงสง่าเล่าให้ฟัง โดยป้าเล็ก บอกว่าสมัยก่อน ตรงนั้นมีชุมชนหนาแน่น (ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๘๐) มีผู้เช่าที่ดินจากพระยาสุภกรมาปลูกบ้าน หลังเล็กๆให้เช่าอาศัย เป็นบ้านไม้เรียงกันเป็นแถว มีบ้านเยอะมาก ทางเดินยังเป็นตรอกเล็กๆ ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๕ บ้านบริเวณนั้นถูกรื้อออก เพราะเจ้าของที่ดินขายที่ดิน

การไปมาแถวๆนางเลิ้งสะดวกสบาย เพราะมีรถรางสายรอบเมืองหรือที่เรียกว่า รถสายแดง เริ่มเดินรถตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และหยุดไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ นอกจากตัวตลาดที่ลุงสง่าเล่าว่า เมื่อก่อนเป็นตลาดสด ทันสมัย “มีการกางมุ้ง” ส่วนที่ขายอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ ปลา แยกจาก แผงขายผลไม้ ผักสด ของชำ เสื้อผ้า ฯลฯ “... แผงในตลาดแน่นไม่มีที่ว่างเลย มีคนมาซื้อ

ของเยอะมาจากวัดญวน วัดโสม วังเจ้านายที่อยู่ใกล้ๆ ตลาดเปิดตั้งแต่ ๕-๖ ห่ม และจะวายลงในช่วงเย็น ...” เป็นเรื่องที่ป้าดม ประธานชุมชนศุภมิตร ๑ เล่าให้ฟัง

ความคึกคักที่มาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยน ทั้งในตลาดนางเลิ้งและในบริเวณชุมชนในช่วงนั้น สืบเนื่องมาจากการที่นางเลิ้งมีทั้งโรงพยาบาลนตร์ โรงฝิ่น ตรอกสะพานยาว (ช่องโสมเกณิ) โต๊ะบิลเลียด รวมทั้งชื่อเสียงความอร่อยของขนมและอาหาร เช่น ขนมหวานแม่กวา ห่อหมกปลาแนม ของยายหุ่ญ เป็ดย่างก๊ีบก็ตรงหัวมุมถนนนครสวรรค์ เป็นต้น

โรงพยาบาลนตร์นางเลิ้ง ของบริษัทภาพยนตร์พัฒนาการ เปิดฉายภาพยนตร์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ สภาพของอาคารเป็นโรงพยาบาลไม้สองชั้น ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “เฉลิมธานี” ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เพื่อเป็นการสมโภชฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ ๑๕๐ ปี โดยได้มีการตั้งชื่อโรงหนังในเครือให้สอดคล้องกัน จำนวน ๗ โรง (รวมทั้งโรงหนังนางเลิ้งด้วย) และบริษัทภาพยนตร์พัฒนาการได้ขายกิจการให้กับบริษัทสหสินีมา ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งให้เจ้าของในปัจจุบันเข้าดำเนินกิจการต่ออีกที่หนึ่ง ลุงตี และลุงสง่า เล่าว่า ความสนุกสนานของภาพยนตร์ในสมัยนั้นเนื่องจาก ภาพยนตร์ที่ฉายในช่วงนั้นต้องมีเสียงพากษ์ประกอบ มีแต้รวงบรรเลง ทั้งก่อนฉายและในระหว่างที่ฉายภาพยนตร์ แต้รวงจะบรรเลงด้านหน้าโรงพยาบาลนตร์ คึกครื้น สนุกสนาน มีพ่อค้า แม่ค้า เอาของกินมาขาย เช่น ผัดไทย ก๋วยเตี๋ยว อ้อยควั่น มะยมแห้งเสียบไม้ หอยทอด “... แต่ก่อนในโรงหนังเป็นเก้าอี้ไม้ยาว ฉายวันละ ๒ รอบ ตอนเที่ยง และช่วงค่ำ ...” เป็นเรื่องที่ลุงตีเล่าให้ฟัง

โรงฝิ่น แต่เดิมตั้งอยู่ริมถนนกรุงเกษม ตรงที่เป็นห้องอาหารลูกป่าในปัจจุบัน โรงฝิ่นมีลักษณะเป็นโรงยาว คล้าย ๆ โรงทหาร ไปด้วยเสื่อสาน มีหมอนกระเบื้อง มีตะเกียง คนที่มาสูบจะนอนสูบเรียงกันเป็นแถว

ป้าดมซึ่งเคยขายบัวลอยไข่หวานอยู่หน้าโรงฝิ่น เล่าให้ฟังว่า “... พวกสูบฝิ่นหลังจากสูบเสร็จจะอยากกินของหวาน ป้าเลยขายบัวลอยไข่หวาน อยู่หน้าโรงฝิ่น ตรงริมคลอง ...” นอกจากการประกอบอาชีพขายบัวลอย หน้าโรงฝิ่นแล้ว ป้าดม ยังเคยประกอบอาชีพมาหลายอย่าง เช่น รับจ้างกะเทาะเปลือกลูกบัว มีพ่อค้าคนจีน มาส่งให้ที่บ้านได้ ๘-๑๒ บาท ต่อหนึ่งปี ปีหนึ่งใช้เวลาเป็นวัน เคยรับจ้างหามน้ำขาย ถ้าเป็นน้ำประปาจากก๊อก ซึ่งอยู่ตรงหน้าโรงฝิ่นได้หามละ ๑ บาท ป้าดมยังเคยขายล็อตเตอรี่ ที่หน้าตลาดนางเลิ้ง ซึ่งล็อตเตอรี่ตอนนั้นใบละ ๒ บาท

ส่วนป้าเล็ก ก็เล่าว่า แต่ก่อนก็เคยขายอ้อยควั่น ซึ่งในย่านบริเวณนางเลิ้ง การขายอ้อยควั่นจะเป็นที่รู้จักว่า ชายรุ่นหนุ่มนิยมมาเกี้ยวสาวหน้าตาดี แม่ค้าอ้อยควั่น มาชวนคุยพลางกินอ้อยพลางอ้อยควั่นจะขายเป็นจานหมดแล้วก็จะเติมให้ใหม่ มีขายอยู่หลายเจ้า ย่านตลาดนางเลิ้ง

สถานที่เที่ยวของผู้ชายอีกแห่งหนึ่งใน บริเวณชุมชนนางเลิ้ง คือ “ตรอกสะพานยาว” ซึ่งเป็นช่องโสมเกณิ ในตรอกจะมีบ้านหลังเล็ก ๆ จากการได้คุยกับลุงสง่า ลุงสง่าได้ตั้งข้อสังเกตว่ากลุ่มผู้หญิง

ที่ประกอบอาชีพนี้ ขยายตัวมาจากบริเวณที่เรียกว่า “ดงกล้วย” ตรอกถนนจักรพรรดิพงษ์ มาเข้าบ้าน และขายบริการในบริเวณตรอกสะพานยาว ตรอกสะพานยาวโดนไฟไหม้ไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ปัจจุบันไม่เหลือร่องรอย การค้าบริการของผู้หญิง เพราะบริเวณดังกล่าวถูกสร้างตึกแถวขึ้นมาแทน

นอกจากนี้ ยังมีโต๊ะบิลเลียด ของลุงสง่า ที่เปิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ มีการหยุดชะงักช่วง ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ แต่ก็เปิดกิจการต่อโดยขออนุญาตตั้งเป็นสมาคม

จากช่วงปลายรัชกาลที่ ๕-พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นช่วงที่บริเวณตลาดนางเลิ้งได้ เติบโตพัฒนา เจริญรุ่งเรืองมาเป็นตามลำดับ ผู้คนคึกคัก ขายของง่าย คนสูงอายุ อย่างลุงสง่า ป้าดม ป้าเล็ก หรือ ลุงตี๋ ที่มีวัยเกินกว่า ๖๐ ปี แล้ว หรือคนรุ่นใหญ่อย่าง คุณปรีชา ต่างเล่าถึง ชุมชนนางเลิ้งด้วย น้ำเสียงที่หนักแน่น ถึงความคึกคักรุ่งเรือง ทันสมัยของตลาดและชุมชนนางเลิ้ง แม้ว่าตลาดนางเลิ้ง เคยเสียหายจากไฟไหม้ ครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๗๒

ความคึกคักรุ่งเรืองในบริเวณชุมชนนางเลิ้ง ที่เกิดขึ้น โดยมีตัวตลาดเป็นศูนย์กลาง มี องค์ประกอบจากการคมนาคมในย่านนี้ที่มีทั้งทางน้ำ และทางบกที่มีสายรถราง รถเมล์ และรถลาก แวะเวียนผ่านย่านนางเลิ้ง ผู้คนที่มาตลาดนางเลิ้งมีทั้งมาจับจ่ายซื้ออาหารสด ของใช้ในตลาด ดู ภาพยนตร์ สูดฝิ่น เล่นการพนัน มาคุยหยอกล้อกับแม่ค้าอ้อยควั่น หรือ ไปหาสาวงามที่ตรอก สะพานยาว ผู้คนหลากหลายจำนวนมากที่มาที่นางเลิ้ง ด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย มีเสียงจ่อแจ จากตลาด เสียงแตรวงจากโรงหนัง จึงไม่น่าแปลกใจที่ทำให้คนที่อยู่อาศัยที่นางเลิ้งมากกว่า ๔๐ ปี จึงมีคำตอบที่ย้อนความทรงจำถึงช่วงเวลาดังกล่าวแก่ทุกคนที่แวะไปสอบถามได้อย่างไม่ลังเล

ช่วงที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๒๐ ช่วงความรุ่งเรืองคึกคัก ลดถอยลง ด้วยสาเหตุหลายประการ
ความคึกคักรุ่งเรืองของชุมชนนางเลิ้ง ตลาดนางเลิ้งที่เคยเปิดตลาดตั้งแต่ ๕ ทุ้ม และวาย ในช่วงเย็น ตลาดเริ่มทำงานน้อยลงแม้ว่า แผงผักปลา เชียงหมู ฯลฯ ที่ถูกแยกจัดเป็นสัดส่วน สะอาด ยังคงอยู่ ตลาดในระยะหลังเปิดตีห้า เลิกประมาณ ๖ โมงเย็น

องค์ประกอบที่ช่วยสร้างความรุ่งเรืองของตลาดนางเลิ้ง เริ่มหายไปทีละเล็กละน้อยหลาย กิจกรรมต้องเลิกรา เปลี่ยนแปลงรูปแบบไป เริ่มตั้งแต่ที่ ป้าดม ป้าเล็ก ซึ่งเดิมเคยอยู่ในชุมชนที่เรียก กันว่า “กองขี้เลื่อย” ด้านถนนศุภมิตร บ้านเรือนที่มีอยู่หนาแน่นต้องย้ายออกไปหาที่อยู่ใหม่ มีอยู่ บ้างที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนรอบๆตลาดนางเลิ้ง วังของเจ้านายหลายแห่งเปลี่ยนแปลงเป็นสถานที่ ราชการ เหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ลูกค้าของตลาดนางเลิ้งเริ่มลดน้อยลงไป ส่วนโรงฝิ่นเองก็ต้อง ปิดตัวไปเลยเนื่องจากนโยบายและกฎหมายในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖) ฝิ่น กลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายต้องได้รับการควบคุม เช่นเดียวกับโต๊ะบิลเลียดของลุงสง่า ที่ต้องปิด กิจการลงไปในช่วงหนึ่ง และไม่มีหญิงสาวขายบริการที่ตรอกสะพานยาวเนื่องจากไฟไหม้ไปเมื่อปี

พ.ศ. ๒๕๑๖ ผู้คนที่เคยมาชุมนุมนางเลิ้ง ด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลายเริ่มบางตาลง แม้ว่าโรงพยาบาลนครเฉลิมธานี จะยังเปิดฉายภาพยนตร์อยู่ แต่ก็กลายเป็นโรงภาพยนตร์เก๋าล้าสมัยไปเสียแล้ว

ช่วงที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๒๐ – ปัจจุบัน การปรับเปลี่ยนสู่ความเป็นตลาดอาหารสำเร็จรูป

เมื่อองค์ประกอบต่างๆ เช่น ชุมชนใกล้เคียงนางเลิ้ง โรงฝิ่น โรงภาพยนตร์ ฯลฯ ได้ลาจากตลาดและชุมนุมนางเลิ้งไปแล้ว แผงค้าขายที่เคยมีอยู่ แทบไม่มีที่ว่าง แผงเนื้อสัตว์ ที่เคยมี ๑๐ กว่าแผงลดลง เชียงหมูก็เลิกไปหลายเจ้า ตลาดเปิดสาย ประมาณ ๑๐ โมง พ่อค้าแม่ค้าในตลาดจะขายอาหารกลางวัน อาหารสำเร็จรูป ซึ่งยังปรากฏหลายเจ้า ที่สืบช่วงมาจากพ่อค้าแม่ค้าเจ้าเก่า ที่มีชื่อเสียงมาก่อน เช่น ร้านขนมหวานแม่กวา (แม่กวาปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) เป็นต้น ลูกค้าส่วนใหญ่ คือ ข้าราชการที่มารับประทานอาหารในช่วงเวลากลางวัน

โรงพยาบาลนครเฉลิมธานีประสบกับภาวะขาดทุน จึงถูกปิดตัวลงเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ถูกใช้เป็นโกดังเก็บของ อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม

ไม่เพียงแต่ตัวตลาดที่รกร้างลง บ้านและตึกแถว ก็ทรุดโทรม ขาดการซ่อมแซมบำรุง ลุงสง่าเล่าว่า “... วิธีการสร้างตึกสมัยนั้นไม่ได้ใช้ปูนซีเมนต์แต่ใช้น้ำอ้อยผสมปูนขาวเป็นตัวเชื่อม ... เดียวนี้เก่าและคับแคบลง จะขอปรับปรุงก็ใช้เวลาและเสียเงินมาก...”

ส่วนผู้คนที่อยู่ที่นี่ ลุงตี่ซึ่งปัจจุบันอายุ ๖๒ ปี เป็นคนเก่าแก่อู่มาก บอกว่า “... เพื่อนเก่าๆ ย้ายไปอยู่ข้างนอกเป็นส่วนใหญ่ ...” ส่วนคุณเลี้ยง เจ้าของหอพักก็บอกว่า “...บ้านที่อยู่ในชุมชนนางเลิ้งนี้ให้ลูกจ้างอยู่ส่วนตนมีบ้านอยู่ข้างนอก...”

เรื่อง “นักเลง” เป็นเรื่องที่รู้จักดี ของคนในชุมชนนางเลิ้ง ว่าแต่ก่อนชุมชนนางเลิ้งมีนักเลง ซึ่งคุณเลี้ยงเล่าว่า “... นักเลงนางเลิ้ง ในสมัยก่อนเป็นนักเลงหัวไม้ พกอาวุธอย่างมากก็คือมีด นักเลงเขามีระบบควบคุมดูแลกันเองในหมู่นักเลงไม่มีการรังแกคนข้างบ้าน

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนนางเลิ้งในฐานะที่เคยมีความรุ่งเรืองมาก่อน เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีมาแล้ว โดยทิศทางการเปลี่ยนแปลงจากแหล่งตลาดพาณิชยกรรมขนาดกลาง แหล่งสถาบันเชิงเมื่อขาดองค์ประกอบเหล่านี้ไปก็ทำให้คนที่อาศัยในชุมชนเปลี่ยนแปลง เช่น มีการเคลื่อนย้ายออกไปอยู่ที่อื่น คนเก่าแก่ล้มหายตายจากไป ลูกหลานรุ่นใหม่ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับชุมชนและตลาดน้อยลง

ส่วนที่ ๓ : ความเป็นอยู่และการทำมาหากินของชาวนางเลิ้งในปัจจุบัน

ชานนางเล้งปัจจุบันมาจากไหนและมาอยู่อย่างไร

ดังได้กล่าวแล้วในส่วนที่ ๑ ถึงความแตกต่างระหว่างชุมชนนางเล้ง ที่แบ่ง (โดยทางการ) ออกเป็น ๒ ชุมชน คือชุมชนศุภมิตร ๑ และชุมชนศุภมิตร ๒ ชุมชนแรกเป็นชุมชนเก่าที่ผู้คนมีอาชีพค้าขาย ในขณะที่ชุมชนที่สองเป็นชุมชนที่คนส่วนใหญ่เป็นผู้มีอาชีพรับจ้างรายวันทั่วไป รับจ้างขับแท็กซี่ เป็นลูกจ้างร้านค้าในย่านนี้ มาเช่าบ้านอยู่ในย่านนี้เพื่อให้ใกล้กับที่ทำงาน ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชานนางเล้งนี้ส่วนหนึ่งได้มาจากแบบสำรวจครัวเรือน และอีกส่วนหนึ่งได้จากการสัมภาษณ์

อาเจ็กฮั่ว แซ่ฉั่ว อายุ ๖๙ ปี ปัจจุบันมีแผงขายของชำอยู่ในตลาดเล่าว่า เคยมาจากเมืองจีน ตั้งแต่อายุ ๑๒ แต่งงานกับแม่ที่เมืองไทย แล้วมาอยู่ที่ตลาดนี้ (ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๖๐) เป็นลูกจ้างในร้านชำของญาติ ซึ่งมีร้านอยู่ ๔ ห้อง เมื่อเตี่ยอายุ ๑๘ ปีจึงได้แต่งงานกับแม่ กลุ่มญาติแนะนำกันมาเช่าตึกที่นี่เพราะเห็นว่าราคาถูกและทำการค้าได้ดี ปัจจุบันนี้ก็ยังนับเป็นญาติกับชาวไทยเชื้อสายจีน ๑๐ กว่าครอบครัวที่เช่าตึกแถวรอบตลาด นอกจากตึกแถวรอบตลาดแล้ว ตึกแถวบริเวณทางเข้าตลาดก็เป็นที่อยู่ของคนไทยเชื้อสายจีนเช่นกัน กลุ่มนี้ยังคงทำการค้ามีทั้งร้านขายของชำ และ ร้านอาหาร

ชุมชนศุภมิตร ๑ ในส่วนที่ไม่ได้อยู่ติดกับตลาดเป็นชุมชนที่ไม่ค่อยได้ใช้บ้านเป็นที่ประกอบการมากนักเมื่อเทียบกับชุมชนด้านที่อยู่ติดกับตลาด คนเก่าแก่ของชุมชนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลเราเรื่องประวัติชุมชนเกือบทั้งหมดอยู่ในชุมชนด้านนี้ รุ่นลูก-หลานของคนเก่าแก่นี้ทำงานรับจ้างตามบริษัทห้างร้าน บ้างก็ยังเรียนอยู่ในชุมชนนี้มีโรงบิลเลียด ๒ โรง ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ และถูกปิดในสมัย จอมพลสฤษดิ์ เป็นเวลา ปีกว่า จากนั้นได้กลับมาเปิดอีกครั้งโดยเปิดเป็นสมาคมเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ลุงสง่า ปัจจุบันอายุ ๙๐ ปี เจ้าของโรงบิลเลียดแห่งหนึ่งบอกเราว่าค่าใช้จ่ายของโรงบิลเลียดสูงมาก เฉพาะค่าน้ำค่าไฟก็ตกเดือนละ กว่า ๑๐,๐๐๐ บาท ส่วนค่าเช่าห้อง ๒ ห้องเดือนละ ๔๓๕ บาท/ห้อง (ไม่รวมภาษีบำรุงท้องที่และภาษีโรงเรือน) ต้องทำเงินได้วันละ ๒,๐๐๐ บาทจึงจะพออยู่ได้ คนที่มาเล่นก็เป็นคนในชุมชนนี้เอง มีคนเข้ามาเล่นทั้งวัน แต่ไม่มีการตีกัน ไม่มีการไม่จ่ายเงิน ลุงสง่าว่า “ผมดูแลได้”

ข้อมูลจากแบบสอบถาม ชาวชุมชนศุภมิตร ๑ ประมาณ ๑ ใน ๓ อยู่ในชุมชนนี้มาตั้งต่อก่อน ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ คนกลุ่มนี้เกิดที่ชุมชนนี้ อีกส่วนหนึ่งย้ายมาจากที่อื่นในกรุงเทพฯ ครึ่งหนึ่งของชาวชุมชนมีเชื้อสายไทย - จีน มีสมาชิกที่ยังอยู่ด้วยกันในบ้าน ๔ - ๕ คน ชาวชุมชนศุภมิตร ๑ เข้าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ส่วนบ้านที่อยู่มี ๒ แบบ ผู้ที่อยู่ริมถนนและรอบตลาดเช่าตึกแถวจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ส่วนผู้ที่อยู่บริเวณกลางชุมชนจะเช่าที่ดินและปลูกบ้านอยู่เอง ไม่ได้ให้เช่าต่อ บ้านที่สร้างนี้มีทั้งบ้านไม้ชั้นเดียวและสองชั้นจำนวนพอๆกัน แต่ละบ้านจะเสียค่าน้ำประมาณเดือนละ ๑๐๐ - ๑๕๐ บาท และอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งใช้บ้านเป็นที่ประกอบ

อาชีพด้วย เสียประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ บาทต่อเดือน บ้านอยู่อาศัยทั่วไปจะเสียค่าไฟฟ้าเดือนละ ๓๐๐ - ๔๐๐ บาท ส่วนบ้านที่ใช้เป็นที่ประกอบอาชีพด้วย จะเสียค่าไฟฟ้าประมาณ ๑,๐๐๐ บาทต่อเดือน

อาชีพของคนในชุมชนประมาณ ๑ ใน ๓ คือ ขายอาหาร คนกลุ่มนี้จะใช้บ้านเป็นที่เตรียมอาหาร แต่มีบางส่วนไม่ได้ใช้บ้านเป็นที่ขายอาหาร คนกลุ่มนี้จะออกไปขายนอกบ้านโดยใช้รถเข็นหรือเช่าแผงในตลาดเป็นที่ขาย ผู้ที่ทำการขายอาหารให้ข้อมูลว่า ส่วนใหญ่จะขายช่วงเช้า - กลางวัน แรงงานที่ใช้ในการทำกิจการ คือ แรงงานในครัวเรือน มีน้อยมากที่จ้างลูกจ้างมาช่วยงานเกือบทุกคนที่ทำอาหารจะบอกว่า ในชุมชนมีคนทำอาชีพนี้กันมาก แต่เป็นการขายอาหารคนละประเภท จึงไม่ได้แย่งลูกค้ากัน คนขายอาหารส่วนใหญ่จะซื้อวัตถุดิบจากตลาดมหานาค เนื่องจากเห็นว่าราคาถูกกว่าที่ตลาดนางเลิ้ง ตลาดนางเลิ้งจะเป็นแหล่งที่คนในชุมชนมาซื้ออาหาร และของใช้ประจำวันเล็กน้อยเท่านั้น

กิจกรรมที่คนในชุมชนเข้าร่วมมากที่สุดคือ งานศาลเจ้าที่อยู่ในตลาดนางเลิ้ง การเข้าร่วมมี ๒ ลักษณะคือ ร่วมบริจาคเงิน และร่วมชมการแสดงที่กรรมการศาลเจ้าจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ส่วนกิจกรรมอื่นที่กลุ่มคนเฒ่า - คนแก่ในชุมชนศุภมิตร ๑ ร่วมกันจัด เช่น งานสงกรานต์ งานปีใหม่ กลุณิ์ และงานวันเด็ก เข้าร่วมด้วยการบริจาคเงิน แต่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมทางศาสนา และงานฉลองที่จัดขึ้น แม้ว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่จะไม่ได้ร่วมงานรื่นเริงของชุมชน แต่ก็ยังเห็นว่าชุมชนนี้น่าอยู่ เพราะต่างก็อยู่กันมานาน รู้จักกัน แต่ไม่ค่อยได้ไปมา - หาสุ่กัน เข้าชั้นมาก็แยกย้ายไปทำมาหากิน เมื่อถามว่า หากจะร่วมกันทำงานเพื่อชุมชน คิดจะทำอะไร และจะมีความเป็นไปได้หรือไม่ที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน ได้รับคำตอบจากคนกว่าครึ่งหนึ่งว่า เป็นไปได้ที่คนในชุมชนจะร่วมกันทำกิจกรรม เพราะคุ้นเคยกัน แต่ที่ผ่านมายังไม่มีงานอะไร มีแต่นักการเมืองข้างนอกเข้ามาบริจาคของ - เงินให้ชุมชน และทางหน่วยงานราชการเข้ามาจัดกิจกรรมเท่านั้น ข้อเสนอแนะสำหรับงานพัฒนาที่ชาวชุมชนเสนอเป็นอันดับแรกคือ การทำความสะอาด รองลงมาคือ การแก้ปัญหาเสพติด

ประมาณ ๑ ใน ๓ ของผู้คนในชุมชนศุภมิตร ๒ เป็นคนเก่าแก่ที่อยู่ในชุมชนมาตั้งแต่รุ่นพ่อ-รุ่นแม่ หลายคนที่ปัจจุบันอายุกว่า ๕๐ ปีแล้วเกิดและเติบโตที่นี่ ส่วนใหญ่มีเชื้อสาย ไทย-จีน ซึ่งมีคนรุ่นพ่อ-แม่ มาค้าขายอยู่ย่านนี้ กลุ่มนี้จะอยู่ตึกแถวที่เช่าจากสำนักงานทรัพย์สินจะใช้เนื้อที่ชั้นล่างเป็นที่ประกอบการ อยู่อาศัยเฉพาะชั้นบน เป็นตึกชั้นครึ่ง อยู่ริมถนน และ อยู่รอบนอกของชุมชน ส่วนใหญ่เช่าตรงจากสำนักงานทรัพย์สิน ไม่ได้เช่าช่วงต่อจากใคร

ประมาณ ๑ ใน ๓ เป็นคนเชื้อสายไทย บางคนมีเชื้อสายมอญแต่ไม่มีใครพูดภาษามอญได้แล้ว กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆคือ ๑) กลุ่มที่มีต้นตระกูลที่อยู่ย่านนี้มาตั้งแต่ยังเป็นตำบลสนามกระบือในสมัยรัชกาลที่ ๔ - ๕ คนเก่าแก่เหล่านี้จะปลูกบ้านอยู่เอง ในที่ดินซึ่งเช่าจาก

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีบ้านไม้สองชั้น ประมาณ ๒๐ หลัง (ร้อยละ ๑๗ ของบ้านทั้งหมด) ในจำนวนนี้มีบางหลังแบ่งเป็นห้องให้เช่า โดยที่เจ้าของไม่ได้มาอยู่เองแต่ให้ญาติมาอยู่และเฝ้าบ้านให้ กลุ่มที่ ๒) กลุ่มที่มาเช่าบ้านของคนเก่าแก่อยู่ กลุ่มที่มาเช่าบ้านนี้ส่วนใหญ่อยู่มานานกว่า ๒๐ ปี บางครอบครัวมาเช่าแฟลต โดยจ่ายค่าเช่าเดือนละ ๓,๐๐๐ บาท ไม่รวมค่าน้ำค่าไฟ

ประมาณ ๑ ใน ๓ ของชาวชุมชนศุภมิตร ๒ นี้เป็นกลุ่มจากอีสานที่มาเช่าห้องอยู่ในบ้านที่แบ่งเป็นห้องเช่าอยู่ในชุมชน บ้านที่แบ่งห้องให้เช่านี้มี ๑๒ หลัง หากนับจำนวนห้องรวมกันทั้งหมดจะได้ประมาณ ๕๐ ห้อง คนเหล่านี้มาอยู่ในชุมชนนี้กว่า ๑๐ ปีแล้วส่วนใหญ่มาอยู่ห้องละ ๓-๔ คน คือพ่อ-แม่ และลูกเล็กๆที่ยังอยู่ในวัยเรียน ค่าเช่ามี ๒ ระดับราคา คือ ตั้งแต่ เดือนละ ๑,๒๐๐ - ๑,๕๐๐ บาท สำหรับห้องขนาด ๑.๕ X ๒ เมตรใช้ห้องน้ำรวม ส่วนห้องขนาดใหญ่กว่าคือ ประมาณ ๓.๕ X ๕ เมตร มีห้องน้ำในตัว จะเสียค่าเช่าประมาณ ๓,๐๐๐ บาท ต่อเดือน

กว่าครึ่งหนึ่งของชาวชุมชนศุภมิตร ๒ เห็นว่าชุมชนนี้น่าอยู่ เหตุผลสำคัญที่ทำให้คนมองว่าชุมชนนี้น่าอยู่คือ อยู่ย่านที่สะดวกในการเดินทาง ที่ชาวชุมชนพูดว่า “ไปไหนมาไหนง่าย” อีกเหตุผลหนึ่งคือ อยู่มานานและมีความรู้สึกผูกพัน มีความคุ้นเคยกับผู้คนที่นี่ คุ้นเคยกับบ้านเรือน ที่ทางที่นี่ ประมาณ ๑ ใน ๓ เห็นว่าชุมชนนี้ไม่น่าอยู่เนื่องจากมีการพนันมาก และเกรงว่าลูกหลานจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ

สถานที่ที่คนในชุมชนมักจะมาชุมนุมกันมีอยู่ หลายแห่งดังนี้คือ (ดูแผนผังประกอบ)

๑.หน้าเมรุ ศาลา ๑ วัดแค มีคนมาจับกลุ่มพูดคุยประมาณ ๕-๖ คน ช่วง ๕ - ๖ โมงเย็น กลุ่มคนที่มาจับกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มผู้หญิงที่มีอายุ ๕๐ ปี ขึ้นไป คนที่ไปไม่แน่นอน แต่จะมีครั้งละไม่น้อยกว่า ๕ คนเสมอ

๒.ร้านขายของดีกแถวอุรัมถนนหน้าวัดแค ร้านนี้อยู่ในทำเลที่เป็นศูนย์กลางที่คนเดินผ่านไปมามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเย็นที่คนเลิกจากงาน เลิกโรงเรียน และคนออกมาซื้ออาหารเย็น หน้าร้านนี้เป็นที่รวมของผู้ชายรุ่นอายุ ๒๐ - ๓๐ ปี ชาวบ้านเรียกกันเล่นๆว่า “สามแยกปากหมา” กลุ่มผู้ชายวัยรุ่นจะมานั่งที่นี้ช่วงเย็นๆหลังเลิกงาน เมื่อเห็นผู้หญิงเดินผ่านไปมาก็จะพูดจาเย้าแหย่เป็นที่สนุกสนาน (ของผู้เย้าแหย่)

๓.ใกล้วัดแค บริเวณตรอกไก่ เป็นอีกแหล่งที่คนหนุ่มๆไปชุมนุมกัน ชาวบ้านเรียกว่า “สามแยกต่อแหล่” กิจกรรมที่กลุ่มนี้ทำก็จะคล้ายกับกลุ่มหน้าวัด

๔.วงหมากรุกหน้าโรงหนัง มี ๒ วง วงหนึ่งเป็นของคนรุ่นอายุ ตั้งแต่ ๓๐-๔๐ และ อีกวงหนึ่งเป็นของคนรุ่นอายุ ๔๐-๖๐ แต่ละวงจะมีประมาณ ๓-๔ คน คนที่มานั่งจะเป็นเจ้าประจำ มากินกาแฟและคุยกัน ระหว่างรอเล่นหมากรุก ในวงกาแฟจะมีเรื่องคุยหลายเรื่องตั้งแต่เรื่อง การเมือง วิจารณ์รัฐบาล วิจารณ์ข่าวสารบ้านเมือง เรื่องมวย เรื่องม้า ไปจนถึงเรื่องราวต่างๆในชุมชน

๕.วงหมากรุกแถวศาลเจ้า มี ๑ กลุ่ม คนที่มานั่งที่นี่จะเป็นคนจีนสูงอายุ

๖.เพิงไม้ทางเข้าตลาด เป็นที่รวมของคนแก่ชายเชื้อสายจีน อายุเกิน ๖๐ ปี กลุ่มคนแก่นี้จะออกมาจับกลุ่มกันตอนสายๆ พูดคุยเรื่องสารพัด ทั้งเรื่อง ลูกหลาน ความเจ็บป่วย และ เรื่องทั่วไป เช่นข่าวสารต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน เป็นต้น

๗.กลุ่มกองขยะ หน้าโรงบิลเลียดลงสำ ช่วงเช้าจะมีคนประมาณ ๔-๕ คน เอาข้าวจากวัดมากินบ้าง กลุ่มนี้เป็นพวกที่ชาวชุมชนว่า “เกเร” จะนั่งกินเหล้าแต่เช้า และรอจนกว่าจะมีคนมาเรียกไปใช้ให้ทำงาน บางครั้งมีพนักงานเก็บขยะเขามาร่วมวงด้วย ชาวชุมชนบอกว่ากลุ่มนี้ไม่ค่อยมีใครอยากไปยุ่งด้วย

๘.ที่ชุมนุมของคนขับแท็กซี่ ที่มาเข้าบ้าน วงคุยของกลุ่มนี้จะอยู่ใกล้บ้านเช่า ที่นี่จะมีคนทั้งวันเพราะมีคนขับแท็กซี่หลายกะ บางคนขับช่วงกลางวัน บางคนขับช่วงกลางคืน

๙.ที่ชุมนุมของแม่ค้า รถเข็นขายอาหารอีสาน ผู้หญิงที่มาเข้าบ้านจะมัลล่อมวงกันในช่วงที่ไม่ขายไก่ปิ้ง หมูปิ้ง ส้มตำ กลุ่มนี้ดูครึกครื้น สนุกสนาน

ชุมชนนางเลิ้งไม่ต่างจากชุมชนเก่าแก่ในกรุงเทพฯ ที่ต้องเผชิญกับข่าวลือเรื่องการรื้อ การย้าย การเอาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ด้านอื่น ข่าวลือต่างๆ แพร่สะพัดในชุมชนเมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปี แต่ปัจจุบันชาวชุมชนว่าไม่ได้ยินอีก เข้าใจว่าเนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ ไม่มีใครอยากลงทุน ข่าวลือข่าวแรกคือ การสร้างถนนผ่านกลางชุมชนศุภมิตร ๒ ช่วงแรกที่ได้ยินข่าวลือ ชาวชุมชนบางคนเตรียมย้ายออก แต่ก็ไม่มีใครออกไปจริงเพียงแต่คิดเตรียมการไว้เท่านั้น ต่อมาก็มีข่าวลือที่ ๒ คือ โรงแรมปรินเซส จะขอเช่าที่จากสำนักงานทรัพย์สิน วัดแค และ วัดโสม เอาบริเวณที่เป็นชุมชนศุภมิตร ๒ ส่วนหนึ่ง มาทำที่จอดรถ ผู้คนในชุมชนไม่ได้ตื่นเต้นกับข่าวลือนี้นักนักเมื่อเทียบกับข่าวเรื่องการตัดถนน เพราะเห็นว่าผู้ที่ต้องการที่ไม่ใช่เจ้าของที่ แต่เป็นธุรกิจเอกชน ข่าวลือที่ ๓ คือ การรื้อตลาดนางเลิ้ง แล้วเปลี่ยนเป็นที่จอดรถ บ้างก็ว่าจะปรับปรุงตลาดใหม่ให้อยู่ชั้นล่าง ส่วนชั้นบนจะให้เป็นที่จอดรถ ข่าวนี้ก็ได้ให้ความสนใจให้คนในชุมชนมากนัก เขาบอกว่า “ได้ยินมานานแล้วเดี๋ยวก็ว่าจะเอาไปทำสถานที่ราชการ เดี่ยวก็ว่าจะเอาไปทำที่จอดรถ แต่ก็ไม่ได้ข่าวจริงจังอะไร พวกเราอยู่ที่นี้มาตั้งหลายสิบปี อยู่ๆ จะมารื้อมาไล่กันคงไม่ได้ อย่างน้อยก็ต้องบอกล่วงหน้าเป็นปีปี” พ่อค้า-แม่ค้า บางคนบอกว่า “เมื่อสำนักงานทรัพย์สินเป็นเจ้าของที่ เขาจะเอาคืนเราก็จำใจต้องยอม” ส่วนเรื่องการหาที่อยู่ใหม่ในกรณีมีการรื้อตลาดจริง ได้คำตอบว่า “สำหรับพวกที่มีลูกหลานอยู่นอกชุมชน มีบ้านมีช่องก็ไม่น่าเป็นห่วงอะไร แต่พวกที่ไม่มีที่ไปจะทำกันอย่างไร”

ชาวนางเลิ้งทำมาหากินกันอย่างไร

อาชีพที่ทำรายได้หลักให้กับครอบครัวในชุมชนศุภมิตร ๑ คือ ค้าขาย ส่วนใหญ่จะขายอยู่ในตลาด และ รอบๆ ตลาด ประเภทของสินค้าที่ขายมากที่สุดคืออาหาร ขนม รองลงมาคือขายของชำ

เจ้าของร้านชำจะรับสินค้าจากตลาดมหานาค โดยมีคนมาส่งถึงที่ไม่ต้องไปซื้อ จะมีก็เฉพาะร้านที่ขายพวกของแห้งที่ใช้ประกอบอาหาร เช่น ถั่ว น้ำตาล วุ้นเส้น เครื่องกระป๋อง เห็ดหอมแห้ง เจ้าของร้านจะไปซื้อเองที่ตลาดเก่าเยาวราช ซึ่งแต่ละเจ้าจะมีร้านที่ซื้อของเป็นประจำ แต่เนื่องจากซื้อครั้งละไม่มากร้านย่านเยาวราชจึงไม่เข้ามาส่ง

พ่อค้า-แม่ค้า ที่มีอาชีพประกอบอาหารแล้วว่า ที่นี้ทำอาหารอะไรก็ขายได้แต่ไม่ได้ขายได้ทั้งวัน “คนออฟฟิศ แลวันนี้ จะมาทานอาหารกลางวันที่นี่ จะขายได้อีกที่ช่วงเย็นคนเลิกงานแล้วมาซื้ออาหารกลับบ้าน” เราเดินดูพบว่าประเภทของการอาหารจะซ้ำกัน เช่น มีร้านขายก๋วยเตี๋ยวหมูหลายร้าน ร้านขายอาหารตามสั่งก็มีหลายร้าน รถเข็นขายขนมกุยช่ายและขนมผักกาดมีถึง ๓ ร้านและนำแปลกที่รถเข็นเหล่านี้อยู่ไม่ห่างกันเลย ถามดูปรากฏว่าไม่ได้เป็นญาติกัน ต่างคนต่างมาขาย จึงถามว่าการขายอาหารประเภทเดียวกันนี้ทำให้รายได้ลดลงหรือไม่ พ่อค้า-แม่ค้า บอกว่า ถึงจะเหมือนกันแต่รสชาติต่างกัน คนมาทานที่นี่เป็นคนเดิมๆ เขาก็ต้องเปลี่ยนร้านทานไปเรื่อยๆ แต่ปัจจุบันคิดว่า “เต็ม” แล้ว จะมาตั้งรถเข็นขายอีกก็คงลำบาก การที่ใครจะมาขายอะไรได้จะต้องไปแจ้งที่เจ้าหน้าที่ตลาดเพื่อจ่ายค่าแผง วันละ ๕ - ๑๐ บาทแล้วแต่ขนาดของแผง แต่คนที่จะมาขายก็ต้องคำนวณเองว่าปัจจุบันก็มีร้านค้ามากอยู่แล้ว คนทานมีเท่าเดิมหากเข้ามาขายแล้ว จะขายได้หรือไม่

ชาวชุมชนศุภมิตร ๑ ส่วนใหญ่ขายอาหาร แหล่งเตรียมอาหารคือบ้านที่อยู่อาศัย ส่วนแหล่งขายมีนั้น ๓ แหล่ง คือ ขายที่บ้านมีประมาณ ๒๕ ร้าน ร้านอาหารเหล่านี้จะอยู่ในตึกแถวรอบตลาด และตึกแถวริมถนนใหญ่ อีกแหล่งหนึ่ง คือ ขายบนแผงในตลาด เป็นร้านขนมไทยเก่าแก่ของนางเลิ้ง เช่น สาคุไส้หมู ไส้กรอกปลาแนม ทองหยิบ - ฝอยทอง สังขยา เป็นต้น มี ๑๓ แผง แหล่งที่ ๓ คือ รถเข็นซึ่งจะตั้งขายในตลาด และออกไปขายนอกตลาดด้วยในช่วงบ่าย - เย็น มีประมาณ ๑๗ เจ้า

อาชีพที่ทำรายได้เป็นอันดับสอง คือ ขายของชำ ร้านขายของชำที่อยู่ในตึกแถวรอบตลาดและที่อยู่ในชุมชน ๘ ร้าน ในตลาดนางเลิ้งมีแผงขายของชำ ๑๓ แผง รายได้อันดับ ๓ มาจากการขายบริการอื่นๆ เช่น จัดโต๊ะจีน ซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า และร้านเสริมสวย เป็นต้น ร้านขายบริการประเภทนี้มีประมาณ ๔ ร้าน ผู้ที่มาค้าขายในตลาดนางเลิ้งส่วนใหญ่เป็นชาวนางเลิ้งที่อยู่ในชุมชนศุภมิตร ๑ และ ๒ (รายละเอียดเรื่องตลาดนางเลิ้งดูใน ส่วนที่ ๔ : ตลาดและศาลเจ้า)

อาชีพที่ทำรายได้หลักให้กับครอบครัวในชุมชนศุภมิตร ๒ คือ รับจ้าง ประมาณครึ่งหนึ่งของครอบครัวมีรายได้หลักจากการรับจ้าง การรับจ้างนี้มี ๒ ประเภท การรับจ้างประเภทที่ ๑ คือ การรับจ้างรายวัน ประมาณกว่าร้อยละ ๓๐ ของครอบครัวในชุมชนศุภมิตร ๒ มีรายได้หลักมาจากรับจ้างรายวันในตลาด เช่น ขนของ ทำความสะอาด ช่วยงานในร้านอาหาร เป็นต้น การรับจ้างประเภทที่ ๒ คือ รับจ้างเป็นพนักงานประจำของร้านค้า และ บริษัทต่างๆ เช่น ทำงานในอุ้งซ่อมรถ ขับแท็กซี่ ประจำอยู่ร้านค้าใกล้ชุมชน เป็นต้น ประมาณร้อยละ ๒๐ ของครอบครัวในชุมชนศุภ

มิตร ๒ มีรายได้หลักมาจากการรับจ้างประจำ มีประมาณ ร้อยละ ๒ ทำอาชีพรับราชการ (ดูแผนผังชุมชนแสดงอาชีพของคนในชุมชน)

อาชีพที่ทำรายได้รองให้กับคนในชุมชนศุภมิตร ๒ คือ ค้าขาย คิดเป็น ร้อยละ ๔๐ ของครอบครัวในชุมชน การค้าของชาวชุมชนศุภมิตร ๒ มีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ มีทั้งที่เปิดเป็นร้านอาหาร ๑๐ ร้าน ขายของชำซึ่งมีอยู่ ๖ ร้าน รถเข็นขายอาหาร ๒๒ เจ้า และมีอีกเกือบ ๑๐ บ้าน เป็นที่ประกอบอาหารเพื่อไปขายที่อื่น

ขานางเล้งส่วนใหญ่ทำมาหากินแบบกึ่งอิสระ ในเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (informal sector) ค้าขายอาหารคาว หวาน อาหารว่าง ในหลากหลายรูปแบบ หลากหลายวิธีการขาย และหลากหลายสถานที่ขาย แม่ค้า-พ่อค้ารายย่อย ซึ่งเป็นผู้ประกอบการอิสระเหล่านี้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของการค้าขาย เท่าทันตลาด สามารถคำนวณต้นทุน - กำไรแบบวันต่อวันได้ ประเมินลูกค้าของตนเองได้ว่าคนกลุ่มไหนชอบอะไร นอกจากนี้การประกอบอาชีพอิสระ ยังทำให้เขามีความสามารถในการควบคุมกระบวนการผลิตและการขาย ได้เกือบทั้งหมด แม้ว่าจะต้องอยู่ภายใต้กฎของทุน และ กฎของรัฐบางส่วนก็ตาม

ข้อสังเกตบางประการของเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการในชุมชนนางเล้ง คือ

๑) ผู้ที่เข้ามาในระบบเศรษฐกิจนี้ แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ

- ผู้ที่อยู่นางเล้งมาตั้งแต่เกิด รับช่วงการค้าขายต่อจากพ่อแม่ เช่น ชายกวยจับ ก้วยเตี๋ยว เต้าหู้ทอด และ ขนมหวาน เป็นต้น กลุ่มนี้จะมีแหล่งขายประจำในบริเวณตลาด
- ผู้ที่มาจากจังหวัดภาคอีสาน มาเข้าบ้านอยู่ในชุมชน และ ขายของในบริเวณใกล้เคียง เช่น ขายไก่ปิ้ง ส้มตำ หมูปิ้ง อาหารตามสั่ง เป็นต้น กลุ่มนี้จะเร่ขาย (หาบ หรือ รถเข็น) ย้ายที่ขายในแต่ละช่วงของวัน ส่วนใหญ่ทำอาชีพนี้มาเป็นเวลานานเกือบ ๑๐ ปีแล้ว
- ผู้ที่อยู่อื่นและมาขายของที่ตลาดนางเล้ง เช่น มาจากศรียานมาขายขนมกุยช่าย มาจากเตาปูนมาขายก้วยเตี๋ยว เป็นต้น กลุ่มนี้ก็เช่นเดียวกันกับกลุ่มแรกคือจะมีที่ขายประจำอยู่บริเวณตลาดนางเล้ง

๒) ไม่มีใครที่ทำการค้าขายเป็นงานแรก ผู้ที่มากค้าขายอิสระนี้ล้วนผ่านการทำงานมาหลายแบบ ที่พบคือ

- เคยเป็นลูกจ้างในร้านมาก่อนที่จะมาขายเอง เช่น เคยเป็นลูกจ้างในร้านอาหาร และออกมาขายอาหารเอง บางคนเคยช่วยงานในร้านขนมและออกมาทำขายเอง เป็นต้น
- ขายของโดยการหาบ หรือ ใช้รถเข็น มาก่อนแต่ขายอย่างอื่น และมีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อยๆ เช่น เคยขายผลไม้สด ผลไม้ดอง เปลี่ยนมาขายไก่ย่าง ส้มตำ โดยดัดแปลงรถเข็น

คันเดิม บางคนเปลี่ยนจากการขายขนมหลายอย่างมาขายน้อยอย่างลงและในที่สุดเปลี่ยนมาขายขนมกุยช่ายเมื่อเห็นว่าน่าจะขายได้ดีกว่า ส่วนอุปกรณ์การขายก็ใช้ของเดิมเป็นส่วนใหญ่

- เคยเป็นลูกจ้างในงานแบบอื่นมาก่อน เมื่อได้รับคำแนะนำ หรือเห็นญาติ-เพื่อนบ้านขายและได้เงินจึงลองทำบ้าง บางคนเริ่มทดลองทำทานกันเองก่อน และค่อยๆ ปรับปรุงจนถึงจุดที่คิดว่าน่าจะขายได้ ก็ทดลองและปรับมาเรื่อยๆ บางคนรับช่วงอุปกรณ์เช่น รถเข็น ตู้กระจกใส่ของ มาจากคนรู้จักในราคาถูก จึงเอามาลองทำของขาย

การเข้าสู่อาชีพนี้มักเป็นไปอย่างช้าๆ ในช่วงต้น แบบลองผิดลองถูก พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนทั้งที่ขาย ประเภทของอาหาร/ขนมที่ขาย และ รสชาติ

๓) การลงทุน ในช่วงเริ่มต้นเงินลงทุนจะอยู่ระหว่าง ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ บาท ส่วนใหญ่ เป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อรถเข็น ผู้ที่เข้ามาทำงานจะยืมเงินคนรู้จักมาเพิ่มเติมจากเงินออมที่เก็บได้ และค่อยๆ ผ่อนส่ง การช่วยเหลือกันในเรื่องเงินลงทุนนี้มีให้เห็นอยู่เสมอ ส่วนเงินลงทุนรายวันจะอยู่ประมาณ ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท เงินกำไรเฉลี่ย ๒๐๐-๕๐๐ บาท ต่อวัน เงินลงทุนและกำไรนี้จะถูกหมุนมาใช้ในการรุ่งขึ้น

ในกรณีที่วันใดไม่ได้กำไรมากพอ จำเป็นต้องกู้ยืมคนรู้จักเพื่อมาต่อทุนซื้อของขายในวันต่อไป หากเป็นการยืมในวงเงินไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท ในระยะเวลาสั้นๆ เช่นไม่เกิน ๑ เดือน จะไม่ต้องเสียดอกเบี้ย หากเป็นวงเงินที่มากกว่านั้น คือ ประมาณ ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาท จะต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ ๒๐ ต่อเดือน

ชาวชุมชนบางคนเล่าให้ฟังว่า มีการกู้ยืมเงินจากมอเตอร์ไซค์ ซึ่งมีอยู่ ๗ เจ้า โดยผู้กู้ไม่ทราบว่าเป็นเจ้าของเงิน แต่จะมีคนขี่มอเตอร์ไซค์มาปล่อยกู้ โดยมีคนในชุมชนเป็นคนค้ำประกันวงเงินกู้คือ ๕,๐๐๐ บาท อัตราดอกเบี้ยคือ ร้อยละ ๒๐ ต่อเดือน โดยจะมาเก็บทุกเดือน หากใครไม่จ่ายดอกเบี้ย หรือ ไม่จ่ายเงินต้นตามเวลาที่กำหนดกันอาจถึงมีการทำร้ายร่างกาย ชาวชุมชนเล่าว่าบางคนต้องหนีออกไปอยู่นอกชุมชนจนกว่าจะหาเงินมาใช้ได้จึงจะกลับมา ไม่เช่นนั้นจะเป็นอันตราย

นอกจากนี้ในชุมชนยังมีวงแชร์ประมาณ ๓-๔ วง วงที่อยู่ในตลาดเล่นกันแบบรายวันประมาณวงละ ๑๐ คน มีอละ ๑๐๐ -๒๐๐ บาท ต่อวัน แท้แชร์เป็นคนในชุมชน ที่ประกอบกิจการ เช่น เป็นเจ้าของโรงงานทำขนมปัง ซึ่งเล่าให้ฟังเองว่าเขาเป็นแท้แชร์ ความเสี่ยงในการเล่นแชร์ของที่นี่ไม่ได้มากหรือน้อยไปกว่าที่อื่น “แต่ที่นี้เล่นกัน (ในวงเงิน) ไม่มาก พอได้มีเงินหมุนกันใช้” บางคนเล่นทั้ง แชร์รายวัน รายสัปดาห์ ราย ๑๕ วัน และ รายเดือน รวมค่าแชร์ที่ต้องจ่ายทั้งเดือนจะตกประมาณ ๓,๐๐๐ บาท แม้คำอธิบายว่า เล่นแชร์ดีกว่ากู้เงินเพราะดอกเบี้ยต่ำกว่า มีบางคนซื้อหวยได้คืนจาก ๑-๓ เจ้า ซื้อครั้งละประมาณ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ บาท

๔) การค้าขายอิสระนี้ ผู้ประกอบการต้องพึ่งชุมชนมาก ที่สำคัญคือการใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่เตรียมของขาย ทำอาหาร เตรียมหมักไก่ เสียบหมูปิ้ง และจ้างคนในชุมชนมาช่วยงานเป็นรายวัน แต่ก็ เป็นคนที่จ้างกันประจำ เช่น จ้างสับมะละกอ จ้างเสียบหมูปิ้ง หยิบของส่งของ การขายแต่ละ อย่างจะจ้างคนเพียง ๑-๒ คนเป็นอย่างมาก โดยจ่ายค่าจ้างวันละ ๓๐-๕๐ บาท คนขายจะทำเอง เกือบทั้งหมด ตั้งแต่การออกไปซื้อของสดที่ร้านเจ้าประจำที่ตลาดเทเวศร์ มหานคร และที่นางเลิ้ง กลับมาเตรียมของ จัดร้าน จนถึงเข็นออกไปขาย และกลับมาเก็บล้าง

การพึ่งชุมชนนอกจากการใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่ประกอบการ และ การจ้างแรงงานราคาถูก ในชุมชนแล้ว ผู้ประกอบการยังซื้อของจากตลาดนางเลิ้งและร้านของชำในชุมชน เช่น หมู ถั่วอก ข้าวเหนียว เป็นต้น

๕) กลุ่มรถเข็นจะเปลี่ยนที่ขายไปตามช่วงต่างๆของวัน เช่น ช่วงกลางวันจะอยู่ใกล้ตลาดซึ่งเป็น แหล่งที่คนทำงานแถวนั้นจะมาทานอาหารกลางวัน ส่วนช่วงเย็นตลาดนางเลิ้งเสียบปลาก็จะเข็นไปขาย ที่ตลาดมหานาคซึ่งคึกคักในช่วงเย็นถึงค่ำ ลูกค้าสำคัญของกลุ่มนี้คือคนทำงาน จะเห็นได้ว่ามีหลาย เจ้าที่หยุดขายในวันเสาร์อาทิตย์ หรือหากจะขายช่วงวันหยุดจะต้องมาขายที่หน้าโรงหนัง ซึ่งเป็น แหล่งที่นักเสี่ยงโชคอยู่กันประจำก็จะทำให้ขายของได้

จากการศึกษาเฉพาะกรณี ผู้มีอาชีพขายอาหารในนางเลิ้ง ๙ กรณี แบ่งเป็นออกเป็น ๓ กลุ่มคือ กลุ่มที่เป็นชาวนางเลิ้งโดยกำเนิด ชาวอีสานที่มาเช่าบ้านในนางเลิ้ง และคนอื่นที่เข้ามาขาย ในนางเลิ้ง ดังนี้

ชาวนางเลิ้งโดยกำเนิด

กรณีที่ ๑:

ร้านอาหารมีชื่อแห่งหนึ่งของตลาดนางเลิ้งคือร้านกวยจั๊บที่อยู่หน้าโรงหนังเฉลิมธานี ร้านนี้ แน่นมากในช่วงเที่ยง “ฉา” คนขายกวยจั๊บอายุ ๒๓ ปี มีพี่น้อง ทั้งหมด ๗ คน ย้อนอดีตให้ฟังว่า พ่อของเธอลาออกจากความเป็นลูกจ้างร้านอาหารและออกมาขายกวยจั๊บมาตั้งแต่เมื่อ ๓๐ ปีก่อน เธอ ช่วยพ่อขายมาตั้งแต่เด็ก ปัจจุบันนี้พ่อแม่ ไปอยู่แฟลตและเช่าพื้นที่ชั้นล่างของแฟลตสำหรับเตรียม อาหาร มาเช่าร้านหน้าโรงหนังเป็นที่ขาย ฉา เป็นคนดูแลกิจการทั้งหมดต่อจากพ่อ ส่วนแม่เคยขาย หมูปิ้งแต่ปัจจุบันนี้ไม่ได้ขายแล้วเพราะเป็นอัมพาต

ในร้านจะมีพี่น้อง ๓ คนที่ช่วยกันขายเป็นหลัก ร้านจะเปิด ๑๐ โมง เช้า และขายไปจน หมดประมาณ ๕-๖ โมงเย็นทุกวัน ต้นทุนแต่ละวันประมาณ ๑,๐๐๐ บาท ฉาจะซื้อหมู และ เครื่องในจากตลาดมหานาค เป็นเจ้าประจำที่ซื้อกันมานานแล้ว ฉาเล่าว่าร้านนี้จะเก็บของไว้ให้เป็น ประจำ ส่วนเส้น และเต้าหู้จะซื้อที่ตลาดนางเลิ้ง ถ้าไรประมาณวันละ ๑,๐๐๐ บาท หากขายไม่ดีก็ จะได้ประมาณ ๕๐๐ บาท ในวันที่ขายดีจะขายได้ถึงวันละ ๑,๕๐๐-๒,๐๐๐ บาท

เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ลูกค้าประจำชวนเธอไปขายที่เซ็นทรัลชิดลมเธอก็ไป ณา จะเตรียมของไปจากบ้านทั้งหมด ที่เซ็นทรัลขายดีมาก แต่ก็มักกระเบียบมากด้วย เช่น หากไปขายช้าหลังจากที่ห้างเปิดไปแล้วจะถูกปรับชั่วโมงละ ๒๐๐ บาท ขายได้ไม่นานห้างเกิดไฟไหม้ จึงย้ายมาขายที่เซ็นทรัลปิ่นเกล้า ขายได้ปีกว่าๆ แม่ป่วยต้องมีคนคอยดูแล จึงย้ายกลับมาขายที่นางเลิ้ง ได้เกือบ ๒ ปีแล้ว

กรณีที่ ๒:

พี่ “ภรณ์” เป็นชานางเลิ้งโดยกำเนิดอีกคนหนึ่งพี่ขายของในตลาดนางเลิ้ง พี่ภรณ์ อายุ ๔๗ ปี แต่งงานแล้ว มีลูก ๑ คนแต่เสียชีวิตแล้ว บ้านเดิมอยู่ที่หน้าโรงหนัง เธอช่วยแม่ขายกวยช่ายทอด นอกจากนี้ยังเคยรับซื้อหอยใต้ดินแต่เธอเป็นรายย่อยที่ส่งให้รายใหญ่อีกต่อหนึ่ง ปัจจุบันเลิกทำแล้ว

ก่อนที่จะมาขายตนเอง พี่ภรณ์เคยช่วยพี่สาวทำขนมขายมาก่อน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ สามีมองเธอออกจากการเป็นลูกจ้างร้านขายต่อประปา เธอจึงตัดสินใจลองทำขนมขาย ขนมที่ขายมีประเภทแกงบวช เช่น กล้วย มัน ฟักทอง และยังทำข้าวเหนียวเผือก บัวลอย โดยจะทำวันละ ๓ อย่าง วันเสาร์จะขายเฉพาะบัวลอยอย่างเดียว เธอต้องเตรียมทำตั้งแต่ ตี ๑-ตี ๕ ค่าลงทุนในแต่ละวันประมาณ ๔๐๐ บาท วัตถุดิบเกือบทั้งหมดซื้อจากตลาดมหานาค เช่น เม็ดบัว มัน เผือก ใบเตย ส่วนข้าวเหนียว และ มะพร้าว น้ำตาล ซื้อที่ตลาดนางเลิ้ง การซื้อของมาเตรียมทำขนมนี้จะซื้อ ๒ ช่วงคือ ช่วง ๘-๙ โมงเช้า และ ช่วง ๓-๖ โมงเย็นจะซื้อของที่เสียง่าย เช่น มะพร้าว การซื้อของมาทำขนมนี้จะเป็นการซื้อเชื่อ และจ่ายเมื่อขายได้แล้ว

ในช่วงเช้าประมาณ ตี๕ครึ่ง ช่วงที่คนมาใส่บาตร เธอจะเอาขนมมาขายที่ตลาด โดยใส่เป็นถุงขายถุงละ ๕ บาท ช่วงสายๆจึงขึ้นไปที่จักรพรรดิพงษ์ ขนมจะขายหมดเกือบทุกวัน ประมาณ ๑๔๐ ถุง แต่ละวันจะขายได้เงินประมาณ ๗๐๐ บาท หักต้นทุนแล้วเหลือเป็นกำไรวันละประมาณ ๓๐๐ บาท

กรณีที่ ๓:

รถเข็นขายอาหารมีอยู่มากมายในตลาดนางเลิ้ง พี่ “จันทร์” เป็นคนหนึ่งที่มารถเข็นขายอาหารตามสั่ง พี่จันทร์ อายุ ๔๗ ปี มีลูก ๖ คน มีหลาน ๔ คน แต่ทั้ง ๑๐ คนนี้อยู่นอกชุมชนนางเลิ้ง พี่จันทร์ผ่านมาแล้วหลายอาชีพ เคยเป็นลูกจ้างร้านอาหารในกรมตำรวจ ลูกจ้างร้านอาหารในกระทรวงต่างประเทศ ลูกจ้างร้านบะหมี่ในนางเลิ้ง เคยลงทุน ๑๐,๐๐๐ บาท ออกมาขายหมูปิ้งเอง โดยไปขายที่หลานหลวง ขายอยู่ ๒ ปี เริ่มขาดทุนจึงเลิก

ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ จากนั้นไปเป็นลูกจ้างทำชาละเปาให้กับร้านในนางเลิ้งที่เป็นคนรู้จักกัน (ปัจจุบันเจ้าของร้านย้ายไปอยู่วัดโสมนัสแล้ว) ได้เงินเดือน ๖,๐๐๐ บาท และได้ค่าเช่าบ้าน

อีก ๑,๐๐๐ บาท ทำได้ ๒ ปีก็เลิก พี่จันทร์เล่าว่า เธอต้องทำทุกอย่างคนเดียวขายแล้วก็ไม่ได้อะไร ขึ้นมาเหนื่อยด้วย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พี่จันทร์ตัดสินใจมาขายอาหาร โดยใช้รถเข็นที่เคยใช้เข็นขายหมูปิ้ง เพิ่มเงินลงทุนอีกประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท ซื้อตู้กระจก ซื้อถังแก๊ส เงินลงทุนนี้ได้จากการเก็บออมเอง ค่าลงทุนรายวันตกประมาณวันละ ๑,๐๐๐ บาท พี่จันทร์จะออกไปซื้อของมาเตรียมตั้งแต่ ๖ โมงเช้า ผัก และ ของสดที่นำมาใช้ทำอาหารจะซื้อจากตลาดมหานาค มีเฉพาะหมูที่ซื้อจากตลาดนางเลิ้ง ส่วน เครื่องปรุง เช่น น้ำปลา น้ำตาลก็ซื้อจากตลาดนางเลิ้งเช่นเดียวกัน บ้านเช่าของเธอเป็นที่เตรียมอาหาร พี่จันทร์มีพี่สะใภ้มาช่วยขายของด้วย โดยจ่ายค่าแรงให้ลูกสะใภ้วันละ ๑๐๐ บาท หลังจากเตรียมอาหารแล้วประมาณ ๑๐ โมงเช้าก็เริ่มขาย และขายไปจนกระทั่ง ๓ ทุ่ม รถเข็นของพี่จันทร์ ตั้งอยู่หน้าบ้านเช่าของเธอเอง พี่จันทร์จะหยุดขายทุกวันจันทร์ เมื่อหักต้นทุนทั้งหมดแล้ว พี่จันทร์ได้กำไรวันละประมาณ ๓-๔๐๐ บาท กรณีที่หมุนเงินไม่ทันเธอจะกู้เงินจากคนในชุมชน เธอกล่าวว่า ไม่กล้าไปกู้กับพวก “มอเตอร์ไซด์” เพราะกลัวถูกทำร้ายร่างกายหากไม่สามารถส่งเงินคืนให้ได้

กรณีที่ ๔:

พี่ “ตา” ไม่ใช่ชื่อนางเลิ้งโดยกำเนิด เธอเป็นสะใภ้ นางเลิ้ง พี่ตาเป็นคนเชียงใหม่ ปัจจุบัน อายุ ๔๐ ปี สามมีอาชีพขายประกันชีวิต มีลูก ๓ คน คนโตอยู่ ชั้น ป.๖ ส่วนคนเล็กอยู่อนุบาล ๑ เธอมาอยู่ที่ตลาดนางเลิ้งตั้งแต่อายุ ๑๘ เมื่อมาอยู่ที่นางเลิ้งใหม่ๆ เธอเป็นลูกจ้างร้านขนมแม่สะอึ่ง ซึ่งเป็นญาติกับแม่ของเธอ เธออยู่ที่ร้านขนมจนถึง ๑๐ ปี ขายข้าวเกรียบปากหม้อ และ สาอูไส้หมู ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านสามมี สามมีของพี่ตาเป็นชื่อนางเลิ้งโดยกำเนิด พ่อแม่ของสามมีร้านขายของชำอยู่ในตลาด เมื่อแต่งงานแล้วเธอช่วยพ่อ-แม่สามมีขายของในร้าน เธอคิดอยากจะมีกิจการเป็นของตัวเอง พอได้มีญาติขายกล้วยเดี่ยวอยู่ที่เตาปูนเธอจึงไปช่วยญาติขายอยู่ ๒ ปี และออกมาขายเอง

พี่ตาขายกล้วยเดี่ยวหมู และ เย็นตาโฟ มาได้ ๒ ปีแล้ว ค่าลงทุนครั้งแรก ๒๐,๐๐๐ บาท เงินลงทุนนี้ได้จากเงินออมของตัวเอง ช่วงเวลาที่ขายคือ ๑๐ โมงเช้าถึง ๖ โมงเย็น พี่ตาลงทุนวันละประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ บาท เป็นค่าของที่เอามาทำขาย ลูกชิ้นจะซื้อจากเยาวราช ส่วนเส้นกล้วยเดี่ยว และ ผักซื้อจากตลาดนางเลิ้ง นอกจากนี้ยังมีค่าเช่าที่วันละ ๑๐ บาท จ้างคนที่อยู่ในร้านของชำช่วยจ่ายค่าจ้างเดือนละ ๕๐๐ บาท เธอกล่าวว่ารายได้ไม่แน่นอนช่วงเทศกาลจะมีกำไรถึงวันละ ๗-๘๐๐ บาท แต่โดยปกติจะได้กำไรวันละ ๓๐๐ กว่าบาท พี่ตาขายกล้วยเดี่ยวเฉพาะวันจันทร์ ถึง วันศุกร์ ตั้งแต่ ๑๐ โมงเช้า ถึง ๖ โมงเย็น ลูกค้าจะเป็นพวกพนักงาน ธกส. เป็นส่วนใหญ่ ข้อจำกัดของร้านคือมีโต๊ะน้อยไป พี่ตาบอกว่าพักหลังนี้ขายไม่ค่อยดี เธอมีภาระที่จะต้องผ่อนบ้านที่รามอินทราเดือนละ ๗,๕๐๐ บาท

ชาวอีสานที่เข้ามาเช่าบ้านในนางเลิ้ง

อีก ๓ คนที่จะกล่าวถึงต่อไปเป็นคนที่มาเช่าบ้านอยู่ในชุมชนศุภมิตร ๒ ทั้ง ๓ เป็นคนอีสาน มาเช่าบ้านอยู่นาน ๑๐-๒๕ ปีแล้ว มีอาชีพขายอาหารโดยใช้รถเข็น

กรณีที่ ๕:

พี่ “พวง” อายุ ๔๔ ปี มาจากจังหวัดศรีสะเกษ มาอยู่ที่นางเลิ้งได้ ๑๐ ปีแล้ว พี่ชายซึ่งเป็นลูกเขยของเจ้าของบ้านที่เช่าอยู่ เป็นคนชวนมาอยู่ด้วยกัน พี่พวงมีลูก ๕ คน คนเล็กอยู่ ป.๓ ลูกทั้งหมดอยู่กับป้าที่ต่างจังหวัด เมื่อมาอยู่ที่นี่ใหม่ๆ คนที่มาจากจังหวัดศรีสะเกษเช่นเดียวกัน ขายผลไม้และแนะนำให้ลองขายดู พี่พวงขายผลไม้สด และผลไม้ดองตามที่ได้รับการแนะนำ การขายผลไม้ต้นทุนไม่สูง ประมาณวันละ ๕๐๐-๗๐๐ บาท ซื้อผลไม้เอง และ ดองเอง ขายที่ตลาดมหานาค ทำอยู่ได้ ๑ ปีก็เลิกเพราะเห็นว่ามีขายกันหลายเจ้า และได้กำไรน้อย

ต่อมาพี่ชาย (คนที่แนะนำให้ขายผลไม้) แนะนำมีคนจะขายรถมอเตอร์ไซด์เก่าในราคา ๒๐,๐๐๐ บาท พี่พวงจึงตัดสินใจซื้อรถมอเตอร์ไซด์ ซื้อรถเข็น ตู้กระจก และขายไถ่ย่าง ส้มตำ ขายมาจนถึงปัจจุบัน ๙ ปีแล้ว ค่าลงทุนตกประมาณวันละ ๑,๕๐๐ บาท ประมาณ ดี ๔ ครั้ง พี่พวงจะออกไปซื้อไก่ และ มะละกอ ที่ตลาดมหานาค ซื้อข้าวเหนียวที่นางเลิ้ง เมื่อซื้อของเสร็จจะกลับมานอน และลูกขึ้นเตรียมของในเวลาประมาณบ่ายโมง ถึง ๕ โมงเย็น

พี่พวงมีพี่ชาย ๒ ที่คือ ช่วงระหว่าง ๕ โมงเย็นถึง ๓ ทุ่มครึ่ง จะขายที่หน้าอุ๊แท็กซี หรือปากซอยศุภมิตร ๒ ข้างโรงเรียนประเสริฐเก่า จากนั้นประมาณ ๓ ทุ่มครึ่งถึง ตี๓ จะไปขายไกลถึงซอยนานาเหนือ ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นฝรั่งและญี่ปุ่น พี่พวงจ่ายค่าเทคกิจเดือนละ ๕๐๐ บาท ได้กำไรวันละประมาณ ๑๐๐-๕๐๐ บาท พี่พวงกล่าวว่ากำไรลดลงกว่าเดิมหลายเท่าเนื่องจากทุกวันนี้มีคนขายมากกว่าคนซื้อ

กรณีที่ ๖:

พี่ “นงค์” เป็นอีกคนที่ขายส้มตำ-ไถ่ย่าง พี่นงค์มีอายุ ๓๕ ปี มาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ที่นางเลิ้งมานาน ๒๕ ปีแล้ว มีลูก ๒ คน คนโตอยู่ที่กาฬสินธุ์ คนเล็กอายุ ๒๐ ขวบอยู่ด้วยกันในนางเลิ้ง เมื่อมาอยู่ที่นี่แรกๆ พี่นงค์เป็นลูกจ้างร้านข้าวมันไก่ในศุภมิตร ๒ เป็นลูกจ้างอยู่ ๑๐ ปี แต่งงานแล้วสามมีให้ออกมาขายของตัวเอง

ด้วยความที่ไม่แน่ใจว่าจะทำได้จึงทดลองทำทานกันเองก่อน เห็นว่าอร่อยจึงทำขาย และขายมานาน ๑๕ ปีแล้ว เงินลงทุนครั้งแรกประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท ซื้อรถเข็น โต๊ะ-เก้าอี้ เงินลงทุนรายวันประมาณ ๓,๐๐๐ บาท ประมาณ ๔ โมงเช้า พี่นงค์จะซื้อเนื้อวัว และ เครื่องในวัวที่ตลาดเทเวศร์ ซื้อขนมจีนและผัก ที่ตลาดมหานาค และซื้อ หมูกับข้าวเหนียว ที่เจ้าประจำในตลาดนางเลิ้ง ส่วนเหล้า เบียร์ ซื้อที่ร้านในศุภมิตร ๒ ค่าลงทุนอื่นๆได้แก่ค่าเทคกิจเดือนละ ๒๐๐ บาท ค่าจ้างคน

สับมะละกอละ ๓๐ บาท ผู้ที่มารับจ้างเป็นคนที่ฟุ้งค์เห็นว่าอายุมากแล้วและไม่มีรายได้จากที่ไหน

หลังจากซื้อของมาแล้วช่วงประมาณ ๑๐ โมงเช้า- บ่าย ๔ โมง เป็นช่วงเตรียมอาหาร ฟุ้งค์จะขายช่วง ๕ โมงเย็น ถึงเที่ยงคืน ที่ข้างวัดสุนทรธรรมทาน หยุดขายวันพุธ วันที่ขายดีคือวันเสาร์-อาทิตย์ ได้กำไรวันละเกือบ ๑,๐๐๐ บาท เงินที่ได้จากการขายจะเอาไปทำทุนในวันรุ่งขึ้น หากไม่พอ ก็จะกู้แบบรายวัน โดยจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ ๒๐ ต่อวัน บางครั้งก็เล่นหวยใต้ดิน ๓-๔ เจ้า รวมๆแล้วเป็นเงินประมาณ ๒-๓,๐๐๐ บาท

กรณีที่ ๗:

ป้า “บล” อายุ ๕๐ ปีมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด ก่อนที่จะมาอยู่ที่นางเลิ้งเคยอยู่ที่วัดสะเกษ มาเป็นเวลา ๑๐ ปี ช่วงนั้นมาเป็นลูกจ้างโรงแรมราชศุภมิตร จากนั้นก็กลับไปคลอตลูกคนสุดท้ายที่บ้าน กลับมากรุงเทพอีกครั้งมาเข้าบ้านอยู่ในนางเลิ้ง และอยู่มาจนทุกวันนี้เป็นเวลา ๑๑ ปีแล้ว ป้าบลมีลูก ๔ คน ลูกชาย ๒ คนโตอยู่ที่นางเลิ้ง คนหนึ่งทำงานบริษัท อีกคนขับมอเตอร์ไซด์ ส่วน ๒ คนเล็กอยู่ที่ร้อยเอ็ดยังเรียนหนังสืออยู่

ตอนที่กลับมากรุงเทพและมาเข้าบ้านในนางเลิ้งนั้นป้าบล เริ่มจากการรับจ้างเสียบหมให้กับเพื่อนบ้านหลายคนที่ย้ายมาอยู่ ได้ค่าจ้างวันละ ๕๐ บาท ต่อมาคนขายไปบวชจี จึงตัดสินใจทำหมูปิ้งขายเอง ป้าบลลงทุนครั้งแรก ๓,๐๐๐ บาท ซื้อรถเข็นต่อจากเพื่อน ค่าลงทุนต่อวันประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ บาท ทั้งหมูและข้าวเหนียวจะซื้อจากตลาดนางเลิ้ง และจ้างคนที่มาเข้าบ้านอยู่ด้วยกันเสียบหมู ๑๐๐ ไม้ ๒๕ บาท จ่ายค่าที่ให้โรงหนัง ๖๕๐ บาทต่อเดือน ป้าบลขายอยู่ที่หน้าโรงหนังปารีส (ที่เดียวกับที่เพื่อนเคยขายมาก่อน) ตั้งแต่เวลา ๔ โมงเย็น จนถึง ๓ ทุ่ม ได้กำไรวันละประมาณ ๒-๓๐๐ บาท หากได้เงินไม่พอที่จะลงทุนในวันต่อไปก็จะขอจากลูกชาย ๒ คนซึ่งทำงานแล้ว และนอกจากนี้ป้าบลยังเล่นแชร์อีกด้วย

คนที่อื่นมาขายในนางเลิ้ง

กรณีที่ ๘:

ป้า “วัณ” อายุ ๕๔ ปี เป็นชาวสุพรรณบุรี มีลูก ๒ คน แต่งงานแล้ว ป้าวัณอยู่ศรียาน สามี เป็นช่างตัดผม เพื่อนบ้านที่ห้องแถวที่ศรียานมีอาชีพหาบเร่ ป้าวัณเห็นว่าเขาได้เงินดี ก็ต้องการขายบ้าง พอดีช่วงนั้นตั้งท้อง เมื่อคลอดลูกแล้วก็ให้ป้าจากสุพรรณมาช่วยเหลือ แล้วเริ่มหาบของขาย ป้าวัณเคยขายขนมถ้วย ต่อมาขายขนมกุยช่ายและขนมเปียกปูน เมื่อเห็นว่าขนมกุยช่ายขายได้ดีกว่าคนมาซื้อส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งจะชอบขนมกุยช่ายมากกว่า จึงเลิกขนมเปียกปูนมาขายกุยช่ายอย่างเดียว และจากที่ขายขนมกุยช่ายนั้นก็เปลี่ยนมาเป็นกุยช่ายทอด และเพิ่มขนมผักกาดทอด ใส่ไข่และผัก ช่วงนั้นป้าวัณหาบขายในตลาดและส่วนราชการแถวนางเลิ้ง ต่อมาก็ซื้อรถเข็น

ป้าवलลงทุนวันละประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ บาท จ่ายค่าสามล้อวันละ ๓๐ บาท (จากตลาดที่ซื้อของมาที่ขายที่ตลาดนางเลิ้ง) ค่าตลาดวันละ ๑๐ บาท ค่าไฟ-ค่าที่เก็บรถเข็น เดือนละ ๕๐๐ บาท ป้าवलซื้อของส่วนใหญ่ที่ตลาดมหานาค เช่น ขนมกุ่มช่วย ร้อยละ ๒๐๐ บาท และซื้อถั่วอกที่นางเลิ้ง ที่ขายจะมี ๒ ที่คือ ช่วง ๑๐ โมงเช้าถึงบ่ายโมง ขายที่ในตลาด แถบหน้าบ้านนายพล เนื่องจากเห็นว่าช่วงนั้นจะมีคนเดินตลาดมาก บ่ายย้ายรถเข็นมาขายที่หน้าร้านกวยจ๊ับข้างโรงหนังในวันเสาร์-อาทิตย์จะขายหน้าร้านกวยจ๊ับเนื่องจากบริเวณนั้นจะมีคนมาเล่นมวยต่อสู้ และการพนันอื่นๆมาก กำไรที่ได้ตกประมาณวันละ ๗๐๐-๘๐๐ บาท ป้าवलเล่นทั้งแชร์รายวัน วันละประมาณ ๒๐๐ บาท แชร์รายอาทิตย์ ราย ๑๕ วัน และแชร์รายเดือน ป้าवलเล่นแชร์ดีกว่ากู้เงินเพราะดอกเบี้ยเงินกู้สูงมาก ป้าवलเล่าว่าลูกสาวซึ่งแต่งงานไปกับคนอังกฤษส่งเงินมาเล่นแชร์ด้วย เนื่องจากต้องการเงินก้อนใหญ่

กรณีที่ ๙:

“ฉิง” อายุ ๒๕ ปี เป็นชาวร้อยเอ็ด มาอาศัยพริบจ้างขายกวยเตี้ยว นายฮั่ง

ร้าน “นายฮั่ง” เปิดสาขาประมาณ ๑๐ สาขา มีโรงงานอยู่ย่านบางกระบือ สินค้าที่ขายคือ ลูกชิ้นหมูยอ ลูกชิ้นปลา ลูกชิ้นกุ้ง ปลาเส้น น้ำซุปรกวยเตี้ยว ทอดมัน ข้าวขาหมู น้ำอ้อย น้ำเก๊กฮวย และน้ำลำไย เป็นต้น สาขาตลาดนางเลิ้งเปิดมา ๑๐ ปีแล้ว เดิมที่ตลาดนางเลิ้งมี ๒ เจ้า แถวทางเข้าตลาดด้านถนนนครสวรรค์ แต่ขายไม่ดีจึงเลิกเหลือเพียงร้านเดียว มีคนไปขาย ๓ คน ทั้ง ๓ คนจะช่วยกันทำทุกหน้าที่ทั้งทำ เสริฟ และ ล้างชาม

ฉิงมาอยู่กับญาติที่บ้านเก่าซึ่งเป็นโรงงานทำลูกชิ้น ตั้งแต่อายุประมาณ ๑๕-๑๖ ปี ญาติที่ทำอยู่ก่อนเป็นผู้ชักชวนมา เดิมรับจ้างขายกวยเตี้ยวที่สาขาเตาปูน ฉิงเล่าว่าไม่จำเป็นต้องใช้เวลาฝึกมากนัก ดูคนอื่นทำก็ทำได้ ฉิงได้เงินเดือนเดือนละ ๓,๐๐๐ กว่าบาท ไม่ต้องเสียค่าที่พัก และมีค่าอาหารเช้า ให้อาหารวันละ ๖๐-๗๐ บาท / ๓ คน ส่วนมื่อเย็นได้คนละ ๓๐ บาท นอกจากนี้หากใครต้องการยืมเงินเก่าแก่ก็จะช่วยเหลือโดยไม่คิดดอกเบี้ย ต่อมาลูกค้าที่เตาปูนลดลง เจ้าของกิจการจึงให้มาขายที่นางเลิ้ง ลูกจ้างสามารถหยุดได้เดือนละ ๑ วัน โดยให้ผลัดกันหยุด ส่วนการย้ายสาขาจะขึ้นกับเก่าแก่

ตารางข้างล่างนี้เปรียบเทียบการทำมาหากินของชาวชุมชนศุภมิตร ๑ และ ๒

การทำมาหากิน	ชุมชนศุภมิตร ๑	ชุมชนศุภมิตร ๒
อาชีพที่มีมากอันดับ ๑	ขายอาหาร ๕๕ ร้าน (ในบ้าน ๒๕, ในตลาด ๑๓, รถเข็น ๑๗)	รับจ้างรายวันในตลาด และรับจ้างประจำในร้านค้า
อาชีพที่มีมากอันดับ ๒	ขายของชำ ๒๑ ร้าน (ในบ้าน ๘, ในตลาด ๑๓)	ขายอาหาร ๓๒ ร้าน (ในบ้าน ๒๐, รถเข็น ๒๒)
อาชีพที่มีมากอันดับ ๓	ขายบริการอื่นๆ เช่น ทำผม, ทำถ่าน,ซ่อมเครื่องเหล็ก และ โต๊ะ-	ขายของชำ ๖ ร้าน ขายบริการอื่นๆ เช่น ทำผม ตัด

บ้านที่ใช้เป็นที่ประกอบการ ระยะเวลาในการทำอาชีพ (เฉพาะอาชีพอันดับ ๑) การเข้าสู่อาชีพ เงินลงทุนในการเริ่มอาชีพ ความเพียงพอของรายได้ การกู้ยืม การช่วยเหลือกัน ในกลุ่มที่ทำ อาชีพเดียวกัน	สนุก รวม ๔ ร้าน ๓๗ หลัง (๒๙% ของบ้าน) ๓๐ - ๔๐ ปี สืบทอดจากคนรุ่น พ่อ-รุ่นแม่ ทุนเดิม แม้จะลดลงกว่าเดิมแต่ก็พอ ไม่กู้ ลูกหลานให้เงินใช้ ไม่มี	เลื้อย ๕ ร้าน ๓๑หลัง (๒๕ %ของบ้าน) ๑๐ กว่าปี เลือกอาชีพที่ลงทุนน้อย,ได้เงิน หมุนเวียนเร็ว ใช้แรงงานน้อย ส่วนใหญ่เป็นเงินออม และ เงินกู้ ระยะสั้น จะใช้ระบบหมุนเวียน เงินกู้ มีปัญหาเงินขาดช่วงเปิดเทอม กู้เพื่อน ญาติ แบบระยะสั้น วงเงิน ต่ำ ไม่เสียดอกเบี้ย ในกรณีต้องใช้ เงินมากจะกู้โดยยอมเสียดอกเบี้ย ร้อยละ ๒๐ ต่อวัน ช่วยบอกข้อมูลเรื่องแหล่งขายที่ “ปลอดภัย” และ แหล่งเงินกู้
---	--	--

การอยู่ร่วมกันในชุมชนของชาวนางเลิ้ง

ชาวชุมชนส่วนใหญ่ไปทำบุญที่วัดสุนทรธรรมทาน หรือที่ชาวชุมชนเรียกว่า วัดแค พระจะออกมาบิณฑบาตที่บริเวณตลาดนางเลิ้ง ซึ่งเป็นที่ขายอาหารใส่บาตรด้วย ชาวชุมชนจะสัมพันธ์กับวัดแคมากกว่า วัดโสมฯเนื่องจากเห็นว่าวัดแคซึ่งเป็นวัดราษฎร์ไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากหลวง และความเป็นวัดราษฎร์จึงไม่มีกฎระเบียบที่เคร่งครัดมากนัก ใครจะเข้าไปประกอบพิธีกรรมแบบใดก็ได้ จะทำพิธีงเต็ก ก็ได้ไม่มีการห้าม ซึ่งต่างจากวัดโสมฯซึ่งเป็นวัดหลวง ชาวชุมชนผูกพันกับวัดนี้ ใช้วัดเป็นที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญของชีวิต ตั้งแต่การเกิด บวช แต่งงาน การเจ็บป่วย จนถึง การตาย วัดนี้รับเผาศพไม่มีญาติด้วย ชาวชุมชนจะไปวัดในวันพระ คนแก่จะไปนั่งเล่น จับกลุ่มพูดคุยกันที่วัดโดยเฉพาะช่วงเย็น นับเป็นที่ชุมนุมคนแก่อีกที่หนึ่งของชุมชน ชาวชุมชนนับถือเจ้าอาวาส ที่ชาวบ้านเรียกว่า พระอาจารย์ชวน ซึ่งเป็นลูกศิษย์ก้นกุฏิของ หลวงปู่ธูปเจ้าอาวาสองค์ก่อนที่เป็นที่นับถือของชาวชุมชนมาก ในวันที่มีคนมาทำบุญมาก และทางวัดมีอาหารเหลือจะนำมาให้คนในชุมชน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสซึ่งเป็นชาวนางเลิ้งและบวชที่วัดแคนี้มากกว่า ๔๐ พรรษาจะเป็นผู้นำมาให้กับคนในชุมชน

นอกจากการไปวัด ชาวชุมชนยังร่วมกันจัดกิจกรรมประเพณี เช่น การร่วมกันจัดงานวันสงกรานต์ วันปีใหม่ วันเด็ก ป่าดม ซึ่งเป็นประธานชุมชนศุภมิตร ๑ เป็นตัวตั้งตัวตีในการรวบรวมคนมาช่วยกันจัด หาต้นไม้ หาคนเรียไรเงินบริจาค จัดซื้อของขวัญ ยืมถ้วยชาม โต๊ะ แก้วจากวัดแค

ป่าเล่าว่า “ให้พวกเด็กๆ ในชุมชน (หมายถึงหนุ่ม-สาว) เขามาช่วยกัน” ที่จัดงานก็เป็นทีใกล้ๆ กับบ้านป่าคืออยู่ช่วงต้นของชุมชนจากถนนผดุงกรุงเกษม

กิจกรรมด้านการพัฒนาในชุมชนศุภมิตร ๑ คือการทำความสะดวกสบายชุมชน แต่จะเป็นแบบต่างคนต่างทำ หน้าที่บ้านของตัวเอง มีการรณรงค์เป็นระยะตามที่ทางสำนักงานเขตจะสนับสนุน อุปกรณ์ทำความสะดวก เช่น ไม้กวาด ที่โยยผง และ ถังขยะมาให้

กลุ่มคนที่มีบทบาทในชุมชนกลุ่มหนึ่งคือ กรรมการชุมชน กรรมการชุมชนมีหน้าที่ประสานงานกับสำนักงานเขต และหน่วยงานภายนอกอื่นๆ แต่ละชุมชนจะได้รับงบประมาณ ในวงเงินเดือนละไม่เกิน ๒,๐๐๐ บาท ในการทำกิจกรรมในชุมชน แต่ครั้งจะต้องมีใบเสร็จมาเบิกกับทางสำนักงานเขต ส่วนประธานจะได้ค่าตอบแทนเป็นค่าเบี้ยประชุมเดือนละ ๒๐๐ บาท

กรรมการชุมชนศุภมิตร ๑ เป็นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ แต่งตั้งโดยสำนักงานเขต เนื่องจากมีผู้สมัครเป็นกรรมการเพียงชุดเดียว ทางสำนักงานเขตจึงแต่งตั้งผู้ที่สมัครเลย กรรมการชุมชนมีทั้งหมด ๗ คนคือ

นางเอมอร วัชกะพงษ์ ประธาน

(ป้าตม คนเก่าแกในชุมชน อายุ ๖๔ ปี ไม่ได้ประกอบอาชีพ)

นายสุริยา วัชกะพงษ์ รองประธาน

(อายุ ๔๕ ปี เป็นน้องสามป้าตม มีอาชีพขับรถแท็กซี่, เป็นผู้นำ อปพร.)

นางอารี กลิ่นเจริญ กรรมการ

(ป้าเล็ก อายุ ๖๙ ปี เกิดในชุมชนนี้ ไม่ได้ประกอบอาชีพ ได้เงินสงเคราะห์คนชรา)

นายสายัญ ยิ้มรักษา กรรมการ

(อายุ ประมาณ ๕๐ ปี เป็นญาติกับป้าเล็กเกิดในชุมชนนี้ มีอาชีพทำอาหารขาย)

นายฉลาด ปิตะสิงห์ กรรมการ

นายวารินทร์ พิชิตพงษ์ กรรมการ

ในชุมชนมีอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ซึ่งจัดตั้งโดยสำนักงานเขตฯ เมื่อประมาณ ๒ - ๓ ปีมาแล้ว มีการฝึกอบรมโดยตำรวจ และ สำนักงานเขต หน้าที่หลักของ อปพร. คือ ผลัดกันอยู่เวรที่ศูนย์รับแจ้งข่าว ซึ่งตั้งอยู่ที่สำนักงานเขต ผู้ที่มาอยู่เวรที่ศูนย์รับแจ้งข่าวนี้จะได้เบี้ยเลี้ยงด้วย แต่เป็นเงินไม่มาก สมาชิกบอกกับเราว่ามาทำด้วยใจอาสามากกว่า นอกจากนี้หน่วย อปพร.นี้ยังทำหน้าที่ช่วยเหลือพนักงานดับเพลิง ช่วยลากสายน้ำดับเพลิง ช่วยกันคน เปิดทางให้พนักงานดับเพลิงทำงานสะดวกขึ้น ช่วยเปิดการจราจรให้แก่คนทั่วไปในกรณีมีเหตุฉุกเฉิน

อีกกลุ่มหนึ่งในชุมชนคือ อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (ออส.) จัดตั้งโดยศูนย์สาธารณสุข ฝึกอบรมด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น และเรื่องยาสามัญ ทุกเดือนจะมีคนของสาธารณสุขออกมาสำรวจว่ายาที่ให้ไว้ขาดหรือไม่หากขาดก็จะให้เพิ่มเติม ในชุมชนศุภมิตร ๑ มี ออส.๑ คน และใน

ชุมชนศุภมิตร ๒ มี ๔ คน สาธารณสุขยังได้มาตั้งกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน แต่ไม่ได้มีกิจกรรม ปัจจุบันคงไว้เพียงชื่อกลุ่มเท่านั้น

ชุมชนศุภมิตร ๒ มีกรรมการชุมชนในปีเดียวกับกับชุมชนศุภมิตร ๑ กรรมการทั้ง ๗ คน มีดังนี้คือ

นายยรรยงค์ นิลเพชร ประธาน
(พี่แผน อายุ ๕๐ ปี มาอยู่ในชุมชนนี้ตั้งแต่อายุ ๘ ขวบ ปัจจุบันรับจ้างทำท่อประปา)
นายจุ้ยฮวด แซ่เตียว รองประธาน
(อายุ ๖๙ ปี เลี้ยงหลาน ,ลูกส่งเงินมาให้ใช้, เคยปล่อยเงินกู้)
นางสมถวิล ไทยประเสริฐ เลขานุการ
(อายุ ๖๐ กว่าปี เคยเป็นครูโรงเรียนในชุมชน ปัจจุบันโรงเรียนนี้เลิกไปแล้ว)
น.ส.วนาพร บุญญานวัตร เภรณญิก
(ป้าเมา อายุ ๖๐ กว่า ปี เป็น อสส. มีอาชีพเป็นช่างตัดเสื้อ)
น.ส.เพ็ญจันทร์ ชูจรินทร์ นายทะเบียน
(พี่จิ้น อายุ ๔๕ ปี มีรถเข็น ขายอาหาร, เป็น อสส. , เป็นคนที่นี้)
น.ส.กนิษฐา กันตะพร ประชาสัมพันธ์
(อายุ ๕๐ ปี ชายขำมันไก่ มุมนนศุภมิตร ๑ กับถนนพะเนียง)
น.ส.วราภรณ์ แซ่ตั้ง ปฎิคม
(อายุ ๔๐ กว่าปี เป็นภรรยาพี่แผน-ประธานชุมชน)

กรรมการทั้ง ๒ ชุดนี้หมดวาระในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่ผ่านมานี้ ประธานชุมชนศุภมิตร ๒ กล่าวว่าสาเหตุที่ในชุมชนไม่มีการเลือกตั้งเนื่องจาก คนในชุมชนไม่มีใครอยากเป็น เพราะเห็นว่าเสียเวลาทำมาหากิน และอาจถูกต่อว่าหากทำไม่ถูกต้อง อีกเหตุผลหนึ่งคือ ชาวชุมชนคิดว่าชุมชนนี้ไม่มีปัญหาอะไรต่างคนต่างทำมาหากิน หากมีปัญหาสำนักงานเขตก็อยู่ใกล้ๆ สถานีตำรวจก็อยู่ใกล้

งานพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการริเริ่มจากสำนักงานเขตป้อมปราบฯ และนอกจากนี้ชุมชนยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สส. สก. และ สข. ในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในชุมชน เช่น สนับสนุนงบประมาณสร้างและซ่อมแซมทางเดิน ติดตั้งไฟฟ้าสาธารณะ ลอกท่อระบายน้ำ เครื่องดับเพลิง เครื่องเล่นเด็ก ชุดโต๊ะ-เก้าอี้หินต้นไม้ตั้งหน้าบ้าน และ อุปกรณ์ทำความสะอาด เป็นต้น กรรมการชุมชนเป็นผู้ติดต่อขอของบประมาณมาสนับสนุน เครื่องเล่นที่ได้รับบริจาคเมื่อ ๘ ปีก่อน ปัจจุบันชำรุดแล้ว ที่ตั้งเครื่องเล่นกลายมาเป็นที่ตากผ้าของคนที่อยู่ละแวกนี้

อีกกิจกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนเสนอคือ กลุ่มผู้สูงอายุ อายุเกิน ๖๐ ปี ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๘๐ คน ได้มีการพูดคุยกับคนสูงอายุในชุมชน ๕ - ๖ คน ถึงแนวคิดเรื่องการตั้งกลุ่มพบว่า ปัญหาสำคัญที่ผู้สูงอายุในชุมชนต้องการได้รับการแก้ไขคือเรื่องสวัสดิการการรักษาพยาบาล ทุกวันนี้ผู้สูงอายุมีบัตรสุขภาพ (บัตรสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาล - สปร.) แต่มีปัญหาความยุ่งยากในการใช้คือ จะต้องไปตั้งต้นที่ศูนย์สาธารณสุข ที่โรงพยาบาลหัวเฉียวก่อน จากนั้นหากแพทย์เห็นว่าจำเป็นจึงจะส่งตัวไปรักษาที่อื่น ชาวชุมชนเล่าว่าบางครั้งเขาไปป่วยที่อื่นก็ไม่สามารถเข้ารับรักษาในสถานพยาบาลที่ใกล้เคียงได้ ความต้องการอีกประการหนึ่งคือการมีสถานที่ที่คนแก่จะได้พูดคุยสังสรรค์ หาความเพลิดเพลิน แลกเปลี่ยนข่าวสารกัน ปรับทุกข์กันบ้าง ปัจจุบันนี้มีที่สวนสุขภาพข้างโบสถ์วัดแคเป็นที่ที่สามารถใช้เป็นที่พักได้ แต่ต้องมีการปรับปรุงเล็กน้อย กิจกรรมที่ชาวชุมชนสนใจอีกอย่างหนึ่งคือการไปเที่ยวที่ใกล้ๆ ร่วมกัน เช่น ไปวัด หรือ ไปสถานที่ท่องเที่ยวที่ไม่แพงนัก และไม่ต้องใช้เวลาเดินทางมาก กลุ่มที่มาพูดคุยเล่าว่าทางสำนักงานเขตเคยจัดแบบนี้ครั้งหนึ่ง คนไปกันมาก และอยากให้มีการจัดแบบนี้อีก หากชุมชนมีกลุ่มผู้สูงอายุก็จะสามารถของบประมาณช่วยเหลือได้ง่ายขึ้น

ส่วนที่ ๔ : ตลาด และ ศาลเจ้าอีกมุมหนึ่งของนางเลิ้ง

“หากจะเปรียบชุมชนกับชีวิตคน ๆ หนึ่ง ชุมชนนางเลิ้งคงเปรียบได้เช่นบุคคลที่เคยมีชื่อเสียงในอดีต แต่ในปัจจุบันมีสภาพเหมือนคนสูงอายุที่ผ่านประสบการณ์มาอย่างโชกโชนที่สามารถเล่าให้คนรุ่นหลังฟังได้ด้วยความรู้สึกรักใคร่”

จากข้อความข้างต้นเป็นสิ่งที่รู้สึกได้ หรือสัมผัสได้ขณะที่เราเข้าไปเดินในพื้นที่ ตามหน้าตึกแถวเก่าๆ ที่มีคนจีนสูงอายุเปิดร้านขายของชำ ขายยาจีน หรือได้เดินในตลาดนางเลิ้งที่มีของขายเกือบทุกประเภท หรือการได้เดินดูโรงหนังนางเลิ้งที่เป็นอาคารไม้เก่าแก่ และยังได้มีการสัมภาษณ์หรือพูดคุยกับคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ และคนที่มีความคุ้นเคยกับชุมชนนางเลิ้งที่ผ่านมาจะรู้สึกชัดขึ้นถึงพัฒนาการ การเติบโต ความยิ่งใหญ่ และการถดถอยของชุมชนนี้

องค์ประกอบของความเป็นชุมชนนางเลิ้ง

ชุมชนนางเลิ้งที่ได้มีการกล่าวถึง หรืออยู่ในความทรงจำของคนทั่วไปตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน ที่พอจะมีหนังสือหรือบันทึกความเป็นมา รวมทั้งจากประวัติศาสตร์ร่วมสมัย (ข้อมูลที่ได้จากบุคคลที่รู้หรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นๆ) มีองค์ประกอบหลายอย่างที่มีผลให้บริเวณนี้มีมารูปร่างในอดีต เช่น เรื่องของกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มาอย่างยาวนาน และหลากหลายเชื้อ

ชาติ ทั้งชาวเขมร ชาวไทยมุสลิม ชาวมอญ และชาวจีน (ดังรายละเอียดในส่วนที่ ๒) รวมทั้งมี
สิ่งก่อสร้างต่างๆที่ทำให้เห็นร่องรอยความเจริญรุ่งเรือง อาทิ คูคลอง ถนน ดึกแถว

จุดเริ่มต้นที่ทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีความเจริญขึ้น จะอยู่ในช่วงปี พ.ศ.๒๓๙๔ (สมัยรัชกาล
ที่ ๔) ที่มีการขุดคลองผดุงกรุงเกษมหลังจากขุดคลองบางลำพูและคลองโอ่งอ่าง ทำให้การเดินทาง
มายังบริเวณนี้สะดวกมากขึ้น(สมัยนั้นยังมีการเดินทางโดยทางน้ำเป็นหลัก) จากการขุดคลองผดุง
กรุงเกษมนี้เองทำให้การค้าขายทางน้ำขยายตัวมายังบริเวณนางเลิ้ง ในช่วงแรกจะมีชาวมอญที่มี
อาชีพรับตมดินขนาดใหญ่จากเมืองปทุมธานี ที่เรียกว่า "ตมอีเล้ง" มาวางตั้งขายเรียงรายตามริม
คลองผดุงกรุงเกษม (ผศ. อภิญา บัวสรวง และคณะ , ๒๕๓๙ : ๑) ระยะต่อมาเมื่อชุมชนได้
ขยายตัวขึ้นเป็นย่านตลาด จึงมีการขยายตัวทางการค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อในด้าน
อื่นๆด้วย เช่น อาหาร ของใช้ เป็นต้น การที่นางเลิ้งเป็นแหล่งค้าขายที่สะดวกตลอดริมคลอง
ผดุงกรุงเกษม มีการนำสินค้าอื่นๆเข้ามาขายเพิ่มมากขึ้น ทำให้การค้าขายทางตลาดน้ำมีความ
คึกคักแจ่ม มีเรือมาติดต่อซื้อขายเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนต้องขยับขยายขึ้นบนบก

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการตัดถนนนครสวรรค์ เดิมชื่อถนนตลาดซึ่งก็คงเนื่องจากตัดผ่าน
หน้าตลาดนางเลิ้ง โดยเฉพาะเมื่อมีการโปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชวังสวนดุสิต นางเลิ้งในฐานะ
ตลาดที่ตั้งอยู่ในบริเวณเส้นทางผ่านจึงมีความคึกคักมากขึ้น นอกจากการตัดถนนนครสวรรค์หรือ
ถนนตลาดแล้ว ยังมีการสร้างตึกตลาดหรือตึกฝรั่งริมถนนนครสวรรค์ โดยพระราชทรัพย์ของ
พระมหากษัตริย์ เพื่อให้ประชาชนเข้าทำการค้าขาย ซึ่งในสมัยนั้นผู้เข้าส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน

เมื่อมีถนนการคมนาคมที่เคยสะดวกเฉพาะทางน้ำ ก็มีทางเลือกในการเดินทางให้กับ
ชาวบ้านมากขึ้น ทั้งโดยรถลากหรือรถเจ๊ก รถสามล้อ รวมทั้งรถรางสายปากคลองตลาด - เทเวศร์
ซึ่งผ่านนางเลิ้งด้วย ทำให้ตลาดนางเลิ้งเป็นแหล่งการค้าขายที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว

เกิดสิ่งรองรับการเติบโต : ส่วนเสริมตลาดนางเลิ้ง

เมื่อตลาดนางเลิ้งขยายตัวมากขึ้น ก็มีสิ่งเข้ามาเสริมและรองรับการเติบโตอีกมากมาย ไม่
ว่าจะเป็นโรงหนังนางเลิ้ง ที่เปิดกิจการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ ในปี พ.ศ.๒๔๖๑ (ผศ. อภิญา
บัวสรวง และคณะ , ๒๕๓๙ : ๙) ในสมัยนั้นบริเวณหน้าโรงหนังจะเป็นแหล่งรวมของคนในช่วง
หัวค่ำ ที่ซึ่งผู้คนมารอก่อนที่หนังจะเริ่มเปิดฉาย จึงเป็นที่ๆมีของมาขายโดยส่วนมากจะเป็นของขบ
เคี้ยว อาหาร และผลไม้ ตอนค่ำจึงเป็นเวลาที่ยาของดีมาก จะเริ่มซาลงเมื่อหนังเริ่มฉายจนกระทั่ง
ถึงสองยาม (หกทุ่ม) หนังเลิกฉายคนทยอยกลับ บางคนจะแวะซื้อข้าวของ โดยเฉพาะของกินที่
ตลาดยังเปิดรอและจะปิดเมื่อคนทยอยกลับกันหมด

นอกจากโรงหนังนางเลิ้งแล้ว ในสมัยนั้นยังมีบ่อนการพนันที่มีอยู่หลายที่ แต่ที่สำคัญๆ
หน่อยก็มีใกล้ๆกับโรงไฟฟ้า สำหรับโรงไฟฟ้าริมถนนกรุงเกษม (จะอยู่บริเวณที่เป็นห้องอาหารชื่อ

ลูกป้าในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นแหล่งเที่ยวของผู้ชายในสมัยนั้น คนที่อยู่ในนางเลิ้งมาตั้งแต่เกิด (ปัจจุบันอายุประมาณ ๕๐ ปี) เล่าว่า คนเมื่อก่อนที่สูบฝิ่นเพราะเห็นว่าฝิ่นจะมีอันตรายน้อยกว่ายาเสพติดอื่นๆ เมื่อได้สูบแล้วก็อยากจะนอนเฉยๆไม่ได้ไปรบกวนใคร เมื่อมีโรงฝิ่นก็ทำให้ชาวบ้านย่านนางเลิ้งสามารถที่จะมีช่องทางทำมาค้าขายได้เพิ่มขึ้น จากการบอกเล่าของคนที่มีความทรงจำกับโรงฝิ่นนี้ อาทิ “ในสมัยนั้นมีโรงฝิ่นแล้วพวกสูบฝิ่นนี้จะชอบกินขนมหวาน ป้าก็จะไปขายบัวลอยไข่หวาน แถวๆหน้าโรงฝิ่นนะแหละ แต่จะเป็นฝิ่นริมคลอง” นางเอมอร วัชกะพงษ์ (ป้าตม) เล่าให้ฟัง “ตอนอายุ ๑๕ ป้าก็ขายอ้อยควั่นอยู่หน้าโรงฝิ่น พ่อของป้าก็ขึ้นไปสูบ ป้าต้องขึ้นไปตามพ่อเป็นประจำ” นางอารีย์ กลิ่นเจริญ (ป้าเล็ก) ได้เล่าเสริมป้าตมให้เห็นภาพชัดขึ้น

เมื่อมีโรงยาฝิ่นซึ่งเป็นแหล่งเที่ยวของผู้ชาย ก็ย่อมที่จะมีอย่างอื่นที่เข้ามาเสริมไม่ว่าจะเป็นแหล่งโสเภณี นางเลิ้งก็มีแหล่งขายบริการที่ขึ้นชื่อคือตรอกสะพานยาว คนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมบอกว่า ถ้าพูดถึงสลัม นางเลิ้งเองเคยเป็นสลัมตรอกบริเวณที่เป็นตรอกสะพานยาวนี้เอง ในตอนนั้นตรอกสะพานยาวจะมีบ้านลักษณะเป็นเพิงไม้ต่อกันเป็นแถว มีทางทำเป็นไม้แคบๆด้านล่างเป็นน้ำคร่ำ พวกเด็กๆจะถูกห้ามไม่ให้เข้าไปเที่ยวเล่นเป็นอันตราย

จะเห็นได้ว่าอาณาบริเวณที่เรียกตลาดนางเลิ้งเมื่อก่อน ไม่ได้นับเฉพาะตัวตลาดที่เป็นโรงเรือนเท่านั้น แต่จะกินพื้นที่กว้างมาก ตั้งแต่ริมคลองผดุงกรุงเกษมตลอดแนว ริมถนนหน้าตึกแถวและตามซอยที่เป็นทางเดินเข้าตัวตลาดที่มีทางเข้า ๕-๖ ทาง อย่างไรก็ตามที่สำคัญกว่าขนาดของพื้นที่ คิดว่าน่าจะอยู่ที่ความเป็นแหล่งที่สามารถตอบสนองคนซื้อได้ครบทุกด้าน เนื่องจากมีการขายของมากมาย รวมทั้งเป็นแหล่งทำมาหากินที่สำคัญ คนที่อยู่ดั้งเดิมเกือบทุกคนที่ได้คุยด้วยเล่าว่า สมัยนั้นไม่ว่าใคร (ในนางเลิ้ง) ถ้าไม่ซี้เกียจแล้วจะมีงานทำแน่นอน ไม่ต้องไปไหนไกลด้วยในที่นี้ย่อมหมายถึงการทำมาค้าขายในตลาดนางเลิ้งนี้เอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น ถึงความคึกคักและรุ่งเรืองของตลาดนางเลิ้งที่มีส่วนประกอบมากมาย ซึ่งความรุ่งเรืองดังกล่าวน่าที่จะมีความต่อเนื่อง แต่ตลาดนางเลิ้งก็เคยเสียหายรุนแรง จากเหตุการณ์เพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ทำให้ภาวะความคึกคักของตลาดนางเลิ้งมีอันต้องสะดุดลง ภายหลังจึงได้ฟื้นตัวขึ้นใหม่ เมื่อมีการสร้างอาคารตลาดลักษณะเป็นอาคารสูงโปร่งหลังคาเป็นกระเบื้องโบราณแผ่นเล็กและมีการจัดตั้งแผงที่เป็นระเบียบ ซึ่งปัจจุบันยังพอมองเห็นหลงเหลือให้เห็น

จุดเด่นของตลาดนางเลิ้งในอดีต

การที่ตลาดนางเลิ้งสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อ ในเรื่องเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้ รวมทั้งการมีสถานที่เที่ยวเล่นสันทนาการ ทั้งโรงหนัง โรงฝิ่น บ่อนพนัน แหล่งโสเภณี และการที่มีรถรางวิ่งผ่าน ตลาดนางเลิ้งยังเป็นตลาดที่ทางรัฐบาลประกาศให้เป็นตลาดตัวอย่างด้วย

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องนี้คุณลุงสง่า สัจจพันธ์ ปัจจุบันอายุ ๙๐ ปี เล่าให้ฟังด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจที่ผ่านประสบการณ์นั้นมาว่า “ตลาดนางเลิ้งเมื่อก่อน เรียกอีกอย่างว่าตลาดกางมุ้ง เพราะอย่างแผงขายเนื้อหมู วัวเนื้อสัตว์ต่าง ๆ ตอนนั้นจะมีมุ้งลวดกันแมลง นอกจากนี้ตลาดก็จะมีการแบ่งเป็นส่วนๆไป เช่นขายของสด ขายปลา ขายผัก จะเป็นลือๆตามประเภท ที่สำคัญจะซื้อของจะต้องเข้าคิว” หรือจากคำบอกเล่าของคุณปรีชา ศรีตุลยโชติ ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ (ปัจจุบันอายุ ๔๕ ปี เป็นคนรุ่นที่สี่ที่อยู่ในนางเลิ้ง) “เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีที่ผ่านมา ตลาดก็มีหลายที่ทั้งตลาดยอด ตลาดประแจจีน แต่ตลาดนางเลิ้งจะเป็นตลาดที่ยิ่งใหญ่ และทันสมัยที่สุด”

คำตอบหรือคำบอกเล่าเช่นนี้จะออกจากปากของคนนางเลิ้งดั้งเดิม หรือคนที่ใช้ชีวิตในนางเลิ้งมาตั้งแต่ยุคที่รุ่งเรืองทุกคน หลายๆคนกล่าวว่า ในช่วงนั้นเขาจะไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนเลย เริ่มต้นขึ้นมาทำงานตั้งแต่ตี ๔ สมัยนั้นถ้าเลยตี ๔ ไปแล้วใครยังนอนหลับได้ก็ถือว่าเป็นคนขี้เกียจจริงๆ เพราะในตลาดจะเริ่มดังมาก ทั้งเสียงสับกระดุกหมู กระดุกวัว เสียงจากโรงน้ำแข็ง เสียงเปิดร้าน ขายของซื้อของ เป็นต้น และตลาดจะปิดก็หลังจากเที่ยงคืนไปแล้ว จะหมุนเวียนอยู่อย่างนี้ แต่ทุกคนก็มีความสุขที่ทำมาค้าขายได้คล่อง โดยเฉพาะกลุ่มคนจีนที่มักจะถูกล้อเลียนว่าค้าขายจนกระทั่งไม่มีที่เก็บเงินแล้ว

หลังจากรุ่งเรืองเต็มที่

หากไปเห็นสภาพของตลาดนางเลิ้งและบริเวณชุมชนในปัจจุบัน ก็คงไม่ยากที่จะนึกถึงความรุ่งเรืองในอดีต เพราะจะเห็นถึงเค้าโครงในสิ่งที่นางเลิ้งเคยมี ทั้งอาคารตลาด ดึกแถวรอบๆตลาด โรงหนังนางเลิ้งหรือศาลาเฉลิมธานี แม้แต่คนเก่าแก่ที่เคยทำมาค้าขายในตลาดตั้งแต่สมัยหนุ่มสาวซึ่งปัจจุบันยังมีอยู่บ้าง หรือบางคนอาจจะไม่มีชีวิตอยู่ตอนนี้หรือทำงานไม่ไหวแล้วแต่ก็ยังมีย้ายชื่ออยู่หน้าร้าน อันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นร้านที่มีอาหารขึ้นชื่อของนางเลิ้ง

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างอดีตกับปัจจุบัน แน่นอนว่าต้องเป็นเรื่องของวัตถุหรืออาคารที่ปัจจุบันทรุดโทรมลงไปมาก โรงหนังก็ปิดกลายเป็นที่เก็บของมีการใช้บ้างในบางครั้ง (มีการใช้เป็นฉากแสดงหนัง) ตลาดก็ค่อนข้างรกและไม่เป็นระเบียบ และแผงขายของก็มีวางเห็นได้ชัดเจน นอกจากนั้นที่สังเกตได้ก็เป็นเรื่องความคึกคักของผู้ที่มาใช้บริการ และคนขายของในตลาดซึ่งจะมีอยู่สองช่วงเวลา คือ ช่วงเช้ามืดซึ่งจะเป็นการซื้อขายกับข้าวเพื่อเตรียมอาหารมื้อเช้าหรือเพื่อใส่บาตร จนประมาณหกโมงถึงเจ็ดโมงก็จะเงียบอีก หลังจากนั้นก็จะมาคึกคักอีกครั้งก็จะเป็นช่วงเวลาพักของคนทำงานที่อยู่บริเวณใกล้เคียง เช่น จากสำนักงานเขตป้อมปราบฯ จาก ธกส. จากกระทรวงศึกษาฯ กระทรวงคมนาคม เป็นต้น เนื่องจากตลาดนางเลิ้งรองรับคนทำงานดังกล่าว ในวันหยุดเสาร์และอาทิตย์ตลาดนางเลิ้งจึงเงียบมาก แต่พ่อค้าแม่ค้าจะยังมาขายอยู่แต่จะลดจำนวนของที่จะขายลง

ตลาดนางเลิ้งจะมีการจัดผังตลาดไว้ ๒๓๘ แผง แต่ปัจจุบันจะมีแผงที่ยังขายของอยู่เพียงประมาณ ๑๕๐ แผง (๖๐-๗๐ เปอร์เซนต์) เท่านั้น ซึ่งส่วนมากจะอยู่บริเวณริมทางเดิน นอกจากนี้จะมีการวางแผงขายของบริเวณซอยทางออกหน้าตลาด (ทะลุออกถนนนครสวรรค์ ๒ ซอย) รวมทั้งบริเวณหน้าบ้าน (ตึกแถว) รอบตลาดด้านใน ทั้งนี้กลุ่มคนค้าขายให้เหตุผลว่า คนซื้อของส่วนมากจะไม่ค่อยเดินเข้าไปด้านในตลาด ถ้าเข้าไปขายตามแผงตรงกลาง ๆ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าก็รู้ว่าเป็นระเบียบ แต่พวกเขาไม่รู้ว่าขายใคร

ปัจจุบันของที่ขายก็ยังมียู้อะหลาหลายทั้งของกินของใช้ แต่จะมีมากที่สุดเป็นพวกอาหารและขนม อย่างพวกผักสด ผลไม้ ปลา เนื้อสัตว์ ก็ยังมีขายอยู่ แต่ก็จะมีน้อยแผงและจะเป็นของที่ไปซื้อต่อมาจากตลาดอื่นเช่น ปากคลองตลาด ตลาดมหานาค จำนวนก็ไม่มาก ชาวบ้านมักจะพูดว่า “ตลาดนางเลิ้งเป็นตลาดมือสอง” ราคาจะแพงกว่าตลาดอื่นที่มีของขายมากกว่า จำพวกแผงขายของชำก็ยังมียู้อ ซึ่งก็มีของขายจิปาละและคนขายส่วนมากก็จะเป็นคนจีนสูงอายุ ที่มีอยู่ประมาณ ๑๐ ร้าน อาทิ ร้านนายจูงฮั่ว แซ่ฉั่ว (กรรมการศาลเจ้า) ร้านนางไฉลิม แซ่ตั้ง อายุ ๘๒ ปี ปัจจุบันลูกชายเป็นคนช่วยขาย ร้านนายเชี่ยมฮิม แซ่ตั้ง อายุประมาณ ๗๐ ปี ร้านเจิ้งซั อายุ ๕๕ ปี เป็นต้น ปัจจุบันร้านเหล่านี้ยังคงเปิดค้าขายอยู่ตามปกติ แม้ว่าทุกร้านจะพูดเหมือนกันว่าขายไม่ค่อยดี ลูกๆ ก็ไม่ให้ทำแล้ว แต่พวกเขาก็ยังจะทำต่อไป โดยที่พวกเขาให้เหตุผลอย่างติดตลกว่า “หากหยุดอยู่บ้านเฉยๆ พวกเขาจะรู้สึกเจ็บไข้ได้ป่วยไปเลย”

ความทรุดโทรมของอาคารตลาดหรือขาดปัจจัยอื่น ? : นางเลิ้งถดถอย

จากการพูดคุยหรือสัมภาษณ์ ชาวบ้าน พ่อค้าแม่ค้า ผู้นำชุมชน หรือคนที่จับจ่ายซื้อของในตลาดนางเลิ้ง เราจะได้คำตอบที่หลากหลาย บางคนก็รู้สึกเฉยๆต่อการเปลี่ยนแปลง บางคนต้องการให้มีการฟื้นฟู บางคนได้มองถึงข้อจำกัดในการปรับปรุงฟื้นฟูตลาด ฯลฯ ทั้งนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากสภาพของผู้ที่ตอบเช่น คนค้าขายต้องการปรับปรุงตลาดแต่ก็ชี้ถึงข้อจำกัดในการปรับปรุง คนซื้อมองว่าของในตลาดค่อนข้างจะแพง เป็นต้น ซึ่งในแต่ละส่วนอาจจะไม่ทราบบางส่วนอื่นๆคิดอย่างไร ถึงที่สุดแล้วความซบเซาของตลาดอาจจะไม่ได้มาจากเหตุผลในเรื่องของความเก่าของตลาด หรือการขาดปัจจัยสนับสนุน อย่างข้างต้นก็ได้ ในที่นี้เป็นส่วนหนึ่งของความคิดเห็นเกี่ยวกับตลาดนางเลิ้ง “ตลาดเหวอ เดียวนี้คนน้อย ก็ตั้งแต่มีซูเปอร์มาเก็ต มีห้างนะแหละ อย่างใกล้ๆที่นี้ก็มีทั้งห้างบางลำพู มาบุญครอง คนจะนิยมไปอย่างนั้นมากกว่า” หรือ“...ตลาดเจียบไป เพราะคนหายไปเยอะ เด็กๆเขาไม่เดินตลาดสดกันหรอก....”

จากคำพูดหรือคำบอกเล่าต่างๆที่ยกมากล่าวถึงข้างต้น จะเห็นว่าเป็นส่วนประกอบของความซบเซาของตลาดนางเลิ้งทั้งสิ้น นอกจากนี้เรื่องอื่นๆที่มีความเกี่ยวข้องอีกมาก เช่น การที่ชุมชนแถววัดญวนถูกรื้อย้ายไปทำให้คนน้อยลง การไม่มีที่จอดรถทำให้คนเข้ามาน้อย แต่จะเกิดคำถามว่าแล้วอย่างตลาดเทเวศร์ก็ไม่มีที่จอดรถเช่นกัน แต่ก็คนยังเข้ามาอยู่ ฉะนั้นหากทำการฟื้นฟูหรือ

ปรับปรุงเฉพาะส่วน เช่น การจัดระเบียบในตลาดใหม่ การปรับปรุงอาคารตลาดให้โปร่งขึ้น หรือการรักษาความสะอาดให้มากขึ้น อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ไม่แน่ว่าจะมีความเป็นไปได้มากนัก ไหน่จุดหนึ่งที่ได้เข้าไปสัมผัสและรับทราบปัญหา คิดว่า ถ้าบุคคลในแต่ละส่วน ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ พ่อค้า แม่ค้า ชาวบ้านในย่านตลาดนางเลิ้ง ได้ทราบถึงความเห็นและความรู้สึกจากส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้องด้วย และเกิดการแลกเปลี่ยนหาทางออกร่วมกัน น่าจะมีความเป็นไปได้ว่าตลาดนางเลิ้งจะกลับมาคึกคักเช่นเดิม

ศาลเจ้านางเลิ้ง : ศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

เจ้านายของไทย (กรมหลวงชุมพรฯ) และเจ้าเงิน อยู่ที่ศาลเดียวกัน เป็นมาอย่างไร ?

ศาลเจ้านางเลิ้ง หรือ ศาลกรมหลวงชุมพรฯ ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังของตัวตลาดนางเลิ้ง เป็นศาลที่มีขนาดใหญ่พอสมควร หากเปรียบเทียบกับศาลเจ้าของจีนที่เคยเห็นตามตลาดอื่น หรือที่อื่น ๆ ลักษณะอาคารจะเป็นอาคารไม้ ยกพื้นสูง ขนาดกว้าง - ยาวประมาณ ๔ X ๖ เมตร และจะมีการทาสีแดงเด่นสะดุดตา หากเดินเข้าไปในตลาดจะสามารถเห็นได้ชัดเจน

ความเป็นมาที่ได้จากการเข้าไปสัมภาษณ์ พุดคุยในเรื่องของศาลเจ้านางเลิ้งกับคนดั้งเดิม และเป็นกรรมการศาลเจ้า พอจะได้ความเป็นมาอย่างน้อย ๒ แนวทางคือ จากการสัมภาษณ์ นายจูงฮั่ว แซ่ฉั่ว อายุ ๖๕ ปี คณะกรรมการศาลเจ้าในปัจจุบัน และเป็นผู้ที่คอยดูแลศาลเจ้าอยู่ด้วย เพราะขายของชำอยู่ในตลาดบริเวณหน้าศาล ปัจจุบันหากมีใครต้องการที่จะพุดคุยซักถามประวัติศาลเจ้า คนค้าขายในตลาดก็จะแนะนำให้ไปหานายจูงฮั่วทุกครั้ง นายจูงฮั่ว เป็นคนที่อยู่ดั้งเดิมในพื้นที่ (เกิดที่นางเลิ้ง) บุตรของนายเตี้ยเหม้ง แซ่ฉั่ว นายจูงฮั่วเล่าว่า บิดามาจากเมืองจีน เป็นผู้ที่ร่วมกันก่อตั้งศาลเจ้าและเป็นกรรมการศาลเจ้ารุ่นแรก สำหรับเรื่องการก่อตั้งศาลเจ้า “เดียวกับเพื่อนๆ ๓-๔ คนช่วยกันสร้าง ตอนนั้นจะไหว้เจ้าที่ก็ต้องไปที่อื่น ก็เลยอยากให้มีที่ตลาดนางเลิ้งบ้าง ก็ได้ไปเอารูปจากกระถางรูปศาลต่างๆมารวมกัน เพื่อจะตั้งศาลตามประเพณีของจีน ตอนนั้นอ้าวอายุ ๓๐ กว่า (ประมาณกว่า ๓๕ ปีมาแล้ว) สำหรับเสด็จเตี้ย (กรมหลวงชุมพรฯ) นั้นมีการอัญเชิญมาประทับภายหลัง ในตอนนั้นจะมีรูปของเจ้าประทับบนศาล ๖ องค์ และมีที่สลักชื่อไว้บนแผ่นไม้ ๑ องค์ คือ เจ้าที่..... ”

แนวทางที่สอง จากการสัมภาษณ์ นายรัตนโชติ ตั้งเทียนทอง กรรมการศาลเจ้าอีกท่านหนึ่ง และเป็นประธานหน่วยบรรพชาธรรณภิกษุร่วมมิตรนางเลิ้ง นายรัตนโชติ เดิมอยู่บริเวณถนนหลานหลวง มาอยู่ที่นางเลิ้ง (ร้านอุปภัณท์ ริมถนนกรุงเกษม) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ปัจจุบันทำกิจการเบาะรถมอเตอร์ไซด์ เป็นผู้ที่มีความนับถือกรมหลวงชุมพรฯ มากอีกท่านหนึ่ง ได้เล่าว่า “ศาลหลังนี้ก็เป็นศาลกรมหลวงชุมพรฯ นั้นแหละ สร้างมาเมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อนสำหรับเจ้าต่างๆของจีน จะมีการอัญเชิญมาประทับโดยกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในตลาด หรือกรรมการศาล ที่นับถือเจ้าองค์ไหน หรือไปบนบานอะไรต่างๆแล้วได้ ก็จะ

อัญเชิญมา แต่ก็ต้องมีการปรึกษาหารือกันก่อน ...และ...ผมเคารพมาก ที่ผมมาเป็นคนดูแลเรื่องศาลเจ้านี้ เพราะผมนับถือเสด็จเตี่ย”

ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่าศาลเจ้านางเลิ้ง : ศาลกรมหลวงชุมพรฯ ทั้งนี้เพราะศาลเจ้าหลังนี้มีการอัญเชิญเจ้ามาประทับในศาลที่มีความน่าสนใจ ก็คือจะมีทั้งเจ้าที่คนจีนเคารพนับถือ เช่น เจ้าแม่กวนอิม (หมาโจ้ว), เจ้าพ่อกวนอู, เจ้าที่ (เต้เล้งเนี้ย), ปู่โสมเฝ้าทรัพย์ (ไฉ่ส่งเอี้ย) เป็นต้น และมีการอัญเชิญกรมหลวงชุมพรฯซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ชาวไทยมาไว้เคารพบูชาาร่วมด้วย ซึ่งเรื่องดังกล่าวคุณปรีชา ศรีตุลยโชติ ได้ให้เหตุผลที่คุณปรีชาเองคิดว่าเป็นแนวคิดโดยรวมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนว่า “จากการที่กรมหลวงชุมพรฯ เป็นเจ้านายของไทยที่มีนิสัยรักเลง ซึ่งคนทั่วไปนับถือความเป็นนักเลงของท่าน คือเป็นคนจริง อย่างสมัยที่มีอั้งยี่ พระองค์ท่านก็ได้เข้าในกลุ่มนั้น ด้วยเหตุผลในการที่จะสามารถควบคุมดูแลได้ คนจีนสมัยนั้นก็จะนับถือพระองค์ท่านมาก แม้ว่าจะสิ้นพระชนม์ไปแล้วก็ตาม”

สำหรับคนอื่นๆ ทั้งคณะกรรมการศาลฯ หรืออดีตกรรมการ รวมทั้งคนเก่าแก่ในนางเลิ้งจะตอบในลักษณะที่ว่า “ไม่เห็นจะแปลกเลย ก็เคารพบูชาาร่วมกันได้ ใครนับถือหรือศรัทธาเจ้าองค์ใดก็ได้ไหว้ได้ หรือเป็นการดีด้วยซ้ำก็คือได้ไหว้ครบหลายๆองค์” และปัจจุบันนี้ที่หน้าศาลเจ้าจะติดป้ายชื่อศาล “กรมหลวงชุมพร ฯ” และหากพูดถึงกรมหลวงชุมพรฯ ชาวบ้านหรือกลุ่มกรรมการจะเรียกพระองค์ท่านว่า “เสด็จเตี่ย ” ศาลเจ้าและเสด็จเตี่ยเป็นที่พึ่งทางใจสำหรับพวกเขา ทั้งนี้จะเห็นได้จากกิจกรรมของศาลเจ้า (งานประจำปี) หรือการที่มีคนขึ้นไปไหว้ในทุก ๆ วัน

ศาลเจ้า เป็นอีกส่วนหนึ่งของชุมชนนางเลิ้ง และเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมให้นางเลิ้งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ การจัดงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่ การมีส่วนในการบริจาคเงินหรืออุปกรณ์ให้กับองค์กรหรือสถาบันต่างๆ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ศาลเจ้านางเลิ้งมีกระบวนการจัดการอย่างเป็นระบบ การบริหารที่จะต้องมีความต่อเนื่อง

การจัดงานประจำปีของศาลเจ้านางเลิ้ง

“คณะกรรมการศาลเจ้าจะมีการประชุมกันก่อนจัดงานเพื่อเตรียมการและแบ่งหน้าที่กัน เพราะงานมีหลายวัน หากไม่มีคนรับผิดชอบหลักก็ไม่รู้จะตามงานกับใคร และหลังจากงานผ่านไป แล้ว คนทำงานก็จะจัดกินเลี้ยงโต๊ะจีนเพื่อหารือ และมอบตำแหน่งให้กรรมการชุดใหม่” คุณรัตนโชติ เล่าถึงการจัดงานประจำปี

การจัดงานประจำปีหรืองานไหว้เจ้านางเลิ้ง จะอยู่ในช่วงปลายปีก็คือเดือนธันวาคม และจะต้องมีตรงกับวันที่ ๑๙ ธันวาคมด้วย ทั้งนี้เพราะเป็นวันกรมหลวงชุมพรฯ ในแต่ละปีจะมีงานต่อเนื่องถึง ๕ วัน ๕ คืน หมายถึงว่าจะมีกิจกรรมมากมายในช่วงนั้น ซึ่งก่อนหน้านี้จะมีการประชาสัมพันธ์โดยการติดประกาศ และการบอกกันต่อๆ โดนเฉพาะในกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน

นอกจากนี้ก็ยังมีการบอกกล่าวขณะมีการออกไปเรียไรเงินจากคนทั่วไป ซึ่งการเรียไรเงินนี้จะต้องมีการขออนุญาตจากตำรวจด้วย

คณะกรรมการจัดงาน หรือกรรมการศาลเจ้า ในปัจจุบันจะมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

๑. กรรมการที่มาจากกาให้เจ้าเลือก จำนวน ๒๐ คน ซึ่งการเลือกกรรมการจะมีขึ้นในช่วงของการจัดงานประจำปี (คืนแรกที่มีจั่ว) วิธีการเลือกจะเป็นลักษณะเสี่ยงทายก็คือ จะมีการนำรายชื่อผู้บริจาคให้ศาลเจ้าเพื่อจัดงานประจำปีใส่ไว้ในกล่อง (โดยจะเป็นคนที่บริจาคเกิน ๑๐๐ บาท) แล้วจะมีการจับรายชื่อขึ้นมาครั้งละ ๕ คน แล้วก็จะมีการเสี่ยงทายโดยการโยนไม้เสี่ยงทายที่เป็นไม้ซีก ๒ ชิ้น ถ้าหากไม้ที่โยนตกลงมาแล้วหงายเหมือนกัน ๓ ครั้งก็จะได้เป็นกรรมการ ซึ่งเชื่อกันว่าเจ้าเป็นผู้เลือกคนๆนั้น และคนที่ได้เป็นกรรมการก็จะรับรู้ข้อตกลงและเงื่อนไขที่ว่า คนที่ได้เป็นจะต้องบริจาคอีกคนละ ๕๐๐ บาท เข้ากองกลาง และจะเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าในปีต่อไป จนถึงการจัดงานครั้งต่อไปจึงจะเลือกชุดใหม่ แต่จะมีพิเศษอยู่ก็คือตำแหน่งเหรียญ จะต้องมีการคัดเลือกกันอีกครั้งหนึ่ง และจะต้องเปลี่ยนทุกปี โดยเลือกจากกลุ่มกรรมการ ๒๐ คนข้างต้น และที่ผ่านมาจะเป็นคนที่มีฐานะดี ซึ่งกลุ่มกรรมการด้วยกันให้เหตุผลว่ามีความน่าเชื่อถือ เพราะในแต่ละปีเงินจะผ่านเข้ามามาก

๒. กรรมการถาวร ที่จะมีประมาณ ๕-๖ คน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการจัดงานประจำปีของศาลเจ้า และส่วนมากจะเป็นคนที่มีฐานะดี ด้วยเหตุผลที่ว่าคนกลุ่มนี้จะสามารถดูแลศาลเจ้าได้ตลอด รู้จักคนและหน่วยงานที่ต้องติดต่อมาก จะเป็นผลดีในการจัดงานที่ต้องติดต่อหน่วยงานมากมาย เช่น ต้องติดต่อตำรวจในการขอแสดงจั่วและขอเรียไร ติดต่อด่านจั่วและลิเก ติดต่อลำานงานเขตเพื่อมารักษาความสะอาดในตลาด รวมทั้งจะมีผลต่อการเรียไรจากคนทั่วไปเพราะถ้ารู้จักคนมากก็สามารถเรียไรได้มาก

ที่ผ่านมาคนที่เข้ามาเป็นกรรมการศาลเจ้าก็มีจากหลายที่ ทั้งจากแถววัดโสมนัสฯ จากสะพานขาวจากหลานหลวง ซึ่งกรรมการที่เข้าไปพูดคุยด้วยให้เหตุผลว่า กลุ่มผู้ที่ศรัทธามืออยู่โดยทั่วไปและเขาก็ช่วยบริจาคเงินเข้าศาลเจ้า

สำหรับการจัดงานในแต่ละปีจะมีคณะกรรมการพิเศษขึ้นมาเพื่อการจัดงานโดยเฉพาะประมาณ ๑๐ คน จะเรียกกันว่า “พวกช่วยเจ้า” และส่วนมากเป็นกลุ่มพรรคพวกของเหรียญ

กิจกรรมในวันงาน

“งานศาลเจ้าป่าก็ไป เอาของเอาส้มไปถวาย ไปดูจั่วตุลิก” นางเสี่ยว เจริญศรี อายุ ๘๒ ปีบ้านอยู่หลังตลาดนางเลิ้งเล่าให้ฟัง

กิจกรรมในงานศาลเจ้าแต่ละปีจะมีในลักษณะที่คล้ายๆกัน ก็คือในวันแรกจะมีการทำบุญทางด้านพุทธศาสนา ก่อน โดยการนิมนต์พระมาสวดและจะมีการเลี้ยงพระด้วย คนจะมากันมาก

และพระอาจารย์ชวน (เจ้าอาวาสวัดสุนทรธรรมทาน) ที่เป็นที่ศรัทธาของชาวบ้านเล็ง ก็จะมา
ร่วมงานทุกปี เป็นเรื่องที่คณะกรรมการศาลเจ้าเกือบทุกคนพูดถึง ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงการมีส่วน
ร่วมของชุมชนหรือสังคม นอกจากนี้ก็จะมีการแสดงจั่วถึง ๔ วัน ๔ คืน ซึ่งทางกรรมการศาลเจ้าก็
จะต้องขออนุญาตแสดงจั่วจากตำรวจสันติบาล แต่ละปีจะต้องจ่ายค่าใบอนุญาตถึง ๒๐,๐๐๐ บาท
และค่าจ้างคณะจั่วประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

สำหรับการแห่เจ้านั้นจะมีทุกปีเช่นกัน ส่วนจะเป็นวันไหนจะกำหนดกันโดยกรรมการที่จัด
งาน โดยจะแห่ไปรอบๆนางเล็ง เริ่มจากถนนพะเนียง ถนนหลานหลวง เข้าถนนกรุงเกษม เข้า
ตลาดนางเล็ง ขบวนแห่เจ้าก็จะมียังดุริยางค์ของโรงเรียนวัดโสมนัสสำนวนทุก ๆ ปี นอกจากนี้ใน
ตอนกลางคืนก็จะมีลิเก ซึ่งกรรมการบอกว่าเป็นการแสดงถวายกรมหลวงชุมพรฯ และสำหรับปีที่
ผ่านมามีการแสดงพิเศษของวงดุริยางค์ทหารเรือมาแสดงในงานด้วย

งานประจำปีในแต่ละปี ศาลเจ้าจะมีรายรับเข้ามาอีกทางหนึ่งนอกจากการเรียไร คือ การ
นำของถวายเจ้ามาประมูล (คนนางเล็งเรียกกันว่า เปียของ) ที่จะมีมากมายในแต่ละปี ไม่ว่าจะเป็น
โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม หรืออื่นๆ สำหรับผู้ที่มาประมูลของก็ไม่ได้คำนึงถึงราคาแพงวดมากนัก
แต่จะบริจาคตามความศรัทธาในเจ้าแต่ละองค์ หรือความศรัทธาต่อกรมหลวงชุมพรฯมากกว่า ซึ่ง
การประมูลแล้วได้ของดังกล่าวก็นำไปเพื่อเป็นศิริมงคลกับตัวเองและครอบครัว จากการสัมภาษณ์
นายจิรินทร์ มหาโศกา (คุณเลียง) อายุ ๖๑ ปี ซึ่งเคยเป็นกรรมการศาลเจ้า และปัจจุบันก็ยัง
ช่วยงานประจำปีศาลเจ้าอยู่ ทราบว่าแต่ละปีจะมีรายรับจากการประมูลของประมาณหนึ่งแสนต้น ๆ

ศาลเจ้าในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ในแต่ละปีศาลเจ้านางเล็งได้บริจาคและให้เงินสนับสนุนองค์กร และหน่วยงานต่างๆ มา
ตลอด เช่น มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง โรงเรียนเจริญศึกษา โรงเรียนวัดโสมนัส หน่วยบรรเทาสาธารณภัย
นางเล็ง เป็นต้น สำหรับชุมชนนางเล็ง ทางคณะกรรมการศาลเจ้ามีแนวคิดที่น่าสนใจ กล่าวคือ

ทางคณะกรรมการศาลเจ้า มองว่าชุมชนเองมีหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ดูแลและให้การ
สนับสนุนอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานเขตฯ กทม. รวมทั้งกลุ่มนักการเมืองในพื้นที่ หากชุมชน
มีปัญหาอะไรก็เสนอต่อหน่วยงานหรือบุคคลดังกล่าวได้ ฉะนั้นศาลเจ้าจึงไม่ได้เข้ามามีบทบาทตรงนี้
หรือกรรมการบางคนให้ความเห็นว่า ศาลเจ้าก็ได้สนับสนุนชุมชนอยู่แล้ว อย่างเช่นสนับสนุนหน่วย
บรรเทาสาธารณภัยนางเล็งทุก ๆ ปี หรือการจัดงานประจำปีของศาลเจ้า ก็เป็นการสร้างความ
ครึกครื้น ทำให้คนเข้ามามากขึ้น และสร้างความสามัคคีให้กับชุมชนนางเล็งอยู่แล้ว

สิ่งหนึ่งที่สามารู้สึกได้เมื่อเข้าไปสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้านในนางเล็ง ก็คือความ
ภาคภูมิใจของชาวบ้านต่อศาลเจ้าของพวกเขา การพูดถึงการจัดงานที่ใหญ่โตและมีคนเข้าไปร่วม

มาก การมีคนเข้าไปไหว้ศาลเจ้าไม่เว้นแต่ละวัน หรือแม้แต่การพูดถึงความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้า ทำให้เกิดความรู้สึกว่าคนในนางเลิ้งเองก็มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของศาลเจ้า

ส่วนที่ ๕ : วัดและวัฒนธรรมประเพณีของชาวชุมชนนางเลิ้ง

ชุมชนนางเลิ้ง (ศุภมิตร ๑ และศุภมิตร ๒) เป็นชุมชนเก่าแก่อายุมากกว่า ๑๐๐ ปี คนที่อยู่ในบริเวณชุมชนนางเลิ้ง ส่วนใหญ่เป็นคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ที่ดินที่ใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวชุมชน ส่วนหนึ่งเช่าที่ดินของวัดโสมนัสวิหาร และอีกส่วนหนึ่ง (บ้านบริเวณริมถนนพะเนียง) เช่าที่ดินของวัดสุนทรธรรมทาน หรือ วัดแคนางเลิ้ง ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านชุมชนนางเลิ้งมีความสัมพันธ์กับวัดโสมฯ และวัดแคนาเป็นเวลายาวนาน ในแง่ของการเป็นศูนย์รวมของชุมชนเกี่ยวกับการศึกษา ทั้งการศึกษาในระดับประถมศึกษา และการศึกษาในด้านพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ที่ได้มาบวชเรียนในวัดทั้ง ๒ แห่งนี้ และเป็นสถานที่ทำบุญหรือกิจกรรมต่างๆทางศาสนา ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย นอกจากชื่อนางเลิ้งแล้วยังมีชาวบ้านในบริเวณรอบๆวัด และพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ชุมชนจักรพรรดิพงศ์ หรือชุมชนอื่นๆได้มาทำบุญหรือทำกิจกรรมต่างๆที่วัดโสมฯและวัดแคนาเป็นประจำ

ประวัติความเป็นมาของวัดโสมนัสวิหาร (วัดโสมฯ)

วัดโสมนัสวิหาร มีนามเต็มว่า วัดโสมนัสราชวรวิหาร สร้างโดยพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ ๔ ที่มุ่งที่จะทรงอุทิศพระราชกุศลพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระอัครมเหสี ซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อต้นรัชกาล วัดนี้มีฐานะเป็นพระอารามหลวง ราชวรวิหารชั้นโท (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย และชุตินา ชุณหะชา , ๒๕๓๘ : ๑๐๑)เนื้อที่ของวัดโสมฯ ประมาณ ๓๑ ไร่เศษ รวมพื้นที่ของคูด้านข้างทั้ง ๓ ด้านด้วย ส่วนด้านหน้าอยู่ติดคลองผดุงกรุงเกษม มีการกำหนดผังวัดอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยแบ่งเป็น ๓ แถบ คือ มีพระอุโบสถ พระวิหาร วิหารคต พระเจดีย์ซึ่งเป็นเขตพุทธาวาส อยู่แถบกลาง หมู่กุฏิซึ่งเป็นเขตสังฆาวาสอยู่ด้านข้างทั้งสองแถบ แถบละ ๓ คณะ ด้านหน้าวัดปล่อยเป็นลานกว้าง

"ในระยะแรกของการสร้างวัดก็เป็นเพียงการสร้างกุฏิจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ไปก่อน แล้วโปรดเกล้าฯให้อาราธนาพระอริยมุนี (พุทธสิริเถระ-ทัฬห) จากวัดราชาธิวาส พร้อมพระสงฆ์ราว ๔๐ รูป มายังวัดโสมฯโดยกระบวนเรือ แล้วโปรดเกล้าฯให้ครองวัดไปพลางก่อน ครั้นปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ทรงเลื่อนพระอริยมุนีขึ้นเป็นพระพรหมมุนี แต่การสร้างถาวรวัตถุในวัดก็ยังไม่ได้ดำเนินการเป็นรูปเป็นร่างมากนักก็เปลี่ยนแผ่นดินเสียก่อน เมื่อรัชกาลที่ ๕ ขึ้นครองราชย์ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงทอดกฐินในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ และทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจดีย์องค์ใหญ่

ต่อมาโปรดฯให้เลื่อนสมณศักดิ์พระพรหมมุนีขึ้นเป็นพระพิมลธรรม ในปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ และเป็นสมเด็จพระวันรัตในปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ ในช่วงนี้เองวัดโสมมาได้รับการเสริมสร้างถาวรวัตถุสำคัญคือ พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ มีพระประธานในพระอุโบสถพระนามว่า พระสัมพุทธสิริ ซึ่งเป็นพระที่สมเด็จพระวันรัต พุทธสิริเถระสร้างและอัญเชิญมาจากวัดราชาธิวาส ส่วนพระประธานในพระวิหารและพระอัครสาวกเป็นของหลวงอัญเชิญมาจากพระบรมมหาราชวัง จนเป็นวัดสมบูรณ์แบบ ทั้งนี้โดยได้รับทุนทรัพย์จากพระราชมรดกในสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี นับแต่นั้นวัดโสมมาก็จำเริญรุ่งเรืองสืบมาจนปัจจุบัน " (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย และชุติมา ชุณหะชา , ๒๕๓๘ : ๑๐๑)

วัดโสมมาตั้งแต่เริ่มก่อสร้างวัดมาถึงปัจจุบัน ได้มีเจ้าอาวาสปกครองดูแล และได้แบ่งความรับผิดชอบเป็นการบริหารภายในวัดออกไปเป็นคณะๆ โดยเจ้าอาวาสแต่งตั้งเจ้าคณะปกครองดูแลในแต่ละคณะ ซึ่งในปัจจุบันสมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมโม ป.ธ. ๙) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสอยู่

ประวัติความเป็นมาของวัดสุนทรธรรมทาน (วัดแคนางเลิ้ง)

วัดสุนทรธรรมทาน หรือวัดแคสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้สร้างวัด คือ พระยาจำแลนยากร มีเรื่องเล่าว่า ท่านนั่งเรือผ่านไปทางบางคอแหลม เห็นร่องน้ำวนใหญ่ผิดปกติ จึงสั่งให้บ่าว (คนรับใช้) ทอดแหตรองร่องน้ำวน แหคล้องกับสิ่งหนึ่งแต่ยกไม่ขึ้นจึงสั่งให้บ่าวลงไปก็ได้พระพุทธรูปมาไม่เต็มองค์ขึ้นมา (มีเฉพาะท่อนบนแคระวณม และมีท่อนล่างแค่โคนขา) ด้วยความพิศวงและด้วยแรงศรัทธา ท่านจึงนำพระพุทธรูปมาเก็บไว้ที่บ้านของท่านที่สนามกระบือ การมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่มาประดิษฐานไว้ที่บ้าน เป็นสถานบูชาสักการะหลวงพ่อดังองค์ และยังมิข่าวลือแพร่ออกไปว่าที่บ้านเจ้าคุณมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์แช่น้ำได้ไม่เปียก ชาวบ้านและภิกษุก็แห่มานมัสการเป็นการใหญ่ ท่านจึงอุทิศบ้านเป็นสำนักสงฆ์ชั่วคราว ซึ่งต่อมากลายเป็นสถานที่ตั้งโบสถ์ และองค์พระก็กลายเป็นพระประธานในโบสถ์ในปัจจุบัน (อุป เขมสิริ , ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ : ๑๓ - ๑๖)

ต่อมาพระยาสมบัติยาภิบาลได้ถวายที่ให้วัด เมื่ออาณาเขตของวัดขยายกว้างขวางขึ้น การปฏิสังขรณ์และพัฒนาอารามแห่งนี้เป็นวัดที่มั่นคงมาตราบเท่าทุกวันนี้ เดิมวัดสุนทรธรรมทานมีชื่อเรียกว่าวัดแค หรือวัดสนามกระบือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง รัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนนามวัดนี้ว่า "วัดสนามกระบือ เป็นวัดสุนทรธรรมทาน" (อุป เขมสิริ , ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ : ๑๒)

ปัจจัยหนึ่งที่เสริมให้วัดแคได้รับการยอมรับจากชาวนางเลิ้ง คือการมีพระที่ประพฤติปฏิบัติดี และเป็นพระนักพัฒนา อย่างท่านพระครูพระราชธรรมวิจารณ์ (อุป เขมสิริ) ปกครองวัดในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๓๓ เป็นเจ้าอาวาสนักพัฒนา ได้มีการปรับเปลี่ยนบำรุงวัด คือ ลักษณะที่ตั้งของ

เสนาสนะสงฆ์แยกอยู่ ๒ ทาง การปกครองพระภิกษุในวัดทำได้ยาก จึงเริ่มงานสร้างด้วยการรื้อเสนาสนะสงฆ์มาปลูกไว้แถบเดียวกัน นอกจากนี้ในช่วงหลังปี พ.ศ. ๒๕๗๒ เป็นต้นมา ได้มีการก่อสร้างและซ่อมแซมวัดมากมาย อาทิ การสร้างรั้วรอบโบสถ์ ซ่อมแซมอุโบสถ สร้างกุฏิป็นหยาทำประตูดัดและสะพานข้ามคูคอนกรีตด้านถนนพะเนียง สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ สร้างกำแพงแก้วรอบอุโบสถ สร้างวิหารหลวงพ่อบารมี และการสร้างอาคารเพื่อต้อนรับปฏิสันถารสำหรับผู้ที่มาบริจาคและทำพิธีต่างๆที่วัด ท่านพระครูพระราชธรรมวิจารณ์ (ธูป เขมสิริ) ได้มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๓๓ นับเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญของชาวนางเลิ้งอีกครั้งหนึ่ง

ในปัจจุบันมีเจ้าอาวาสปกครองวัดที่นับได้ว่าเป็นพระที่ประพฤติปฏิบัติดีอีกรูปหนึ่ง และท่านเป็นลูกศิษย์ก้นกุฏิของท่านพระครูพระราชธรรมวิจารณ์ คือ พระครูวิจารณ์วรภิกข(พระอาจารย์ ช้วน)

ความสัมพันธ์ของชาวมุขชนนางเลิ้งที่มีต่อวัดในพื้นที่

ชาวมุขชนนางเลิ้งและคนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง มีความสัมพันธ์กับวัดโสมฯและวัดแคมาช้านาน นอกจากการเป็นผู้เช่าที่ดินของวัดทั้ง ๒ แห่ง วัดยังเป็นศูนย์รวมในการทำพิธีกรรมทางศาสนา การศึกษา ความศรัทธาของชนมุขชนนางเลิ้ง และพื้นที่ใกล้เคียง จากการพูดคุยและสังเกตพบว่าชาวมุขชนนางเลิ้งจะมีความใกล้ชิด และความศรัทธากับวัดแคเป็นอย่างมาก กิจกรรมต่างๆไม่ว่าจะเป็นเรื่องตั้งแต่เกิดจนถึงตาย งานบวช งานบุญ งานประเพณีของวัด ชาวบ้านจะให้ความสนใจและร่วมมือเป็นอย่างดี สำหรับวัดโสมฯจะมีเฉพาะบางกิจกรรมที่ชาวบ้านเข้าร่วม เช่น งานเวียนเทียนของวัด การเข้าฝึกการนั่งปฏิบัติธรรม เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจาก ประการแรก วัดโสมฯเป็นวัดหลวง มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งไม่สะดวกต่อการทำพิธีกรรมของชาวมุขชน

ชาวมุขชนไปทำบุญหรือจัดพิธีกรรมต่างๆทางศาสนาที่วัดแคเป็นส่วนใหญ่ โดยการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย นอกจากนี้ยังเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ เช่น หลวงปู่รูป ซึ่งชาวนางเลิ้งและพื้นที่ใกล้เคียงนับถือมาก เพราะท่านเป็นพระที่ปฏิบัติดี ไม่มีความเสื่อมเสีย เป็นพระนักพัฒนา แม้ว่าหลวงปู่รูปมรณภาพไปแล้วความศรัทธาก็ยังคงมีอยู่ และสืบทอดมายังพระอาจารย์ช้วนเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน (ลูกศิษย์ของหลวงปู่รูปตั้งแต่ยังเป็นสามเณร)

"... ชาวบ้านมักจะมาทำบุญให้กับญาติของตนในช่วงวันสงกรานต์ (วันที่ ๑๐ - ๑๓ เมษายนของทุกปี) ทางวัดแคก็จะทำพิธีบังสุกุลกระดูกให้กับผู้ตายที่เก็บอัฐิไว้ที่วัด ทั้งที่มีญาติและไม่มีญาติ ในวันที่ ๑๓ เมษายน ของทุกปี ..." นายสมชาย (คณะทำงานฌาปนกิจวัดแค) เล่าให้ฟัง

อีกกิจกรรมหนึ่งที่สามารถเห็นได้ทุกวัน คือ การตักบาตรในตอนเช้า พระที่มาบิณฑบาต จะเป็นพระที่มาจากวัดแคเป็นประจำ ส่วนพระจากวัดโสมฯจะมีบ้างแต่ไม่ทุกวัน ซึ่งชาวบ้านจะมาตักบาตรในบริเวณตลาดนางเลิ้งเป็นส่วนใหญ่ เพราะในตลาดจะมีร้านขายอาหารสำหรับใส่บาตรขายใน

ตอนเช้า ประมาณ ๒-๓ ร้าน ชาวบ้านคนใดไม่สามารถทำอาหารมาใส่บาตรได้ก็จะมาซื้อที่ตลาดเลย แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่มาใส่บาตรจะทำอาหารมาเอง ป้าเอมอร วัชกะพงศ์ ประธานชุมชนศุภมิตร ๑ บอกว่า “... ซื่อเขาเราก็ดูไม่รู้ว่าจะดีหรือเปล่า ใส่บาตรต้องใส่แต่ของดีเราต้องทำเอง...” นอกจากมาตักบาตรที่ตลาดแล้ว ยังมีการตักบาตรบริเวณหน้าบ้านของตนเอง บ้านที่ใส่บาตรเป็นประจำ เช่น บ้านลุงปั่วและป้าสมนึก บ้านลุงสำราญ บ้านป้าจิตต์สุภา บ้านป้าจันทร์ เป็นต้น นอกจากนี้ในการใช้สถานที่ของวัด ชาวบ้านทั่วไปได้ใช้สถานที่วัดจัดงานต่าง ๆ เช่น งานศพ งานบวช เป็นที่สำหรับออกกำลังกาย หรือ เดินเล่น (ผู้สูงอายุ) บางคนใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แวะพักเหนื่อยที่ศาลา หรือที่พักรื่น ๆ ที่วัดจัดไว้ให้ นอกจากนี้ในช่วงที่มีงานมหรสพของวัด ชาวบ้านในชุมชนนางเลิ้ง และบริเวณใกล้เคียงได้นำของมาขายให้กับผู้มาเที่ยวงาน ทำให้ชาวบ้านสามารถหารายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง

สำหรับคนที่เคยบวชเรียนอยู่ที่วัดแค เมื่อสึกออกไปแล้วยังมีความผูกพันกับวัดก็ได้กลับมาทำบุญที่วัดแคเสมอ ในช่วงวันสำคัญทางศาสนาและวันที่วัดมีการจัดกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ เช่น งานประจำปี งานกฐิน-ผ้าป่า การร่วมกิจกรรมของชาวชุมชนจะอยู่ในรูปของการใช้แรงงานหรือบริจาคเงินสมทบกิจกรรม สำหรับการไปทำบุญของชาวนางเลิ้งมีหลายแบบ บางคนไปคนเดียว บางคนไปกับเพื่อนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน มีความศรัทธาต่อพระสงฆ์รูปเดียวกัน หรือบางคนก็จะไปกับลูกหลาน หรือเพื่อนบ้านที่อยู่ละแวกเดียวกัน คนที่ไปทำบุญจะเป็นกลุ่มคนที่มีอายุประมาณ ๓๐ ปีขึ้นไป ในการไปทำบุญส่วนใหญ่จะมีกลุ่มที่ไปเป็นประจำประมาณ ๒๐-๓๐ คน

งานประเพณีประจำปี ของวัดแค

๑. งานทอดผ้าป่าสามัคคี งานทอดผ้าป่าสามัคคี ในระหว่าง เดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม กำหนดโดยคณะกรรมการและเจ้าอาวาส โดยคณะกรรมการวัดและศิษยานุศิษย์จะเป็นผู้นำของไปแจกกับผู้ที่เคยทำบุญกับวัด โดยมีรายชื่อของผู้ทำบุญ และให้ผู้ที่ได้รับของไปขยายผลบอกบุญในกลุ่มของตนเองอีกทอดหนึ่ง ในการทอดผ้าป่าแต่ละครั้งนั้น นายสมชาย ทนกุลมัลย์ (คณะทำงานฌาปนกิจวัดแค) ได้กล่าวถึงรายได้ที่ทางวัดจะได้ว่า “... การทำบุญทอดผ้าป่าส่วนใหญ่จะใส่ตามแต่ศรัทธา ตั้งแต่ ๒๐ บาทขึ้นไป ในการทอดผ้าป่าแต่ละครั้งทางวัดได้ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท...”

๒. งานพระพุทธรูปจำลอง จัดขึ้นในเดือนมีนาคมของทุกปี โดยจะนำพระพุทธรูปจำลองที่ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ มาประดิษฐานเป็นการชั่วคราวที่ศาลาการเปรียญ เพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสปิดทอง

๓. งานวันสงกรานต์ งานวันลอยกระทง และงานวันขึ้นปีใหม่ ในช่วงวันสงกรานต์ (วันที่ ๑๓ -๑๕ เมษายน ของทุกปี) ทางวัดได้มีการจัดงานสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ มีการทำนํ้ามนต์ประพรมให้แก่ชาวบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลทุกปี ในช่วงเวลา ๒๔.๐๐ น.

๔. งานก่อพระเจดีย์ทราย สะเดาะนพเคราะห์ และการจำลองพิธีถวายพระเพลิงพุทธเจ้าซึ่งทางวัดจัดขึ้นในเดือนพฤษภาคม ของทุกปี

๕. ในช่วงเข้าพรรษา (เดือน ก.ค. - ต.ค.) จะมีกิจกรรมการทำบุญต่างๆ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระทุกวันพระ โดยตอนเช้าจะมีการเลี้ยงพระเวลา ๙.๓๐ น. เจ้าอาวาสจะเทศนาให้กับผู้ไปทำบุญได้ฟัง และเวลา ๑๙.๓๐ น. จะมีการสวดมนต์ให้กับหลวงปู่รูป และงานวันที่ ๒๙ ของทุกเดือน (ก.ค. - ต.ค.) ซึ่งตรงกับวันที่หลวงปู่รูปมรณะภาพ ตอนเช้าจะมีการนิมนต์พระทั้งวัดรับสังฆทานกับปัจจัย ๑๐๐ บาท และช่วงบ่าย ๒ โมงจะเป็นการสวดมาติกาให้กับหลวงปู่รูป นอกจากนี้วัดแคได้จัดสถานที่ไว้สำหรับให้ชาวบ้านได้มีการตักบาตรข้าวสารทุกวันด้วย

๖. งานหล่อเทียนเข้าพรรษา ในช่วงเดือนกรกฎาคม

๗. งานทอดกฐิน (เดือนตุลาคม) จัดขึ้นวันออกพรรษาของทุกปี ทางวัดจะเป็นผู้จัดขึ้นและ ได้ออกบุญไปยังชาวบ้าน การทอดกฐินแต่ละครั้งจะมีการแจกซอง ถ้าเป็นประธานจะต้องใส่ซองประมาณ ๕,๐๐๐ บาท ถ้าเป็นกรรมการก็จะใส่ซองประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ บาท ทางวัดแคจะได้รับเงินจากการทอดกฐินสามัคคีอยู่ระหว่าง ๑๐๐,๐๐๐-๓๐๐,๐๐๐ บาท อย่างปี ๒๕๕๒ คุณสมชาย (คณะทำงานฌาปนกิจวัดแค) เล่าว่า "...วัดได้รับเงินจากการทอดกฐิน ๓๐๐,๐๐๐ บาท เนื่องจากมีผู้ร่วมทำบุญคนหนึ่งให้เงินใส่ซอง ๑๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเป็นคนนอกชุมชนแต่มีความสัมพันธ์กับวัดแค เนื่องจากเป็นผู้รับเหมาซ่อมแซมโบสถ์ หรือ ภูมิมาตลอดและมีความศรัทธาต่อหลวงปู่รูป ..." ในงานทอดกฐินจะมีงานมหรสพต่างๆ เช่น การแสดงดนตรี ลิเก หมอลำ ซิงข้าวสวรรค์ การยิงปืน เป็นต้น

๘. การเทศมหาชาติชาดก ในเดือนธันวาคม

จะเห็นได้ว่าวัดแค จะมีการจัดงานให้แต่ละปีหลายงานมาก ทั้งนี้เนื่องจากวัดแคเป็นวัดราษฎร์ซึ่งไม่มีรายได้จากรัฐ ดังนั้นส่วนหนึ่งของการหารายได้มาบำรุงวัด หรือซ่อมแซมวัด ก็จะได้มาจากการจัดงานประจำปีนี้เอง ดังคำบอกกล่าวของพระปรีชา ซึ่งเป็นพระที่บวชอยู่ที่วัดแค มาประมาณ ๒-๓ พรรษา และอยู่ชุมชนนางเลิ้งมาตั้งแต่เด็ก กล่าวว่า "วัดแคเป็นวัดราษฎร์ ไม่ค่อยมีรายได้จึงต้องมีการจัดงานบ่อยๆ"

จากการสัมภาษณ์ คุณจิรินทร์ มหาโกคา (ลุงเลียง) กรรมการวัดแค และอดีตเป็นกรรมการศาลเจ้านางเลิ้ง กล่าวถึงการหารายได้ในการซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้างของวัดว่า "ในการหารายได้ซ่อมแซมสิ่งต่างๆในวัด ตอนแรกก็จะเชิญชวนบริจาค ถ้างบประมาณยังไม่เพียงพอก็จะไปขอยืมพวกที่พอจะมีเงินที่เรารู้จักสนิท เอาเงินนั้นมาฝากธนาคาร และนำดอกเบี้ยของธนาคารมาเป็นค่าก่อสร้าง จนกว่าจะเสร็จอาจจะเป็น ๑ ปี หรือ ๒ ปี เมื่อก่อสร้างเสร็จแล้วก็คืนเงินต้นที่ยืมมาคืนไป... ลุงเองก็ให้ยืม อย่างช่วงที่มีการซ่อมแซมเมรุ งบประมาณการซ่อมแซมประมาณ ๒,๔๐๐,๐๐๐ บาท ลุงบริจาคให้กับทางวัด ๑๐๐,๐๐๐ บาทและให้ยืม ๑๐๐,๐๐๐ บาท ...คนที่ลุงไปยืมเขาก็ให้ครั้งละ

๔๐๐,๐๐๐- ๕๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งตอนที่ไปขอบริจาคก็ไม่ค่อยให้ แต่ถ้าเป็นการขอยืมจะรีบให้ บางทีตอนคืนเงินต้นพวกเขาก็บริจาคเงินเหล่านั้นให้กับวัด ลุงว่ามันก็แปลกดีเหมือนกัน ..."

กลุ่มหรือตระกูลที่ให้การสนับสนุนหรือมาทำบุญกับวัดแค

การที่วัดจะมีความเจริญได้หรือไม่ขึ้นส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของผู้ที่มีจิตศรัทธาต่อวัดนั้นๆ อาจจะเป็นผู้อุปถัมภ์ในการสร้างโบสถ์ วิหาร หรือการยกที่ดินให้ วัดแคก็เช่นเดียวกัน ผู้อุปถัมภ์ส่วนใหญ่มีความศรัทธาต่อวัดและพระสงฆ์ ผู้อุปถัมภ์วัดแคสามารถแบ่งได้ตามกลุ่มคนหรือบุคคลที่มีกิจกรรมและผลงานชัดเจน ตั้งแต่ก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

๑. ช่วงเริ่มแรกของการก่อตั้งวัดแค - พ.ศ. ๒๔๒๐ มีพระยาจำแสนยากร เป็นผู้ที่อุทิศบ้านของท่านเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในโบสถ์ และอีกท่านหนึ่งคือพระยาสมบัติยาภิบาล ผู้ที่ถวายที่ดินของสนามกระบือให้เป็นที่ดินของวัด

๒. ช่วง พ.ศ. ๒๔๒๐-๒๔๖๓ คุณโยมจั่ว ผู้ที่เคยส่งข้าวเลี้ยงพระเป็นกระสอบๆ และสร้างหอระฆังหลังเก่า (ชำรุดแล้ว)

๓. ช่วง พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๕๓๓ ในช่วงนี้จะมีที่เด่นๆอยู่หลายท่าน อาทิ ท่านเจ้าพระยาราชศุภมิตร และท่านผู้หญิงแปลก เป็นผู้อุปถัมภ์ให้หลวงปู่รูปได้เข้าอุปสมบทที่วัดแค ท่านต่อมาคือ ร.อ คง - นางสัจด์ คุปต์ชัยเยียร ประธานกรรมการวัด เป็นเจ้าของห้างพระจันทร์โอสถ ได้สร้างศาลาการเปรียญ ชื่อว่า “พระจันทร์โอสถ” สร้างอาคารสังฆภัณฑ์สงฆ์ กุฏิ หอระฆัง เป็นต้น อีกท่านหนึ่งก็คือ คุณโสภา สถาพร เป็นดารารายานต์ยุคเดียวกับมิตร ชัยบัญชา ซึ่งการมาทำบุญที่วัดแคได้ เนื่องจากได้เข้าร่วมการทอดกฐินในช่วงสมัยมิตร ชัยบัญชา นำกฐินดารามาทอดที่วัด และด้วยความศรัทธาต่อหลวงปู่รูป จึงได้สร้างระฆังใบใหม่ให้กับวัด

๔. ช่วง ๒๕๓๓ - จนถึงปัจจุบัน มีผู้สนับสนุนและไปทำบุญที่วัดอยู่หลายท่านด้วยกัน แต่ในปัจจุบันจะเป็นกลุ่มของคนไปทำบุญมากกว่า อาทิ คุณปรีชา ชมะโชติ ผู้ที่ร่วมทำบุญกับวัดเป็นประจำ และเป็นหลานของหลวงปู่รูป ปัจจุบันเป็นวัยยาวชกรของวัดแค คุณลุงปั่ว และป้าสมนึก เจ้าของโรงน้ำแข็งในตลาดนางเลิ้ง เป็นคนนำในการทอดกฐินและจะไปทำบุญทุกวันพระ ลุงปั่วเป็นกรรมการของวัด ส่วนป้าสมนึก ในช่วงเข้าพรรษามักจะทำอาหารไปเลี้ยงผู้ที่ไปทำบุญเสมอ เจ๊แบะ มักจะทำบุญและไปเลี้ยงอาหารผู้ที่ไปทำบุญที่วัดทุกวันพระ คุณยรรยงค์และเครือญาติ แม่ของคุณอารีย์ และคนในตลาดนางเลิ้ง จะเป็นกลุ่มคนที่ไปทำบุญที่วัดทุกวันพระช่วงเข้าพรรษาเป็นประจำ คุณจรินทร์ มหาโสภา กรรมการวัดแค มักจะบริจาคให้กับวัดในช่วงการทำบุญในวันสำคัญต่างๆ หรือในกรณีที่วัดมีการซ่อมแซมเมรุ

สมัยก่อนชาวบ้านได้ให้ความศรัทธาต่อวัดเป็นอย่างมาก จากการสัมภาษณ์พระปรีชาซึ่งเป็นพระที่อยู่วัดแค และอาศัยที่ชุมชนนางเลิ้งมาตั้งแต่เด็ก ได้แสดงความคิดเห็นว่า "จำนวนคนที่มาทำบุญ หรือผู้ที่มาอุปถัมภ์วัดมีมากน้อยต่างจากสมัยก่อนคือ สมัยนี้คนจะลดน้อยลง"

งานวันสงกรานต์ของชุมชนนางเลิ้ง

งานวันสงกรานต์ของชุมชนนางเลิ้ง จะจัดเป็นกลุ่มบริเวณบ้านใกล้เคียงกันร่วมกันจัดเดิม มีหลายกลุ่มที่จัดงานนี้ จากการบอกเล่าของป้าจิตต์สุภา เจริญศรี อายุ ๖๓ ปี ข้าราชการเกษียณที่อยู่อาศัยที่ชุมชนนางเลิ้งมาประมาณ ๔๖ ปี เล่าว่า "เมื่อก่อนพ่อของป้าจะเป็นตัวตั้งตัวตีจัดงานสงกรานต์ จะจัดเฉพาะบริเวณหน้าบ้าน และเพื่อนบ้านใกล้เคียง มีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าจะนิมนต์พระวัดแคมา แต่เมื่อพ่อเสียชีวิตก็ยกเลิกไป แต่งานสงกรานต์ยังมีการจัดอยู่บริเวณบ้านป้าดม"

การจัดงานสงกรานต์ของกลุ่มป้าดม (คุณेमอร วัชรพงษ์) จะจัดในวันที่ ๑๓ เมษายน เพียงวันเดียว ซึ่งเริ่มทำเมื่อปี ๒๕๒๕ กิจกรรมในช่วงเช้าจะเป็นการตักบาตร และทำบุญเลี้ยงพระ ๙ องค์ ทำบริเวณกลางซอยศุภมิตร ๑ หลังจากนั้นก็จะมีการทำบังสกุลและสงน้ำพระ ส่วนการรดน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ ป้าดมเล่าว่า "เมื่อก่อนก็มีการรดน้ำ แต่ปัจจุบันมีแต่คนรุ่นป้า จึงไม่มีการรดน้ำแล้ว เงินทุนในการจัดงานได้มาจากการบริจาคจากเพื่อนบ้านและคนละแวกบ้าน คนรายน้อยจะบริจาค ๕๐๐ บาท แต่มี ๒-๓ บ้าน แต่จะให้ ๑๐๐ - ๒๐๐ บาทเป็นส่วนใหญ่" ขณะที่ป้าดมเล่าเรื่องการจัดงานสงกรานต์ให้ฟังแกจะมีสีหน้ายิ้มแย้ม มีความสุขเมื่อได้มีการพูดถึงงานสงกรานต์ที่แก่กับเพื่อนบ้านได้ร่วมกันทำขึ้น การประชาสัมพันธ์งานสงกรานต์ จะเป็นลักษณะติดป้ายประกาศ และบอกปากต่อปาก ป้าดมเล่าว่า "ป้าเริ่มจัดตั้งแต่ยังไม่ย้ายมาอยู่ที่นี่เลยชวนเพื่อนบ้านมาช่วยกันคิดช่วยกันทำ เมื่อย้ายมาอยู่ก็ยังเป็นกลุ่มเพื่อนบ้านเดิมที่ย้ายมาอยู่ด้วยกันก็ยังทำกันอีก สมัยก่อนคนร่วมเยอะ สมัยนี้คนน้อยลงเพราะเงินน้อยลง และคนเก่าย้ายไปอยู่ที่อื่น เมื่อทำแล้วต้องทำทุกปีจนเป็นประเพณีที่ต้องทำร่วมกัน" เมื่อ ๑๗ ปีก่อน จะมีการละเล่นของเด็กมีการนำเด็กมาร้องรำทำเพลงแต่ปัจจุบันไม่มี ป้าบอกว่า "คนฝึกซ้อมไม่มีเราอายุมากแล้วไม่ค่อยเก่งรำด้วย เดี่ยวนี้เด็กเล็กไม่ค่อยมี เมื่อก่อนมีเด็กเยอะ"

งานวันเด็ก

งานวันเด็กจะจัดงานตรงกับวันเด็กที่ทางราชการกำหนด (เสาร์ที่ ๒ ของเดือนมกราคม) ของทุกปี โดยเริ่มจัดมาได้ประมาณ ๑๐ ปี การจัดงานวันเด็กของชุมชนนางเลิ้ง จะมีกลุ่มผู้นำที่เป็นคนในช่วงวัยรุ่นประมาณ ๑๐ คน คนที่เป็นผู้นำทำกิจกรรมคือ คุณธน อนุรักษ์รินทร์ อายุ ๓๐ ปี เป็นหลานของป้าดม(นางेमอร วัชรพงษ์) ของขวัญต่างๆที่จะให้เด็กได้รับจากสำนักงานเขตป้อมปราบฯ จาก ส.ส. และ สก. โดยทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ ส.ส. และสก. จะเป็นผู้ประสานมาทางคณะกรรมการชุมชนเกี่ยวกับการจัดงานวันเด็ก และจะมอบของขวัญต่างๆผ่านคณะกรรมการชุมชน

การจัดงานเริ่มจากการประชาสัมพันธ์และการเรียไ้เงิน ผู้ใหญ่และเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียงกับบ้านป้าดมก็จะมาช่วยกันทำอาหารเลี้ยงเด็ก ซึ่งงบประมาณในการจัดงานวันเด็กอยู่

ประมาณ ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ บาท ในการเรียไธนั้นบางคนก็ช่วยเป็นเงิน ตั้งแต่ ๑๐๐-๕๐๐ บาท บางคนก็จะนำของขัญมาแจก หรือบางคนก็ทำอาหารมาเลี้ยงเด็ก ซึ่งกลุ่มคนที่มาร่วมงานวันเด็ก และงานวันสงกรานต์จะเป็นคนกลุ่มเดียวกัน เพราะการจัดงานทั้ง ๒ ครั้งนั้น จะจัดบริเวณหน้าบ้านป่าดม

ปัญหาที่พบในการจัดงานไม่ว่าจะเป็นงานสงกรานต์ หรืองานวันเด็ก คือ พื้นที่ในการจัดงานคับแคบ พื้นที่ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันก็คือบริเวณทางเข้าซอยสุขุมมิตร ๑ ในวันจัดงานก็จะปิดซอย และตั้งเวทีบริเวณปากซอย

กล่าวโดยสรุป ชุมชนนางเล็งวัดที่สำคัญอยู่ ๒ วัด คือวัดโสมมาและวัดแค ชาวบ้านมักจะไปวัดแคเป็นส่วนใหญ่ เพราะอยู่ใกล้ชุมชนมากกว่า และการไปวัดแคสะดวกกว่า การไปวัดโสมมานั้นต้องข้ามถนนนครสวรรค์ที่มีรถวิ่งพลุกพล่าน จึงทำให้ไม่ค่อยสะดวกนัก และชาวบ้านในชุมชนนางเล็งมีความศรัทธาต่อหลวงปู่รูป และพระครูวิจารณ์วรกิจ (พระอาจารย์หัว) ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่รูป และปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสอยู่

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระวัดแค่นั้น คือยังมีความเชื่อเพื่อระหว่างชาวบ้านกับพระ เช่น เมื่อชาวบ้านที่เป็นคนเฒ่าคนแก่มีอาการเจ็บป่วย ก็มาขอน้ำมนต์หรือน้ำมันไปทาเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเหล่านั้น หรือในกรณีที่พระได้รับของทำบุญมากก็จะมีการแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่รู้จักสนิทสนมได้นำไปกินไปใช้ นอกจากนี้ยังมีการไปทำบุญ หรือเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่วัดจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องของการจัดกิจกรรมประเพณี การไปวัด และการทำบุญต่างๆของคนในนางเล็ง คือ กลุ่มคนไปวัดบางคนจะเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มศาลเจ้า ซึ่งจะมีการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน เช่น ช่วงของวันแรกของงานศาลเจ้าจะมีการนิมนต์พระมาทำบุญตอนเช้า กลุ่มคนไปวัดจะรับหน้าที่ในการนิมนต์พระมาทำพิธี เป็นต้น

ส่วนที่ ๖ : ความต่อเนื่องและความขาดตอนของ “นางเล็ง”:

บทสรุปและวิเคราะห์ผลการศึกษาชุมชน

“นางเล็ง” เป็นย่านเก่าแก่ของกรุงเทพฯที่เคยรุ่งเรืองอย่างมาก เป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เป็นแหล่งการค้า และแหล่งบันเทิงหลายรูปแบบ นับเป็นเวลากว่า ๔๐ ปี

จากช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึง ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ นางเลิ้งมีทั้ง ตลาดสด ตลาดอาหารหวาน-หวาน บ่อน โรงยาฝิ่น โรงค้าหญิง โรงภาพยนตร์ คณะละครชาตรี หนังตะลุง โขน และ ลิเก ที่หาเลี้ยงหลายชีวิตในนางเลิ้ง มาจนทุกวันนี้ความเป็น “ย่านบันเทิง” แบบครบวงจรของนางเลิ้งถูกลดทอนลงเหลือเพียง ตลาดนางเลิ้งที่ยังคงเป็นแหล่งอาหาร-ขนมไทยที่คงเอกลักษณ์ “แบบดั้งเดิม” และคณะละครชาตรีที่เริ่มจะซบเซาลง ผู้คนเก่าแก่ค่อย ๆ ล้มหายตายจาก บ้างก็ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น

นางเลิ้งในปัจจุบันถูกล้อมด้วยอาคารพาณิชย์ และถูกตัดซอยออกเป็นส่วน ๆ ตามแนวถนน ย่านนางเลิ้งที่ถูกตัดออกเป็นส่วน ๆ นี้ถูกเรียกชื่อใหม่เป็น ชุมชนศุภมิตร ๑ และ ๒ ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน และชุมชนวัดโสมนัส แต่ในสายตาของชาวนางเลิ้ง ย่านนี้ยังคงเรียกว่าย่านนางเลิ้งเหมือนเดิมแม้ว่าชื่อเรียกชุมชนจะมีขึ้นกว่า ๑๐ ปีมาแล้วก็ตาม

ประวัติชุมชนที่ยาวนานกว่า ๒๐๐ ปี นานพอ ๆ กับอายุของกรุงเทพฯ มีทั้งด้านที่มีความต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และบางด้านของประวัติศาสตร์ที่ขาดตอนไปแล้ว บทสรุปนี้วิเคราะห์ความต่อเนื่องและความขาดตอนของนางเลิ้ง โดยแบ่งการนำเสนอเป็น ๕ ตอนคือ ตอนที่ ๑ หาอดีตนางเลิ้ง สรุปและวิเคราะห์ประวัตินางเลิ้งตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์ และชี้ให้เห็นถึงความขาดตอนของพัฒนาการของย่านนางเลิ้ง ตอนที่ ๒ ใส่รหัสนางเลิ้ง อภิปรายถึงมุมมองต่อนางเลิ้งที่มีหลากหลาย และภายใต้ความหลากหลายนี้มีทั้งรหัสหมายที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน และรหัสหมายที่ขัดแย้งกัน ตอนที่ ๓ หากินในนางเลิ้ง หยิบยกเอาอาชีพที่คนส่วนใหญ่ในนางเลิ้งทำเพื่อหาเลี้ยงชีพซึ่งเป็นอาชีพที่เก่าแก่ ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชาวนางเลิ้ง เป็นความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานเท่ากับอายุชุมชนเลยทีเดียว ตอนที่ ๔ อภิปรายถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในนางเลิ้ง ซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องมายาวนาน และรูปแบบของความสัมพันธ์ใหม่ที่เป็นผลมาจากการพัฒนาเมือง ในตอนสุดท้ายจะสรุปถึงความต่อเนื่องและความขาดตอนของประวัติศาสตร์นางเลิ้ง

๑.หาอดีตนางเลิ้ง

นางเลิ้งยุคแรก: ที่อื่นและคนอื่น

ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ แถบนางเลิ้งซึ่งอยู่นอกคูเมืองชั้นในติดชายทุ่งนาด้านตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวังนี้ถูกใช้เป็นที่เก็บกักสัตว์ใช้งาน ชื่อเรียกบริเวณนี้แต่เดิมคือ คอกกระบือ หรือ สนามควาย เป็นบริเวณทุ่งสัมป่อยที่เปลี่ยวไกล ไม่มีผู้คนอยู่อาศัย ต่อมาบริเวณ นี้ถูกใช้เป็นที่อยู่ของคนหลายกลุ่ม

กลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่คือ เซลยชาวเขมรประมาณ ๕๐๐ ครอบครัว มาอยู่บริเวณนี้เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๒๕ (เรียง อรรถวิทย์ อ่างใน จักรกฤษณ์ อุทโท และ คณะ, ๒๕๓๘: ๒) ชาว

เขมรกลุ่มนี้มีฝีมือในการปั้นโอ่ง ตุ่ม ไห หม้อดินเผา ในภาษาเขมรเรียกหม้อขนาดใหญ่ว่า “ซนังเล็ง” และถิ่นที่อยู่อาศัยนี้เรียกว่า “บ้านซนังเล็ง” สันนิษฐานว่าภายหลังกลายมาเป็น “นางเล็ง”

วัดที่สร้างขึ้นเป็นวัดแรกในบริเวณนี้สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เล่ากันว่า พระยาจำแสนยากรบพระเจมน้ำอยู่ที่คลองบางคอแหลมและได้นำกลับมาไว้ที่บ้านที่สนามควาย (รูป เขมติริ, มปป: ๑๓-๑๖) และต่อมาจึงสร้างโบสถ์ขึ้น

กลุ่มที่ ๒ ที่เข้ามาคือชาวใต้ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๗๓-๒๓๗๕ เมื่อครั้งไปปราบกบฏทางใต้ และเกณฑ์ผู้คนจากเมืองละคร (นครศรีธรรมราช) เมืองตะลุง (พัทลุง) และสงขลามาเป็น “ไพร่หลวงเกณฑ์บุญ” (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ๒๕๔๐) ทำงานเป็นช่างก่ออิฐถือปูน อยู่ในตำบลสนามควาย กลุ่มชาวใต้เรียกวัดที่อยู่ใกล้บ้านว่า “วัดแค” คำว่า “แค” เป็นภาษาใต้แปลว่าใกล้ ชื่อเรียกวัดนี้ได้กลายเป็น “วัดแค” ในเวลาต่อมา และรัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนชื่อวัดแคเป็นวัดสุนทรธรรมทานตามชื่อของกรมหมื่นสุนทรและพระธรรมทานจารย์ซึ่งได้ร่วมกันบูรณปฏิสังขรณ์วัด

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระศรีชุมพลนิม มีชื่อเดิมว่า “เรื่อง” รับราชการในราชสำนักเมืองนครศรีธรรมราช เป็นครูสอนละคร และมีคณะละครเองด้วย ต่อมาพระศรีชุมพลนิมให้ลูกชายคือนายนนท์ เป็นผู้ควบคุมคณะละครแทน (อริยา ลิมกาญจนพงศ์, ๒๕๔๒: ๕-๖) ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๖๙ นายนนท์ได้ย้ายเข้ามาอยู่ในพระนครและได้พาลูกชายวัยเดือนเศษ ชื่อ นายนพ เรืองนนท์ เข้ามาอยู่ด้วยกันที่ตำบลสนามควาย ต่อมาครูพูน ได้สืบทอดการเป็นผู้ควบคุมคณะละครจากบิดา โดยมีภรรยา ๕ คน และลูกๆร่วมในคณะละคร ครูทองใบ เรืองนนท์ ลูกชายได้สืบทอดคณะละครครูพูนจากบิดา ปัจจุบันรับการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมเพื่อการสาธิต ครูทองใบได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาละครชาตรี ปี ๒๕๔๐ ปัจจุบันอายุ ๗๔ ปี นอกจากคณะครูทองใบแล้ว ลูก-หลานครูพูนยังมีคณะละครอีก ๒ คณะคือ คณะคุณวันดี เรืองนนท์ น้องสาวครูทองใบแสดงประจำที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และ คณะของคุณกนกพร ทิพย์โสธ หลานครูพูน แสดงประจำที่ศาลพระพรหมเอราวัณ (อริยา, เพิ่งอ้าง: ๒)

กลุ่มที่ ๓ ที่เข้ามาอยู่ในนางเล็งคือ ชาวจีนที่มาค้าขายเล็กๆน้อยๆ เริ่มแรกเข้ามาอยู่ริมคลอง (ปัจจุบันคือถนนสุขุมมิตร) เป็นคนจีนมาจากปักกิ่ง คนเก่าแก่ที่ยังอยู่ในชุมชนนางเล็งเล่าว่าชื่อเรียกกลุ่มชาวจีนนี้คือ “โอ๊บกี้” หรือจีนตีนเล็ก ทำของเล่นกระดาษและเป่าน้ำตาลเป็นรูปตัวสัตว์ต่างๆขาย (จักรฤทธิ์ อุทโย และ คณะ, อ้างแล้ว : ๓)

ในปลายรัชกาลที่ ๔ หลังชุดคลองผดุงกรุงเกษม เป็นคูเมืองชั้นนอก และเป็นเส้นทางคมนาคม ในช่วงนี้เองได้มีการสร้างวัดใกล้ชุมชนขึ้นเป็นวัดที่ ๒ คือวัดโสมนัสราชวรวิหาร เป็นวัดหลวงที่รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างเพื่ออุทิศพระราชกุศลพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสรัตนาวดี

(แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย และ ชุติมา ชุมพะชา, ๒๕๓๘: ๑๐๑) วัดนี้สร้างบนพื้นที่ ๓๑ ไร่เศษ ด้านหน้าวัดติดคลองผดุงกรุงเกษม

นางเลิ้งยุคสอง: สร้างความเป็น “ย่าน”

ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการตัดถนนนครสวรรค์ สร้างตึกแถวแบบฝรั่งริมถนนเลียบคลองผดุงกรุงเกษม ส่วนตลาดนางเลิ้งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ ตลาดนางเลิ้งเป็นตลาดบกในยุคต้นๆ (วิมลศรี ลิ้มธนากุล, ๒๕๓๗: ๙๐-๙๑) ที่สร้างขึ้นพร้อมๆ กับการขุดคลองของตลาดน้ำหลายแห่ง เช่น ตลาดน้ำคลองบางหลวง คลองบางกอกน้อย คลองมหานาค คลองโองอ่าง และคลองบางลำภู ชาวจีนในตลาดนางเลิ้งเล่าว่าผู้ที่มาอยู่รุ่นแรกได้สร้างศาลเล็กๆ ขึ้นไว้ในตลาดนางเลิ้งสำหรับบูชาในเทศกาลสำคัญของจีน โดยได้ไปเอาชื่อจากศาลต่างๆ มาไว้ที่นี่เป็นการเชิญเจ้ามาอยู่

ตลาดนางเลิ้ง ที่ดิน และ ตึกแถวด้านถนนนครสวรรค์เป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ดินและตึกแถวติดถนนสุขุมิตรในปัจจุบันนั้นเดิมเป็นของ พระยาศุภกร และ พระยาสุขุมิตรมหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ ๖ ส่วนที่ดินในบริเวณที่เป็นชุมชนในปัจจุบันเป็นของวัดโสมนัสบางส่วน วัดสุนทรธรรมทานบางส่วน และของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์บางส่วน

หลังจากการขุดคลองผดุงกรุงเกษม และ ตัดถนนนครสวรรค์ เปิดตลาด และ สร้างตึกแถวรอบตลาด นางเลิ้งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความบันเทิงของชาวพระนคร ที่มาหาความสำราญในโรงยาฝิ่น ในบ่อน ในโรงบิลเลียด ในสถานค้าหญิง”ตรอกสะพานยาว” และในโรงภาพยนตร์ ซึ่งเปิดฉายครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ และเปลี่ยนชื่อจาก “โรงหนังนางเลิ้ง” มาเป็น “ศาลาเฉลิมธานี” ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ในงานสมโภชน์กรุง ๑๕๐ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ยุคนั้นมีโรงภาพยนตร์รวม ๗ โรงที่เปลี่ยนชื่อให้มีความทันสมัยว่า “ศาลาเฉลิม...” อาทิ ศาลาเฉลิมกรุง ศาลาเฉลิมบุรี และ ศาลาเฉลิมนคร เป็นต้น (ไม่มีชื่อผู้เขียน, ๒๕๓๙ : ๙)

ตลาดนางเลิ้งจะคึกคักตลอดวันตลอดคืน ชาวนางเลิ้งรุ่นเก่าเล่าให้ฟังว่าสมัยนั้นนางเลิ้งถูกมองว่าเป็นแหล่งคนชบเซียว-ชบเล่น เป็นสถานที่เฉพาะของนักเที่ยวชาย ผู้หญิงแถวนี้คือผู้ชายของและบริการอื่นๆ ซึ่งมีตั้งแต่ ชายขมหวาน ชายอ้อยควั่น ไปจนถึงเป็นเจ้ามือ เจ้าหนี้ และ เจ้าสำนักค้าหญิง จนกระทั่งประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ สมัยจอมพลสฤษดิ์สั่งปิดโรงยาฝิ่นและบ่อนการพนัน เลิกทางรถรางสายปากคลองตลาด-เทเวศร์ นางเลิ้งจึงชบเซียว

ชาวจีนในตลาดเล่าว่า ในช่วงที่ตลาดนางเลิ้งชบเซียวชาวจีนในตลาดได้ร่วมกันสร้างศาลเจ้าที่ใหญ่ขึ้นกว่าเดิมโดยเรียกรับเงินจากคนในตลาด ยกศาลขึ้นสูงและเชิญเจ้าเงินหลายองค์ที่เป็นที่เคารพของคนจีนมาประทับที่ศาล กรรมการศาลเจ้าคนหนึ่งบอกเราว่าเมื่อประมาณ ๒๐ กว่าปีก่อนนี้เขาได้เชิญกรมหลวงชุมพรมาอยู่ที่ศาลนี้ เนื่องจากเคยขอให้ท่านช่วยและประสบความสำเร็จจึงมีความนับถือมาก กรรมการผู้นี้เริ่มจัดการเฉลิมฉลองประจำปีอย่างมโหฬาร ใช้เงินในการจัดครั้งละกว่าครึ่งล้านบาท เงินบริจาคหลักไม่ได้มาจากการเรียกรับในชุมชน แต่มาจากเครือข่ายธุรกิจของชาวจีน

บางคนในนางเลิ้งกับชาวจีนที่อยู่นอกชุมชน ชาวนางเลิ้งซึ่งเคยเป็นเจ้าของศาลเจ้าดูแลศาลเจ้ามาถึงทุกวันนี้ค่าใช้จ่ายในการดูแลศาลสูงถึงเดือนละ ๖,๐๐๐ บาท แม่ค้าพ่อค้าในตลาดกล่าวว่า เขาเป็นเพียงผู้ร่วมบุญปีละไม่กี่ร้อยบาทและเป็นผู้ชมการแสดงที่กรรมการศาลเจ้าจัดในงานฉลองประจำปีเท่านั้น

นางเลิ้งยุคสาม: เสียความเป็น “ย่าน”

ชาวนางเลิ้งเล่าถึงสภาพของนางเลิ้งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ว่าเป็นบริเวณที่ทรุดโทรม คับแคบ ไม่มีระเบียบ ถูกล้อมด้วยตึกสูง ถูกตัดออกเป็นส่วนตัวด้วยถนนใหญ่เล็กหลายสาย สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่คือ ตลาด และ ความเป็นแหล่งชุมนุมชนนักพนัน เพียงแต่แหล่งการพนันอย่างเป็นทางการได้เปลี่ยนจากบ่อนมาเป็นสนามม้า และสนามมวย แทน นอกจากนี้ยังมีแหล่งการพนันแบบไม่เป็นทางการอื่นๆ เช่น มวยตู้ และการล้อมวงพนันกันหน้าโรงหนังเก่า

นางเลิ้งในช่วงนี้คล้ายกับชุมชนอื่นในละแวก เช่น ชุมชนบางลำพู (พิเชษฐ์ สายพันธ์, ๒๕๕๒: ๕๗ อ้างงานของ Marc Askew, 1993) ซึ่งเปลี่ยนจากพื้นที่ที่มีระเบียบกลายเป็นพื้นที่ไร้ระเบียบ จากพื้นที่ศูนย์กลางการค้าและศูนย์กลางความบันเทิงหลายรูปแบบมาเป็นพื้นที่ที่อยู่ในชอกหลืบที่ถูกปิดล้อมด้วยความทันสมัยรูปแบบใหม่ และ กลายเป็นพื้นที่ที่ต้องมีการจัดการใหม่ จัดระเบียบใหม่ในสายตาของคนนอกหลาย ๆ กลุ่ม

นางเลิ้งสูญเสียความเป็น “ย่าน” แบบเก่า ในความหมายที่วิลลศรีเสนอในงานศึกษา คือ ที่มีศูนย์กลางอันเป็นกลไกสำคัญของระบบการซื้อ-ขาย แลกเปลี่ยน เป็นที่รวมข่าวสาร พบปะ มีการหมุนเวียนเข้าออก คนมีหน้าที่ต่อกัน มีความเอื้อเฟื้อกัน และที่สำคัญคือมีชุมชนรองรับ (วิลลศรี ลิ้มตระกูล, อ้างแล้ว : ๑๐-๑๕) นางเลิ้งถูกกรุงเทพมหานครทำลายด้วยการตัดถนนและแยกพื้นที่อยู่อาศัยออกจากพื้นที่ทำมาหากิน งานศึกษาของวิลลศรีเสนอว่า ในกรุงเทพได้เกิดย่านแบบใหม่ขึ้นหลายย่านที่ไม่ได้มีชุมชนรองรับ เช่น ย่านสีลม และ ย่านสยามสแควร์ เป็นต้น ย่านใหม่เหล่านี้มีสมาชิกไม่ถาวรมากกว่าสมาชิกถาวร

๒. ไร่หัดสนางเลิ้ง

แหล่งเก่า-คนเก่า

ชาวนางเลิ้งที่เติบโตที่นี่ ใช้ชีวิตช่วงหนุ่มสาวในยุครุ่งเรืองถึงขีดสุดของนางเลิ้ง ปัจจุบันอายุ ๖๐-๗๐ ปี และยังคงอยู่ที่นี้แม้ว่าลูกหลานจะชักชวนให้ออกไปอยู่ด้วยกันที่อื่นกล่าวว่า นางเลิ้งเปลี่ยนไปมาก คนมากขึ้นแต่ไม่ค่อยรู้จักกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่ถึงจะเปลี่ยนอย่างไรก็ยังรู้สึกคุ้นเคย ยังมีคนเก่าๆ ให้ได้นั่งคุยกัน ถามข่าวคราวกัน ไปวัดด้วยกัน บ้างก็ว่าอยู่ที่นี้สะดวกไปไหนมาไหนก็ใกล้ ตลาดอยู่ตรงนี้จะซื้อจะกินก็ง่าย ไม่ต้องเดินทางไกลไม่เสียเวลา

แหล่งพนัก

คนรุ่นที่ ๒ และรุ่นที่ ๓ ของชาวนางเลิ้งดั้งเดิมจะนึกรำคาญเพื่อนบ้านที่ส่งเสียงดัง วางข้าวของไม่เป็นระเบียบทำให้ซอยที่แคบอยู่แล้วยิ่งแคบลงไปอีก และนี่ก็กลัวว่าญาติพี่น้องของตนจะไปติดการพนัน ยาเสพติดที่มีให้เห็นเต็มบ้านเต็มเมือง บ้างก็ว่านางเลิ้งเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน เพราะมี “คนนอก” เข้ามาอยู่กันมากเป็นพวกหาเช้ากินค่ำ มาเช่าบ้านอยู่ เข้าชั้นมาต่างคนต่างไปทำมาหากิน แล้วก็กลับมานอน ถึงเวลาก็ออกไปอีก ไม่ดูแลบ้านช่อง คนในชุมชนเดี๋ยวนี้ไม่รักกัน คนในนางเลิ้งที่เป็นคนรุ่นเก่าๆพยายามจะอธิบายสาเหตุของความห่างเหินของเพื่อนบ้าน ความรกละเออะว่าเกิดจาก “คนอื่น” ที่เป็น “คนนอก” นำพาความไร้ระเบียบมา และ ยังอาจนำพาลูกหลานไปในทางเสียหาย

แหล่งหากิน

ในสายตาของกลุ่มผู้หาเช้ากินค่ำ ที่ชาวชุมชนรุ่นเก๋ามองว่าเป็น “คนนอก” นางเลิ้งเป็นที่พักที่สะดวก จะไปไหนก็ใกล้ จะทำมาหากินก็สะดวกเพราะมีตลาดถึง ๒ แห่งอยู่ใกล้ๆ คือ ตลาดนางเลิ้ง และ ตลาดมหานาค ทั้งการอยู่ที่นี่ยังทำให้เขาได้อยู่รวมกันกับคนรู้จักที่มาจากอีสานด้วยกัน และมาเช่าบ้านอยู่กันที่นี่ ได้คุยกันด้วยภาษาอีสาน กินอาหารอีสาน พวกเขามาเช่าห้องอยู่ที่นี่นานกว่า ๑๐ ปี แล้ว บางคนอยู่มานานกว่า ๒๕ ปี นานกว่าหรือเท่าๆกับที่เขาอยู่กันที่บ้านเกิดที่อีสาน กลุ่มนี้จะมากันเฉพาะสามเษม-กรรยา โดยฝากลูกไว้ที่บ้านเดิม

แหล่งไร้ระเบียบ

กลุ่มร้านค้าในตึกแถวริมถนนผดุงกรุงเกษม ซึ่งนับเป็นชาวนางเลิ้งที่มีฐานะมั่นคงกว่าคนที่ปลูก-เช่าบ้านอยู่ในชุมชน มองว่าคนแถวนี้ไม่จน บางคนมีงานทำหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ แต่ส่วนใหญ่อยู่ได้ด้วยการที่ลูกหลานส่งเงินมาให้ และชุมชนนี้ก็ไม่ใช่สลัมเพราะผู้ที่อยู่เช่าที่-เช่าบ้านอยู่อย่างถูกต้อง เพียงแต่ชุมชนไม่เป็นระเบียบเท่าใดนัก และมีปัญหาการพนัน-ยาเสพติด ซึ่งก็ไม่ได้ต่างไปจากชุมชนหลายแห่งในกรุงเทพ เจ้าของกิจการที่อยู่ห้องแถวริมถนนหลายคนไม่ค่อยได้เดินเข้าไปในชุมชนเลย ลึกที่สุดที่เคยไปคือตลาดซึ่งอยู่เกือบติดถนนใหญ่เท่านั้น

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

คนชั้นกลางในกรุงเทพ (บางกอกฟอรั่ม, สถาบันราชภัฏพระนคร, มูลนิธิหนังไทย, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น) มองนางเลิ้งเป็นสถานที่ที่สมควรได้รับการอนุรักษ์ และ พยายามร่วมกับชุมชนสร้างค่านิยม รักและหวงแหนถิ่นกำเนิด โดยจัดกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชน ให้อ่านและภูมิใจในถิ่นของตน พยายามสร้างความเป็น “ท้องถิ่นนิยม” เพื่อให้คนรุ่นหลังร่วมกันรักษาสืบต่อไป เช่น โครงการต้นไม้ในดวงใจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดงานรำลึกถึงอดีตของนางเลิ้งในหลายรูปแบบ เช่น โครงการศาลาเฉลิมธานีกับนางเลิ้ง และ

โครงการแผนที่วัฒนธรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างนางเลิ้งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ด้วย เป็นต้น

จากการพูดคุยกับชาวชุมชนถึงความภูมิใจของเขา ทำให้เราเห็นว่าไม่ได้มีเฉพาะความเก่าแก่ของนางเลิ้งที่ทำให้ชาวนางเลิ้งภาคภูมิใจเช่นเดียวกับคนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร แต่การที่ชุมชนได้รับความสนใจจากคนนอกก็สร้างความภูมิใจให้ไม่น้อย หลายคนจะบอกกับเราว่า “มีคนเข้ามาเยอะ หลายกลุ่ม....มาถ่ายหนังก็มีที่มีอะไรดี ๆ หลายอย่าง” แล้วหันมาถามเราว่า “พวกคุณมาทำอะไร” เมื่อเรากล่าวว่ามาศึกษาชุมชน เขาก็ว่า “มาแบบนี้ก็เยอะอีกเหมือนกัน” นอกจากความภูมิใจในความเก่าแก่และ ในความเป็นที่สนใจของคนอื่น ๆ แล้ว ที่คิดว่ามีความสำคัญมากคือ ชาวนางเลิ้งภูมิใจที่เขาสามารถทำมาหากินเลี้ยงตัวเองและลูกหลานให้อยู่รอดมาได้ ท่ามกลางสภาวะของความพลิกผันด้านเศรษฐกิจของย่านที่เขาอยู่กิน จนกระทั่งปัจจุบันลูกหลานของเขาไม่มีการทำ และสามารถออกไปมีบ้านอยู่ข้างนอกได้

O'Connor (1990: 61-72) เปรียบเทียบมุมมองของคน ๒ กลุ่มที่มีต่อกรุงเทพมหานคร และ หน่วยงานราชการในกรุงเทพ เสนอว่าคนกรุงเทพมหานครมองเมืองว่าเป็นพื้นที่เชื่อมต่อของสถานที่ต่าง ๆ (patchwork of named places) สถานที่เหล่านี้ถูกเรียกขานด้วยกิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยคนที่อยู่ในย่านนั้นเองและคนที่เข้าไปทำกิจกรรมในย่านนั้น นอกจากนี้สถานที่ยังมีมิติของสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ของผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยความหมายของกรุงเทพในสายตาชาวกรุงเทพจึงเป็นความหมายที่หลากหลาย และแปรเปลี่ยนในขณะที่กรุงเทพ หรือ เมืองในสายตาของทางราชการ มีความหมายเดียว คือบริเวณที่มีศูนย์กลางเป็นหย่อม ๆ มีระบบระเบียบการปกครองที่ชัดเจน มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และที่สำคัญคือมีความทันสมัย พื้นที่ที่ไม่อยู่ในข่ายนี้คือพื้นที่ที่ต้องมีการจัดการเป็นพิเศษ

ชุมชนศุภมิตร

สำนักงานเขตป้อมปราบ มองนางเลิ้งว่าประกอบด้วย ๒ ชุมชนหลัก คือ ชุมชนศุภมิตร ๑ และ ๒ อาณาบริเวณของชุมชนนี้ถูกกำหนดอย่างชัดเจนโดยมีถนนกันระหว่าง ๒ ชุมชน เมื่อเป็นชุมชนก็จะต้องมีคณะกรรมการชุมชนที่จะเป็นตัวประสานระหว่างสำนักงานเขตและชุมชน ส่วนคนในชุมชนไม่ได้มองอาณาบริเวณอย่างแข็งทื่อที่กำหนดโดยสภาพทางกายภาพเช่นนั้น ผู้คนมองอาณาบริเวณนี้ในมิติของความสัมพันธ์ หลายคนไม่แน่ใจว่ารอยต่อของชุมชนศุภมิตร ๑ และ ชุมชนศุภมิตร ๒ อยู่ตรงไหนกันแน่ และไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจ คงปล่อยให้ป็นหน้าที่ของราชการและคณะกรรมการที่จะวาดเส้นแสดงอาณาบริเวณกันเอง

รหัสหมายที่มีต่อ “นางเลิ้ง” ที่หลากหลายเหล่านี้ ถูกนำเสนอโดยคนต่างกลุ่ม ต่างบทบาท และต่างระดับความสัมพันธ์กับชุมชน การทำความเข้าใจหลากหลายนี้ให้ปรากฏโดยไม่ทำให้รหัสหมายใดเป็นด้านหลัก-ด้านรองอย่างตายตัวเป็นสิ่งที่จำเป็น รหัสหมายเหล่านี้อาจถูกเลือกมาใช้ภายใต้เงื่อนไขที่ต่างกัน เช่น หากจะประสานกับสำนักงานเขตก็ใช้รหัสเดียวกันกับสำนักงานเขต

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกิจกรรมที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการจัดสรรงบประมาณ และการทำกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ อาจจำเป็นต้องอธิบายและทำงานกับ “นางเล็ง” ทั้ง ๒ ส่วนคือ ชุมชน ศุภมิตร ๑ และ ๒ ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสำนักงานเขต หรือหากจะทำงานด้านการอนุรักษ์ก็เอา รหัสที่ว่าด้วย ย่านนางเล็ง เป็นจุดเชื่อมโยงผู้คนทั้งละแวกซึ่งหมายรวมถึงชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงด้วย เช่น ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน และ ชุมชนวัดโสมนัส เป็นต้น ในกรณีที่จะทำงานกับกลุ่มผู้เช่าบ้านที่มาหาบเร่ขายอาหาร ทำมาหากินอยู่ในภาคเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ รหัสที่นำมาใช้คือ ความเป็นชุมชนที่คนประกอบอาชีพในแนวทางเดียวกันและสามารถเกื้อกูลกันได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามความหลากหลายของรหัสหมายนี้ไม่ได้อยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น ในบางกรณีความขัดแย้งก็ปรากฏให้เห็นได้ เช่น ในกรณีการรณรงค์อนุรักษ์นางเล็ง และการระลึกถึงอดีตอันรุ่งโรจน์ของนางเล็งนั้น ด้านหนึ่งทำให้คนรุ่นเก่าภาคภูมิใจ และ เยาวชนเกิดความรักและภูมิใจในชุมชนของตน แต่ในอีกด้านหนึ่งเป็นการกั้นคนที่ไม่ใช่ “ชาวนางเล็งดั้งเดิม” เช่น กลุ่มบ้านเช่า แม่ค้า-พ่อค้ารายย่อย และกลุ่มชาวจีนที่ค้าขายรายย่อย ออกไปจากความเป็นเจ้าของชุมชน

๓. หากินในนางเล็ง

ชาวนางเล็งที่อยู่ใน ชุมชนศุภมิตร ๑ ทั้งหมดเช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ บางคนปลูกบ้านอยู่เองบนที่เช่า บางคนเช่าตึกแถวจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ส่วนชาวนางเล็งที่อยู่ใน ชุมชนศุภมิตร ๒ มีทั้งที่เช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และ เช่าจากวัดโสมนัส ส่วนชาวชุมชนวัดสุนทรธรรมทานอยู่บนที่เช่าของวัดและที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ชุมชนศุภมิตร๑ อยู่ติดถนนสุขุมวิท มีเนื้อที่ ๕ ไร่เศษ เป็นที่อยู่ของ ๑๒๘ ครั้วเรือน ชุมชนนี้ เป็นชุมชนค้าขาย เป็นที่ตั้งของตลาดนางเล็ง มีศาลเจ้าแบบจีนอยู่ในตลาด รอบๆตลาดคือร้านอาหาร และ ร้านของชำในตึกแถวที่อยู่รอบตลาด ผู้ที่อยู่ในศุภมิตร ๑ นี้ส่วนใหญ่เป็นคนเก่าแก่ที่อยู่มานาน ๕๐-๗๐ ปีมาแล้ว และมีหลายคนในกลุ่มนี้ที่รุ่นพ่อ-แม่ ก็อยู่ที่นี้มาก่อนด้วย หลังตลาดคือโรงหนังศาลาเฉลิมธานีที่สร้างเมื่อ ๘๒ ปีก่อนปัจจุบันใช้เป็นที่พักของ หน้าโรงหนังเป็นลานโล่ง เป็นที่รวมของนักเสี่ยงโชคทุกประเภท ในช่วงค่ำๆและเสาร์อาทิตย์แถวนี้เกือบเดินไม่ได้เลย มีคนเดินไปมาคึกคักมาก

ชุมชนศุภมิตร ๒ อยู่หลังชุมชนศุภมิตร ๑ ไปทางทิศใต้จนถึงถนนพญาไท มีพื้นที่ใหญ่กว่าชุมชนศุภมิตร ๑ เท่าตัว คือมีเนื้อที่เกือบ ๑๐ ไร่ แต่มีประชากรพอๆกัน คือมี ๑๒๒ ครั้วเรือน ความแออัดของศุภมิตร ๒ จึงมีน้อยกว่า ในชุมชนนี้มีบ้านเช่าถึง ๑๒ หลัง ในจำนวนนี้มี ๘ หลังที่เจ้าของอยู่ในบ้านด้วย หากนับจำนวนห้องที่แบ่งให้เช่ารวมกันพบว่ามีเกือบ ๕๐ ห้อง ผู้ที่มาเช่า

มาจากอีสาน ผู้ชายมาจับแท็กซี่ และ ทำงานรับจ้างตามร้านต่างๆในย่านนั้น ผู้หญิงมาขายไก่ย่าง ส้มตำ หมูปิ้ง ส่วนใหญ่มากันสามีมักรรยา และให้ญาติที่ชนบทเลี้ยงลูกให้

ริมถนนพะเนียงด้านทิศใต้คือวัดแค หรือ ที่มีชื่ออย่างเป็นทางการว่าวัดสุนทรธรรมทาน เป็นวัดที่คนย่านนี้เก็บกระดุกบรรพบุรุษของเขา และไปทำบุญในเทศกาลสำคัญ ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน อยู่ระหว่างถนนพะเนียงกับถนนหลานหลวง ชุมชนนี้มีขนาดเล็กกว่า และแออัดกว่า ๒ ชุมชนที่กล่าวในข้างต้น บนเนื้อที่เพียง ๓ ไร่ นั้นมีบ้านเรือนอยู่ประมาณ ๙๐ หลัง ส่วนใหญ่เป็นบ้านที่ผู้เช่าอยู่เองไม่ได้แบ่งให้เช่าต่อ ชาวชุมชนมีอาชีพรับจ้างตามร้านค้าต่างๆและค้าขาย อาชีพเด่นของคนในชุมชนคือ การทำคณะละคร มีคณะละครรำถึง ๓ คณะ ซึ่งล้วนแต่เป็นเครือญาติกัน คณะครูพูน ซึ่งมีครูทองใบ เรืองนนท์ เป็นผู้ควบคุมเป็นคณะเก่าแก่ ในปัจจุบันไม่ได้รับงานแสดง แต่จะไปสาธิตการแสดงตามสถานศึกษาต่างๆ ส่วนคณะคุณวันดี เรืองนนท์ น้องสาวครูทองใบ แสดงประจำที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และ คณะของคุณกนกพร ทิพย์โสธ หลานครูพูน แสดงประจำที่ศาลพระพรหมเอราวัณ

ขายอาหาร: ตั้งร้าน หาบเร่ และเข็นรถ

ชาวนางเล้งส่วนใหญ่ทำมาหากินแบบกึ่งอิสระ ค้าขายอาหารคาว หวาน อาหารว่าง ในหลากหลายรูปแบบ หลากหลายวิธีการขาย และ หลากหลายสถานที่ขาย แม่ค้า-พ่อค้ารายย่อย ซึ่งเป็นผู้ประกอบการอิสระเหล่านี้มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของการค้าขาย เท่าที่ตลาด สามารถคำนวณต้นทุน-กำไรแบบวันต่อวันได้ ประเมินลูกค้าของตนเองได้ว่าคนกลุ่มไหนชอบอะไร นอกจากนี้การประกอบอาชีพอิสระยังทำให้เขามีความสามารถในการควบคุมกระบวนการผลิต และ การขาย ได้เกือบทั้งหมด แม้ว่าจะต้องอยู่ภายใต้กฎของทุน และ กฎของรัฐ บางส่วนก็ตาม

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ผู้ที่ประกอบอาชีพกึ่งอิสระเหล่านี้ แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มคือ กลุ่มแรก เป็นผู้ที่อยู่มาตั้งแต่เกิด รับช่วงการค้าขายต่อจากพ่อแม่ เช่น ขายก๋วยเตี๋ยว ก๋วยเตี๋ยว เต้าหู้ทอด และ ขนมหวาน เป็นต้น กลุ่มนี้จะมีแหล่งขายประจำในบริเวณตลาด ส่วนกลุ่มที่ ๒ จะมาจากจังหวัดภาคอีสาน มาเช่าบ้านอยู่ในชุมชน และ ขายของในบริเวณใกล้เคียง เช่น ขายไก่ปิ้ง ส้มตำ หมูปิ้ง อาหารตามสั่ง เป็นต้น กลุ่มนี้จะเร่ขาย (ใช้หาบ หรือ รถเข็น) ย้ายที่ขายในแต่ละช่วงของวัน มีคนที่อยู่ในอาชีพนี้ประมาณ ๔๐ คน ส่วนใหญ่ทำอาชีพนี้มาเป็นเวลานานเกือบ ๑๐ ปีแล้ว กลุ่มที่ ๓ เป็นผู้ที่อยู่ที่อื่นและมาขายของที่ตลาดนางเล้ง เช่น มาจากศรีสะเกษมาขายขนมกุยช่าย มาจากเตาปูนมาขายก๋วยเตี๋ยว เป็นต้น กลุ่มนี้ก็เช่นเดียวกันกับกลุ่มแรกคือจะมีที่ขายประจำอยู่บริเวณตลาดนางเล้ง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เล็กที่สุด

ผู้ที่มาหาบเร่ และ เข็นรถขายอาหารนี้ล้วนผ่านการทำงานมาหลายแบบ ที่พบมากที่สุดคือ เคยเป็นลูกจ้างในร้านมาก่อนที่จะมาขายเอง เช่น เคยเป็นลูกจ้างในร้านอาหาร และ ออกมาขายอาหารเอง บางคนเคยช่วยงานในร้านขนมและออกมาทำขายเอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอีกหลาย

คนที่เคยขายของโดยการหาบ หรือ ใช้รถเข็น มาก่อนแต่ขายอย่างอื่น และมีการเปลี่ยนแปลงชนิดของสินค้ามาเรื่อย ๆ เช่น เคยขายผลไม้สด ผลไม้ดอง เปลี่ยนมาเป็นขายไก่ย่าง ส้มตำ โดยดัดแปลงรถเข็นคันเดิม บางคนเปลี่ยนจากการขายขนมหลายอย่างมาขายเพียงไม่กี่อย่างที่เห็นว่าขายได้ดี และในที่สุดเปลี่ยนมาขายขนมกุยช่ายเมื่อเห็นว่าน่าจะขายได้ดีกว่า ส่วนอุปกรณ์การขายก็ใช้ของเดิมเป็นส่วนใหญ่ อีกพวกหนึ่งไม่เคยอยู่ในวงการค้าขายอาหารมาก่อน แต่เคยเป็นลูกจ้างในงานแบบอื่นมาก่อน เมื่อได้รับคำแนะนำ หรือเห็นญาติ-เพื่อนบ้านขายและได้เงินจึงลองทำบ้าง บางคนเริ่มทดลองทำทานกันเองก่อนและค่อย ๆ ปรับปรุงจนคิดว่ารสชาติดีพอและน่าจะขายได้ก็ทดลองและปรับมาเรื่อย ๆ บางคนรับช่วงอุปกรณ์ เช่น รถเข็น ตู้กระจกใส่ของ มาจากคนรู้จักในราคาถูก จึงเอามาลองทำของขาย

การเข้าสู่อาชีพนี้มักเป็นไปอย่างช้า ๆ ในช่วงต้น แบบลองผิดลองถูก พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนทั้งที่ขาย ประเภทของอาหาร/ขนมที่ขาย และ รสชาติ ในช่วงเริ่มต้นเงินลงทุนจะอยู่ระหว่าง ๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท ส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อรถเข็น ผู้ที่เข้ามาทำงานจะยืมเงินคนรู้จักมาเพิ่มเติมจากเงินออมที่เก็บได้ และค่อย ๆ ผ่อนส่ง การช่วยเหลือกันในเรื่องเงินลงทุนนี้มีให้เห็นอยู่เสมอ ส่วนเงินลงทุนรายวันจะอยู่ประมาณ ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท เงินกำไรเฉลี่ย ๒๐๐-๕๐๐ บาท ต่อวัน เงินลงทุนและกำไรนี้จะถูกหมุนมาใช้ในวันรุ่งขึ้น ในกรณีที่วันใดไม่ได้กำไรมากพอจำเป็นต้องกู้ยืมคนรู้จักเพื่อมาต่อทุนซื้อของขายในวันต่อไป แต่ทางเลือกของคนที่อยู่ในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการนี้คือ การเล่นแชร์ บางคนเล่นทั้ง แชร์รายวัน รายสัปดาห์ ราย ๑๕ วัน และ รายเดือน แม้คำอธิบายว่าการเล่นแชร์สบายกว่าเพราะดอกเบี้ยต่ำกว่าไปยืมเงิน หลายคนเช็ดขยาดไม่กล้ากู้เงินจาก “มอเตอร์ไซด์” เพราะกลัวถูกทำร้ายร่างกายหากไม่สามารถส่งเงินได้ตามกำหนดการเล่นหวยใต้ดินก็เป็น “รายได้พิเศษ” ของคนกลุ่มนี้ด้วย

การค้าขายอิสระนี้ ผู้ประกอบการต้องพึ่งชุมชนมาก ที่สำคัญคือการใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่เตรียมของขาย ทำอาหาร เตรียมหมักไก่ เลียบหมูปิ้ง และจ้างคนในชุมชนมาช่วยงานเป็นรายวัน เป็นคนที่จ้างกันเป็นประจำ เช่น จ้างสับมะละกอ จ้างเลียบหมูปิ้ง หยิบของ ส่งของ การขายแต่ละอย่างจะจ้างคนเพียง ๑-๒ คนเป็นอย่างมาก โดยจ่ายค่าจ้างวันละ ๓๐-๕๐ บาท ส่วนงานอื่นๆ คนขายจะทำเองเกือบทั้งหมดตั้งแต่การออกไปซื้อของสดที่ร้านเจ้าประจำที่ตลาดมหานาค เทเวศร์ และที่นางเลิ้ง กลับมาเตรียมของ จัดร้าน จนถึงเข็นออกไปขาย และกลับมาเก็บล้าง การพึ่งชุมชนนอกจากการใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่ประกอบการ และ การจ้างแรงงานในชุมชนแล้ว ผู้ประกอบการยังซื้อของจากตลาดนางเลิ้งและร้านของชำในชุมชน เช่น หมู ถั่วงอก ข้าวเหนียว เป็นต้น หลังจากที่เงินเจ้าประจำกันแล้วจะมีการตกลงกับร้านค้าที่จะซื้อของโดยยังไม่จ่ายเงิน เมื่อขายของได้จึงค่อยเอาเงินมาจ่ายให้ที่หลัง

กลุ่มรถเข็นจะเปลี่ยนที่ขายไปตามช่วงต่างๆ ของวัน เช่น ช่วงกลางวันจะอยู่ใกล้ตลาดซึ่งเป็นแหล่งที่คนทำงานแถวนั้นจะมาทานอาหารกลางวัน ส่วนช่วงเย็นตลาดนางเลิ้งเลียบลงก็จะเข็นไปขาย

ที่ตลาดมหานาคซึ่งคึกคักในช่วงเย็นถึงค่ำ ลูกค้าสำคัญของกลุ่มนี้คือคนทำงาน จะเห็นได้ว่ามีหลายเจ้าที่หยุดขายในวันเสาร์อาทิตย์ หรือหากจะขายช่วงวันหยุดจะต้องมาขายที่หน้าโรงหนังซึ่งเป็นแหล่งที่นักเสี่ยงโชคอยู่กันประจำจะทำให้ขายของได้

ละครชาตรี

นอกจากกลุ่มแม่ค้า-พ่อค้าหาบเร่รถเข็นแล้ว กลุ่มละครเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษในการทำอาชีพ คณะละคร ๓ คณะในชุมชนวัดสุนทรธรรมทานมีคณะครูพูนเป็นคณะต้นตำรับจากการศึกษาการสืบสายถ่ายทอดละครชาตรี คณะครูพูน เรื่องนนท์ ของ อริยา (อ้างแล้ว: ๑๑-๑๓) พบว่า ภรรยาของครูพูน ๒ คนมีความสามารถทางการละคร ส่วนภรรยาอีก ๓ คนเป็นคนค้าขาย ลูก-หลานของครูพูนนั้นมีถึง ๔๖ คนที่ปัจจุบันอยู่ในวงการดนตรีและละคร ส่วนใหญ่อยู่กับคณะละคร ๓ คณะที่กล่าวแล้ว บ้างก็รับราชการที่กรมศิลปากร หรือออกไปตั้งวงเองก็มี ส่วนครูทองใบบุตรชายครูพูน สมรสกับคุณสมศรี นักแสดงละครชาตรี ต่อมาภรรยามาแสดงเป็นพระเอกประจำคณะครูพูนซึ่งครูทองใบเป็นผู้ควบคุมคณะ ครูทองใบและภรรยามีบุตร-ธิดา ๖ คน และทั้ง ๖ คนนี้มีความสามารถทางการละครและดนตรี ในจำนวนนี้มี ๓ คนที่ร่วมแสดงในคณะครูพูน อีก ๓ คนรับราชการกรมศิลปากร แผนกดุริยางค์ไทย

การเรียนรู้ศิลปะการละครและดนตรี อาศัยความขำจำ นิ่งดู แล้วจำ ทำท่า บทร้อง แล้วแสดงให้ครูดู ครูจะดูแล้วว่าคนไหนควรจะให้เล่นเป็นตัวใด แล้วครูจะคอยแนะนำ ผู้ฝึกก็ค่อยๆ เรียนรู้จดจำเอาเอง

ความนิยมในละครชาตรีลดลง เนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น มีการแสดงแบบใหม่ที่เป็นที่สนใจของคนรุ่นใหม่มากขึ้น สภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ทำให้คนมาว่าจ้างลดลง และ อายุของผู้แสดงที่มากขึ้นไม่สามารถแสดงได้ครั้งละนานๆ ประกอบกับปัจจุบันเหลือแต่ครูทองใบที่สามารถถ่ายทอดความรู้ และสาธิตการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมได้ ครูทองใบกล่าวในการให้สัมภาษณ์ อริยา ว่า “ถ้าผมและคนเหล่านี้ตายไปเมื่อไหร่ ไม่มีแล้วละครชาตรี” (อริยา, อ้าง: ๓๓)

อาหาร-ขนมเจ้าเก่ากับละครชาตรี

อาชีพขายอาหารประเภท “เจ้าเก่า” ที่ประจำอยู่ในนางเลิ้ง และ อาชีพแสดงละครชาตรีมีความเหมือนกันอย่างน้อย ๔ ประการคือ ๑) เป็นอาชีพที่มีลักษณะกึ่งอิสระ แม้ว่าทั้ง ๒ อาชีพจะไม่สามารถหลีกเลี่ยงรัฐ (เงื่อนไข กฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับของรัฐ เช่น เรื่องภาษีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เป็นต้น) และ ทุน (สภาวะทางเศรษฐกิจ กำลังซื้อ อำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ) แต่ผู้ประกอบการทั้ง ๒ อาชีพก็ยังสามารถควบคุมกระบวนการผลิต การขาย และ/หรือ การให้บริการได้เกือบทั้งหมด การใช้ทุนและแรงงานล้วนอยู่ในเงื่อนไขที่ผู้ประกอบการสามารถกำหนดและควบคุมได้ตั้งแต่ต้นจนจบ ๒) การเข้าสู่อาชีพเป็นการเข้ามาตามสายของครอบครัวและเครือญาติ ร้านอาหารชื่อดังในนางเลิ้งล้วนเป็นร้านเก่าแก่ที่ทำมาตั้งแต่รุ่นก่อน มาจนถึงรุ่นลูก-หลาน

ด้วยสูตรเดิม-ตำรับเดิม คณะละครชาตรีก็เช่นกัน ผู้สืบทอดล้วนเป็นลูกหลาน ครูพูน เรื่องนันท ซึ่งมีถึง ๔๖ คนที่ปัจจุบันยังคงอยู่ในแวดวงการละครและดนตรี ๓) กระบวนการสืบทอด “วิชา” ใช้วิธีการดู สังเกต จดจำ จากนั้นทดลองทำโดย “ครู” จะเป็นคนบอกว่า ใครมีแว้วว่า จะฝึกได้-ฝึกไม่ได้ และหากฝึกได้จะฝึกอะไร จากนั้นก็ทดลองฝึกซ้ำแล้วซ้ำอีก และครูจะตรวจสอบจนกว่าจะแน่ใจว่าสามารถออกแสดงฝีมือได้เอง โดยมีชื่อเสียงเก่าแก่เป็นประกัน การที่คนใหม่ๆที่ไม่ได้เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ไม่ได้ผ่านกระบวนการสืบทอดแบบนี้จะมาทำอาชีพนี้ทำไมยาก แต่จะให้หมีชื่อเสียงและแข่งขันกับ “เจ้าเก่า” ได้นั้นยาก ๔) ทั้ง ๒ อาชีพมีสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ มีความพิเศษ ไม่ว่าจะเป็น อาหารและขนมที่ปรุงแบบดั้งเดิม ทั้งรูปแบบและรสชาติ ที่ยังเป็นที่ต้องการของคนเมือง ผู้คนยังมาซื้อไส้กรอกปลาแถม สาकुไส้หมู ขนมใส่ไส้ ทองหยิบ-ฝอยทอง แม่กวา แม่สะอั้ง เจ้าเก่าในตลาดนางเลิ้ง ยังเข้าไปทานก้วยเตี๋ยเป็ด ข้าวหน้าเป็ด ข้าวสตู ก้วยเตี๋ยวแคะ และ ก้วยจับในตลาด แม้ว่าหาที่จอดรถยาก และต้องเดินผ่านที่รกและเล็ก ไปในร้านที่เล็กและแคบ แต่ด้วยรสชาติที่ติดใจและชื่อเสียงที่มีมานาน ทั้งด้วยรสนิยมของชนชั้นกลางที่โหยหา “ของเก่าแก่” “ของแท้” ร้านเหล่านี้ยังมีคนไปทาน ในขณะที่คนกรุงเทพฯส่วนหนึ่งจะไปใช้บริการอาหารที่เป็นเครือข่ายที่มีอยู่ทั่วเมืองอย่าง ชายสี่บะหมี่เกี๊ยว ก้วยเตี๋ยวนายฮั่งเพ็ง ลูกชิ้นหมูพริกกะเหรี่ยง ส่วนละครชาตรีนั้นหาดูได้ยากยิ่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะหากจะดูละครแบบดั้งเดิมก็ต้องคณะครูพูน นอกจากละครชาตรีแล้วคณะนี้ยังแสดง โขน ลิเก และ หนังตะลุงได้ด้วย ผู้ควบคุมคณะคือ ครูทองใบ เรื่องนันท ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาละครชาตรี เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ความเฉพาะ ความพิเศษ ของละครชาตรีคณะครูพูน และ คณะลูก-หลาน ครูพูน ทำให้ละครชาตรีที่นี้อยู่ได้

อย่างไรก็ตามลักษณะของ “สินค้า” ของอาชีพทั้ง ๒ ก็ต่างกันอย่างสำคัญ อาหารและขนมเป็นสินค้าที่มีผู้บริโภคที่หลากหลายกว่า ผู้ชายมีโอกาสในการขายสินค้าได้มากกว่า บ่อยกว่า สม่่าเสมอกว่า และยังมีลูกค้าขาประจำที่แน่นอนอยู่จำนวนหนึ่ง ส่วนละครชาตรี ผู้ว่าจ้างมีไม่หลากหลาย การเล่นละครเป็นการแสดงเฉพาะกิจโดยเฉพาะคณะละครที่อยู่ประจำที่ศาลหลักเมือง และศาลพระพรหมโรงแรมเอราวัณ ลูกค้าไม่ได้เป็นลูกค้าขาประจำ แต่ก็มีงานสม่่าเสมอ ความต่างนี้ทำให้อาชีพทั้ง ๒ มีความสามารถในการเผชิญวิกฤตเศรษฐกิจได้แตกต่างกัน อาชีพขายอาหารและขนมดูว่าน่าจะเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจได้ดีกว่า นอกจากนี้การสืบทอดศิลปะละครชาตรีมีกระบวนการที่ซับซ้อนกว่าศิลปะการทำอาหาร โอกาสที่ละครชาตรีแบบดั้งเดิมจะหมดไปจึงมีมากกว่า

อาหารเจ้าเก่ากับอาหารหาบเร่

อาชีพขายอาหารเจ้าเก่าดั้งเดิม และการแสดงละครชาตรี เป็นอาชีพที่ค่อนข้างมั่นคง เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพขายอาหารโดยหาบเร่ไป หรือ ไร่รถเข็น ซึ่งเป็นอาชีพที่มีลักษณะกึ่งอิสระ เช่นเดียวกัน แต่ผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน ผู้ขายอาหารหาบเร่-รถเข็น มีความ

เสี่ยงมากกว่า ต้องเผชิญกับการรุกรของรัฐ และ ทุนมากกว่า มีความมั่นคงน้อยกว่า เผชิญกับการแข่งขันสูงกว่า ความแตกต่างของอาชีพเก่าแก่กับอาชีพเกิดใหม่มีอย่างน้อย ๖ ประการคือ ๑) การเข้าสู่อาชีพหาบเร่-รถเข็นทำได้ง่ายกว่า แม้ค้าในนางเลิ้งส่วนใหญ่มาจากอีสานและอาหารที่ขายก็เป็นอาหารอีสาน เช่น ไก่ย่าง ส้มตำ ลาบ มีคนอีสานหลายคนที่สามารถทำได้ ทั้งค่าลงทุนในชั้นเริ่มแรกก็ไม่สูงมาก ๒) ไม่เห็นการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ในการทำอาชีพโดยตรง แต่จะมีการถ่ายทอดเทคนิคการดำรงอยู่ในอาชีพมากกว่า เช่น การหาแหล่งซื้อวัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิตในราคาถูก หาแหล่งขายและวิธีการหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับเทศกิจ เป็นต้น ๓) กลุ่มหาบเร่-รถเข็นถูกมองจากทางราชการเป็นผู้สร้างความสกปรก รกรุงรัง เกะกะกีดขวางการจราจร พื้นที่ที่คนกลุ่มนี้ใช้ในการประกอบการเป็นพื้นที่สาธารณะ แต่ต้องเสียเงินให้กับเจ้าของร้าน ในกรณีหาบเร่-รถเข็นหน้าร้าน และเสียเงินให้กับเทศกิจในหลายรูปแบบ ค่าใช้จ่ายนี้นับว่าสูงกว่ากลุ่มที่ขายอาหารในตลาด ค่าเช่าที่ในตลาดสำหรับตั้งรถเข็นมีเพียงวันละ ๑๐ บาทเท่านั้น ๔) แม้ว่ากลุ่มหาบเร่-รถเข็น จะมีลูกค้าประจำ แต่ไม่มากนักเมื่อเทียบกับร้านอาหารเจ้าเก่าทั้งหลาย รายได้หลักของกลุ่มนี้มาจากลูกค้าจรมากกว่า แต่กลุ่มนี้ก็มิขี้ขลาดเปรียบที่สามารเคลื่อนย้ายไปหาลูกค้าได้ในขณะที่พวกร้านค้าทำแบบนี้ไม่ได้ ความยืดหยุ่นของกลุ่มหาบเร่มีมากกว่า แต่การเคลื่อนย้ายของกลุ่มหาบเร่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีข้อจำกัด ๕) ความยืดหยุ่นของกลุ่มหาบเร่มีมากกว่ากลุ่มอื่น คนกลุ่มนี้สามารถเปลี่ยนประเภทของสินค้าได้เมื่อเห็นว่าสินค้าเดิมขายไม่ดี อาจเพราะคู่แข่งมีมากขึ้น คนไม่นิยม หรือต้นทุนสูงเกินไป การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปโดยมีค่าใช้จ่ายน้อย เช่น ยังคงใช้รถเข็นคันเดิม ตู้กระจกตู้เดิม ใช้แรงงานตัวเองเป็นหลักเหมือนเดิม ใช้สถานที่เตรียมอาหารที่เดิม และใช้อุปกรณ์การเตรียมอาหารชุดเดิม เป็นต้น ๖) ผู้ที่อยู่ในอาชีพนี้ไม่ได้คิดจะทำอาชีพนี้ไปตลอดและไม่คิดสืบทอดต่อไปถึงลูกหลาน ส่วนใหญ่ฝากลูกไว้ที่บ้านเดิมให้ญาติดูแล ตัวเองมาทำมาหากินแล้วส่งเงินกลับไปให้ลูกได้เรียนหนังสือ เพื่อจะได้ไม่ต้องมาทำงานที่ตัวเองกำลังทำอยู่ แม้ค่าเหล่านี้ภูมิใจที่ตนเองสามารถหาเลี้ยงตัวเองและลูกหลานได้ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้ภูมิใจในอาชีพที่ทำอยู่เท่าใดนัก

อาชีพหาบเร่ เข็นรถขายอาหารเป็นทางเลือกหนึ่งของคนจนในเมือง งานศึกษาเกี่ยวกับอาชีพนี้ในประเทศเปรูพบปรากฏการณ์การเข้าสู่อาชีพและการดำรงอยู่ในอาชีพที่คล้ายกัน (de Soto, 1989:59-92) เดอโซโต เสนอว่าเราจะต้องไม่วาดหวานถึงอาชีพที่อยู่ในเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (informal sector) เหล่านี้ แม้ว่าระบบเศรษฐกิจนี้จะเอื้อให้คนจนสามารถล้มตาอำปากได้ได้ แต่การดำรงอยู่ของกลุ่มหาบเร่ก็ไม่ใช่ว่าปราศจากการต่อสู้ดิ้นรน ในการเผชิญหน้ากับรัฐ (การกำหนด จำกัด ที่ขาย) ทุน (การแข่งขันกับการผูกขาดปัจจัยการผลิต และการแย่งพื้นที่สาธารณะ) และยังจะต้องต่อสู้กันเองในการช่วงชิงพื้นที่ค้า ช่วงชิงลูกค้า ประเด็นที่น่าสนใจจากงานศึกษาในเปรูคือ การต่อสู้ของคนกลุ่มนี้ซึ่งใช้เวลาถึง ๓๐ ปี เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิที่จะค้าขายบนถนนสาธารณะที่ถูกกำหนดว่าเป็นพื้นที่ของรัฐ สิทธินี้นับเป็นสิทธิครอบครองแบบพิเศษ (special

rights ownership) การต่อสู้มีหลายรูปแบบ เช่น การดื้อแพ่ง การขยายตัวยึดพื้นที่ถนนทั่วเมือง แล้วเล่นเกม “โพลีจัมป์โมย” กับเทศกิจ ในขณะเดียวกันก็รวมกลุ่มเสนอข้อเรียกร้องผ่านกระบวนการทางการเมือง ในที่สุดรัฐบาลจัดเขตเสรี (free zone) สำหรับหาบเร่ให้มีตำแหน่งแห่งที่ที่แน่นอน ซึ่งสิทธินี้ต้องแลกกับการจดทะเบียนเป็นผู้ค้า ต้องทำตามเงื่อนไขเกี่ยวกับสุขอนามัย และ ต้องจ่ายภาษี เป็นเรื่องที่น่าติดตามว่า การต่อสู้ของกลุ่มหาบเร่ในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่อยู่ใน และชายขอบของเกาะรัตนโกสินทร์ เช่น นางเลิ้ง และ มหานาค ที่กำลังได้รับการส่งเสริมเป็นที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นอย่างไร

๔.ความสัมพันธ์ในนางเลิ้ง

กว่าครึ่งหนึ่งของชาวชุมชนศุภมิตร ๑ และ ๒ เห็นว่าชุมชนนี้น่าอยู่ เหตุผลสำคัญที่ทำให้คนมองว่าชุมชนนี้น่าอยู่คือ อยู่ย่านที่สะดวกในการเดินทาง ที่ชาวชุมชนพูดว่า “ไปไหนมาไหนง่าย” อีกเหตุผลหนึ่งคือ อยู่มานานและมีความรู้สึกผูกพัน มีความคุ้นเคยกับผู้คนที่นี่ คุ้นเคยกับบ้านเรือน ที่ทางที่นี่ ประมาณ ๑ ใน ๓ เห็นว่าชุมชนนี้ไม่น่าอยู่เนื่องจากมีการพนันมาก และเกรงว่าลูกหลานจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ มีส่วนหนึ่งกล่าวว่าเดิม (หมายถึงเมื่อประมาณ ๑๐ ปีก่อน) ชุมชนนี้น่าอยู่กว่านี้ มีแต่คนเก่าๆคุ้นเคยกัน แต่ตั้งแต่มีคนแบ่งบ้านเป็นห้องๆแล้วให้คนมาเช่า ชุมชนก็น่าอยู่น้อยลง เนื่องจากพวกบ้านเช่าไม่ค่อยเป็นระเบียบ เขาก็ออกไปทำงาน ตกเย็นจึงกลับมา ไม่ช่วยกันดูแลเรื่องระเบียบและความสะอาด บ้านช่องก็ไม่ดูแลเนื่องจากเห็นว่าไม่ใช่บ้านของตัวเอง

วัดแคกับชาวนางเลิ้ง

แม้ว่าชื่อที่เป็นทางการของวัดชุมชนคือ วัดสุนทรธรรมทานแต่ชาวนางเลิ้งก็ยังคงเรียกวัดนี้ตามชื่อเดิมว่า วัดแค หรือ วัดแคนางเลิ้ง ชาวนางเลิ้งจะมีความสัมพันธ์กับวัดแคมากกว่าวัดโสมนัส ชาวบ้านกล่าวว่าวัดโสมนัสเป็นวัดหลวง มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดพิธีกรรมต่างๆมาก วัดนี้ไม่อนุญาตให้ทำพิธีงเต็ก ชาวจีนในนางเลิ้งจึงไปทำศพที่วัดแคมากกว่า ชาวนางเลิ้งจะไปทำบุญที่วัดแคเพราะเห็นว่าเป็นวัดราษฎร์ไม่ได้รับเงินสนับสนุนต้องอาศัยเฉพาะเงินบริจาคเท่านั้น เงินจากการทอดกฐินในแต่ละปีจะประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท ชาวบ้านจะใส่ซองคนละ ๑๐๐-๒๐๐ บาท เงินจำนวนหลักแสนจะมาจากคนที่อยู่นอกชุมชนที่มีศรัทธาต่อหลวงปู่ป้อเจ้าอาวาสรูปก่อนซึ่งมรณภาพไปเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ คนเก่าแก่เล่าว่า ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๑๐ สมัยที่ มิตร ชัยบัญชา ซึ่งเป็นคนนางเลิ้งและเป็นพระเอกยอดนิยมยังมีชีวิตอยู่จะมีคนมาทอดกฐินและมาร่วมงานมหรสพกันมากกว่าสมัยนี้

วัดแคเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับชาวนางเลิ้งตั้งแต่เกิดจนตายก็ว่าได้ เจ้าอาวาสวัดคือ พระครูวิจารณ์วรกิจ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า พระอาจารย์ ช้วน เป็นศิษย์หลวงปู่ป้อ วัดแคเป็นวัดที่ชาว

นางเล้งหลายคนเก็บกระดูกของคนในครอบครัวไว้และจะมาทำพิธีทางศาสนาเป็นประจำ นอกจากนี้วัดแคยังเป็นวัดที่ชาวบ้านเล้งมาทำบุญวันเกิด วันพระ และวันสำคัญทางศาสนา โดยปกติจะมีกลุ่มคนประมาณ ๓๐-๔๐ คน ใส่บาตรเป็นประจำ และในช่วงเข้าพรรษาจะมีคนมาทำอาหารกันที่ศาลาการเปรียญเลย วัดแคมีงานประจำปีที่สำคัญ ๖ ครั้งคือ งานทอดผ้าป่าสามัคคี งานปิดทองพระพุทธรูปจำลอง งานสงกรานต์วันสงกรานต์-วันลอยกระทงและวันขึ้นปีใหม่ งานก่อพระเจดีย์ทราย งานช่วงเข้าพรรษา มีการทำบุญเลี้ยงพระทุกวัน งานกฐิน และ งานเทศน์มหาชาติ

นอกจากเจ้าอาวาสแล้วพระที่ชาวบ้านในความนับถืออีกรูปหนึ่งคือ พระอาจารย์สังเวียนเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระรูปนี้จะนำ ข้าวสาร อาหารแห้ง มาให้ไว้กับป่าจันทร์คนเก่าแก่ของนางเล้ง มีอาชีพเป็นแม่บ้านประจำโรงเรียนแห่งหนึ่ง ป่าจันทร์จะนำอาหารเหล่านี้ไปแจกให้กับคนในชุมชนวัด แคกับชุมชนมีการช่วยเหลือกันมาตลอด การมาวัดของชาวบ้านไม่ได้มาเพื่อทำบุญเท่านั้น แต่ยังมาด้วยเหตุผลอื่น เช่น คนแก่ประมาณ ๕-๖ คนจะมานั่งรวมกันในวัดทุกเย็นจนถึงหัวค่ำ เด็ก ๆ มาวิ่งเล่นวัดหยุดและช่วงเย็นๆ บางคนมาวัดเพื่อผูกดวงชะตา และสะเดาะเคราะห์ ที่วัดแคนี้มีพระที่เก่งด้านนี้อยู่ ๒ รูป ชาวบ้านกล่าวว่าพระวัดแคแบ่งออกเป็น ๒-๓ กลุ่ม ไม่ค่อยสามัคคีกัน บ้างก็ว่าในวัดเองมีนักเลงมาก มีทั้งขี้เหล้า และ ขี้ยา เหตุผลหนึ่งที่ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ วัดแคไม่จัดงานประจำปีเนื่องจากปีก่อนนั้นมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันในวัด

งานสงกรานต์ ปีใหม่ และ วันเด็ก

ป่าตม ซึ่งเป็นประธานชุมชนศุภมิตร๑ คนเก่าแก่ของนางเล้ง เป็นแรงสำคัญในการจัดงานในชุมชน ป่าตมเล่าว่าในชุมชนนี้มีงานฉลองในวันสำคัญมาตั้งแต่ป่ายังเป็นเด็กและจัดต่อกันมาตลอด สถานที่จัดงานคือบริเวณที่ว่างใกล้บ้านป่าตม ป่าตมว่าเป็นประเพณีให้คนสามัคคีกัน ผู้ที่มาร่วมกันจัดคือคนเก่าแก่มียุระหว่าง ๕๐-๗๐ ปี งานวันสงกรานต์เริ่มมีการประชาสัมพันธ์โดยวิธีการบอกต่อและติดประกาศเชิญชวน ให้ช่วยกันบริจาคเงิน งบประมาณในการจัดงานแต่ละครั้งประมาณ ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ บาท ส่วนใหญ่ได้จากการเรียกรับในชุมชนเอง คนส่วนใหญ่จะบริจาค ๑๐๐-๒๐๐ บาท มีเฉพาะ ๒ -๓ บ้านที่บริจาคถึง ๕๐๐ บาท

งานช่วงเช้าจะเริ่มด้วยการเลี้ยงพระ ๙ รูป ส่วนการรดน้ำซึ่งเคยมีก็เลิกไปแล้ว ป่าตมให้เหตุผลว่าคนเฒ่าคนแก่ล้มหายตายจากไปแล้วมีเหลืออยู่ก็แต่คนรุ่นป่า จากนั้นเป็นการเล่นของเด็กๆในชุมชน งานปีใหม่ก็จัดเหมือนกัน แต่งานวันเด็กจะมีพิเศษกว่าตรงที่มีของขวัญจากสำนักงานเขต และ นักการเมืองท้องถิ่น จึงมีการจับฉลาก และมีการทำอาหารมาเลี้ยงเด็ก ๆ ด้วย ป่าตมไม่ได้เป็นผู้จัดงานวันเด็กแต่ให้หลานเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดแทน

จับกลุ่มประจำวัน

นางเล้งมีแหล่งที่คนในชุมชนมักจะมาชุมนุมกัน หลายแห่ง เช่น แหล่งรวมวัยรุ่น หน้าตึกแถวร้านค้าริมถนนหน้าวัดแค ร้านนี้อยู่ในทำเลที่เป็นศูนย์กลางที่คนเดินผ่านไปมามาก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเย็นที่คนเลิกจากงาน เลิกโรงเรียน และคนออกมาซื้ออาหารเย็น หน้าร้านนี้เป็นที่รวมของผู้ชายรุ่นอายุ ๒๐ - ๓๐ ปี กลุ่มผู้ชายวัยรุ่นจะมานั่งที่นี้ช่วงเย็นๆหลังเลิกงาน เมื่อเห็นผู้หญิงเดินผ่านไปมาก็จะพูดจาเย้าแหย่เป็นที่สนุกสนาน (ของผู้เย้าแหย่) ใกล้วัดสุนทร บริเวณตรอกไก่ เป็นอีกแหล่งที่คนหนุ่มๆไปชุมนุมกัน กิจกรรมที่กลุ่มนี้ทำก็จะคล้ายกับกลุ่มหน้าวัด

แหล่งรวมคนสูงอายุ หน้าเมรุ ศาลา ๑ วัดแค มีคนมาจับกลุ่มพูดคุยประมาณ ๕-๖ คน ช่วง ๕ - ๖ โมงเย็น กลุ่มคนที่มาจับกลุ่มนี้จะผู้หญิงที่มีอายุ ๕๐ ปี ขึ้นไป คนที่ไปไม่แน่นอน แต่จะมีครั้งละไม่น้อยกว่า ๕ คนเสมอ แหล่งรวมของคนมีอายุเชื้อสายจีนคือ เพิงไม้ทางเข้าตลาด ชาวจีนอายุประมาณ ๖๐ ปี จะออกมานั่งจับกลุ่มกันตอนสายๆ พูดคุยสารพัดเรื่อง ทั้งเรื่อง ลูกหลาน ความเจ็บป่วย และ เรื่องทั่วไป เช่นข่าวสารต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน เป็นต้น อีกที่หนึ่งที่ชายจีนจะมารวมกันคือวงหมากรุกแถวศาลเจ้า

นอกจากนี้ยังมีวงหมากรุกหน้าโรงหนังอีก ๒ วง วงหนึ่งเป็นของคนรุ่นอายุ ตั้งแต่ ๓๐-๔๐ และ อีกวงหนึ่งเป็นของคนรุ่นอายุ ๔๐-๖๐ แต่ละวงจะมีประมาณ ๓-๔ คน คนที่มาจับกลุ่มจะเป็นเจ้าประจำ มากินกาแฟและคุยกัน ระหว่างรอเล่นหมากรุก ในวงกาแฟจะมีเรื่องคุยหลายเรื่องตั้งแต่เรื่องการเมือง วิจารณ์รัฐบาล วิจารณ์ข่าวสารบ้านเมือง เรื่องมวย เรื่องม้า ไปจนถึงเรื่องราวต่างๆในชุมชน

กลุ่มกองขยะ หน้าโรงบิลเลียดลงสง่า ช่วงเช้าจะมีคนประมาณ ๔-๕ คน เอาข้าวจากวัดมากินบ้าง กลุ่มนี้เป็นพวกที่ชาวชุมชนว่า “เกเร” จะนั่งกินเหล้าแต่เช้า และรอจนกว่าจะมีคนมาเรียกไปใช้ให้ทำงาน บางครั้งมีพนักงานเก็บขยะเข้ามาร่วมวงด้วย ชาวชุมชนบอกว่ากลุ่มนี้ไม่ค่อยมีใครอยากไปยุ่งด้วย

ที่ชุมนุมของกลุ่มบ้านเช่าที่มาจากภาคอีสานจะอยู่ในบริเวณบ้านเช่าในชุมชนศุภมิตร ๒ วง คุยวงหนึ่งจะเป็นกลุ่มคนขับแท็กซี่ ที่นี้จะมีคนทั้งวันเพราะมีคนขับแท็กซี่หลายกะ บางคนขับช่วงกลางวัน บางคนขับช่วงกลางคืน อีกวงหนึ่งคือวงของแม่ค้า รถเข็นขายอาหารอีสาน ผู้หญิงที่มาเช่าบ้านจะมาล้อมวงกันในช่วงที่ไม่ขายไก่ปิ้ง หมูปิ้ง ส้มตำ กลุ่มนี้ดูครึกครื้น สนุกสนาน

กลุ่มในนางเลิ้งมี ๒ ประเภทใหญ่ๆ ประเภทแรกคือ กลุ่มที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น ซึ่งนับว่าเป็น กลุ่มสัมพันธ์เสมอหน้า หมายถึงกลุ่มที่รวมกันโดยไม่มีใครเป็น “หัวหน้า” แบบถาวร ในบางเรื่องอาจมีบางคนขึ้นเป็นผู้นำ แต่คนนั้นก็ไม่ได้เป็นผู้นำในทุกเรื่อง ไม่มีโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ในกลุ่มอย่างชัดเจนตายตัว เป็นกลุ่มที่พูดคุย ช่วยเหลือกัน เช่น กลุ่มแม่ค้า-พ่อค้า หาบเร่ รถเข็น, กลุ่มวัด กลุ่มคนแก่, กลุ่มพูดคุย ซึ่งมีทั้งกลุ่มคนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน และกลุ่มละแวกบ้าน

กลุ่มประเภทที่ ๒ คือ กลุ่มสัมพันธ์แบบลำดับชั้น หมายถึงกลุ่มที่มีการวางโครงสร้างและหน้าที่ของผู้นำและสมาชิกอย่างตายตัว มีลำดับชั้นของการนำและการสั่งการ การเข้าสู่ตำแหน่งต่างๆเป็นไปอย่างเป็นทางการ กลุ่มประเภทนี้ได้แก่ กลุ่มกรรมการศาลเจ้า และ กรรมการชุมชน

กลุ่มสัมพันธ์แบบลำดับชั้น

กลุ่มแบบลำดับชั้นที่เห็นได้ชัดเจนมี ๒ กลุ่มคือ กรรมการศาลเจ้าและ กรรมการชุมชน

๑) กรรมการศาลเจ้า: เจ้าของศาลเจ้าตัวจริง

ศาลเจ้าเป็นอีกส่วนหนึ่งของชุมชนนางเลิ้งที่ทำให้ผู้คนรู้จักนางเลิ้งมากขึ้น ทั้งในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และ การจัดงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งใช้งบประมาณสูงถึง กว่าครึ่งล้านบาท ค่าใช้จ่ายของศาลเจ้าต่อเดือนสูงถึง ๖,๐๐๐ บาท แม้คำพ่อคำชาวจีนที่อยู่ในตลาดบอกว่า เขามีส่วนร่วมเพียงแค่การบริจาคเงิน ๕๐-๑๐๐ บาท ต่อปีในช่วงเทศกาล และไปดูจิว ดูลิเก เท่านั้น พวกเขาไม่รู้ว่าการจัดการที่ใหญ่โตถึงกับปิดถนนเพื่อขบวนแห่ที่อลังการนั้นต้องมีขั้นตอนในการติดต่อและการขอกับทางการอย่างไร วงดุริยางค์นำขบวนจะเอามาจากไหน จะไปจ้างคณะจิวและลิเกจากที่ไหน จะเรียไรให้ได้เงินจำนวนมากพอที่จะจัดงานประจำปีได้อย่างไร

คณะกรรมการศาลเจ้ามี ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งมาจากการให้เจ้าเลือก ๒๐ คน วิธีการคือใช้วิธีเขียนชื่อผู้บริจาคทุกคน แล้วนำมาจับชื่อขึ้นมาเสี่ยงทายว่าจะได้เป็นกรรมการหรือไม่ หากชื่อใครถูกจับขึ้นมาและเสี่ยงทายได้คนนั้นก็เป็นการ กรรมการ ส่วนกรรมการอีกกลุ่มหนึ่งคือกรรมการถาวรมี ๕-๖ คน กลุ่มนี้คือผู้ดำเนินการบริหารงานทั้งหมด เป็นกลุ่มพ่อคำชาวจีนที่มีฐานะดีทั้งที่อยู่นางเลิ้งสะพานขาว หลานหลวง และ เทเวศร์ ด้วย กลุ่มกรรมการนี้จะเป็นกลุ่มที่รู้จักมักคุ้นกันดี เป็นคนกว้างขวาง รู้จักคน รู้จักหน่วยงานราชการมากพอจะขอ “ความช่วยเหลือ” ได้

ในแต่ละปีศาลเจ้านางเลิ้งได้บริจาคและให้เงินสนับสนุนองค์กร และหน่วยงานต่างๆ เช่น มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง โรงเรียนวัดโสมนัส หน่วยบรรเทาสาธารณภัยนางเลิ้ง เป็นต้น สำหรับชุมชนนางเลิ้งกรรมการเห็นว่า ชุมชนเองก็มีหน่วยงานที่ดูแล และให้การสนับสนุนอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานเขต กทม. รวมทั้งกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น หากชุมชนมีปัญหาก็สามารถปรึกษาหน่วยงานเหล่านี้ได้ คณะกรรมการศาลเจ้าไม่มีหน้าที่ดูแลชุมชน

๒) กรรมการชุมชน: ยุคช่วงชิงการนำ(อย่างเป็นทางการ)เพิ่งเริ่ม

แม้ว่าความเป็น “ตัวแทน” ชาวชุมชนของคณะกรรมการชุมชนจะยังคงเป็นคำถามอยู่ แต่ปรากฏการณ์ที่พบในการศึกษาชุมชนคือ คณะกรรมการชุมชน กำลังจะถูกทำให้มีบทบาทมากขึ้นเป็นลำดับ เราพบว่า ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งเมื่อ เดือนธันวาคม ๒๕๔๒ กรรมการชุมชนชุดเก่าอยู่ในตำแหน่งมานานถึง ๑๐ ปี นับจากการแต่งตั้งของสำนักงานเขตป้อมปราบครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กรรมการชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน บทบาทที่ผ่านมาของกรรมการ

คือ การเป็นผู้สื่อข่าวจากสำนักงานเขต และหน่วยงานราชการอื่นๆ ซึ่งในระยะหลังนี้เข้ามาในชุมชนมากขึ้น หน่วยงานที่เข้ามานี้มีทั้งหน่วยงานพัฒนาของรัฐและเอกชน

หน่วยงานเอกชนสนใจนางเลิ้งในแง่ความเก่าแก่ วัฒนธรรมดั้งเดิม ตลาด โรงหนัง ส่วนหน่วยงานราชการมีงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น มีการณรงค์เรื่องขยะ สิ่งแวดล้อม และการปรับปรุงสภาพทางกายภาพของชุมชน และกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น ส่วนสถาบันการศึกษาเข้ามาใช้นางเลิ้งเป็นพื้นที่ฝึกหัดนักศึกษาในสาขาต่างๆ

การเลือกตั้งที่เพิ่งผ่านมาเมื่อเดือน ธันวาคม ๒๕๔๒ นับเป็นครั้งแรกที่เกิดการแข่งขันช่วงชิงการนำ ระหว่างผู้นำคนเก่าและคนใหม่ ผู้นำคนใหม่ ซึ่งเป็นผู้หญิงอายุ ๖๐ กว่าปี เป็น อสส. และมีอาชีพเป็นช่างตัดเสื้อ ได้รับเสียงสนับสนุนจากกรรมการให้เป็นประธานด้วยคะแนนถึง ๘ ต่อ ๓ กรรมการชุดใหม่เริ่มปรับระเบียบการบริหารงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการบริหารเงินให้มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และ มีความรัดกุมมากขึ้น ให้มีการประชุมกรรมการชุมชนเพื่อร่วมกันตัดสินใจ ภาพของประธานคนใหม่คือผู้ที่ไม่อิงกับนักการเมืองฝ่ายใด นอกจากนี้ที่สำคัญคือความเป็นคนเก่าแก่ในชุมชนทำให้ประธานสามารถเข้ากับกลุ่มคนเก่าและกลุ่มคนจีนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

กรรมการชุดใหม่ได้แสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นที่จะทำกิจกรรมในชุมชน เช่นการตั้งกลุ่มผู้สูงอายุ และ การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น แต่ยังไม่ทราบถึงวิธีดำเนินการ การหาแหล่งสนับสนุนความรู้ และเงินทุน เคยมีการประชุม ชมรมกรรมการชุมชนเขตป้อมปราบ ๑๔ ชุมชน จัดโดยสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง มีการนำผู้นำจากชุมชนอื่นมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้วย จากการประชุมทำให้เห็นว่า ข้อจำกัดของกรรมการชุมชนไม่ได้มีเฉพาะในชุมชนนี้แต่เป็นปรากฏการณ์ร่วมของชุมชนต่างๆที่อยู่ในเขตป้อมปราบด้วย

๕. ประวัติศาสตร์นางเลิ้ง: ความต่อเนื่องและความขาดตอน

นางเลิ้งมีลักษณะที่พิเศษในแง่ความเก่าแก่ ความรู้เรื่องในอดีต นางเลิ้งเป็นความทรงจำและความภูมิใจของคนในรุ่นอายุหนึ่ง นางเลิ้งในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ประวัติศาสตร์บางด้านของนางเลิ้งนั้นมีความสืบเนื่องยาวนานมาจนปัจจุบัน ในขณะที่บางด้านของประวัติศาสตร์ได้ขาดตอนไปแล้ว

ความต่อเนื่อง

ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของนางเลิ้งมี ๒ ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นความต่อเนื่องของนโยบายรัฐที่สืบทอดมายาวนานซึ่งได้แก่ แนวทางการพัฒนาเมืองของรัฐซึ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อปูทางให้ระบบการค้า โดยไม่คำนึงถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเดิม ไม่

คำนึงถึงระบบเศรษฐกิจของคนระดับล่าง และสิ่งที่สืบเนื่องในนโยบายของรัฐอีกประการหนึ่งคือ แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐที่ปัญหาคนจนไม่เคยได้รับการแก้ไข

อีกด้านหนึ่งเป็นความต่อเนื่องของการต่อสู้เพื่อมีชีวิตรอดของคนจนที่ถูกผลักให้ไปอยู่ “ชายขอบ” ของระบบเศรษฐกิจ-การเมืองที่มีคนรวยเป็นศูนย์กลาง คนชายขอบเหล่านี้ต่อต้านการทำลาย “ย่าน” ด้วยการตั้งหาบเร่ แผงลอยบนถนน ใต้สะพาน และ บริเวณที่ยังไม่ก่อสร้าง, ใช้สัมพันธ์แนวราบระหว่างคนจนด้วยกัน เพื่อค้าจุนและรักษาการอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (ในขณะที่คนรวย พยายามสร้าง “ย่านเทียม” ขึ้น เช่น กลุ่มบรรเทาสาธารณภัย, กลุ่มกรรมการศาลเจ้า เป็นต้น) การต่อสู้ของผู้คนมีความต่อเนื่อง แต่ก็เป็น การต่อสู้ที่มีความยากลำบากมากขึ้นกว่าเดิม

ความขาดตอน

ความขาดตอนทางประวัติศาสตร์ของนางเลิ้ง มี ๒ ด้านคือ ความขาดตอนในพัฒนาการของเศรษฐกิจแบบเป็นทางการ (formal sector) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการค้า (mercantilism) ความเสื่อมถอยของระบบที่เป็นทางการ สถาบันการเงินหลายแห่งล่มสลาย และนำเอาธุรกิจอื่นๆพังลงไป แรงงานที่อยู่ในระบบต้องประสบปัญหาการไม่มีงานทำ ในขณะที่เศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการพัฒนาขึ้น ผู้คนหันมาให้ความสนใจธุรกิจขนาดกลาง ขนาดย่อม มีการส่งเสริมผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อยมากขึ้น

อีกด้านหนึ่งของความขาดตอนคือ ความสัมพันธ์ระหว่างชานนางเลิ้งกับ วัด ตลาด และ ศาลเจ้า ชานนางเลิ้งเสียความเป็น “เจ้าของ” ตลาดให้กับระบบการค้าแบบเป็นทางการ, เสียศาลเจ้าให้กับคนรวยที่ใช้ศาลเจ้าเป็นเครื่องมือระดมความสมานฉันท์ในกลุ่มพ่อค้า, เสียวัดแค และได้วัด “สุนทรธรรมทาน” ที่แพงขึ้น และมีกลุ่มนักเลงทั้งที่เป็นพระและไม่ได้เป็นพระปกครอง

แม้ว่าความสัมพันธ์ของชานนางเลิ้งกับ วัด ตลาด ศาลเจ้า จะขาดตอนไปแต่ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นการสูญเสียความสัมพันธ์ไปทั้งหมด วัดแคอาจจะไม่ได้เป็นศูนย์รวมของผู้คนเหมือนเดิม แต่วัดแคก็เป็นวัดเดียวในย่านนี้ที่เป็นวัดราษฎร์ ในขณะที่วัดโสม วัดสะแก วัดดุสิตาราม ที่อยู่ย่านเดียวกันล้วนเป็นวัดหลวง ชานนางเลิ้งสามารถไปประกอบกิจการทางศาสนาในรูปแบบที่ต้องการ เนื่องจากวัดแคเป็นวัดที่ไม่มีกฎระเบียบมากเช่นวัดอื่นที่เป็นวัดหลวง ตลาดนางเลิ้งอาจไม่คึกคักเหมือนเดิม แต่ตลาดก็ยังคงอยู่ได้เพราะเป็นตลาดเดียวในย่านนั้น อีกทั้งตลาดนางเลิ้งมีความเฉพาะของตลาด เช่น ขนม อาหาร ที่มีชื่อเสียง

ความสัมพันธ์ของผู้คนเก่าแก่ยังคงมีอยู่ ในห้องแถวรอบตลาดประมาณ ๒๐ห้อง ยังมีคนเก่าๆที่รู้จักกันมานาน ฟังพากัน เกี้ยวพาราสีกัน ที่ไม่ใช่ญาติก็เหมือนญาติ ยังทำการค้าแบบเดิมๆแม้จะไม่เป็นการค้าที่ทำเงินเท่าใดนัก คนแก่ในชุมชนยังใช้เวลาอยู่ด้วยกัน ยังเกาะกลุ่มกันเหนียวแน่นปรึกษากันเรื่องความเจ็บป่วย และ การดูแลตัวเอง เล่าเรื่องลูกหลาน และเรื่องอื่นๆในชุมชน คน

กลุ่มนี้ยังไปวัดแค ในวันสำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะวันสงกรานต์ซึ่งทางวัดจัดการทำบุญกระตูกด้วย แม้ว่าจะไม่พอใจพระบางรูปในวัด แต่ยังคงศรัทธาเจ้าอาวาสอยู่ พระในวัดยังช่วยคนจนแถวนั้นให้ได้อาหาร และ ของใช้ เป็นครั้งคราว

ร่วมกับชุมชนสานความต่อเนื่อง

ความต่อเนื่องในการต่อสู้ของชาวนางเลิ้งเพื่อปกป้องการอยู่ในอาชีพกึ่งอิสระเป็นสิ่งที่ชาวนางเลิ้งภูมิใจ หลายคนจะบอกเล่ากับเราถึงการดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ในเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพ และ พุดถึงลูกหลานที่สามารถเติบโต และ มีครอบครัวเองได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของเขา ความต่อเนื่องนี้เป็นสิ่งที่ควรจะได้มีการส่งเสริมและสานต่อ

อาชีพกึ่งอิสระในระบบเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการนี้กำลังมีปัญหา โดยเฉพาะหาบเร่และเข็นรถขายอาหาร ปัจจุบันจำนวนผู้ขายมีมากขึ้น คนที่ตกงานหันมาทำอาชีพนี้หลายคน ทั้งจำนวนผู้ซื้อก็ลดลงเนื่องจากหน่วยงานที่อยู่ย่านนี้ย้ายออกไปอยู่นอกเมือง การเร่ขายทำได้ยากขึ้นพวกหาบเร่ถูกกำหนดบริเวณขาย ผู้ค้าที่ขาดเงินหมุนเวียนวันต่อวัน ต้องกู้เงินนอกระบบ ดอกเบี้ยสูง บางคนต้องใช้วิธีหมุนเงินกู้ด้วยวิธีการเล่นแชร์หลายกลุ่ม บางคนต้องหยุดขายในวันรุ่งขึ้นเพราะไม่มีเงินหมุน

นอกจากปัญหาด้านการเงินแล้ว สิ่งแม่ค้า-พ่อค้าหาบเร่ ในนางเลิ้งต้องเผชิญคือ การถูกคนในชุมชนมองว่าเป็น “คนนอก” ที่แตกต่างในวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ คนเก่าแก่ในชุมชนจะเล่าหลายครั้งว่า กลุ่มแม่ค้าหาบเร่เหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากอีสาน มาเข้าบ้านอยู่ในนางเลิ้งไม่ใช่คนเก่าแก่ในชุมชน เป็นกลุ่มที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนไป ในทางกายภาพเมื่อมีคนมาอยู่มากขึ้น ทั้งคนที่มาอยู่ก็ไม่ใช่เจ้าของบ้านเพียงมาเช่าอาศัยบ้านในชุมชนนี้ คนกลุ่มนี้ไม่ดูแลบ้าน ปล่อยให้บ้านทรุดโทรม รกรุงรัง จากเดิมผู้คนในชุมชนเก่าแก่แห่งนี้มีความสนิมสนมกัน ปัจจุบันไม่รู้จักกันแล้วต่างก็มาจากที่อื่น ส่วนเจ้าหน้าที่ กทม. มองว่ากลุ่มแม่ค้า-พ่อค้าหาบเร่ เหล่านี้คือความเกะกะทำลายสภาพที่สวยงามของเกาะรัตนโกสินทร์ กทม.ได้การวางแผนกำจัดที่วางหาบเร่ แผงลอยภายใต้แผนพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์

ทั้งการต่อสู้ของผู้คนเพื่อรักษาอาชีพที่มีลักษณะกึ่งอิสระ และ สายสัมพันธ์ที่ยังมีอยู่ในชุมชนเป็นสิ่งที่น่าจะได้รับ การสานต่อส่งเสริมให้ดำรงอยู่เป็นสายใยที่ร้อยชีวิตของผู้คนในย่านนี้อาชีพของชาวนางเลิ้งซึ่งเป็นอาชีพของอีกหลายๆคนในกรุงเทพ ที่ถูกมองว่าเป็นปัญหาของเมืองนั้น ในความเป็นจริงอาจเป็นอาชีพที่หล่อเลี้ยงเมืองนี้ทั้งเมืองก็เป็นได้

ส่วนที่ ๗ : จากความรู้สู่การปฏิบัติ

“...ไอนางเล้งเอยเคยรี้นรมย์ เคยชื่นเคยชม สังคมเย็นร่มพรมพริ้ว ท่ามกลางสายลมแสงจันทร์ ฉันทยังจดจำซาบว่า ในหัวใจผูกพัน ภาพพิมพ์สัมพันธ์รักเก่า จากนางเล้งไปไกลสุดไกล กายจากพรากไป หัวใจมันไม่ไปไหน ให้ไปพันแดนรักเรา เหมือนมีเวทมนต์ดลให้ กลับมาหารอยร่มเงา นางเล้งเจียบเหงาเศร้าตรม

นางเล้งร่มเย็นเป็นศาลาพักใจ คลายหมองไหม้ คลายไข้ ใจ ที่รุ่มร้อนห่ม ขอฉันมาเพื่อจะลืมที่เคยชื่นชม ชีวิตสังคมรื่นรมย์รักเอย

ไอนางเล้งงาม งามตระการ ยังโปรดยังปราน หัวใจตายด้านอาศัย ให้นั้นสำราญสำเร็จ แม้ใจตื่นตันพันขึ้น อาลัยแล้วโดยสิ้นเชิง ยังรักนางเล้งไม่คลาย

เพลงนางเล้งนี้แต่งโดย ชาตรี ศิลปสนอง และศรีสวัสดิ์ พิจิตรวรการ ในยุคสมัยที่ย่านตลาดและ ชุมชนนางเล้งยังมีความคึกคัก รุ่งเรือง บทเพลงได้บอกเล่าถึง ชีวิตผู้คนและความเป็นอยู่ในวันก่อนของนางเล้ง ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ ชุมชนในย่านนางเล้งนั้นสามารถสืบกลับไปถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ โดยมีหลักฐานการอ้างอิงถึงนางเล้งในทางเอกสารว่ามีการอพยพกวาดต้อนผู้คนจากภาคใต้บ้าง เขมรบ้าง มาตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยซึ่งในสมัยนั้นยังเป็นทุ่งโล่งอยู่นอกกำแพงเมือง จนมีการขุดคลอง สร้างถนน ตลาด โรงสุบฝืน โรงภาพยนตร์ ดึกแถวสำหรับอยู่อาศัยและค้าขาย ฯลฯ ซึ่งทำให้นางเล้งเมื่อครั้งศตวรรษที่ผ่านมาเป็นย่านการค้าพาณิชย์กรรม

แหล่งบันเทิงที่คนกรุงเทพฯ รู้จักเป็นอย่างดี แต่เมื่อเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลังสมัย พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา กรุงเทพฯ และเศรษฐกิจของประเทศได้ขยายตัว และเติบโต มีย่านศูนย์กลางการค้า ธุรกิจ และความบันเทิงเกิดใหม่ เช่น สีลม สยามสแควร์ และที่อื่น ๆ ที่เกิดจากการขยายของเมือง ส่งผลให้นางเลิ้งได้สูญเสียความรุ่งเรืองไป

ปัจจุบันบริเวณชุมชนและตลาดนางเลิ้งจะอยู่ในวงล้อมของถนนนครสวรรค์ ถนนหลานหลวง และคลองผดุงกรุงเกษม มีชุมชนตามที่ตั้งโดยกรุงเทพมหานคร ๓ ชุมชน คือ ชุมชนศุภมิตร ๑ ชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ภายในบริเวณนี้จะมีวัดสุนทรธรรมทาน (แคนางเลิ้ง) , โรงหนังเฉลิมธานี , ตลาดนางเลิ้ง และชุมชนละครชาติรี ลิเก ซึ่งมีอยู่คู่กับชุมชนนางเลิ้งมานาน

หลายคน เปรียบเปรย “นางเลิ้ง” กับชีวิตคนในวัยชรา ที่เคยผ่านการเติบโต ความรุ่งเรืองมาในอดีตและ ถดถอยหยุดนิ่ง หากในความเก่าแก่ของชุมชนนางเลิ้งนี้เอง โครงการวิจัยและปฏิบัติการ เรื่อง พัฒนาชุมชนแออัด และองค์กรชุมชนแออัด ระยะที่ ๒ และที่ ๓ จึงได้เลือกชุมชนแห่งนี้เพื่อเป็นกรณีศึกษาย่านชุมชนเก่าแก่

โครงการวิจัยและปฏิบัติการ เรื่อง พัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง

โครงการวิจัยฯ นี้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ เดือน พฤศจิกายน ๒๕๔๐ แบ่งระยะเวลาดำเนินโครงการฯ ออกเป็น ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ - เมษายน ๒๕๔๑ เป็นช่วงของการสำรวจ ตรวจสอบ ทบทวน องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนแออัด และองค์กรชุมชนแออัดในเมือง ใน ๔ เมืองหลักของภาคต่าง ๆ คือ เชียงใหม่ ขอนแก่น กรุงเทพมหานคร และสงขลา ซึ่งผลของการศึกษา ได้กำหนดกรอบและแนวทางในการศึกษาวิจัย และปฏิบัติการ ในระยะที่ ๒ และ ๓

ระยะที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๔๒ - กรกฎาคม ๒๕๔๓ วัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัยและปฏิบัติการคือ การค้นหากระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมต่อพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน และการส่งเสริมให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โครงการวิจัยและปฏิบัติการฯ ระยะที่ ๒ จึงเลือกศึกษา “ชุมชน” ใน ๔ เมือง โดยการคัดเลือกชุมชนที่เป็นตัวแทน ชุมชนในลักษณะต่าง ๆ “นางเลิ้ง” เป็นชุมชนที่มีความเก่าแก่ ที่มีวิวัฒนาการมาพร้อม ๆ กับกรุงรัตนโกสินทร์

ในช่วงนี้จึงเป็นการศึกษา ชุมชน เพื่อหาแนวทางในการกำหนดกิจกรรมพัฒนาในแต่ละชุมชน โดยมีประเด็นหลักในการศึกษา คือ

- (๑) รหัสหมายของชุมชน ว่าคนในและนอกชุมชนรู้สึกนึกคิดต่อชุมชนว่าเป็นอย่างไร

- (๒) เศรษฐกิจไม่เป็นทางการ หมายถึง การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ที่มีลักษณะ เช่น รถเข็น หาบเร่ รับจ้าง มอเตอร์ไซด์รับจ้าง ช่างเย็บผ้า ขายอาหาร ฯลฯ
- (๓) ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน
- (๔) ผู้นำและความสัมพันธ์ในชุมชน

ระยะที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๔๓ - พฤศจิกายน ๒๕๔๔ เป็นช่วงที่ทดลองปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาในชุมชน โดยนำจากความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนนางเลิ้ง จากการศึกษาในระยะที่ ๒ มาเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดงานปฏิบัติการชุมชน เพื่อหากระบวนการและวิธีการทำงานในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความน่าอยู่และยั่งยืน ซึ่งในรายงานฉบับนี้เป็นผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในโครงการระยะที่ ๓ โดยในการนำเสนอในรายงาน ฉบับนี้ จะเสนอตาม “กิจกรรม” ที่ใช้เป็นเงื่อนไข และเครื่องมือสำหรับการสร้างกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนและชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่ทำร่วมกับชาวบ้านในชุมชนประกอบด้วยกิจกรรม กลุ่มออมทรัพย์ การเกิดเวทีเรียนรู้ของคณะกรรมการชุมชน การทำในชุมชนนางเลิ้งเป็นที่รู้จัก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การปรับปรุงที่อยู่อาศัยและอาคารเป็นต้น ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป กิจกรรมแต่ละกิจกรรมนั้นมีกลุ่มเป้าหมาย ผลที่คาดหวัง และขั้นตอนวิธีการทำงานที่แตกต่างกันไป ซึ่งทั้งที่สามารถบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังไว้ และไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ทีมศึกษาวิจัย

โครงการศึกษาวิจัย และปฏิบัติการฯ ระยะที่ ๒ และ ๓ กำหนดองค์ประกอบของทีมศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ ให้มี นักวิชาการ และ นักพัฒนา โดยนักวิชาการจะเป็นผู้ดูแลเรื่องประเด็นกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย วิเคราะห์ข้อมูล ในขณะที่นักพัฒนาจะเป็นผู้ร่วมวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูล และร่วมวิเคราะห์ข้อมูล

ในกระบวนการทำกิจกรรมในชุมชน ช่วงระยะที่ ๓ นั้น “นักพัฒนา” และ “นักวิจัย” จะอยู่ในตัวบุคคลเดียวกัน คือ ต้องการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย และสนับสนุนการปฏิบัติทำกิจกรรม โดยในตลอดกระบวนการพัฒนาต้องทำการจดบันทึกกระบวนการทำงาน ผลที่เกิดขึ้น และการวิเคราะห์ ไปพร้อม ๆ กัน

สำหรับ นางเลิ้งนั้น ทีมวิจัย (โดยเฉพาะ นักวิจัยภาคสนาม) ต้องอาศัยระยะเวลานานพอสมควรในการสร้างความคุ้นเคยกับคนในนางเลิ้ง และค้นหาตัวผู้นำที่สนใจงานพัฒนาชุมชน นักวิจัยภาคสนามมีความเห็นว่า “คนในนางเลิ้งไม่ค่อยพูดคุยกับคนนอกที่แปลกหน้า ซึ่งต้องใช้เวลาหลายเดือน จึงสร้างความคุ้นเคยและไว้วางใจจากผู้นำในชุมชน พ่อค้าแม่ค้าในตลาด คนเก่าแก่ และผู้เข้ามาอยู่ใหม่ ในการให้สัมภาษณ์ และร่วมทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน

ผลการศึกษาจากโครงการฯ ระยะที่ ๒

ตามที่เกริ่นนำมาข้างต้นว่าในช่วงการศึกษาชุมชน มีประเด็นหลักของการศึกษาที่กำหนดไว้ซึ่งสรุปผลการศึกษาของ ชุมชนนางเลิ้ง มีดังนี้

๑. รหัส “ชุมชนนางเลิ้ง”

ทีมวิจัยรู้จักชุมชนนางเลิ้งก่อนเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชนนางเลิ้ง ทีมวิจัยรู้จักชุมชนนางเลิ้งว่าเป็น ชุมชนเก่าแก่คนอยู่อาศัยกันมานาน มีตลาดซึ่งปัจจุบันเป็นตลาดกลางวัน ขายอาหารสำเร็จรูปที่มีชื่อเสียงด้านรสชาติ

หลังจากที่คลุกคลีกับผู้คนในนางเลิ้งทำให้พบว่า นอกจากความเป็นชุมชนเก่าแก่ชุมชนนางเลิ้งยังหมายถึงอย่างอื่นในสายตาและความรู้สึกนึกคิดของคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น

๑. แหล่งค้าขาย ในชุมชนนางเลิ้งมีกลุ่มพ่อค้า แม่ค้า ที่มาขายของและเช่าบ้านในชุมชน โดยเฉพาะในศุภมิตร ๒ ซึ่งจะมีบ้านเช่าอยู่มาก คนส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัด มาเช่าบ้านอยู่เพราะเห็นว่าเป็นแหล่งที่เขาสามารถทำมาหากินค้าขายได้ หลายคนอยู่มานานกว่า ๑๐ ปี แต่อย่างไรก็ดี คนกลุ่มนี้ก็ถูกมองว่าเป็น “คนใหม่” จากสายตา “คนเก่า” ของที่นี่

๒. แหล่งการพนัน ทั้งอาณานิคมรอบย่านนางเลิ้งนั้นมีสนามม้า สนามมวย โต๊ะสนุกเกอร์ วงพนัน การขายหวยใต้ดิน เป็นต้น จึงทำให้ชาวนางเลิ้งรุ่นเก๋ามองว่า “มีกลุ่มคนในชุมชนและต่างถิ่นมาเสี่ยงโชคกันในชุมชนนางเลิ้ง

นอกจากนี้ชุมชนนางเลิ้งยังเป็นอย่างอื่น ๆ เช่น แหล่งวัฒนธรรมเก่าแก่ของกรุงเทพฯ ชุมชนเมืองในการบริหารปกครองของกรุงเทพมหานคร

๒. ผู้นำและคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนนางเลิ้ง

ชุมชนนางเลิ้งนั้นมีพื้นที่อยู่ในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ทางสำนักงานเขตได้จัดตั้งชุมชนขึ้นมา ๓ ชุมชน คือ ชุมชนศุภมิตร ๑ ชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทานพร้อมกันนั้นได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนเพื่อทำงานพัฒนาชุมชน และประสานงานร่วมมือกับสำนักงานเขตฯ

ในชุมชนนางเลิ้งมีกิจกรรมที่ชาวชุมชนร่วมกันทำกันเอง เช่น คณะกรรมการศาลเจ้า หน่วยบรรพชาธรรณภัย ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เช่น กลุ่มบ้านเช่า คนละครี่ คนขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง กลุ่มคนไปทำบุญวัดแคนางเลิ้ง กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

ความรู้สู่งานปฏิบัติ

เมื่อสิ้นสุดโครงการฯ ระยะที่ ๒ ได้มีการวิเคราะห์และสรุปข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกับทีมวิจัยชุมชนนางเลิ้ง และทีมวิจัยทั่วประเทศ (โครงการมีการศึกษาใน ๔ จังหวัด คือ กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ ขอนแก่น และสงขลา) และทีมวิจัยนางเลิ้งได้วางแผนการทำงานพัฒนากับชุมชนนางเลิ้งขึ้นมา ซึ่งเป็นแผนงานของโครงการฯ ในระยะที่ ๓ เป็นช่วงเวลาที่เป็นการทดลองปฏิบัติการพัฒนา ในส่วนของชุมชนนางเลิ้งนั้น ในเบื้องต้นได้มีการวางแผนการทำงานกิจกรรมพัฒนา และศึกษาข้อมูลเพื่อเป็นองค์ความรู้เพิ่มเติม ดังนี้

๑. การศึกษากลุ่มบ้านละคร ในชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน

ในชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ด้านติดถนนหลานหลวงนั้น ปัจจุบันยังปรากฏว่ามีกลุ่มบ้านละครที่มีชื่อเสียง ซึ่งสืบสาวความเป็นมาตั้งแต่ที่ชาวได้อพยพ มาจากกองทัพที่ไปปราบกบฏ ในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ มาตั้งหลักแหล่ง และ มีอาชีพทางด้านการละคร สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ที่นี้ยังมีคณะละครอีก ๗ - ๘ คณะ ส่วนใหญ่เป็นคณะละครชาตรี

ดังนั้นคณะผู้ศึกษาวิจัย จึงเห็นว่าควรมีการศึกษาเรื่องคณะละครฯ ในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมในชุมชนและเป็นอาชีพที่อยู่ในภาคเศรษฐกิจไม่ใช่ว่าเป็นทางการที่มีความเชื่อมโยงกับอาชีพไม่ใช่ว่าทางการอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานครอีกด้วย

๒. กลุ่มผู้สูงอายุ

คนรุ่นใหม่ ๆ ในนางเลิ้งจำนวนหนึ่งได้ย้ายขยายไปอยู่ที่อื่น แต่คนกลุ่มหนึ่งที่เกิดและเติบโตที่นี่ และยังคงมีความผูกพันแม้ว่า นางเลิ้งในปัจจุบันจะมีความรุ่งเรืองลดน้อยถอยลง คนรุ่นนี้อายุอยู่ในช่วง ๖๐ - ๘๐ ปี ที่ยังจับกลุ่มพูดคุย มีความสนใจในเรื่องสุขภาพ การรักษาพยาบาล

ทางทีมศึกษาวิจัยจึงได้วางแผนงานในช่วงต่อไปว่าจะกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ และการจัดกิจกรรมตามความต้องการของกลุ่ม

๓. กลุ่มแม่ค้า - พ่อค้า

การค้าขายเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงนางเลิ้งมากกว่า ๑๐๐ ปี ที่นี้จึงมีร้านค้าเก่าแก่ที่สืบทอดจรมีเอกลักษณ์ของสินค้า จนไปถึงคนที่เข้ามาทำมาหากินใหม่ อพยพมาจากต่างจังหวัดเพื่อค้าขายรับจ้าง และรับงานมาทำที่บ้าน คนในกลุ่มหลังนี้พบว่าเป็นกลุ่มที่ยังมีปัญหาระง่อนแง่นเรื่องเงินทุนหมุนเวียน อัตราดอกเบี้ยเงินกู้สูง ฯลฯ

เป้าหมายการทำงานจึงอยู่ที่การหาแนวทางร่วมกับคนกลุ่มนี้ เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ส่งเสริมการผลิตไม่ให้เกิดตอน การมีแหล่งเงินทุนหมุนเวียน ดอกเบี้ยการกู้ยืมอัตราต่ำ เป็นต้น

๔. คณะกรรมการชุมชน

คณะกรรมการชุมชนทั้ง ๓ ชุมชนในนางเลิ้ง เป็นตัวแทนชุมชนที่ทำงานร่วมกับสำนักงานเขต และหน่วยงานในกรุงเทพมหานคร งานส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องของการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ และให้ความร่วมมือ ซึ่งทีมวิจัยพบว่าคณะกรรมการ มีความต้องการและกระตือรือร้นที่จะคิดค้น และดำเนินการกิจกรรมพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง แต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในระหว่างกรรมการเองและกับภายนอกชุมชน ดังนั้นแนวทางการปฏิบัติของโครงการในระยะที่ ๓ คือการกระตุ้นและสนับสนุนคณะกรรมการในการสร้างแนวทางการทำงานชุมชน และคิดค้นกิจกรรม รวมทั้งลงมือทดลองปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ตามความต้องการของชุมชน

แนวทางโครงการฯ ระยะที่ ๓ : ทบทวนตรวจตรา ก่อนเริ่มต้น

ก่อนลงมือปฏิบัติจริงในชุมชนได้นำเอาผลงานการศึกษาชุมชนนำเสนอต่อคนนางเลิ้ง เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๔ บริเวณลานข้างโบสถ์ วัดสุนทรธรรมทาน นอกจากชาวชุมชนมาร่วมฟัง ยังมีผู้ที่สนใจย่านนางเลิ้งและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร ฯลฯ ส่วนหนึ่งเวลาในการนำเสนอข้อมูลได้เปิดช่วงเวลาให้มีการระดมความคิดเห็นต่ออนาคตของชุมชนนางเลิ้ง ทางทีมวิจัยได้นำข้อมูลต่าง ๆ มาปรับกับแผนที่ร่างไว้ และได้พูดคุยกันในทีมถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ในงานวิจัยและปฏิบัติการ ซึ่งในที่สุดแล้วได้เลือกการทำกิจกรรมกับกลุ่มคนต่าง ๆ ตามปัญหาและความจำเป็นของกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือและเงื่อนไขที่จะทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งเพื่อนำไปสู่ชุมชนที่น่าอยู่และยั่งยืนกิจกรรมและกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเชิงปฏิบัติการระยะที่ ๓ ได้แก่

- (๑) กิจกรรมออมทรัพย์ในกลุ่มแม่ค้า - พ่อค้า และกลุ่มบ้านเช่า
- (๒) กิจกรรมสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคณะกรรมการชุมชน การทำตลาดและชุมชนให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป
- (๓) ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน
- (๔) การปรับปรุงและบูรณะตึกและอาคาร

ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีทั้งกิจกรรมงานพัฒนาที่เพิ่มเติมและไม่ปรากฏจากแนวทางแผนปฏิบัติงานที่กำหนดไว้ในตอนต้น เช่น การศึกษา เรื่องบ้านกลุ่มละคร และกลุ่มผู้สูงอายุ เป็นเรื่องที่ได้มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ แล้ว มีหน่วยงานที่สนใจและสนับสนุนเรื่องดังกล่าวอยู่บ้างแล้ว เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน และเป็นภารกิจที่คนในชุมชนต้องรับมากเกินในการเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานในเรื่องเดียวกัน เช่นในเรื่องการศึกษาวิจัยกลุ่มบ้านละคร รวมทั้งทางโครงการวิจัยฯ ได้รับฟังความคิดเห็นที่ชุมชนย้ำความสำคัญ เช่น เรื่องการฟื้นฟูตลาดนางเลิ้ง จึงมีการลดทอนและเพิ่มเติมกิจกรรมการพัฒนาที่ชุมชนย่านนางเลิ้ง

งานพัฒนาและวิจัย : ความจำเป็นและเป้าหมาย

๑. กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์

จากการศึกษาชุมชนในระยะที่ ๒ พบว่า กลุ่มบ้านเช่า แม่ค้า-พ่อค้า รถเข็น หาบเร่ รับงานมาทำที่บ้าน ซึ่งเป็นอาชีพในระบบเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ (Informal Sector) กลุ่มคนเหล่านี้มีปัญหาในการประกอบอาชีพในด้านเงินทุน การประกอบอาชีพลักษณะนี้มีการลงทุนทั้งในด้านต้นทุนคงที่ เช่น อุปกรณ์ เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ และการลงทุนการเงิน เป็นเงินหมุนเวียน ผู้ประกอบอาชีพส่วนใหญ่มักขาดเงินทุนหมุนเวียน ต้องกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงและคิดเป็นรายวัน

เป้าหมายที่ทำงานในกลุ่มนี้ คือ การสนับสนุนให้เกิดกลุ่มองค์กรทางการเงิน ที่เอื้อต่อการให้เงินทุนหมุนเวียนแก่สมาชิกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการผลิตและลดภาระดอกเบี้ยทางทีมงานวิจัยจึงทำงานกับคนกลุ่มนี้ด้วยการสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องกลุ่มออมทรัพย์

๒. กิจกรรมการปฏิบัติการพัฒนาชุมชนของคณะกรรมการชุมชน

โดยการจัดตั้งชุมชนของกรุงเทพมหานครฝ่ายพัฒนาชุมชนในสำนักงานจะเข้าไปจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน เพื่อเป็นผู้นำของชุมชน แต่ปรากฏว่า คณะกรรมการในชุมชนนางเลิ้งไม่ได้มีการเลือกตั้งจากสมาชิกชุมชน รวมทั้งกรรมการชุมชนในปัจจุบันมีความเห็นว่าสมาชิกชุมชนในนางเลิ้งเองก็ไม่ว่ามีคณะกรรมการชุมชน บทบาทที่ผ่านมาของกรรมการ คือ การเป็นผู้ส่งข่าวจากสำนักงานเขตมออบหมาย ไม่ได้มีกิจกรรมที่คิดค้นกันเองจากคณะกรรมการและชุมชน

คณะกรรมการในปัจจุบันประกอบด้วยผู้นำในชุมชนชุดเดิมดำรงตำแหน่งมานานไม่ค่อยมีการเปลี่ยนคนรุ่นใหม่เข้ามา มีเพียงการเปลี่ยนประธานชุมชนในชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน

กรรมการในชุมชนนางเลิ้ง อันที่จริงแล้วมีความสนใจในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่น เรื่องผู้สูงอายุ เด็กและเยาวชน สิ่งแวดล้อม แต่ยังขาดในเรื่องการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกันระหว่างชุมชนในย่านนางเลิ้งด้วยกัน ในบางกิจกรรมที่กรรมการหลายคนสนใจจะดำเนินการแต่ยังขาดข้อมูล วิธีการดำเนินการ แหล่งทุนสนับสนุน

ทีมวิจัยจึงเห็นร่วมกันว่าควรจะสนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายในกลุ่มกรรมการทั้ง ๓ ชุมชน นอกจากนี้ได้สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดแนวทางและทางเลือกในการทำงานกับชุมชน ซึ่งคณะกรรมการได้มีการ

แลกเปลี่ยน ปรัชญาหรือกันจนเกิดกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การออกเอกสารแนะนำคณะกรรมการ และบทบาทภาระของคณะกรรมการชุมชนให้สมาชิกได้รับรู้ กิจกรรมทำความสะอาดชุมชน มีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน คือ การทำแผ่นป้ายแนะนำ “ของหวานอาหารอร่อย” และ สถานที่สำคัญใน นางเลิ้ง บ้านรับเลี้ยงเด็กที่วัดสุนทรธรรมทาน

กิจกรรมที่คณะกรรมการ คิดค้นและ ทดลองทำเพื่อ การทำตลาดและชุมชนให้เป็นที่รู้จัก แก่คนทั่วไป นั้น เนื่องจากชุมชนนางเลิ้งเป็นชุมชนเก่าที่มีความรุ่งเรืองมาก่อน เมื่อชุมชนต้อง สูญเสียความเป็นย่านศูนย์กลางไปกับเศรษฐกิจและเมืองก็ขยายตัว การค้าขายในตลาด และบริเวณ ชุมชนนางเลิ้งมีความซบเซาขายไปน้อยลงแม่ค้า - พ่อค้าหลายคนในตลาดต้องเลิกขายไป ปัจจุบัน ลูกค้ายิ่งใหญ่ของตลาดนางเลิ้งมาจากหน่วยงานราชการรอบ ๆ ซึ่งทำให้ตลาดคึกคัก โดยเฉพาะ ในช่วง ๑๐ โมงเช้า ถึง บ่ายสองโมง

ตลาดนางเลิ้งเป็นแหล่งที่มีของหวานและอาหารอร่อยรวมทั้งสถานที่สำคัญ มีอาคารที่มี สถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๕ โรงหนังเฉลิมธานี ซึ่งเป็นโรงหนังรุ่นแรก ๆ ที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง วัดแคนางเลิ้ง ร้านรับทำล้อคเก็ตลงหินแห่งแรกในเมืองไทย เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นมรดกทาง วัฒนธรรมที่ยังคงปรากฏอยู่

คณะกรรมการจึงได้ร่วมกันคิดว่า ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รู้จักนางเลิ้ง ซึ่ง จะส่งผลให้เศรษฐกิจการค้าในนางเลิ้งดีขึ้น โดยส่วนหนึ่งได้จัดทำแผ่นป้าย แผ่นโปสเตอร์แนะนำ ย่านตลาดนางเลิ้ง

๓. ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน

กิจกรรมศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนเป็นกิจกรรมที่เป็นข้อเสนอจากการจัดเวทีเสนอผลงานวิจัย เรื่องนางเลิ้ง มีผู้นำชุมชนวัดสุนทรธรรมทานเป็นกำลังในการดำเนินการ โดยคณะกรรมการอีกสอง ชุมชนช่วยให้การสนับสนุนทั้งในด้านความคิดและการปรับปรุงบ้านในบริเวณชุมชนวัดสุนทรธรรม ทานเป็นศูนย์เด็ก ส่วนกระบวนการทำงานพัฒนาในการทำกิจกรรมนี้ มีเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัย ชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

๔. การปรับปรุง บูรณะตึกและอาคาร

ตึกอาคารพาณิชย์รอบตลาดและริมถนนนครสวรรค์เป็นอาคารที่สร้างมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นอาคารชั้นครึ่งที่หลงเหลืออยู่ไม่กี่แห่งในเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

ตลาดนั้นอายุร่วมร้อยปี โรงหนังซึ่งปิดตัวก็ปล่อยทิ้งไว้เป็นโกดังเก็บของ

ทีมงานวิจัยจึงชักชวนคณะกรรมการไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนย่านสามแพร่ง ซึ่งตั้งอยู่ บริเวณริมคูเมืองเมืองเดิม ที่ได้ทำการปรับปรุงและทาสีอาคารเก่า เมื่อกรรมการกลับมาได้มีการ แลกเปลี่ยนพูดคุยกับเจ้าของตึก เพื่อให้ปรับปรุงและทาสี ซึ่งในช่วงที่โครงการวิจัยกำลังใกล้เสร็จ

สิ้นโครงการ เป็นช่วงที่กรรมการและนักวิจัยสนามกำลังทำความเข้าใจและชักชวนสมาชิกชุมชนที่เป็นเจ้าของตึกแถวเข้าร่วมการปรับปรุงและทาสีอาคารอยู่

ในส่วนต่อไปจะเป็นการนำเสนอกระบวนการทำงานพัฒนาเป็นรายกิจกรรม โดยในแต่ละกิจกรรมจะเป็นการเล่าถึง ขั้นตอนและกระบวนการในการทำงานของทีมวิจัยผลปฏิบัติ ปฏิกริยาของชาวบ้าน การปรับเปลี่ยนเมื่อพบกับอุปสรรค แนวทางและกระบวนการสนับสนุนชุมชนจากภายนอก ซึ่งข้อมูลและการวิเคราะห์ทั้งหมดช่วงเวลาที่นักพัฒนา/วิจัยภาคสนามของโครงการได้ไปร่วมคลุกคลีพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งในบางครั้งได้ร่วมทำกิจกรรมกับกรรมการและสมาชิกชุมชนไปด้วยกัน

สู่การปฏิบัติการพัฒนา : กลุ่มออมทรัพย์

๑. ที่มาของการทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์

จากการศึกษาชุมชนศุภมิตร ๑ และ ชุมชนศุภมิตร ๒ ในการทำงานระยะที่ ๓ พบว่า กลุ่มแม่ค้า – พ่อค้าหาบเร่ เป็นคนกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งในนางเลิ้งจากการศึกษาสรุปได้ว่า

๑. ระบบเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (Informal Sector) หล่อเลี้ยงคนนางเลิ้งมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน การดำรงอยู่ของตลาดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจแบบนี้มาตลอด ตั้งแต่ครั้งตั้งตลาดใหม่ๆ เมื่อเกือบ ๑๐๐ ปี มาแล้ว ในปัจจุบันแรงงานส่วนหนึ่งของนางเลิ้งยังคงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้ อาชีพขายอาหารเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในชุมชน คนเหล่านี้อยู่ในระบบนี้มานานตั้งแต่รุ่นพ่อ – รุ่นแม่ และ อีกหลายคนจากอีสานเข้ามาอยู่และขายอาหารแบบเร่โดยใช้รถเข็นมาเกือบ ๒๐ ปี แล้ว

๒. ระบบเศรษฐกิจแบบนี้กำลังมีปัญหา สำหรับการเริ่มต้นในการลงทุนในการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจนี้ เงินทุนในครั้งแรกในการเร่ขาย อาหารโดยใช้รถเข็นเฉลี่ยรายละ ๑๐,๐๐๐ – ๒๐,๐๐๐ บาท ส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อรถเข็น การลงทุนรายวันตกประมาณรายละ ๔๐๐ – ๑,๐๐๐ บาท กำไรเฉลี่ยวันละ ๒๐๐ – ๕๐๐ บาท จำนวนแม่ค้าในชุมชนมีประมาณ ๔๐ เจ้า กลุ่มแม่ค้า – พ่อค้า เหล่านี้จะซื้อวัตถุดิบบางอย่างจากตลาดนางเลิ้ง และ มีการจ้างแรงงานจากคนในชุมชนด้วย

ปัจจุบันจำนวนผู้ขายมีมากขึ้น คนที่ตกงานหันมาทำอาชีพนี้หลายคน ทั้งจำนวนผู้ซื้อก็ลดลงเนื่องจากหน่วยงานที่อยู่ย่านนี้ย้ายออกไปอยู่นอกเมือง การเร่ขายทำได้ยากขึ้น พวกหาบเร่ถูกกำหนดบริเวณขาย ผู้ค้าที่ขาดเงินทุนหมุนเวียนวันต่อวันต้องกู้เงินนอกระบบ ดอกเบี้ยสูง บางคนต้องใช้วิธีหมุนเวียนเงินกู้ด้วยวิธีการเล่นแชร์ บางคนต้องหยุดขายในวันรุ่งขึ้น เพราะไม่มีเงินทุน

๓. กลุ่มแม่ค้า – พ่อค้าหาบเร่ ถูกคนในชุมชนมองว่าเป็น “คนนอก” ที่แตกต่างในวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ คนเก่าแก่ในชุมชนจะเล่าหลายครั้งว่า กลุ่มแม่ค้าหาบเร่เหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากอีสาน มาเข้าบ้านอยู่ในนางเลิ้ง ไม่ใช่คนเก่าแก่ในชุมชน เป็นกลุ่มที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนไปในทางกายภาพ เมื่อมีคนมาอยู่มากขึ้น ทั้งคนที่มาอยู่ก็ไม่ใช่เจ้าของบ้านเพียงมาเช่าอาศัยบ้านในชุมชนนี้ คนกลุ่มนี้ไม่ดูแลบ้าน ปล่อยให้บ้านทรุดโทรม รกรุงรัง จากเดิมผู้คนในชุมชนเก่าแก่แห่งนี้มีความสนิทสนมกัน ปัจจุบันไม่รู้จักกันแล้วต่างกันจากที่อื่น

๔. แม่ค้า – พ่อค้า หาบเร่ ถูกผู้บริหาร กทม. มองว่าเกะกะ ทำลายสภาพที่สวยงามของเกาะรัตนโกสินทร์

๕. คนกลุ่มนี้ถูกกีดกันออกไปจากความเป็นคนนางเลิ้ง ซึ่งเห็นได้จากการจัดงานต่างๆ ในชุมชน มักจะเน้นเรื่องของการอนุรักษ์สถานที่เก่าๆ การรำลึกถึงความหลัง การสอนให้เยาวชนรักถิ่นเป็นต้น

จากข้อสรุปที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงได้สรุปสถานการณ์และ เจือปนของชนกลุ่มนี้ เพื่อที่จะนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมตลอดจนแผนงานในช่วงที่ ๓ ดังนี้

สถานการณ์และเจือปนของชนกลุ่มนี้

๑. คนกลุ่มนี้มีความคุ้นเคยกัน
๒. มีการช่วยเหลือกันและกัน
๓. เข้าใจในการทำมาหากิจแบบเดียวกัน
๔. มีปัญหาาร่วมกันคือ การขาดเงินที่จะต่อยทุนแบบวันต่อวัน
๕. คนทั่วไปมีความเข้าใจในเศรษฐกิจแบบนี้้น้อยมาก

ดังนั้นจึงได้มีการกำหนดกิจกรรม หรืองานที่จะทำสำหรับกลุ่มแม่ค้า – พ่อค้า หาบเร่ ดังนี้

๑. จัดเวทีให้กลุ่มนี้ ได้พูดคุยกับผู้ที่อยู่ในเศรษฐกิจแบบเดียวกันจากชุมชน อื่น
๒. ให้ข้อมูลเรื่องทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ เช่น กลุ่มออมทรัพย์
๓. ทดลองทำกิจกรรม
๔. การติดตามผล
๕. ร่วมกับกลุ่มสร้างองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ

จากแผนงานที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทางทีมวิจัยจึงได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงการทำงานกับกลุ่มแม่ค้า – พ่อค้า หาบเร่แฝงลอย ประมาณเดือนมิถุนายน โดยกิจกรรมที่คิดว่าเหมาะสม ก็คือ

กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงการศึกษาในระยะที่ ๒ กลุ่มคนเหล่านี้ ได้สะท้อนถึงปัญหาเกี่ยวกับการลงทุนในแต่ละวัน การเป็นหนี้ในระบบ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๒๐ หนี้ที่เกิดจากเล่นแชร์ เล่นหวย เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าว เป็นปัญหาที่กลุ่มแม่ค้า – พ่อค้า หาบเร่ มีความต้องการที่จะแก้ไขหรือ หาทางออก ดังนั้นเพื่อให้ปัญหาเรื่องหนี้สินลดน้อยลง และ มีเงินทุนในการประกอบอาชีพของคนเหล่านี้ได้มีมากขึ้น ทีมวิจัยจึงเห็นว่า กลุ่มออมทรัพย์จึงเป็นทางออกหนึ่งที่สามารถแก้ไขปัญหาได้

ดังนั้นจึงได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในทีมวิจัยถึงลักษณะกลุ่มออมทรัพย์ที่เหมาะสมกับกลุ่มแม่ค้า – พ่อค้า หาบเร่ ในที่สุดก็เลือกกลุ่มออมทรัพย์รายวัน ว่าเป็นกลุ่มที่เหมาะสมกับคนกลุ่มนี้ เพราะคนกลุ่มนี้มีรายได้แบบวันต่อวัน การลงทุนก็เป็นแบบวันต่อวัน จึงน่าจะสอดคล้องต่อลักษณะของกลุ่มออมทรัพย์รายวันมากที่สุด

๒. กลุ่มเป้าหมาย

สำหรับการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์รายวันนั้น ทางทีมวิจัยเห็นว่าควรเริ่มต้นจากคนน้อย ๆ ประมาณ ๔ - ๕ คนก่อน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายที่เลือก คือ กลุ่มบ้านเช่าที่มีอาชีพในระบบเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (Informal Sector) เช่น ขายอาหารอีสาน , รับจ้างทั่วไป , รับซักเสื้อผ้า ไหมพรม เป็นต้น

ทั้งนี้เนื่องจากคนกลุ่มนี้ ต่างมีปัญหาเกี่ยวกับเงินทุนหมุนเวียน บางคนต้องไปขอเงินจากผู้ว่าจ้างมาลงทุนก่อน และคิดเพียงค่าแรงในการถักเสื้อเท่านั้น ซึ่งได้กำไรน้อย หรือ บางคนต้องซื้อของมาขายก่อน เมื่อขายได้ จึงนำเงินไปให้นายทุน หรือ บางคนก็เล่นแชร์เพื่อใช้ในการทำทุนในการประกอบอาชีพ

เมื่อได้ข้อสรุปทางทีมวิจัยจึงเริ่มดำเนินการในการทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์รายวัน ในช่วงเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๓ โดยเริ่มจากการเข้าไปพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งกลุ่มแรกที่ทีมวิจัยเลือกเข้าไปพูดคุยคือ กลุ่มบ้านเช่า ที่อยู่อาศัยบริเวณบ้านเลขที่ ๖๑ /๑ และบ้านเลขที่ ๘๔ ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านเช่าที่อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมากกว่า ๑๐ ปี ต่างมีความคุ้นเคยเพราะเป็นกลุ่มบ้านเช่าเดียวกัน มาจากภูมิลำเนาเดียวกัน มีลักษณะการประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน รวมทั้งมีลักษณะปัญหาใกล้เคียงกัน และเนื่องจากในการศึกษาวิจัยในระยะที่ ๒ ทางทีมวิจัยก็มีความคุ้นเคยและสนิทสนมกับคนกลุ่มนี้ ทำให้คิดว่า ถ้าเราเลือกกลุ่มในบ้านเช่าทั้ง ๒ หลังนี้ในการเริ่มทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ เป็นกลุ่มแรก ความสำเร็จ หรือ ความเป็นไปได้ของกิจกรรมค่อนข้างสูง ดังนั้นเราจึงได้เข้าไปพูดคุยกับคนกลุ่มนี้

๓. ก้าวแรกของการทำกิจกรรม

เมื่อได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์รายวันชัดเจนแล้ว ทีมวิจัยจึงได้เริ่มเข้าไปพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มบ้านเช่า บ้านเลขที่ ๖๑ / ๑ และ บ้านเช่าเลขที่ ๘๔ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายมีประมาณ ๕ คน อาชีพของกลุ่มเป้าหมาย คือ ขายอาหารอีสาน , ถักเสื่อไหมพรม ,ขายขนมหวาน และ รับจ้างทั่วไป

โดยเริ่มแรกทีมวิจัย ได้เข้าไปพูดคุยกับพี่หมวย ซึ่งมีอาชีพรับจ้างทั่วไป และอีกหน้าที่หนึ่งก็คือดูแลบ้านเช่าเลขที่ ๖๑ / ๑ ให้กับญาติ พี่หมวยเป็นคนอ้วน เสียงดัง ทีมวิจัยค่อนข้างคุ้นเคยกับพี่หมวยพอสมควร เพราะมีการไปพูดคุยด้วยหลายครั้ง บางครั้งก็มีการทำงานร่วมกัน ซึ่งทำให้ทราบว่า พี่หมวยมีปัญหาเกี่ยวกับรายได้ เนื่องจากมีอาชีพไม่มั่นคง รายได้ไม่แน่นอน กอปรกับสามีเองก็มีอาชีพรับจ้างทั่วไปเหมือนกัน และในช่วงนี้ พี่หมวยไม่สามารถไปทำงานได้เนื่องจากมีลูกอ่อน ทำให้รายได้หลักของบ้านขึ้นอยู่กับสามีเพียงคนเดียวหรือบางเวลาเราเข้าไปคุยกับพี่หมวยก็มักจะเจอคำถามว่า “...มีกองทุนช่วยเหลือบ้างไหม...” ซึ่งเมื่อก่อนที่เราจะมีกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เราก็ได้แต่บอกว่าไม่มี แต่เมื่อเราจะทำกลุ่มออมทรัพย์กับคนกลุ่มนี้ เมื่อเจอคำถามเกี่ยวกับกองทุนอีกเราก็สอบถามพี่หมวยกลับไปว่า กลุ่มที่เจอปัญหาเดียวกับพี่หมวยที่อยู่อาศัยในบ้านหลังนี้มีหลายคนหรือเปล่า ถ้ามีหลายคนก็มาคุยกัน เพื่อที่จะได้แลกเปลี่ยนปัญหาและหาแนวทางออกรวมกัน โดยทีมวิจัยได้ให้พี่หมวยเป็นผู้ประสานงานให้ เนื่องจากพี่หมวยจะรู้จักกับคนที่อยู่ในบ้านเช่าเป็นอย่างดี โดยเราใช้เวลาในการประสานงานประมาณ ๒ อาทิตย์ แล้วจึงจะกลับไปพูดคุยกับคนกลุ่มนี้ ซึ่งหลังจากการประสานงานกับพี่หมวยแล้วนั้นได้ผลเกินคาดเพราะทีมวิจัยเข้าไปคุยกับพี่หมวย

ในช่วงเช้า พอช่วงบ่ายของวันเดียวกัน เจอพี่แผน(คุณยรรยงค์ นิลเพชร กรรมการชุมชนสุขุมมิตร๒) เข้าถามว่า “...เข้าไปคุยอะไรกับพี่หมวย ตอนนี้รู้หรือเปล่าว่าเขาถือกันว่า ทรัพย์สินฯ (เนื่องจากนักพัฒนาในทีม เป็นเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) เอาเงินมาปล่อยให้กู เนี่ย แผนพี่มาต่อว่าพี่ว่า ทำงานกับจิบกับแดง (นักพัฒนาในพื้นที่) แล้วทำให้ไม่บอกให้รู้มั่งว่าเขาเอาเงินมาให้กู...” ซึ่งทีมวิจัยก็อธิบายกับพี่แผนว่า “...ไม่ได้พูดเลยว่าเอาเงินมาให้กู เพียงแต่บอกว่า กลุ่มคนที่มีปัญหาเกี่ยวกับเงินทุนในการประกอบอาชีพ หรือเรื่องอื่นๆ ให้มาคุยกันเพื่อที่จะได้รู้ปัญหาและหาทางออกรวมกัน ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของกลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนก็ได้ แล้วแต่การพูดคุยของกลุ่ม...” เมื่อพี่แผนเข้าใจก็บอกให้เราไปชี้แจง แต่ทีมวิจัยเห็นว่าควรปล่อยให้พี่หมวยทำหน้าที่ในการประสานงานให้ครบกำหนดเสียก่อน ซึ่งในช่วงที่รอการประสานงานกับพี่หมวยนั้น ทางทีมวิจัยก็ได้ไปหารือกันว่า จะขอข้อมูลเกี่ยวกับการออมทรัพย์รายวันได้จากที่ไหนบ้าง ซึ่งทีมวิจัย ได้ไปปรึกษา เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง พชม.(ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์รายวันมาก่อน เพื่อพูดคุยเกี่ยวกับรายละเอียดของกลุ่มคน ปัญหา และความต้องการของกลุ่ม

๔. ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ

จากการประสานงานกับกลุ่มเป้าหมายและเจ้าหน้าที่ของพชม. แล้ว ดังนั้นในช่วงปลายเดือนกรกฎาคม 2543 จึงได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย ตามกำหนดที่ได้นัดไว้กับพี่หมวย ซึ่งเมื่อเข้าไปพบว่า มีกลุ่มคนที่เข้ามาคุยกับทีมวิจัยประมาณ ๖ - ๗ คน ซึ่งมากกว่าที่เราคิดไว้ว่าประมาณ ๕ คน ซึ่งกลุ่มคนที่เข้ามาก็เป็นกลุ่มคนที่ทีมวิจัยค่อนข้างรู้จักและคุ้นเคย เพราะเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกับที่เราเคยขอข้อมูลในช่วงการศึกษาระยะที่ ๒ และเป็นคนกลุ่มเดียวกับพี่หมวย ซึ่งมีอาชีพที่หลากหลาย มีทั้งขายอาหารอีสาน , ขายขนมหวาน , รับจ้างทั่วไป , ถักเสื่อไหมพรม เป็นต้น

โดยทีมวิจัยเริ่มจากการชี้แจงก่อนว่า ทรัพย์สินฯ ไม่ได้เอาเงินมาให้กู้ แต่เราจะมาคุยกันว่าแต่ละคนมีปัญหาในเรื่องอะไรบ้างเกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่ทำอยู่ และจะหาทางช่วยเหลือหรือหาทางออกร่วมกันอย่างไร ซึ่งเมื่อพูดคุยทำความเข้าใจร่วมกันแล้ว จึงทำให้ทราบว่า คนกลุ่มนี้มีปัญหาเกี่ยวกับการกู้เงินดอกเบี้ย ร้อยละ ๒๐ , การหาเงินทุนหมุนเวียนในแต่ละวัน ตลอดจนปัญหาการเงินจากการเล่นแชร์ , เล่นหวย เป็นต้น และความต้องการของคนกลุ่มนี้ในการแก้ไขปัญหา และความต้องการของกลุ่ม ซึ่งได้ข้อสรุปดังนี้คือ

๑. ต้องการเงินหมุนเวียนในการซื้อของมาค้าขาย
๒. ต้องการเงินเพื่อที่จะนำมาซื้ออุปกรณ์ เพื่อที่จะทำสินค้าได้มากขึ้น ขายได้ราคาสูงขึ้น และ มีรูปแบบให้ลูกค้าได้เลือกหลายรูปแบบมากขึ้น
๓. ต้องการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ

เมื่อเรารู้ปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ทีมวิจัยก็เล็งเกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์รายวันให้กับคนกลุ่มนี้ได้ฟัง ซึ่งพอรู้ว่าเราจะพูดคุยกับกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้กลุ่มเป้าหมายจากที่มีมาประมาณ ๖ - ๗ คน เหลือเพียง ๒ คน โดยผู้ที่หายไปพูดว่า นึกว่าจะเอาเงินมาปล่อยให้กู้ดอกเบี้ยต่ำ หรือบางคนก็พูดว่า “...นึกว่าจะเอาเงินมาก่อนหนึ่งแล้วแบ่งกันให้กู้ แล้วผ่อนชำระเป็นเดือนๆ แต่จะให้เอาเงินมาออมแล้วกู้ไปก็เหมือนกู้เงินตัวเอง ก็ไม่เอาหรอก...”, บางคนก็บอกว่า “...เงินกินยังไม่จะมีจะเอาเงินที่ไหนไปออม...” ซึ่งทีมวิจัยก็พยายามชี้แจงว่า “...ก่อนที่จะเราจะให้คนอื่นช่วยเหลืออะไร เราก็ต้องแสดงให้เห็นก่อนว่า ถ้าเขาจะมาช่วยเรา เราได้มีการช่วยเหลือตนเองในระดับหนึ่งแล้ว...” แต่ก็ไม่มีใครสนใจที่จะฟังอีก ต่างพากันลุกไปที่ละคนสองคน จนเหลือเพียง ๒ คน ทีมวิจัยก็คุยกับคนที่เหลือคือ พี่หมวยกับพี่จิมซึ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเพื่อทำออมทรัพย์รายวัน เพราะพี่จิมต้องการได้เงินมาหมุนในการซื้ออุปกรณ์ในการถักเสื่อไหมพรมขาย ซึ่งทีมวิจัยได้เสนอให้พี่จิมกับพี่หมวยได้หาคนเพิ่มอีกประมาณ ๒ - ๓ คน เพื่อทำเป็นตัวอย่างก่อน และทีมวิจัยเองก็จะไปหาข้อมูลเกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์รายมาให้เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

โดยทีมวิจัยได้ประสานไปที่เจ้าหน้าที่พชม. เพื่อคุยและขอข้อมูลเกี่ยวกับการออมทรัพย์รายวัน เจ้าหน้าที่พชม.ก็ได้พูดคุยให้ฟังเกี่ยวกับการทำออมทรัพย์รายวัน และได้ให้เอกสารมาแจกกับผู้สนใจ เพื่อที่จะได้มีความเข้าใจมากขึ้น และแนะนำให้ไปติดต่อกับกลุ่มออมทรัพย์รายวันที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนนางเลิ้ง คือ ชุมชนวัดญวนสะพานขาว ซึ่งมีประสบการณ์ในการทำกลุ่มออมทรัพย์มานาน มีทั้งตั้งขึ้นแล้วก็ล้ม ล้มแล้วก็ลุกขึ้นมาทำกันใหม่

ดังนั้นทีมวิจัยจึงนำมาปรึกษากัน และคิดว่าถ้ามีผู้ที่มีประสบการณ์มาพูดคุยกับคนกลุ่มนี้ก็จะทำให้คนกลุ่มนี้เข้าใจมากขึ้น และสนใจกลุ่มออมทรัพย์รายวันของวัดญวนสะพานขาว เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนนางเลิ้ง และสะดวกในการที่จะประสานงานให้ประธานกลุ่มออมทรัพย์รายวันของวัดญวนสะพานขาว มาเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์รายวันให้กับผู้สนใจชุมชนนางเลิ้ง

หลังจากการพูดคุยกับพี่อ๊อดแล้วทีมวิจัยจึงได้นำเอกสารที่ได้มาไปแจกให้กับพี่หมวยกับพี่จิมอ่านเพื่อทำความเข้าใจให้มากขึ้น และสอบถามเกี่ยวกับคนที่เข้ามาเพิ่มด้วย แต่เมื่อไปพูดคุย พี่จิมบอกว่า “...ไม่มีใคร คงมีพี่กับพี่หมวยเท่านั้น ให้น้องไปหาคนเพิ่มแล้วกัน แล้วพี่จะเข้าร่วมด้วย...”

ในขณะเดียวกันนั้น นอกจากกลุ่มนี้แล้ว ยังมีกลุ่มคนที่สนใจอีกกลุ่มหนึ่ง แต่ไม่ได้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เราตั้งใจไว้ก็คือ กลุ่มกรรมการชุมชน ซึ่งมีกรรมการบางท่านที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการออมทรัพย์รายวัน และได้เข้ามาพูดคุยสอบถามเกี่ยวกับข้อมูล ทางทีมวิจัยก็ได้แจกเอกสารที่ได้รับจากพชม. มาให้กับกรรมการเหล่านั้นได้อ่าน และทำความเข้าใจ ซึ่งจากการประสานกับกรรมการกลุ่มนี้ทำให้กรรมการหลายคนคิดว่า ทางทีมวิจัยจะให้กรรมการชุมชนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน ก็เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันขึ้น และได้เอาปัญหาจะจัดกลุ่มออมทรัพย์หรือไม่ไว้ในเวทีการประชุมของกรรมการชุมชนซึ่งมีการประชุมกันอยู่ทุกเดือน ซึ่งทางทีมวิจัยได้เข้าไปชี้แจงว่าทางทีมวิจัยไม่ได้กำหนดว่ากรรมการชุมชนทุกท่านจะต้องจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ แต่ที่เอาข้อมูลมาให้อ่านเนื่องจากมีกรรมการบางท่านที่สนใจและมาสอบถามข้อมูลกับทีมเรา เราจึงให้เอกสารไว้เพื่อศึกษา หลังจากชี้แจงจนเข้าใจร่วมกันแล้ว พบว่า กรรมการชุมชนได้มีความคิด แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่คิดว่า ไม่สามารถทำกลุ่มออมทรัพย์ได้ โดยให้เหตุผลว่า เนื่องจากคนที่อยู่ในนางเลิ้งมีหลากหลายกลุ่ม ถ้าสมาชิกเป็นคนในชุมชนแต่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด เมื่อกลับไปแล้วไม่ส่งคืน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ก็ต้องเป็นผู้รับผิดชอบ หรือ เมื่อจะกู้ต้องมีการค้ำประกัน ใครจะกล้าค้ำประกันให้กับคนที่ไม่ใช่คนในชุมชน อีกกลุ่มหนึ่งคิดว่าการทำกลุ่มออมทรัพย์รายวันน่าสนใจ

ดังนั้นทีมวิจัยจึงคิดร่วมกันว่าควรจัดเวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างผู้ที่สนใจกับพี่ต๋อย (ประธานกลุ่มออมทรัพย์รายวันของวัดญวนสะพานขาว) ซึ่งมีประสบการณ์การทำกลุ่มออมทรัพย์มาแล้ว จึงได้กำหนดให้มีการพูดคุยในช่วงเดือนกันยายน 2543

โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกลุ่มออมทรัพย์รายวันจากชุมชนวัดญวนสะพานขาว ซึ่งในเวทีนี้มีผู้เข้าฟังทั้งในส่วนของการประชุมและแม่ค้าที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งได้รับข้อมูลจากการประชุมที่ทอดหนึ่งร่วมเข้าฟัง แต่กลุ่มเป้าหมายที่เหลืออยู่ ๒ คนคือ พี่หมวยกับพี่จิม ไม่ได้มาเข้าร่วมโดยให้เหตุผลว่า ต้องการเป็นลักษณะของกองทุน ที่เอาเงินมาให้ก่อนแล้วผ่อนชำระเป็นรายเดือน เหมือนกับลักษณะของกรมประชาสัมพันธ์ที่จะให้ ส่วนบรรยากาศในการฟังข้อมูลในวันนั้น กลุ่มดังกล่าวให้ความสนใจ มีการซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์ว่าทำอะไร มีขั้นตอน และวิธีการเป็นสมาชิกอย่างไร และถ้าสมาชิกไม่คืนเงินกู้ กลุ่มออมทรัพย์มีวิธีการจัดการอย่างไร มีผลประโยชน์อย่างไรบ้าง ในการเป็นสมาชิก มีการช่วยเหลือต่อสมาชิกในกลุ่มอย่างไร เป็นต้น

หลังจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในช่วงเดือนตุลาคม 2544 ก็ได้มีการติดตามความคืบหน้าของกลุ่มผู้สนใจ แต่ปรากฏว่า

๑. กรรมการชุมชนบางท่านไม่เห็นด้วยกับการทำกลุ่มออมทรัพย์ เพราะต้องมารับผิดชอบในการเก็บเงิน โดยเฉพาะถ้ามีการให้กู้แล้วเกิดการขาดส่งเงินคืน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ต้องเป็นผู้รับผิดชอบมีความลำบากใจ ในการที่จะรับหรือไม่รับสมาชิก เพราะชาวบ้านต้องการเป็นสมาชิกแต่กรรมการกลุ่มออมทรัพย์รู้ว่าคน ๆ นั้น มีพฤติกรรมไม่ดีเกี่ยวกับการเงินจะไม่รับเป็นสมาชิกก็เกรงจะมีปัญหากันภายหลัง

๒. คิดว่า การออมทรัพย์ มีกฎระเบียบ มีขั้นตอนมาก และ ได้เงินช้า เมื่อเปรียบเทียบกับการกู้เงินจากเจ้าหนี้ หรือ จากกลุ่มพวกมอเตอร์ไซด์ แม้ว่าดอกเบี้ยจะสูง แต่คนไม่ได้คิดถึงว่าดอกเบี้ยสูง แต่ต้องการใช้เงินไว และ การกู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์ก็สามารถกู้ได้น้อย ซึ่งไม่เหมือนกับการกู้เงินจากเจ้าหนี้เงินกู้ หรือ พวกมอเตอร์ไซด์ ซึ่งให้ง่าย ไม่ต้องมีขั้นตอน หรือ กฎระเบียบมาก

๓. บางคนยังให้ความสนใจ แต่ถ้าทำก็จะไปทำคนเดียว โดยไปเข้าร่วมกับกลุ่มออมทรัพย์รายวันของชุมชนวัดญวนสะพานขาว เพราะไม่ไว้วางใจกลุ่มของคนในชุมชน และ เห็นว่ากลุ่มที่ชุมชนวัดญวน มีเงินทุนมาก มีความมั่นคง และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก น่าจะเชื่อถือมากกว่ากลุ่มที่จะจัดตั้งใหม่ในชุมชน

๔. บางคนสนใจ แต่ไม่อยากเป็นผู้รับผิดชอบ และ ไม่สามารถหาคนที่จะมารับผิดชอบหลักในการบริหารการเงินได้

๕. ช่วงย้อนดูตัว : ทบทวนเกี่ยวกับการทำกิจกรรมออมทรัพย์ใหม่

ผลจากที่ได้จากการติดตามความคืบหน้าในเดือนตุลาคม 2543 ทำให้ทีมวิจัยกลับมาคิดพิจารณา และสังเกตกระบวนการที่มาในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์รายวันในชุมชนนางเลิ้ง และหาข้อสรุปจากการสังเกตได้ดังนี้ คือ

๑. กลุ่มคนที่จะทำกลุ่มออมทรัพย์ ยังมีความคุ้นเคยกับการกู้เงิน จากมอเตอร์ไซด์และเจ้าหนี้ในชุมชน ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีการออมเงินก่อนที่จะสามารถกู้ยืมเงินได้ แม้ว่าดอกเบี้ยจะสูง

๒. คนกลุ่มนี้ มีความต้องการเงินทุนที่มากพอ และ มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ มากกว่าที่จะมาสนใจการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามแนวคิดของกลุ่มออมทรัพย์

๓. คนกลุ่มนี้ แม้ว่าจะมีความคุ้นเคย มีปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งน่าจะมีการรวมกลุ่มในการทำกลุ่มออมทรัพย์ได้ แต่ความคุ้นเคยนั้นกลับทำให้คนในกลุ่มนี้ไม่มีความไว้วางใจกัน เพราะต่างรู้ว่าแต่ละคนมีลักษณะการใช้เงินอย่างไร และ ไม่เกิดความเชื่อถือในการที่จะนำเงินมาออมรวมกัน

๔. คนกลุ่มนี้ยังไม่พร้อมที่จะเสียสละเวลาตนเอง เพื่อให้กับการทำงานกลุ่มของตนเอง หรือ การเห็นกับประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตน

๕. คนเหล่านี้ มีอุปนิสัยชอบเล่นการพนัน เช่น การเล่นพนันมวย เล่นไพ่ เล่นแชร์ เล่นหวย เป็นต้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ไม่เหมาะสมต่อการเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์รายวัน

๖. สมาชิกในกลุ่มบางคนมีทางออกในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเงินทุน เช่น กู้ยืมเงินจากหน่วยงานราชการบ้าง หรือ บางคนก็ไปยืมเงินญาติพี่น้อง เป็นต้น

๗. การทำกลุ่มออมทรัพย์ อาจเป็นกิจกรรมที่ต้องค่อยๆ เริ่มและต้องรู้จักคนให้ชัดและหาบุคคลที่สนใจที่จะทำให้ได้จริงๆ เสียก่อน ซึ่งขณะนี้คนในนางเลิ้งยังไม่ค่อยเข้าใจว่ากลุ่มออมทรัพย์จะสามารถช่วยเหลืออะไรให้กับตนเองได้

๘. การแก้ปัญหาเกี่ยวกับเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า หรือ เกี่ยวกับปัญหาการกู้เงินร้อยละ ๒๐ อาจจะแก้ไขได้ด้วยวิธีการอื่นๆ ซึ่งอาจจะไม่ใช่การรวมกลุ่มออมทรัพย์เพียงอย่างเดียว แต่อาจมีวิธีอื่นๆ ซึ่งต้องมีการศึกษากันไป

ดังนั้น ทางทีมวิจัย ได้นำประเด็นที่ได้มีการตั้งข้อสังเกตข้างต้น มาทบทวน และแลกเปลี่ยนเพื่อหาข้อสรุปที่จะดำเนินงานต่อไปหรือไม่ ซึ่งจากการหารือในทีมวิจัยได้ข้อสรุปก็คือ ยุติการทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ไว้ก่อน แต่ถ้ามีใครสนใจที่จะทำกลุ่มออมทรัพย์ก็จะให้ในรูปแบบของการให้คำข้อมูลเกี่ยวกับการทำกลุ่มออมทรัพย์ให้ทราบ และหากิจกรรมอื่นๆ ที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่มได้ง่ายขึ้น เช่น กิจกรรมการทำป้ายประชาสัมพันธ์ของดินนางเลิ้ง เป็นต้น

สู่การปฏิบัติการพัฒนาชุมชน : คณะกรรมการชุมชน

จากผลการศึกษาในระยะที่ ๒ คณะกรรมการชุมชน เป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่ทีมวิจัยวาง

แผนในการดำเนินกิจกรรม ในประเด็น “กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคณะกรรมการชุมชน” ดังนั้นในส่วนนี้จะได้กล่าวถึงประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. การก่อเกิดขององค์กร “คณะกรรมการชุมชน” ในนางเลิ้ง
๒. กิจกรรมชุมชนที่คณะกรรมการชุมชนได้ดำเนินการก่อนโครงการวิจัย
๓. ที่มาของการดำเนินกิจกรรมระยะที่ ๓ กับคณะกรรมการชุมชน
๔. กระบวนการดำเนินกิจกรรมโดยคณะกรรมการชุมชน “กิจกรรมในโครงการวิจัยและปฏิบัติการ” ความต่อเนื่องและการขยายผล
 - ๔.๑ กระบวนการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชน
 - ๔.๒ กระบวนการทำงานของทีมวิจัยและพัฒนา

๑. การก่อเกิดองค์กรชุมชน “คณะกรรมการชุมชน” ในนางเลิ้ง

องค์กรชุมชนที่กล่าวถึง คือ “คณะกรรมการชุมชน” ในที่นี้ ก่อเกิดขึ้นมาตามนโยบายของกรุงเทพมหานครในการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ นั่นคือ “การพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชนโดยส่วนรวมให้ดีขึ้นโดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และท้องถิ่นของตนเอง แต่ในการดำเนินงาน การให้ประชาชนทุกๆ คนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน แสดงความคิดเห็น ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากและไม่สะดวกในการดำเนินงาน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการคัดเลือก สรรหาตัวแทนของประชาชนทั้งหมดหรือกลุ่ม เพื่อมาเป็นแกนนำผู้ประสานงานติดตามงาน ระดมความคิดเห็นของชาวชุมชน และดำเนินการอื่นใดในนามของประชาชนในชุมชน ผู้ที่จะมาเป็นตัวแทนที่ว่านี้ ในรูปแบบการดำเนินงานพัฒนาชุมชนของกรุงเทพมหานครก็คือ ‘กรรมการชุมชน’ “ ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นทางกรุงเทพมหานครได้ดำเนินการโดยผ่านนโยบายมายังสำนักงานเขต ที่ดูแลพื้นที่แต่ละเขต ในการนำเสนอว่าจะจัดตั้งแหล่งชุมชนใดขึ้นเป็น “ชุมชน” ที่ขึ้นทะเบียนเป็นชุมชนที่ขึ้นอยู่กับการดูแลของกรุงเทพมหานครต่อไป สำหรับพื้นที่นางเลิ้งนั้นอยู่ในเขตรับผิดชอบของสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย หรือที่ชาวบ้านในพื้นที่ยังเรียกสำนักงานเขตฯ อย่างติดปากว่า “อำเภอ”

เมื่อได้กำหนดจัดตั้งเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการแล้วนั้น ทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ ได้แบ่งพื้นที่นางเลิ้งออกเป็นชุมชนย่อย ๓ ชุมชน คือ ชุมชนศุภมิตร ๑ ชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน (ในเขตพื้นที่ติดต่อกัน) ในขณะที่ชานนางเลิ้งหลายๆ คนยังรวมชุมชนจักรพรรดิพงษ์ และชุมชนวัดโสมนัสเป็นพื้นที่นางเลิ้งที่เรียกกันเดิมๆ ด้วย หากมองในแง่นี้ทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ ได้จัดแบ่งพื้นที่นางเลิ้งเป็นชุมชนย่อยถึง ๕ ชุมชน สำหรับในงานวิจัยนี้เมื่อกล่าวถึงชุมชนในชานนางเลิ้ง จะใช้ในความหมายชุมชนย่อย ๓ ชุมชนที่กล่าวถึงข้างต้น ทั้งนี้เพราะขอบเขตการทำกิจกรรมชุมชนในระยะที่ ๓ ที่ผ่านมามีได้ดำเนินการใน ๓ ชุมชนย่อยดังกล่าว

ตามระเบียบการจัดตั้งเป็นชุมชนของกรุงเทพมหานคร ได้กำหนดไว้ว่าให้ชุมชนมี “คณะกรรมการชุมชน” ขึ้นมาเป็นตัวแทนของสมาชิกภายในชุมชนนั้นๆ ดังที่ปรากฏใน “ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. ๒๕๓๔ ที่ปรับปรุงจากระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. ๒๕๒๘” (คู่มือปฏิบัติงานกรรมการชุมชน สำนักพัฒนาชุมชน ; ๒๕๓๔) โดยมีสาระสำคัญที่เกี่ยวกับ ชุมชนและคณะกรรมการชุมชน กล่าวคือ

หมวดที่ ๑ ข้อความทั่วไป ข้อ ๕ (๑) ชุมชน หมายความว่า ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง เคหะชุมชน หมู่บ้านจัดสรร และชุมชนเมือง ที่กรุงเทพมหานครกำหนดขึ้น ทั้งนี้โดยทำเป็นประกาศกรุงเทพมหานคร

จากข้อความข้างต้นให้ความหมายที่สอดคล้องกับความคิดเห็นของตัวแทนคณะกรรมการชุมชน ในแง่ที่ว่ากำหนดยพื้นที่ขึ้นเป็นชุมชน ขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของกรุงเทพมหานครโดยตรง “การพัฒนาชุมชนในนางเลิ้งทำยาก เพราะเริ่มต้นของการจัดตั้งเป็นชุมชนชาวบ้านก็ไม่รู้เรื่อง มันไม่ใช่ความต้องการของชาวบ้านที่เรียกร้องขึ้นไป ว่าต้องการจัดตั้งเป็นชุมชนเหมือนชุมชนอื่นๆ ที่เขาเรียกร้องขึ้นไปว่าต้องการจัดตั้งเป็นชุมชน เพื่อจะได้รับการดูแลจากเขต” กรรมการชุมชนท่านหนึ่งกล่าว หรือจากการให้สัมภาษณ์ของประธานชุมชนศุภมิตร ๑ ว่า “ตอนที่จัดตั้งเป็นชุมชน เจ้าหน้าที่เขาก็มาเดินหาคนที่จะไปเป็นตัวแทนของชุมชน ตอนนั้นก็ไม่รู้หรือกว่าเป็นอย่างไร ต้องทำอะไรบ้าง แต่ส่งสารเขาไปหามาหลายคนแล้วไม่มีใครรับเป็นก็เลยรับ”

สำหรับการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน ในระเบียบของกรุงเทพมหานคร ได้กล่าวไว้ในหมวดที่ ๒ กรรมการชุมชน ข้อ ๗ กรรมการชุมชนเป็นตัวแทนสมาชิกในชุมชน (โดยที่ในหมวดที่ ๑ ข้อ ๕ สมาชิกชุมชน หมายความว่า ผู้มีชื่อในทะเบียนบ้านในชุมชนนั้น) และหมวดเดียวกันข้อ ๘ กล่าวว่า ในชุมชนหนึ่งให้มีกรรมการชุมชนซึ่งมาจากการเลือกตั้ง จำนวนอย่างน้อยชุมชนละ ๗ คน ถ้าชุมชนใดราษฎรเกิน ๑๔๐ ครอบครัว ให้มีการเลือกกรรมการชุมชนนั้นเพิ่มขึ้นอีก ๑ คน ต่อจำนวนราษฎรทุก ๒๐ ครอบครัว เศษของ ๒๐ ถ้าเกิน ๑๐ ให้นับเป็น ๒๐ แต่ทั้งนี้เมื่อรวมกรรมการชุมชนทั้งหมดแล้วต้องไม่เกิน ๒๕ คน

จะเห็นได้ว่า ความเป็นชุมชน การเป็นคณะกรรมการชุมชน และการเป็นสมาชิกชุมชนตามระเบียบที่กล่าวมาข้างต้น มีกฎเกณฑ์และระเบียบมาจับไว้อย่างชัดเจน ซึ่งในทางปฏิบัติของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับระเบียบดังกล่าว ไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง (จากการศึกษาพื้นที่)

กล่าวคือ ความเป็นชุมชน ที่กำหนดโดยใช้การแบ่งพื้นที่ตามจำนวนครัวเรือน และถนนซอยที่คั่นกลางในชุมชนเดิม จะเห็นได้ว่าที่แบ่งชุมชนศุภมิตร ๑ และชุมชนศุภมิตร ๒ โดยแบ่งตามถนนซอยที่เป็นทางเข้าตัวตลาดนางเลิ้ง และแบ่งออกเป็นชุมชนวัดสุนทรธรรมทานโดยมีแนวถนนเพนียงคั่นกลางกับชุมชนศุภมิตร ๒ จากการศึกษาพื้นที่ที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าในการจัดแบ่งเป็นชุมชน

ย่อนั้น ผู้ที่ทราบอาณาเขตชัดเจนก็คือเจ้าหน้าที่ดูแลชุมชนของสำนักงานเขตฯ และกรรมการชุมชนเป็นบางท่านเท่านั้นเอง ในส่วนของสมาชิกโดยส่วนใหญ่ของชุมชนแล้วจะไม่ทราบว่าตนเองอยู่ในชุมชนย่อยไหน แต่เขาจะตอบได้ว่าเขาอยู่นางเลิ้ง

ในประเด็นที่กล่าวมานี้ดูแล้วก็คงจะไม่เห็นเป็นปัญหาอะไรเลย หากไม่ได้เข้าไปติดตามหรือดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ของชุมชน ก็จะเริ่มเห็นว่าความเป็นชุมชนย่อยนี้เองก็เป็นส่วนหนึ่งของอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมชุมชน ตัวอย่างของกิจกรรมที่จะยกในที่นี้ เช่น กิจกรรมวันเด็กของชุมชน ในความเป็นชุมชนย่อยการคิดกิจกรรมของคณะกรรมการชุมชน ในแต่ละชุมชนย่อยก็จะคิดกิจกรรมสำหรับชุมชนของตนเองโดยที่ทั้ง ๓ ชุมชนก็ต่างก็คิดกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ผ่านมานั้น ทีมวิจัยเห็นว่ากิจกรรมที่ทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ พยายามจัดให้มีขึ้นโดยทุกชุมชนในเขตฯ (๑๔ ชุมชน) จะต้องไปจัดกิจกรรมร่วมกันที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ โดยจะมีกิจกรรมสำหรับเด็กในชุมชน มีแจกของขวัญให้เด็กตามรายชื่อที่คณะกรรมการชุมชนรวบรวมรายชื่อส่งไปให้กับทางเขตฯ แต่จะเห็นได้ว่าการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ทางชุมชนส่งแค่ตัวแทนเด็กและกรรมการชุมชนเข้าร่วมเพียงส่วนน้อย เนื่องจากแต่ละชุมชนมีกิจกรรมในพื้นที่ด้วย ในนางเลิ้งนั้นที่จัดมีกิจกรรมในชุมชนก็คือ ชุมชนศุภมิตร ๑ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ที่มีกิจกรรมตั้งแต่เช้าจนถึงช่วงเย็น มีทั้งเลี้ยงอาหารเด็ก เล่นเกมส์ ประกวดวาดภาพ เป็นต้น ในส่วนของงบประมาณนั้นก็ได้จากที่พ่อแม่เด็กสมทบบ้าง มีการเรียไ้จากผู้ค้าขายในชุมชน (ตลาด) บ้าง และบางรายก็มีการนำขนมหรืออาหารมาให้ และของขวัญก็เป็นการได้มาจากที่ตัวแทนไปรับจากเวทีของสำนักงานเขตฯ มา รวมทั้งการจัดหาโดยคณะกรรมการชุมชนด้วย กิจกรรมก็เกิดขึ้นได้และผ่านไปด้วยดี ในส่วนของชุมชนศุภมิตร ๒ นั้น ก็ได้มีการประชุมเตรียมงานเช่นกัน แต่ในที่ประชุมมีความเห็นว่าการจัดงานวันเด็กนั้นไม่สามารถกำหนดได้เป็นที่แน่นอนว่าจะต้องมีการจัดเตรียมของเท่าไร จะมีเด็กเข้าร่วมเท่าไร เพราะในชุมชนศุภมิตร ๑ และในชุมชนวัดสุนทรธรรมทานก็มีจัดอยู่แล้ว ในส่วนของเด็กเองเขาก็ไม่ได้คำนึงว่าเขาอยู่ในชุมชนไหน หากเขามีเพื่อนอยู่ที่ไหนเขาก็จะไปตามเพื่อนเขา การจะไล่เด็กหรือให้ของขวัญเฉพาะเด็กในชุมชนเองก็ทำไม่ได้ ในที่สุดกรรม การชุมชนจึงใช้วิธีการเอาของขวัญที่ได้รับจากสำนักงานเขตฯ แจกให้ตามรายชื่อที่กรรมการชุมชนได้รวบรวมไว้ แต่จะไม่มีกิจกรรมในตอนกลางวัน เพราะหากมีการจัดกิจกรรมแล้วการแจกสิ่งของหรือการเตรียมของไว้ไม่พอรองรับเด็กกรรมการชุมชนก็จะเสีย หรือบ้านไหนที่มีรายชื่อเด็กอยู่แล้วหากไม่ได้รับของขวัญพ่อแม่เด็กก็จะว่าเอาได้ จะเห็นได้ว่าในพื้นที่ทั้ง ๓ ชุมชนนั้น การดำเนินกิจกรรมร่วมกันจะยากขึ้น เพราะแต่ละชุมชนก็จะมีคณะกรรมการชุมชนอยู่แล้ว และส่วนมากจะคิดว่าสมาชิกของชุมชนเป็นฐานของคณะกรรมการชุมชนนั้นๆ กรรมการชุมชนอื่นจะเข้าไปดำเนินกิจกรรมหรือก้าวเข้าไม่ได้

ในบางครั้งการทำกิจกรรมก็เหมือนจะแข่งขันกัน และในบางครั้งการทำกิจกรรมอะไรก็กลัวว่าจะกระทบกระทั่งกัน จะเห็นได้ชัดขึ้นในอีกกิจกรรมหนึ่งก็คือ การให้ความดูแลและ

ช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนกรณีของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสส.) ซึ่งโดยส่วนมากก็จะเป็นบุคคลที่เป็นกรรมการชุมชนอยู่แล้ว เพียงแต่ละชุมชนจะมีแค่ ๓ - ๔ คน โดยกิจกรรมที่จะต้องมีการรายงานภาวะสาธารณสุขในชุมชน การจ่ายยาสามัญประจำบ้าน การทำเรื่องส่งตัวชาวชุมชนไปรักษา (ผ่านศูนย์สาธารณสุขแต่ละเขตฯ) จากการที่ชาวชุมชนในนางเลิ้งเป็นบุคคลที่รู้จักกันมาก่อน ฉะนั้นหากสนิทกับผู้นำหรืออาสาสมัครฯ (อสส.) คนไหน เขาก็จะเข้าไปขอความช่วยเหลือคนนั้น โดยที่เขาไม่ได้คำนึง (หรือไม่รู้) ว่าเขาอยู่ชุมชนไหน แต่เมื่อมีการส่งรายงานต่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขโดยผู้นำอีกชุมชนหนึ่งทำให้สมาชิกอีกชุมชนหนึ่ง ก็จะมีการพูดต่อกันหาว่าทำอะไรข้ามหน้าข้ามตากัน ทำให้บุคคลที่โดนต่อก็ไม่อยากช่วยเหลือสมาชิกของอีกชุมชน เพราะถือว่าทำแล้วก็มีปัญหาต่อกันอีก แต่เมื่อเรื่องรับรู้ถึงเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ดูแลชุมชนในนางเลิ้ง ก็ได้มีการชี้แจงว่า อาสาสมัครฯ (อสส.) สามารถช่วยเหลือคนได้ทั่วไปไม่ได้จำกัดว่าอยู่ในชุมชนหรือไม่ คนเดินถนนผ่านไปมาก็สามารถที่จะมาขอรับยาเพื่อแก้ไขเล็กๆ น้อยๆ ได้ ดูเหมือนว่าปัญหาจะได้รับการแก้ไข แต่อาสาสมัครฯ (อสส.) ที่โดนต่อว่านี้ ก็ยังมีความรู้สึกว่าจะต่อไปหากจะช่วยเหลือใครที่อยู่ต่างชุมชนก็ต้องขอคิดดูก่อน ไม่อยากมีปัญหาเพราะเป็นคนรู้จักกันอยู่ทั้งนั้น (จากการแลกเปลี่ยนเรื่องการทำกิจกรรมกับประธานชุมชนศุภมิตร ๒)

จากตัวอย่างที่ยกมากล่าวถึงในที่นี้ จะเห็นได้ว่าค่อนข้างที่จะเป็นปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ

๑. ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชนเลือกที่จะช่วยเหลือเฉพาะสมาชิกในขอบเขตชุมชนย่อยของตนเอง ทำให้สมาชิกของชุมชนขาดโอกาสในการได้รับบริการหรือความช่วยเหลือจากองค์กร หรือหน่วยงานต่างๆ หากไม่รู้จักหรือได้รับข่าวสารจากกรรมการในชุมชนของตนเอง

๒. ความขัดแย้งที่ลุกลาม เหตุการณ์ลักษณะดังกล่าวที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนั้น ทีมวิจัยสังเกตได้ตั้งแต่ช่วงของการศึกษาในระยะที่ ๒ เมื่อมีการสัมภาษณ์พูดคุยกับสมาชิกของชุมชนที่มักจะแสดงความเห็นในลักษณะว่า ชุมชนตนเองนั้นผู้นำหรือกรรมการชุมชนไม่ได้มาดูแลใส่ใจเลย ต่างกับชุมชนใกล้เคียงกัน (สมาชิกชุมชนวัดสุนทรธรรมทานพูดถึงชุมชนศุภมิตร ๒) ที่มีกิจกรรมต่างๆ มีการเดินบอกข่าวต่างๆ ให้กับลูกบ้าน ลักษณะดังกล่าวนี้เมื่อมีการพูดคุยกันมากขึ้นขยายวงกว้างออกไป ผู้นำชุมชนที่โดนกล่าวถึงก็จะรู้สึกไม่ดีต่อผู้นำหรือกรรมการอีกชุมชนหนึ่งและคิดว่าเป็นผู้ที่ไปยุยงให้สมาชิกในชุมชนของเขามีความคิดเช่นนั้น ทำให้การรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนเป็นไปได้ยากขึ้น เป็นต้น

โครงสร้างและลักษณะการทำงานของคณะกรรมการชุมชน ในระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. ๒๕๓๔ กำหนดไว้ใน หมวด ๒ กรรมการชุมชน ข้อ ๙ คณะกรรมการชุมชนประกอบด้วยตำแหน่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

- (๑) ประธานกรรมการ
- (๒) รองประธานกรรมการ
- (๓) เลขานุการ
- (๔) เภรัณญิก
- (๕) นายทะเบียน
- (๖) ประชาสัมพันธ์
- (๗) ตำแหน่งอื่นใด ตามที่คณะกรรมการชุมชนเห็นสมควรแต่งตั้ง

ชุมชนในนางเลิ้งนั้น ชุมชนศุภมิตร ๑ จะมีคณะกรรมการชุมชนจำนวน ๗ คน ตามข้อกำหนดของทางกรุงเทพมหานคร คือมีจำนวนราษฎรไม่เกิน ๑๔๐ ครอบครัว สำหรับชุมชนศุภมิตร ๒ นั้น ก่อนหน้าวาระของคณะกรรมการชุมชนชุดนี้ (พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๔๔) มีคณะกรรมการชุมชนจำนวน ๗ คน แต่ในระหว่างของการเตรียมดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการชุมชนชุดนี้ ทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ ได้ขยายพื้นที่รับผิดชอบของคณะกรรมการชุมชนให้ครอบคลุมถึงชาวชุมชนที่อยู่อาศัยในตึกแถวริมถนนด้วย จำนวนครอบครัวในชุมชนจึงเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ชุมชนศุภมิตร ๒ มีกรรมการชุมชนได้ทั้งหมด ๑๓ คน แต่อย่างไรก็ตามในวาระของคณะกรรมการชุดดังกล่าวนี้ ก็มีคณะกรรมการชุมชนเพียงแค่ ๑๑ คน ทั้งนี้ได้มีการค้นหาคำตอบว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ทราบว่า “ไม่มีใครเขาอยากมาเป็นกรรมการกันหรอก เขาบอกว่าไม่อยากจะยุ่ง เห็นอยู่ที่ผ่านมาก็มีแต่คนเดิมๆ” ประธานชุมชนชุดก่อนหน้านี้อีกกล่าว และ “ก็ไม่ว่าจะชวนใครมาเป็น ชวนเขาแล้วเขาก็บอกว่าจะช่วย แต่ไม่ต้องใช้ชื่อใส่ไปหรอก มีอะไรให้ช่วยบอกได้เลย...ที่ผ่านมามาอาจจะไม่มีกิจกรรมอะไรด้วย เขาก็ไม่รู้ว่าจะเป็นไปทำไม หรือว่าเป็นแล้วทำอะไรได้บ้าง...ปีนี้ก็พูดชวนไว้หลายๆ คนแล้ว เขาก็สนใจ” ประธานคนปัจจุบันกล่าว ในส่วนของชุมชนวัดสุนทรธรรมทานนั้นมีคณะกรรมการชุมชนจำนวน ๑๐ คน ตามจำนวนหลังคาเรือนที่มากกว่า ๑๔๐ ครอบครัว จะเห็นได้ว่าในเบื้องต้นที่ไม่มีใครต้องการที่จะเข้ามาเป็นกรรมการชุมชนนั้น (เป็นข้อสังเกตที่ใช้ได้ทั้ง ๓ ชุมชน) ก็เพราะไม่ต้องการรับภาระเพิ่มในส่วนนี้ ทั้งที่ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่า จะต้องทำอะไรบ้าง และที่สำคัญที่ผ่านมานั้นคนในพื้นที่ก็ไม่เห็นว่าคณะกรรมการชุมชนจะมีบทบาทหรือทำกิจกรรมอะไรในชุมชนเลย จะมีแต่หน่วยงานต่างๆ เข้ามาทำ เช่น ชุดลอกท่อ ทำความสะอาดชุมชน ช่อมที่ทิ้งขยะ เป็นต้น โดยที่ไม่รู้เช่นกันว่าผ่านการประสานหรือการนำเสนอโดยกรรมการชุมชน แต่จากการสังเกตเห็นได้ว่าเมื่อชุมชนมีกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น ความสนใจจากสมาชิกของชุมชนก็เพิ่มมากขึ้น เห็นได้ชัดขึ้นด้วยมีการสอบถาม และการติดต่อคณะกรรมการชุมชน ที่เพิ่มมากขึ้นจากสมาชิกของชุมชน ซึ่งจะได้กล่าวถึงในขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

๒. กิจกรรมชุมชนที่คณะกรรมการชุมชนได้ดำเนินการก่อนโครงการวิจัย

กิจกรรมในพื้นที่ของย่านนางเลิ้งที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นก่อนที่ทีมวิจัยได้ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะที่ ๓ รวมถึงบางกิจกรรมที่ได้กล่าวถึงบ้างแล้วในการศึกษาในระยะที่ ๒ ซึ่งส่วนมากจะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนของสำนักงานเขตป้อมปราบฯ และประสานหน่วยงานราชการต่างๆ บ้าง เช่น สน.นางเลิ้ง ศูนย์สาธารณสุข เป็นต้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นและกรรมการชุมชนเป็นผู้ประสานงาน และคอยเป็นผู้สื่อข่าวถึงสมาชิกของชุมชน ได้แก่ กิจกรรมรณรงค์การคัดแยกขยะของทางกรุงเทพมหานคร การปรับปรุงที่ทิ้งขยะหลังตลาดนางเลิ้งของเขตป้อมปราบฯ การรณรงค์การต่อต้านยาเสพติดของตำรวจ การปรับปรุงตรอก ซอก ซอย และการมาให้บริการตรวจรักษาโรคฟรีจากทางศูนย์สาธารณสุข เป็นต้น สำหรับกิจกรรมที่ทางคณะกรรมการชุมชนดูจะมีบทบาทมากกว่า จะเป็นกิจกรรมในส่วนของการประเพณี และวันสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นงานวันเด็ก งานสงกรานต์ของชุมชนศุภมิตร ๑ นอกจากนั้นก็เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในลักษณะของกลุ่มกรรมการชุมชนอาจจะมีส่วนร่วมกิจกรรม แต่ก็เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ส่วนตัวกับกลุ่มนั้นๆ เช่น งานประจำปีของศาลเจ้า งานวันพระและวันสำคัญทางศาสนาของวัดแค เป็นต้น

ความสำคัญอีกส่วนหนึ่งของคณะกรรมการชุมชนในนางเลิ้งนี้ คือการต้อนรับและการให้สัมภาษณ์กับผู้เข้าไปศึกษา หรือพาและแนะนำผู้ที่สนใจหรือองค์กรที่สนใจความเป็นนางเลิ้งให้ไปสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่รู้ประวัติความเป็นมาของนางเลิ้งเป็นอย่างดี ซึ่งในช่วงที่กำลังศึกษาอยู่ในระยะที่ ๒ นั้นได้มีบุคคลและกลุ่มที่ให้ความสนใจพื้นที่นางเลิ้งเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักศึกษาที่เข้ามาหาข้อมูลทำรายงานและวิทยานิพนธ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์บ้าง จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยบ้าง และนักศึกษามาฝึกงานกับทางสถาบันวิจัยฯ (ร่วมกับทีมวิจัย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่สนใจในการเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ด้วย อาทิ บางกอกฟอรั่ม ธกส. และมูลนิธิคุ้มครองผู้บริโภค เป็นต้น จากการที่พื้นที่นางเลิ้งเป็นที่สนใจจากบุคคลและกลุ่มต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้บทบาทของคณะกรรมการชุมชนดูจะมีมากขึ้น และกลายเป็นผู้ที่ค่อนข้างจะมีความสำคัญในชุมชน (รายงานระยะที่ ๒ ใช้คำว่า “ถูกทำให้เป็น”) จนถึงในช่วงปลายของการศึกษาในระยะที่ ๒ ที่มีการสรรหาคณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ อันเนื่องจากการกรรมการชุมชนชุดเก่าหมดวาระลง ทีมศึกษาวิจัยเริ่มมองเห็นการแข่งขันในการเป็นผู้นำในชุมชนศุภมิตร ๒ และมีเค้การแข่งขันในชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน แต่สุดท้ายกลุ่มที่ต้องการแข่งขันก็สลายตัวไปก่อน เนื่องจากยังรวมตัวกันไม่ติด แต่ก็มีกรรมการรุ่นใหม่เข้ามาอีกคนในตำแหน่งรองประธานชุมชน และแม้แต่ในชุมชนศุภมิตร ๑ ที่ดูเหมือนจะเงียบและไร้การแข่งขัน แต่ในที่สุดแล้วก็มีกรรมการชุมชนจากคนเก่าที่เป็นมาหลายสมัย มาเป็นคนหนุ่ม (อายุช่วง ๓๐ - ๔๐ ปี) เพียง ๒ คน

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่ากิจกรรมชุมชนในนางเลิ้ง เดิมทีเดียวจะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการโดยหน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาต่างๆ เป็นหลัก แต่เมื่อชุมชนในที่นี่คือคณะกรรมการชุมชน ได้เข้าร่วมในเวทีกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น และมีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูลกับบุคคลหรือกลุ่มที่เข้าไปศึกษาชุมชน คณะกรรมการก็เริ่มที่จะจับกิจกรรมในชุมชนที่สามารถแสดงบทบาทของการเป็นคณะกรรมการชุมชนมากขึ้น และอีกเหตุผลหนึ่งน่าจะมาจากการที่เห็นว่าในชุมชนเริ่มมีการแข่งขันกันเป็นผู้นำหรือเป็นคณะกรรมการชุมชนบ้างแล้ว ฉะนั้นหากว่าในระหว่างที่เป็นกรรมการชุมชนแต่ไม่มีผลงานอะไรเลย บุคคลที่เป็นกรรมการอยู่อาจจะถูกตรวจสอบจากผู้นำด้วยกันหรือจากสมาชิกในชุมชน และในท้ายที่สุดอาจจะไม่ได้เป็นกรรมการชุมชนอีก ด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อช่วงของการคัดเลือกคณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ เป็นผลให้เมื่อกรรมการชุมชนชุดใหม่เข้ามารับตำแหน่งแล้วนั้น ทีมวิจัยได้เห็นถึงความสนใจต่อกิจกรรมต่างๆ ที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นได้ในชุมชน

๓. ที่มาของการดำเนินกิจกรรมระยะที่ ๓ กับคณะกรรมการชุมชน

เมื่อทางทีมวิจัยได้ดำเนินการวิจัยในระยะที่ ๒ เสร็จสิ้น มีการจัดทำรายงานผลการศึกษาและในท้ายที่สุดได้เปิดเวทีนำเสนอผลการวิจัยต่อชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เวทีนำเสนอผลการวิจัยดังกล่าวนี้ได้จัดขึ้นในพื้นที่นางเลิ้ง คือที่วัดสุนทรธรรมทาน (วัดแคนางเลิ้ง) ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การจัดเวทีนี้เกิดขึ้นได้เนื่องจาก ตัวแทนชุมชนซึ่งก็คือคณะกรรมการชุมชนได้มีการเรียกร้องให้จัดขึ้น ด้วยเหตุผลที่ว่าที่ผ่านมาได้มีการเข้ามาศึกษาวิจัยชุมชนในนางเลิ้งก็มาก แต่ชุมชนเองไม่เคยรู้เลยว่างานวิจัยที่ออกมาได้ผลอย่างไรบ้าง ดังนั้นหากมีการวิจัยเสร็จแล้วก็น่าจะคืนกลับให้ชุมชนบ้าง จากเหตุผลดังกล่าวก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทีมวิจัยมีโอกาสดำเนินกิจกรรมร่วมกับคณะกรรมการชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การที่ทีมวิจัยจะจัดเสนอผลการวิจัย และได้เปิดเวทีพูดคุยกลุ่มย่อยขึ้นกับคณะกรรมการชุมชน ร่วมกันกำหนดตั้งแต่วัน เวลา สถานที่ กำหนดการในวันจัดเวที ประเด็นที่ชุมชนต้องการนำเสนอแลกเปลี่ยนต่องานวิจัยที่ได้ และการแลกเปลี่ยนถึงอนาคตของย่านนางเลิ้ง การเสนอว่าบุคคลหรือหน่วยงานใดที่ควรจะเชิญเข้าร่วมในเวทีดังกล่าว รวมทั้งการกำหนดตัวแทนของชุมชนในการนำเสนอความคิดในเวที เป็นต้น

นอกจากนี้จากผลการศึกษาพื้นที่ในระยะที่ ๒ คณะกรรมการชุมชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่ทีมวิจัยเห็นร่วมกันในการที่สนับสนุนให้เกิดกิจกรรม ในเบื้องต้นนั้นจะเน้นการก่อให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายในกลุ่มกรรมการชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมทั้ง ๓ ชุมชนในย่านนี้ร่วมกัน ดังที่กล่าวมาแล้วถึงสถานการณ์ของกลุ่มคณะกรรมการชุมชนในข้อที่ ๒ ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในทางที่ดีขึ้น คือให้ความสนใจต่อกิจกรรมชุมชนมากขึ้น และที่สำคัญคณะกรรมการชุมชนเป็นองค์กรหลักที่เป็นทางการ และถือเป็นองค์กรเดียวที่แสดงถึงความเป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชนทั้งหมดได้ ฉะนั้นคณะกรรมการชุมชนจะเป็นเป้าหมายหนึ่งที่งานวิจัย

ในระยะที่ ๓ ให้ความสำคัญ และวางแผนในการดำเนินกิจกรรมด้วย เพื่อเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต

ทั้งนี้เมื่อได้สนับสนุนให้เกิดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในลักษณะของการประชุม แลกเปลี่ยนด้วยตนเอง การชักชวนเข้าร่วมกิจกรรมอบรมสัมมนาของกลุ่มและเครือข่ายต่างๆ ทั้งในส่วนของชุมชนอื่น และที่องค์กรต่างๆจัด รวมไปถึงการสนับสนุนให้มีการไปศึกษาดูงานในที่ต่างๆ ด้วย และในกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ก็มีกิจกรรมเกิดขึ้นอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นกิจกรรมปกติของชุมชนที่เคยเกิดขึ้น อาทิ การทำความสะอาดชุมชนโดยสำนักงานเขตฯ การบริการตัดผม และเสริมสวยฟรี จากศูนย์ฝึกอาชีพของกรุงเทพมหานคร เป็นต้น ในกิจกรรมเหล่านี้ทางทีมวิจัยได้ช่วยในการกระตุ้นให้เกิดความเข้มข้นขึ้นด้วยการให้ทางคณะกรรมการชุมชนทำประชาสัมพันธ์ให้กับชาวชุมชนได้รับรู้ในวงกว้างมากขึ้น โดยสนับสนุนการจัดพิมพ์แผ่นประกาศบ้าง จัดทำเอกสารต้นฉบับบ้าง ซึ่งในระยะหลังมานี้ทางคณะกรรมการชุมชนก็ได้ดำเนินการเอง และเป็นที่รับรู้ของสมาชิกในชุมชน และเป็นที่พอใจของสมาชิกเมื่อสามารถรับรู้ถึงกิจกรรม และได้รับบริการอย่างทั่วถึงกัน ซึ่งเป็นพัฒนาการในชุมชนศุมมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทานที่เริ่มกระตือรือร้นมา แต่ในส่วนของชุมชนศุมมิตร ๑ ยังไม่เห็นพัฒนาการดังกล่าว แต่ในกลุ่มคณะกรรมการชุมชนด้วยกันที่ดำเนินการอยู่ก็ยังพยายามที่จะชักชวนให้เข้าร่วมในกระบวนการดังกล่าวอยู่ นอกจากกิจกรรมปกติของทางชุมชนแล้ว คณะกรรมการชุมชนก็ได้ทดลองดำเนินกิจกรรมในชุมชนโดยกลุ่มเอง มีการแลกเปลี่ยนกันเป็นระยะ เป็นช่วงของการลองผิดลองถูก แต่ที่เห็นได้ชัดขึ้นก็คือ ความมั่นใจของคณะกรรมการที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ในกลุ่มกันเอง และเริ่มที่จะแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนชุมชน และกลุ่มองค์กรต่างๆ เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ด้วยเหตุผลของการที่เกิดกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง กลุ่ม / บุคคลที่เข้าไปมีความหลากหลาย และพื้นที่เป็นที่สนใจในวงกว้าง เมื่อกรรมการชุมชนเริ่มเกิดความมั่นใจ โอกาสในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนก็มีมากขึ้น ดังจะเห็นได้ในรายละเอียดของการดำเนินกิจกรรมโดยคณะกรรมการชุมชน

๔. กระบวนการดำเนินกิจกรรมโดยคณะกรรมการชุมชน : “กิจกรรมในโครงการวิจัยและปฏิบัติการ” ความต่อเนื่องและการขยายผล

๔.๑ กระบวนการทำกิจกรรมของคณะกรรมการชุมชน

หลังจากการที่คณะกรรมการชุมชนมีโอกาสดำเนินการพูดคุยแลกเปลี่ยนและปรึกษาหารือกันหลายรอบ โดยเฉพาะหลังจากการมีเวทีเสนอผลวิจัยแล้วนั้น ทีมวิจัยได้นำพูดคุยแลกเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งเพื่อสรุปผลที่ได้จากเวทีดังกล่าว โดยใช้เหตุผลของการยกให้เวทีเสนอผลวิจัยดังกล่าวเป็นเวทีของชุมชน รวมทั้งการที่ทีมวิจัยมีโอกาสดำเนินการเข้าร่วมเวทีประชุมย่อยของชุมชนศุมมิตร ๒ เป็นระยะเกือบทุกเดือน ทั้งนี้เพราะการที่ชุมชนทุกชุมชน (คณะกรรมการชุมชน) ต้องมีการประชุม

คณะกรรมการชุมชนร่วมกับทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ เป็นประจำทุกเดือน โดยก่อนหน้าที่จะเข้าร่วมประชุมนั้น ในส่วนของคณะกรรมการชุมชนศุภมิตร ๒ จะมีการนัดปรึกษาหารือเตรียมการกันก่อนเป็นการภายในของชุมชน ว่าในเดือนนั้นๆ จะเสนออะไรกับทางสำนักงานเขตบ้าง (ส่วนมากจะเป็นการปรับปรุงสาธารณูปโภคในพื้นที่) สำหรับเวทีประชุมดังกล่าวนี้ก็เป็นเวทีที่เพิ่งจะเกิดขึ้นในวาระของคณะกรรมการชุดนี้ (ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๔) ในการเข้าร่วมกับเวทีของชุมชนนี้ส่วนมากทางชุมชนโดยประธานชุมชน จะบอกกับทางทีมวิจัยก่อนว่าจะมีประชุมในวันไหน ทางทีมวิจัยมีอะไรจะแจ้งกับทางคณะกรรมการชุมชนบ้าง แต่ในการประชุมดังกล่าวนี้ทางคณะกรรมการชุมชนก็จะแบ่งเวลาให้กับทีมวิจัย โดยการนัดพูดคุยกันก่อนเฉพาะในส่วนของคณะกรรมการชุมชน แล้วแจ้งเวลากับทางทีมวิจัยให้เข้าร่วมเวทีได้หลังจากการประชุมภายในของชุมชนเสร็จเรียบร้อยแล้ว (ข้อสังเกตของทีมวิจัยจากการเข้าร่วมในเวที) ซึ่งถือว่าเป็นการตั้งรับของชุมชนวิธีหนึ่ง

ในช่วงเริ่มต้น ทีมวิจัยได้ยกประเด็นจากการประชุมสรุปเวทีเสนอผลวิจัย มาแลกเปลี่ยนต่อในที่ประชุม และปรึกษากับทางคณะกรรมการชุมชนว่ามีความเป็นไปได้แค่ไหนในการดำเนินกิจกรรมชุมชนเรื่องต่างๆ ในประเด็นแรกๆ ที่ทีมวิจัยได้ตั้งคำถามต่อที่ประชุมถึงความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน ทั้งนี้เพราะการที่ทีมวิจัยได้ติดตามกลุ่มชาวชุมชนกลุ่มต่างๆ และมีกลุ่มที่สนใจในกิจกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะกลุ่มแม่ค้าที่ขายของรถเข็น หรือหารแรงแผ่ลอย แต่ในท้ายที่สุดกิจกรรมดังกล่าวไม่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ได้มีการแลกเปลี่ยนอีกหลายเวที (ดูรายละเอียดในกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์) ในขณะเดียวกันก็ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่ได้เกิดเป็นคำถามในกลุ่มของคณะกรรมการชุมชนเองอยู่เสมอ อาทิ ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนยังขาดความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาชุมชน หากจะสร้างความร่วมมือหรือให้สมาชิกในชุมชนหันมาสนใจในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนก่อน จะทำกิจกรรมอะไรได้บ้าง? และทำอย่างไร? ในที่ประชุมก็ได้แลกเปลี่ยนกันตั้งแต่ประเด็นที่ว่าทำไมสมาชิกในชุมชนไม่ให้ความสนใจหรือเข้าร่วมกิจกรรม ก็ได้ข้อสรุปว่า ในการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาการบอกกระจายข่าว หรือการบอกกล่าวสมาชิกในชุมชนยังไม่ทั่วถึงก็เป็นได้ หรือหากสมาชิกในชุมชนสงสัยหรือไม่รู้ข่าวชัดเจนในกิจกรรมที่เกิดขึ้นก็ไม่รู้จะถามใคร เพราะไม่รู้จักคณะกรรมการชุมชนเลย หรือไม่รู้ว่าด้วยซ้ำว่ามีคณะกรรมการชุมชน และที่สำคัญที่ผ่านมาก็กิจกรรมต่างๆ คณะกรรมการชุมชนไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการเองเลย ส่วนมากจะทำหน้าที่ประสานงานกับทางสำนักงานเขตฯ มากกว่า การได้รับความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนหรือไม่ในส่วนของคณะกรรมการเองก็ไม่แน่ใจ เพราะที่ผ่านมากิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนมากเป็นการนำเข้ามาของทางราชการหรือของสำนักงานเขตฯ ที่เข้ามาให้บริการในชุมชน เช่น การปรับปรุงตรอก ซอย การมาบริการตัดผมฟรี การมาตรวจรักษาโรคฟรีของศูนย์บริการสาธารณสุข (ศูนย์ฯ ๒๐) เป็นต้น ซึ่งทางกรรมการชุมชนเองมักจะได้นิยสมาชิก

ในชุมชนพูดว่าไม่ทราบข้างดั่งกล่าวเลย ในส่วนของกิจกรรมประเพณีก็จะเป็นการจัดของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในชุมชน อาทิ งานประจำปีของศาลเจ้า งานสงกรานต์ เป็นต้น

จากการประเมินในประเด็นตามข้างต้นนั้น คณะกรรมการชุมชนได้สรุปร่วมกันว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากสมาชิกของชุมชนไม่ทราบว่าใครเป็นตัวแทน (กรรมการชุมชน) ของเขาบ้าง หรือไม่รู้ว่ามีกรรมการชุมชน หรือว่าไม่รู้ว่าจะตนเองอยู่ในชุมชนไหน ต้องติดต่อกับใคร ดังนั้น ปัญหาสำคัญก็คือการประชาสัมพันธ์ หรือการแจ้งข้อมูลข่าวสารให้แก่สมาชิกของชุมชน ในที่ประชุมจึงได้มีการเสนอแนวทางในการแจ้งข่าวสารให้สมาชิกของชุมชน บางท่านก็เสนอถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการขยายเสียงในชุมชน เมื่อแลกเปลี่ยนกันแล้วก็คิดว่าจำเป็นต้องมี แต่กว่าจะได้มาคณานมาก เพราะต้องนำเสนอต่อสำนักงานเขตฯ หรือนักการเมือง และที่สำคัญ คือ ชุมชนศุภมิตร ๒ ทางสำนักงานเขตฯ เคยให้มาก่อนแล้ว แต่ไม่มีการติดตั้งด้วยเงื่อนไขบางประการ และปัจจุบันอุปกรณ์บางอย่างก็ชำรุดจนใช้การไม่ได้แล้ว แต่อย่างไรก็ตามคณะกรรมการชุมชนได้เสนอต่อประธานชุมชนให้ประสานกับทางสำนักงานเขตฯ ในเรื่องของเครื่องขยายเสียงของชุมชน จะซ่อมแซมให้ใช้การได้หรือจะเรียกเก็บเครื่องเก่าแล้วให้เครื่องใหม่มา ก็จะมีการติดตามต่อไป เมื่อการหาเครื่องขยายเสียงยังต้องใช้เวลา ก็มีการเสนอให้มีการทำข่าวสารชุมชนก่อน โดยจะจัดทำเป็นเอกสารหรือแผ่นพับ ขนาด ๒ - ๓ หน้ากระดาษ ในรายละเอียดก็ให้กรรมการชุมชนแต่ละท่านเสนอว่าจะใส่อะไรลงไปบ้าง ในที่ประชุมก็เห็นด้วยเพราะเป็นวิธีการที่ไม่ยากนัก สำหรับในการจัดทำฉบับแรกนั้น มีการกำหนดกันว่าจะใส่ข้อมูลประกอบด้วย การแนะนำตัวคณะกรรมการชุมชนว่าเป็นใครบ้าง และมีหมายเลขโทรศัพท์ติดต่อ อยู่บ้านเลขที่อะไร (ทางกรรมการชุมชนขอแผนที่ทางที่มวิชัยฯ ประกอบการชี้จุดบ้านกรรมการชุมชน) รวมทั้งตัวแทนชุมชนที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (ออส.) ด้วย (เป็นกรรมการชุมชนนั่นเองแต่ผ่านการอบรมสาธารณสุขมา) เพราะเป็นผู้ที่คอยประสานงาน ดูแล และให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกของชุมชนที่เจ็บป่วย และต้องได้รับการรักษาพยาบาล รวมทั้งมีจุดที่ให้บริการยาสามัญประจำบ้านที่ไว้บริการสมาชิกที่เจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ด้วย นอกจากนี้ก็จะมีการแจ้งให้ทราบถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนที่ผ่านมา และกิจกรรมที่จะมีในชุมชนในระยะใกล้ๆ ด้วย เช่น เรื่องการมาบริการตัดผมฟรีจากทางศูนย์ฝึกอาชีพกรุงเทพมหานคร เป็นต้น และได้ตกลงร่วมกันว่าจะมีการจัดทำทั้ง ๓ ชุมชน ในฐานะที่เป็นชุมชนในพื้นที่นางเลิ้งและจะทำกิจกรรมร่วมกันต่อไป โดยทางประธานชุมชนศุภมิตร ๒ รับที่จะเป็นผู้ประสานกับทางชุมชนศุภมิตร ๑ ถึงข้อตกลงที่จะทำกิจกรรมดังกล่าว ส่วนชุมชนวัดสุนทรธรรมทานมีตัวแทนอยู่ในที่ประชุมก็รับในข้อตกลงดังกล่าวไป ในเรื่องดังกล่าวนี้ตัวแทนที่มวิชัยได้เสนอถึงความเป็นไปได้ในการที่จะจัดทำเป็นเอกสารรวมของพื้นที่นางเลิ้งว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน จึงได้รับคำตอบและวิธีการที่น่าสนใจคือ “หากจะมีการรวมเป็นเอกสารฉบับเดียวกันนั้นก็น่าจะเป็นในคราวต่อไป ต้องดูก่อนด้วยว่าแต่ละชุมชนทำหรือไม่ หากไม่ทำต่อไปภาระจะตกอยู่ที่ชุมชนเดียว” และ “ในฉบับแรกเป็นเอกสารแนะนำตัวกรรมการชุมชนของแต่ละชุมชนเป็น

สำคัญ” สำหรับการออกเอกสารข่าวสารชุมชนนี้จะจัดทำขึ้นตามความสะดวกของชุมชนเอง (ชุมชนใช้คำว่า “รายสะดวก”) นั่นคือหลังจากที่ออกเอกสารฉบับแรกแล้ว โอกาสต่อไปที่จะออกเอกสารข่าวสารชุมชนอีก ก็อาจจะเป็นช่วงที่มีกิจกรรมสำคัญๆ ที่ทางชุมชนต้องการแจ้งให้สมาชิกภายในชุมชนได้รับทราบ ชุมชนก็จะได้จัดทำฉบับต่อไป

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่มีการตกลงกันแล้วว่าจะมีการดำเนินการในกิจกรรมดังกล่าวเหมือนกันทั้ง ๓ ชุมชน ในที่สุดแล้วมีชุมชนที่ได้จัดทำข่าวสารชุมชนก็มีเพียงชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทานเท่านั้น ชุมชนศุภมิตร ๑ ไม่ได้มีการจัดทำข่าวสารชุมชนเลย โดยที่ในระยะแรกๆ ที่ทางชุมชนศุภมิตร ๒ ได้จัดทำเรียบร้อยแล้วนั้น ทางคณะกรรมการชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน นำโดยประธานชุมชนศุภมิตร ๒ (รวม ๓ - ๔ ท่าน) ได้ชวนทีมวิจัยเข้าไปหาประธานชุมชนศุภมิตร ๑ และได้เอาข่าวสารของชุมชนศุภมิตร ๒ ไปให้ดูด้วย ทางประธานชุมชนศุภมิตร ๑ ก็บอกกับเพื่อนชุมชนที่ไปคุยด้วยว่า “ก็บอกกับทางเด็กๆ ไปแล้ว เห็นเขาจะทำอยู่ อย่างไรเดี๋ยวว่าจะถามดู” ซึ่งเด็กๆ ที่ประธานกล่าวถึงก็คือกรรมการชุมชนที่เพิ่งจะเข้ามาเป็นกรรมการในวาระแรก (๒๕๔๓ - ๒๕๔๔) และยังเป็นคนหนุ่มๆ อยู่ ๒ คน แต่ในที่สุดแล้วชุมชนศุภมิตร ๑ ก็ไม่ได้จัดทำเอกสารข่าวสารชุมชนดังกล่าว ในขณะที่ชุมชนศุภมิตร ๒ ได้ออกข่าวสารชุมชนมา ๒ ฉบับ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทานได้จัดทำออกมา ๑ ฉบับ

๔.๒ กระบวนการจัดทำกิจกรรมข่าวสารชุมชน

จากการปรึกษาหารือในเวทีของคณะกรรมการชุมชน และได้ข้อตกลงร่วมกันว่าจะจัดทำข่าวสารชุมชนแล้วนั้น ในส่วนคณะกรรมการชุมชนก็คิดในส่วนของการแบ่งกันรับผิดชอบทางชุมชนศุภมิตร ๒ นั้น ได้ให้คุณฉนวนพร (ประธานชุมชน) และคุณปรีชา (กรรมการชุมชน) เป็นผู้เขียนร่างรายละเอียดของข้อมูลที่จะลงในข่าวสารชุมชน ในส่วนของชุมชนวัดสุนทรธรรมทานนั้นก็ ได้ คุณศรีนภา..(กรรมการชุมชน) ที่เข้าร่วมประชุมท่านเดียว ก็รับไปดำเนินการ เมื่อทางชุมชนได้ร่างข่าวสารเสร็จนั้น ก็ได้ขอให้ทางทีมวิจัยช่วยในการจัดทำต้นฉบับให้ และทางชุมชนจะนำไปถ่ายเป็นสำเนาเอกสารแจกจ่ายให้สมาชิกของชุมชนต่อไป โดยการแจกจ่ายนั้นกรรมการชุมชนท่านใดมีบ้านอยู่ในบริเวณไหน ก็รับผิดชอบสมาชิกชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน

จากการดำเนินการในกิจกรรมดังกล่าวของชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทานนั้น ได้เห็นวิธีการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน ที่น่าสนใจ กล่าวคือ จากการที่ชุมชนศุภมิตร ๒ ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันบ่อยๆ และเรื่องราวของชุมชนที่ต้องการความคิดเห็นหรือแก้ปัญหาานั้น ก็ได้ผ่านการคิดร่วมกัน แม้ว่าในที่สุดแล้วงานหรือกิจกรรมจะไปตกอยู่ที่ใครคนใดคนหนึ่งก็ตาม (ส่วนมากเป็นประธานชุมชน) แต่การขอช่วยในรายละเอียดหรือการมอบหมายให้ใครช่วยทำต่อก็ค่อนข้างที่จะสะดวกราบรื่น และลดปัญหาการพูดใส่ร้าย (นินทา) กัน

ในภายหลัง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ การส่งข่าวสารในหมู่กรรมการอย่างทั่วถึง หรือการเลือกปฏิบัติในหมู่กรรมการ เพราะหากใครพูดจาในลักษณะดังกล่าว เมื่อถึงการประชุม ครั้งต่อไปก็จะโดนนำประเด็นดังกล่าวเข้ามาสู่เวทีที่พูดจาดังกล่าวซึ่งก็จะเสียหายไปเอง และการแบ่งงานกันก็ดูตามความเหมาะสมกันไป เช่น ใครเขียนหนังสือเป็นหรือพูดจามีหลักการก็จะเป็นหลักในการคิดหรือช่วยให้คำปรึกษากับประธานในเรื่องต่างๆ คนที่มีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของเขตฯ ที่ดีก็ไว้ประธานหรือติดต่อกับเขตฯ (นอกจากประธานชุมชนที่เป็นหลักอยู่แล้ว) กรรมการผู้ชายที่ยังหนุ่มและแข็งแรงก็ต้องช่วยในการยกโต๊ะ เก้าอี้ เวลาที่มีกิจกรรมในชุมชน เช่น หมอมา รักษาโรค ตัดผมฟรี เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นว่าการมีเวทีพูดคุยดังกล่าวในส่วนของคุณะกรรมการชุมชนก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้กิจกรรมต่างๆ ผ่านไปได้ด้วยดี และในช่วงหลังๆ (ที่กำลังวิจัยอยู่ ปี ๒๕๕๔) ในชุมชนก็มีกิจกรรมเข้ามาเพิ่มมากขึ้น สำหรับในส่วนของคุณะกรรมการชุมชนวัดสุนทรธรรมทานนั้น แม้ว่าจะได้เข้าร่วมกับเวทีพูดคุยของชุมชนเป็นระยะ แต่กรรมการที่เข้าร่วมมีเพียง ๑ - ๒ คน เท่านั้นที่ได้เข้าประจำ และไม่มีประธานชุมชนเข้าร่วมด้วย ทำให้เมื่อมีกิจกรรมผู้ที่รับรู้ต้องนำไปบอกกล่าวกับประธานชุมชนก่อน ว่าประชุมแล้วเขาดกลงกันอย่างไร ถ้าหากไม่ไปบอกแล้วผู้ที่เข้าประชุมดำเนินการเลยด้วยตนเอง ก็จะมีโดนว่าๆ ทำอะไรข้ามหน้าข้ามตา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ทีมวิจัยได้รับทราบมา ในชุมชนเองก็ไม่มีเวทีพูดคุยระหว่างคณะกรรมการด้วยกันเลย การประสานจะเป็นการบอกกล่าวกันปากต่อปากมากกว่าว่าจะมีกิจกรรมอะไร และจะจัดที่ไหน หากใครว่างก็จะเข้าร่วมเอง ทำให้ในระยะที่ผ่านมาปัญหาก็ค่อนข้างจะหนักขึ้น ยิ่งในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ซึ่งกรรมการชุดดังกล่าวจะหมดวาระ ทำให้มีการพูดจาวาไรกันมากขึ้น คาดว่าน่าจะมาจากการที่แต่ละคนยังมีความรู้สึกอยู่ว่าต้องการเป็นกรรมการชุมชนต่อ และต้องเป็นในที่ที่ตนเองต้องการด้วย จะได้มีการกล่าวถึงในการวิเคราะห์ต่อไป

๔.๓ กิจกรรมแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ : กิจกรรมที่เกิดในงานวิจัย

หลังจากการเข้าร่วมในเวทีประชุมย่อยของชุมชนหลายๆ ครั้ง รวมทั้งจากการสังเกตการณ์ การดำเนินกิจกรรมชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ทีมวิจัยได้ใส่คำถามเรื่องการหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่ได้จากการสรุปร่วมกันจากเวทีเสนอผลวิจัย ที่ได้มาว่า “นางเลิ้งซบเซาลง คนเข้าน้อย พ่อค้าแม่ค้าอาจจะอยู่ไม่ได้ ปัจจุบันเป็นแค่ตลาดอาหารกลางวัน หากหน่วยงานในพื้นที่มีการย้ายอีก นางเลิ้งก็แย่” และที่ได้คิดกันว่า “ทำอย่างไรให้คนเข้ามามากขึ้น กระตุ้นให้การค้าขายดีขึ้น นางเลิ้งก็สามารถอยู่ต่อไปได้ แต่ต้องด้วยวิธีการที่ชุมชนรับได้” (จากเวทีช่วงบ่าย การเสนอผลวิจัย ๒๐ ส.ค. ๒๕๕๓ ‘วิสัยทัศน์นางเลิ้ง’) จากการพูดคุยก่อให้เกิดกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ของดินนางเลิ้ง โดยคณะกรรมการชุมชนและทีมวิจัยได้เปิดเวทีประชุมย่อย ๓ ชุมชน ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง (๑๕ ม.ค. ๒๕๕๔) เพื่อหารือในการที่จะจัดทำโครงการประชาสัมพันธ์ของดินนางเลิ้ง

โดยในความเห็นของผู้ช่วยนักวิจัยประจำพื้นที่ (เตรียมก่อนเข้าเวที) ในตอนนั้นคิดว่าจะทำแผน
พับเหมือนกับแผ่นพับของการท่องเที่ยวทั่วๆ ไป นอกจากนี้ก็ได้หารือกับคณะกรรมการชุมชนไว้
บ้างเป็นบางท่าน

ในเวทีการประชุมวันดังกล่าว ได้มีการพูดคุยกันโดยเริ่มจากประเด็นที่ว่ารูปแบบการ
นำเสนอจะเป็นอย่างไรดี ตามวิธีหรือรูปแบบที่ทีมวิจัยเสนอไปนั้นก็ได้มีการแลกเปลี่ยนกัน ในที่
ประชุมเห็นว่าการทำแผ่นพับนั้นค่อนข้างเป็นการสิ้นเปลือง การที่แจกไปนั้นก็ไม่น่าจะดู
อะไร แค่นั้น และส่วนมากใช้ครั้งเดียวหรือดูครั้งเดียวแล้วก็ทิ้ง น่าจะไม่คุ้มค่ากับการทำ

นอกจากว่าจะมีบางส่วนที่เป็นแผ่นพับไว้ตามที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวหรือชาวต่างชาติต้องเข้าไป
ติดต่อ อันนั้นน่าจะได้ประโยชน์กว่ากับการจัดทำแล้วเป็นเอกสารหรือแผ่นพับที่แจกทั่วไป ในที่สุด
วิธีการดังกล่าวจึงตกไปก่อน และได้หารูปแบบที่เหมาะสมกว่านั้น ที่ประชุมมองถึงความคุ้มค่า
ความคงทน และเป็นสิ่งที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เองเป็นส่วนใหญ่ ในที่สุดก็ออกมาในรูปของ
แผ่นป้ายโฆษณา มีแผนที่ประกอบแล้วค่อยใส่รายละเอียดลงไปว่าน่าจะใส่อะไรบ้าง ชุมชนก็
ช่วยกันคิดได้ ในเบื้องต้นนั้นยังคิดไว้ในระดับของเหมือนแผ่นป้ายเส้นทางรถเมล์ตามป้ายรถเมล์
ก่อน ในส่วนของรายละเอียดของรูปแบบป้ายนั้นจะมอบให้มีการจัดทำโดยท่านหนึ่งรับผิดชอบ
ทำรายละเอียดตัวอย่างมาดูก่อน แต่ได้ข้อสรุปว่าจะจัดทำเป็นแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ที่จะติดตั้ง
ตามจุดผ่านทางต่างๆ จากนั้นก็ได้มีการพูดคุยกันในประเด็นต่อมาคือหากจะมีการนำเสนอ
ประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รับทราบนั้น นางเล็งมีของดีอะไรบางอย่างที่นำเสนอได้ ? ก่อนการ
นำเสนอจะต้องมีการสำรวจพูดคุยกับผู้ที่ครอบครองหรือเป็นเจ้าของก่อนหรือไม่ ? หรืออาจจะเริ่ม
จากของดีมีชื่อเสียงหรือสถานที่สำคัญที่เป็นของส่วนรวมก่อน เช่น วัดในพื้นที่ หมู่บ้านละคร
ตึกแถวเก่าแก่ หรือโรงหนังเฉลิมธานี เป็นต้น

ในการทำโครงการดังกล่าว (แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ฯ) จะทำอะไรให้พ่อค้า - แม่ค้า
เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด เพราะหากทำโครงการนี้แล้วเสร็จผู้ที่จะได้ประโยชน์โดยตรงและมาก
ที่สุดก็คือพ่อค้าขาย ฉะนั้นจะต้องมีการนัดประชุมชี้แจงเรื่องนี้ไปยังกลุ่มพ่อค้าขายดังกล่าว สำหรับ
การขอความร่วมมือนั้นในเบื้องต้นก็คือ การขอสนับสนุนงบประมาณการจัดทำ ในเรื่องดังกล่าวนี้
ได้มีการแลกเปลี่ยนกันมากเช่นกันว่าจะมีการกำหนดจำนวนเงินที่สนับสนุนหรือไม่หากว่าลงชื่อ
ร้านในแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ แต่ในที่สุดแล้วก็ได้ข้อตกลงว่าจะไม่กำหนด ให้ขึ้นอยู่กับเจ้าของ
ร้านต่างๆว่าจะสนับสนุนเท่าไร ด้วยเหตุผลที่ว่า หากคณะกรรมการชุมชนจะวัดการให้ความ
ร่วมมือและความสนใจต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นนี้จากสมาชิกในชุมชน ก็ต้องให้เกิดขึ้นโดยความสมัคร
ใจเป็นสำคัญ และสิ่งนี้เป็นโครงการแรกที่ชุมชนดำเนินการเอง หากประสบความสำเร็จด้วยดีต่อไป
สมาชิกของชุมชนก็จะให้ความร่วมมือเอง

สำหรับการติดตั้ง เนื่องจากกำหนดกันว่าจะมีการติดตั้งตามแยกต่างๆ ริมถนน (บริเวณทางเท้า) ที่มีผู้คนผ่านไปมาหลายๆ ฉะนั้นการติดตั้งก็จะต้องมีการขออนุญาตกับทางสำนักงานเขต ป้อมปราบฯ ก่อน ในที่ประชุมจึงได้นัดหมายกันในกลุ่มคณะกรรมการว่าจะมีการไปพูดคุยกับทางผู้อำนวยการเขตฯ เพื่อชี้แจงถึงที่มาและเป้าหมายของการทำโครงการดังกล่าวที่ชุมชนได้คิดและดำเนินการเอง และขออนุญาตติดตั้งแผ่นป้ายด้วย จึงได้มีการนัดหมายวันที่จะไปติดต่อดังกล่าว

นอกจากนี้ก็เป็น การช่วยกันคิดรายละเอียดเรื่องของรูปทรงของป้าย ขนาด ราคาวัสดุ จำนวนจุดที่จะติดตั้ง และบริเวณที่เหมาะสมที่จะติดตั้งได้ รวมไปถึงการมอบหมายและกำหนดว่าใครสามารถไปพูดคุยกับร้านค้าได้บ้าง มีเวลาว่างช่วงไหนจะได้ไปพูดคุยกับร้านค้าต่างๆ ในนางเลิ้ง ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนกันอย่างทั่วถึง ขึ้นอยู่กับว่าใครจะนัดด้านไหน เช่น การคำนวณเรื่องแผ่นป้ายฯ ก็จะมีคุณยรรยงค์และคุณปรีชาเป็นหลัก การไปพูดคุยกับเจ้าของร้านค้าก็จะเป็นคุณวนาพร คุณจุฬารัตน์ คุณศรีนภา เป็นตัวหลักไป

ในส่วนของที่มิวิจัยได้แจ้งในที่ประชุมว่า โครงการวิจัยจะสนับสนุนงบประมาณในการทำโครงการกับทางชุมชนจำนวน ๕,๐๐๐ บาท และจะช่วยในการประสานกับผู้เขียนร่างแผนที่ให้ ทั้งนี้ได้มีนายเทียมสุรีย์ สิริศรีศักดิ์ (โจ) นักศึกษาปริญญาโทจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เข้ามาศึกษาพื้นที่นางเลิ้งเพื่อทำวิทยานิพนธ์ และประสานกับทางสถาบันวิจัยฯ อยู่แล้ว ก็ได้เสนอว่าจะช่วยในการเขียนร่างแผ่นป้ายให้ ในส่วนของรายละเอียดและรูปแบบก็ขึ้นอยู่กับทางชุมชนในการกำหนด และจะได้นัดหมายกับคุณเทียมสุรีย์มาพูดคุยด้วยในครั้งต่อไป นอกจากนี้ในเวทีประชุมได้มอบหมายให้คุณวนาพร (ประธานชุมชน) เขียนโครงการจัดทำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อขอสนับสนุนของโครงการวิจัยตามโครงการวิจัย สกว. ตามที่ทางที่มิวิจัยได้แจ้งการสนับสนุนจำนวน ๕,๐๐๐ บาท

หลังจากเวทีการพูดคุยดังกล่าวแล้ว ทางคณะกรรมการชุมชนได้เขียนหนังสือโครงการแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ และหนังสือขอความอนุเคราะห์สมทบทุนการจัดทำโครงการจากร้านค้าต่างๆ ในนางเลิ้งด้วย สำหรับการออกหนังสือดังกล่าวนี้ทางชุมชนทั้ง ๓ ชุมชนได้ลงลายมือชื่อร่วมกันในฐานะตัวแทนของชุมชน ในช่วงนี้ที่มิวิจัยได้ติดตามสังเกตการณ์และร่วมในกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง สำหรับกระบวนการของการเข้าไปพูดคุยชี้แจงกับทางเจ้าของร้านค้าต่างๆ ตามที่กำหนดกันไว้นั้น ในแต่ละครั้งได้กำหนดไว้ว่าจะมีคณะกรรมการชุมชนเป็นหลัก ๑ - ๒ คน และหากใครมีเวลาว่างในช่วงดังกล่าวก็ให้เข้าร่วมด้วย ถือว่าเป็นมาตรการป้องกันตนเองของทางคณะกรรมการชุมชน ที่อาจจะมีการไปเรียกร้องหรือไปชี้แจงกับทางเจ้าของร้านค้าที่ไม่ตรงกับเป้าหมายของโครงการฯ และในการเข้าไปชี้แจงนี้ ผู้ที่ไปจะถือหนังสือโครงการและหนังสือขอการสนับสนุนไปยื่นกับทางร้านโดยตรง และทางที่มิวิจัยได้เข้าไปกับตัวแทนคณะกรรมการชุมชนเกือบทุกครั้ง ซึ่งเป็นไปตามที่ชุมชนต้องการ คือให้มีตัวแทนหน่วยงานเข้าร่วมโครงการบ้างสมาชิกชุมชนจะเพิ่ม

ความเชื่อถือในโครงการมากขึ้น ทำให้ทีมวิจัยสามารถเก็บข้อมูลและสังเกตการณ์การปฏิบัติงานของคณะกรรมการชุมชน ลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างกรรมการชุมชนกับสมาชิกในชุมชน และ ความสนใจความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนต่อกิจกรรมที่ทางคณะกรรมการชุมชนได้ดำเนินการว่าเป็นไปในลักษณะใด

การดำเนินกิจกรรมตามแผนงานในการจัดทำโครงการฯ

ในการเข้าไปพูดคุยกับทางเจ้าของร้านค้าในนางเลิ้งนั้น ในครั้งแรกตัวแทนกรรมการชุมชนได้นัดกับทางทีมวิจัยว่าจะลองไปพูดคุยดูก่อน โดยมีแค่เอกสารโครงการประชาสัมพันธ์ฯ และหนังสือขอการสนับสนุนไปชุดเดียว ในตอนนั้นได้ฟังการประเมินจากคณะกรรมการชุมชนว่า “ในการเข้าไปพูดคุยเพื่อการขอการสนับสนุนนี้เราต้องเลือกเวลาให้ดี ไม่งั้นไม่มีทางได้แน่นอน” อาทิ

- ต้องไม่เข้าไปพูดคุยในช่วงที่เขากำลังจัดร้านอยู่เพื่อเตรียมวางของขาย เพราะเขายังขายไม่ได้เลย หากเข้าไปขอการสนับสนุนไม่มีใครเขาให้
- ในช่วงกลางวัน ลูกค้าเขามาก เขาไม่สนใจเราแน่นอน
- ในช่วงเทศกาลตรุษจีนก็ไปพูดคุยไม่ได้ ร้านของคนเชื้อสายจีนเขาจัดบ้านทำความสะอาดบ้าน และไม่ยอมให้เงินสนับสนุนแน่นอน เพราะเขาต้องทำอะไรเยอะในช่วงนั้น เป็นต้น

ในการไปติดต่อร้านแรก คือ ร้านจ๊ีบก็ ไปกับคุณปรีชา (กรรมการชุมชนศุภมิตร ๒) และทีมวิจัย ๒ คน ในการไปพูดคุยนั้นเป็นช่วงบ่ายวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๔ ในช่วงนั้นลูกค้าของร้านไม่มีแล้ว แต่ด้วยเจ้าของร้านเป็นไทยเชื้อสายจีน กำลังทำความสะอาดร้าน / บ้านอยู่ตามประเพณีของเขา จะเห็นได้ว่าเขาเองก็ไม่สนใจเลย ยังมีหนังสือขอรับการสนับสนุนด้วยเขายังทำเฉยๆ และตอบกลับว่า “ที่ร้านก็ขายดี มีชื่อเสียงอยู่แล้ว ไม่ต้องทำให้หรอก ป้ายชื่อร้านก็มีอยู่แล้ว” จากคำตอบและอาการที่ออกมาทำให้เห็นว่า เขายังไม่เข้าใจว่าทางชุมชนจะทำอะไร เพื่ออะไร มีวิธีการอย่างไร และที่สำคัญคือเขาไม่ยอมฟังการชี้แจงด้วย

เมื่อออกจากร้านมา จึงได้เดินพูดคุยกันเรื่อยๆ ก่อนระหว่างคุณปรีชากับทีมวิจัย โดยคุณปรีชา ได้สรุปว่าที่เขาไม่ให้ความสนใจ น่าจะมีเหตุผลมาจาก หนึ่ง คือเขายังยุ่งวุ่นวายอยู่กับการจัดบ้าน ทำความสะอาดบ้านตามประเพณี และ สอง เราไม่มีตัวอย่างสิ่งที่จะทำไปให้เขาดู อย่างจะทำแผ่นป้ายเขาเองก็คิดไม่ออกกว่าจะเป็นลักษณะเป็นอย่างไร และตอนนี้เขาก็ขายได้อยู่แล้วเรื่องอะไรจะต้องมาจ่ายเงินอีก แต่หากเขาเจ้าของร้านเห็นรูปแบบและได้ฟังเป้าหมายของกิจกรรมที่ทำแล้วเขาอาจจะเข้าใจและให้ความร่วมมือก็ได้ ในวันนั้นจึงได้เดินแค่ร้านเดียวและทีมวิจัยตกลงกันว่า

ประสานกับทางคุณเทียมสุรย์ ให้ทำรูปแบบตัวอย่างป้ายประชาสัมพันธ์ฯ ออกมาให้ดูก่อน เวลาจะ
ไปติดต่อกับทางร้านก็เอาแผ่นป้ายเป็นตัวอย่างประกอบให้เขาดูด้วย

สำหรับในช่วงที่รอแผ่นป้ายตัวอย่างนั้น ทีมวิจัยก็ได้ติดตามกระบวนการการทำงานของ
ผู้นำ / คณะกรรมการชุมชน ที่ต่อเนื่องด้วยโครงการจัดทำศูนย์เด็กเล็กในชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน
โดยการประสานงานในนามของสถาบันวิจัยชุมชนเมืองฯ โดยผู้ช่วยวิจัยชุดเดิมและมีหัวหน้าทีมวิจัย
นางเล็งของสถาบันวิจัยฯ ได้เข้าร่วมในกระบวนการดำเนินกิจกรรม (ดูรายละเอียดในกิจกรรมที่เกิด
ต่อเนื่อง : การจัดตั้งศูนย์เด็ก)

ในช่วงที่กรรมการชุมชนกำลังดำเนินกิจกรรมแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ฯ นั้น สถานการณ์ใน
ชุมชนก็อยู่ในช่วงของการเลือกตั้งทั้งการเมืองระดับชาติ (เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) และ
ต่อเนื่องด้วยการจัดการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น (สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภาเขต
ป้อมปราบฯ) ทำให้เห็นสภาพของความเกี่ยวพันระหว่างผู้นำชุมชน / คณะกรรมการชุมชน กับการ
ดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่มีนักการเมืองมาเกี่ยวข้องด้วย ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นมีตัวแทนของ
พรรคการเมืองหลากหลายเข้ามาติดต่อกับผู้นำชุมชน รวมทั้งหัวหน้าของนักการเมือง (คนใน
พื้นที่) ที่ดูว่าทุกๆ คนจะให้ความสนใจต่อกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนดำเนินการอยู่ ไม่ยกเว้นแม้แต่
โครงการแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ของดินางเล็งด้วย โดยจะถามว่าทางชุมชนต้องการรับการสนับสนุน
อะไรบ้าง

แต่จากการที่กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว ได้ผ่านการพูดคุยในเวทีประชุม
ของชุมชนมาหลายครั้ง และเห็นด้วยกันว่า นอกจากเป้าหมายหลักในการประชาสัมพันธ์ของดีใน
นางเล็งแล้ว กลุ่มคณะกรรมการชุมชนเองก็ต้องการที่จะวัดระดับการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกใน
ชุมชนด้วย แม้ว่ามองในแง่ของการสนับสนุนในด้านของการเงิน แต่คณะกรรมการชุมชนเองก็
ไม่ได้กำหนดว่าแต่ละคนหรือแต่ละร้านจะสนับสนุนเท่าไร แต่ต้องการดูปฏิบัติการตอบรับและ
ความสนใจของสมาชิกเป็นสำคัญ ฉะนั้นหากนักการเมืองสนใจหรือจะสนับสนุนก็ไม่ว่า แต่จะไม่
เรียกร้องในโครงการกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งในที่สุดแล้วทีมวิจัยก็เห็นว่าในการให้ความสนใจดังกล่าว ก็
มีเงื่อนไขกลับมาจากฝ่ายการเมือง กล่าวคือหากชุมชนต้องการได้รับการสนับสนุนอะไร อุปกรณ์
อะไรบางก็ให้ยื่นหนังสือไปเป็นลายลักษณ์อักษร อันเปรียบเสมือนกับว่ามีหลักฐานการขอการ
สนับสนุน และต้องการผลประโยชน์ต่างตอบแทนก็คือ ค่ะแน่นอนสิ่งที่กลุ่มคณะกรรมการชุมชนต้อง
หาให้และคาดว่า (ผู้เขียน) จะได้รับการสนับสนุนก็ต่อเมื่อได้รับเลือกตั้งแล้ว ฉะนั้นทางออกที่เห็น
ได้ ในคณะกรรมการชุมชน (ตัวแทนศุภมิตร ๒ ที่ถือหนังสืออยู่) ก็คือ การส่งตัวโครงการให้กับทาง
ตัวแทนนักการเมืองเหล่านั้น เช่นเดียวกับที่กรรมการชุมชนได้ส่งให้กับกลุ่มร้านค้าย่านนางเล็ง โดย
ที่ไม่ได้ระบุว่าการต้องการอะไร ซึ่งผลที่ตามมาก็ไม่มียะไรเกิดขึ้น

นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวชุมชนต่างๆ ในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย นำโดยกรรมการชุมชนจักรพรรดิพงษ์ และกรรมการชุมชนมัสยิดมหรณพ ได้ร่วมกันจัดทำโครงการที่ประสานกับหน่วยงานโครงการลงทุนทางสังคม (SIF) ดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาคณะกรรมการชุมชนเขตฯ โดยทางชุมชนในย่านนางเลิ้งก็ได้เข้าร่วมด้วย และในกิจกรรมดังกล่าวก็มีการอบรมการจัดเขียนโครงการของผู้นำชุมชน ทางประธานชุมชนศุภมิตร ๒ ก็ได้นำเสนอโครงการแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ดังกล่าว และกรรมการชุมชนวัดสุนทรธรรมทานก็ได้ เสนอโครงการจัดทำศูนย์เด็กเล็กในชุมชน ในกระบวนการดังกล่าวได้เกิดพัฒนาการของคณะกรรมการชุมชนในทางที่ดีขึ้นด้วย โดยคณะกรรมการชุมชนที่เข้าร่วม เมื่อรับทราบการเปิดโอกาสให้ชุมชนจัดทำโครงการเช่นข้างต้น ก็ได้เรียกประชุมกันและตกลงกันก่อนว่าจะนำเสนอโครงการหรือไม่ และทีมวิจัยเองก็มีโอกาสได้เข้าร่วมในเวทีประชุมด้วย ก็ได้นำเสนอในประเด็นของรายละเอียดของโครงการ (แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ฯ) ว่าในการนำเสนอโครงการนั้นจำเป็นจะมีการปรับปรุงรายละเอียดบ้าง เพราะจะได้ตามเป้าหมายของการอบรมเขียนโครงการด้วยก็คือ กรรมการชุมชน หรือผู้นำได้ฝึกในการเขียนโครงการของชุมชนเอง เพราะในโครงการตัวเดิมที่นำเสนอมาซึ่งทีมวิจัย ได้มีการขัดเกลากันมาก่อนแล้ว และการประเมินราคาอุปกรณ์ การติดตั้ง เป็นการจัดทำโดยชุมชนเองทั้งหมด ยกเว้นการเขียนรายละเอียดแผ่นป้ายตัวจริงที่จะติดตั้ง ดังนั้นการคิดต้นทุนจะคิดต่ำสุดที่ชุมชนจะทำได้ แต่การเขียนโครงการไปนั้นจะเป็นลักษณะนำเสนอโครงการแล้วมีหน่วยงานเข้ามาดำเนินการอีกครั้งหนึ่ง (ตามความเข้าใจหลังจากพูดคุยกับผู้นำชุมชน)

สำหรับการทำโครงการศูนย์เด็กเล็ก ของชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน นั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่ได้รับมานั่งประชุมวางแผน และคิดรายละเอียดตั้งแต่จุดเริ่มต้น ส่งผลให้คณะกรรมการชุมชนที่เข้าร่วมโครงการอบรมดังกล่าวจะได้รับผลในการจัดทำเขียนโครงการนำเสนอต่อไป อย่างไรก็ตามโครงการที่ชุมชนได้เขียนส่งไปนั้นจะมีรูปแบบ (Form) ของการเขียนมาให้แล้ว ผู้นำ / คณะกรรมการชุมชนจะทำโดยการคิดหาหลักการ เหตุผล รายละเอียดอื่นๆ และ งบประมาณเติมลงในแบบฟอร์มที่ได้รับมา และ โครงการต่างๆ จะมีการรวบรวมและนำเสนอต่อหน่วยงานพื้นที่ ก็คือสำนักงานเขตฯ และ / หรือ กทม. ต่อไป จะได้รับพิจารณาหรือไม่หรือเมื่อไร ทางชุมชน (ผู้นำ) ยังไม่มีความเข้าใจที่ชัดเจน แต่จากรายละเอียดประกอบไปส่งโครงการนั้น ทีมวิจัยทราบว่าหากเป็นโครงการที่น่าสนใจ และมีความเป็นไปได้จะได้รับการนำเข้าเป็นโครงการพัฒนาของเขตฯ ในปีต่อไปหรือไม่ก็จะได้มีการประสานไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องต่างๆ ต่อไป

ในช่วงระหว่างเวลาดังกล่าวนี้ ๓ ชุมชน ได้มีการประชุมกันเป็นระยะๆ และหมุนเวียนกันไป ประชุมในชุมชนต่างๆ หมุนเวียนกันไปได้ระยะหนึ่ง เพราะในกลุ่มแกนนำ / กรรมการชุมชนได้ตั้งข้อสังเกตในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ในการประชุมหลายครั้งชุมชนศุภมิตร ๑ ไม่ค่อยมีตัวแทนคณะกรรมการชุมชนเข้าร่วมหรือถ้าเข้าร่วมก็ไม่อยู่จนจบในเวที และส่วนใหญ่เวทีประชุมจะ

จัดในพื้นที่ชุมชนศุภมิตร ๒ (หน้าโรงหนังบ้าง, บ้านกรรมการชุมชนที่เป็นร้านค้าบ้าง) ทางตัวแทนชุมชนศุภมิตร ๑ อาจจะไม่ค่อยสบายใจ จึงเห็นร่วมกันว่าจะหมุนเวียนสถานที่ประชุมในแต่ละครั้ง ใน ๓ ชุมชน อย่างไรก็ตามเมื่อไปประชุมที่ชุมชนศุภมิตร ๑ (บ้านประธานชุมชน) กรรมการชุมชนศุภมิตร ๑ ที่เข้าร่วมก็มีแค่ประธานชุมชนคนเดียว ดูสมาชิกที่เข้าร่วมพูดคุยก็ยังไม่ค่อยมีความรู้สึกอะไรมาก แต่เมื่อถึงเวลาที่จะไปประชุมที่ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ตัวแทนกรรมการชุมชนศุภมิตร ๑ ก็ไม่มีใครเข้าร่วมอีก ทั้งที่มีการนัดหมายกันเรียบร้อยแล้ว และประธานชุมชนศุภมิตร ๑ ก็รับปากแล้ว (งานนี้ประธานชุมชนศุภมิตร ๒ รับเป็นผู้ประสานงาน)

จากเหตุการณ์ดังกล่าว เริ่มมีการพูดคุยกันในกลุ่มแกนนำทั้งในส่วนของศุภมิตร ๒ (ส่วนมาก) และของชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน เพราะจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่การตกลงกันที่จะทำข่าวสารชุมชน ในส่วนของชุมชนศุภมิตร ๑ ก็ไม่ได้ทำ การเข้าร่วมประชุมก็ไม่ค่อยมาร่วม (ในเวทีประชุมของชุมชนเอง) ทั้งนี้ทีมวิจัยได้ตั้งคำถามว่า แล้วโครงการแผนป้ายประชาสัมพันธ์ของดีนาง เล็งจะยังคงซื้อชุมชนศุภมิตร ๑ ไว้หรือไม่ ในกลุ่มแกนนำที่จัดทำโครงการดังกล่าวก็ยังคงคิดในแง่ภาพรวมของความเป็นนางเล็งอยู่ โดยกล่าวว่า “จะตัดออกไม่ได้หรอก เพราะอย่างไรก็แล้วแต่ศุภมิตร ๑ ก็ยังเป็นนางเล็ง มันต่อเนื่องกันและอันที่จริงมันกินอาณาเขตมากกว่านี้ด้วยซ้ำ การขาดพื้นที่ศุภมิตร ๑ จะทำให้แผนป้ายที่ออกไปขาดความสมบูรณ์” จะคำกล่าวดังกล่าวชี้ให้เห็นความเป็นนางเล็งไม่ใช่ความเป็นชุมชนย่อยอย่างที่ได้จัดแบ่งไว้

ในประเด็นดังกล่าวนี้ ทีมวิจัยได้ติดตามไปยังชุมชนศุภมิตร ๑ เข้าไปสังเกตและพูดคุยว่า สถานการณ์ชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง แกนนำชุมชนคิดอย่างไรต่อกิจกรรมร่วมของชุมชนในนางเล็ง ทำให้เห็นสถานการณ์และข้อสังเกตหลายๆ ประการ กล่าวคือ

๑. ในสภาพจากการสังเกตจะเห็นว่าประธานชุมชน (ป้าตม : นางเอมอร วัชกะพงษ์) เป็นผู้สูงอายุแล้ว และร่างกายในช่วงหลังจะไม่ค่อยแข็งแรง (ปี ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔) เพราะก่อนหน้านี้ ป้าตมยังเข้าร่วมประชุมที่ต่างๆ (ผู้เขียนได้เข้าติดตามข้อมูลชุมชนช่วงปลายปี ๒๕๔๒ และเข้าประชุมสำนักงานเขตฯ) และเป็นผู้ที่หน่วยงานในพื้นที่ให้ความสำคัญค่อนข้างสูง เห็นได้จากการที่สามารถเปลี่ยนผู้รับผิดชอบงานพื้นที่ของฝ่ายพัฒนาของเขตฯ ได้เพราะไม่ค่อยดูแลพื้นที่ เป็นต้น แต่จากสภาพร่างกายที่ค่อนข้างไม่แข็งแรงนี้เอง การไปมาที่ต่างๆ ก็ไม่ค่อยสะดวกนัก ปัจจุบันป้าตมจะอยู่กับบ้าน อาหารการกินก็เข้ามาซื้อในตลาดนางเล็ง ซึ่งห่างจากบ้านแค่ประมาณ ๒๐๐ เมตร สาเหตุดังกล่าวนี้อาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งของการไม่สามารถเข้าร่วมประชุมในเวทีการประชุมของชุมชนย่านนางเล็งได้

๒. คณะกรรมการท่านอื่นๆ ที่เคยเห็นเข้าร่วมประชุมในเวทีของหน่วยงานราชการ คือนายสุริยา วัชกะพงษ์ น้องชายสามีป้าตม (สามีป้าตมเสียชีวิตแล้ว) ซึ่งเป็นรองประธานชุมชน ในช่วง

หลัง (ประมาณต้นปี ๒๕๕๔) จะไม่ค่อยเจอในชุมชนนัก และในวงประชุมก็ไม่เห็น ทราบจากป้า ตมว่าย้ายออกไปอยู่กับลูกๆ นอกชุมชน นานๆ จะเข้ามาสักครั้งหนึ่ง และอีกคนหนึ่งคือนาย สายัณห์ ยัมรักษา (ลุงตึง) เป็นกรรมการชุมชนจะไม่ค่อยมีเวลาวางเพราะในช่วงกลางวันจะทำหน้าที่ ล้างเครื่องครัวและอุปกรณ์ที่ทำอาหารไปขายในตลาดนางเลิ้ง (กิจการของฝ่ายภรรยาลุงตึง) พอตก ตอนเย็นส่วนมากจะกินเหล้าเกือบทุกวัน และพอกินเหล้าแล้วจะเป็นคนที่พูดไม่ค่อยรู้เรื่อง และไม่มีใครยุ่งด้วย (เป็นที่รับรู้กันทั่วนางเลิ้ง) และที่สำคัญคือ เมื่อเวลาไปประชุมอะไรมาแล้วจะมา ถ่ายทอดให้คนอื่นรับรู้ต่อไม่รู้เรื่อง แต่การได้เป็นคณะกรรมการชุมชนได้เพราะเป็นคนเก่าแก่ใน ชุมชน และยังต้องการเป็นกรรมการอยู่ (ข้อสังเกตของผู้เขียน)

๓. กรรมการหนุ่มรุ่นใหม่ ๒ ท่าน คือ นายนิธิวัฒน์ จ่างจำรัส และนายวีรกิต เพียรมณี วงศ์ เป็นคนหนุ่มที่มีแนวคิดในการทำงานพัฒนาแต่ติดเงื่อนไขคนละอย่าง กล่าวคือ นายนิธิวัฒน์ (เครือญาติฝ่ายภรรยาของลุงตึง หรือนายสายัณห์) รับตำแหน่งกรรมการชุมชนเพราะได้รับการ ขอร้องจากประธานชุมชน และเข้ามาเป็นแทนผู้เป็นแม่ที่เคยเป็นกรรมการชุมชนมาก่อน แต่ไม่ ค่อยมีเวลาเนื่องจากเพิ่งจะมีบุตร 1 คน ยังเล็กอยู่ ช่วงกลางวันต้องดูแลลูก (ภรรยาทำงานนอก บ้าน) นอกจากนี้ยังต้องช่วยทางบ้านวิ่งรถไปรับปลาและของทะเลมาขายในตลาดนางเลิ้ง โดยต้องวิ่ง แต่ตอนเข้าไปรับของที่ปากน้ำสมุทรปราการ เป็นประจำทุกวัน (ข้อมูลการสัมภาษณ์กรรมการ ชุมชน) ในส่วนของนายวีรกิตนั้น ปัจจุบันช่วยทำงานค้าขายของชำอยู่ที่บ้าน เป็นคนคอยวิ่งซื้อของ มาเข้าร้าน ค่อนข้างมีเวลาวาง แต่จากการสัมภาษณ์ทราบว่า ในความรู้สึกของเขาเห็นว่าไม่ สามารถทำกิจกรรมใดๆ ในชุมชนได้มากนัก เพราะแนวคิดไม่ค่อยตรงกับผู้ใหญ่ ในที่นี้หมายถึง ประธานและรองประธาน เขาบอกว่าแนวคิดไม่ตรงกัน ครั้งหนึ่งเคยคิดจะจัดทำผ่านหนังสือของ ชุมชนแต่ทางประธานไม่ค่อยเห็นด้วย “เขามองว่าเดี๋ยวก็จะเป็นที่มั่วสุมกัน และหนังสือก็คง ไม่พ้นพวกหนังสือมวยและฟุตบอล เพราะเล่นกันและเห็นๆ กันอยู่” หลังจากนั้นเขาเองก็ไม่ค่อย ได้สนใจอะไรมากนัก แต่ที่มิวิจัยเห็นเขาอีกครั้งในการทำกิจกรรมชุมชน เมื่อมีการจัดกิจกรรมวัน เด็กของชุมชน ซึ่งเดิมประธานเป็นคนดำเนินการ แต่ปัจจุบันประธานบอกว่า “ให้เด็กๆ เขาทำ เห็น เขาอยากจะทำกัน” แต่หลังจากวันเด็กผ่านไปก็ยังไม่เห็นว่านายวีรกิต ร่วมกิจกรรมอื่นอีก ในส่วนนี้ อาจจะเป็นไปได้ว่ากลุ่มกรรมการรุ่นใหม่เองก็ไม่อยากทำกิจกรรมอะไร เพราะคิดว่าเดี๋ยวผู้ใหญ่เขา ก็ไม่เห็นด้วยอีก ไม่อยากให้เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องออกไป

ต่อมาหลังจากที่คุณเทียมสุรย์ ได้นำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ฯ ที่จัดทำเป็นตัวอย่างมาให้ ชุมชนได้ดูและใช้เป็นตัวอย่างในการใช้ประกอบการไปชี้แจงกับพ่อค้าแม่ค้าร้านต่างๆ และที่มิวิจัยใช้ เงื่อนไขของการนำเงินสนับสนุนโครงการไปให้ทางชุมชน เปิดเวทีพูดคุยของคณะกรรมการชุมชน ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้รับทราบความคืบหน้าร่วมกัน และกำหนดการทำงานต่อไป เมื่อเห็น แผ่นป้ายชั่วคราวและมีทุนสนับสนุนก้อนแรก ทำให้กลุ่มกรรมการเห็นว่าโครงการดังกล่าวมีความ

เป็นรูปธรรมมากขึ้น คณะกรรมการชุมชนก็ยินดีที่จะรับผิดชอบตามที่แบ่งกันไปพูดคุยกับร้านค้าต่างๆ ในตลาด โดยที่ในเวทีพูดคุยได้วิเคราะห์กันว่ากรรมการท่านใดมีความสนิทสนมกับเจ้าของร้านใดบ้าง โอกาสที่จะได้รับการสนับสนุนหากคนรู้จักกันดีไปพูดคุยก็จะเพิ่มขึ้น และร้านไหนควรไปเวลาใด และทางคณะกรรมการชุมชนก็ดึงให้ทีมวิจัยเข้าร่วมด้วยเวลาที่ไปคุยกับเจ้าของร้านต่างๆ โดยให้เหตุผลว่าให้มีความเป็นทางการน่าเชื่อถือมากขึ้น ในฐานะที่ให้ทุนสนับสนุนและร่วมดำเนินโครงการด้วย นอกจากนี้เมื่อทางชุมชนรับเงินสนับสนุนแล้ว ประเด็นต่อมาคือจะจัดเก็บและบริหารอย่างไร ที่ประชุมได้เห็นร่วมกันว่าให้กรรมการชุมชน มีตัวแทนชุมชนละคนไปเปิดบัญชีเงินโครงการดังกล่าวร่วมกัน และคอยดูแลจัดการด้วย โดยในที่ประชุมได้เลือกประธานชุมชนศุภมิตร ๒ แห่งท่าน เพราะเหรียญชุมชนดูแลเงินชุมชนอยู่แล้วจะได้ไม่ซ้ำซ้อนกัน และกรรมการชุมชนวัดสุนทรธรรมทานอีกหนึ่งท่าน คือคุณศรีนิภา ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าร่วมประชุมในเวทีของชุมชนอยู่ตลอด

โดยเปิดเป็นบัญชีเงินฝากของชุมชน

กิจกรรมที่ต่อเนื่อง : **หน้าที่ที่รับมาและผลสะท้อนจากสมาชิกชุมชน**

หลังจากได้รับเงินสนับสนุนก้อนแรก รวมทั้งได้ผ่านป้ายประชาสัมพันธ์ฉบับชั่วคราวมาแล้วทางคณะกรรมการชุมชนที่ทำโดยกลุ่มของชุมชนศุภมิตร ๒ เป็นสำคัญ ได้นัดกันที่จะดำเนินการต่อไปในการเดินตามร้านค้าต่างๆ และเป็นช่วงเวลาที่ดีเพราะโครงการศูนย์เด็กเล็กของชุมชนวัดสุนทรธรรมทานที่จะดำเนินการร่วมกันทั้ง ๓ ชุมชน ก็ได้เริ่มดำเนินการเช่นกัน โดยเริ่มจากการไปศึกษาดูงานศูนย์เด็กเล็กที่เน้นการดำเนินงานโดยชุมชนในที่ต่างๆ ทำให้การพูดคุยระหว่างกรรม การชุมชนมีมากขึ้น และสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดขึ้นกับทีมวิจัยด้วย แต่ก็ยังขาดตัวแทนจากชุมชนศุภมิตร ๑ เช่นเคย นอกจากนี้โครงการทำความสะอาดชุมชนโดยทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ ก็เริ่มทยอยทำในชุมชนต่างๆ รวมทั้งพื้นที่ในชุมชนศุภมิตร ๒ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทานด้วย การเข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ในกิจกรรมการดูงานศูนย์เด็กเล็ก และกิจกรรมทำความสะอาดชุมชนนี้ทำให้ได้เห็นถึงการทำงานของหน่วยงานที่ดูแลชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชน และการทำงานของผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ซึ่งจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

ในการดำเนินการเดินสำรวจร้านค้าและทำความเข้าใจกับเจ้าของร้านค้าต่างๆ เพื่อการทำโครงการผ่านป้ายประชาสัมพันธ์นั้นเป็นจริงเป็นจังมากที่สุดคือในช่วงเดือนพฤษภาคม โดยที่ทีมวิจัยเองได้เห็นถึงการทำงานของคณะกรรมการชุมชน และความรู้สึกของสมาชิกชุมชนต่อความเป็นไปของชุมชนและต่อคณะกรรมการชุมชนของตนได้ชัดเจนขึ้น สามารถนำเสนอได้เป็นประเด็นต่างๆ

ดังนี้

การทำงานของคณะกรรมการชุมชนเดียวกัน และการทำงานร่วมกันระหว่างกรรมการต่างชุมชนนั้นเห็นได้ชัดถึงการดำเนินงานโดยยึดความสัมพันธ์ส่วนตัวมาใช้ก่อน กล่าวคือ เมื่อได้แบ่งงานในการเดินสำรวจและชี้แจงตามร้านค้านั้น จะมีผู้นำชุมชนที่เป็นหลักอยู่ ๒ ท่าน คือ คุณวนาพร (ประธานชุมชน) และคุณปรีชา (กรรมการชุมชน) ของชุมชนศุภมิตร ๒ สาเหตุสำคัญที่ ๒ ท่านนี้เป็นแกนหลักโดยตรง คือ ในส่วนของคุณวนาพรนั้นเนื่องจากอยู่ในฐานะประธานชุมชนและเพิ่งขึ้นตำแหน่งดังกล่าวเป็นครั้งแรก ทำให้เกิดความคาดหวังจากกลุ่มที่เป็นคณะกรรมการชุมชนด้วยกัน ทั้งนี้เพราะเป็นประธานคนแรกที่ได้จากการคัดเลือกในกลุ่มกรรมการด้วยกันเอง โดยการลงคะแนนเสียง (ดูตามรายงานระยะที่ ๒) ฉะนั้นในการทำงานคุณวนาพรต้องแสดงศักยภาพอย่างเต็มที่ในฐานะประธานชุมชน เพราะคาดว่าในสมัยต่อไปนั้นจะมีการดำเนินการคัดเลือกประธานตามลักษณะวิธีเช่นนี้อีก และอนาคตอาจจะเกิดมีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนโดยสมาชิกของชุมชนโดยตรง ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์จากกิจกรรมที่เข้ามาจัดในชุมชนเพิ่มขึ้น และสมาชิกชุมชนก็มีความกระตือรือร้นสนใจต่อกิจกรรมที่เกิดในพื้นที่มากขึ้น สำหรับในส่วนของคุณปรีชานั้นจากการที่เป็นคนดั้งเดิมในชุมชนทำให้รู้จักคนทั่วไปมาก และเป็นกรรมการชุมชนตั้งแต่สมัยแรกที่ได้มีการประกาศจัดตั้งเป็นชุมชนแล้ว แม้ว่าในช่วงหนึ่งจะหันไปทำกิจกรรมทางการเมือง โดยไปเป็นสมาชิกสภาเขตป้อมปราบฯ (สข.) แต่ก็ยังได้รับความไว้วางใจจากคณะกรรมการชุมชนในช่วงนั้นให้เป็นที่ปรึกษาของชุมชนอยู่ และในวาระของคณะกรรมการชุดนี้ (ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔) คุณปรีชาก็ได้รับตำแหน่งเป็นคณะกรรมการชุมชนอีกสมัยหนึ่ง และเป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมโครงการแผนป้ายประชาสัมพันธ์ฯ นี้ด้วย และทีมวิจัยก็เคยได้ยื่นประธานชุมชนที่เคยพูดถึงคุณปรีชาในลักษณะของผู้ที่ให้คำแนะนำ ปรึกษาหารือในเรื่องของโครงการหรือกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในชุมชน และบ่อยครั้งที่ต้องมีการไปติดต่อกับหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเขตฯ คุณวนาพรมักจะขอให้คุณปรีชาไปด้วย โดยให้เหตุผลว่า คุณปรีชาพูดจาดีหลักการและอธิบายถึงงานหรือกิจกรรมที่จะทำหรือไม่ทำกับหน่วยงานต่างๆ ได้ดี

ในส่วนของคณะกรรมการชุมชนท่านอื่น (ชุมชนศุภมิตร ๒) นั้น ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอประกอบด้วย นายจัยสวด แซ่เตียว หรือที่กรรมการท่านอื่นๆ และทีมวิจัยเรียกกันติดปากว่า “อาเจ็ก” เป็นกรรมการชุมชนในตำแหน่งรองประธานชุมชนมาหลายสมัยแล้ว เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากกรรมการชุมชน และสมาชิกภายในชุมชนค่อนข้างมาก ทั้งนี้เพราะครอบครัวของอาเจ็กเลี้ยงลูกๆ จนสามารถเล่าเรียนได้รับปริญญาทุกคนและได้ทำงานดีๆ โดยที่อาเจ็กมีอาชีพขายกระเพาะปลาตามสถานที่ราชการแถวๆ นางเลิ้งหาเลี้ยงชีพมาตลอด เพิ่งจะเลิกอาชีพดังกล่าวเมื่อลูกๆ มีงานมีการทำกันหมดแล้ว (ประมาณ ๗ - ๘ ปี ที่ผ่านมา) เมื่อออกมาอยู่บ้านเฉยๆ อาเจ็กเลยรับเป็นกรรมการชุมชน และในปีที่ผ่านมา (๒๕๔๓) ก็ได้รับคัดเลือกเป็นพ่อตัวอย่างของเขตป้อมปราบฯ ด้วย การเป็นกรรมการชุมชนนี้อาเจ็กจะเป็นผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมและร่วมดำเนินการในกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นผู้ที่คอยปรับทุกข์กับประธานชุมชนได้

เมื่อกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่ทำมีปัญหา และเคยมีกรรมการชุมชนคนอื่นๆ เสนอให้เป็นประธานชุมชน แต่อาเจ็กก็ปฏิเสธไปด้วยเหตุผลที่ว่า อาเจ็กจะเขียนหนังสือภาษาไทยไม่ค่อยได้ และการพูดก็ยังไม่ค่อยคล่องออกจิ้นๆ อยู่ จึงไม่ขอรับตำแหน่งดังกล่าว และด้วยความที่เป็นผู้สูงอายุแล้ว (อายุ ๖๗ ปี) ทำให้การที่จะต้องทำกิจกรรมที่ต้องใช้การเคลื่อนไหวมากๆ หรือเดินมากๆ จะไม่ค่อยไหว แต่เพราะการเป็นผู้ที่ยังรักผูกพันกับชุมชนและคนในนางเลิ้งอยู่ จึงยังรับเป็นกรรมการชุมชน และยังคงเข้าร่วมคิด ร่วมทำ กิจกรรมของชุมชนอยู่อย่างสม่ำเสมอ นอกจากอาเจ็กแล้วยังมี นางสมถวิล ไทยประเสริฐ หรือที่เรียกกันว่า “อาจารย์” เพราะเคยเป็นอาจารย์สอนหนังสือมาก่อน ตั้งแต่ที่ในนางเลิ้งมีโรงเรียนอยู่ ปัจจุบันเกษียณแล้วออกมาอยู่กับบ้านเฉยๆ คล้ายๆ กับอาเจ็กคือ เป็นผู้สูงอายุที่ยังรักความเป็นนางเลิ้งอยู่ และยังให้ความสนใจต่อกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

อีกกลุ่มหนึ่งของกรรมการชุมชนที่จะกล่าวถึงก็คือ ผู้ที่ยังประกอบอาชีพประจำหรืออาชีพส่วนตัวอยู่ และมาเป็นคณะกรรมการชุมชนด้วย ก็จะมีนายรณรงค์ นิลเพชร หรือ “พี่แผน” อดีตประธานชุมชนในสมัยที่ผ่านมา ปัจจุบันเป็นกรรมการในตำแหน่งเลขานุการชุมชน อาชีพประจำก็คือ เป็นช่างซ่อมประปา ซ่อมห้องน้ำ รวมถึงงานช่างไม้ด้วย นอกจากนี้ก็รับงานจ้างทั่วไป อาทิ งานศพในวัดแคพี่แผนก็รับเป็นแรงงานทั่วไป งานซ่อมแซมเล็กน้อยในสำนักงานเขตฯ จากการทำอาชีพที่กล่าวมาข้างต้นนี้เองทำให้พี่แผนเป็นที่รู้จักทั่วไปของคนในย่านนางเลิ้ง และด้วยอาชีพที่พี่แผนทำนี้เช่นกันที่ทำให้ไม่เป็นที่น่าเชื่อถือเท่าไรนักสำหรับคนนางเลิ้ง และอาจจะเป็นเหตุผลที่ทำให้พี่แผนไม่ได้รับความไว้วางใจให้เป็นประธานชุมชนในวาระนี้ (๒๕๔๒ - ๒๕๔๔) เพราะการรับงานของพี่แผนนั้น จะเป็นการไปประเมินราคางานขึ้นที่จะทำก่อนแล้วก็เบิกเงินเลย และจะรับปากว่าจะมาทำงานให้เมื่อไหร่ วันไหน ก็จะตกลงกับผู้จ้างเป็นกรณีไป แต่ส่วนมากได้รับการบอกกล่าวว่าจะงานจะไม่ค่อยเสร็จ หรือไม่ก็ต้องคอยตามให้ไปทำงาน และในเรื่องของเงินเช่นเดียวกันแต่เป็นเงินส่วนกลางของชุมชน ที่ค่อนข้างจะไม่โปร่งใสสัก ในวาระที่พี่แผนดำรงตำแหน่งประธานชุมชน และประธานชุมชนคนปัจจุบันคือป้าเมวจะทำหน้าที่การเงินหรือเหรัญญิกของชุมชน ซึ่งค่าใช้จ่ายหลายๆ อย่างพี่แผนยังไม่สามารถเคลียร์ให้กระจ่างได้ จนถึงคณะกรรมการชุดนี้ที่กลุ่มคณะกรรมการได้ยกเรื่องนี้ให้เป็นประโยชน์ของจำเลย แต่ก็ได้ปรับกฎระเบียบการเบิกจ่ายเงินของชุมชนให้เข้มงวดและรัดกุมขึ้น ในช่วงแรกๆ ก็สังเกตเห็นได้ชัดว่าพี่แผนจะรู้สึกไม่พอใจ และคัดค้านระเบียบดังกล่าว โดยจะใช้การพูดจากระแนะกระแหนประธานคนใหม่ และกลุ่มกรรมการคนอื่นๆ เป็นประจำในวงประชุม แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ติดากกล่าวเป็นที่ยอมรับของกลุ่มและมีการปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ในที่สุดพี่แผนก็หมดข้อโต้แย้งต้องรับระเบียบนี้ในที่สุด และที่สำคัญก็คือพี่แผนกับเหรัญญิกคนใหม่ของชุดนี้ (จะกล่าวถึงต่อไป) ก็ไม่ค่อยลงรอยกัน ทำให้การเบิกจ่ายของพี่แผนทำได้ในวงจำกัดเป็นอย่างมาก และการทำกิจกรรมชุมชนด้วยกันนั้นประธานชุมชนจะต้องคอยเป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างกรรมการ ๒ คนนี้ตลอด และปัญหาอีกประเด็น

หนึ่งก็คือ ปัจจุบันพี่แผนไม่ได้อยู่ในชุมชนแล้ว เพราะไปมีภรรยาน้อยและพาไปอยู่นอกชุมชน ฉะนั้นการดำเนินกิจกรรมชุมชนที่ผ่านมาในช่วงกลางปี ๒๕๕๔ (ประมาณเดือนมีนาคม - มิถุนายน) พี่แผนจะหายไปพักหนึ่ง เพิ่งจะกลับมาช่วยงานกิจกรรมชุมชนมากขึ้นก็ในช่วงที่มีงาน นางเล็ง ๑๐๑ ปี นี้เอง และก็ต่อเนื่องมา อาจจะเป็นเพราะว่าวาระของการเป็นคณะกรรมการ ชุมชนชุดนี้ใกล้จะหมดลงในเดือนธันวาคมที่จะถึงนี้ด้วย และพี่แผนเองก็อาจจะประเมินว่าในสมัย หนานี้เป็นไปได้ที่จะต้องมีการแข่งขันกันอีก ฉะนั้นคนที่จะได้เป็นก็น่าจะต้องมีผลงานในชุมชนบ้าง (ประเมิน

-

ผู้เขียน)

นายวรกิต วีรกิตติ เป็นกรรมการชุมชนศุภมิตร ๒ เป็นสมัยแรก เดิมเคยเป็นคณะกรรมการ ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน แต่ด้วยนโยบายของทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ ที่ไม่ให้บุคคลที่อยู่ใน ชุมชนอื่นเป็นกรรมการของอีกชุมชนหนึ่ง แม้ว่าอาณาเขตจะติดกัน (เริ่มกำหนดในวาระนี้) ทำให้คุณวรกิตต้องมาเป็นกรรมการศุภมิตร ๒ ที่บ้านของคุณวรกิตเปิดเป็นร้านขายเบะหมี่กวางตั้ง เป็นอาชีพที่ทำมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ในปัจจุบันจะช่วยกันในกลุ่ม ๓ คนพี่น้อง คุณวรกิตเองแม่เดิม จะเคยทำงานบริษัทมาก่อน แต่ในภาวะที่เศรษฐกิจไม่ดีก็กลับมาทำอาชีพของครอบครัว และยังรับ เป็นกรรมการชุมชนด้วย ข้อจำกัดของคุณวรกิตในการทำกิจกรรมของชุมชนก็คือ การทำอาชีพ ค้าขายจะต้องช่วยที่ร้านโดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวัน (ช่วง ๑๐.๐๐ - ๑๔.๐๐ น.) ฉะนั้นการเข้า ร่วมกิจกรรมของชุมชน ตั้งแต่การประชุม การพัฒนาต่างๆ จะค่อนข้างมีข้อจำกัด แต่หากไม่ตรงกับ เวลาดังกล่าวก็จะเห็นคุณวรกิตในเวทีกิจกรรมของชุมชนเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีแกนนำ ชุมชนที่สำคัญและค่อนข้างมีข้อจำกัดเช่นกันก็คือ นายวีรศักดิ์ วงศ์วิช หรือที่มักจะเรียกกันว่า “เฮียตึก” เพิ่งจะเข้ามาเป็นคณะกรรมการชุมชนเป็นสมัยแรกโดยการชักนำของนายจួយวด หรืออา เจ็ก ในครอบครัวของเฮียตึกนั้นมีอาชีพค้าขายอาหารในชุมชน (ปากซอยศุภมิตร ๑) โดยเฮียตึก จะเป็นผู้ช่วยงานเล็กๆ น้อยๆ ฉะนั้นจะมีเวลาว่างค่อนข้างมากกว่า แต่การที่เป็นคนมีเพื่อนเยอะ และเป็นกลุ่มที่ดื่มเหล้ากันเป็นประจำ การเข้าร่วมกิจกรรมจะค่อนข้างจะไม่ค่อยเต็มที่เพราะการติด อยู่กับกลุ่มเพื่อนดังกล่าว และกลุ่มของคณะกรรมการชุมชนด้วยกันก็รู้สึกไม่ค่อยดีนักกับพฤติกรรม ของเฮียตึก อย่างเช่น ชอบดื่มเหล้าก่อนจะเข้ามาประชุม แล้วจะพูดคุยไม่ค่อยรู้เรื่องกัน แตกต่าง กับเวลาที่ไม่กินเหล้าจะพูดกันรู้เรื่องมากกว่าหรือไม่ค่อยจะเสนออะไรเลย

คณะกรรมการชุมชนในส่วน of ชุมชนศุภมิตร ๒ นอกจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีอีก จำนวน ๔ คน แต่จะไม่ค่อยมีบทบาทในฐานะกรรมการชุมชนมากนัก โดยมีข้อจำกัดในด้านของ อาชีพด้วย และในเรื่องชีวิตส่วนตัวด้วย ไม่ว่าจะเป็นนางกนิษฐา กันตะพร (เจ๊ลั่น) ที่เปิดร้านขาย ขนมจีนไหหลำและข้าวมันไก่ อยู่หัวมุมถนนพะเนียงตัดกับถนนศุภมิตร ด้วยข้อจำกัดในส่วน of อาชีพที่เจ๊ลั่นยกมาเป็นเหตุผลของการไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน แต่ในกลุ่มคณะกรรมการ ชุมชนจะรู้กันว่าส่วนหนึ่งมีเหตุผลมาจากสามีของเจ๊ลั่นที่ไม่ค่อยชอบให้เจ๊ลั่นออกไปไหน หากจะ

ประชุมก็ต้องมาประชุมกันที่ร้านของเจ๊ลั่น แต่ก็จะมีปัญหาตามมา ก็คือการที่เจ๊ลั่นมักจะบังคับให้ ผู้เข้าร่วมประชุมทานน้ำและอาหารในร้าน แล้วคิดเงินจากเงินส่วนกลางของชุมชน กรรมการ บางส่วนเลยคิดว่าค่อนข้างเป็นการสิ้นเปลือง และน่าเกลียดเพราะกรรมการชุมชนที่เปิดร้านค้าขาย ไม่ได้มีแต่เจ๊ลั่นคนเดียว ยังมีคุณวรกิตอีก หรือแม้แต่ร้านค้าอื่นๆ ในชุมชนก็จะว่าเอาได้ จึงได้มีการหาวิธีกันในกลุ่มคณะกรรมการชุมชน จนได้ข้อตกลงว่าการประชุมจะจัดในบริเวณที่เป็นพื้นที่ ส่วนกลาง เช่น หน้าโรงหนัง ลานวัดแค เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทางเจ๊ลั่นก็จะไม่ค่อยได้เข้าร่วม ประชุม หรือเข้าร่วมกิจกรรมเช่นเดิม

นอกจากเจ๊ลั่นแล้วยังมีนางเพ็ญจันทร์ ชูรินทร์ (พี่จัน) ที่ค้าขายอาหารตามสั่งอยู่ใน ชุมชน (ซอยหน้าบ้าน) และพี่จันยังเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (ออส.) ด้วย แต่การทำ หน้าที่ของพี่จันทั้งสองตำแหน่งนั้นก็ยังมีข้อจำกัดมาก ในช่วงแรกๆ นั้นเป็นผลทั้งจากอาชีพที่พี่จันทำ และเรื่องของครอบครัวที่สามีไม่ค่อยให้ออกไปไหน หากไปร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะการไป ต่างจังหวัดไม่ว่ากิจกรรมชุมชน กิจกรรมของทางสำนักงานเขตฯ หรือของศูนย์สาธารณสุขก็ดี หากพี่จันไปจะต้องให้สามีไปด้วย แต่ปัญหาที่หนักที่สุดจะเป็นในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือน กันยายนที่ผ่านมานี้เอง ที่ทั้งพี่จันและสามีต้องออกจากชุมชนโดยที่ไม่สามารถอยู่ในชุมชนได้ ทั้งนี้ ทราบจากกรรมการชุมชนคนอื่นว่าทั้งคู่ไปเป็นหนี้นอกระบบ ซึ่งไม่แน่ใจว่ากู้เงินจากกลุ่ม มอเตอร์ไซด์ที่มาปล่อยกู้ในชุมชน หรือกู้จากเจ้าหนี้เงินกู้ในชุมชน แล้วไม่สามารถหามาจ่ายคืนได้ ทันทีเลยต้องหนีไปอยู่นอกชุมชน และที่สำคัญที่บ้านของพี่จันยังมีตุ๋ยาสามัญประจำบ้านและ อุปกรณ์ต่างๆ ที่ทางศูนย์สาธารณสุขให้ไว้ประจำในชุมชน ฉะนั้นเมื่อพี่จันต้องออกจากบ้านตุ๋ยา

ประจำชุมชนก็ต้องยกไปไว้ที่บ้านประธานชุมชนซึ่งเป็นอีกบ้านหนึ่งที่มีตุ๋ยาประจำชุมชนอยู่แล้ว สำหรับอีก ๒ คนก็คือ นางวรารัตน์ แซ่ตั้ง (พี่จุ) เป็นภรรยาหลวงของพี่แผน เป็นคณะกรรมการ ชุมชนในช่วงที่พี่แผนเป็นประธานชุมชน แต่ในสมัยหน้าคาดว่าจะไม่ได้เป็นคณะกรรมการ ชุมชนอีก ทั้งนี้เพราะกลุ่มคณะกรรมการชุดปัจจุบัน ที่มีกิจกรรมทำร่วมกันค่อนข้างมากแต่พี่จุได้ เข้าร่วมน้อยมาก และตอนนี้พี่แผนเองก็ไม่ได้เป็นคณะกรรมการชุมชนแล้ว อีกคนหนึ่งก็คือ นางสาวกิตติวรา เชาว์เมธากุล ที่เป็นคนใหม่ที่สุดในกลุ่มคณะกรรมการชุมชนชุดนี้ อายุประมาณ ๓๕ ปี จบการศึกษาระดับปริญญาโท ไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร โดยคนในครอบครัวให้อยู่กับบ้าน ดูแลญาติที่ป่วยและทำอะไรไม่ได้ ฉะนั้นคุณกิตติวราเอง ก็จะไม่ค่อยมีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม ของชุมชนเช่นกัน สำหรับการเข้ามาเป็นกรรมการชุมชนนี้ก็โดยการชักชวนจากพี่แผน และมีความ นับถือพี่แผนค่อนข้างมาก

จากลักษณะด้านต่างๆ ของคณะกรรมการชุมชนแต่ละท่านที่กล่าวมาแล้วนั้น มีความเป็น เหตุเป็นผลที่ทำให้เห็นรูปแบบของการทำกิจกรรมชุมชน ในรูปแบบของการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว ในการร้องขอหรือขอช่วยในกิจกรรมต่างๆ โดยมีประธานชุมชนเป็นแกนกลาง ที่มีลักษณะของการ เป็นนักประนีประนอมและสามารถพูดคุยได้กับทุกคน รวมทั้งความเป็นดั้งเดิมของชุมชน ทำให้มี

แนวร่วมในการทำกิจกรรมการพัฒนามากขึ้น ทั้งในส่วนของกรรมการชุมชนด้วยกันและชาวชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน

ในส่วน of ชุมชนวัดสุนทรธรรมทานนั้น เพิ่งจะเริ่มมีคณะกรรมการชุมชนเป็นบางท่านเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนานางเลิ้ง ผ่านการใช้เวทีการแลกเปลี่ยนพูดคุยเช่นกันในการดึงความสนใจให้เขามาร่วมกิจกรรม โดยมีคุณศรีณา (พี่แป้ว) ที่เข้าร่วมในเวทีต่างๆ ค่อนข้างบ่อย และเป็นแกนหลักในกิจกรรมการจัดทำศูนย์เด็กเล็กในชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน สำหรับคณะกรรมการชุมชนท่านอื่นๆ นั้นยังไม่ได้เข้ามามีบทบาทในส่วนนี้มากนัก (ดูกิจกรรมศูนย์เด็ก)

๔.๒ กระบวนการทำงานของทีมวิจัย / งานพัฒนา ต่อกลุ่มเป้าหมายคณะกรรมการชุมชน

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงกระบวนการทำงานพัฒนาของทีมวิจัย ในกิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นโดยทีมวิจัยได้กระตุ้น ๓ กิจกรรม คือ กิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษาดูงาน กิจกรรมจดหมายข่าว / ข่าวสารชุมชน กิจกรรมแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ของดินางเลิ้ง และจะได้กล่าวถึงการร่วมกิจกรรมและการสังเกตการณ์ในประเด็นกิจกรรมย่อยของชุมชนควบคู่กันไปด้วย เพราะกิจกรรมปกติของชุมชนนั้นก็已经是ประจำอยู่แล้ว แม้จะเป็นกิจกรรมที่ผู้นำหรือกรรมการชุมชนจะไม่ค่อยมีส่วนร่วมในกระบวนการมากเท่าไรนัก (ข้อสังเกตของการศึกษาใน ระยะที่ ๒) แต่อย่างไรก็ตามในการร่วมกิจกรรมและการสังเกตการณ์นั้นก็ยังมีบทบาทที่ทีมวิจัยได้แสดงร่วมด้วยในหลาย ๆ กรณี

เมื่อทีมได้ทำการศึกษาในระยะที่ ๒ นั้น ทีมวิจัยเองก็ได้มีการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนเป็นระยะอยู่แล้ว อาทิ การเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการชุมชนประจำเดือน ของสำนักงานเขตป้อมปราบฯ การเข้าสังเกตการณ์กิจกรรมงานประจำปีของศาลเจ้า เข้าร่วมและสนับสนุนกิจกรรมวันเด็กชุมชนศุภมิตร ๑ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน กิจกรรมทำความสะอาดชุมชน กิจกรรมการทำบุญที่วัดสุนทรธรรมทาน (วัดแค) เป็นต้น เพื่อเก็บข้อมูลด้านการทำกิจกรรมของคณะกรรมการชุมชนและผู้นำของกลุ่มต่างๆ รวมทั้งดูการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกของชุมชน และของกลุ่มต่างๆ ด้วย เพื่อค้นหากิจกรรมที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้ เป็นกิจกรรมของส่วนรวม (อาจจะ เป็นของชุมชนหรือกลุ่มย่อย) เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการสร้างชุมชนที่น่าอยู่ และยั่งยืนได้ ฉะนั้น บทบาทแรกที่เราดำเนินการตั้งแต่การศึกษาชุมชนในระยะที่ ๒ คือ การค้นหากลุ่มเป้าหมาย และผู้นำกลุ่มต่างๆ และการเข้าไปสัมภาษณ์บุคคลในกลุ่มต่างๆ เพื่อทราบแนวคิดและความเห็นต่อชุมชน โดยเริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่า “คิดว่าชุมชนนี้น่าอยู่หรือไม่ อย่างไร ?” และ “จะ ทำอย่างไรให้น่าอยู่มากขึ้น ... หากจะมีการดำเนินกิจกรรม คิดว่าในชุมชนนี้น่าจะมีกิจกรรมอะไรได้บ้าง ? ” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเริ่มกระตุ้นให้ชาวชุมชนโดยเฉพาะคณะกรรมการชุมชน

ร่วมกันค้นหาสภาพความเป็นชุมชนนางเลิ้ง ว่าเป็นอย่างไรบ้าง คำตอบที่ออกมาก็เป็นส่วนหนึ่งของการคิดค้นกิจกรรมที่จะดำเนินการในระยะที่ ๓ ทั้งนี้จากคำตอบก็คือการมองชุมชนของตนเองด้วยชาวชุมชนเอง และการมองจากภายนอก (รหัสหมาย) ไม่ว่าจะเป็นมุมมองในแง่ของความเป็นแหล่งเก่า – คนเก่า แหล่งพนัก แหล่งหากิน แหล่งไร้ระเบียบ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

ด้วยลักษณะของการเป็นแหล่งต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้สามารถนำมาเป็นโจทย์ในการค้นหากิจกรรมกับชุมชนได้ กล่าวคือ จากสภาพความเป็นแหล่งเก่า – คนเก่า กับความเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และความเป็นแหล่งหากิน จะทำให้มีความเชื่อมโยงกันอย่างไร กรรมการชุมชน และชาวชุมชนสามารถที่จะทำอะไรได้บ้างในสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นก็คือ ในปัจจุบันนางเลิ้งมีความซบเซาลง กลายเป็นแหล่งขายอาหารกลางวันสำหรับคนทำงานในละแวกนั้น ดังนั้นการทำงานในระยะแรก จะพยายามพูดคุยถึงความเป็นนางเลิ้งในอดีตโดยพยายามใช้เวทีการประชุมคณะกรรมการชุมชนของชุมชนศุภมิตร ๒ และพยายามดึงกลุ่มผู้นำหรือกรรมการชุมชนในย่านนี้ด้วยคือชุมชนศุภมิตร ๑ และชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน เพราะจากการพูดคุยร่วมกันหลายครั้งจะเห็นได้ถึงการมีประสบการณ์ร่วมกันในความเป็นนางเลิ้ง ตั้งแต่ยุคของความรุ่งเรืองจนถึงยุคที่ซบเซาเช่นปัจจุบัน เพื่อหาทางออกร่วมกันว่าจะทำอย่างไรที่จะพลิกฟื้นให้ย่านนางเลิ้งเป็นชุมชนที่น่าอยู่และมีความยั่งยืน และเป็นแหล่งหากินของชาวชุมชนที่มีศักยภาพที่ดีได้ต่อไปในอนาคต โดยการขายความเป็นแหล่งเก่า – คนเก่า ซึ่งกลุ่มคนภายนอกถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เมื่อได้ตั้งโจทย์นี้ขึ้นมาในกลุ่มคณะกรรมการชุมชนร่วมแสดงความเห็น และเห็นด้วยในการที่จะร่วมพัฒนาชุมชนในแนวทางนี้ (รวมทั้งทีมวิจัยด้วย) ก็เริ่มมีการคิดค้นกิจกรรมที่จะเป็นสิ่งสนับสนุนการพลิกฟื้นชุมชนต่อไป

การร่วมทำกิจกรรมพัฒนากับกลุ่มคณะกรรมการชุมชนนั้น ในฐานะที่เป็นตัวแทนของชาวชุมชนทั้งหมด และเป็นกลุ่มที่ประสานงานกับกลุ่มองค์กรต่างๆ มาโดยตลอด และถือเป็นหน้าที่โดยตรงที่จะต้องปฏิบัติงานกิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่จากการศึกษาในระยะที่ ๒ เห็นได้ว่าคณะกรรมการชุมชนในพื้นที่ย่านนี้ยังขาดประสบการณ์ในการทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ที่ผ่านมานั้นจะมีหน้าที่ประสานงานและผู้สื่อข่าวระหว่างสำนักงานเขตฯ กับชาวชุมชนมากกว่า ดังนั้นยังไม่มี ความมั่นใจว่า การที่จะดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนโดยกลุ่มเอง จะได้รับความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนมากนัก และประเมินได้ว่าชาวชุมชนเองก็ยังไม่รู้จักกรรมการชุมชนทั่วถึงเท่าไรนัก ดังนั้นการจะสร้างความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนก็จะต้องมีการประชาสัมพันธ์และชี้แจงความเป็นมาเป็นไปของคณะกรรมการชุมชนก่อน รวมทั้งการชี้แจงถึงกิจกรรมที่เคยดำเนิน การในชุมชนที่ผ่านมาไม่นาน จึงได้เกิดกิจกรรมการจัดทำข่าวสารชุมชนขึ้น

การที่ทีมวิจัยได้มีโอกาสที่จะกระตุ้นการคิดค้นและดำเนินกิจกรรมนั้น น่าจะมีสาเหตุจากหลายประการด้วยกัน คือ

เมื่อเสร็จสิ้นการศึกษาในระยะที่ ๒ ได้เปิดเวทีเสนอผลวิจัย และมีตัวแทนชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ รวมถึงการมอบเอกสารการศึกษาที่เป็นรูปเล่มให้แก่ชุมชนด้วย

ผลการศึกษา มีการออกข่าวสารทางหนังสือพิมพ์และวิทยุ สร้างความเชื่อมั่นต่อกรรมการชุมชน และสามารถดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะที่ ๓ โดยที่คณะกรรมการชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการดังกล่าวเป็นอย่างดี และในขณะที่ปฏิบัติการงานในระยะที่ ๓ อยู่ นั้น วารสารต่างๆ ก็ยังคงติดต่อมาเพื่อหาข้อมูลและถ่ายรูปสถานที่ในนางเลิ้งทำสารคดีลงวารสารอยู่อย่างต่อเนื่อง ทีมวิจัยก็ได้ทำหน้าที่ประสานติดต่ออยู่เสมอ

ระยะเวลาในการเข้าไปศึกษาเป็นเวลานาน สร้างความคุ้นเคย ไปวัด งานบุญ งานประจำปีศาลเจ้า ร่วมกิจกรรมทำความสะอาดชุมชน รวมทั้งการนั่งกินอาหาร - กาแฟของทีมวิจัยในนางเลิ้งเป็นประจำ เป็นต้น ทำให้เกิดความคุ้นหน้าต่อสมาชิกของชุมชนที่นอกเหนือจากกรรมการชุมชนที่ต้องประสานงานอยู่แล้ว ทำให้การพูดคุยและดึงเข้าร่วมกิจกรรมง่ายขึ้น ช่วยกระตุ้นให้กรรมการชุมชนมีกำลังใจในการทำงาน

ฉะนั้น เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการชุมชนและทีมวิจัยมีมากขึ้น ทำให้การแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ เข้มข้นขึ้นด้วย เมื่อทีมวิจัยเสนอกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ของดินางเลิ้งนั้น ทางคณะกรรมการชุมชนเห็นด้วย และต้องการที่จะร่วมในกิจกรรมดังกล่าว แต่ไม่มีความมั่นใจในการให้ความร่วมมือจากชาวชุมชน ดังนั้นทางคณะกรรมการชุมชนจึงต้องการที่จะทำการแนะนำตัวต่อสมาชิกก่อน โดยที่กลุ่มกรรมการชุมชนคิดว่าเมื่อมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อพลิกฟื้นชุมชนนี้ สมาชิกชุมชนก็น่าที่จะมีส่วนร่วมรับรู้และเข้าร่วมด้วย เพราะเป็นการพัฒนาบ้านหรือชุมชนของเขาเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพ่อค้า - แม่ค้าในนางเลิ้งที่จะได้รับประโยชน์มากที่สุด หากนางเลิ้งมีความคึกคักขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง การค้าขายก็จะดีไปด้วยอย่างแน่นอน ดังนั้นภาระของการพัฒนาชุมชนก็น่าที่จะเป็นของสมาชิกในชุมชนทุกคน โดยมีกรรมการชุมชนเป็นแกนนำ จึงได้มีการทำกิจกรรมออกข่าวสารชุมชนให้สมาชิกชุมชนได้รับทราบ เป็นการแนะนำตัวกรรมการและเผยแพร่กิจกรรมของชุมชน สำหรับทีมวิจัยก็ได้สนับสนุนในการจัดทำต้นฉบับของข่าวสารดังกล่าวเมื่อได้รับข้อมูลจากชุมชน ทางชุมชนก็จะนำไปทำสำเนาและแจกจ่ายแก่สมาชิกของชุมชน

สำหรับกิจกรรมต่อมาก็คือการทำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ของดินางเลิ้ง เพื่อเป็นการแนะนำของที่มีชื่อเสียงในนางเลิ้งทั้งในส่วนของสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ อาคารเก่า โรงหนังไม้ วัดวาอาราม ชุมชนละคร และที่สำคัญก็คืออาหารและขนมหวานที่ขึ้นชื่อของย่านนี้ กิจกรรมนี้ได้เกิดขึ้นจากการสังเกตที่ว่า ดูเหมือนนางเลิ้งจะมีความคึกคักมากขึ้น มีคนเข้ามามากขึ้นโดยเฉพาะในช่วงตอนกลางวัน ก็เกิดคำถามต่อกรรมการชุมชนว่าเป็นอย่างนั้นหรือไม่ ก็ได้รับคำตอบว่าเป็นเช่นนั้น

และให้ความเห็นว่ามาจากสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีการนำเสนอค่อนข้างมากในช่วงดังกล่าว (ปลายปี ๒๕๕๓) และทางสำนักงานเขตฯ ก็มีแนวคิดที่จะจัดงานตลาดนางเลิ้ง ๑๐๐ ปีอยู่ด้วย รวมทั้งมีของกินของขายมากมายในตลาด การพูดคุยถึงนางเลิ้งก็มีความอาจจะเป็นการดึงให้คนเข้ามามากขึ้น แต่ด้วยความที่เป็นตลาดที่อยู่ด้านในตึกแถว ผู้ที่รู้จักจริงๆ ก็คือคนที่อยู่ละแวกใกล้เคียงหรือทำงานแถวนั้น สำหรับคนทั่วไปอาจจะเข้าไปไม่ถูก ในกลุ่มจึงคิดกันว่าน่าจะมีการทำประชาสัมพันธ์โดยมีแผนที่ประกอบด้วย ทั้งนี้ทีมวิจัยได้นำเสนอรูปแบบการทำแผ่นพับเล็กๆ เป็นเอกสารแนะนำอย่างที่เคยเห็นตามสถานที่ท่องเที่ยว แต่ในส่วนของการประชุมชี้แจงให้ความเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลืองและไม่น่าจะเกิดประโยชน์เท่าที่ควร โดยใช้การสังเกตว่าเมื่อใครก็ตามที่รับไปแล้วดูครั้งเดียวหรือเข้ามาแล้วก็ทิ้งไป หรือหากสนใจจริงๆ อาจจะเก็บไว้ แต่ก็คงจะไม่คงทนถาวรเท่าไร “คุณคิดถึงตัวคุณก็ได้ ว่าจริงหรือเปล่า” กรรมการชุมชนย้อนถามมา ดังนั้นในเวทีก็เลยมีการคิดรูปแบบการทำประชาสัมพันธ์ดังกล่าว ในที่สุดก็ออกมาเป็นรูปแผ่นป้ายประกอบแผนที่ มีจุดสำคัญทั้งสถานที่และร้านค้าขายต่างๆ มีชื่อประกอบสั้นๆ และได้มีการคิดหางบประมาณในการทำ ชุมชนเสนอการประชุมร่วมกับกลุ่มพ่อค้า – แม่ค้าเพื่อนำเสนอโครงการ และขอสนับสนุนงบประมาณ ในส่วนงานวิจัยได้เสนองบประมาณสนับสนุนจำนวน ๕,๐๐๐ บาท สมทบไปด้วย

เมื่อทางทีมวิจัยเสนองบประมาณให้ไปนั้น ทางชุมชนก็มีความเชื่อมั่นในการดำเนินโครงการดังกล่าวมากขึ้น และมีความตั้งใจในการทำกิจกรรมนี้ มีการเดินประชาสัมพันธ์โครงการดังกล่าวกับทางร้านค้าก่อนจะมีการประชุมร่วม โดยที่ทางคณะกรรมการชุมชนขอให้ทางทีมวิจัยร่วมกระบวนการดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลว่าเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับเจ้าของร้านค้าต่างๆ ถือเป็นโอกาสให้ทีมวิจัยรู้จักสัมพันธ์กับสมาชิกชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ทีมวิจัยสอบถามถึงการจัดเก็บเงินสนับสนุนที่ได้มาว่าจะทำอย่างไรให้มีความโปร่งใสมากที่สุด ในกลุ่มคณะกรรมการชุมชนจึงได้คัดเลือกผู้รับผิดชอบในการเก็บและจ่ายเงินขึ้นมา ๓ ท่าน นำเงินเข้าฝากธนาคารและทำบัญชีรับจ่าย เพราะทางทีมวิจัยได้มอบเงินสนับสนุนให้ทางชุมชนเลยและชี้แจงว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับารับรายจ่ายส่วนนี้ รวมทั้งที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าด้วย ทำให้ทางคณะกรรมการชุมชนทำกิจกรรมด้วยความสบายใจมากขึ้นด้วย เพราะถือว่าทางทีมวิจัยไม่ได้ทำงานในฐานะที่เข้าไปตรวจสอบอะไร ในท้ายที่สุดพ่อค้า – แม่ค้าได้สนับสนุนงบประมาณการทำกิจกรรมนี้ต่อคณะกรรมการจำนวน ๒๑ ราย เป็นจำนวนเงิน ๑๐,๒๐๐ บาท โดยที่เกือบครบจำนวนร้านค้าที่ได้วางแผนไว้ในกิจกรรมนี้ มีที่ไม่ได้มีความสนใจเพียง ๑ ถึง ๒ รายเท่านั้นที่ไม่ร่วม

จากการร่วมกิจกรรมดังกล่าวนี้ ทีมวิจัยได้รู้เพิ่มขึ้นจากสมาชิกของชุมชนว่ากิจกรรมต่างๆ นั้น ไม่ใช่ว่าจะไม่อยากร่วมหรือไม่สนใจ แต่บางครั้งก็ไม่เคยรับรู้เลยว่าจะทำอะไรกันเพราะไม่มีใครเคยบอกกล่าว หากจะทำอะไรเพื่อชุมชนเขายินดีร่วมมือเสมอ และที่สังเกตได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การให้การสนับสนุนก็จริง แต่ชาวชุมชนก็เลือกที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อผู้นำคนไหนด้วย โดยที่ในกลุ่มคณะกรรมการด้วยกันก็จะรู้ว่าควรจะให้ใครเป็นคนรับเงินและถือเงิน และบางครั้งการได้รับ

การสนับสนุนก็เพราะทางคณะกรรมการชุมชนให้กรรมการที่มีความสนิทสนมกันเป็นคนไปติดต่อ ดังนั้นพอที่จะเห็นได้ว่า ในชุมชนนางเลิ้งนั้นการใช้ระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยังคงมีอยู่ และการจะยอมรับใครหรือไม่ก็มีการตรวจสอบระหว่างกัน การที่ทีมวิจัยสามารถที่จะเข้าหากลุ่มคนต่างๆ นี้ได้ ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะการเข้าไปสัมพันธ์กับผู้นำทุกๆ คนที่เขามาร่วมในการทำกิจกรรม การพัฒนาดังกล่าว ไม่ได้เจาะจงในการเข้าหาใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะด้วย สำหรับกิจกรรมดังกล่าวนี้ เกือบจะดำเนินการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ปัจจุบัน (ปลายเดือนตุลาคม) ทางชุมชนกำลังทำกรอบแผ่นป้ายและเสา เพื่อนำไปติดตั้งในจุดต่างๆ รอบๆ นางเลิ้ง และบริเวณที่มีนักท่องเที่ยวผ่านไปมา โดยทางชุมชนได้ขออนุญาตติดตั้งป้ายดังกล่าวกับทางสำนักงานเขตป้อมปราบฯ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

กระบวนการทำงานพัฒนาดังกล่าวนี้ ก็มีการลองผิดลองถูกด้วยกันกับทางคณะกรรมการชุมชน การศึกษาดูงานเป็นส่วนหนึ่งเมื่อเสร็จสิ้นการวิจัยในระยะที่ ๒ ทีมวิจัยก็ได้สนับสนุนพาผู้นำหรือคณะกรรมการชุมชนของย่านนางเลิ้งไปศึกษากลุ่มประชาคมสามแพร่ง ในเขตพระนครซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นชุมชนเก่าที่ใกล้เคียงกัน มีอาคารตึกแถวเก่าแก่ มีมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ที่ทางกลุ่มชาวชุมชนในย่านสามแพร่งได้ร่วมกันปรับปรุงและบูรณะขึ้นโดยทางชุมชนเอง ภายหลังจากการศึกษาดูงานครั้งนั้น เมื่อทีมวิจัยจัดสรุปผลการศึกษาดูงานก็ดูเหมือนว่าจะเป็นไปไม่ได้ที่ทางชุมชนนางเลิ้งจะทำกิจกรรมดังกล่าวนี้ด้วยตนเอง จนเมื่อผ่านกิจกรรมดูงานในที่ต่างๆ ในเรื่องการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีกิจกรรมอื่นดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้ทางคณะกรรมการชุมชนเริ่มเกิดความมั่นใจในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนด้วยตนเองขึ้น ในช่วงปลายของการศึกษาวิจัยนี้ ทางชุมชนก็ได้หารือกับทางทีมวิจัยในเรื่องของการปรับปรุงบูรณะตึกที่อยู่อาศัยในพื้นที่นางเลิ้งขึ้น จึงได้มีการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนกันอีกครั้งหนึ่งในเรื่องนี้โดยเฉพาะจนเกิดการก่อตั้งกันเป็นชมรมขึ้น เพื่อดำเนินกิจกรรมพัฒนาในเรื่องนี้โดยเฉพาะ (ดูรายละเอียดของกิจกรรมการปรับปรุงบูรณะตึกและอาคาร)

สู่การปฏิบัติการ : กิจกรรมศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน

สำหรับกิจกรรมการทำศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่เกิดจากเวทีเสนอผลการศึกษางานวิจัยในระยะที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๓ ซึ่งในเวทีได้มีข้อเสนอที่จะพัฒนาและส่งเสริมเด็กและเยาวชน เนื่องจาก มีปัญหาเกี่ยวกับเด็กไม่ได้รับการศึกษา และ ไม่มีผู้ดูแลเอาใจใส่ เนื่องจากผู้ปกครองต้องไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เป็นต้น

จากเวทีดังกล่าว ทางทีมวิจัย จึงเริ่มให้ความสนใจเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเด็ก เมื่อเกิดเวทีประชุมกลุ่มย่อยหลายๆ ครั้ง ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับเด็ก ก็ถูกนำเสนอ เพื่อแลกเปลี่ยนความ

คิดเห็น และข้อเสนอแนะในการทำกิจกรรม ซึ่งที่ประชุมได้มีข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาของเด็ก คือ เด็กในชุมชนถูกปล่อยปละละเลย บางรายไม่ได้รับการศึกษา เด็กต้องดูแลกันเอง พี่ดูแลน้อง เพราะพ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน หรือ บางครอบครัวพ่อแม่อยากออกไปทำงานแต่ขาดคนเลี้ยงลูกก็ต้องให้คนใดคนหนึ่งอยู่ดูแลลูก ทำให้รายได้ของครอบครัวไม่เพียงพอ หรือเด็กบางคนมีปัญหาพ่อหรือแม่ติดคุกเนื่องจากค้ายาเสพติด เด็กถูกปล่อยให้อยู่ในความดูแลของพ่อหรือแม่ หรือญาติเพียงคนเดียว ซึ่งเด็กก็ไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควร เนื่องจากพ่อ หรือแม่ หรือญาติ เหล่านั้นต้องไปประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว เป็นต้น

ทางออกของปัญหานี้ ได้ถูกนำเสนอในรูปแบบของการจัดทำศูนย์เด็ก เพราะ คณะกรรมการทั้งสามชุมชน คิดว่า เมื่อมีศูนย์เด็กแล้ว เด็กเหล่านี้ก็สามารถมาอยู่ที่ศูนย์เด็กได้ ซึ่งจะได้รับการเอาใจใส่ ดูแล และ เป็นการแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ได้สามารถออกไปทำงานได้เต็มที่ เด็กๆ ก็จะได้รับการศึกษาตามความเหมาะสมของวัย

เมื่อเวทีมีข้อสรุปในการจัดตั้งศูนย์เด็ก สถานที่จึงเป็นเรื่องสำคัญในการจัดทำ ซึ่งเดิมแต่ละชุมชน ยังมีความคิดที่ต่างคนต่างอยากทำศูนย์เด็กของตนเอง แต่ขาดพื้นที่เมื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันมากขึ้น มีการดูขีดจำกัดของการทำสถานที่ จึงได้เสนอให้มีการทำศูนย์เด็กร่วมกัน โดยใช้บริเวณบ้านกรรมการคนใดคนหนึ่ง หรือ ติดต่อขอใช้สถานที่ของวัดแค ซึ่งเป้าหมายในการใช้สถานที่ของวัดก็คือ บริเวณด้านล่างของศาลาการเปรียญ ซึ่งปัจจุบันทางวัดไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร เป็นแหล่งที่พักอาศัยของญาติโยมที่มาอาศัยวัดเป็นที่พักพิง เป็นต้น ดังนั้นเมื่อได้ข้อสรุป จึงเริ่มต้นดำเนินการจัดทำศูนย์เด็กขึ้น

ส่วนในเรื่องของกระบวนการทำงาน ทางสถาบันวิจัยชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้เข้ามาดำเนินงานสานต่อ ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนของการดำเนินงานตามแผนงานต่าง ๆ การประสานงานกับหน่วยงานที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดตั้งศูนย์เด็ก รวมทั้ง การศึกษาดูงานในศูนย์เด็กที่มีการดำเนินการแล้ว เพื่อศึกษาข้อมูลในการเริ่มต้นทำศูนย์เด็ก และ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำศูนย์เด็ก

กระบวนการในการทำศูนย์เด็ก

๑. นำข้อเสนอจากเวทีเสนอผลการศึกษามาสานต่อโดยการเข้าไปพูดคุยกับกลุ่มกรรมการชุมชน ในแต่ละชุมชน
๒. นำประเด็นปัญหาเสนอต่อการประชุมกลุ่มย่อย ๓ ชุมชน เพื่อให้ประเด็นปัญหาเป็นประเด็นร่วม
๓. สร้างเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และ หาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหา

๓. เกิดเวทีเพื่อกำหนดแผนงานในการดำเนินงานตามขั้นตอนต่างๆ เพื่อที่จะดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย

๔. ดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน ซึ่งในขั้นตอนนี้ทางสถาบันวิจัยชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินฯ เป็นผู้ประสานและดำเนินงานต่อไป

สำหรับบทบาทของทีมนักวิจัย ในการทำกิจกรรมศูนย์เด็ก ภายหลังจากที่ทางสถาบันวิจัยชุมชนเมือง ได้เข้ามาดำเนินการแล้ว จะเป็นลักษณะของผู้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่น

- การประชุมกลุ่มย่อย ในการจัดหาสถานที่ ซึ่งในที่สุดก็ได้ข้อสรุปก็คือ ใช้บ้านของกรรมการชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน เป็นสถานที่ทำศูนย์เด็ก ๆ
- กรรมการชุมชนได้ประสานงานกับหน่วยงานต่างเช่น สถาบันวิจัยชุมชนเมือง , มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัมฯ และ ห้างร้านบริษัทเมื่อขอรับการสนับสนุนในการจัดทำศูนย์เด็ก เช่น ตู้ชั้น พัฒลม เครื่องทำน้ำอุ่น นม ที่นอนสำหรับเด็ก การอบรมการเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น
- การประชุมกลุ่มย่อยเกี่ยวกับการปรับปรุงสถานที่ และ หาผู้รับผิดชอบ
- การศึกษาดูงานในส่วนของศูนย์เด็กที่ได้เริ่มดำเนินการแล้ว จำนวน ๕ ครั้ง
- เข้าร่วมการประชุมสรุปผลการดูงาน เป็นต้น

ปัจจุบัน การทำกิจกรรมศูนย์เด็กของชุมชนในย่านนางเลิ้ง ได้ชะลอตัวลงเกี่ยวกับการทำกิจกรรม ทั้งนี้เนื่องจากในกลุ่มของกรรมการชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ได้เกิดความเข้าใจ ในตัวของกรรมการที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำศูนย์เด็ก และ กรรมการชุมชนอีกหลายๆ คน ทั้งไม่เข้าใจถึงกระบวนการทำงานของสถาบันวิจัยชุมชนเมือง และกรรมการชุมชนที่ทำงานเกี่ยวกับศูนย์เด็ก ตลอดจนพยายามนำเรื่องของการใช้จ่ายเงินของชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงเกิดเป็นปัญหาที่ไม่เข้าใจกันของกรรมการชุมชน ดังนั้นเพื่อความชัดเจน และลดความขัดแย้งของกรรมการชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ทางสถาบันวิจัยชุมชนเมือง จึงได้ชะลอกิจกรรมศูนย์เด็กฯ ก่อน เพื่อให้เกิดเวทีการชี้แจงเกี่ยวกับการทำงานของสถาบันวิจัยฯ และ กิจกรรมที่ทางสถาบันวิจัยได้ลงไปทำในพื้นที่ รวมทั้งการทำงานของกรรมการชุมชนที่ทางสถาบันวิจัยฯ ได้ประสานงานมาโดยตลอด เพื่อสร้างความเข้าใจของกรรมการชุมชนและดึงกรรมการชุมชนท่านอื่นๆ เข้ามาร่วมกิจกรรมมากขึ้น เป็นต้น

สู่ปฏิบัติการ : กิจกรรมการปรับปรุง และ บูรณะตึกและอาคาร

สำหรับตึกแถว อาคารพาณิชย์ในย่านนางเลิ้ง ได้แก่บริเวณรอบตลาดนางเลิ้ง และ ริมถนนนครสวรรค์ เป็นอาคารที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นอาคารชั้นครึ่งที่หลงเหลืออยู่ไม่กี่แห่งใน

เขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสภาพที่เก่าทรุดโทรม ผู้อยู่อาศัยไม่ได้มีการปรับปรุงซ่อมแซม

กรรมการชุมชนได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตึกแถวเหล่านี้ให้คงอยู่ และ ควรได้รับการซ่อมแซมดูแลให้อยู่ในสภาพที่สวยงาม จึงได้นำเสนอในเวทีการประชุมในวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๓ จากเวทีดังกล่าว ทางสถาบันวิจัยฯ ได้มาพูดคุย ชักชวนคณะกรรมการไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนชุมชนสามแพร่ง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมคูเมืองเมืองเดิม ซึ่งได้มีการปรับปรุงและทาสีอาคารเก่าได้เป็นผลสำเร็จ จึงได้มีการประสานงานกับชุมชนสามแพร่ง และได้ทำโครงการพาคณะกรรมการชุมชนได้ไปเยี่ยมชม และ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำกิจกรรมดังกล่าว ขึ้นในเดือน พฤศจิกายน ๒๕๕๓ ซึ่งหลังจากการดูงานในครั้งนั้น กรรมการชุมชนหลายๆท่านก็ได้ให้ความคิดเห็นถึงการปรับปรุงตึกแถวในบริเวณย่านนางเลิ้ง ดังนี้คือ

๑. โครงการปรับปรุงทาสีตึกและอาคารเก่า เป็นไปได้ยาก เนื่องจากคณะกรรมการชุมชนเห็นว่าการความร่วมมือของชาวชุมชนเท่าที่มากในการทำกิจกรรมต่างๆ นั้นยังมีจำนวนไม่มากนัก

๒. คณะกรรมการชุมชนมองการทำโครงการดังกล่าวให้สำเร็จได้ ควรเริ่มทำกิจกรรมเล็กๆ เพื่อให้ชาวชุมชนได้เห็นและเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆก่อน แล้วจึงค่อยเริ่มทำกิจกรรมดังกล่าว

๓. คณะกรรมการชุมชนเห็นว่าโครงการดังกล่าว ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการจัดทำและต้องมีการประสานงานกับหลายๆ หน่วยงาน เช่น กรุงเทพมหานคร ,สำนักงานเขต, สำนักงานทรัพย์สินฯ และ ห้างร้านบริษัทที่ให้การสนับสนุนเกี่ยวกับสีทาอาคาร เป็นต้น

ดังนั้นคณะกรรมการชุมชนจึงได้เริ่มดำเนินกิจกรรมอื่นๆก่อน เช่น โครงการข่าวสาร การประสานงานให้หน่วยงานต่างๆเข้ามาทำกิจกรรมในชุมชน เช่น หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ , การฝึกอาชีพของกทม. โครงการตัดผมให้ชาวชุมชนฟรีเดือนละ 1 ครั้ง จากศูนย์ฝึกอาชีพสวนลุมพินี โครงการป่ายประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งจากการทำกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ ชาวชุมชนได้เข้ามามีกิจกรรมกันมากขึ้น

ดังนั้นคณะกรรมการชุมชนจึงหันมาพูดคุยเกี่ยวกับโครงการปรับปรุงทาสีอาคารอีกครั้ง เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๔ กรรมการชุมชนได้มาหารือเกี่ยวกับการทำกิจกรรมการทาสีอาคารเก่า และได้มีการประชุมคณะกรรมการชุมชนเพื่อจัดทำโครงการขออนุมัติจากคณะกรรมการฟื้นฟูกรุงรัตนโกสินทร์ และแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อกิจกรรมนี้โดยเฉพาะ ซึ่งคณะกรรมการกลุ่มนี้ ไม่ได้มีขอบเขตอยู่เพียงแคในกลุ่มย่านนางเลิ้ง แต่อาจเป็นบุคคลภายนอกที่สนใจจะเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นเครือข่ายในการพัฒนาร่วมกัน ดังนั้นจึงเรียกกรรมการกลุ่มนี้ในนามของชมรมนางเลิ้งร่วมใจพัฒนาขึ้นและได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละตำแหน่งไว้ชัดเจน รวมทั้งได้มีการนำโครงการที่หารือในเวทีประชุมเข้าไปประสานงานกับสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายด้วยในฐานะที่เป็นผู้ดูแลความเป็นระเบียบของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งการทำโครงการดังกล่าว ได้สอดคล้องกับ

แผนงานของกรุงเทพมหานคร ในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนตลาดนางเลิ้ง ก็เป็น 1 ใน 13 โครงการ ของ กรุงเทพมหานครด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันคณะกรรมการชุมชนยังไม่ได้ดำเนินการใดๆ หลังจากที่มีการประชุม คณะกรรมการในการจัดตั้งคณะทำงาน เนื่องจาก คณะกรรมการเห็นว่า ควรทำโครงการป้าย ประชาสัมพันธ์ของดินนางเลิ้ง ให้เสร็จเรียบร้อย และติดตั้งให้ชาวชุมชนได้เห็นงานเป็นรูปธรรม เสียก่อน แล้วจึงจะหารือ หรือ ไปพูดคุยเกี่ยวโครงการดังกล่าวกับชาวชุมชน หรือ เริ่มดำเนิน โครงการต่อไป

บทเรียนจากการศึกษาวิจัย

๑. การที่ได้มีการประชุมร่วมกับทีมขึ้น ทำให้เราได้เห็นลักษณะการทำงานที่หลากหลาย แตกต่างกันไป ตามลักษณะของชุมชนนั้น ปัญหาของแต่ละที่ให้ความสำคัญหรือความสนใจแตกต่างกันตลอดจน เทคนิค หรือวิธีการที่นำมาใช้ ที่ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนที่ตนเองเข้าไปทำงาน

๒. ได้รับรู้และเรียนรู้แง่คิดในการทำงาน ได้มีการเปิดโลกทัศน์กว้างขึ้น ได้เห็นการทำงานที่แตกต่างไปจากที่เคยทำงานเดิม

๓. ได้แลกเปลี่ยน เทคนิค หรือวิธีการทำงาน กับชุมชนทั้งเรื่องการเก็บข้อมูล หรือการเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน ตลอดจนในแง่ของงานวิชาการ ก็ได้รับคำแนะนำที่นอกเหนือจากหนังสือที่อ่านหรือความรู้เดิมที่มี

๔. ได้รับรู้ปัญหาที่แตกต่างกันระหว่างเมืองเก่า , ชุมชนดั้งเดิม , และเมืองที่เกิดจากอุตสาหกรรมใหม่ ตลอดจนความต้องการและการแก้ไขปัญหาของชาวชุมชน , คนทำงานในพื้นที่ , และหน่วยงาน NGO ที่เข้าไปร่วมกันรวมทั้งปัญหา , อุปสรรค ที่เกิดจากงานเองและคนที่เกี่ยวข้อง

๕. ได้รับรู้ถึงกระบวนการของชาวชุมชนที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จในเป้าหมายของตน ซึ่งกว่าจะทำได้นั้นต้องฝ่าฝืน หรือต้องมีความพยายามมากน้อยเพียงใด ต้องใช้ความอดทนและการรวมตัวกันอย่างไร

๖. ได้เข้าใจว่าการจะทำกิจกรรมใด ๆ ในชุมชนให้สำเร็จ ไม่ใช่เรื่องง่าย ถ้ากิจกรรมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากบุคคลภายนอกคิดว่าน่าจะทำ โดยไม่เกิดจากความต้องการของชุมชน หรือชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม หรือเข้ามามีส่วนร่วมเพียงบางกลุ่มบางองค์กร

๗. การทำงานชุมชนจำเป็นต้องมีเพื่อน มีเครือข่าย เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนกันและกัน

การทำงานกับชาวบ้าน

๑. ขอบเขตเกี่ยวกับเวลาของชาวบ้านเป็นข้อจำกัดในการทำงานให้สำเร็จตรงตามเป้าหมายในบางครั้ง

๒. ชาวบ้านมักจะมีวิธีการในการแก้ไขปัญหาของตนเองเสมอ ซึ่งบางครั้งเราต้องศึกษาถึงวิธีการของการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ๆ ของชาวบ้านให้เข้าใจ เพราะจะทำให้เราเข้าใจวิธีการทำงานของเขาได้ชัดเจนขึ้น

๓. การทำงานกับชาวบ้านต้องมีการยืดหยุ่น บางครั้งต้องขึ้นอยู่กับความพร้อมและความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน

๔. กิจกรรมที่เกิดขึ้นควรเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนไม่ใช่เกิดจากความต้องการของผู้นำชุมชน เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

๕. การทำกิจกรรมบางครั้งต้องมีความโปร่งใส และทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างคนในชุมชน ผู้นำชุมชน และคนทำงาน ก่อนการทำกิจกรรมขึ้น เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในการทำงาน

๖. ก่อนที่จะทำกิจกรรม เราควรรู้จักชุมชน , ชาวบ้านให้ชัดเจนก่อน เพื่อที่เราจะได้รู้ว่าชุมชนที่เราทำงานนั้นเป็นอย่างไร , คนที่เราจะร่วมงานด้วยนั้นเป็นอย่างไร และเขามีความต้องการอย่างไร เพราะอะไร เพื่อจะทำให้สามารถทำกิจกรรมนั้นได้และเป็นประโยชน์ต่อพวกเขาอย่างแท้จริง

สรุปบทเรียนการดำเนินกิจกรรมในงานวิจัยระยะที่ ๓

ก่อนดำเนินกิจกรรมของงานวิจัย จากการที่งานวิจัยได้ดำเนินการศึกษาภูมิหลังของชุมชน การเกิดเวทีระดมความเห็นเพื่อการค้นหาปัญหาของชุมชนโดยที่ชาวชุมชน (ในส่วนของคณะกรรมการชุมชน) มีส่วนร่วม รวมทั้งการที่ทีมวิจัยมีโอกาสร่วมกิจกรรมการพัฒนาอื่นๆ ของชุมชนในระหว่างการศึกษาภูมิหลังและสภาพทั่วไปของชุมชน ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของงานวิจัยได้ โดยร่วมกับทางชุมชนในการแก้ข้อขัดข้องของการดำเนินกิจกรรมพัฒนาที่ผ่านมา และนำเอาจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนในย่านนี้มาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งทีม

วิจัยพบว่าคณะกรรมการ มีความต้องการและกระตือรือร้นที่จะคิดค้น และดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง แต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งในส่วนของคณะกรรมการด้วยกันเองและกับภายนอกชุมชน การปฏิบัติการในระยะที่ ๓ ได้วางแนวทางเอาไว้ก็คือ การกระตุ้นและสนับสนุนคณะกรรมการในการวางแผนการทำงานชุมชน โดยผ่านกระบวนการเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อการค้นหาปัญหา คิดค้นกิจกรรม รวมทั้งลงมือทดลองปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนตามความต้องการของชุมชน และในท้ายสุดกระบวนการดังกล่าวสามารถนำไปสู่การสร้างความร่วมมือของคณะกรรมการในการพัฒนาชุมชนใน ๓ ชุมชนย่านนางเลิ้ง ดังนั้นสิ่งที่เห็นได้ในงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ กล่าวคือ

การนำประเด็นปัญหาของชุมชนที่ค้นพบจากการศึกษาในระยะที่ ๒ มาเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะที่ ๓ นั้น ผ่านเวทีวิพากษ์โดยตัวแทนชุมชน ก็คือคณะกรรมการชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วว่าได้มีการเปิดเวทีเสนอผลวิจัย ดังนั้นเมื่อนำเสนอปัญหาและช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาในเวทีแล้ว ทีมวิจัยก็สามารถติดตามและกระตุ้นการดำเนินกิจกรรมการแก้ปัญหาได้ เช่น การสะท้อนถึงความไม่ให้ความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนต่อกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน หรือต่อปัญหาความชบเซาของตลาดนางเลิ้ง เป็นต้น เมื่อรู้ปัญหาชุมชนเองก็สามารถที่จะคิดค้นวิธีการแก้ปัญหาได้ และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังเช่นกิจกรรมที่จะกล่าวถึงคือ

คณะกรรมการชุมชนเข้าถึงสมาชิกหรือชาวชุมชนมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรม (ชุมชนศุภมิตร ๒ และวัดสุนทรธรรมทาน) เริ่มจากการแนะนำตัวเองของคณะกรรมการชุมชนผ่านกิจกรรมเผยแพร่ข่าวสารชุมชน ทั้งนี้เพราะทางคณะกรรมการชุมชนสรุปผลการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาว่าขาดความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชน จึงร่วมกันคิดหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น อาจจะสืบเนื่องมาจากสมาชิกชุมชนไม่รู้จักคณะกรรมการบ้าง สมาชิกไม่มีความเดือดร้อนบ้าง หรือไม่มีเวลาสนใจในกิจกรรมชุมชนบ้างเพราะส่วนมากมีอาชีพค้าขาย เป็นต้น ดังนั้นกิจกรรมเผยแพร่ข่าวสารอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของการดึงความมีส่วนร่วมจากสมาชิกชุมชน ดังนั้นทางคณะกรรมการชุมชนจึงได้ทดลองทำกิจกรรมนี้

ต่อกรณีความชบเซาของตลาดนางเลิ้ง คณะกรรมการในฐานะตัวแทนของชุมชนก็ทราบดีว่าเนื่องจากการขยายตัวของเมือง และเหตุผลทางเศรษฐกิจ การเกิดห้างสรรพสินค้า การเกิดแหล่งบันเทิงใหม่ๆ เป็นต้น ฉะนั้นนางเลิ้งจึงไม่เป็นที่รู้จักของกลุ่มคนในปัจจุบันนัก แต่ในความเป็นชุมชนเก่าแก่ย่านที่มีจุดขาย กรรมการจึงคิดค้นและทดลองทำกิจกรรมที่ทำให้ตลาดและชุมชนเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป คือ การทำแผ่นป้ายแนะนำ “ของหวานอาหารอร่อย และสถานที่สำคัญในนางเลิ้ง” หรือที่เรียกกันติดปากในกลุ่มที่ทำกิจกรรมนี้ว่า “โครงการของดินนางเลิ้ง”

จากกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมที่กล่าวมาในส่วนของคณะกรรมการชุมชน (ร่วมกับงานวิจัย) สามารถกล่าวได้ว่า

การเปิดเวทีหรือสนับสนุนให้มีเวทีแลกเปลี่ยนของคณะกรรมการ หรือองค์กรชุมชน หรือตัวแทนชุมชน (ผู้นำ) สามารถนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมพัฒนาชุมชนได้ และในช่วงระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรมก็จำเป็นจะต้องมีเวทีแลกเปลี่ยนและติดตามงานเป็นระยะ ในงานวิจัยนี้ได้ข้อสังเกตว่าการมีเวที เป็นการลดความกดดันต่อการผลิตรายงานหรือกิจกรรมให้ไปตกอยู่ที่ใครคนใดคนหนึ่งในกลุ่มผู้นำ หากงานหรือกิจกรรมมีปัญหาก็สามารถช่วยเหลือกันได้ในเวทีการแลกเปลี่ยน อาจจะทำให้ใครคนหนึ่งช่วยเหลือหรือการสนับสนุนข้อมูล เป็นต้น นอกจากนี้เวทีถือเป็นการแบ่งงานหรือกิจกรรมโดยความเห็นชอบของกลุ่ม ทุกคนสามารถตรวจสอบได้ และสามารถดำเนินกิจกรรมอื่นๆ อย่างต่อเนื่องได้ ในเบื้องต้นการดำเนินกิจกรรมโดยผ่านการเปิดเวทีนี้สามารถดำเนินการได้ในชุมชนศุภมิตร ๒ ต่อมาที่ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน และสามารถจัดเวทีร่วมกันได้ใน ๒ ชุมชนนี้ แต่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในชุมชนศุภมิตร ๑ เพราะไม่มีตัวแทนชุมชนเข้าร่วม

ผู้ปฏิบัติงานวิจัยต้องใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูล และค้นหาผู้นำที่แท้จริง ในเบื้องต้นได้เข้าร่วมและสังเกตการณ์กิจกรรมที่เกิดขึ้นและมีอยู่แล้วในชุมชน หาบุคคล / กลุ่มที่เข้าร่วม ดูแกนนำในการดำเนินกิจกรรม วิธีการในการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมา และสอบถามความเห็นของผู้ที่ร่วมหรือเกี่ยวข้องในกิจกรรมนั้นๆ

ปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เช่น การเมืองท้องถิ่น ความสัมพันธ์ในกลุ่มผู้นำ กลุ่มต่างๆ ในส่วนของสมาชิกในชุมชน และหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชน มีส่วนส่งเสริมและสกัดกั้นกระบวนการพัฒนาชุมชน และองค์กรชุมชน

บทส่งท้าย

แนวทางการพัฒนาที่ถูกเรียกว่า “กระแสหลัก” นั้นให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การสร้างความเจริญเติบโต การลงทุน ความทันสมัย แต่ทิศทางดังกล่าวมิได้สร้างความกินดีอยู่ดีให้กับประชาชนอย่างถ้วนหน้า มีประชาชนจำนวนมากที่ต้องเผชิญกับ ความยากจน การสูญเสียที่ดิน ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตเพื่อยังชีพ หนี้สิน ฯลฯ ซึ่งเป็นเหตุอันนำไปสู่การค้นหาแนวทางการพัฒนาเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ เช่น แนววัฒนธรรมชุมชน แนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

ในหลักการทำงาน กระบวนการทำงานพัฒนานี้เช่นกัน มีการแสวงหากระบวนการใหม่ ๆ เปลี่ยนแปลงจากที่เคยปฏิบัติอยู่ เช่น จากการกำหนดจากเบื้องบน (top-down) มาเป็นจากการกำหนดจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (bottom-up) จากการกำหนดจากส่วนกลางมาเป็นการกระจาย

อำนาจและการมีส่วนร่วม การพึ่งพิงสู่การพึ่งตนเอง เป็นต้น รวมทั้งยังมีการค้นคิด วิธีการและเทคนิควิธี เพื่อเป็นเครื่องมือของนักพัฒนาใช้ในงานพัฒนา เช่น AIC, Mind Mapping, เทคนิคการประชุมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ฯลฯ

แต่กระนั้น กระแสทางเลือกในการพัฒนาก็ยังไม่สามารถผันกลายเป็นกระแสหลักได้ ส่วนกระแสหลักก็ได้ขยายตัวมากยิ่งขึ้นในกระแสการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ และโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้ประชาชนในฐานะปัจเจกชน ครอบครัว และชุมชน ไม่สามารถมีอิสระจากรัฐและทุน

“นางเลิ้ง” เป็นชุมชน ย่านพาณิชยกรรม และแหล่งบันเทิงของกรุงเทพมหานครในสมัยก่อน แต่ถูกรัฐและทุนพรากความรุ่งเรืองออกไปและความเจริญได้เคลื่อนย้ายไปสู่จุดอื่นๆ ของกรุงเทพมหานคร

ทีมวิจัยได้เข้าศึกษา ชุมชนนางเลิ้งตั้งแต่ พ.ศ.2542 โดยมีวัตถุประสงค์หลักของโครงการฯ คือสิ่งที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ยังมีประสบการณ์การทำงานพัฒนาไม่มากนัก ได้เรียนรู้จากงานพัฒนาในนางเลิ้ง อาจจะไม่ใช่ว่าสิ่งใหม่ หรือแตกต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ ที่มีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกัน หากแต่ต่างพื้นที่ ต่างเวลา ผลการเรียนรู้เป็นการย้ำความรู้ที่มีอยู่ และมีข้อสังเกตจากการทำงานในพื้นที่เฉพาะ

ในการเขียน “บทสรุป” ของผลการศึกษาและปฏิบัติการ ที่นางเลิ้ง จึงใช้วิธีการเขียนในลักษณะการสนทนากับ งานวิจัยในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง บทเรียนจากกรณียกกระบัตร ซึ่งดำเนินการในช่วง ปี พ.ศ. 2517- 2519 ดังต่อไปนี้

ยกกระบัตร ยกกระบัตร เป็นท้องที่ ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ทดลองปฏิบัติงานพัฒนา ใน (หน้า 17-18) โครงการพัฒนาชนบท ลุ่มน้ำแม่กลอง...มีวัตถุประสงค์หนึ่ง เพื่อหารูปแบบของการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานในลุ่มน้ำแม่กลองและวิธีการพัฒนาชนบทที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนค้นหาปรัชญาของการค้นปรัชญาของการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน และวิธีการที่อาจปรับเอาไปใช้ในท้องที่อื่น ๆ ได้ โครงการแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นการวิจัยหาข้อมูลของท้องที่เพื่อใช้เป็นพื้นฐานการวางแผนเพื่อพัฒนา ระยะที่ 2 ทดลองปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานเสนอต่อรัฐบาล ระยะที่ 3 เป็นช่วงประเมินผลโครงการฯ แต่ไม่ได้ดำเนินการเนื่องจากเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

นางเล้ง

นางเล้งเป็นพื้นที่ 1 ใน 3 พื้นที่ ที่ถูกเลือกเป็นพื้นที่ศึกษาและปฏิบัติการพัฒนาชุมชน ในกรุงเทพมหานคร นางเล้งเป็นย่านชุมชนเก่าแก่ เคยเป็นแหล่งของการค้าขาย ความบันเทิงมาก่อน ในพื้นที่นางเล้งมีชุมชนที่เกิดจากการจัดตั้งของกรุงเทพมหานคร 3 ชุมชน คือ ศุภมิตร 1, ศุภมิตร 2 และวัดสุนทรธรรมทาน

โครงการฯ นี้มีวัตถุประสงค์หลักคล้ายคลึงกับ การศึกษาวิจัยที่ยกกระทบัตร์ คือ ศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางและกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมให้ชุมชนมีความยั่งยืน และมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ การศึกษาชุมชน และการปฏิบัติการพัฒนาชุมชนตามผลที่ศึกษา เพื่อหายุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม

ยกกระทบัตร์

(หน้า 19-24)

คำถามทางในที่มืด...ชาวสวนมะพร้าวต้องการให้จัดการศึกษานอกเวลาเพื่อสอบเทียบประโยคมัธยมศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ลูกหลานได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูง ทางโครงการฯ ได้จัดการศึกษาให้ แต่ปรากฏว่า ในระยะ 3-4 เดือนแรกมีคนมาเรียนจำนวนมาก แต่ต่อมา ค่อย ๆ หายจนไม่มีคนมาเรียน...”

“...โครงการฯ ริเริ่มให้มีการอบรมการซ่อมเครื่องยนต์ เพราะเห็นว่าการคมนาคมในท้องที่ส่วนใหญ่ใช้เรือหางยาว มีคนมาอบรม เกือบ 50 คน แต่ปรากฏว่าหลักสูตรการอบรมค่อนข้างเป็นทฤษฎี และชาวบ้านมีปัญหาในการหาอะไหล่เพื่อใช้ในการซ่อมเครื่องยนต์ ความรู้ต่าง ๆ ที่เขาได้รับมาก็ไม่มีประโยชน์ต่อเขาเท่าใดนัก...”

“...การอบรมการตัดเย็บเสื้อผ้า มีสตรีชายยกกระทบัตร์สนใจเข้ารับการอบรมจำนวนกว่า 30 คน แต่ผู้ที่ได้รับประโยชน์จริง ๆ นั้นมีใช้น้อยากจน เพราะผู้ที่ได้ประโยชน์ จริง ๆ คือ คนที่มีเงินพอที่จะซื้อจักเย็บผ้ามาใช้ได้เองเท่านั้น...”

“...สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ คือ ทุกโครงการริเริ่มและดำเนินการผ่านผู้นำที่เป็นทางการซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะที่ดีกว่าคนอื่น และเป็นโครงการที่กำหนดลงมาจากเบื้องบน...”

นางเล้ง

การศึกษาวิจัยในนางเล้งในช่วงแรกมีการกำหนดชัดเจนว่าจะทำการศึกษาก่อน เพื่อค้นหาความรู้ ความเข้าใจ และความต้องการของสมาชิกชุมชน แล้วนำผลการศึกษามาวิเคราะห์หาแนวทางการทำกิจกรรมพัฒนา ประเด็นที่ตั้งไว้เพื่อศึกษา

ชุมชน คือ ประวัติความเป็นมาของชุมชน, กรรมสิทธิ์ที่ดิน, ระบบเศรษฐกิจนอก ระบบ, กลุ่ม และความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ,ความนึกคิดของคนในชุมชน และ ภายนอกชุมชนที่มีต่อนางเลิ้ง (รหัสหมาย) วิธีที่ใช้ศึกษา ประกอบด้วย การทำ แบบสอบถาม สังเกต สัมภาษณ์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่ามีความต้องการ และปัญหา ในนางเลิ้งอยู่ในหลายกลุ่ม ทีมงานวิจัยได้ร่วมวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการทำ กิจกรรมพัฒนาเพื่อนำไปสู่งานปฏิบัติการ รวมทั้งได้นำเสนอผลงานวิจัยให้กับผู้นำ และผู้ที่สนใจทั้งที่อยู่ในและนอกชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการนำเสนอความต้องการ ประเด็นปัญหาอื่น ๆ ออกมาจากการประชุมเสนอผลการศึกษาวิจัย ซึ่งเท่ากับว่า แม้ว่าการศึกษาวิจัยจะได้ศึกษาเรื่องราวแง่มุมของชุมชนไว้ชุดหนึ่งแล้ว หากแต่เป็น มุมมองของนักวิจัยซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงมุมมองที่เป็นของคนภายนอกไปได้ ดังนั้นควรมีการตรวจสอบจากกลุ่มคนที่ถูกศึกษา เพื่อให้ได้ความคิดเห็นที่สะท้อน มาจากคนในชุมชน ทำให้เรื่องราวแง่มุมเกี่ยวกับชุมชนหลากหลายมากขึ้น

ในช่วงที่มีการปฏิบัติการงานพัฒนา เนื่องจากทีมวิจัยพบว่าชาวบ้านกลุ่ม หนึ่งมีอาชีพ เช่น ถักไหมพรม ขายอาหารรถเข็น มีปัญหาในเรื่องเงินทุนหมุนเวียน การประกอบอาชีพ เงินกู้ยืมมีอัตราดอกเบี้ยสูง ทีมวิจัยจึงแนะนำ กิจกรรมออม ทรัพย์รายวัน ซึ่งในงานพัฒนาโดยทั่วไปในปัจจุบัน หากชาวบ้านมีปัญหาเรื่อง การเงินมักจะใช้การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ เกิดการรวมกลุ่มพึ่งตนเอง แต่ปรากฏว่าการส่งเสริมเรื่องการออมทรัพย์ไม่ประสบ ความสำเร็จ ซึ่งมีข้อสังเกตจากกระบวนการทำงานว่า มีจุดอ่อนคือ ชาวบ้านไม่ได้มี การจัดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านถึง “วิธีการ” ที่เขาจะแก้ไขปัญหาว่าจะทำ อย่างไร หากทีมวิจัยได้นำเสนอตัวแบบการออมทรัพย์รายวันแก่ชาวบ้าน และ ส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องการออมทรัพย์ โดยไม่ได้วิเคราะห์อย่างลึกซึ้งว่า ชาวบ้าน กลุ่มนี้มีพฤติกรรมการใช้จ่ายเงินอย่างไร เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแหล่งเงินกู้กับใคร อย่างไรบ้าง และการทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์สะท้อนให้เห็นในอีกประการว่า การทดลองทำกิจกรรมกับชาวบ้านเป็นวิธีการเก็บข้อมูลศึกษาวิจัยชุมชน ที่ทำให้เห็น ข้อมูลเพิ่มเติมในชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ เรารู้จักชุมชนผ่านการสัมภาษณ์ สังเกต เมื่อมีการทำกิจกรรมทำให้ได้ข้อมูลพฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้จ่าย การกู้เงิน ความไว้วางใจเรื่องการเงิน ฯลฯ

- ยกกระบัตร แสงสว่างอยู่ที่ไหน?...ได้ออกสัมภาษณ์ทุกครัวเรือน วัตถุประสงค์ในการเยี่ยม
- (หน้า 25- สัมภาษณ์ มีสองประการ คือ ต้องการพูดคุยอย่างเป็นกันเองเพื่อถามไถ่ปัญหาชีวิต 36) ความเป็นอยู่ และปัญหาในการดำเนินอาชีพ และเพื่อค้นหาคู่คนที่จะสามารถเป็น

ผู้นำในการพัฒนา...ซึ่งพบว่าชาวบ้านโดยทั่วไปรู้สึกสิ้นหวังกับอาชีพหลักคือ การทำนา แต่ชาวบ้านเองไม่ได้ปรึกษาหารือร่วมกันในการหาทางแก้ไขปัญห เพราะทุกคนคิดว่าไม่มีใครในหมู่บ้านที่จะรู้วิธีแก้ไขปัญหได้ดีกว่าคนอื่น อย่างไรก็ตามก็พบว่า มีคนในหมู่บ้านมีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญห...ชาวบ้านได้พูดคุยแลกเปลี่ยนจนในที่สุดก็มีความสนใจในเรื่องการเลี้ยงปลา และมีการพบปะพูดคุยติดต่อผู้ชำนาญด้านการเลี้ยงปลาเป็นวิทยากร...หากชาวบ้านยังติดขัดเรื่องเงินทุนแต่มีทางออกโดยการรวมกลุ่มเป็นลูกค้าตรงกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และชาวบ้านก็เริ่มเลี้ยงปลา และสามารถดำเนินกิจการไปได้ด้วยดี

นางเล้ง กิจกรรมที่ดูจะประสบความสำเร็จคือการกระตุ้นคณะกรรมการชุมชนให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในชุมชน และระหว่างชุมชนเพื่อสร้างเครือข่าย เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงต้นของการศึกษาวิจัยในนางเล้ง คณะกรรมการมีการประชุมปรึกษาหารือกันน้อยมาก ชาวบ้านเองก็ไม่รู้ว่าใครเป็นกรรมการชุมชน และกรรมการทำอะไรบ้าง

ทีมวิจัย/พัฒนา เริ่มชักชวนคณะกรรมการทั้ง 3 ชุมชนที่สนใจงานพัฒนาพูดคุยแลกเปลี่ยนในชุมชน ระหว่างชุมชน ศึกษาดูงาน จนคณะกรรมการได้คิดและทำกิจกรรมตามที่ร่วมกันคิด เช่น เอกสารแนะนำคณะกรรมการ ป้ายแนะนำของหวาน อาหารอร่อยที่ตลาดนางเล้ง ศูนย์เด็กเล็กที่ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน และอีกหลาย ๆ ที่คณะกรรมการจะต้องปรึกษาหารือ ช่วยกันคิดตัดสินใจกันก่อนลงมือทำกิจกรรม ต่างจากเมื่อก่อนที่ ประธาน หรือ กรรมการ สองสามคน ดำเนินการกันเอง

ยกกระบัตร (หน้าที่ 37) “...งานของโครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง ลักษณะของโครงการทดลองปฏิบัติลักษณะของโครงการแต่ละโครงการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา โครงการทดลองเช่นนี้จำเป็นต้องมีการยืดหยุ่นมาก และมีการทดลองในหลาย ๆ แบบ หลายหลายวิธี และมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่ตลอดเวลา งานที่ตำบลยกกระบัตรมีการปรับเปลี่ยนจากโครงการที่มีแผนโครงการ ทำงานสั่งการจากเบื้องบน (top-down) เป็นการเริ่มงานจากเบื้องล่าง (bottom-up) และจากโครงการที่ไม่มีประชากรเป้าหมายที่แน่ชัดมาเป็นโครงการที่มีกลุ่มชาวนาที่ยากจนเป็นกลุ่มเป้าหมาย

นางเล้ง งานพัฒนา ที่นางเล้ง ใช้หลักการทำงานพัฒนาที่ปัญหาของชุมชนต้องมาจากความคิดเห็นของคนในชุมชน การมีส่วนร่วม และการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดงานพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืน แต่นักพัฒนาก็ยังคิดเร็ว และสำเร็จรูปจนเกินไป

ยกกระบัตร การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการวางแผนและพัฒนา...ในระยะเริ่มแรกโครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลองมิได้มีความสนใจไปที่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเท่าใดนัก โดยทั่วไปสนใจที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านผู้ยากจนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ...กิจกรรมของโครงการฯในช่วงต้นปี พ.ศ. 2518 ประสบความสำเร็จเหลือ ผลประโยชน์ถึงชาวบ้านน้อยมาก จนในปลาย พ.ศ. 2518 โครงการฯพบผู้มีศักยภาพในการเป็นผู้นำชาวบ้านที่ยากจน และได้กระตุ้นให้ชาวบ้านประชุมกันปรึกษาหารือ ถึงปัญหาร่วมกัน ตลอดจนคิดวิธีการแก้ไขปัญหา

นางเล้ง

ดังที่กล่าวมาแล้วถึงจุดอ่อนการทำงานพัฒนาเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ในนางเล้ง ทำให้ทีมงานเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมต้องครอบคลุมทุกระดับชั้นตอน ทั้งการเสนอปัญหา วิธีการแก้ไข การประเมินความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหา และการดำเนินการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ต้องเริ่มจากการค้นหาผู้นำที่มีความสนใจ กระตือรือร้นที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลง เป็นแกนหลักก่อน ไม่จำเป็นต้องรอการมีส่วนร่วมทั้งชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เพราะมีข้อสังเกตว่า มีคนในชุมชนบางกลุ่มไม่เข้าร่วมกิจกรรม แต่ก็เฝ้าดูความเป็นไปของกิจกรรมพัฒนา ผู้นำ และนักพัฒนา เมื่อเห็นแกนนำเอาจริงก็ร่วมกิจกรรม หรือในอีกทางหนึ่ง นักพัฒนาต้องกระตุ้นให้กลุ่มแกนนำชักชวนชาวบ้าน สร้างความโปร่งใส บอกเล่า ให้ข้อมูลกิจกรรมที่แกนนำกำลังทำ เพราะฉะนั้นอาจเกิดความเข้าใจผิด ตั้งข้อสงสัยการทำงานของผู้นำที่เป็นแกนหลัก จนกลายเป็นความขัดแย้งในชุมชน

กรณีศึกษา : ชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

	4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา 5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนาในการประเมินผล
นางเล็ง	การมีส่วนร่วมมีความสำคัญทุกระดับ เพราะคนในชุมชนมีวิถีคิด และวิธีการแก้ไขปัญหา ของเขาเอง (ซึ่งนักพัฒนาคิดไม่ถึง หรืออาจไม่เข้าใจในบางเรื่อง)
ยกกระบัตร (หน้า 50)	บทบาทของทีมงานโครงการฯ ไม่ใช่ไปแนะนำสั่งสอนชาวบ้านหากแต่เป็นผู้ที่ป้อนคำถามให้ชาวบ้านได้คิดลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้นเกี่ยวกับปัญหาที่ชาวบ้านประสบ และทางเลือกในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น อีกบทบาทคือการแจ้งให้ชาวบ้านทราบ และเรียนรู้ทรัพยากรภายนอกที่ชาวบ้านไม่ทราบ
นางเล็ง	ในการสนับสนุนการทำกิจกรรม นักพัฒนาต้องประเมินความพร้อมของชุมชนด้วย เช่นกรณี ศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียน ปรากฏว่าแม่ผู้นำ/คนในชุมชน ต่างเห็นว่าเป็นปัญหาร่วมกันว่าเป็นปัญหา แต่ผู้นำที่เป็นหลัก และนักพัฒนายังไม่ได้สร้างความเข้าใจถึงกิจกรรมที่จะทำให้ผู้นำ/คนในชุมชนอีกส่วนหนึ่งเข้าใจ ยังขาดกระบวนการการ แลกเปลี่ยน ถกเถียง จึงทำให้กิจกรรมไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่อง หรือ ถ้าทำต่อไป จะสร้างความขัดแย้งได้
ยกกระบัตร (หน้า 51)	การประชุมของกลุ่มชาวบ้านส่วนมากเป็นการประชุมแบบไม่เป็นทางการ โดยมีกลุ่มบุคคลหลักที่มีความสนใจและดำเนินกิจกรรมหลัก คนเหล่านี้จะปรึกษาหารือกันถึงปัญหาต่าง ๆ และหาวิธีแก้ปัญหา ตลอดจนริเริ่มกิจกรรมและเผยแพร่ความคิดเห็น
นางเล็ง	การประชุมเกือบทุกครั้งในนางเล็ง ของกลุ่มผู้นำเป็นการนั่งล้อมวงคุยกัน ซึ่งทำให้บรรยากาศเป็นกันเอง พูดคุยโต้ถามเรื่องราวต่าง ๆ แลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งบางครั้งมีการนอกประเด็นที่นักพัฒนานัดหมายประชุม ทำให้การประชุมต้องมีหลายครั้งกว่าจะได้ข้อสรุปที่ชัดเจน ซึ่งนักพัฒนาต้องยืดหยุ่น และต้องช่วยตั้งคำถามที่กระตุ้นให้ชาวบ้านคิดหลายๆ ด้าน
ยกกระบัตร (หน้า 57-60)	บทเรียนจากยกกระบัตร 1. ความจำเป็นที่ต้องศึกษาข้อมูลในพื้นที่ โครงสร้างอำนาจผู้นำท้องถิ่น และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองของผู้นำ 2. การเลือกกลุ่มเป้าหมาย ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน มีปัญหาร่วมกัน สามารถรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาได้ 3. นักพัฒนาควรเรียนรู้ความคิดคิดและการมองปัญหาของชาวบ้าน

4. นักพัฒนาควรเป็นผู้ป้อนคำถาม ให้ชาวบ้านได้คิดลึกซึ้งและกว้างขวาง ไม่ใช่การไปสั่งสอนชาวบ้าน และช่วยชาวบ้านในการรู้จักแหล่งทรัพยากรภายนอก
5. กระบวนการวางแผนและผู้วางแผนจะต้องไม่คาดหวังต่อการช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการมากเกินไป
6. การรวมกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ คือการใช้วิธีการที่ไม่เป็นทางการ สมาชิกในกลุ่มควรมีสถานภาพที่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง บรรยากาศของการเป็นกันเองเป็นปัจจัยสำคัญที่เกื้อกูลให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกคน

(หน้า 85) ความสำเร็จในแต่ละท้องที่ทดลองปฏิบัติส่วนมาขึ้น้อยู่กับความสามารถของหัวหน้าทีมและลูกทีมที่จะค้นคว้าอะไรเป็นสิ่งต้องการ และจำเป็นของท้องที่นั้น ประกอบกับความสามารถที่จะสามารถหาวิธีตอบสนองความจำเป็นนั้น

นางเลิ้ง บทเรียนเรียนจากนางเลิ้ง

ไม่แตกต่างจากยกกระบัตร์มากนัก แต่มีประเด็นเพิ่มเติม ดังนี้

1. หากเราแยกแยะเป้าหมายในการทำงานพัฒนาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
 - 1.1 การค้นหา และสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ สร้างความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น
 - 1.2 การสร้าง “กระบวนการมีส่วนร่วม” ทุกระดับในชุมชน
 นักพัฒนาควรเน้น และให้ความสำคัญต่อการจัดให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมมากกว่าการเน้นการเสริมการทำกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ด้วยเหตุผลที่ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในชุมชนจะนำไปสู่กิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชุมชนเอง และหากในชุมชนมีความคุ้นเคย และยอมรับกระบวนการมีส่วนร่วมแล้ว จะนำไปสู่การขยายผล ต่อเนื่องสู่งานพัฒนาอื่นๆ ได้เอง เช่น เมื่อชุมชนเกิดมีปัญหาก็จะการประชุมปรึกษาหารือ พุดคุยหาทางแก้ไขร่วมกัน เพื่อหาทางแก้ไข
2. การเก็บข้อมูลเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นไปได้ยากที่จะเข้าใจชุมชนอย่างชัดเจน หรือ อาจจะต้องอาศัยเวลาที่จะรู้จักชุมชนอย่างรอบด้าน ดังนั้น “การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนต้องไม่แยกจากการทำงานพัฒนา” หมายถึงว่า ในงานพัฒนานักพัฒนาจะต้องศึกษาวิเคราะห์ชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ข้อค้นพบที่มีอยู่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และข้อเท็จจริงบางอย่างอาจจะไม่เห็นจากการใช้แบบสอบถาม สังเกต สัมภาษณ์กลุ่ม หรือเจาะลึก แต่จะได้จากการได้ลงมือทำกิจกรรมในชุมชน

3. การสร้าง เครือข่ายชุมชน โดยการเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ มาทำงานร่วมกัน จะทำให้ เกิดการช่วยเหลือกันที่กว้างขวางยิ่งขึ้น
4. มีปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เช่น การเมืองท้องถิ่น หน่วยงาน หรือองค์กรภายนอก

ความสำเร็จของงานพัฒนา ที่นักพัฒนา ควรให้ความสำคัญ มากกว่าการค้นหาคำว่า “อะไร” คือต้องการ ความจำเป็น และการตอบสนอง คือ การทำให้ องค์กรชุมชน /สมาชิกชุมชนมี ”กระบวนการพัฒนา” ที่องค์กรชุมชนสามารถ ดำเนินการในการ ค้นหาความต้องการ ความจำเป็น และตอบสนองความต้องการ ความจำเป็น ของชุมชนได้เองอย่างเป็นอิสระ

หนังสืออ้างอิง

ภาษาไทย

จักรกฤษณ์ อุทโธ และ คณะ, โรงภาพยนตร์เฉลิมธานี และ ชุมชนนางเลิ้ง, สาขา
วัฒนธรรมศึกษา, แขนงพิพิธภัณฑ์ศึกษา, ๒๕๓๘

ธูป เขมศิริ, ประวัติวัดสุนทรธรรมทานกับพระราชธรรมวิจารณ์ (ธูป เขมศิริ), กรุงเทพฯ
: หจก.บางกอกล๊อค, ไม่มีปีที่พิมพ์

พิเชษฐ สายพันธ์, จินตภาพบางลำพู, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๒

วิมลศรี ลิ้มธนากุล, ผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ ที่มีต่อระบบย่านของคนใน
กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๓๗

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย และ ชุตินา ชุณหะชา, ชุดจิตรกรรมฝาผนัง
ในประเทศไทย วัดโสมนัสวิหาร, กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๘

อริยา ลิ้มกาญจนพงศ์, ประวัติครุฑพู่ เรื่องนนท์, สาขานาฏยศิลป์ไทย, คณะศิลปกรรม,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒

ไม่มีชื่อผู้เขียน , ศาลาเฉลิมธานีกับนางเลิ้ง, เอกสารประกอบการเสวนา ณ ลานหน้าโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมธานี จัดโดย , มูลนิธิหนังไทย, บางกอกฟอรั่ม, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙

ภาษาอังกฤษ

de Soto, Hernando, **The Other Path: the Invisible Revolution in the Third World**, Perennial Library, 1989

O'connor, Richard, "Place, Power and Discourse in the Thai Image of Bangkok", **Journal of Siam Society**, Vol.78, 1990, pp.61-73

เอกสาร

ไม่มีชื่อผู้เขียน, ศาลาเฉลิมธานีกับนางเลิ้ง, เอกสารประกอบการเสวนา ณ ลานหน้าโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมธานี จัดโดย , มูลนิธิหนังไทย , สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยมหิดล , บางกอกฟอรั่ม, ๒๕๓๙

จักรกฤษณ์ อุทโธ และ คณะ, โรงภาพยนตร์เฉลิมธานี และ ชุมชนนางเลิ้ง, สาขาวัฒนธรรมศึกษา, แขนงพิพิธภัณฑ์ศึกษา, ๒๕๓๘

ต้นสนีย์ วีระศิลป์ชัย, **ชื่อบ้านนามเมือง**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐

เทพชู ทับทอง, **หนังสือภาพถ่ายประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯย้อนยุค**, กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๐

ประกิต สะเพียรชัย, **เท้าความหลัง ยัง “นางเลิ้ง”**, เอกสารแจกในโอกาสเปิดศูนย์วัฒนธรรมวิทยาเขตพณิชยการพระนคร, ๒๕๔๒

ผศ. อภิญา บัวสรวง และ คณะ นศ. พิพิธภัณฑ์ศึกษา, **นางเลิ้ง : ชุมชน ตลาด วัด และศาลาเฉลิมธานี**, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙

ยุวดี มณีกุล, **เรือนหมอพร พณิชยการพระนคร ศูนย์วัฒนธรรมมีชีวิตของชุมชนนางเลิ้ง**, ศิลปวัฒนธรรม วันจันทร์ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๔๒ : ๑๒

ไม่มีชื่อผู้เขียน, นางเลิ้ง ชุมชน ตลาด วัด ศาลาเฉลิมธานี และบ้านเจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี, เอกสารประกอบการเยี่ยมชมนางเลิ้ง และการเสวนาหัวข้อ “นางเลิ้ง สบายดี
หรือ” จัดโดย , บมจ.ปูนซิเมนต์ไทย , ๒๕๔๑

กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา, กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗

แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย และชุติมา ชุณหะชา, หนังสือชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย
ไทยวัดโสมนัสวิหาร, กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๘

ธูป เขมสิริ, ประวัติวัดสุนทรธรรมทานกับพระราชธรรมวิจารณ์ (ธูป เขมสิริ),
กรุงเทพฯ: ห.จ.ก. บางกอกล๊อค, ไม่มีปีที่พิมพ์

อุไร สิงห์ไพบูลย์, อารามหลวงที่สำคัญและวัดประจำรัชกาล, กรุงเทพฯ: บริษัทฐาน
การพิมพ์, ๒๕๔๑

สัมภาษณ์

นายสมชาย ทนกุลมัลย์ (ทิดขาว), คณะทำงานเกี่ยวกับการฌาปนกิจของวัดแค และ
บวชเรียนที่วัดแคมาเป็นเวลา ๑๐ ปี

นางจันทร์ กาโสม (ป้าจันทร์), ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนางเลิ้งมาประมาณ ๔๐ ปี

นายจิรันทร์ มหาโกคา (คุณเลี้ยง), กรรมการวัดแค และอดีตกรรมการศาลเจ้าในตลาดนางเลิ้งเป็นคนดั้งเดิมในนางเลิ้ง

นางสาวจิตต์สุภา เจริญศรี, อายุ ๖๓ ปี ปัจจุบันเป็นข้าราชการเกษียณ อยู่ในชุมชนนางเลิ้งมา ๔๖ ปี บ้านอยู่หลังวัดตลาดนางเลิ้ง

นายจาโบว์ แซ่ลี้, อายุ ๖๒ ปี อดีตกรรมการศาลเจ้านางเลิ้ง เป็นคนเก่าแก่ มีบ้านหน้าโรงหนังเฉลิมธานี

นายยรรยงค์ นิลเพ็ชร (พี่แผน), อายุ ๕๐ ปี อาชีพรับจ้างทำท่อ/ซ่อมประปา ประธานชุมชนศุภมิตร ๒ และในปัจจุบัน (ปี ๒๕๔๓) เป็นกรรมการชุมชนในตำแหน่งเลขานุการชุมชน

นางเอมอร วัชกะพงษ์ (ป้าตม), อายุ ๖๔ ปี เป็นคนเก่าแก่ในชุมชน เป็นประธานชุมชนศุภมิตร ๑ ตั้งแต่มีการจัดตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน

นายประวิทย์ เจียมบุญศรี (พี่วิทย์), อายุ ๔๑ ปี อาชีพทำขนมเค้กกล้วยหอมในตลาดนางเลิ้ง เป็นคนนางเลิ้งโดยกำเนิด (อยู่ฝั่งวัดโสมมา)

นายสำราญ ไม่ทราบนามสกุล, พ่อค้ากล้วยเตี้ยเปิด “ส. สำราญ” ในตลาดนางเลิ้ง (ขายอยู่บริเวณหน้าศาลเจ้า)

พระปรีชา, เป็นพระที่บวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดแคมาประมาณ ๒-๓ พรรษา และเป็นนางเลิ้งโดยกำเนิด

นางอารีย์ กลิ่นเจริญ (ป้าเล็ก), อายุ ๖๙ ปี เกิดในชุมชน ไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร ได้รับเงินสงเคราะห์คนชรา อดีตเป็นกรรมการชุมชนศุภมิตร ๑

นายจุ่งฮั่ว แซ่ฉั่ว (เฮียฮั่ว), อายุ ๖๕ ปี กรรมการศาลเจ้านางเลิ้ง อาชีพขายของชำในตลาด บิดามาจากเมืองจีนและเช่าตึกแถวข้างตลาดอยู่ (เป็นตึกแถวที่เฮียฮั่วอยู่มาจนถึงปัจจุบัน)

นายปรีชา ศรีตุลยโชติ (คุณปรีชา), อายุ ๔๕ ปี อดีตเป็นกรรมการชุมชน และสมาชิกสภาเขตป้อมปราบฯ ปัจจุบันกลับมาเป็นกรรมการชุมชนอีกครั้ง (ปี ๒๕๔๓) เป็นคนนางเลิ้งโดยกำเนิด เป็นรุ่นพี่สี่ของตระกูลที่อยู่ในนางเลิ้ง

นายสง่า สัจจพันธ์ (ลุงสง่า), อายุ ๙๐ ปี เดิมเป็นคนจังหวัดฉะเชิงเทรา มาอยู่ที่นางเลิ้งตั้งแต่ปี ๒๔๘๕ เป็นเจ้าของโต๊ะสนุ๊กเกอร์ชื่อ “สมาคมนางเลิ้ง” ข้างที่หังขยะของตลาดนางเลิ้ง

นายตี๋ แซ่ฉั่ว, คนดั้งเดิมในนางเลิ้ง

นางเสี่ยว เจริญศรี, อายุ ๘๒ ปี คนดั้งเดิมในนางเลิ้ง มารดาของนางสาวจิตต์สุภา
(ข้างต้น) เคยเป็นแม่ค้าขายเนื้อในตลาดนางเลิ้ง

นายกี๋ สิ้นสุวรรณ, อายุประมาณ ๕๐ ปี เป็นคนดั้งเดิมในนางเลิ้ง เช่าตึกแถวอยู่ข้างใน
ตลาดนางเลิ้ง

นายรัตนโชติ ตั้งเทียนทอง (คุณโชติ), กรรมการศาลเจ้าและประธานหน่วยบรรเทา
สาธารณภัยนางเลิ้ง อาชีพเจ้าของกิจการทำเบาะรถมอเตอร์ไซด์ เช่าอาคารพาณิชย์ของสำนักงาน
ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อยู่ริมถนนกรุงเกษม

นายจ้อยฮวด แซ่เตียว, อายุ ๖๙ ปี รองประธานชุมชนศุภมิตร ๒

เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่นางเลิ้ง

เจ้าหน้าที่ดูแลตลาดของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

บทที่ 2

ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1

ความนำ

ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาที่สำคัญที่สุดของชาวชุมชนแออัดคือ การถูก “ไล่รื้อ” โดยทั้งนี้มีสาเหตุจากความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการพัฒนา ทั้งด้านระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการขั้นพื้นฐาน อาทิ การตัดถนน การสร้างสะพาน การสร้างทางด่วน และการสร้างรถไฟฟ้า เป็นต้น และการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจ เช่น การสร้างอาคารพาณิชย์ สถานเริงรมย์ หรือการเปิดให้เอกชนเช่าเพื่อดำเนินธุรกิจการพาณิชย์ของหน่วยงานรัฐ อาทิ ที่ดินของกรมธนารักษ์ ที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย และที่ดินของการท่าเรือแห่งประเทศไทย เป็นต้น

แนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการรื้อย้ายไปอยู่ที่ใหม่ (Relocation) นอกเมือง โดยมีทั้งส่วนที่เป็นโครงการที่รัฐจัดทำให้ อาทิ โครงการร่มเกล้า-ลาดกระบัง โครงการฉลองกรุง และโครงการเมืองใหม่บางพลี เป็นต้น และเป็นโครงการที่ชาวบ้านเป็นผู้จัดหาที่อยู่อาศัยเอง โดยมีการรวมกลุ่มเพื่อสำรวจที่ดิน และร่วมตัดสินใจเลือกที่ดินแปลงที่เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง อาทิ โครงการที่อยู่อาศัยของชุมชนสหกรณ์เคหสถาน เป็นต้น ซึ่งโครงการที่อยู่อาศัยทั้งสองกรณีนี้ ล้วนส่งผลกระทบต่อชาวชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจ และทางด้านสังคมการเมืองไม่มากนักน้อย กล่าวคือ ทำให้ชาวชุมชนต้องสูญเสียอาชีพเดิมที่ชาวชุมชนเคยทำหรือมีทักษะความชำนาญ ทั้งนี้เพราะที่อยู่อาศัยเดิมมักเป็นแหล่งที่ตั้งอยู่กลางใจเมือง ใกล้ตลาด ใกล้ท่าเรือ ซึ่งล้วนเป็นแหล่งงานที่เอื้อต่อทักษะหรือความชำนาญของชาวบ้านที่มีอยู่ การถูกย้ายออกไปอยู่นอกเมือง ทำให้ไกลจากแหล่งงานเดิมและบางครั้งชาวบ้านต้องหาแหล่งงานใหม่หรืออาจต้องแสวงหาอาชีพใหม่ที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับทำเลที่ตั้งนั้น ๆ ซึ่งต้องสูญเสียเวลาและรายได้อันพึงได้รับการประกอบอาชีพ ประกอบกับการย้ายที่อยู่อาศัยใหม่ทำให้ชาวบ้านต้องลงทุนในการปลูกบ้านและพัฒนาระบบสาธารณูปโภคใหม่ เกิดการสูญเสียรายได้ และต้องหาเงินมาลงทุนสร้างชีวิตใหม่ของตนเองขึ้นอีกครั้ง นอกจากนี้ การย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่ที่ใหม่ยังเป็นการทำลายรากฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างไม่สามารถคิดมูลค่าได้ ทั้งนี้เพราะการไล่รื้อทำให้ชาวชุมชนเกิดความรู้สึกเหมือนเป็นส่วนเกินของสังคม เกิดการแตกกระจายของผู้คน-ชุมชนไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ความจำเป็นต้องสร้างฐานะเพื่อสร้าง”บ้าน”และครอบครัวให้มั่นคงทำให้ชาวบ้านละเลยการดูแล-ความเอื้ออาทรระหว่างกัน เด็ก-เยาวชน-ชาวบ้าน ต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น และนอกเหนือไปกว่านั้น การย้ายที่อยู่อาศัยใหม่ไป

อยู่นอกเมือง ยังส่งผลให้ชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาเรื่องการทำความเข้าใจกับโครงสร้างการปกครองในท้องถิ่นใหม่ ซึ่งบางครั้งมีความแตกต่างจากเดิมโดยสิ้นเชิง อาทิ ชุมชนที่ต้องย้ายไปอยู่ในเขตปริมณฑล เช่น สมุทรปราการ ปทุมธานี และนครปฐม เป็นต้น มีโครงสร้างการปกครองที่เปลี่ยนจากระบบของกรุงเทพมหานคร(สำนักงานเขต) เป็นระบบเทศบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีขั้นตอนการปฏิบัติตามระเบียบราชการแตกต่างไปจากเดิม ชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาเรื่องการประสานงานและการได้รับบริการจากหน่วยงานไม่เพียงพอ และในบางครั้ง ทำให้ชาวบ้านต้องเสียโอกาสในการได้รับบริการและการดูแลจากหน่วยงานท้องถิ่นเหล่านั้นด้วย

นอกจากนี้ แนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่ผ่านมา ยังมีแนวทางอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกหลายแนวทาง ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนได้แก่ การแก้ปัญหาในลักษณะที่เป็นการแบ่งปันที่ดินบางส่วนมาจัดเป็นที่อยู่อาศัยและบางส่วนใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจ(Land Sharing) เช่น สหกรณ์เคหสถานชุมชนเซ่งกี่ ชุมชนสามยอด และชุมชนคลองไผ่สิงห์โต ซึ่งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองค์และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การที่ชุมชนซื้อที่ดินเดิมหรือเช่าระยะยาวโดยไม่ได้มีการรื้อถอนหรือจัดล๊อคแบ่งแปลงใหม่ แต่ได้มีการปรับปรุงสาธารณูปโภคให้ดีขึ้น(Upgrading) เช่น สหกรณ์เคหสถานสีน้ำเงิน และชุมชนสุขสันต์ 2 การซื้อหรือเช่าที่ดินเดิมโดยรื้อบ้านเดิมทั้งหมดหรือขยับบ้านแล้วจัดระบบผังที่ดินใหม่-จัดแปลงใหม่-ก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่(Reblocking) เช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนบ้านมนังคศิลา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยตามแนวทางที่กล่าวมาแล้วคือ ชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นได้มีการแก้ปัญหาอันเนื่องมาจากการไล่รื้อและการจัดระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนใหม่อย่างไร การได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ส่งผลให้ชาวชุมชนมีความรู้สึกมั่นคงในชีวิตมากขึ้นหรือไม่ เกิดลักษณะของการพัฒนาชุมชนเพื่อนำไปสู่ชุมชนน่าอยู่หรือไม่-อย่างไร ซึ่งการศึกษาในส่วนนี้ได้เลือกชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 เป็นกรณีศึกษาเพราะเป็นชุมชนที่เกิดจากการเผชิญปัญหาเรื่องการไล่รื้อ เกิดกระบวนการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยจนได้รับชัยชนะคือ ได้คำรื้อถอนและมีการนำคำรื้อถอนดังกล่าวไปจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ ซึ่งดำเนินการโดยกระบวนการของชุมชน ไม่ไกลจากเขตเมือง แต่ที่สุดแล้วชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นกลับมีการดำรงอยู่ของปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา อันเป็นลักษณะเดียวกับชุมชนใหม่อื่น ๆ ที่เกิดขึ้น

การเลือกศึกษากรณีชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 จึงเป็นความพยายามทำความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งในช่วงก่อนการรื้อย้ายและในชุมชนใหม่ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนาชุมชนใหม่ให้น่าอยู่ โดยปัจจุบัน

ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 มีสมาชิกในชุมชนรวม 78 หลังคาเรือน** แบ่งเป็นชาวบ้านดั้งเดิมที่ย้ายมาจากชุมชนรัชดาจำนวน 40 หลังคาเรือน(ร้อยละ 57.10) ส่วนที่เหลือเป็นคนทั่วไป อาทิ คนชั้นกลาง-ข้าราชการ เป็นต้น เข้ามาซื้อสิทธิในชุมชนร้อยละ 36.40 รองลงมาเป็นคนจากชุมชนอื่นเข้ามาซื้อสิทธิร้อยละ 3.90 และคนที่ประกอบอาชีพค้าขายในตลาดบางกะปิ/ตลาดปฎิวิกรณ์ร้อยละ 2.60 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีบ้านที่ติดประกาศ “ขาย – เช่า” อยู่อีก 5 หลังคาเรือน และมีที่ดินแปลงว่างอยู่อีก 95 แปลง** สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้าน 2 ชั้น มีสมาชิกภายในบ้านประมาณ 4-5 คน ยกเว้นกรณีบ้านที่มีผู้อยู่อาศัยอยู่มากกว่า 1 ครอบครัว เช่น ครอบครัวของลูกชาย/ลูกสาวที่ยังไม่มีเงินพอที่จะจัดหาบ้านอยู่อาศัยเป็นของตนเอง เป็นต้น จะมีสมาชิกอยู่ประมาณ 8 – 11 คน/หลัง

สำหรับปัญหาที่สำคัญในชุมชนได้แก่ ปัญหายาเสพติด(ร้อยละ 76) ปัญหาทางด้านการภาพ ได้แก่ ขยะ ทางเดินเท้า ถนน เป็นต้น(ร้อยละ 12) และปัญหาเรื่องกรรมการชุมชนขัดแย้งกัน(ร้อยละ 4.7) ตามลำดับ

ความเป็นมา : จากผู้บุกรุกถึงเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน

ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 เป็นชุมชนที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่บริเวณหลังหมู่บ้านปฎิวิกรณ์ เมื่อต้นปี พ.ศ.2531 เนื่องจากถูกไล่อื้อ โดยแต่เดิมผู้คนในชุมชนแห่งนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่แถวถนนรัชดาภิเษก - หลังตลาดห้วยขวาง มีประชากรประมาณ 500 หลังคาเรือน และเรียกตัวเองว่า “ชุมชนรัชดา” ชาวบ้านเล่าว่าที่ดินที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ในครั้งนั้นเป็นที่ดินของ นายสี เหนือขำ ประมาณปี พ.ศ.2485 การรถไฟแห่งประเทศไทยได้มีการเวนคืนที่ดินผืนดังกล่าวเพื่อนำไปสร้างทางรถไฟสายบางซื่อ-คลองตัน แต่ในท้ายที่สุดการรถไฟก็มิได้มีการดำเนินการก่อสร้างและได้ปล่อยที่ดินทิ้งร้างไว้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2518 จึงเริ่มมีชาวบ้านซึ่งถูกไล่อื้อจากถิ่นของ นายยิ้ม เหนือขำ อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยและมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นในปี พ.ศ.2520 ต่อมาในปี พ.ศ.2522 โรงงานเกียรติธงชัย(ชอยรังสี)ถูกไฟไหม้และลูกหลานไปยังชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง ชาวบ้านที่ถูกไฟไหม้จึงอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น

การเป็นชุมชนที่เกิดจากการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของผู้ที่ถูกไล่อื้อจากที่ต่าง ๆ ทำให้ชาวชุมชนรัชดาฯ มีความเคยชินและเริ่มเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการไล่อื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ.2523 ที่การรถไฟแห่งประเทศไทยได้เข้าไปขับไล่ และมีการจับกุมชาวบ้านในข้อหาบุกรุก -

** ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ โดยทีมวิจัย. 2542

** มีบ้านหลายหลังที่ถูกสร้างบนที่ดินมากกว่า 1 แปลง

สร้างบ้านเรือนโดยไม่ได้รับอนุญาต มีชาวบ้านถูกจับไป 2 – 3 ราย ในครั้งนั้นชาวบ้านได้รวมตัวกันขอความเมตตาจากสำนักนายกรัฐมนตรี แต่ไม่เป็นผล จึงเดินทางไปขอเข้าพบ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ที่บ้านพักสี่เสาเทเวศร์ โดยต้องนอนรอนานถึง 4 คืน 5 วัน นายทหารคนสนิทจึงออกมารับเรื่องราวร้องทุกข์ หลังจากนั้นประมาณ 1 สัปดาห์ นายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยคณะ จึงเดินทางไปพบชาวบ้านด้วยตนเองและรับปากกับชาวบ้านว่า “ให้ชาวบ้านได้อยู่อาศัยต่อไปได้ เพราะไม่ได้ทำความเดือดร้อนให้ใคร”

ในปี พ.ศ.2526 การทางรถไฟแห่งประเทศไทย โดยนายสมักร สุนทรเวช ได้ประกาศทางเสื่อมลงเรื่อง การเปิดให้มีการเช่าที่ดินบริเวณที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ ผู้เดือดร้อนในชุมชนรัชดาฯ จึงรวบรวมรายชื่อและได้ทำเรื่องเสนอขอเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ ในราคาที่ดินยากจนสามารถเช่าอยู่ได้ แต่เรื่องก็เงียบหาย จนกระทั่งปี พ.ศ.2529 การรถไฟแห่งประเทศไทยจึงได้นำที่ดินผืนนี้ ไปให้ นายเสริม สุริยะประภาติลลิกเช่า โดยชาวบ้านเพิ่งมาทราบเรื่องก็ต่อเมื่อมีบุคคลที่อ้างตนว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของการรถไฟฯ เข้าไปบอกชาวบ้านให้รื้อถอนบ้านเรือน และดำเนินการขับไล่ด้วยวิธีต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่ การจ้างมือปืนและนักเลงหัวไม้ทำการก่อวินาศกรรม มีการซื้อตัวผู้นำซึ่งมีอยู่ประมาณ 4-5 รายให้รื้อบ้านและย้ายออกจากชุมชน พร้อมกับให้ชักชวนเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ รับเงินแล้วรื้อบ้านออกนอกชุมชน รวมตลอดถึงเป็นสายรายงานความเคลื่อนไหวในชุมชนให้กับนักเลงหัวขางทราบ นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่ตำรวจบางส่วนให้ความร่วมมือกับผู้ขับไล่ด้วยการใช้กฎหมายข่มขู่ชาวบ้าน และมีการเสนอทางเลือกด้วยการจัดเตรียมที่ดินแถวหนองจอกเพื่อรองรับการไล่รื้อ แต่ชาวบ้านไม่รับเพราะอยู่ไกลจากแหล่งงาน-ลำบากในการเดินทาง เป็นต้น

การเผชิญกับปัญหาการไล่รื้อหลาย ๆ ครั้ง ทำให้ชาวชุมชนรัชดาค่อย ๆ สัมผัสประสบการณ์ในการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง แต่การไล่รื้อครั้งล่าสุดนี้มีวิธีการที่แตกต่างออกไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการใช้ความรุนแรงและนักเลงหัวไม้มาดำเนินการ การเลือกใช้วิธีการต่อสู้ของชาวบ้านจึงมีลักษณะเป็นการเปิดประเด็นปัญหาต่อสาธารณะ ควบคู่ไปกับการจัดระบบป้องกันชุมชนด้วย เช่น การปิดถนนรัชดาภิเษก, การเดินขบวนเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวงคมนาคม การเคหะแห่งชาติ และการรถไฟแห่งประเทศไทย รวมประมาณ 40 ครั้ง, การประสานความร่วมมือจากมูลนิธิดวงประทีปเพื่อขอคำแนะนำและความช่วยเหลือในการเจรจากับหน่วยงานของรัฐ และเดินทางไปพบ ผบ.พอ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (ประธานมูลนิธิดวงประทีป) เพื่อขอเงินไปประกันตัวผู้นำและชาวบ้านที่ถูกจับ ตลอดจนได้เดินทางไปศาลเพื่อฟังคำตัดสินและเพื่อเป็นกำลังใจให้กับเพื่อนที่ถูกจับกุมด้วย ในขณะเดียวกันชุมชนยังได้มีการจัดระบบบริหารและป้องกันชุมชนให้พร้อม โดยได้จัดให้มีเวรยามในชุมชนเพื่อป้องกันการวางเพลิง จัดระบบกรรมการโดยเลือกจากแต่ละซอยรวม 11 คนเพื่อช่วยกันดูแลและกระจาย

ข่าวสารสู่สมาชิกอย่างทั่วถึง มีการเรียรายเงินเพื่อใช้จ่ายในการประสานงานและใช้ในการเข้าเรียกร้องต่อกระทรวงคมนาคมและทำเนียบรัฐบาล ซึ่งเกิดขึ้นหลายครั้ง

การไล่อ้อและการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยดำเนินไปอย่างยืดเยื้อ โดยผู้เข้าร่วมกระบวนการต่อสู้อย่างต่อเนื่องส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เพราะผู้ชายต้องทำงานและต้องกลับไปดูแลความสงบในชุมชน จึงต้องเดินทางไป-กลับอยู่ตลอดเวลา มีลำดับสถานการณ์การต่อสู้ครั้งสำคัญ ๆ ดังนี้

- 15 พฤษภาคม 2529 ชาวสลัมเข้าพบพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก เพื่อขอความช่วยเหลือ
- 17 พฤษภาคม 2529 ชาวสลัมรืดาประกาศยืนยันไม่ยอมรื้อย้าย
- 19 พฤษภาคม 2529 ชาวสลัมรืดาปิดถนนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม
- 20 พฤษภาคม 2529 ชาวสลัมรืดายึดที่ดินติดถนนโดยขอความช่วยเหลือจากพลเอกอาทิตย์

กำลังเอก

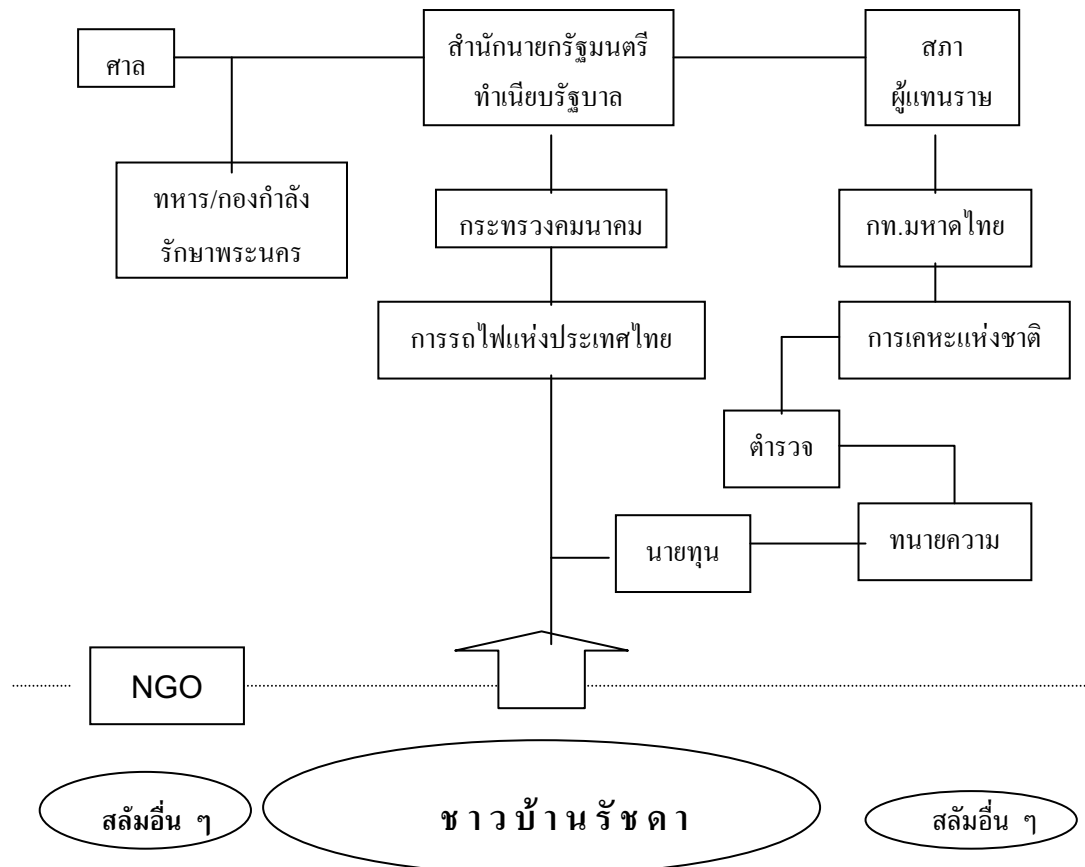
- 9 มิถุนายน 2529 ชาวสลัมรืดาประท้วงที่ถูกขู่เผาไล่ที่ และเดินขบวนไปประท้วงสน.สุทิสสาร
- 11 มิถุนายน 2529 ชาวสลัมเดินขบวนไปบ้านอธิบดีกรมตำรวจ
- 16 มิถุนายน 2529 ชาวสลัมใช้วิธีดื้อแพ่งโต้ตอบนายทุน
- 11 สิงหาคม 2529 เดินขบวนประท้วง สน.สุทิสสาร กรณีผู้นำชาวบ้านถูกจับ
- 17 สิงหาคม 2529 ชาวสลัมอื่น ๆ อีก 13 แห่ง ไปเยี่ยมให้กำลังใจแก่ชาวสลัมรืดา

- เป็นต้น -

ปลายปี พ.ศ.2529 การไล่อ้อรุนแรงมากยิ่งขึ้น หมายจับถูกส่งมาติดบ้านทุกหลังในชุมชน มีการซื้อตัวชาวบ้านและผู้เฝ้าบางคน ชาวบ้านถูกฟ้องในข้อหาบุกรุกและมีการจับกุมกันอยู่เรื่อย ๆ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเดินขบวนไปสถานที่ราชการอยู่หลายครั้ง จนกระทั่งล่าสุด วันที่ 26 พฤษภาคม 2530 ชาวบ้านได้ชุมนุมประท้วงที่หน้ากระทรวงคมนาคมจนถึง 16 วัน 16 คืน เพื่อเจรจากับนายบรรหาร ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ในที่สุด รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ยินยอมให้ชาวบ้านที่เชื่อถือได้เข้าพบเพื่อเจรจากาแนวทางแก้ไข ปัญหาโดยขอเวลาดำเนินการ 3 เดือน โดยในปลายเดือนกรกฎาคม 2530 กระทรวงคมนาคม บริษัทเอกชน และชาวบ้าน จึงมีข้อตกลงร่วมกันว่า กระทรวงคมนาคมยินยอมจ่ายค่ารื้อถอนให้กับ ชาวบ้านตามจำนวนเงินที่ได้จากการเช่าที่ดินคือ 3.9 ล้านบาท การประปานครหลวงยินดีจ่ายค่า รื้อถอนอีก 1 ล้านบาท* และทางบริษัทเอกชนก็ยินยอมทำหนังสือถึงกรมอัยการ แสดงเจตนาที่

* การประปานครหลวง ต้องการฝังท่อประปาผ่านที่ดินของชุมชน จึงต้องร่วมจ่ายค่าชดเชยให้กับชาวบ้านด้วย

จะขอลอนฟองคดี โดยมีเงื่อนไขคือชาวบ้านต้องย้ายออกจากพื้นที่ให้เรียบร้อย รวมระยะเวลาการเคลื่อนไหวประมาณ 19 เดือนโดยมีผังการเคลื่อนไหวในช่วงที่ผ่านมา สรุปได้ดังนี้*

หลังจากที่การต่อสู้สิ้นสุดลง ชาวบ้านได้เริ่มดำเนินการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ โดยช่วยกันหาข้อมูลเรื่องแปลงที่ดินที่น่าสนใจแล้วนำกลับมาเสนอในเวทีประชุมชาวบ้าน มีการจัดรถบัสนำชาวบ้านทั้งหมดไปดูที่ดินแต่ละแห่ง และมีการกลับมาลงมติร่วมกันก่อนที่จะมีการจัดซื้อ ซึ่งที่สุดชาวบ้านมีความเห็นแตกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งต้องการนำเงินไปซื้อที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ โดยเลือกที่ดินบริเวณหลังตลาดปัฐวิกรณ์(คือชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ในปัจจุบัน) เพราะอยู่ใกล้วัดโรงเรียน ตลาด และมีรถเมล์ผ่านหลายสาย ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งต้องการนำเงินค่ารื้อย้ายไปทำทุนสร้างบ้านและกู้เงินจากแหล่งทุนอื่นมาซื้อที่ดิน(แถบออเงิน)โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้เช่าซื้ออีกทอดหนึ่ง แต่ด้วยเงื่อนไขการจ่ายค่ารื้อถอนมีลักษณะเป็นการจ่ายแบบโอนบัญชีจากบัญชีของรัฐเข้าบัญชีของเจ้าของที่ดินทั้งก่อน ประกอบกับชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่ประชุมจึงตัดสินใจเลือกซื้อที่ดินบริเวณหลังตลาดปัฐวิกรณ์ ในราคาตารางวาละ 1,125 บาท จำนวน 10

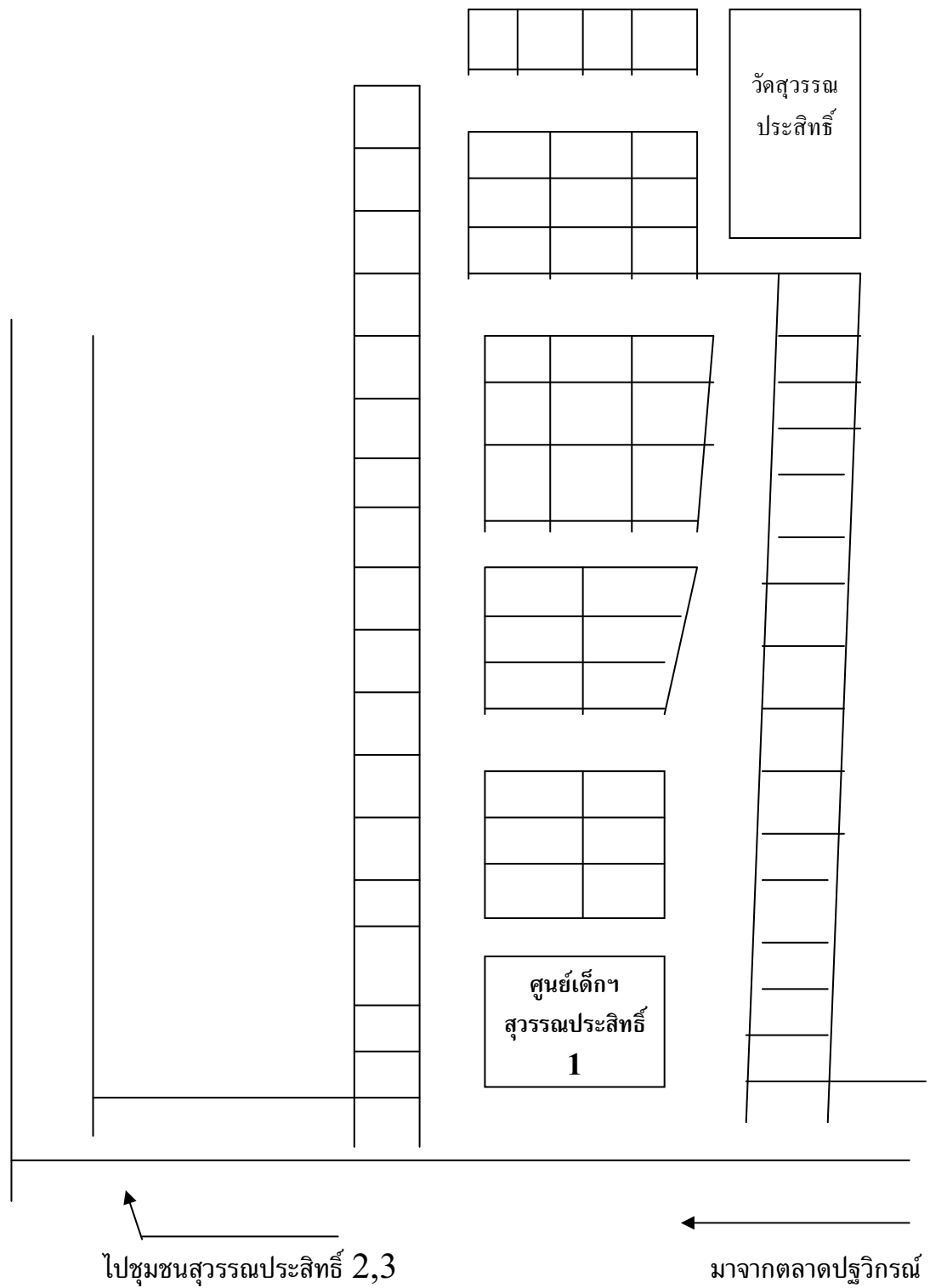
* คุณวุฒิพันธ์ รัตนธาร์ ได้บันทึกไว้หลังจากที่การเคลื่อนไหวของชุมชนรักษาสันติภาพ

ไร่ 2 งาน 20 ตารางวา เพราะอยู่ใกล้วัด โรงเรียน ตลาด(ทั้งตลาดบางกะปิ และตลาดปัฐวิกรณ์) และการคมนาคมสะดวกกล่าวคือมีรถเมล์ผ่านหลายสาย เช่น สาย 60 สาย 71 สาย 95 สาย 96 สาย ปอ.1 และ ปอ.12 เป็นต้น และได้แบ่งแปลงที่ดินขายให้คนนอกเพื่อนำเงินที่ได้มาจ่ายให้กับชาวบ้านที่ต้องการนำเงินไปปลูกบ้านแถบออกเงินโดยจ่ายให้ครอบครัวละ 15,000 บาท โดยกลุ่มคนนอกที่เข้าไปช่วยซื้อที่ดินในระยะนั้นคือเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิดวงประทีป ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนกระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่องนั่นเอง

ประเด็นที่น่าสนใจในกระบวนการจัดสิทธิในที่ดินบริเวณชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 คือ มีการแบ่งแปลงที่ดินในชุมชนออกเป็น 236 แปลง แปลงละ 13 ตารางวา ชาวบ้านเล่าว่าการแบ่งสิทธิในระยะนั้นทราบว่าใช้เกณฑ์ครอบครัวละ 1 แปลง และในกรณีที่มีครอบครัวขยายให้นับสิทธิของครอบครัวขยายด้วย ส่วนการเลือกหมายเลขแปลงนั้นใช้วิธีการจับสลากเพื่อความชอบธรรม โดยในท้ายที่สุดมีชาวบ้านที่เลือกเข้ามาอยู่ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์จำนวน 120 ครอบครัว(แปลง)* และได้ย้ายเข้าไปอยู่ในเดือนกุมภาพันธ์ 2531 รวมระยะเวลาการต่อสู้และจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ประมาณ 2 ปี มีแผนผังและแผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนดังนี้

* อนึ่ง จำนวนครัวเรือนที่ได้รับสิทธินี้เป็นตัวเลขที่ไม่แน่นอน กล่าวคือ แหล่งข้อมูลจากมูลนิธิดวงประทีปซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการจัดเรื่องที่อยู่อาศัยในเบื้องต้นให้ตัวเลขไว้ 102 ครอบครัว ต่อมาให้ตัวเลข 120 ครอบครัว

แผนผังชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1

ชีวิตใหม่ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1

การเป็นผู้มาใหม่ซึ่งต้องบุกเบิกที่ดินและความจำเป็นต้องย้ายบ้านจากที่อยู่อาศัยเดิม ทำให้การเริ่มต้นชีวิตของชาวชุมชนรัชดา มีสภาพที่ไม่แตกต่างจากเมื่อครั้งแรกที่อพยพเข้ามาแสวงโชคในเมืองหลวง กล่าวคือ ต้องหักล้างถางพงเพื่อปลูกบ้านท่ามกลางสภาพน้ำที่ท่วมขัง โดยบ้างก็ปลูกเพิงเล็ก ๆ แค่ออ้อยได้เพื่อรอเวลาขยับขยายในภายหลัง บ้างก็ได้สิทธิการกู้เงินจากมูลนิธิดวงประทีปเพื่อสร้างบ้าน และบ้างก็หาแหล่งทุนเงินกู้จากภายนอก ต้องเร่งหาช่องทางในการทำมาหากิน บางครอบครัวต้องพึ่งพาอาหารจากวัดสุวรรณประสิทธิ์ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชุมชนเพื่อประทังชีวิต และในท้ายที่สุดยังต้องปรับตัวเข้ากับสภาพพื้นที่และโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น โดยมีความเชื่อมั่นและ/หรือความมั่นใจในตนเองที่สามารถฟันฝ่าวิกฤติการณ์ของการต่อสู้ ความมุ่งมั่นในการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินจำนวน 13 ตารางวา และความหวังในการที่จะมีชีวิตที่ดีกว่า เป็นกำลังใจในการต่อสู้

1. สร้างบ้าน - สร้างชุมชน

การสร้างชุมชนใหม่เริ่มต้นขึ้นจากการสร้างบ้าน สร้างศูนย์เด็กเล็ก และจัดระบบชุมชนโดยกำหนดให้มีคณะกรรมการชุมชน และกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในชุมชน โดยในระยะแรกมีชาวบ้านย้ายเข้ามาอยู่อาศัยจริงเพียง 73 ครอบครัว** และด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมของชาวชุมชนที่มีฐานะยากจนและมีการศึกษาน้อย เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ที่ใหม่ซึ่งไกลจากเดิม ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องหางานและหาเงินเพื่อสร้างบ้าน เพื่อการศึกษาของลูก และเพื่อเลี้ยงครอบครัว ซึ่งเป็นสถานะที่ยากลำบาก มูลนิธิดวงประทีปร่วมกับแหล่งทุนจากต่างประเทศ จึงได้สมทบงบประมาณจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องการสร้างบ้าน โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนที่ยากจนมีสิทธิกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำคือร้อยละ 1 บาท/ปี จำนวน 62 ครอบครัว และมีการทำสัญญาเพื่อให้แน่ใจว่าชาวบ้านจะจ่ายเงินคืนแก่มูลนิธิฯ เพื่อตั้งเป็นกองทุนในการพัฒนาชุมชนต่อไป ตามเงื่อนไขสัญญาคือ เป็นกองทุนหมุนเวียนเพื่อใช้ในการซื้อวัสดุก่อสร้างจากร้านที่กำหนด โดยมูลนิธิฯ จะเป็นผู้จ่ายเงินให้กับทางร้านตามเงื่อนไขที่ตกลงกันไว้ , มีระยะเวลาปลอดหนี้ 1 ปี , ทุกครอบครัวจะต้องชำระค่าวัสดุคืนกองทุนภายในระยะเวลา 2 ปี นับจากสิ้นสุดระยะปลอดหนี้ รวมเป็น 24 งวด , ทุกครอบครัวต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มละ 10 คน โดยมีคณะกรรมการชุมชนคนใดคนหนึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่ม และการเป็นสมาชิกกลุ่ม จะต้องมีส่วนชดเชยกลุ่มเดิมรับรองอย่างน้อย 3 คน และทุกครอบครัวต้องมอบ

** ชาวบ้านย้ายเข้ามาอยู่จริงเพียง 73 ครอบครัว จากจำนวนผู้ได้รับสิทธิจำนวน 120 ครอบครัว

เอกสารสิทธิที่ดินให้กับมูลนิธิไว้เป็นหลักประกัน* ในขณะที่ชาวบ้านอีก 11 ครอบครัวที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุน ก็พยายามหาแหล่งทุนอื่น เช่น กู้จากญาติพี่น้อง หรือจากธนาคารอาคารสงเคราะห์ เป็นต้น ส่วนการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคนั้นรัฐบาลได้ให้การเคหะแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการ

หนึ่งปีต่อมา(กุมภาพันธ์ 2532) การสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจึงเริ่มดำเนินการโดยชุมชนได้บริจาคที่ดินภายในชุมชนจำนวน 400 ตารางเมตร (100 ตารางวา) เพื่อใช้เป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน เป็นโรงเรียนอนุบาล และเป็นศูนย์กิจกรรมทั่วไปของชุมชน โดยชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการเองตั้งแต่การปรับพื้นที่ ถมที่ดิน และลงมือก่อสร้าง สามารถดำเนินการจนแล้วเสร็จภายในเวลา 150 วัน ในขณะเดียวกันคณะกรรมการชุมชนและเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริการชุมชนมูลนิธิดวงประทีปก็ได้ร่วมมือกันสำรวจเด็กในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง โดยดูทั้งระดับอายุของเด็กที่เหมาะสมต่อการเข้าเรียนในศูนย์ฯ และความประสงค์ของผู้ปกครองในการส่งลูกหลานเข้าเรียน ปรากฏว่าระยะแรกมีเด็กเข้าเรียนประมาณ 37 คน

การสร้างบ้าน - สร้างชุมชน ด้วยการจัดตั้งกองทุนเพื่อที่อยู่อาศัย มีการพัฒนาสาธารณูปโภค และสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รวมถึงการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้นทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกองทุน และเป็นแกนหลักในการพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก ดำเนินไปได้อย่างรวดเร็วและพุ่งเป้าไปที่การสร้างที่อยู่อาศัยใหม่เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ในเชิงกายภาพ โดยบุคคลที่เป็นกำลังหลักของชุมชนในระยะนี้ได้แก่ นายเจริญ เต็มจิต นายพนม เปลี่ยนทัพ นายสมเดช แม้นพุ่ม นางเจริญ ไชยบุรินทร์ และนายโชคชัย ผลสิน แต่ในระดับของการพัฒนาโครงสร้างความสัมพันธ์และการประกอบอาชีพนั้น เป็นเรื่องที่ชุมชนต้องใช้เวลาในการพัฒนาต่อไป

2. การจัดองค์กรในชุมชน

ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ได้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นพร้อม ๆ กับการตั้งชุมชน โดยองค์กรชุมชนที่ดำรงอยู่มาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน และกลุ่มออมทรัพย์ ทำหน้าที่เป็นกลไกในการช่วยเหลือสมาชิกและพัฒนาชุมชน โดยตลอดระยะเวลา 13 ปีที่ผ่านมา องค์กรชุมชนทั้ง 2 องค์กร มีบทบาท/หน้าที่ และมีการคลี่คลายขยายตัวโดยสังเขปดังนี้

2.1 คณะกรรมการชุมชน : เป็นองค์กรชุมชนที่มีความสำคัญอย่างมากเพราะได้ผ่านกระบวนการเลือกตั้งและ/หรือผ่านการรับรองของสมาชิกในชุมชนอย่างเป็นทางการ รวมทั้งยังเป็นองค์กรที่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งส่งผลให้ชุมชนสามารถเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานของรัฐได้ นอกจากนี้คณะกรรมการชุมชนยังเป็นแกนกลางของการพัฒนาและ

* เอกสารมูลนิธิดวงประทีป. 2531

การประสานกับหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ อาทิ มูลนิธิดวงประทีป สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง และการเคหะแห่งชาติ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อนำมาซึ่งการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย

สำหรับคณะกรรมการชุมชนของชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 นั้น สมาชิกในชุมชนได้จัดให้มีการเลือกตั้ง นับตั้งแต่ปีแรกของการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน โดยกำหนดให้มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ 2 ประการคือ

1.) ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับสำนักงานเขต โดยเข้าร่วมประชุมประจำเดือนตามที่สำนักงานเขตกำหนดทุก ๆ เดือน และในการเข้าร่วมประชุมดังกล่าว จะมีการนำเสนอปัญหา – ความต้องการของชุมชนให้สำนักงานเขตได้รับทราบ รวมทั้งให้รับฟังข่าวสารข้อมูลจากทางสำนักงานเขตเพื่อนำไปแจ้งให้ชาวชุมชนได้รับทราบอีกต่อหนึ่งด้วย

2.) มีบทบาทเป็นผู้บริหารศูนย์เด็กเล็ก โดยมูลนิธิดวงประทีปจะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องการก่อสร้าง เงินอุดหนุนเงินเดือนครู การให้ความรู้ด้านการบริหาร และให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ โดยกำหนดให้ประธานชุมชนต้องมีตำแหน่งเป็นประธานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในเวลาเดียวกัน

ซึ่งผลจากการดำเนินการของคณะกรรมการชุมชนในช่วงเวลา 13 ปีที่ผ่านมา คณะกรรมการชุมชนได้เสนอปัญหาเพื่อของบประมาณในการพัฒนาชุมชนบ้างแต่ไม่มากนัก เช่น งบประมาณการทำถนนภายในชุมชน และการจัดเก็บขยะของชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ คณะกรรมการชุมชนยังได้ทำหน้าที่เป็นแกนหลักในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาระบบศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และจัดกิจกรรมเชิงประเพณีในวันสำคัญ ๆ ต่าง ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันแม่แห่งชาติ วันลอยกระทง และวันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมเหล่านี้ ชาวบ้านในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์จะเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

ปัจจุบัน ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนไปแล้วหลายครั้ง แต่เป็นที่น่าสนใจว่าในคณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งทุกครั้ง จะมีผู้นำซึ่งเป็นเคยแกนหลักของการเคลื่อนไหวเรื่องที่อยู่อาศัยเมื่อครั้งที่อยู่ในชุมชนรัชดาจำนวน 4-5 คน ร่วมเป็นคณะกรรมการด้วยทุกครั้ง ทั้งนี้รวมถึงคณะกรรมการชุดล่าสุด ที่เพิ่งผ่านการคัดเลือกจากคนในชุมชนไปเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2543 นี้ด้วย

2.2 กลุ่มออมทรัพย์ : เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนในเรื่องการเงิน โดยในกรณีของชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 นั้น ได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาหลายครั้ง แต่ทุกครั้งที่กลุ่มมีปัญหาชุมชนได้เลือกวิธีการแก้ไขด้วยการจัดตั้งกลุ่มใหม่ และให้กลุ่มเก่าค่อย ๆ หดบทบาทลง เริ่มจาก “กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย” ซึ่งได้รับการ

สนับสนุนจากมูลนิธิดวงประทีปเมื่อปี พ.ศ.2531 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในเรื่องงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุสร้างบ้าน ต่อมาคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ชุดนี้ได้ลดยกเลิกในกรณีที่สมาชิกบางรายยังไม่สามารถส่งเงินกู้คืนให้กับกองทุนได้ครบตามจำนวน

ในปี พ.ศ. 2536 สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.) ได้ประสานกับคณะกรรมการชุมชนเพื่อเข้าไปส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีและมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น ในระยะแรกสมาชิกให้ความสนใจสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์กว่า 100 คน แต่ชาวบ้านที่สมัครเป็นสมาชิกส่วนใหญ่มีความต้องการ “กู้เงิน” จากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง และเมื่อระยะเวลาการจัดตั้งกลุ่มผ่านไปได้ 6 เดือนตามระเบียบของกลุ่มสมาชิกจึงมาเข้าคิวขอเงินกับ “คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์” (เป็นคณะกรรมการชุดเดียวกับคณะกรรมการชุมชน)เป็นจำนวนมาก คณะกรรมการจึงได้รวบรวมรายชื่อสมาชิกที่ต้องการกู้เงินเสนอต่อสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ซึ่งปรากฏว่า มีคณะกรรมการและสมาชิกบางคนเท่านั้นที่ได้รับการอนุมัติเงินกู้ ในขณะที่สมาชิกส่วนใหญ่ที่ไม่ได้รับเงินกู้ก็เริ่มลาออกจากกลุ่ม ต่อมาคณะกรรมการที่ได้เงินกู้มาเกิดความไม่ไว้วางใจสมาชิก จึงนำเงินของกลุ่มมาแบ่งกันเองในกลุ่มของคณะกรรมการ ทำให้กลุ่มออมทรัพย์สลายลงในเวลาเพียง 1 ปี

ปีต่อมา สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่ได้รับเงินกู้ในช่วงแรก ได้ประสานกับสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองเพื่อขอฟื้นฟูกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน โดยได้มีการประชุมเพื่อสรุปบทเรียนการดำเนินการในช่วงที่ผ่านมา และได้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นใหม่โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุพรรณ” มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่ในการบริหารกลุ่ม รวมทั้งได้มีการอบรมสมาชิกให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการเข้าร่วมกระบวนการออมทรัพย์ และเน้นให้มีการปล่อยเงินกู้แต่น้อย เป็นต้น นอกจากนี้กระบวนการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ยังเสริมให้กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุพรรณ ได้ประสานความร่วมมือกับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในเขตบึงกลุ่มอย่างเป็นเครือข่ายเพื่อช่วยกันสนับสนุนกระบวนการพัฒนาระหว่างกัน และใช้ชื่อว่า “เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เขตบึงกลุ่ม” โดยปัจจุบัน กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุพรรณมีสมาชิกรวม 77 คน(ระยะก่อตั้งมีสมาชิก 51 คน) และมีศักยภาพในการบริหารจัดการในระดับพอใช้เพราะยังมีปัญหาเรื่องหนี้ค้างชำระอยู่บ้าง และในปี พ.ศ.2542 กลุ่มฯ ยังได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนสวัสดิการสังคม(SIF เมนู 5) เพื่อช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มทั้งด้านกองทุนการศึกษาจำนวน 43 คน กองทุนอาชีพจำนวน 39 คน และกองทุนผู้สูงอายุ 10 คน ซึ่งกระบวนการบริหารจัดการเงินกองทุนในลักษณะที่เป็นกองทุนหมุนเวียน ยังประสบปัญหาเรื่องการคืนเงินกลับเข้ากองทุนของสมาชิกอยู่บ้าง แต่ก็ถือว่ากลุ่มที่มีศักยภาพในการพัฒนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณแทบทั้งหมด จำกัได้อยู่เฉพาะ “ตระกูลไชยบุรินทร์” ในขณะที่กรรมการชุมชนและสมาชิกที่ได้รับเงินกู้ของกลุ่มออมทรัพย์เดิมไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณ ประกอบกับสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองต้องการหาช่องทางในการแก้ปัญหาเรื่องนี้ค้างชำระของกลุ่มออมทรัพย์เดิม จึงมีการประสานกับคณะกรรมการชุมชนเพื่อฟื้นฟูกลุ่ม และตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชนขึ้นอีก 1 กลุ่ม ใช้ชื่อว่า “กลุ่มออมทรัพย์รายวัน” โดยมีคณะกรรมการชุมชนบางส่วนโดยเฉพาะในกลุ่มของคนรุ่นหนุ่มสาวทำหน้าที่เป็นกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งสามารถระดมสมาชิกได้เกือบ 50 คน มีโครงสร้างการบริหารงานที่เป็นอิสระทั้งจากคณะกรรมการชุมชน และกลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณ และสามารถช่วยเหลือสมาชิกในการออมเงินเพื่อผ่อนชำระหนี้จากสำนักงานได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภาพรวมในเรื่องบทบาทขององค์กรชุมชนในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 แล้ว กล่าวได้ว่า ทั้งคณะกรรมการชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์ไม่สามารถมีบทบาทในการช่วยเหลือสมาชิกได้มากนัก การดำเนินกิจกรรมในชุมชนมีลักษณะจำกัดเฉพาะส่วนที่เป็น “หน้าที่” ขององค์กร เช่น การจัดกิจกรรมเชิงประเพณีซึ่งถือเป็นเรื่องทางวัฒนธรรมและเป็นเรื่องที่สำนักงานเขตให้การสนับสนุนอย่างเป็นปกติ การปรับปรุงถนนและการเก็บขยะในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำนักงานเขตเป็นผู้กระตุ้นให้มีการดำเนินการเพราะเป็นปัญหาภายในชุมชนมากกว่าเป็นการทำกิจกรรมตามความต้องการของสมาชิก หรือกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ก็เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเงินโดยหมุนวนอยู่กับเรื่องการออมและการกู้เงิน เท่านั้น เป็นต้น

3. ทำงาน-หาเงิน : การดิ้นรนเพื่อชีวิตและ “บ้าน”

ในขณะที่องค์กรในชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมโดยพุ่งเป้าไปที่การตอบสนองความต้องการขององค์กร ชาวบ้านในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ก็มีการดำเนินชีวิตตามเส้นทางของตนเองโดยให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพ กล่าวคือ จากอาชีพกรรมการรับจ้างทั่วไป ค่าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในตลาดสดห้วยขวาง เป็นลูกจ้างขับรถ เป็นกรรมกรรับจ้าง และอาชีพเก็บขยะขาย ของชาวชุมชนรัชดาเมื่อครั้งอดีต มาถึงชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ที่ชาวบ้านต้องมีการเพิ่มมากขึ้นอย่างน้อยที่สุดก็เพื่อผ่อนบ้านซึ่งเป็นสมบัติชิ้นสำคัญของคนสมัยที่ได้มาด้วยการต่อสู้ ทำให้ชาวชุมชนทั้ง 73 ครอบครัว(ในช่วงเริ่มตั้งชุมชน) ต้องเร่งทำมาหากิน โดยบางส่วนก็ยึดอาชีพเดิมซึ่งต้องเดินทางไปทำงานที่ห้วยขวาง บางส่วนต้องเปลี่ยนอาชีพมาเป็นแรงงานรับจ้างรายวัน บางส่วนต้องออกไปทำงานนอกชุมชนโดยปล่อยบ้านให้คนนอกเช่า และบางส่วนก็ไม่สามารถหาเงินได้เพียงพอกับการส่งหนี้สินจึงต้องเลือกแบ่งขายที่ดินบางส่วนหรือทั้งหมดให้กับคนนอก ดังตัวอย่างของน้ำเดชและน้ำแป๊ะ ที่สามารถดั้นรนจนก้าวพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ได้ ในขณะที่ น้ำชัย และพินุช จำเป็นต้อง

ขายบ้านและที่ดินเพื่อใช้หนี้ และในส่วนของน้ำเนตรซึ่งเป็นคนใหม่ที่เข้ามาซื้อที่ดินในชุมชนและสามารถยกระดับฐานะของครอบครัวจนร่ำรวยได้ ดังต่อไปนี้

“น้ำเดช” เป็นหนึ่งในแกนนำตั้งแต่ครั้งอยู่ชุมชนรัชดาจน มีอาชีพทำแคปหมูขาย เมื่อสมัยอยู่ชุมชนรัชดา น้ำเดชผลิตแคปหมูส่งขายที่ตลาดห้วยขวางและทำรายได้ดี แต่เมื่อย้ายมาอยู่ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 น้ำเดชจำเป็นต้องเปลี่ยนแหล่งขายเพราะต้องเดินทางไกลและในตลาดห้วยขวางก็เริ่มมีคนขายมากขึ้น การเริ่มเปิดตัวสินค้าที่ตลาดบางกะปิ ซึ่งเป็นตลาดขายส่งขนาดใหญ่ในยุคนั้น(อนึ่งตลาดปฎิวัติในระยนั้น เป็นตลาดเล็ก ๆ ที่พอจะจับจ่ายซื้อของได้เท่านั้น) เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก ต้องใช้วิธีเดินขายเองเป็นเวลา 8 – 9 ปีจึงได้แหล่งขายที่เป็นเจ้าประจำจำนวน 3 ร้าน โดยแต่ละวันน้ำเดชต้องทำส่งประมาณ 1,000 – 2,000 ถุง ยกเว้นในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 เป็นต้นมา ปริมาณการขายลดลงเหลือเพียง 200 – 800 ถุงต่อวัน

สำหรับเรื่องการประกอบการนั้น น้ำเดชต้องจ้างสมาชิกในชุมชนทำหน้าที่บรรจุแคปหมูใส่ถุงพลาสติก โดยให้ค่าตอบแทนแบบเหมาจ่ายคือ 8 บาทต่อ 100 ถุง คนที่มาทำงานส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านหรือผู้สูงอายุในชุมชนประมาณ 5 – 6 คน แต่ปัจจุบันเมื่อปริมาณการผลิตลดลง น้ำเดชว่าจ้างเพื่อนบ้านน้อยลงทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนการผลิตด้วย

“น้ำแป๊ะ” มีอาชีพร้อยมาลัยในลักษณะจ้างเหมา โดยรับดอกไม้สดจากพี่สาวซึ่งอยู่นอกชุมชนมาผลิตเป็นมาลัยดอกไม้สำเร็จพร้อมขาย แล้วนำกลับไปส่งให้พี่สาวเพื่อนำไปขายที่ทิวมหาพรหม หน้าโรงแรมเอราวัณ

น้ำแป๊ะและภรรยาเล่าว่า เริ่มทำอาชีพนี้เมื่อครั้งที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 โดยตอนเช้าพี่สาวจะนำดอกไม้สดประเภท ดอกกรั๊วขาว ดอกดาวเรือง กลั๊วไม้ และดอกมะลิ พร้อมกับอุปกรณ์การร้อยมาลัยต่าง ๆ มาให้ และรับมาลัยดอกไม้สำเร็จพร้อมขายกลับไป ส่วนน้ำแป๊ะ ภรรยา และลูก จะตรวจนับปริมาณดอกไม้และจัดแบ่งไว้ให้เพื่อนบ้านมารับไปร้อยเป็นพวงในช่วงบ่าย โดยปัจจุบันมีชาวบ้านในชุมชนมารับจ้างร้อยมาลัยกับน้ำแป๊ะประมาณ 30 – 35 คน หรือประมาณ 25 ครอบครัว

สำหรับกระบวนการผลิตในชุมชน เริ่มจากน้ำแป๊ะและครอบครัวจะทำหน้าที่บันทึกรายชื่อชาวบ้านที่มารับดอกไม้ พร้อมจำนวนดอกไม้ที่รับไปผลิต จากนั้นชาวบ้านจะนำไปร้อยเป็นพวงโดยใช้เวลาระหว่าง 14.00 – 16.00 น. และนำมาส่งเพื่อเช็ดยอดเวลา 18.00 – 19.00 น. โดยการตรวจรับมาลัยนั้น ต้องตรวจสอบความเรียบร้อยของตัวมาลัยและปริมาณการใช้ดอกไม้ซึ่งน้ำแป๊ะและภรรยา จะมีความชำนาญในการประมาณการระหว่างปริมาณดอกไม้ที่รับไปกับพวงมาลัยที่ต้องได้กลับมามาก เช่น รู้ว่าปริมาณดอกกรั๊วขาว 1 ลิตร สามารถร้อยเป็นมาลัยได้

500 พวง หรือกล้วยไม้ 4 ถูจะต้องให้ดอกกรัก 10 ลิตร เป็นต้น หลังจากนั้นน้ำแป๊ะจะทำการบันทึกปริมาณการผลิตของชาวบ้านที่มารับจ้างไว้ เพื่อรวบรวมจ่ายเป็นค่าตอบแทนให้กับชาวบ้านที่รับจ้างทุก ๆ 10 วัน โดยค่าจ้างร้อยละแต่ละประเภทมีราคาแตกต่างกันตามประเภทของกล้วยไม้ ได้แก่ ดาวเรืองพวงเล็กร้อยละ 55 บาท กล้วยไม้พวงใหญ่ร้อยละ 45 บาท และกล้วยไม้พวงเล็กร้อยละ 30 บาท เป็นต้น

ในการประกอบอาชีพดังกล่าว น้ำแป๊ะและภรรยาได้ค่าตอบแทนจากพี่สาวเป็นค่าจัดการเดือนละ 7,000 บาทและ 4,500 บาทตามลำดับ ซึ่งถือว่าเป็นรายได้ที่ไม่มากนัก แต่ในการผลิตกล้วยไม้ น้ำแป๊ะและครอบครัวได้ใช้เวลาว่างในช่วงบ่ายร้อยละร้อยมาลัยไปด้วย ทำให้ได้ค่าตอบแทนจากการร้อยละร้อยมาลัยเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการเรื่องการกระจายการจ้างงานสมาชิกในชุมชนนั้นน้ำแป๊ะยังรู้สึกว่าได้ช่วยเพื่อนในชุมชนให้มีรายได้มากขึ้น มีความรู้/ทักษะ/ความชำนาญในการร้อยละร้อยมาลัย และเห็นว่าหลายคนเริ่มหันมาใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แทนการเล่นการพนัน รวมถึงรู้ค่าของเงินจนบางคนถึงกับเลิกสูบบุหรี่เพราะเสียรายได้จากการนั่งร้อยละร้อยมาลัยจนหลังแข็งด้วย

ปัจจุบัน น้ำแป๊ะมีรายได้มั่นคงพอที่จะกันเงินบางส่วนไปใช้ปรับปรุงบ้าน ซึ่งเพิ่งดำเนินการแล้วเสร็จเมื่อไม่กี่เดือนที่ผ่านมา และนำเงินอีกส่วนหนึ่งไปเช่าที่ดินแถวคลองรังสิต เพื่อลงทุนปลูกดอกไม้อีก โดยหวังว่าจะเป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวในระยะยาวด้วย

“น้ำชัย” ปีนี้น้ำชัยมีอายุเกือบ 60 ปีแล้ว แต่ก็แข็งแรงพอที่จะปั่นสามล้อขายกล้วยเตี้ยวหมู่ตระเวนขายจากชุมชน ถึงหมู่บ้านปฐวิกรณ์ เลี้ยวขวาวออกไปถึงห้างสรรพสินค้า JUSCO บางครั้งออกไปไกลถึงรามอินทรา โดยมีลูกค้าประจำกระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ ตลอดเส้นทาง

ทุกเช้า น้ำชัยจะต้องตื่นนอนเพื่อไปตลาดบางกะปิตั้งแต่ตี 3 เพราะราคาสินค้าถูกกว่าตลาดปฐวิกรณ์และมีสินค้าทุกอย่างครบตามความต้องการ กว่าจะกลับถึงบ้านเวลาก็น่าจะไปถึงตี 4 กว่า ๆ จากนั้นจึงเริ่มเตรียมกล้วยเตี้ยว - จัดร้าน จนกระทั่ง 8 โมงเช้า น้ำชัยจึงเริ่มออกขายและกลับถึงบ้านเวลา 17.00 น. เก็บล้างเครื่องมือทำมาหากิน และเริ่มพักผ่อน ทุกวันนี้ น้ำชัยได้กำไรจากการขายกล้วยเตี้ยววันละ 300 - 400 บาท ซึ่งมากกว่าเมื่อก่อน ตอนช่วงที่เข็นขายด้วยรถ 2 ล้อ(ช่วงนั้นมีรายได้วันละ 200-300 บาท) เพราะสามารถขับไปขายได้ไกลกว่าและเหนื่อยแรงน้อยกว่า

น้ำชัยเล่าว่า เพิ่งเปลี่ยนมาทำอาชีพนี้เมื่อ 8 ปีที่แล้ว เดิมตั้งแต่อยู่ชุมชนรัชดาจนกระทั่งย้ายมาอยู่ที่นี้มีอาชีพเป็นช่างทาสีและทำเฟอร์นิเจอร์ ส่วนสาเหตุที่เลิกเพราะ

“เบื่อคนจีน...ตอนนั้นไปทำงานต้องผ่านแถวเยาวราชทุกวัน เห็นร้านขายกล้วยเตี้ยวมีคนเข้าจนแน่นร้าน จึงเข้าไปขอซื้อมา 1 ถู แยกน้ำด้วย กลับถึงบ้าน

ทดลองชิมและทดลองทำน้ำชุบให้เหมือนของเขา ช่วงนั้นซื้อถ้วยเตี้ยวงกลับบ้านทุกวัน
ทดลองทำจนได้รสชาติเหมือนของเขาราช...จึงเริ่มลงทุนทำถ้วยเตี้ยวงขาย...”

ความจำเป็นต้องเดินทางไปทำงานไกลและการถูกเอาเปรียบค่าแรงจากนายจ้างชาวจีน ทำให้น้ำชัยเริ่มเปลี่ยนอาชีพ แต่ก็ไม่สามารถพวงครอบครัวให้รอดพ้นอุปสรรคและจำเป็นต้องแบ่งที่ดินบางส่วนขายเพื่อใช้หนี้สินที่เพิ่มมากขึ้น

“...ตอนนั้นได้สิทธิ 2 แปลง แปลงบ้าน 1 หลังอยู่กับลูกหลาน...เป็นที่ดินแห่งแรกในชีวิต เมื่อ 4-5 ปีก่อนจำเป็นต้องแบ่งขายไป 1 แปลงเพื่อเคลียร์หนี้ให้ลูกสาว ตอนนั้นถ้าเราไม่ขาย ที่ดินก็ต้องถูกยึด ไม่มีทางเลือก ถ้าให้เขายึดเราก็ไม่มีเงินเหลือเลย จึงตัดสินใจขายเอาเงินใช้หนี้ เหลือเงินจากการใช้หนี้ 4 - 5 หมื่นบาทก็ให้แฟนเก็บไว้...”

ทุกวันนี้ภรรยา น้ำชัยเสียชีวิตแล้ว ที่ดินและบ้านที่เหลืออยู่อีก 1 หลัง น้ำชัยยกให้ลูกชายคนเล็กและครอบครัวของเขา ลูกชายอีก 2 คนยังอยู่ที่ห้วยขวาง ส่วนลูกสาวแต่งงานไปอยู่กับสามีที่ จ.อุดรธานี ในขณะที่ตัวของน้ำชัยเลือกปลูกเพิงง่าย ๆ อยู่ในแปลงที่ดินที่ขายไปเพื่ออยู่อาศัย

“พี่นุช” เดิมมีอาชีพขายมาลัยที่สามย่านบริเวณวัดหัวลำโพง ส่วนสามีมีอาชีพรับจ้างทั่วไป-ก่อสร้าง ครอบครัวมีสมาชิกรวม 9 คนประกอบด้วยครอบครัวของพี่นุช 6 คน และน้อง ๆ ของพี่นุชอีก 3 คน แต่ภาระการหาเลี้ยงครอบครัวตกอยู่กับพี่นุชและสามีเพียง 2 คน หลังจากย้ายมาอยู่สุวรรณประสิทธิ์ 1 พี่นุชจึงเปลี่ยนอาชีพมาขายอาหารตามสั่งที่หน้าบ้าน ตอนนั้นครอบครัวมีปัญหาเรื่องหนี้สินมาก น้องสาวต้องการใช้เงิน ประกอบกับเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินก็เป็นชื่อของน้อง เมื่อมีคนมาติดต่อซื้อที่ดิน พี่นุชจึงขายหลังจากที่ย้ายเข้ามาอยู่ได้เพียง 5 ปี เพื่อนำเงินไปใช้หนี้ เหลือจากนั้นจึงนำไปซื้อไม้มาปลูกเพิงบุกรุกที่ดินว่างเปล่าใกล้ชุมชนเพื่ออยู่อาศัย หลังจากขายบ้าน พี่นุชเริ่มอาชีพใหม่โดยกลับไปขงงานกับคนที่รู้จักแถวห้วยขวางทำ ต่อมาจึงเปลี่ยนมารับจ้างเพื่อน ๆ แถวห้วยขวางขายดอกไม้ และเริ่มหันมาลงทุนทำมาลัยดอกมะลิขายที่มูลนิธิวัดหัวลำโพง แถวสามย่าน เมื่อ 4 ปี ก่อน ใช้เงินลงทุนก้อนแรก 3,000 บาท(ซื้อดอกไม้ โตะ และร่ม)

ปัจจุบันพี่นุชและครอบครัวยึดอาชีพขายพวงมาลัยเป็นอาชีพหลัก ในขณะที่สามีมีอาชีพรับจ้างซึ่งมีงานเข้ามาน้อยมาก ครอบครัวมีปัญหาหนี้สิน ต้องจ่ายค่าน้ำ - ไฟฟ้าในอัตราที่สูงเฉลี่ย 1,700 บาท/เดือน และลูก ๆ ได้รับการศึกษาน้อยเพราะไม่มีเงินส่งเสีย

“น้ำเนตร” เป็นชาวสุโขทัยที่ประสบปัญหา “น้ำล้น” อพยพเข้าเมืองหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2526 เพื่อแสวงโชคโดยมีเงินในกระเป๋าเพียง 20 บาท เริ่มอาชีพจากการนำบัตรประชาชนไปวางกับเจ้าของหมูเพื่อขอเนื้อหมูมาขาย ได้กำไรจืดค่อย ๆ เพิ่มการลงทุนมากขึ้นจากพ่อค้าขายหมู

ประเภท “แบกะดิน” มาสู่การหาบหามขายแถวตลาดบางกะปิ “ขายไป – หนี้เทคกิจไป” จนกระทั่งสามารถแข่งแผงขายหมูในตลาดบางกะปิได้ ปี พ.ศ.2535 เริ่มมีเงินเก็บประมาณ 400,000 บาทจึงเริ่มมองหาที่อยู่อาศัย เพราะตลอดเวลา 10 ปีที่ผ่านมา น้ำเนตรใช้วิธีการเช่าห้องอยู่รวมกับเพื่อน ๆ รวม 10 คน ซึ่งเป็นชีวิตที่ค่อนข้างลำบาก “...ตอนนั้นกลับจากทำงานอยากใช้ห้องน้ำให้สบาย ก็ใช้ไม่ได้ เพราะมีเพื่อนร่อยอีกหลายคน...” คนรู้จักจึงแนะนำให้มาดูที่ดินในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 และตัดสินใจซื้อในราคาเกือบ 400,000 บาท ส่วนเงินที่เหลือใช้ทำทุนต่อและนำบางส่วนมาสร้างบ้าน

ปัจจุบัน กิจการขายหมูที่ตลาดบางกะปิของน้ำเนตร เจริญก้าวหน้า สามารถแข่งแผงขายหมูได้ถึง 6 แผง ในขณะเดียวกันก็สามารถซื้อที่ดินในชุมชนและสร้างบ้านพักให้คนงานของตนเองอยู่ได้เกือบ 10 แปลง น้ำเนตรจึงเริ่มถ่ายโอนกิจการของตนเองให้ลูก ๆ ดูแล ส่วนตัวของน้ำเนตรเริ่มหันมาสนใจชีวิตความเป็นอยู่ของเพื่อนในชุมชน และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น

วิถีชีวิตและการทำมาหากินของน้ำเตช น้ำแป๊ะ น้ำชัย พี่นุช และน้ำเนตร เป็นเพียงตัวอย่างของคนในชุมชนที่มีทั้งผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ และพวกที่กำลังเผชิญปัญหา จนบางครั้งต้องเลือกหนทางสุดท้ายในการเอาชีวิตรอดคือการขายที่ดินที่ได้มาจากการต่อสู้และเป็นสมบัติชิ้นแรกของตนเอง โดยปัจจุบันมีชาวบ้านย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 จำนวน 78 หลังคาเรือน มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายสามารถจัดกลุ่มได้ดังนี้

1. กลุ่มค้าขายที่ลงทุนเอง เช่น ขายของชำในชุมชน ขายอาหารในชุมชน ขายของที่ตลาดบางกะปิ ผลิตแคปหมูขาย สามล้อขายก๋วยเตี๋ยว เป็นต้น
2. กลุ่มใช้แรงงาน เช่น กรรมกรแบกหาม กรรมกรก่อสร้าง เป็นต้น
3. กลุ่มแรงงานประเภทรับงานมาทำที่บ้าน เช่น รับจ้างร้อยดอกไม้ ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น
4. กลุ่มใช้แรงงานประเภทช่างฝีมือ เช่น ช่างซ่อมเครื่องไฟฟ้า ช่างประปา และช่างเสริมสวย
5. กลุ่มบริการรับจ้างทั่วไป เช่น ขับแท็กซี่ ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ลูกจ้างร้านอาหาร ฯลฯ
6. กลุ่มพนักงาน – ลูกจ้าง เช่น พนักงานขับรถบริษัท พนักงานขสมก. ลูกจ้าง กทม. ปรก.ของบริษัท แม่บ้านบริษัท เป็นต้น

ในจำนวนดังกล่าว มีชาวบ้านที่ตัดสินใจขายที่ดินเพื่อแลกกับการมีชีวิตรอดจำนวน 10 ราย โดยมีผู้ที่ย้ายออกไปอยู่นอกชุมชนจำนวน 7 ราย ในขณะที่ยังคงอยู่ในบริเวณชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านดั้งเดิมอีกร้อยละ 50 ที่ยังคงอยู่ในสถานการณ์ที่ต้อง

ผ่อนชำระหนี้ให้กับธนาคารอาคารสงเคราะห์ หรือมีหนี้สินกับเอกชน จนอยู่ในสภาวะที่น่าเป็นห่วงต่อการสูญเสียสิทธิในที่อยู่อาศัย

บทบาทของหน่วยงานภายนอก

ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 เป็นชุมชนที่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาให้ความช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก แต่เป็นเฉพาะในช่วงของการไล่อื้อ รื้อย้าย และการสร้างชุมชนใหม่เท่านั้น ส่วนระยะต่อ ๆ มา มีองค์กรภายนอกเข้ามาให้การสนับสนุนน้อยลง และในส่วนที่ให้การสนับสนุนก็มีลักษณะเป็นการทำงานเชิงประสาน มิได้มีบทบาทในลักษณะที่เป็นงานพัฒนาองค์กรชุมชน ดังนี้

กลุ่มชุมชนสัมพันธ์

กลุ่มชุมชนสัมพันธ์ * เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของนักพัฒนาประมาณ 5-6 คนที่ต้องการพัฒนากระบวนการทำงานในชุมชนแออัด ให้มีมิติของการพัฒนาและมุ่งสร้างองค์กรชุมชนที่มีพลังและสามารถส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับสาธารณะได้ ในขณะที่บริบทของปัญหาและการพัฒนาชุมชนแออัดในระยะนั้น เริ่มมีสถานการณ์ของการไล่อื้อชุมชนแออัดเพิ่มสูงขึ้น แต่ทิศทางการทำงานพัฒนาชุมชนแออัดยังมีลักษณะเป็นงานเชิงสงเคราะห์ และสาธารณะชนยังมีทัศนคติต่อชุมชนแออัดในลักษณะที่เป็น “ลบ” คือ รังเกียจ และเห็นว่าเป็นแหล่งอบายมุข ดังจะเห็นได้จากป้ายโฆษณาที่ระบุว่าอยู่ไกลจากแหล่งสลัม เป็นต้น การปรับแนวทางการทำงานของกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ จึงถือเป็นแนวความคิดที่มีความสำคัญต่อกระบวนการทำงานพัฒนาในระยะนั้น

สำหรับทิศทางหลักในการทำงานของกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ คือ

1.) การสร้างองค์กรชุมชนและประสานองค์กรชาวบ้านให้เป็นกระบวนการใหญ่ และจะสื่อสารเรื่องราวของคนยากจนออกสู่สาธารณะเพื่อให้เกิดภาพบวกขึ้น และสนับสนุนผลักดันการแก้ปัญหาในระดับนโยบายรัฐ รวมทั้งจะปรับตัวตามทิศทาง-ตามกระแสของชาวบ้านในส่วนที่ส่งผลสะท้อนต่อนโยบายทางสังคม

2.) การจัดองค์กร จำไม่เป็นระบบของการจัดการ จะใช้ใจ จิตสำนึกในการทำงาน เช่น เงินเดือนของแต่ละคนนั้นจะตั้งกันเองตามความจำเป็น และไม่มีสำนักงาน สัปดาห์หนึ่งจะนัดพบกันครั้งหนึ่งได้ต้นไม้สนามหลวง และจะเป็นองค์กรขนาดเล็ก มีเจ้าหน้าที่ไม่เกิน 6 คน

* จ้างงาน จิตรนิรัตน์. 2538. ก่อนถึงที่หมาย: ประสบการณ์ 16 ปีในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชุมชนแออัด และมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย. น.69-70

และชุมชนรัชดา ก็เป็นหนึ่งในชุมชนที่กลุ่มชุมชนสัมพันธ์เลือกที่เข้าไปทำงานเพราะมีสถานการณ์ของการไล่อื้อ โดยในบันทึกของนักพัฒนา^{*} ได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานในระยะนั้นว่า ในช่วงแรกการลงชุมชน ใช้วิธีการไปพูดคุยกับผู้นำอย่างเดียทำให้มีปัญหาเพราะไม่สามารถรู้ข้อมูลทั้งหมด และหลายครั้งยังถูกผู้นำหลอก ต่อมาจึงเริ่มสังเกตเห็นโครงสร้างอำนาจและสภาพการนำที่ผูกขาดอยู่ที่คนเพียงคนเดียว ไม่รู้ว่าชาวบ้านคิดอย่างไร การมีส่วนร่วมมีเพียงการรอฟังผู้นำ หรือรอออกเงินเรียไ้เพื่อการต่อสู้ การตัดสินใจถูกควบคุมอยู่ที่ผู้นำ จึงเกิดการทบทวนและได้ข้อสรุปว่าการทำงานกับผู้นำเพียงอย่างเดียวไม่สามารถกุมสภาพของชุมชนได้ และเห็นว่าโครงสร้างที่เป็นอยู่ไม่ทำให้ชาวบ้านพัฒนาความคิด การตัดสินใจด้วยตนเอง พลังของชุมชนมีน้อยและจะลดน้อยลงเมื่อการต่อสู้ ผ่านไปเรื่อย ๆ

ในระยะต่อมา นักพัฒนาได้เลือกวิธีการลงไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน โดยเชื่อว่าเป็นแนวทางในการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้าน ในขณะเดียวกันนักพัฒนาจะสามารถกุมสภาพชุมชนได้มากขึ้น คือ รู้ว่าใครคิดอะไร อยากทำอะไร และการเข้าถึงชุมชนจะสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการนำ

รูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจที่เกิดขึ้นคือ การจัดตั้งกลุ่มย่อยที่ไม่เป็นทางการขึ้นมา 7 กลุ่มกระจายตามลักษณะทางกายภาพของชุมชน ด้วยการพูดคุย การสร้างความสัมพันธ์ และการสร้างความเข้าใจที่ดีกับผู้นำตลอดเวลาของการทำงาน ทั้งนี้เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างผู้นำกับกลุ่มแกนนำชาวบ้าน และเพื่อเป็นกลไกในการป้องกันตนเองของนักพัฒนาที่เข้าไปแทรกแซงฐานอำนาจของผู้นำด้วย กลุ่มแกนนำทั้ง 7 คนในระยะนั้นได้แก่ 1.) ป้าหลง โตมา 2.) ป้าเจริญ ไชยบุรินทร์ 3.) ป้าเชื้อ ทรัพย์ประมูล 4.) ป้าช่วย ถาวร 5.) ป้าน้อย รุ่งเรือง 6.) ป้าศิริพร แจ้งคำ 7.) ป้าพร วิญจุพา นอกจากนี้ ด้วยกระบวนการทำงานในลักษณะเปิดให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดทิศทางการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้ในเรื่องสิทธิที่อยู่อาศัยดังกล่าว ทำให้เกิดแกนนำใหม่ขึ้นอีก 4 คน คือ นางเจริญ เต็มจิต นายพนม เปลี่ยนทัพ นายสมเดช แม้นหรุ่น และนายโชคชัย ผลสิน ด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจในการทำงานของนักพัฒนาในระยะนั้นคือ การที่นักพัฒนาเลือกใช้วิธีการเข้าไปอยู่กับชุมชนเพื่อกุมสภาพความเคลื่อนไหวทั้งในด้านวิถีคิดและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ ทำให้นักพัฒนาเกิดความเท่าทันในสถานการณ์ และสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำแนะนำต่อชุมชนได้ โดยวิธีการที่นักพัฒนาใช้ในการสื่อวิถีคิดของตนเองต่อชุมชนคือ การเสนอแนวคิดผ่านผู้นำกลุ่มย่อย เพื่อให้ผู้นำได้นำแนวความคิดนี้เสนอต่อที่ประชุมใหญ่ แต่ทั้งนี้นักพัฒนาต้องมั่นใจ

^{*} นักพัฒนาจากกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ที่เข้าไปทำงานในชุมชนรัชดาชื่อ คุณวุฒิพันธ์ รัตนธาริ ปัจจุบันได้กลับมาช่วยทำงานวิจัยในโครงการนี้ด้วย

ว่า แนวคิดที่ได้นำเสนอไปนั้น เป็นแนวคิดที่ชาวบ้านทั่วไปเห็นด้วย และต้องมีการประเมินว่าถ้าเสนอแนวคิดนั้น ๆ ออกไปแล้ว ผู้นำจะคิดอย่างไร รวมทั้งต้องมีการประเมินสถานการณ์ในระยะนั้นควบคู่ไปด้วย

ผลจากการสนับสนุนกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในครั้งนี้ แม้จะนำไปสู่ชัยชนะคือชาวบ้านได้คำรื้อถอนเพื่อนำเงินไปจัดซื้อที่อยู่อาศัยใหม่ทั้งแถบอบเงิน และที่ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 แต่ในด้านกระบวนการทำงานของนักพัฒนาก็ได้ข้อสรุปที่เป็นประสบการณ์ในการทำงานในระยะต่อ ๆ มาว่า

- 1) การเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐ จำเป็นต้องกระทำจากส่วนล่างสุดของโครงสร้างอำนาจ ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ในการต่อสู้
- 2) ในการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันหน่วยงานของรัฐนั้น ต้องมีการวิเคราะห์อำนาจการต่อรองของชาวบ้านด้วยว่า มีมากพอที่จะต่อรองกับหน่วยงานหรือกลไกรัฐนั้น ๆ ได้หรือไม่อย่างไร
- 3) ในกระบวนการของการเคลื่อนไหวเพื่อเจรจาต่อรอง ชาวบ้านต้องมีการเตรียมข้อเสนอหรือข้อเรียกร้องให้ชัดเจน กรณีของชุมชนรัชดามีการเตรียมข้อเรียกร้องน้อยมากและไม่ชัดเจนคือ “ขอให้ยืดเวลาเพราะเด็กกำลังเรียนอยู่” “ขออยู่ที่ไม่ไกลจากเดิม” หรือบางครั้ง“ขออยู่ที่เดิม” เป็นต้น เมื่อข้อเสนอของชาวบ้านปรากฏต่อสาธารณะผลกลับเป็นว่าชาวบ้านทำไม่ถูกและไม่มีเหตุผล
- 4) เป็นข้อสังเกตจากนักพัฒนาว่า ถึงที่สุดแล้วกระบวนการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านที่เป็นคนส่วนใหญ่จริงหรือไม่ ถ้าสอดคล้องทำไมคนที่ย้ายมาอยู่ในที่อยู่อาศัยใหม่จึงเหลือเพียง 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรในชุมชนทั้งหมด อีก 3 ส่วนหายไปไหน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงด้วยว่า ที่สุดแล้วนักพัฒนาควรมีบทบาทในการเข้าร่วมการจัดที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับชาวชุมชนด้วยหรือไม่ ซึ่งข้อสรุปในระยะนี้นักพัฒนาต่างเห็นร่วมกันว่าชุมชนมีศักยภาพและสามารถดำเนินการเองได้ ประกอบกับมีชุมชนที่อยู่ในสถานการณ์การไล่รื้อจำนวนมากซึ่งนักพัฒนาควรเข้าไปให้การสนับสนุน ชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 จึงถูกปล่อยให้เติบโตตามสภาพที่ดำรงอยู่ในพื้นที่

มูลนิธิดวงประทีป

มูลนิธิดวงประทีป เป็นอีกองค์กรหนึ่งที่มีบทบาทในกระบวนการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนรัชดา โดยชาวบ้านรู้จักชื่อองค์กรแห่งนี้ในฐานะที่เป็นองค์กรที่ทำงานด้านชุมชนแออัด ต่อมาเมื่อนักพัฒนาจากกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ต้องการเข้ามาทำงานในชุมชนแห่งนี้ จึงจำเป็นต้องแนะนำตนเองในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิดวงประทีป ทั้งนี้เพราะชุมชนรัชดากำลังตกอยู่ในสถานการณ์ที่วิกฤตคือถูกไล่รื้อ การแนะนำตัวเองของนักพัฒนาเพื่อให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่คนทำงานพัฒนาชุมชนแออัดในระยะนั้น มีจำนวนไม่มากนัก ประกอบกับด้วยลักษณะของเนื้องานก็มีความจำเป็นต้องประสานและทำงานร่วมกัน มูลนิธิดวงประทีป โดยครูประทีป อึ้งทรงธรรม ก็เข้าร่วมในกระบวนการต่อสู้โดยอยู่ในฐานะที่เป็นตัวกลางในการเจรจาและช่วยเหลือ/ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งการต่อสู้สิ้นสุดลง มูลนิธิดวงประทีปยังให้ความช่วยเหลือชุมชนในเรื่องการจัดที่อยู่อาศัยใหม่ การให้เงินช่วยเหลือ และตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นในชุมชน

แต่ด้วยสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ทำให้กระบวนการทำงานของมูลนิธิดวงประทีปในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 หลังจากที่มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแล้ว มีลักษณะเป็นการทำงานที่ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการศูนย์ฯ มากกว่าการทำงานพัฒนาชุมชน ประกอบกับความต้องการช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องการหาคนมาซื้อที่ดิน เพื่อนำเงินที่ได้จ่ายให้กับกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการย้ายไปอยู่ที่ชุมชนแออัด ด้วยวิธีให้เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ที่สนใจเข้ามาซื้อที่ดินในชุมชน ซึ่งหลังจากที่เจ้าหน้าที่เข้ามาซื้อแล้วก็ปล่อยที่ดินทิ้งว่างไว้ ไม่มีการจัดการใด ๆ ทำให้ชาวบ้านเสียกำลังใจ และเกิดความคลางแคลงใจในระยะต่อ ๆ มา

สำหรับบทบาทของมูลนิธิดวงประทีปในการให้การสนับสนุนชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ในช่วงที่ผ่านมาคือ ให้ทุนช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากจนในเรื่องการซื้อวัสดุเพื่อสร้างบ้าน ให้ทุนสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กรวมถึงงบประมาณด้านการบริหารต่าง ๆ และช่วยในเรื่องการบริหารจัดการภายในศูนย์ รวมถึงการช่วยแก้ไขข้อขัดแย้งในชุมชนที่สัมพันธ์กับศูนย์ฯ ด้วย

ปัจจุบัน มูลนิธิดวงประทีปเข้ามามีบทบาทในเรื่องการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในด้านการสนับสนุนทุนการศึกษาให้กับเด็กในชุมชน พัฒนาความคิดและทักษะครู เป็นตัวกลางในการประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น ประสานสำนักงานเขตในเรื่องอาหารว่าง สุขภาพเด็ก และเงินช่วยเหลือครูบางส่วน เป็นต้น นอกจากนี้ยังช่วยทำหน้าที่ตรวจสอบบัญชีศูนย์ฯ ทุกเดือน ช่วยเรื่องกำหนดระเบียบปฏิบัติของโรงเรียนโดยดำเนินการร่วมกับครูและคณะกรรมการศูนย์ฯ ช่วยเรื่องสวัสดิการครู เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเท่านั้น

สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง

สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.)^{*} เป็นองค์กรที่ให้การสนับสนุนชุมชนในเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ โดยเริ่มเข้ามาให้การสนับสนุนตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน มีกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 จำนวน 2 กลุ่มคือ กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณ และกลุ่มออมทรัพย์รายวัน มีการบริหารจัดการที่แยกจากกันโดยเด็ดขาด ทั้งด้านตัวของคณะกรรมการและระบบบัญชี ทั้งนี้เพราะกลุ่มออมทรัพย์รายวัน ตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเรื่องหนี้ค้ำชำระ ซึ่งสมาชิกจำเป็นต้องใช้วิธีการตัดจ่ายแบบรายวัน ประกอบกับคณะกรรมการของทั้ง 2 กลุ่มเคยมีความขัดแย้งสืบเนื่องมาจากเรื่องการคอร์ปชั่นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมาก่อน ทำให้การรวมเพื่อแก้ปัญหาเป็นกลุ่มเดียวไม่สามารถกระทำได้

ปัจจุบัน สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ให้การสนับสนุนกระบวนการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ผ่านกระบวนการทำงานของเครือข่าย กล่าวคือ ใช้เวทีประชุมเครือข่ายเพื่อเครื่องมือในการศึกษาปัญหาของสมาชิก ยกเว้นในกรณีที่มีความจำเป็นเช่น กลุ่มไม่สามารถปิดบัญชีได้ หรือในกรณีที่กลุ่มต้องการที่จะพักการชำระหนี้ หรือมีให้ทุนสนับสนุนในรูปกองทุนต่าง ๆ อาทิ กองทุนสวัสดิการเพื่อผู้ยากลำบาก(SIF เมนู5) เป็นต้น เจ้าหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองก็จะเข้าไปช่วยจัดกระบวนการและพัฒนาโครงการจากระดับชุมชน

หน่วยงานอื่น ๆ

ในที่นี้หมายถึงสำนักงานเขต และการเคหะแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐอีก 2 แห่งที่เข้ามาให้การสนับสนุนชุมชนแห่งนี้ โดยปรากฏว่าในส่วนของสำนักงานเขตได้จัดให้มีการเลือกตั้ง “คณะกรรมการชุมชน” ขึ้น เป็นองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ ทหน้าที่ประสานงานและรับข้อมูลข่าวสารจากทางสำนักงานเขตเพื่อนำไปแจ้งลูกบ้าน ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาสำนักงานเขตได้จัดให้มีการประชุมคณะกรรมการชุมชนทุกเดือน และให้งบประมาณสนับสนุนแก่ชุมชนเดือนละ 2,000 บาทเพื่อนำไปใช้เป็นค่ารับรองและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามความจำเป็นของชุมชน

ส่วนการเคหะชาตินั้น เป็นองค์กรของรัฐที่เข้ามาช่วยเหลือชุมชนในระยะแรกของการก่อตั้งชุมชน โดยได้เข้ามาช่วยในเรื่องก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค และช่วยเจรจาขอเปิดเส้นทางเข้าออกให้กับชาวชุมชนเท่านั้น

^{*} ปัจจุบัน(ตุลาคม 2543) เปลี่ยนสถานภาพเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์กรมหาชน)

ข้อค้นพบและแนวทางในการทำงานระยะที่ 3

การกำหนดโจทย์ในการวิจัยระยะที่ 2 โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน อาชีพนอกระบบ และการศึกษาเพื่อค้นหาสาเหตุที่ผู้นำหลุดจากฐานชุมชน ตลอดจนการศึกษา ในทางมานุษยวิทยา เพื่อเข้าใจสภาพและ/หรือการดำรงอยู่ของคนในชุมชนแออัด โดยมุ่งหวังว่าจะ สามารถนำไปสู่การถอดรหัสหมายของชุมชนแออัด ตามโครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนแออัดนั้น ในกรณีของชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 สามารถตอบโจทย์การวิจัยได้ ดังนี้

1. ด้านกรรมสิทธิ์ที่ดิน : ชาวชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 เป็นชุมชนที่ผ่านกระบวนการของการต่อสู้จนได้มาซึ่งสิทธิในที่อยู่อาศัย แต่สิทธิที่ได้รับดังกล่าวไม่สามารถก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคง ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้เพราะชาวบ้านยังมีปัญหาเรื่องการทำมาหากิน คือมีรายได้ไม่แน่นอน ต้องมีการเปลี่ยนอาชีพอยู่ตลอดเวลา และในหลายกรณีก็จำเป็นต้อง กลับไปหาเพื่อนหรือคนรู้จักในย่านชุมชนรัชดาเพื่อขอทานทำ

ความไม่มั่นคงในการประกอบอาชีพดังกล่าว ทำให้มีชาวบ้านถึง 10 รายที่ต้องขายที่ดิน เพื่อนำเงินไปใช้หนี้สิน และยังมีแนวโน้มว่าจะมีชาวบ้านอีกประมาณ 20 รายที่อาจเผชิญปัญหาใน ลักษณะเดียวกัน ทำให้เกิดคำถามในกระบวนการทำงานพัฒนาว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านที่ อยู่อาศัยของชุมชนแออัดที่เหมาะสมควรมีลักษณะอย่างไร

อย่างไรก็ตาม เมื่อทบทวนกระบวนการทำงานเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนสุวรรณ ประสิทธิ์ 1 ที่ผ่านมา มีประเด็นที่เป็นข้อสังเกตที่สำคัญคือ 1.) เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม ในการเลือกแปลงที่ดิน โดยชาวบ้านได้มีการพิจารณาแล้วว่าอยู่ใกล้ตลาด มีรถเมล์ผ่านหลาย สาย และอยู่ใกล้วัด-โรงเรียน ซึ่งถือเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญ 2.) แต่ในการย้ายเข้า มาอยู่ในที่ดินผืนใหม่นั้น ชาวบ้านขาดกระบวนการคิดและการวางแผนเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบ ประกอบกับการเป็นชุมชนใหม่ ที่ยังขาดประสบการณ์ในเรื่องการพัฒนา ทำให้การจัดโครงสร้างความสัมพันธ์และการจัดองค์กรใน ชุมชนมีลักษณะเป็นไปตามธรรมชาติ กล่าวคือ มีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ และคณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตามข้อเสนอของมูลนิธิดวงประทีป และสำนักงานเขต โดย ยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องบทบาทหน้าที่ขององค์กรที่เหมาะสม หรือการจัดโครงสร้าง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม ก็เกิดขึ้นในเงื่อนไขที่จำกัดคือเฉพาะกลุ่มคนที่ย้ายมาอยู่ในชุมชน และมีลักษณะหลวม ๆ ทั้งนี้เพราะมีชาวบ้านถึง 3 ใน 4 ที่มิได้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน ทำให้คนที่ อยู่อาศัยในชุมชนต้องจัดความสัมพันธ์ของตนเองกับเพื่อนสมาชิกในชุมชน พร้อม ๆ กับการรักษา สายสัมพันธ์ของตนเองกับโครงสร้างสังคมภายนอก หรือคนที่มิได้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน และ 3.)

การคิดเรื่องแนวทางการแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ถึงศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการเรื่องที่อยู่อาศัยใหม่ด้วย

2. ด้านอาชีพนอกระบบ : ชาวบ้านในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ร้อยละ 85.40 มีอาชีพในเศรษฐกิจนอกระบบ เช่น กรรมกรแบกหาม ขายของในตลาด ช่างซ่อมไฟฟ้า-ประปา ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง และรับจ้างร้อยมาลัย เป็นต้น โดยชาวบ้านในชุมชนต่างรู้ว่าใคร มีอาชีพอะไร หรือมีความถนัดในเรื่องอะไร แต่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องการประกอบอาชีพในชุมชนแห่งนี้มีปรากฏให้เห็นไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในฐานะ “ผู้รับจ้าง” ซึ่งมีงานเข้ามาไม่มากนัก ยกเว้นอาชีพรับจ้างร้อยมาลัย ซึ่งมีงานและมีการช่วยเหลือ-แบ่งปันงานให้เพื่อนบ้านได้มีโอกาสดำรงอาชีพได้เพิ่มเติมให้กับครอบครัว แต่อาชีพนี้ก็มีความไม่มั่นคงสูง ทั้งนี้เพราะความสามารถในการจ้างงานชุมชน ถูกกำหนดด้วยความต้องการของตลาดในเรื่องพวงมาลัยอย่างชัดเจน การคิดเรื่องการสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพให้กับชาวบ้านภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบนอกระบบ จึงเป็นเรื่องยาก ประกอบกับเงื่อนไขภายในชุมชนยังคงมีลักษณะเสมือนต่างคนต่างอยู่สูง

3. ด้านผู้นำ : ปัญหาเรื่องผู้นำในชุมชนแห่งนี้ มิใช่เป็นเรื่องของผู้นำหลุดจากฐาน แต่เป็นปัญหาเรื่องผู้นำมีความขัดแย้งระหว่างกัน และสมาชิกในชุมชนต่างรู้สึกหมดหวังในตัวผู้นำ ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการช่วงชิงการนำของตระกูลไชยบุรินทร์ กับคณะกรรมการชุมชน ซึ่งมี สมใจ จารุมณี เป็นแกนหลัก ทั้งที่อยู่ในรูปของการใช้กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการเพื่อผู้ยากลำบาก และกองทุนมิยาซาวา เป็นเครื่องมือในการขยายฐานสมาชิกของตระกูลไชยบุรินทร์ รวมทั้งอ้างถึงสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองว่า เป็นหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาให้การสนับสนุนชุมชน ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ หรือการที่คณะกรรมการชุมชนใช้มูลนิธิดวงประทีปเป็นเครื่องมือในการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งและ/หรือแก้ไขปัญหา เช่นกรณีปัญหาคอร์รัปชันในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และการให้มูลนิธิเข้ามาช่วยจัดระเบียบภายในศูนย์ ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความโปร่งใสในการบริหารจัดการ เป็นต้น

ความพยายามในการแสวงหาพวกพ้อง พร้อม ๆ กับการหลีกเลี่ยงสภาวะของความขัดแย้ง โดยให้องค์กรภายนอกเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหา หรือ ถูกทำให้กลายเป็นผู้สร้างความขัดแย้ง ในขณะที่ชุมชนไม่ได้ประโยชน์จากกระบวนการดังกล่าว ถือเป็นประเด็นปัญหาอีกระดับหนึ่งที่จำเป็นต้องหาแนวทางแก้ไข ทั้งนี้เพราะผู้นำในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ยังเข้าถึงกระบวนการทำงานพัฒนาน้อย ศักยภาพของผู้นำจึงยังไม่ถูกพัฒนาไปถึงระดับที่ต้องออกไปทำงานหรือร่วมกระบวนการชาวบ้านในที่ต่าง ๆ มากจนไม่มีเวลามาดูแลสมาชิกในชุมชนของตน การกำหนด

แนวทางการแก้ไขจึงควรเริ่มในระดับที่มีการพัฒนาศักยภาพผู้นำ พร้อม ๆ กับการพัฒนาองค์กรในชุมชนด้วย

4. รหัสหมาย : การเป็นชุมชนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในที่อยู่อาศัยใหม่ โดยมีการจัดผังและมีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้ชาวชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นคนสลัม แม้ว่าชุมชนดั้งเดิมที่อยู่รอบข้าง อาทิ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านปฐวิกรณ์ หรือคนในตลาดปฐวิกรณ์ ต่างมองว่าชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 เป็น “ชาวสลัม” หรือบางคนเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า “สลัมรัชดา” แต่ชาวบ้านก็รู้สึกว่าไม่เป็นปัญหา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการมีกรรมสิทธิในที่ดินทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น ประกอบกับมีลักษณะทางกายภาพที่ไม่แออัด และไม่รู้สึกว่า “ชาวสลัม” เป็นปัญหาของสังคม ทำให้ชาวชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ แม้ว่าในระยะแรกของการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน จะถูกปฏิเสธด้วยการถูกเจ้าของหมู่บ้านปฐวิกรณ์ปิดทางเข้าออกเพราะรังเกียจว่าเป็นชาวสลัม แต่หลังจากที่การเคหะแห่งชาติเข้ามาเจรจาเพื่อให้เปิดทางเข้าออก ชาวบ้านก็ได้รู้สึกคับข้องใจแต่อย่างใด

ดังนั้นประเด็นเรื่องการถอดรหัสหมายของชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 จึงมิใช่เรื่องหลักในการดำเนินการ

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทีมวิจัยจึงกำหนดแนวทางการวิจัยในระยะที่ 3 โดยให้ความสำคัญกับ การเสริมให้เกิดองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง(ลดปัญหาความขัดแย้ง) เพราะเชื่อว่า “องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง” จะเป็นกลไกหลักในการพัฒนาชุมชนทั้งด้านคุณภาพชีวิต การทำมาหากิน ชาวบ้านมีความสามัคคี - เอื้ออาทรต่อกัน และสามารถเป็นกลไกในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีแผนและแนวทางการทำงานดังนี้

1. เป้าหมายการดำเนินการ

- 1.1 จัดให้เกิดการพูดคุยขึ้นในแต่ละกลุ่มและนำไปสู่การร่วมพูดคุยถึงปัญหาและหาทางออกของปัญหาร่วมกันของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน
- 1.2 จัดให้เกิดการพูดคุยถึงแผนงานของแต่ละองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและแผนพัฒนาร่วมกัน เพื่อร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน
- 1.3 คุยองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนชาวบ้านไปในทิศทางเดียวกัน

2. กลุ่มเป้าหมายในการทำงาน

- 2.1 กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณ

- 2.2 กลุ่มกรรมการชุมชนและกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- 2.3 กลุ่มออมทรัพย์รายวัน
- 2.4 กลุ่มอาชีพร้อยละ
- 2.5 องค์การภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ได้แก่ สำนักงานเขตบึงกุ่ม สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง และมูลนิธิดวงประทีป

แนวทางการพัฒนาและกระบวนการพัฒนาชุมชนระยะที่ 3

ในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการระยะ 3 ทีมวิจัยได้กำหนดแนวทางการทำงานโดยแบ่งเป็น 2 ระยะคือ ในระยะแรกได้กำหนดให้นักพัฒนารุ่นใหม่ ทำหน้าที่เป็นพนักงานหลักในการเข้าไปจัดกระบวนการดำเนินงานในพื้นที่ โดยมีนักพัฒนารุ่นอาวุโสซึ่งเคยเข้าร่วมในกระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งนี้เพราะติดปัญหาเรื่องความไม่เท่าทันในข้อมูลของชาวบ้าน ทำให้ไม่สามารถหยิบยกประเด็นที่เป็นปัญหาร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาดำเนินการได้ ทีมวิจัยจึงต้องปรับปรุงแผนการดำเนินงานใหม่โดยให้นักพัฒนารุ่นอาวุโสเข้าไปมีบทบาทหลักในการดำเนินงานแทน ซึ่งการทำงานทั้ง 2 ระยะปรากฏผลดังนี้

8. การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการระยะที่ 1 (สิงหาคม – ธันวาคม 2543)

1. การจัดกระบวนการภายในชุมชน

นักพัฒนารุ่นใหม่ ได้เข้าไปประสานชุมชนโดยมีนักพัฒนาอาวุโสพาเข้าไปแนะนำตัวกับผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน หลังจากนั้นนักพัฒนารุ่นใหม่ก็เข้าไปทำความคุ้นเคยกับชาวบ้านและเริ่มมีการนัดหมายคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ เพื่อขอให้มีการประชุมสรุปบทเรียนในการทำงานร่วมกัน โดยปรากฏว่าสามารถทำได้เพียง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณ และคณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ดังนี้

กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุวรรณ นักพัฒนาได้ประสานเพื่อให้เกิดการพูดคุยโดยมีการกำหนดประเด็นการพูดคุยไว้ 4 ประการคือ 1.) ปัญหาภายในกลุ่ม 2.) แนวทางแก้ไขปัญหา 3.) ผลกระทบต่อกลุ่มที่มีองค์การภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง 4.) กิจกรรมของกลุ่มที่จะมีการดำเนินการต่อไป และ 5.) บทบาทของกลุ่มในการประสานให้เกิดความสามัคคีภายในชุมชน ซึ่งผลจากการพูดคุยปรากฏว่า คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ ได้เล็งถึงปัญหาโดยย้อนไปถึงปัญหาของกลุ่มออมทรัพย์สุวรรณประสิทธิ์ 1 เรื่องการปล่อยกู้ของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.)ที่

ผู้รับประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นกรรมการชุมชน ทำให้สมาชิกเกิดความไม่พอใจ และลาออกจากกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกเริ่มไม่ไว้วางใจกรรมการ การตั้งกลุ่มสัจจะสุวรรณจึงเป็นการฟื้นฟูกลุ่มครั้งที่ 2 ของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองเพื่อให้เกิดการสงหนั แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร จนกระทั่งมีโครงการกองทุนสวัสดิการเพื่อผู้ยากลำบาก (SIF เมนู 5) ซึ่งให้ทุนการศึกษา กองทุนพัฒนาอาชีพ และกองทุนผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังมีกองทุนมิยาซาวาเข้ามาเพื่อช่วยเหลือในเรื่องหนี้ค่างชำระ ทำให้สมาชิกเริ่มกลับเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพิ่มมากขึ้น ส่วนปัญหาของกลุ่มในปัจจุบัน เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มสัจจะสุวรรณและกลุ่มออมทรัพย์รายวัน ซึ่งมีสาเหตุมาจาก สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองเอง ที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดกลุ่มใหม่(กลุ่มออมทรัพย์รายวัน)ขึ้นในชุมชน โดยปัญหาที่พบได้แก่ ความไม่ชัดเจนในเรื่องสมาชิกของกลุ่มซึ่งซ้ำซ้อนกัน ทำให้เกิดปัญหาเรื่องการกู้เงินจากหลายกลุ่ม-เป็นหนี้หลายทางทำให้ไม่สามารถส่งคืนได้ และปัญหาเรื่องแนวทางการทำงานที่แตกต่างกัน ทั้งเรื่องระเบียบและวิธีการดำเนินงาน รวมถึงมาตรฐานการปล่อยสินเชื่อที่กลุ่มออมทรัพย์รายวันสามารถให้สมาชิกกู้ได้ทุกวันด้วย ทำให้ชาวบ้านเกิดการเปรียบเทียบ และเริ่มมีการแข่งขันกันระหว่างกลุ่ม

ด้วยสภาพปัญหาดังกล่าว คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์วิเคราะห์ว่ามีสาเหตุจากหน่วยงานภายนอกคือสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ที่มีการทำงานโดยไม่มีการประสานงานกันภายในองค์กร และส่งผลให้เกิดความแตกแยกภายในกลุ่ม - ชุมชน ซึ่งหน่วยงานต้องเข้ามาแก้ไขเพื่อสร้างความชัดเจนในเรื่องสมาชิก และมาตรฐานการปล่อยสินเชื่อให้มีมาตรฐานเดียวกัน สำหรับบทบาทของกลุ่มในการประสานกันเองภายในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้ คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เห็นว่า เป็นเรื่องยากเพราะติดปัญหาเรื่องทำที่และปัญหาส่วนตัวระหว่างกัน

คณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก นักพัฒนาใช้วิธีการพูดคุยกับครูและเข้าร่วมการประชุมกรรมการชุมชนและกรรมการศูนย์เด็กสุวรรณประสิทธิ์ 1 ทำให้เข้าใจถึงการดำรงอยู่ของศูนย์ ฯ ในปัจจุบันว่า ขณะนี้ศูนย์ได้รับการสนับสนุนทั้งจากมูลนิธิดวงประทีปและสำนักงานเขตบึงกุ่ม โดยในส่วนมูลนิธิ ฯ ได้ให้การสนับสนุนในเรื่องทุนการศึกษาแก่เด็กในชุมชน และค่าตอบแทนครูบางส่วน รวมทั้งช่วยดูแลในเรื่องการบริหารจัดการ การบัญชี และแผนการเรียนการสอนบางส่วนของศูนย์ร่วมกับคณะกรรมการชุมชน ในขณะที่สำนักงานเขตบึงกุ่มให้การสนับสนุนเรื่องค่าตอบแทนครูในส่วนที่เหลือและนมสำหรับเด็ก

สำหรับกิจกรรมที่ศูนย์ ฯ ได้ดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการชุมชนได้แก่ การพยายามจัดตั้งกลุ่มเยาวชน โดยมีการจัดสัมมนาและศึกษาการทำงานร่วมกับสำนักงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) การจัดกิจกรรมตามเทศกาลและประเพณีต่าง ๆ และการจัดครูลงพูดคุยปัญหาของชุมชนร่วมกับชาวบ้าน โดยคณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและคณะกรรมการชุมชนในระยะนี้แทบจะเป็นกลุ่มคนชุดเดียวกัน ได้แก่

คณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	คณะกรรมการชุมชน
1. นายเจริญ เต็มจิตร ประธาน	1. นายเจริญ เต็มจิตร ประธาน
2. นายสมเดช แม้นหุ่่น กรรมการ	2. นายสมเดช แม้นหุ่่น กรรมการ
3. นายพนม เปลี่ยนทับ กรรมการ	3. นายพนม เปลี่ยนทับ เற்றுญิก
4. นายดำริ มงคล กรรมการ	4. นายดำริ มงคล เற்றுญิก
5. นายสมใจ จารุภูมิ กรรมการ	5. นายสมใจ จารุภูมิ ประชาสัมพันธ์
6. น.ส.นฤดี โตมา กรรมการ	6. น.ส.นฤดี โตมา เลขานุการ
7. นางธนาพร ศรีอินทร์สุทธ์ ครูใหญ่	7. น.ส.ศิริพร ผลสิน กรรมการ
	8. นางสมนึก คงนิล กรรมการ

ตาราง : เปรียบเทียบคณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและคณะกรรมการชุมชน

แต่ในการดำเนินการร่วมกันระหว่างครูและคณะกรรมการชุมชนนั้น นักพัฒนาตั้งข้อสังเกตว่ามีประเด็นที่เป็นปัญหาและความขัดแย้งระหว่างกัน 3-4 ประการคือ ในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ ครูมักเลือกขอคำปรึกษากับคณะกรรมการที่เห็นด้วยกับตน มากกว่าการขอคำปรึกษาจากกรรมการที่ตนขัดแย้งด้วย และในการดำเนินการของมูลนิธิฯ ที่พยายามให้ครูเข้าไปร่วมประชุมกับคณะกรรมการชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่ทำให้กรรมการชุมชนรู้สึกว่าคุณควบคุม ปัญหาเรื่องการสื่อสารระหว่างครูและกรรมการชุมชนที่ไม่ชัดเจนทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน และปัญหาเรื่องครูไม่พอใจประธานชุมชนที่ทำงานไม่จริงจัง อาทิ นัดแล้วไม่ไปร่วมประชุม หรือเมื่อไปร่วมประชุมกับหน่วยงานภายนอกแล้วไม่นำข่าวกลับมากระจายให้กรรมการหรือลูกบ้านทราบ ทำให้พลาดโอกาสในการทำกิจกรรมที่สำคัญหลายกิจกรรม หรือบางครั้งประธานไปร่วมประชุมแต่ไม่เข้าใจในโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ และได้บอกปฏิเสธเช่น โครงการมียาชาวา เป็นต้น ทำให้ชุมชนเสียประโยชน์ ส่วนประเด็นที่เป็นปัญหาของครูคือ การถูกนำไปเปรียบเทียบกับศูนย์เด็กชอลต้าในสุวรรณประสิทธิ์ 2 ทั้งในเรื่องคุณภาพครูและการบริหารจัดการศูนย์ ฯ

จากการประชุมเพื่อสรุปบทเรียนร่วมกันของคณะกรรมการทั้ง 2 กลุ่ม ทำให้เห็นประเด็นปัญหาที่ไม่แตกต่างจากผลการศึกษาระยะที่ 2 คือ การจัดองค์กรภายในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 มีลักษณะของความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และ/หรือ องค์กร ทั้งในส่วนที่เป็นกลุ่มออมทรัพย์ และ

คณะกรรมการชุมชนกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รวมถึงการให้ข้อสรุปกับนักพัฒนารุ่นใหม่ที่เข้าไปว่า ปัญหาดังกล่าว ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยกระบวนการของชุมชนทั้งนี้เพราะมีความเกี่ยวข้องกับองค์กรภายนอก และในหลายกรณีก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งส่วนตัว

2. การประสานกับหน่วยงานภายนอก

หลังจากที่นักพัฒนารุ่นใหม่ ได้เข้าไปทำความเข้าใจกับสภาพปัญหาในระดับชุมชนแล้ว จึงได้มีการประสานกับหน่วยงานภายนอกคือมูลนิธิดวงประทีป และสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อทำความเข้าใจกับแนวทางในการทำงานขององค์กรและเพื่อหาแนวทางในการประสานงานระยะต่อไป แต่ผลที่ได้กลับปรากฏว่าองค์กรภายนอกต่างให้มุมมองต่อชุมชนและองค์กรชุมชนในสุพรรณบุรี ประสิทธิภาพ 1 ว่า เป็นชุมชนที่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด ชาวบ้านมีอาชีพไม่มั่นคง คณะกรรมการชุมชนมีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน มีการสื่อสารและความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน และขอบเขตจากกระทบกระทั่งกัน ส่วนปัญหาระหว่างคณะกรรมการกับครูที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นเรื่องของความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน มีปัญหาเรื่องความไม่ลงรอยระหว่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการตรวจสอบเรื่องเงิน นอกจากนี้ครูในศูนย์ ฯ ก็มีความรู้น้อย(จบ ม. 3) ทำให้ถูกนำไปเปรียบเทียบกับครูที่ศูนย์เด็กชอลต้าในชุมชนสุพรรณบุรี ประสิทธิภาพ 2 อยู่เสมอ

ส่วนปัญหาเรื่องกลุ่มออมทรัพย์นั้น สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองได้พยายามหาแนวทางให้กลุ่ม/องค์กรในชุมชนมีการประสานงานเพื่อแก้ปัญหาเรื่องหนี้ค้ำชำระ โดยได้ประสานกับทั้งกลุ่มออมทรัพย์สัจจะสุพรรณและผู้ค้ำชำระเงินกู้ของกลุ่มออมทรัพย์สุพรรณบุรี ประสิทธิภาพ 1 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เพราะติดปัญหาเรื่องความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ประกอบกับชาวบ้านมีปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพอันเนื่องมาจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจตกต่ำ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองจึงประสานกับผู้ค้ำชำระที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มสัจจะสุพรรณ และตั้งกลุ่มออมทรัพย์รายวันขึ้นเพื่อช่วยแก้ปัญหาให้กับสมาชิก

จากมุมมองขององค์กรภายนอกที่มีต่อชุมชนสุพรรณบุรี ประสิทธิภาพ 1 ดังกล่าว ประกอบกับความยากลำบากในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ทำให้นักพัฒนารุ่นใหม่ไม่สามารถประสานเพื่อให้เกิดการการประจักษ์ร่วมกันระหว่างหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ เพื่อกำหนดแผนในการพัฒนาชุมชนร่วมกันได้ และในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถประสานเพื่อให้เกิดการประจักษ์ระหว่างองค์กรภายในชุมชน ทั้งนี้เพราะผู้นำชุมชนมีความขัดแย้งทั้งที่มีสาเหตุมาจาก เรื่องส่วนตัวในอดีต การขัดผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ และผู้นำบางส่วนก็มีทัศนคติไม่ดีต่อองค์กรภายนอก ประกอบกับการมีประสบการณ์การทำงานน้อย ทำให้นักพัฒนาค่อนข้างถูกกดดันและ/หรือถูกทำลายจากกรรมการในเรื่องการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในชุมชน นอกจากนี้การพยายามประสานเพื่อให้เกิดการประจักษ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์รายวันก็ดี สมาชิกกลุ่มร้อยละยี่สิบก็ไม่ได้ ไม่สามารถดำเนินการได้ ทั้งนี้เพราะการรวมกลุ่มมีลักษณะเป็นกลุ่มตาม

ธรรมชาติ ทุกคนเร่งรีบในการทำงาน ไม่มีการพูดคุยกับคนนอก การทำงานตามแผนที่วางไว้จึงไม่ประสบความสำเร็จ

๒. การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการระยะที่ 2 (มกราคม- ตุลาคม 2544)

การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะที่ 2 เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่มวิจัยได้มีการประชุม และได้ข้อสรุปร่วมกันว่า การพยายามแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการประสานเพื่อให้เกิดการประชุมร่วม โดยหวังว่าปัญหา - ข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ทั้งระหว่างองค์กรภายในชุมชน และระหว่างองค์กรชุมชนกับหน่วยงานภายนอก จะถูกนำออกมาเป็นประเด็นพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกันนั้น ไม่สามารถกระทำได้ และในส่วนของผู้นำในชุมชนเองก็มีท่าทีหลีกเลี่ยงสถานการณ์ของการเผชิญหน้าระหว่างกันหลายครั้ง

แนวทางการทำงานในระยะที่ 2 จึงมุ่งให้ความสำคัญกับการค้นหาประเด็นร่วมเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดึงการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย และใช้เป็นเงื่อนไขในการผลักดันให้เกิดการคิดและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยประเด็นที่คาดว่าจะสามารถร้อยความรู้สึก-ความสามัคคีในชุมชนคือ *ความภาคภูมิใจในการต่อสู้จนได้ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง* มีขั้นตอนและแนวทางการดำเนินงานดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 : กระตุ้นให้เกิดสำนึกร่วมของความเป็นชุมชน

นักพัฒนา ได้กระตุ้นให้เกิดสำนึกร่วมของความเป็นชุมชน ด้วยการเข้าพบปะและ เยี่ยมเยียนกลุ่มแกนนำที่เคยมีบทบาทในการต่อสู้ มีการพูดคุยถึงอดีตที่เคยร่วมกันเคลื่อนไหว ชักถามถึงเรื่องราวการมีชีวิตอยู่ในชุมชนใหม่ ปัญหาครอบครัว และปัญหาของชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เป็นต้น ซึ่งทุกคนต่างเล่าถึงเรื่องราวเหล่านั้นด้วยความมีชีวิตชีวา ทั้งสุข ทั้งทุกข์ และบางคนก็เล่าถึงด้วยน้ำตา นอกจากนี้นักพัฒนายังได้ใช้โอกาสที่คณะอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เข้ามาเยี่ยมชุมชน กระตุ้นให้เกิดการจัดเวทีพูดคุย เพื่อให้กลุ่มแกนนำเข้ามาเล่าเรื่องราวของการต่อสู้ให้นักศึกษาที่เป็นลูกหลานได้ฟัง ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวได้ส่งผลให้ผู้ผู้นำได้มีโอกาสทบทวนตัวเอง และเริ่มคิดถึงทิศทางของชุมชนในอนาคตด้วย

ผลจากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้กลุ่มแกนนำที่เคยท้อแท้เพราะหน้าที่การงานในชีวิตได้กลับมานั่งพูดคุยกัน ผู้คนในชุมชนเริ่มเกิดความสงสัยและมีการสอดส่องดูว่า ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีงานอะไร และทำไมถึงสามารถเข้ามาใช้สถานที่ในศูนย์ได้ ทั้งนี้เพราะตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมานอกจากกิจกรรมเชิงประเพณีแล้ว ศูนย์แห่งนี้แทบจะถูกปิด - ชุมชนไม่สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ หรือในกรณีที่ต้องการใช้ต้องขออนุญาตจากประธานชุมชน และในกรณีที่เป็นการประชุมเรื่องกลุ่มออมทรัพย์จะสุวรรณ ก็จะไปใช้สถานที่ที่ศูนย์เด็กชอลต้า ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 2

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้นักพัฒนาเกิดความมั่นใจในการใช้ประเด็นเรื่องความภาคภูมิใจในการต่อสู้จนได้ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง เป็นเครื่องมือในการปลุกจิตสำนึกกรรมของชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การกระตุ้นให้เกิดการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ในระยะต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 : กระตุ้นคณะกรรมการชุมชน

ในขณะที่มีการศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมนั้น คณะกรรมการชุมชนชุดเก่าก็หมดวาระการดำรงตำแหน่งลงในเดือน พฤศจิกายน 2543 สำนักงานเขตบึงกุ่ม และมูลนิธิดวงประทีป จึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ในชุมชนขึ้นปรากฏว่า มีชาวบ้านออกมาใช้สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งถึงร้อยละ 80 โดยกลุ่มที่ได้รับคะแนนเสียงข้างมากคือ คณะกรรมการชุดเก่าซึ่งให้ “นายสมใจ จารุภูมิ” เป็นประธาน และจากการสอบถามถึงสาเหตุของการเลือกทีมของนายสมใจเป็นคณะกรรมการชุมชนแล้ว ปรากฏว่าชาวบ้านเลือกเพราะคณะกรรมการชุมชน มีการปรับเปลี่ยนตัวบุคคลเข้าร่วมในทีมดังกล่าวโดยมีคนรุ่นใหม่เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการชู “นายสมใจ” ซึ่งเป็นคนมีฐานะ เคยช่วยเหลือคนในชุมชนมาก และไม่เคยมีประวัติเสียในทางการเงิน ให้ดำรงตำแหน่งประธานแทนนายเจริญ ทำให้คณะกรรมการชุดนี้ได้รับเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียงที่เด็ดขาด ส่วนสาเหตุที่กลุ่มตระกูล “ไชยบุรินทร์” ไม่ได้รับการเลือกตั้งนั้น ชาวบ้านให้เหตุผลว่าเป็นเพราะกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับเครือญาติ และเคยมีปัญหาในเรื่องการเงินของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมาก่อน จึงไม่ได้รับการเลือกตั้ง แม้ว่ากลุ่มนี้จะพยายามหาเสียงด้วยการให้ประโยชน์กับสมาชิกในกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งที่อยู่ในรูปของการปล่อยเงินกู้ และการให้เงินสวัสดิการผู้สูงอายุจนทำให้กลุ่มมีสมาชิกเพิ่มขึ้นก็ตาม

ผลจากการเลือกตั้งในครั้งนี้ ทำให้ทีมวิจัยตระหนักถึงบทบาทของสมาชิกในชุมชนว่า เป็นกลุ่มที่มีได้นิ่งเฉย และมีการวิเคราะห์ – แยกแยะผู้นำในชุมชนอยู่ตลอดเวลา โดยมีบทพิสูจน์ที่สำคัญคือ คณะกรรมการชุมชนที่ได้รับการเลือกตั้งประกอบด้วยคนรุ่นใหม่จำนวนมาก และนายเจริญ เต็มจิตร์ ซึ่งเคยมีบทบาทเป็นประธานชุมชนมาโดยตลอด กลับไม่ได้รับการเลือกตั้งในครั้งนี้ แม้ว่าภายในทีมของคณะกรรมการชุมชนจะพยายามช่วยกันหาเสียงให้ก็ตาม นอกจากนี้แกนนำของกลุ่มออมทรัพย์รายวัน ก็ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการชุมชนด้วย ทำให้ “คณะกรรมการชุมชน” กลายเป็นเวทีร่วมในการดำเนินการของ 3 ฝ่ายคือ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ อันเป็นรูปแบบ หรือ ลักษณะของการจัดองค์กรที่ชุมชนเคยกำหนดไว้ในช่วงของการตั้งชุมชนใหม่ โดยคณะกรรมการชุดดังกล่าวมีองค์ประกอบดังนี้

1. นายสมใจ จารุภูมิ ประธานชุมชน
2. นายพนม เปลี่ยนทับ กรรมการและประธานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
3. นายสนอง เกตุดิษฐ์ รองประธาน

4. นายไพโรจน์	ไวจุฬา	เลขานุการชุมชน
5. นายปองพล	เอ็มโอษฐ์	เหรัญญิกชุมชน
6. นางสมนึก	พงษ์นิล	กรรมการ
7. นางดอน	สินชัย	กรรมการ
8. นายสมเดช	แมนหรุ่น	กรรมการ

หลังสถานการณ์ของการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนได้สิ้นสุดลง ทีมวิจัยได้เข้าไปดำเนินการโดยอาศัยสถานการณ์ที่คณะกรรมการกำลังกำลังจัดสรรตำแหน่งหน้าที่ และเริ่มวางแผนการดำเนินงานทำการกระตุ้นให้เกิดการประชุมคณะกรรมการชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการระดมความคิดเห็น โดยตั้งประเด็นการประชุมว่า “คณะกรรมการชุมชนมีแผนจะทำกิจกรรมอะไรเพื่อชุมชนบ้าง” ซึ่งผลจากการประชุมในครั้งนั้นสรุปได้ว่า ชุมชนมีปัญหาที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. ปัญหาเร่งด่วนคือ เรื่องความสามัคคีปรองดองของชาวชุมชน โดยคณะกรรมการชุมชนต่างรู้สึกว่าคุณรู้สึกร่วมของ”ความเป็นชุมชน” ไม่เหมือนเดิม และต้องการฟื้นฟูกลับมาอีกครั้ง
2. ปัญหาเรื่องยาเสพติด
3. ปัญหาเรื่องอาชีพ รายได้ และการมีหนี้สินของสมาชิกในชุมชน

การจัดกิจกรรมครั้งที่ 1 : จากปัญหาทั้ง 3 ประการข้างต้น คณะกรรมการชุมชนได้หยิบยกประเด็นเรื่องการฟื้นฟูความสามัคคีขึ้นมาดำเนินการ โดยคิดเรื่องการจัดงาน “ **ทำบุญรำลึก 13 ปี แห่งการตั้งชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1** ” ขึ้น โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนี้

- 1.) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนได้รำลึกถึงอดีตแห่งการต่อสู้ และพลังสามัคคีที่ชาวชุมชนเคยมีอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้หวังว่า การจัดงานจะช่วยคลายความขัดแย้งให้บรรเทาลงได้บ้าง
- 2.) เพื่อใช้งานทำบุญ ซึ่งจะมีการนิมนต์พระมาเทศน์ให้เยาวชนและคนในชุมชนให้ตระหนักถึงปัญหายาเสพติด และช่วยกันแก้ไขปัญหาร่วมกัน
- 3.) เพื่อใช้งานนี้สรุปบทเรียนการต่อสู้ของชาวบ้านรัชดาภิเษก ให้เป็นตัวอย่างกับชาวชุมชนที่กำลังประสบปัญหาการถูกไล่รื้อในปัจจุบัน

กระบวนการดำเนินงาน

- 1.) ประชุมคณะกรรมการชุมชนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น มูลนิธิดวงประทีป ผู้แทนสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ผู้แทนจากสำนักงานเขตบึงกุ่ม
- 2.) ประชุมชาวบ้านในชุมชนเพื่อเตรียมงานร่วมกัน

- 3.) ออกจดหมายเชิญผู้แทนชุมชนต่าง ๆ ในเขตบึงกุ่ม
- 4.) ติดต่อประสานงานกับชุมชนที่มีปัญหาไ้ร้อ (คลองเตยล๊อค 7-12)
- 5.) ติดต่อประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนที่เคยร่วมขบวนการ(มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย)
- 6.) เตรียมแผนงานผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อเผยแพร่ประสบการณ์และบทเรียนของชุมชน

กำหนดการในวันจัดงาน

- 1.) โฆษกของหมู่บ้าน เปิดเครื่องเสียงและกระตุ้นให้ชาวชุมชนออกมาร่วมงานบุญ
- 2.) 8.30 เลี้ยงพระเช้า
- 3.) พระเทศน์เรื่อง การพัฒนาชุมชนกับปัญหายาเสพติด โดยพระสงฆ์จากวัดสุวรรณประสิทธิ์
- 4.) รับประทานอาหารเที่ยงร่วมกัน
- 5.) เวทีสรุปบทเรียนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่อง การต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน รัชดา ร่วมกับชาวชุมชนคลองเตยล๊อค 7-8-9
- 6.) ชาวบ้านชุมชนคลองเตย เดินเยี่ยมชมชุมชน

การจัดกิจกรรมครั้งนี้ มีชาวบ้านในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์เข้าร่วมประมาณ 30 คน ที่เหลือเป็นชาวบ้านจากชุมชนคลองเตยล๊อค 7-12 ซึ่งกำลังเผชิญปัญหาเรื่องการไ้ร้อ เนื้อหาของกิจกรรมจึงมุ่งเน้นไปในเรื่องของการสรุปประสบการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อที่อยู่อาศัย และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน โดยปัจจัยที่ถูกหยิบยกขึ้นมานำเสนอมากคือความพร้อมและความเข้มแข็งของชาวบ้านในชุมชนถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จของการต่อสู้

“...ถ้าชุมชนใดที่คิดจะต่อสู้เพื่อเรียกร้องที่อยู่อาศัย ชาวชุมชนต้องร่วมมือกันอย่างแท้จริง และมีการแบ่งหน้าที่เพื่อรับผิดชอบ ถึงแม้ต้องตายก็ยอมตายเพื่อขอให้ได้ที่อยู่อาศัย เพราะถึงเราไม่มีโอกาสได้อยู่ ก็ยังมีญาติพี่น้อง คนรุ่นลูก ๆ หลาน ๆ ได้อยู่ต่อไป และที่สำคัญที่สุดความสามัคคีเป็นสิ่งที่ต้องมีให้มาก ผนวกกับความหนักแน่นยิ่งกว่าภูเขา จึงจะผ่านอุปสรรคไปได้ทั้งหมด...”

ผลจากการจัดงานในครั้งนี้ทำให้ความรู้สึกของชาวชุมชนโดยรวม ดีขึ้น ทั้งนี้สังเกตจากความขัดแย้ง/ความรู้สึกต้องการเอาชนะระหว่างกันลดลง เกิดการพูดคุยระหว่างคนที่เคยทะเลาะกันมากขึ้น คณะกรรมการชุมชนที่เป็นคนรุ่นใหม่ และชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีความกระตือรือร้นอยากทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป และในท้ายที่สุดยังเกิดแผนการพัฒนาชุมชนของคณะกรรมการชุมชนในด้านต่าง ๆ คือ แผนงานสำรวจสมาชิกในชุมชนเพื่อจัดทำฐานข้อมูลของ

ชุมชน แผนส่งเสริมกิจกรรมเยาวชน เพื่อต่อต้านยาเสพติด และแผนการจัดระบบสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุ ตามมาอีกด้วย

กิจกรรมครั้งที่ 2 : การสำรวจข้อมูลชุมชน เป็นกิจกรรมที่คณะกรรมการชุมชนเสนอ เพราะต้องการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนเรื่องการประกอบอาชีพ โดยหวังว่าการสำรวจข้อมูลจะทำให้คณะกรรมการชุมชนได้รับรู้ปัญหา ความต้องการ และความชำนาญของสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การจัดหางาน และ/หรือ อาชีพที่เหมาะสมต่อสมาชิก และในขณะเดียวกัน คณะกรรมการชุมชนยังมีความต้องการรู้จำนวนของผู้สูงอายุในชุมชน ตลอดจนสภาพปัญหาของผู้สูงอายุ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การจัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสมต่อไป

ในขณะที่นักพัฒนาสนับสนุนกระบวนการดังกล่าวโดยหวังว่า จะเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้คณะกรรมการเข้าไปศึกษาและตระหนักถึงปัญหาของสมาชิกในชุมชนมากขึ้น การจัดทำแผนการสำรวจชุมชนจึงมุ่งเน้นให้คณะกรรมการชุมชนและครู ทำหน้าที่เป็นผู้สำรวจ แต่ปรากฏว่าการสำรวจสามารถดำเนินไปได้อย่างล่าช้า และสามารถทำการสำรวจได้เพียง 61 หลังคาเรือน ทั้งนี้เป็นเพราะมีการประชุมเพียงคนเดียวที่เข้ามารับผิดชอบและดำเนินการในเรื่องนี้ วิธีการที่ใช้ในการสำรวจจึงมีทั้งการนำแบบสำรวจไปฝากให้เจ้าของบ้านกรอก และคณะกรรมการเป็นผู้สัมภาษณ์และกรอกคำตอบลงในแบบสำรวจ บ้านบางหลังไม่ให้ความร่วมมือเพราะเคยมีความขัดแย้งระหว่างกันมาก่อน และในประการสุดท้ายคือมีสถานการณ์ที่เปี่ยมเบนความสนใจของคณะกรรมการเกิดขึ้นในชุมชนหลายประการ ที่สำคัญได้แก่ การพาคณะกรรมการชุมชนไปประสานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อหาแหล่งงานให้กับสมาชิก(มีรายละเอียดในส่วนต่อไป) และสถานการณ์เรื่องกองทุนหมู่บ้าน

กิจกรรมที่ 3 : การศึกษาดูงานเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาชุมชน เป็นกิจกรรมที่คณะกรรมการเริ่มดำเนินการพร้อม ๆ กับการสำรวจชุมชน ทั้งนี้เพื่อหาช่องทางในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ประกอบกับการที่ชุมชนมีความสนใจในเรื่องการรับซื้อขยะโดยกระบวนการของชุมชน นักพัฒนาจึงพาคณะกรรมการชาวบ้านไปพบเจ้าหน้าที่ที่กองรับงานไปทำที่บ้านกระทรวงแรงงาน และพาไปดูงานเรื่องการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชนที่ชุมชนสุขสันต์ 26

ผลจากการศึกษาดูงานปรากฏว่า คณะกรรมการได้เข้าพบเจ้าหน้าที่กองรับงานไปทำที่บ้าน แต่ปัจจุบันกรมไม่มีงาน ทำให้คณะกรรมการรู้สึกผิดหวัง ประกอบกับการได้ไปศึกษาการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชนที่ชุมชนสุขสันต์ 26 ปรากฏว่า เป็นเรื่องที่มีความยุ่งยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดในรูปแบบที่ให้ชุมชนเป็นผู้บริหาร คณะกรรมการชุมชนจึงหยุดการดำเนินการในเรื่องอาชีพไประยะหนึ่ง

กิจกรรมที่ 4 : การปรับปรุงสนามกีฬาชุมชน เป็นกิจกรรมที่คณะกรรมการชุมชนเสนอ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติด โดยการของบประมาณจากโครงการวิจัยเพื่อใช้ในการปรับปรุงที่ดิน แปลงว่างข้างชุมชน ให้เป็นลานเอนกประสงค์ ซึ่งในการดำเนินการนั้น ทีมวิจัยได้เสนอให้ คณะกรรมการชุมชนประสานเพื่อของบประมาณจากสำนักงานเขต ทั้งนี้เพราะกรุงเทพมหานครมี นโยบายเรื่อง”ลานกีฬาต้านยาเสพติด” อยู่แล้ว แต่คณะกรรมการชุมชนให้เหตุผลว่าเคยประสาน แล้วแต่สำนักงานเขตไม่อนุมัติเพราะต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของที่ดิน และชุมชนได้พยายาม ประสานกับเจ้าของที่ดินผืนดังกล่าวแล้ว แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ จึงมาเสนอโครงการเพื่อขอ งบประมาณจากโครงการวิจัย

จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกับคณะกรรมการชุมชน ทีมวิจัยเห็นว่าโครงการดังกล่าว น่าจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการดำเนินกิจกรรม จึงให้การสนับสนุน โดยมีการกำหนดแผนปรับปรุงที่ดินผืนดังกล่าวร่วมกันด้วย

การประชุมเพื่อกระตุ้นการคิด การวางแผน และเสริมให้เกิดการดำเนินงานของ คณะกรรมการชุมชนโดยผ่านกิจกรรมทั้ง 4 ประการข้างต้น ถือว่าเป็นเรื่องที่มีประโยชน์เพราะ นอกจากจะส่งผลต่อการฟื้นฟูความรัก-ความสามัคคีขึ้นในชุมชนแล้ว ยังส่งผลให้คณะกรรมการ ชุมชนเริ่มมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน และลงมือดำเนินการอย่างจริงจัง แต่ใน การผลักดันเพื่อให้เกิดกิจกรรมของทีมวิจัย ทั้งในส่วนของ การสำรวจข้อมูล การพาคณะกรรมการ ชุมชนไปศึกษาดูงาน และการปรับปรุงลานกีฬา เป็นกิจกรรมเร่งรีบหรืออยู่ในเวลาที่ใกล้เคียง กันมากจนเกินไป ทำให้คณะกรรมการซึ่งหมดหวังจากการศึกษาดูงาน เริ่มให้ความสำคัญกับการ สำรวจข้อมูลชุมชนน้อยลง และบางส่วนเริ่มเข้าใจว่าการสำรวจข้อมูลเป็นเรื่องของการทำวิจัยแต่ อย่างเดียว นอกจากนี้ การปรับปรุงลานกีฬาก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้ ทั้งนี้เพราะเป็นหน้าฝน พื้นดินมีความนุ่มเกินกว่าที่เครื่องจักรจะสามารถเข้ามปรับปรุงผิวของสนามได้ จึงต้องย่นระยะเวลา การทำกิจกรรมออกไป

ขั้นตอนที่ 3 : กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชน

เป็นขั้นตอนที่นักพัฒนาได้ใช้สถานการณ์เรื่อง “กองทุนหมู่บ้าน” เป็นเครื่องมือในการขยาย ฐานการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชน โดยจัดให้มีเวทีประชุมเพื่อให้คณะกรรมการชุมชนได้ชี้แจง ผลการดำเนินงานของคณะกรรมการ และให้ข้อมูลเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ปรากฏว่าการประชุมครั้งแรก มีชาวบ้านเข้ามาร่วมประชุมประมาณ 20 คน เนื้อหาการประชุมส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการให้ ข้อมูลในเรื่องกองทุนหมู่บ้าน

นักพัฒนาจึงกระตุ้นให้มีการประชุมชาวบ้านเป็นครั้งที่ 2 โดยเสนอให้คณะกรรมการชุมชน มีการจัดเตรียมเอกสาร และการชี้แจงถึงผลการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนอย่างเป็นระบบ

ซึ่งคณะกรรมการชุมชนก็ได้มีการเตรียมการโดยมีการจัดทำเอกสารอย่างเป็นระบบ(ดูในภาคผนวก) และให้นักวิจัยเป็นวิทยากร ให้ข้อมูลเรื่องกองทุนหมู่บ้านแก่สมาชิกในชุมชน การประชุมครั้งนั้น ปรากฏว่ามีชาวบ้านมาร่วมประชุมประมาณ 40 คน และสมาชิกต่างให้ความสนใจเรื่องการจัดตั้ง กองทุนหมู่บ้าน จึงมีการกำหนดแผนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ตามเงื่อนไขที่ระบุในกองทุนคือ ต้องมีชาวบ้านมาร่วมประชุมอย่างน้อยร้อยละ 70 ของจำนวนครัวเรือนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเลือกตั้ง คณะกรรมการกองทุน

การประชุมสมาชิกในชุมชนครั้งที่ 3 จึงเกิดขึ้น โดยมีความหวังว่าจะสามารถจัดตั้งกองทุน หมู่บ้านได้ แต่ปรากฏว่ามีชาวบ้านเข้าร่วมประชุมเพียง 25 คน ที่ประชุมจึงมีการหารือกันถึง ข้อจำกัดในการทำงานพร้อมทั้งแนวทางแก้ไข โดยชาวบ้านสะท้อนว่าสาเหตุที่คนไม่เข้าร่วมการ ประชุมเป็นเพราะพวกนั้นไม่ลำบาก และไม่ต้องการเงินกองทุน จึงมีการทำความเข้าใจร่วมกันอีก ครั้งว่า การเข้าร่วมประชุมมิได้หมายความว่าเฉพาะต้องการเงินกองทุน แต่หมายรวมถึงการเข้า มาร่วมในกระบวนการคิดและการช่วยเหลือกันในชุมชน การหารือเพื่อหาแนวทางในการสร้างความ เข้าใจในชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยมีผู้เสนอให้คณะกรรมการมีการประกาศออกเสียงตามสาย และให้ ชาวบ้านที่มาร่วมประชุมช่วยเดินพูดคุย-ทำความเข้าใจกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ร่วมกัน

ประมาณเดือนกันยายน 2544 การประชุมสมาชิกในชุมชนครั้งที่ 4 จึงเกิดขึ้นโดยมี ผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 100 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความต้องการใช้เงินและมีการชวนสมาชิก ในครอบครัวมาร่วมลงชื่อ แต่เมื่อพิจารณาโดยดูสัดส่วนของจำนวนหลังคาเรือนแล้ว ปรากฏว่า ผู้เข้าร่วมประชุมมีเพียงร้อยละ 60 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนเท่านั้น ซึ่งยังไม่เป็นไป ตามเกณฑ์ของกองทุนหมู่บ้าน ทีมวิจัยจึงได้นำประเด็นดังกล่าวหารือร่วมกับคณะกรรมการชุมชน โดยปรากฏว่าคณะกรรมการชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นจำนวนที่มากพอ และสามารถหารายชื่อ เพิ่มเติมได้ด้วยการนำบัญชีรายชื่อไปให้สมาชิกเซ็นที่บ้าน แต่ในท้ายที่สุดก็ติดปัญหาว่า การกระทำ ดังกล่าวอาจเป็นวิธีการได้มาซึ่งกองทุน แต่ในขณะเดียวกันก็อาจนำไปสู่ปัญหาเรื่องการจัดการได้ ทั้งนี้เพราะเป็นกองทุนที่เกิดขึ้นจากความไม่พร้อมของชุมชนเอง

ความพยายามในการกระตุ้นเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากสมาชิก โดยใช้เรื่องกองทุน หมู่บ้าน(1 ล้านบาท)เป็นเครื่องมือในครั้งนี้ นักพัฒนาได้ใช้เวทีประชุมคณะกรรมการชุมชนเป็น เครื่องมือในการผลักดันให้เกิดการประชุมสมาชิก โดยได้มีการประชุมเพื่อทำความเข้าใจในทีมของ คณะกรรมการหลายครั้ง และทุกครั้งที่การประชุมสมาชิกเสร็จสิ้นลงนักพัฒนาจะชวนคณะกรรมการ ให้อยู่ประชุมต่อ ทั้งนี้เพื่อสรุปกระบวนการทำงาน โดยมีความหวังว่าการต่อยอดวิธีการทำงานตาม กระบวนการดังกล่าวจะส่งผลให้คณะกรรมการชุมชนเกิดความเข้าใจในเรื่องวิธีการทำงาน รวมทั้ง เห็นประโยชน์จากการใช้เวทีประชุม เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจระหว่างคณะกรรมการ

ชุมชนและระหว่างคณะกรรมการชุมชนกับสมาชิก นอกจากนี้ นักพัฒนายังพยายามใช้ “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก” เป็นศูนย์กลางในการพบปะ พูดคุย และจัดประชุม ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถเข้าถึง หรือใช้ประโยชน์จากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในฐานะที่เป็น “ศูนย์ของชุมชน” อย่างแท้จริงต่อไป

แต่ผลจากการดำเนินการปรากฏว่า คณะกรรมการชุมชนยังให้ความสำคัญกับกิจกรรมคือ การผลักดันเรื่องกองทุนหมู่บ้านเป็นเป้าหมาย มากกว่าการใช้เวทีประชุมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจระหว่างคณะกรรมการชุมชนกับสมาชิก โดยปรากฏการณ์ที่เป็นเหตุผลสนับสนุนข้อสรุปดังกล่าวได้แก่ การที่คณะกรรมการชุมชนบางส่วนเริ่มลดบทบาทของตนเองในการเข้าร่วมการประชุม ทั้งนี้เพราะกลุ่มของคณะกรรมการเหล่านั้นได้ประสานกับสำนักงานเขตเพื่อเชิญเข้าร่วมเป็นสักขีพยานในการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน แต่สำนักงานเขตตอบว่าให้ชะลอการดำเนินการ ทั้งนี้เพราะต้องรอผลจากการดำเนินโครงการทดลองนำร่อง ซึ่งทางสำนักงานเขตได้จัดขึ้นโดยเลือกชุมชน 3 แห่งในเขตบึงกุ่มเป็นพื้นที่ทดลอง คณะกรรมการชุดดังกล่าวจึงนำข้อเสนอของเขตกลับมาหารือกับนักพัฒนา ซึ่งนักพัฒนาได้อธิบายว่ากระบวนการที่ชุมชนกำลังดำเนินการอยู่ เป็นกระบวนการของการเตรียมความพร้อมซึ่งสามารถทำได้ ทำให้มีการนัดประชุมเพื่อดำเนินการต่อ แต่กลุ่มของผู้นำเหล่านั้นก็เริ่มถอยออกจากเวทีประชุมโดยให้เหตุผลเรื่องติดภาระกิจ-การทำมาหากิน นอกจากนี้ตัวแทนของคณะกรรมการในส่วนที่ยังคงเข้าร่วมการประชุมต่อ ก็มีท่าทีในลักษณะที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีความต้องการใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เนื้อหาการประชุมและพูดคุยพุ่งเป้าไปที่การระดมคนและการให้ข้อมูลเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ในขณะที่ข้อมูลเรื่องแผนชุมชนหรือกิจกรรมที่คณะกรรมการวางแผนเพื่อดำเนินการอื่น ๆ เริ่มหายไปจากเวทีการประชุม เป็นต้น

ปัจจุบัน ผลการสำรวจข้อมูลชุมชนจำนวน 61 หลังคาเรือน ยังไม่ถูกนำกลับไปปรับปรุงแก้ไข ทั้งในส่วนที่เป็นการสำรวจข้อมูลเพิ่มให้ครบตามจำนวนครัวเรือนที่อยู่อาศัยจริงในชุมชน และการปรับแก้แบบสำรวจให้มีความสมบูรณ์ นอกจากนี้ ยังไม่มีการประชุมคณะกรรมการเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้นมาพิจารณา เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านการประกอบอาชีพและการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุให้กับสมาชิกในชุมชนอย่างจริงจัง รวมทั้งยังไม่มี การดำเนินการในเรื่องลานกีฬาของชุมชนด้วย

ขั้นตอนที่ 4 : ทดสอบกระบวนการทำงาน

เป็นขั้นตอนที่นักพัฒนาใช้เพื่อทดสอบผลจากกระบวนการทำงาน โดยมีสมมติฐานว่า ในช่วงที่ผ่านมาการจัดกิจกรรม – การประชุมต่าง ๆ นักพัฒนาเป็นตัวกระตุ้นและรู่ให้เกิดการทำงาน และถ้านักพัฒนาหยุดหรือไม่ทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นแล้ว คณะกรรมการชุมชนจะสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมได้เองหรือไม่ ปรากฏว่า คณะกรรมการชุมชนได้ประสานมายังนักพัฒนา โดยเสนอว่าชุมชนจะจัดกิจกรรมวันลอยกระทง และได้เชิญนักพัฒนาเข้าร่วมประชุมเพื่อ

แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งขอความร่วมมือจากโครงการวิจัยในเรื่องงบประมาณสนับสนุน ซึ่งนักพัฒนาเข้าร่วมการประชุม และได้มีการวางแผนการจัดกิจกรรมร่วมกัน

อนึ่ง กระบวนการในการหยุดหรือชะลอการกระตุ้นงานพัฒนานี้ ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะเป็นขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้นักพัฒนาและชาวบ้าน ได้มีโอกาสในการทบทวนกระบวนการทำงานของตนเองให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ซึ่งในหลายกรณีของงานพัฒนาพบว่า การกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมเป็นการทำงานตามความต้องการของนักพัฒนาที่มีความปรารถนาดีต่อชาวบ้าน มากกว่าเป็นการทำงานตามความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง และส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการ เช่น กิจกรรมที่เกิดขึ้นไม่สอดคล้องและ/หรือไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง ชาวบ้านเกิดความเหนื่อยล้าเพราะมีกิจกรรมเกิดขึ้นในชุมชนอย่างไม่จบสิ้น เกิดปัญหาเรื่องผู้นำหลุดจากฐาน หรือ ผู้นำต้องเผชิญกับปัญหาครอบครัว เพราะต้องร่วมในเวทีของการทำงานจนไม่มีเวลาทำมาหากิน หรือไม่มีเวลาดูแลครอบครัว เป็นต้น

กิจกรรม	วัน/ เดือน/ปี	เหตุผลการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้าน	เหตุผลของนักพัฒนา	ผลที่เกิดขึ้น
1.ประชุมร่วมกับคณะกรรมการชุมชน	มกราคม ถึง กุมภาพันธ์ 2544	- คณะกรรมการชุมชนชุดใหม่เห็นว่า ชุมชนมีประสบการณ์ในการต่อสู้ และน่าจะมีกิจกรรมบางอย่างเพื่อ ฟื้นฟูความสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่ง ในเดียวกันขึ้นมาอีก	- องค์การชุมชนที่แท้จริง หรือองค์กร ชุมชนที่มีศักยภาพจะต้องมีการ เคลื่อนไหวทำกิจกรรมอย่าง ต่อเนื่อง	- คณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ มี ความรู้สึกมั่นใจในการทำกิจกรรม มากขึ้น
2.พบปะพูดคุยกับกลุ่มอมทรัพย์และ สมาชิก		- คณะกรรมการชุมชนเห็นว่า การสร้าง พลังชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ จึง ร่วมกันคิดจัดงานทำบุญวันก่อตั้ง ชุมชนขึ้น	- การเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรชุมชน จะต้องมีส่วน เข้าร่วมรับรู้และมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจ หรือสามารถเข้ามา บพบปะในการตรวจสอบหรือ สนับสนุนกิจกรรมของแกนนำ ชุมชน	- เกิดแนวคิดเรื่องการทำแผนชุมชน - เกิดแนวคิดเรื่องการทำข้อมูลชุมชน - เกิดแนวคิดและมองเห็นคุณค่าของ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำ กิจกรรม
3.ประชุมร่วมกับคณะครูศูนย์เด็กเล็กใน ชุมชน			- การจัดกิจกรรมทำบุญผสมผสาน กับการสรุปประวัติศาสตร์การต่อสู้ ของชาวชุมชน เป็นเครื่องมืออย่าง หนึ่งในการฟื้นฟูพลังสามัคคีของ ชุมชน	- ทำให้เห็นร่วมกันถึงความขัดแย้งใน ชุมชนว่า เป็นเรื่องของคนส่วนน้อย คือกลุ่มผู้นำ มีปัญหาของ ชาวบ้านส่วนใหญ่
4.ประสานกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิดวงประทีป			- และเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาสใน	- บรรยายความตั้งใจเครือข่ายในชุมชน ลดลง
5.ประชุมระหว่างคณะกรรมการ ชุมชนกับครูศูนย์เด็ก และเจ้าหน้าที่ มูลนิธิฯเพื่อเตรียมแผนการจัดกิจกรรม” รำลึกครบรอบ 13 ปี”				
6. งานรำลึกวันครบรอบ 13 ปีการตั้ง ชุมชนใหม่				

กิจกรรม	วัน/ เดือน/ปี	เหตุผลการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้าน	การประสานหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อ สนับสนุนชุมชนต่อไป	ผลที่เกิดขึ้น
ประชุมกรรมการและคณะทำงานเพื่อสรุป งานและวางแผนงานต่อ	มีนาคม 2544	- เห็นว่าเป็นเรื่องดีและได้ข้อสรุปร่วมกัน ว่างานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีแม้ว่าจะมี ชาวบ้านเข้าร่วมไม่ครบทุกหลังคาเรือน	- เพื่อกระตุ้นให้เกิดการสรุปงาน ร่วมกัน - กระตุ้นให้เกิดการคิดงานต่อ	- มีการติดกิจกรรมต่อการเริ่ม กิจกรรมด้านพัฒนาอาชีพ
- คณะกรรมการสำรวจปัญหาด้านอาชีพ- เศรษฐกิจชุมชน และเรื่องผู้สูงอายุ	มีนาคม 2544	- อยากเพิ่มรายได้ให้กับแม่บ้าน	- กระตุ้นให้คณะกรรมการตระหนักถึง ปัญหาของสมาชิกในชุมชน	- นัดหมายกันไปดูงาน/ไปหางานที่กรม แรงงาน(ดินแดง)
1. ประสานหน่วยงานต่อกระทรวง แรงงานเพื่อหาทางมาให้ชาวบ้าน 2. คณะกรรมการศึกษาดูงานการจัดการ ขยะของชุมชนสู่สันต์ 26 3. ชุมชนจัดงานวันสงกรานต์	เมษายน 2544	- อยากทดลองประสานกับหน่วยงานรัฐ ที่รับผิดชอบด้านแรงงาน - คณะกรรมการสนใจเรื่องการรับซื้อ ขยะโดยขบวนการของชุมชน - ต้องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี อันดีงาม	- กระตุ้นให้เกิด action - กระตุ้นให้เกิดการศึกษากิจกรรมจาก ชุมชนอื่น - ชุมชนมีศักยภาพในการจัดกิจกรรมได้ เอง และสอดคล้องกับวัฒนธรรมของ ชุมชน	- คณะกรรมการพบเจ้าหน้าที่กองรับงาน ไปทำที่บ้าน แต่ไม่ประสบผลเพราะกรม ไม่มีงาน - กรรมการเห็นว่า การ จัดการขยะเป็นสิ่งที่ ปัญหามาก โดยเฉพาะ การจัดในรูปของชุมชน จึงไม่มีการดำเนินการ ต่อ

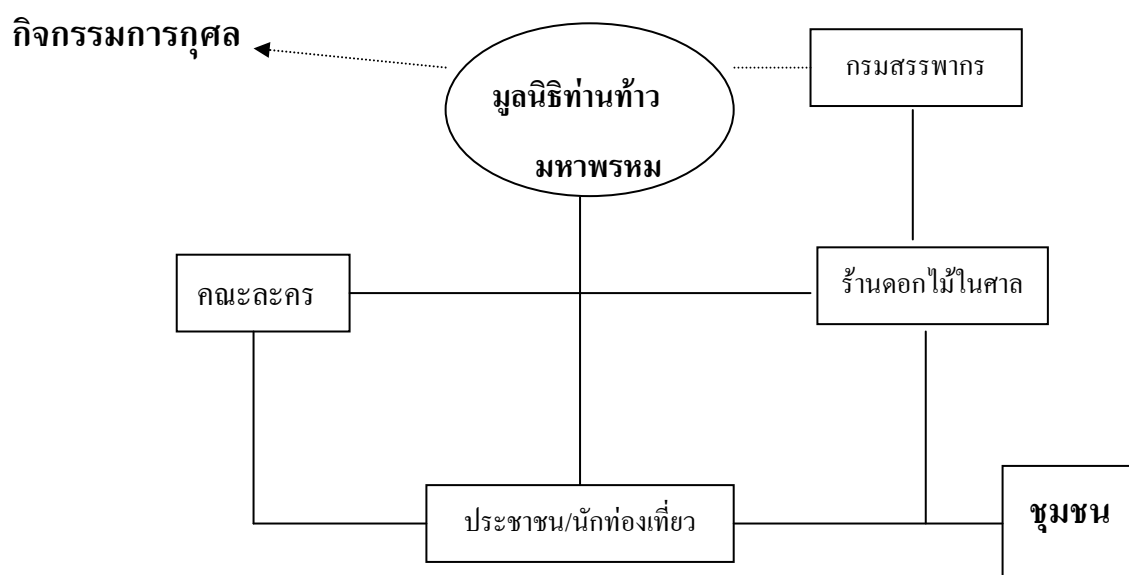
					- ชาวบ้านทำกิจกรรมกันเอง มีสมาชิกเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก
กิจกรรม	วัน/เดือน/ปี	เหตุผลการดำเนินงานกิจกรรมของชาวบ้าน	เหตุผลของนักพัฒนา	ผลที่เกิดขึ้น	
1. ประชุมคณะกรรมการชุมชนเพื่อกำหนดกระบวนการแก้ปัญหาด้านอาชีพ/เศรษฐกิจ 2. การประชุมผู้สูงอายุ 3. จัดทำข้อมูลชุมชน	พฤษภาคม 2544	- ต้องการหารายได้เสริมให้ครอบครัว/สมาชิกในชุมชน - ผู้สูงอายุมีปัญหา-ข้อสงสัยในเรื่องเงินสวัสดิการ SIF	- กระตุ้นให้มีการประชุมประจำเดือน - กระตุ้นให้มีการคิดและการดำเนินการตามแผนอย่างต่อเนื่อง - เพื่อกระตุ้นให้เกิดกลุ่มผู้สูงอายุ - เพื่อเสริมให้เกิดกลุ่มที่หลากหลายในชุมชน - เพื่อใช้เป็นเครื่องมือให้กรรมการลงชุมชนและมีข้อมูลเป็นของตนเอง	- กำหนดโครงการสำรวจชุมชน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำโครงการพัฒนาอาชีพและรายได้ต่อไป - คณะกรรมการเห็นควรกับการตั้งกลุ่มผู้สูงอายุแต่ละตำบลเพื่อทำโครงการสำรวจข้อมูลเพื่อทราบจำนวนผู้สูงอายุที่ชัดเจนเสียก่อน	
- ประชุมชาวบ้านเรื่องการจัดตั้งกองทุนชุมชน(1 ล้านบาท)	มิ.ย. 2544	- ต้องการทราบข้อมูล เพื่อความชัดเจนและสามารถเข้าถึงกองทุนได้	- ใช้ข้อมูลเรื่องกองทุนเป็นเครื่องมือกระตุ้นสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรม	- มีสมาชิกเข้าร่วมประชุม ประมาณ 20 คน	
- ประชุมชาวบ้านเรื่องการจัดตั้งกองทุนชุมชน(1 ล้านบาท)	ก.ค. 2544	- ต้องการให้กองทุนชุมชน	- ใช้เรื่องกองทุนเป็นเครื่องมือกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก	- มีสมาชิกเข้าร่วมประชุม ประมาณ 40 คน ส่วนใหญ่เป็นคนที่ต้องการใช้เงินจากกองทุน	

- ประชุมชาวบ้านเรื่องการจัดตั้งกองทุนชุมชน(1 ล้านบาท)	ส.ค. 2544	- ต้องการใช้กองทุนชุมชน	- ใช้เรื่องกองทุนเป็นเครื่องมือกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก	- มีสมาชิกเข้าร่วมประชุม ประมาณ 25 คน ส่วนใหญ่เป็นคนที่ต้องการใช้เงินจากกองทุน
กิจกรรม	วัน/ เดือน/ปี	เหตุผลการดำเนินงานของชาวบ้าน	เหตุผลของนักพัฒนา	ผลที่เกิดขึ้น
				- มีการหารือร่วมกันถึงแนวทางในการเพิ่มการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชนโดยการออกเสียงตามสาย, เติมนอกเพื่อนบ้านข้างเคียงเพื่อให้เข้าใจร่วมกัน เป็นต้น - สมาชิกสะท้อนปัญหาว่า คนที่ไม่เข้าร่วมเพราะไม่ลำบาก-ไม่ต้องการเงินกองทุน
1.ประชุมชาวบ้านเรื่องการจัดตั้งกองทุนชุมชน(1 ล้านบาท)	ก.ย. 2544	- ต้องการใช้กองทุนชุมชน	- ใช้เรื่องกองทุนเป็นเครื่องมือกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก	- มีสมาชิกเข้าร่วมประชุม ประมาณ 100คน ส่วนใหญ่เป็นคนที่ต้องการใช้เงินจากกองทุน - กรรมการต้องการเสนอชื่อเพื่อขอจัด

2. สํารวจข้อมูลร่วมกับคณะกรรมการชุมชน	ก.ย.(ต่อ)	- ต้องการทำให้เสร็จโดยเร็ว	- กระตุ้นให้ชาวบ้านสำนึกถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรม	ตั้งกองทุน - มีกรรมการ 2 ท่านร่วมเดินสำรวจเพิ่มเติมกับทวิชัย
กิจกรรม	วัน/เดือน/ปี	เหตุผลการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้าน	เหตุผลของนักพัฒนา	ผลที่เกิดขึ้น
1. ประชุมคณะกรรมการเพื่อจัดงานลอยกระทง	ต.ค. 2544	- ต้องการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี - เคนจัดและประสบความสำเร็จด้วยดีเมื่อปีที่ผ่านมา	- กิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณี เป็นเรื่องที่สามาริกระตุ้นให้ชาวชุมชนเข้าร่วมชววนชุมชนได้ - พยายามถอยบทบาทการกระตุ้นเพื่อทดสอบความตั้งใจ/ความสามารถของคณะกรรมการ	- คณะกรรมการรุ่นใหม่ มีความกระตือรือร้น สามารถจัดงานได้ดี มีชาวบ้านในชุมชนและในละแวกใกล้เคียงเข้าร่วมงานจำนวนมาก - มีนักเลงท้องถิ่นเข้ามาหาเรื่อง แต่ประธานชุมชนสามารถจัดการได้

ภาคผนวก อาชีพร้อยละในระบบเศรษฐกิจของเมือง

อาชีพ “ร้อยละ” เป็นอาชีพของชาวชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 ที่มีความน่าสนใจในเรื่องกระบวนการผลิตและการเกื้อหนุนภายในระบบเศรษฐกิจของเมืองที่มีความซับซ้อน ซึ่งในส่วนนี้ได้นำเสนอเฉพาะในส่วนหลังเพิ่มเติมจากเนื้อหาที่ได้นำเสนอไว้ในเอกสาร โดยในเบื้องต้นชุมชนมีโครงสร้างความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของเมือง ดังนี้

1. ชาวบ้านในชุมชนรับจ้างร้อยละ โดยผู้นำชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของร้านดอกไม้รับเหมามาร้อยและดูแลการจัดส่งโดยกระจายให้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวร้อยต่ออีกทอดหนึ่ง
2. ร้านดอกไม้ที่ชนะการประมูลสถานที่ขายในศาล ขายดอกไม้และเครื่องบูชากราบไหว้ศาลพระพรหม เป็นผู้ว่าจ้างชาวชุมชนร้อยละเพียงอย่างเดียว โดยผ่านการดูแลและจัดการของน้องชายซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชน
3. คณะละครทำหน้าที่บริการแก่น โดยมีประชาชนและนักท่องเที่ยวมาใช้บริการ ซึ่งการแก่นทุกครั้งผู้มาใช้บริการต้องจุดธูป นำดอกไม้ธูปเทียนไหว้ศาล ทุกครั้งที่ประชาชนใช้บริการของละครรำ ร้านดอกไม้ก็จะขายของเครื่องบูชาได้ด้วย รายได้ของละครรำต่อรอบจะต้องหักจ่ายให้มูลนิธิอย่างเป็นระบบโดยการออกใบเสร็จของมูลนิธิทุกครั้งที่ใช้บริการกับประชาชน ในขณะเดียวกันทุก ๆ สัปดาห์ก็ต้องจ่ายภาษีให้กับรัฐด้วย
4. มูลนิธิจะมีรายได้หลายทาง

4.1) จากการบริจาคโดยตรงของประชาชนและนักท่องเที่ยวน

4.2) จากการร่ำของคณะละครซึ่งคิดเป็นรอบ

4.3) จากการประมูลที่ขายดอกไม้และประมูลช้างไม้

โดยรายได้ของมูลนิธิจะรวบรวมนำไปบริจาคให้โรงพยาบาลของรัฐและมูลนิธิในพระบรมราชูปถัมภ์และดูแลบูรณะศาลท่านท้าวมหาพรหม

ศาลท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ

เมื่อปี พ.ศ. 2496 บริษัทโรงแรมไทยและการท่องเที่ยว จำกัด ซึ่งมีกระทรวงการคลังถือหุ้นใหญ่โดยมีพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นประธานในสมัยนั้นได้เริ่มก่อสร้างโรงแรมเอราวัณขึ้น ต่อมาปี 2499 การก่อสร้างใกล้จะแล้วเสร็จ คณะกรรมการได้มอบหมายให้ผู้ควบคุมการก่อสร้างไปติดต่อพลเรือตรีหลวงสุวิธานแพทย์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านโหราศาสตร์เพื่อหาฤกษ์วันเปิดดำเนินการกิจการโรงแรม พล.ต.ต.หลวงสุวิธานแพทย์ได้แนะนำว่า เนื่องจากการวางศิลาฤกษ์ที่ได้กระทำไว้ไม่ถูกต้องจะต้องแก้ไขโดยการสร้างศาลท้าวมหาพรหมและศาลพระภูมิขึ้นไว้ โดยพลเรือตรีหลวงสุวิธานแพทย์ได้ทำพิธีบวงสรวง นายจิตร พิมพ์โกวิท ช่างกองหัตถศิลป์กรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบและปั้นพระรูปท่านท้าวมหาพรหมตามแบบแผนของกรมศิลปากร โดยรูปปั้นปูนปลาสเตอร์ปิดทอง นายเจือระวี ชมเสรี และหม่อมหลวงปุม มาลากุล แห่งกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบศาล ศาลท่านท้าวมหาพรหมได้สร้างเสร็จ และนำมาประดิษฐานที่โรงแรมเอราวัณ ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2499 โรงแรมเอราวัณจึงได้ถือเอาวันที่ 9 พฤศจิกายน ของทุกปีทำพิธีบวงสรวงของเทวสถานแห่งนี้เป็นประจำตลอดมา

ทุนพรหมวิหารโรงแรมเอราวัณ

เทวสถานท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ มีผู้จิตศรัทธาทั้งชาวไทยและต่างประเทศบริจาคเงินไว้เพื่อใช้ในการบูรณะซ่อมแซมและทำนุบำรุงเทวรูปท่านท้าวมหาพรหม เงินนี้ได้นำฝากธนาคารปรากฏว่ามีเงินเหลือจากการบูรณะซ่อมแซมอยู่เป็นจำนวนมากในปี พ.ศ. 2512 พลโทเฉลิมชัย จารุวัสต์ ประธานกรรมการบริษัทสหโรงแรมไทยและการท่องเที่ยว จำกัด ซึ่งเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการกิจการโรงแรมเอราวัณ ได้เสนอคณะกรรมการให้นำเงินไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะชน เนื่องจากเงินบริจาคมากขึ้นเรื่อยๆ คณะกรรมการได้มีมติให้มอบเงินนี้แก่โรงพยาบาลและสถานสาธารณกุศลต่างๆ โดยใช้ชื่อที่มอบทุนนี้ว่า "ทุนพรหมวิหารโรงแรมเอราวัณ" วัตถุประสงค์ของทุนนี้ เพื่อให้โรงพยาบาลในถิ่นทุรกันดาร โดยได้เริ่มบริจาคเงินนี้ตั้งแต่กรกฎาคม พ.ศ. 2512

มูลนิธิทุนท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ

บริษัทสหโรงแรมและการท่องเที่ยว จำกัด ได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีให้ร่วมลงทุนกับเอกชนเช่าที่ดิน ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงแรมเอราวัณเดิมและสร้างโรงแรมเอราวัณใหม่บนที่ดินเดิม คณะกรรมการบริษัทสหโรงแรมและการท่องเที่ยว จำกัด ซึ่งมีนายไพจิตร โจนวานิช เป็นประธานกรรมการได้ให้พื้นที่ดิน ซึ่งเป็นที่ตั้งของเทวสถานท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณเนื้อที่ประมาณ 100 ตารางวา ออกจากที่ดินที่ให้เช่าและขออนุญาตจากกรุงเทพมหานครจัดตั้งทุนพรหมวิหารโรงแรมเอราวัณเป็นมูลนิธิขึ้น เพื่อที่จะได้มีผู้รับผิดชอบดูแลเงินที่ได้รับบริจาคจากเทวสถานแห่งนี้ โดยการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นมูลนิธิขึ้นเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2531 ใช้ชื่อว่า "มูลนิธิท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ" ประกอบด้วยคณะกรรมการ 17 คน ประธานมูลนิธิ คือ นายไพจิตร โจนวานิช

โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. รวบรวมและรับบริจาคเงินเพื่อนำไปบริจาคให้กับโรงพยาบาลของรัฐและกิจการต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์และสาธารณสุข
2. บริจาคช่วยเหลือกิจการของหน่วยงานภาครัฐ ที่มีกิจกรรมด้านการบรรเทาสาธารณภัย เช่น ผู้ประสบอัคคีภัย วาตภัย ฯลฯ
3. บริจาคช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่โรงเรียนของรัฐที่ขาดแคลนงบประมาณ นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบันมูลนิธิได้บริจาคเงินสนับสนุนโรงพยาบาลและกิจการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์และสาธารณสุขประมาณ 407,581,146.39 บาท (สี่ร้อยเจ็ดล้านห้าแสนแปดหมื่นหนึ่งพันหนึ่งร้อยสี่สิบหกบาทสามสิบเก้าสตางค์) ส่วนการบริจาคในกิจการด้านอื่นๆ มูลนิธิไม่ได้ทำ เนื่องจากเห็นว่าหน่วยงานอื่นๆ ดำเนินการกันมากพอแล้ว

รายได้หลักของมูลนิธิ

1. จากการเปิดประมูลสถานที่ ร้านขายดอกไม้ภายในศาล ที่มีเพียงร่างเดียว ซึ่งรายได้โดยเฉลี่ยต่อปีประมาณ 792,000 - 870,000 บาท (1) ข้อมูลจากเจ้าของร้านดอกไม้
2. จากการประมูลสถานที่ของคณะละคร (4 คณะ) ไม่ได้บอกจำนวนตัวเลขที่เป็นรายรับ อ้างว่าต้องขออนุญาตจากกรมการมูลนิธิ
3. รายได้จากการบริจาคของประชาชนประมาณวันละ 10,000 - 15,000 บาท

ซึ่งมูลนิธิได้ทำสำหรับบริจาค เฉลี่ยต่อปีประมาณ 5,000,000 - 6,000,000 บาท รายได้จากการบริจาคทั้งหมด จะนำส่วนรายได้จากการประมูลมาเป็นค่าบริหารงานของมูลนิธิฯ เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิมีประมาณ 10 คน โดยเป็นเจ้าหน้าที่คอยดูแลและทำความสะอาดศาลพระพรหม เก็บดอกไม้และของไหว้บูชาท่านท้าวมหาพรหม ดูแลอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนที่เข้ามาไหว้ จำนวน 6 คน

คณะละครรำ

ละครรำในบริเวณศาลท่านท้าวมหาพรหมเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนที่มาบนบานศาลกล่าว ท่านท้าวมหาพรหม แล้วเมื่อบรรลุในสิ่งที่ขอ ได้ทำการแก้บนโดยจ้างละครรำถวาย ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะหาจ้างมาเอง ละครรำเมื่อรำเสร็จได้ค่าแล้วก็กลับไม่ได้อยู่ประจำ ต่อมาเมื่อจำนวนประชาชนที่ใช้บริการมีมากขึ้น ไม่สามารถจะไปกลับได้วันละหลายๆเที่ยว จึงติดต่อกับผู้ดูแลศาลท่านท้าวมหาพรหมในการขออนุญาตบริเวณศาล ซึ่งมีคณะละครจำนวนมากแล้วแต่ว่าใครจะติดต่อเข้ามารำ ดดยยังไม่มีการจัดระบบ ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งเป็นมูลนิธิท่านท้าวมหาพรหม ทางคณะบริหารของมูลนิธิได้จัดการคัดเลือกคณะละครรำที่มีชื่อเสียงและเคยมาบริการประชาชนเป็นประจำ ให้มาทำกิจการประจำโดยจ้างค่าบำรุงแก่มูลนิธิอย่างเป็นระบบ ดังนี้

อัตราค่ารำในแต่ละรอบ

จำนวนผู้รำ	อัตราค่ารำ/ รอบ	หัวหน้าคณะได้รับเงิน (กำไรสุทธิ / คน / รอบ)	มูลนิธิได้รับ	ผู้รำได้รับ/คน/รอบ
2 คน	260 บาท	30	70	20
4 คน	360 บาท	30	130	20
6 คน	610 บาท	30	190	20
8 คน	710 บาท	30	250	20

ปัจจุบันมีคณะละครที่ทำสัญญากับมูลนิธิปีต่อปี เพื่อประกอบการอย่างถูกต้องมีทั้งหมด 4 คณะ โดยใน 1 วัน จะมีคณะละคร 2 คณะมาคอยบริการประชาชนและนักท่องเที่ยว แต่ละคณะจะผลัดเวรกันหยุด โดยมาบริการ 1 วัน หยุด 1 วัน โดยแต่ละคณะจะบริการ คณะละ 8 ชั่วโมง คณะละครที่ได้ทำสัญญากับมูลนิธิส่วนใหญ่จะเป็นคณะละครที่ทางมูลนิธิไว้วางใจในเรื่องการบริการและมีชื่อเสียง หนึ่งในสี่คณะที่น่าสนใจ คือ คณะละครรำของนางกนกพร ทิพย์โยสน

นางกนกพร ทิพย์โยสน ปัจจุบันอายุ 50 ปี เคยเป็นนางรำเมื่ออายุประมาณ 20 ปี รำอยู่ประมาณ 7 - 8 ปี โดยเป็นผู้รับจ้างรำ ต่อมาคิดจะตั้งคณะเองจึงขอแยกจากหัวหน้าคณะในขณะนั้น ปัจจุบันหัวหน้าคณะคนดังกล่าวก็ยังคงประกอบการที่ศาลท่านท้าวมหาพรหมเช่นเดียวกัน

ตระกูลของนางกนกพร เป็นคณะละครรำที่มีชื่อเสียงมาก โดยมีบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณถนนหลานหลวง ซึ่งบริเวณถนนหลานหลวงจะมีคณะละครที่เป็นที่รู้จักกันก็คือ คณะของนายพูน เรืองนนท์ เป็นตาของนางกนกพร ซึ่งอพยพมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชและเคยเชิดหนังตะลุงและเล่นละครเร่มาก่อน แต่มาชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในเรื่องละครรำ และถ่ายทอดศิลปะนี้มาสู่

ลูกหลาน โดยลูกหลานของนายพูน ทุกคนมีอาชีพทางด้านการเล่นดนตรีไทย และละคร โดยมีลูกชายได้รับรางวัลศิลปินแห่งชาติสาขาละครชาตรี (นายทองใบ เรืองนนท์)

การจัดการบริหารคณะละครเป็นแบบระบบเครือญาติ โดยที่นางรำและผู้เล่นดนตรีก็เป็นญาติกันทั้งสิ้น และส่วนใหญ่ผู้รำละครจะจบการศึกษาจากโรงเรียนพานิชย์และอาศัยอยู่แถวหลานหลวงและวัดแคนางเลิ้ง

การบริการประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยว ในวันธรรมดาจะได้รำประมาณ 40 รอบ หากเป็นวันเสาร์ - อาทิตย์ ประมาณ 80 รอบ

ร้านดอกไม้มณฑนา

นางมณฑนา ผลสิน อายุ 54 ปี เจ้าของร้านดอกไม้อาชีพขายดอกไม้ จากการที่มาเฝ้าสามีที่โรงพยาบาลตำรวจ ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับโรงแรมเอราวัณ ได้สังเกตว่ามีคนนำพวงมาลัยมาขายให้กับผู้ที่มาไหว้ท่านทั่วมหาพรหมเป็นประจำ เมื่อ 20 กว่าปีที่แล้วดอกมะลิราคาลิตรละ 50 สตางค์ จึงเกิดความคิดว่าน่าจะร้อยพวงมาลัย แล้วนำมาขายที่ศาลพระพรหมในวันที่ต้องมาเยี่ยมสามี แต่ขณะนั้นนางมณฑนาไม่เคยร้อยมาลัยมาก่อน จึงไปซื้อดอกมะลิมา 1 ลิตร แล้วมาหัดร้อยเองที่บ้าน ครั้งแรกมะลิทั้งลิตรเสียหายหมด จึงไปซื้อมาแล้วหัดร้อยใหม่อีกครั้ง แล้วนำมาลัยที่ร้อยได้ใส่กระดังแบกขายตั้งแต่แถวสะพานนตรอกจันทน์เดินขายมาถึงศาลท่านทั่วมหาพรหม แล้วนำมาวางขาย มีนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวตะวันตกมาซื้อมาลัย 20 บาท (ลงทุนประมาณ 1 บาท ขายได้ 20 บาท) ต่อมาจึงร้อยมาลัยอีก โดยวางขายริมถนนนอกศาลและเห็นว่าขายได้กำไรดี จึงชักชวนญาติพี่น้องมาหัดร้อยพวงมาลัยแล้วนำมาขาย ต่อมาจึงขยับขายเป็นร้านขายอยู่นอกศาล ต่อมาเมื่อมีการไล่ที่จึงหยุดขายไปช่วงหนึ่ง และกลับมาขายอีกครั้งเมื่อมูลนิธิท่านทั่วมหาพรหมเปิดประมูลที่เพื่อทำร้านขายดอกไม้บริเวณข้างในศาล การประมูลทำเมื่อ 10 กว่าปีที่แล้ว ประมูลครั้งแรกปีละ 25,000 บาท โดยทำสัญญาปีต่อปี ปัจจุบันจ่ายเดือนละ 66,000 - 70,000 บาท สำหรับค่าเช่าสถานที่ และต้องประมูลข้างไม้ที่ประชาชนซื้อ แล้วนำไปไหว้ถวายท่านทั่วมหาพรหม ซึ่งพนักงานของมูลนิธิจะเก็บรวบรวมเมื่อมีจำนวนมากพอเมื่อก่อนจะให้ร้านขายของที่ระลึก/ร้านขายของประดับมาประมูล ปัจจุบันร้านดอกไม้ของคุณมณฑนาจะประมูลเพื่อนำมาขายใหม่

การผลิตมาลัยดอกไม้ นางมณฑนารับดอกไม้สดมาจากปากคลองตลาดมาเป็นเวลานาน ปัจจุบันเพิ่มแหล่งรับซื้ออีกแห่งตลาดไท โดยส่งดอกไม้สดทั้งหมดซึ่งประกอบด้วย ดอกกรั๊กขาว ดาวเรือง กล้วยไม้ มะลิ ให้กับน้องชาย คือ นายโชคชัย ผลสิน ซึ่งปัจจุบันเป็นผู้นำชุมชนอยู่ในชุมชนสุวรรณประสิทธิ์ 1 จัดการผลิตเป็นมาลัยดอกไม้สำเร็จที่พร้อมจะขายได้เลย โดยมีการตอบแทนค่าจัดการให้นายโชคชัย เดือนละ 7,000 บาท และจ่ายให้ภรรยาของนายโชคชัย เดือนละ 4,500 บาท

รายได้โดยประมาณในแต่ละวันของร้านดอกไม้ประมาณวันละ 10,000 - 15,000 บาท เคยได้สูงสุดวันละ 20,000 บาท ในช่วงเทศกาล การบริการจัดการในร้านเป็นแบบกิ่งครอบครัว กิ่งธุรกิจ โดยผู้ทำหน้าที่ขาย เก็บเงินเป็นลูกชาย/ แม่ ส่วนการเก็บรักษาดอกไม้ใช้วิธีการจ้างลูกจ้าง การลงบัญชีของ เชื้อของจ้างหลาน

ส่วนที่ 1

เกริ่นนำ

รายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นโครงการวิจัยต่อเนื่องจากการศึกษาในระยะที่ 1 คือการพัฒนาโครงการซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างกรอบความคิดในการทำชุดโครงการวิจัย การศึกษาครั้งนั้นได้ใช้เวลา 6 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2540 ไปจนถึงเดือนเมษายน 2541 ทางคณะผู้วิจัยได้กรอบความคิดและแนวทางการวิจัยเรื่อง " พัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมืองระยะที่ 2 และ 3 " ผลการศึกษาระยะที่ 1 พบว่าชุมชนแออัดมีหลากหลายประเภท ทั้งที่เป็นชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิม ชุมชนบุกรุก(ทั้งที่เป็นชุมชนบุกรุกเก่าและบุกรุกใหม่) ชุมชนใหม่ที่เกิดจากการไล่ล่าสำหรับเมืองใหม่บางพลีซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยจัดว่าเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ในย่านอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐที่สร้างขึ้นมาเป็นเมืองบริวารรองรับการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร การศึกษาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชน ทั้งในทางเศรษฐกิจ(หรือการทำมาหากิน) ทางสังคม การเมือง วัฒนธรรมประเพณี และลักษณะอยู่อาศัย ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ในชุมชน และกระบวนการจัดการองค์กรและเครือข่ายองค์กรชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายเพื่อที่จะนำไปสู่การจัดกิจกรรมหรือโครงการที่สอดคล้องกับลักษณะความสัมพันธ์ ตลอดจนหาแนวทางในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งในระยะต่อไป ทีมศึกษาวิจัยประกอบด้วยนายภูษงค์ เสนานุช เป็นนักวิจัยจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ รับผิดชอบในการประสานงานทั่วไป สนับสนุนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนโดยมีนายวัชรพงษ์ คงมัน และนายสุริยันต์ คงมัน ซึ่งเป็นนักพัฒนาองค์กรเอกชนของสถาบันพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเมือง ที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่ทำหน้าที่ศึกษาชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนและสังเกตแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ส่วนวิธีการศึกษาที่มิวิจัยได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่โดยการเริ่มต้นด้วยการศึกษาเอกสาร และข้อมูลพื้นฐาน อันได้แก่ รายละเอียดของโครงการเมืองใหม่บางพลี รายงานการศึกษาวิจัยและวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองใหม่บางพลีเด่นต่างๆ จากนั้นทีมวิจัยได้ประชุมตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาและตัวแทนกลุ่มต่างๆ เพื่อชี้แจงโครงการวิจัยและแนะนำทีมศึกษาวิจัยก่อนลงเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการแถลงข่าวผ่านบางพลีเคเบิลทีวี เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ยังได้จัดทำแผนปฏิบัติการโครงการอีกด้วย ในขณะเดียวกันก็สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมทดลอง ปรับปรุง และให้ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมการเพื่อจัดทำแบบสอบถาม และสัมภาษณ์บุคคลสำคัญของชุมชนจนได้แก่ผู้นำชุมชน ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนมาเป็นเวลานานตลอดจนกลุ่มต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนในเรื่องของประวัติศาสตร์ชุมชน พัฒนาการและการ

เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชน กิจกรรมการพัฒนาชุมชน จัดสนทนากลุ่ม (Focus group) ในประเด็นเฉพาะเช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้านในประเด็นเรื่องกระบวนการจัดตั้งกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม บทบาทของกลุ่มต่อการพัฒนาชุมชน และปัญหาอุปสรรคที่ขัดขวางการดำเนินงานของกลุ่ม ตลอดจนความต้องการของกลุ่มที่จะพัฒนาศักยภาพให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้สัมภาษณ์ผู้บริหารหน่วยงานที่ดูแลชุมชนเมืองใหม่บางพลี เช่นนายกเทศมนตรี ปลัดเทศบาล หัวหน้าสถานีอนามัย หัวหน้าสำนักงานการเคหะชุมชน ผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรม และผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรเมืองใหม่บางพลี เพื่อทราบนโยบาย แผนงานภารกิจที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตลอดจนทัศนคติในด้านต่างๆที่มีต่อชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ทีมวิจัยได้มีการประชุมและเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการและที่ปรึกษาของโครงการเป็นระยะตลอดช่วงเวลาดำเนินการ กล่าวได้ว่าการศึกษารั้งนี้ได้นั้นให้ความสำคัญกับกระบวนการศึกษาชุมชนร่วมกันระหว่างทีมวิจัย และองค์กรชุมชน ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เพื่อที่จะนำไปสู่การแสวงหาแนวทางการทำงานร่วมกันในระยะต่อไป

ส่วนที่ 2

สำรวจงานวรรณกรรมของชุมชน

เนื่องจากเมืองใหม่บางพลี เป็นเมืองใหม่แห่งแรกและมีขนาดใหญ่ที่สุดที่เกิดขึ้นตามนโยบายของรัฐ จึงทำให้ผู้คนสนใจศึกษาวิจัยชุมชนแห่งนี้ในมิติที่แตกต่างกันไป จากการศึกษาค้นคว้างานศึกษาวิจัยพบว่า มีประเด็นต่างๆ ดังนี้

1.ลักษณะทั่วไปของคนในชุมชนเมืองใหม่บางพลี การศึกษาวิจัยของสมชัย เชาวพฤฒิพงศ์ (2534) พบว่าส่วนใหญ่มีประกอบอาชีพค้าขาย และประกอบกิจการร้านค้า (ร้อยละ 34) รองลงมาคือรับจ้างและเป็นคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม (ร้อยละ 22) ขณะเดียวกันก็มีอาชีพรับราชการ (ร้อยละ 16) ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันอาชีพอื่นๆ ซึ่งมีกระแกว่าเป็นแม่บ้านส่วนใหญ่ (ร้อยละ 16.7) ส่วนระดับการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เป็นระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, ปวช., ปวส. หรือเทียบเท่า (ร้อยละ 30.6) รองลงมาคือการศึกษาระดับประถม (ร้อยละ 25) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 22.2) ระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 18.8) และอื่นๆ (ร้อยละ 5) ซึ่งกระกว่าเป็นการศึกษาระดับปริญญาโท 2 คน ขณะที่ระดับรายได้ของบุคคลโดยเฉลี่ยประมาณ 8,750 บาท และรายได้ของครอบครัวโดยเฉลี่ยประมาณ 10,311 บาท สำหรับสถานภาพของผู้อยู่อาศัยพบว่า ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้เช่าซื้อบ้าน และอาคารของการเคหะแห่งชาติ เป็นรายแรกและอยู่อาศัยด้วยตนเองตลอดมา (ร้อยละ 50) รองลงมาเป็นผู้เช่าซื้อต่อจากบุคคลที่เคยอยู่มาก่อน และเป็นเพียงผู้เช่าอาคารหรือบ้านที่อยู่อาศัยของผู้อื่นเท่านั้นในสัดส่วนเท่าๆ กัน (ร้อยละ 25) ส่วนป้อนณา ไกรสินธุ์ อธิบายว่าลักษณะทั่วไปของคนที่อาศัยอยู่ในเมืองใหม่บางพลี

ประมาณร้อยละ 80 เป็นผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน อายุเฉลี่ย 36 ปี มีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ย 7.8 คน ต่อครอบครัว ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์จำนวนสมาชิกครอบครัวที่กำหนดในมาตรฐานที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมของการเคหะแห่งชาติ ที่กำหนดไว้ 5 คนต่อครอบครัว ระดับการศึกษาของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีการศึกษาก่อนข้างต่ำกว่าคือ ระดับ ม.ศ. 5 หรือเทียบเท่า และต่ำกว่า ม.ศ 5 เกิน 2 ใน 3 ของจำนวนผู้อยู่อาศัย ร้อยละ 65 และร้อยละ 78 ตามลำดับ ระดับรายได้ส่วนใหญ่ต่อคนของผู้อยู่อาศัยโดยเฉลี่ยต่อเดือน 7,270.50 บาท อาชีพของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นลูกจ้างหน่วยงานเอกชน (ร้อยละ 40) รองลงมาคือดำเนินธุรกิจส่วนตัว (ร้อยละ 39.2) และกลุ่มข้าราชการและรัฐวิสาหกิจ (ร้อยละ 14.5) ตามลำดับหากพิจารณาจากที่อยู่อาศัยพบว่า กลุ่มอาชีพลูกจ้างหน่วยงานเอกชนส่วนใหญ่เป็นผู้อยู่อาศัยในเรือนแถวชั้นเดียวและเรือนแถวสองชั้น สำหรับกลุ่มผู้ดำเนินธุรกิจส่วนตัวพบมากในอาคารพาณิชย์ เนื่องจากประกอบการค้าในที่พักอาศัยนั่นเอง ส่วนกลุ่มข้าราชการและรัฐวิสาหกิจจะอยู่ในบ้านประเภทบ้านแฝด 40 ตารางวา และบ้านแฝด 50 ตารางวา ด้านสถานที่ทำงานของผู้อยู่อาศัยพบว่ามี 3 กลุ่มได้แก่ คือ กลุ่มผู้ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ในชุมชนมีประมาณ 1 ใน 3 (ร้อยละ 35.7) และกลุ่มที่ทำงานนอกชุมชนมีกว่า 1 ใน 3 เล็กน้อย (ร้อยละ 38) ที่เหลือเป็นกลุ่มผู้ประกอบการค้าอยู่ในที่พักอาศัย หากจำแนกตามลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยพบว่ากลุ่มที่ทำงานภายในชุมชนเมืองใหม่บางพลีส่วนใหญ่ได้แก่ผู้เช่าบ้านพักอาศัยในชุมชนเองคิดเป็นร้อยละ 69 แต่กลุ่มที่ทำงานภายนอกชุมชนเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 47.8) คือกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่พักอาศัยในชุมชนเมืองใหม่บางพลี (ปฐมนิธิ ไกรสินธุ์ : 2535)

2. ปัญหาของชุมชนเมืองใหม่บางพลี วิทยานิพนธ์ของปฐมนิธิ ไกรสินธุ์ (2535) ได้แสดงให้เห็นว่าเมืองใหม่บางพลี มีปัญหาด้านสภาพแวดล้อมชุมชน ได้แก่ปัญหาด้านกายภาพและปัญหาด้านการจัดการโดยปัญหาด้านกายภาพได้แก่ บรรยากาศแวดล้อมชุมชนไม่ดี และมีปัญหาการออกแบบวางผังระบบสาธารณูปโภค และบริการยังไม่เหมาะสม ส่วนปัญหาด้านการจัดการได้แก่ ปัญหาความสะอาด และการดูแลรักษาสภาพสถานที่สิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาการขาดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนปัญหาในการอยู่อาศัยร่วมกัน และปัญหาในการให้บริการของการเคหะแห่งชาติ นอกจากนี้ งานสำรวจปัญหาชุมชนเมืองใหม่บางพลีโดยธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2537) พบว่า ปัญหาที่รวบรวมทั้งหมดสามารถแยกออกเป็น 2 ประเด็นคือ ปัญหาทางกายภาพได้แก่ปัญหาขยะ น้ำประปา สถานื่อนามัย การจัดตั้งสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และนันทนาการที่เหมาะสม ปัญหาเหล่านี้ผู้วิจัยมองว่าเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขโดยอาศัยหน่วยงานของรัฐและอื่นๆ เข้าร่วม ประเด็นที่สองคือปัญหาทางสังคมได้แก่ปัญหาอาชญากรรมต่างๆ ผู้วิจัยให้ข้อเสนอว่าน่าจะแก้ไขได้โดยการใช้กลุ่มประชาชนโดยวิธีการพัฒนาชุมชนและพัฒนาสังคม

3.คุณภาพชีวิตของคนในเมืองใหม่บางพลี สังคม

เป็นการศึกษาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนใน

อุตสาหกรรมใหม่มี 4 เรื่องดังนี้ เรื่องที่ 1 ด้านเศรษฐกิจและด้านสติปัญญา (ชัตติยา กรรณ
สูตร : 2540) เรื่องที่ 2 ด้านสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัย บริการสาธารณะและการมีส่วนร่วม
ร่วมในชุมชนและสังคม (นวไลย ทาวิร : 2540) เรื่องที่ 3 ด้านชีวิตการทำงานการใช้เวลา
และนันทนาการ (ปาทิพ พงศ์คุณิมิต : 2540) และเรื่องที่ 4 ด้านโภชนาการสุขภาพอนามัย
และด้านชีวิตครอบครัว (พรณพพร เอกพัฒน์ : 2540) ซึ่งงานวิจัยทั้ง 4 เรื่องนี้ศึกษาจาก
กลุ่มตัวอย่าง 500 คน จากชุมชนย่านนิคมอุตสาหกรรมลาดกระบัง 250 คน จากชุมชนเมือง
ใหม่บางพลี 250 คน โดยใช้แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

งานวิจัยเรื่องแรกคือคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสติปัญญา พบว่าค่าใช้จ่ายประจำและ
ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของกลุ่มบางพลีจะมากกว่าลาดกระบังและมีมูลค่าทรัพย์สินทั้งที่เป็นที่ดิน บ้าน และ
เครื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายรวมทั้งเงินออมในระดับที่ต่ำกว่าลาดกระบัง ส่วนเรื่องทรัพย์สิน
แม้ส่วนใหญ่ทั้งสองกลุ่มจะไม่มี แต่กลุ่มบางพลีที่มีหนี้สินจะมีวงเงินสูงกว่าลาดกระบัง ในด้าน
สติปัญญาโดยภาพรวมทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่ตนเองและคู่สมรสจะมีการศึกษาอยู่ระดับไม่เกิน
ประถมศึกษา โดยบางพลีจะมีมากกว่าลาดกระบัง ในขณะที่การศึกษาของบุตรทุกกลุ่มมี
แนวโน้มสูงขึ้น แต่กลุ่มบางพลีจะน้อยกว่าลาดกระบัง

งานวิจัยเรื่องที่สองคุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัย บริการสาธารณะ และ
การมีส่วนร่วมในชุมชนและสังคม พบว่า คุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งสองชุมชนโดยภาพรวมไม่มี
ความแตกต่างแต่ไม่ดีเท่าที่ควร คือ บ้าน 1 หลังส่วนใหญ่อยู่อาศัย 1 ครอบครัว แต่มีจำนวน
สมาชิก 2-5 คน ในขณะที่บ้าน 1 หน่วยต่อครอบครัวส่วนใหญ่แล้วหมายถึง 1 ห้อง ซึ่งการ
ใช้ห้องของทั้งสองชุมชน 1 ห้องเป็นที่นอน ที่พักผ่อน ที่ประกอบกร และที่รับประทานอาหาร
เป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 44.2 และร้อยละ 42.8 ในพื้นที่สูงสุดระหว่าง 11-20 ตารางเมตร
ห้องอาบน้ำ ห้องสุขา และรูปแบบส้วมอยู่ในเกณฑ์ดี ส่วนใหญ่เป็นห้องน้ำรวมห้องสุขามีใช้ส่วน
ครอบครัว ใช้พื้นที่ระหว่าง 1-30 ตารางเมตร แหล่งน้ำบริโภคทั้งสองชุมชนซื้อน้ำขวด แต่
แหล่งน้ำอุปโภคชุมชนลาดกระบังใช้น้ำบาดาล ส่วนชุมชนเมืองใหม่บางพลีใช้น้ำประปา
มีเตอร์ของตนเอง และมีการระบายน้ำเสียออกจากบ้านโดยมีท่อระบายน้ำออกนอกบ้าน แต่การระบายน้ำ
ส้วมของชุมชนลาดกระบังมีการระบายลงบ่อเกรอะสูงกว่าชุมชนเมืองใหม่บางพลี

งานวิจัยเรื่องที่สามคุณภาพชีวิตด้านชีวิตการทำงาน การใช้เวลาและนันทนาการ พบว่า
คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเมืองใหม่บางพลีและชุมชนลาดกระบังไม่มีความแตกต่างกัน โดย
ชุมชนทั้ง 2 แห่ง มีคุณภาพชีวิตด้านการทำงานและการใช้เวลาอยู่ในเกณฑ์ดี กล่าวคือ ประชากร
ส่วนใหญ่มีงานทำในสภาพการทำงานที่มั่นคง มีรายได้แน่นอน โดยปกติจะทำงานวันละ 6-8

ชั่วโมง ทำงานสัปดาห์ละ 6 วัน และ 5 วัน ตามลำดับ และจะมีวันหยุดเดือนละ 4-8 วัน การทำงานส่วนใหญ่จะเริ่มที่ 08.00 น. และเลิกงานเวลา 16.00 น. หรือ 17.00 น. และมีเวลาพักระหว่างการทำงาน 1 ชั่วโมงต่อ 1 วัน ประชากรส่วนใหญ่พึงพอใจในงานที่ตนทำอยู่ โดยพิจารณาจากการที่ไม่เคยมีปัญหาการประท้วงในการทำงาน มีการว่างงานทำน้อยมาก ซึ่งหากไม่ทำงานก็มีสาเหตุอันเนื่องมาจากการลาออกของตนเอง ในด้านความรู้ความสามารถนั้น ประชากรส่วนใหญ่เห็นว่าตนเองมีความรู้ที่เพียงพอและเหมาะสมกับงานที่อยู่ในปัจจุบัน มีความพร้อมและมั่นใจในความสามารถของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งโชคชะตา สำหรับด้านการใช้เวลาและนันทนาการของประชากรทั้ง 2 แห่งนี้ คือ เวลาก่อนออกไปทำงานจะปฏิบัติภารกิจส่วนตัวของตนเองในแต่ละวัน โดยเฉลี่ย 1-2 ชั่วโมง และหลังจากเลิกงานแล้วจะกลับมาพักผ่อน โดยเริ่มตั้งแต่เวลา 17.00 น. เป็นต้นไป กิจกรรมที่กระทำในแต่ละวัน คือการอ่านหนังสือ ฝึกเล่นดนตรี เล่นกีฬา ปลูกต้นไม้ และกิจกรรมที่ใช้เวลามากที่สุด และเป็นส่วนใหญ่ของกลุ่มประชากร คือ การดูโทรทัศน์ กิจกรรมในวันหยุดก็จะมีลักษณะคล้ายกันกับกิจกรรมในวันทำงาน และจะมีการทำกิจกรรมทางศาสนา รวมถึงการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนหรือกิจกรรมเพื่อสังคมด้วย นอกจากนี้ จะใช้เวลาในการเดินซื้อของ เดินเที่ยวห้างสรรพสินค้า และการไปรับประทานอาหารนอกบ้าน สำหรับเรื่องของความต้องการศึกษาต่อหรือเพิ่มพูนความรู้ด้านอาชีพนั้น พบว่ามีความต้องการอยู่มาก แต่จากการสำรวจไม่พบว่าประชากรทั้ง 2 แห่งนี้ได้ใช้เวลาสำหรับกิจกรรมนี้แต่อย่างใด

งานวิจัยเรื่องที่ 4 คุณภาพชีวิตด้านโภชนาการสุขภาพอนามัยและด้านชีวิตครอบครัว พบว่า คุณภาพชีวิตของชุมชนบางพลี และชุมชนลาดกระบังไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ คุณภาพชีวิตด้านครอบครัวยังอยู่ในเกณฑ์ดี โดยมีสถานภาพการสมรสแล้วมากที่สุด เมื่อสมรสแล้วอยู่ด้วยกันมากกว่าแยกกันอยู่ ส่วนกลุ่มที่แยกกันอยู่มีจำนวนน้อยแยกกันอยู่จากการทำงานกันคนละแห่งหรือคู่สมรสอยู่ต่างจังหวัด จึงจำเป็นต้องแยกกันชั่วคราว หรือมีความขัดแย้งกันไม่ลงรอยกัน จนหย่าจากกัน อยู่ด้วยกันโดยมีการจดทะเบียนสมรสมากกว่าไม่มีการจดทะเบียนสมรส และมีการจดทะเบียนสมรสครั้งเดียวมากที่สุด ส่วนกลุ่มที่มีการจดทะเบียนสมรสหลายครั้งมีจำนวนไม่มาก เมื่อสมาชิกในครอบครัวเกิดเจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆ รวมทั้งโรคจากความเครียด วิกฤตจิต ในครอบครัวจะดูแลสมาชิกกันเองโดยไม่คิดว่าเป็นภาระต่อครอบครัว เพราะเห็นว่าผู้เจ็บป่วยเป็นบุคคลที่มีคุณค่าในครอบครัวควรให้ความช่วยเหลือดูแลสมาชิกที่ป่วย ซึ่งคนส่วนใหญ่ได้รับความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ ในด้านการดูแลครรภ์ ประชาชนหันไปพึ่งบริการของแพทย์โดยตรงมากกว่าแต่ก่อน

4.ความต้องการที่อยู่อาศัยในโครงการเมืองใหม่บางพลี การเคหะแห่งชาติได้สำรวจความต้องการที่อยู่อาศัยโดยการสัมภาษณ์คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือโรงงานที่ตั้งอยู่ในรัศมี 30 กิโลเมตร รอบเมืองใหม่บางพลี กลุ่มสองคือโรงงานที่ตั้งอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมบางพลี โดยแบ่งสัมภาษณ์ระดับหัวหน้าคนงานร้อยละ 25 และคนงานทั่วไปร้อยละ

75 รวมทั้งสิ้น 355 ราย ผลการสำรวจพบว่า ร้อยละ 94 ของคนงานทั้งหมดไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่จะเช่าบ้านอยู่ไม่ไกลจากที่ทำงาน ใช้เวลาเดินทางไม่เกิน 30 นาที คนงานส่วนใหญ่ในนิคมอุตสาหกรรมบางพลี อาศัยอยู่ในเมืองใหม่บางพลี ร้อยละ 80 ของผู้ที่อยู่ในโครงการเมืองใหม่บางพลีจึงมีสัดส่วนค่อนข้างสูง จากข้อมูลที่สำรวจได้พบว่าร้อยละ 43 ของคนงานทั้งหมดต้องการซื้อบ้านในเมืองใหม่บางพลี ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนงานที่มีรายได้น้อย กล่าวได้ว่าความต้องการที่อยู่อาศัยในเมืองใหม่บางพลีที่สำรวจได้ จะมีมากถึง 25,485 หน่วย เป็นความต้องการที่เกิดจากผู้ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณรอบๆ โครงการ ซึ่งยังไม่ได้รวมถึงความต้องการที่อยู่อาศัยที่เกิดจากผู้ประกอบอาชีพอื่นๆ จึงน่าจะมีการพิจารณาแนวทางการใช้ที่ดินของโครงการเมืองใหม่บางพลี วาระ 2 ใหม่ เนื่องจากที่ดินที่จัดเตรียมไว้เป็นที่อยู่อาศัยไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นได้ (การเคหะแห่งชาติ : 2533)

5.ความพึงพอใจของผู้อยู่อาศัยต่อการให้บริการของเคหะชุมชนบางพลี การศึกษาวิจัยของสมชัย เชาวน์พุดพิพงศ์ เรื่องความพึงพอใจของผู้อยู่อาศัยต่อการให้บริการของการเคหะบางพลี (2534) ผู้วิจัยพบว่า บริการของการเคหะแห่งชาติไม่ว่าจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับความสะดวกในการทำสัญญา ชำระค่าเช่าซื้อ ความรวดเร็วในการให้บริการ และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมืองใหม่บางพลีโดยส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า การให้บริการในเรื่องดังกล่าวเป็นไปด้วยความสะดวกและรวดเร็วพอสมควร แต่มีข้อน่าสังเกตคือกลุ่มผู้อยู่อาศัยในบ้านแฝด ซึ่งถือว่ามิระดับรายได้ปานกลางกลับมีความไม่พึงพอใจมากกว่ากลุ่มผู้อยู่อาศัยอื่นๆ นอกจากนี้ยังค้นพบว่า ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีความเห็นว่าบริการเรื่องการเก็บขยะและรักษาความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ การบริการน้ำประปาที่มีปริมาณและคุณภาพเพียงพอ และการติดตามแก้ไขปัญหาคือร้องทุกข์จากประชาชนยังคงไม่มีประสิทธิภาพพอ นอกจากนี้การศึกษาของปณณภา ไกรสินธุ์ (2535) ยังพบว่าผลการสำรวจทัศนคติผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีความไม่พึงพอใจกับชุมชน โดยปัญหาด้านการจัดการมีอิทธิพลต่อความไม่พึงพอใจมากกว่าด้านกายภาพ

จะเห็นว่าการวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเชิงสำรวจสภาพปัญหาชุมชน คุณภาพชีวิตของคนเมืองใหม่บางพลีในด้านต่างๆ ความต้องการด้านที่อยู่อาศัย และความพึงพอใจของผู้อยู่อาศัยต่อการให้บริการของการเคหะแห่งชาติ ส่วนการวิจัยครั้งนี้มุ่งนำเสนอในแง่มุมมองเกี่ยวกับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน วิธีชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากินและความสัมพันธ์ของผู้คน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนักรการเมืองท้องถิ่นกับชุมชน บทบาทขององค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน

ส่วนที่ 3

จุดกำเนิดของชุมชน

การสร้างเมืองใหม่นั้นมีมานานแล้วไม่ใช่เพิ่งจะเริ่มมีการสร้างเมืองใหม่ "...ไม่ว่ายุคไหน เมืองไหนก็มีเมืองใหม่ทั้งนั้น เชียงใหม่ หรือกรุงเทพมหานครต่างก็เคยเป็นเมืองใหม่มาก่อน.." (สุเมธ ชุมสาย ณ.อยุธยา : 2534) แต่เมืองใหม่ที่จะกล่าวถึงนี้เป็นเมืองบริวารที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับการเจริญเติบโตและการขยายตัวของเมืองหลวง เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมและความสะดวกในการคมนาคม ทำให้คนในภาคชนบทอพยพหลั่งไหลมาแออัดอยู่ในเมืองหลวงมากขึ้นก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย เช่นปัญหาการจราจร ปัญหามลภาวะที่ไม่มีระเบียบในการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ตลอดจนปัญหาชุมชนแออัด ซึ่งปัญหาดังกล่าวนับวันปัญหาจะทวีความรุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะการขาดแคลนที่อยู่อาศัยและสิ่งสาธารณูปโภค แนวคิดในการพัฒนาเมืองใหม่ สร้างเมืองบริวารรอบเมืองหลวงจึงถูกเสนอให้เป็นทางเลือกของการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลได้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนากรุงเทพมหานครโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองใหม่ขึ้นชานเมือง เพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากรและการเจริญเติบโตของเมือง ชุมชนเมืองใหม่บางพลีจึงได้เกิดขึ้นตามนโยบายของรัฐบาล สมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีโดยคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้การเคหะแห่งชาติดำเนินการเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2521 โดยใช้เงินกู้จากธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) และ USAID ที่อำเภอบางบ่อในขณะนั้น (ต่อมาปี พ.ศ. 2528 รัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งสุขาภิบาลบางเสาธง ครอบคลุมพื้นที่เมืองใหม่บางพลีทั้งหมดโดยให้ขึ้นอยู่ กับกิ่งอำเภอบางเสาธง) ลุงสำเภาซึ่งมีพื้นเพเป็นคนที่นี่เล่าให้ฟังว่า "...บริเวณนี้ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าชายเลนเนื่องจากอยู่ติดกับทะเล ต่อมาเมื่อทางการตัดถนนสุขุมวิทเลียบขนานไปกับทะเลจึงทำให้ถนนดังกล่าวเป็นเสมือนเขื่อนกั้นน้ำทะเล ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้เริ่มทำการปรับพื้นที่เนื่องจากเป็นที่ลุ่มที่มีแต่ตอแสม ชาวบ้านจึงได้เริ่มทำนาปลูกข้าวและขุดบ่อเลี้ยงปลาเป็นอาชีพ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2511 การปลูกข้าวเริ่มได้ผลผลิตไม่เต็มที่เนื่องจากมีแมลง สัตว์และศัตรูพืชรบกวนชาวบ้านจึงได้เลิกปลูกข้าวแต่ยังคงยึดอาชีพเลี้ยงปลาอยู่ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2518 การเคหะแห่งชาติมีนโยบายสร้างเมืองใหม่ขึ้นจึงได้ดำเนินการซื้อที่ดินบริเวณนี้ หลังจากนั้นก็มี การตั้งโรงงานและหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณนี้ผู้คนจึงได้อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตอนนี้อยู่กันอย่างหนาแน่นมาก ส่วนใหญ่เป็นแรงงานอพยพเข้ามาอาศัยเช่าบ้านหรือหอพักอยู่กัน คนในพื้นที่ดั้งเดิมจริงๆ มีน้อย..." (นายสำเภา แซ่ลี, นายกเทศมนตรี : 18 ตุลาคม 2542)

เมืองใหม่บางพลีเริ่มสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2528 ที่บริเวณ กม. 23 ของถนนบางนา-ตราด ถูกขนาบทั้งสองด้านด้วยคลองห้วยเกลือและคลองเจริญราษฎร์ โดยมีถนนแยกจากถนนบางนา-ตราดเข้าไปประมาณ 700 เมตร อยู่ในเขตเทศบาลตำบลบางเสาธงกิ่งอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ มีเนื้อที่ทั้งหมด 4,469 ไร่ โดยการเคหะแห่งชาติเป็นหน่วยรับผิดชอบหลักในการสร้างเมืองได้ตั้งเป้าไว้ว่า "...เมืองใหม่บางพลีเป็นเมืองใหม่แห่งแรกและแห่งใหญ่ที่สุดใน

ประเทศไทยที่ประกอบไปด้วยที่อยู่อาศัยหลายลักษณะ นิคมอุตสาหกรรม ศูนย์ราชการและสถานศึกษาระดับต่างๆ ย่านธุรกิจการค้า ตลอดจนสาธารณูปกรต่างๆ สวนสาธารณะและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชน.." มีเป้าหมายของการสร้างเมืองที่สำคัญคือ ประการแรก กระจายงานและประชากรออกจากกรุงเทพมหานคร ประการที่สอง ส่งเสริมให้เกิดศูนย์กลางอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมแห่งใหม่นอกเขตกรุงเทพฯ ประการที่สาม จัดสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่จำเป็นและเหมาะสมต่อการสร้างเมืองแห่งใหม่นอกเขตกรุงเทพมหานครและประการที่สี่ เป็นแห่งที่อยู่อาศัยสำหรับประชาชนทุกระดับรายได้ในราคาที่เหมาะสมกับความสามารถในการเช่าซื้อ นอกจากนี้การเคหะแห่งชาติยังได้คาดการณ์ไว้ว่าครอบครัวผู้อยู่อาศัยและภาคธุรกิจต่าง ๆ จะพบกับความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าพร้อมกับความเจริญเติบโตของเมืองเพราะได้มีการจัดหาบริการต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์มาไว้ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่อาศัย โดยปราศจากความแออัดและไร้ระเบียบ ที่สำคัญจะมีปริมาณแรงงานอย่างเหลือเฟือสำหรับงานนานาชนิดที่จะสร้างขึ้นโดยภาคเอกชนในแหล่งอุตสาหกรรมและศูนย์พาณิชยกรรม (การเคหะแห่งชาติ : 2534) เนื่องจากชุมชนแห่งนี้อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก และอยู่ริมกับถนนบางนา-ตราดจึงทำให้มีคนสนใจเข้ามาซื้อบ้านพักอยู่อาศัย มีความสะดวกในการเดินทางไปทำงาน ซึ่งแหล่งงานของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะเป็นโรงงานที่ตั้งอยู่บนทั้งสองฝั่งของถนนบางนา-ตราด ระหว่างอำเภอบางพลีถึงอำเภอบางบ่อ โดยในอำเภอบางพลีมีจำนวนโรงงานถึง 895 โรงงาน อำเภอบางบ่อ 112 โรงงานและในเขตกิ่งอำเภอบางเสาธงมี 275 โรงงาน รวมทั้งโรงงานที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมเวลโกรว์ และนิคมอุตสาหกรรมบางปะกงซึ่งอยู่ไม่ห่างไปจากชุมชนเมืองใหม่บางพลีเท่าใดนัก ในขณะเดียวกันก็สามารถใช้เส้นทางถนนเทพารักษ์เดินทางไปทำงานในเขตอำเภอเมืองสมุทรปราการอย่างสะดวกมีโรงงานประมาณ 1,510 โรงงาน เมืองใหม่บางพลีนับว่าเป็นเมืองใหม่สมบูรณ์แบบประกอบด้วยแหล่งงานคือนิคมอุตสาหกรรมบางพลีที่มีโรงงานรองรับประมาณ 127 โรงงาน ที่พักอาศัยซึ่งมีหลายลักษณะทั้งที่เป็นเรือนแถวชั้นเดียวและสองชั้น บ้านแฝด 40 ตรว. บ้านแฝด 50 ตรว. และอาคารพาณิชย์ มีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ครบถ้วน นอกจากนี้เมืองใหม่นี้ยังมีการวางผังเมืองที่คำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตที่อยู่อาศัย เช่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ นโยบายการใช้ที่ดินที่มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินอย่างเป็นสัดส่วนและให้ความสำคัญกับเทคนิคการก่อสร้าง เป็นต้น กล่าวได้ว่าเป็นเมืองใหม่แห่งแรกและใหญ่ที่สุดในประเทศไทยโดยเป็นชุมชนที่การเคหะแห่งชาติสร้างขึ้นตามนโยบายของรัฐ เพื่อการขยายความเจริญด้านต่าง ๆ ออกไปสู่ชนเมืองรอบนอกกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ส่วนที่ 4

กว่าทศวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ช่วงปี พ.ศ.2531หลังจากที่การสร้างเมืองแล้วเสร็จ ในขณะเดียวกันโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมก็เริ่มทยอยเปิดดำเนินการ ประชาชนเริ่มอพยพหลั่งไหลเข้ามาอยู่อาศัย โดยประกอบ

อาชีพเป็นแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่รอบๆชุมชนเป็นจำนวนมาก ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ให้เหตุผลในการตัดสินใจเข้ามาอยู่ที่นี้ว่า เพราะทำงานที่นี้ร้อยละ 74 ราคาที่พักถูกกว่าที่อื่นร้อยละ 73 และอยู่ใกล้แหล่งงานร้อยละ 47 ลุงวาท อายุ 63 ปีมีพื้นเพเป็นชาวมหาสารคามเล่าให้ฟังว่า "...เมื่อปี พ.ศ.2528 เคยทำงานเป็นชิปปิงบริษัทนำเข้าและส่งออก เหตุผลที่ตัดสินใจเข้ามาซื้อบ้านอยู่ที่นี้เพราะอยากมีบ้านเป็นของตนเองในราคาที่ไม่แพงนัก ก่อนเข้ามาอยู่ที่นี้ได้มาดูโครงการก่อนนำอยู่มาก ราคาบ้านก็ไม่ค่อยแพง พอรู้ไว้ ก็เลยตัดสินใจเข้ามาอยู่ที่นี้ ในช่วงแรกๆเมืองใหม่บางพลีเป็นเมืองที่น่าอยู่อาศัยมากถึงแม้ว่าจะอยู่ห่างจากกรุงเทพฯและการเดินทางจะไม่ค่อยสะดวกก็ตาม ตอนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ๆต้องตื่นแต่เช้ามืดเพื่อเดินทางเข้าไปทำงานในเมืองแถวสุขุมวิท ช่วงนั้นทางเข้าออกชุมชนด้านถนนบางนา-ตราดยังไม่สร้างมาแล้วเสร็จต้องใช้ถนนเทพารักษ์เท่านั้น โดยอาศัยรถเมล์ประจำทางวิ่งระหว่างอำเภอบางบ่อและสำโรง ซึ่งต้องรอนานมาก จากนั้นก็ต้องต่อรถเมล์จากสำโรงไปที่สุขุมวิทอีกทอดหนึ่งใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง แต่ปัจจุบันสะดวกรวดเร็วมากเลย มีทั้งรถเมล์ประจำทางวิ่งรอบชุมชน และมีรถตู้ไว้บริการด้วย .." (นายวาท ปาละนิจ : 18 ตุลาคม 2542) ส่วนนางพนิดาบอกว่า "...ก่อนที่จะตัดสินใจเข้ามาอยู่ที่นี้ ได้ร่วมฟังการประชุมสัมมนาของกระทรวงมหาดไทยที่พูดถึงโครงการเมืองใหม่บางพลี ฟังแล้วประทับใจภาพเมืองใหม่ที่น่าอยู่ มีโรงงานอุตสาหกรรม มีแหล่งงาน และบ้านเรือนให้ผู้คนเลือกอยู่หลายลักษณะ สภาพแวดล้อมน่าอยู่มากที่สุดเลย เลยตัดสินใจซื้อที่ดินแล้วเข้ามาตั้งโรงงานอยู่ที่นี้ ทุกวันนี้ความเป็นชุมชนที่น่าอยู่อาศัยอย่างที่เราเคยเห็นได้เคยประสบพบเจอได้หายไปเกือบหมดสิ้น.." (นางพนิดา พุกฮารา : 15 พฤศจิกายน 2542) สภาพบ้านพักอาศัยในปัจจุบันได้มีการดัดแปลงเป็นห้องแบ่งเช่า หอพัก เป็นจำนวนมาก เช่นบ้านพักในซอย 13 ซึ่งเป็นเรือนแถวสองชั้นปลูกบนเนื้อที่ 21 ตารางวาทั้งหมด 120 หลังบ้านเกือบทั้งหมดในซอยนี้ได้รับการต่อเติมตามความต้องการของผู้อยู่อาศัย จนดูไร้ระเบียบ แลดูเกะกะ รกรุงรัง โดยมากดัดแปลงเป็นห้องแบ่งเช่า ทีมวิจัยพบว่า บ้านเรือนที่เจ้าของบ้านอยู่อาศัยเองมี 34 หลัง เจ้าของบ้านอยู่เองและแบ่งให้เช่าด้วยมี 9 หลัง บ้านให้เช่าทั้งหลัง 29 หลัง ส่วนบ้านที่ดัดแปลงแบ่งเป็นห้องเช่าโดยเฉพาะมี 31 หลัง(แบ่งเป็น 4 ห้องจำนวน 9 หลัง, 5 ห้องจำนวน 2 หลัง, 6 ห้องจำนวน 2 หลังและ 8 ห้องจำนวน 18 หลัง) นอกจากนี้ยังพบว่าในกลุ่มบ้านที่แบ่งซอยเป็นห้องเช่านั้น แต่ละหลังจะมีคนพักอาศัยอยู่ระหว่าง 8-16 คนถือว่าอยู่กันอย่างหนาแน่นมาก ผู้ที่เกี่ยวข้องมีทัศนคติต่อชุมชนแห่งนี้ต่างกันออกไป

ทัศนคติของคนในชุมชน

: เป็นชุมชนแออัดหนาแน่นไร้ระเบียบ มีการใช้ที่อยู่อาศัยผิดประเภท ต่อเติมเพื่อแบ่งห้องให้เช่า รื้อบ้านออกแล้วสร้างเป็นหอพัก ดัดแปลงเป็นโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก มี

ปัญหาสิ่งแวดล้อม ชยะ มลพิษจากโรงงาน อุตสาหกรรม ปัญหายาเสพติด และ
อาชญากรรม เป็นต้น... (นายวัชรพงษ์ คงมั่น : 20 ตุลาคม 2542)

: คนที่นี้อยู่กันไม่ค่อยมีความสุข มีแต่ปัญหา สิ่งแวดล้อมของชุมชนแออัด ชยะเคลื่อนไป
หมด ฝุ่นก็ฟุ้ง ท่อ ระบายน้ำอุดตันแถมมีกลิ่นเหม็นอีกด้วย ยาเสพติดมีเยอะตาม
ซอยต่าง ๆ หาซื้อง่ายกว่าขนมเสียอีก ชาวบ้าน ต่างคนต่างอยู่ อยากเห็นเมืองใหม่น่าอยู่กว่า
นี้...(นาย นพคุณ ไตรวรรธน์ : 18 กรกฎาคม 2542)
ทัศนะของเจ้าหน้าที่รัฐ

: คนที่นี้ส่วนใหญ่มาจากที่อื่น ความผูกพันต่อชุมชนมีน้อย พอตื่นเช้าขึ้นมาก็ออกไปทำงาน
กลางคืนก็กลับบ้านนอนบ้าน วันเสาร์อาทิตย์ก็เป็นวันพักผ่อน ต่างคนต่างอยู่ ขาดจิตสำนึก
ในการร่วมมือกัน แม้แต่หน้าบ้านของตน ยังไม่อยากจะสนใจดูแลเลย ยาเสพติด เป็นปัญหา
เร่งด่วนที่ต้องรีบแก้ไข วิทยุและคนงานติดกันเยอะ.. (นายภานุพงศ์ งานสำเร็จ ปลัดเทศบาล
ตำบลบางเสาธง : 27 ตุลาคม 2542)

: ชุมชนเมืองใหม่บางพลีล้อมรอบไปด้วยโรงงานอุตสาหกรรม มีประชากรอพยพย้ายถิ่น
เข้ามาประกอบอาชีพ ในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความหนา
แน่นของประชากร คนที่มาที่นี้ส่วนใหญ่เป็นผู้มีราย ได้น้อย มีผู้ป่วยเป็นโรคระบบ
ทางเดินหายใจมากขึ้น สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากความเป็นอยู่แออัดคับแคบ ห้องเช่าที่ต่อเติม
ขึ้น มากก็ไม่มีการระบายอากาศและอัดขึ้น.. (นางเพ็ญใจ ชัยนภาพร หัวหน้าสถานีอนามัยเมือง
ใหม่บางพลี : 27 ตุลาคม 2542)

: เป็นชุมชนที่มีแรงงานอยู่มาก การที่มีนิคมอุตสาหกรรมอยู่ติดกับชุมชนนั้นเป็นเรื่องที่ดี
เพราะชุมชนก็ ต้องการแหล่งงานในขณะที่โรงงานก็ต้องการแรงงานเช่นกัน ความ
สัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงงานจะเป็นไปใน ลักษณะเกื้อกูลกัน แต่เมื่ออยู่ด้วยกันก็
ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตามทางนิคมอุตสาหกรรมก็
ได้พยายามปรับปรุงแก้ไขมาตลอด.. (นางชวนทัศน ประไพพิศ ผู้จัดการนิคม
อุตสาหกรรม บางพลี : 15 พฤศจิกายน 2542)

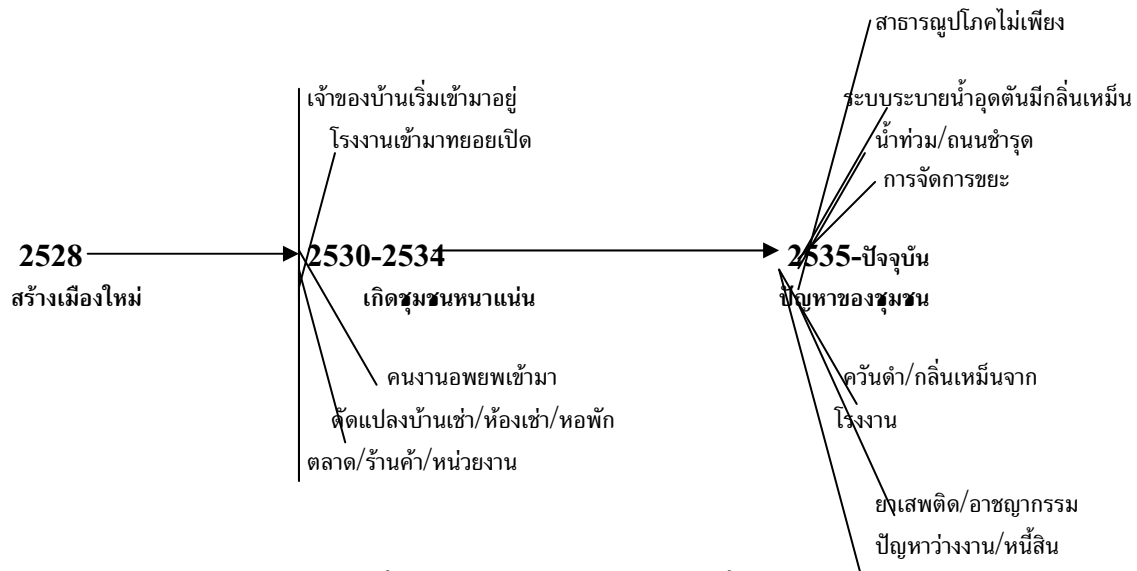
: เป็นพื้นที่ที่มีสถิติการเกิดคดีความต่าง ๆ มากที่สุดในเขตความรับผิดชอบ ยาเสพติดมี
มากเป็นอันดับหนึ่ง ตามด้วยคดีอาชญากรรม ระบบการจราจรยังไม่เป็นระเบียบ ชุมชนจะ
เข้มแข็งหากทุกคนร่วมมือกันจัดการปัญหา โดยไม่ต้องหวาดกลัวอิทธิพลท้องถิ่น อยาก
เห็นชุมชนนี้ปลอดยาเสพติด(พ.ต.อ.บรรจง ศิริรังสรรค์กุล ผกก.สภ. กิ่งอำเภอบางเสา
ธง : 24 กันยายน 2543)

ทัศนะคนที่อยู่รอบ ๆ ชุมชน

: เป็นย่านที่อยู่อาศัยที่มีโรงงาน แหล่งงาน คนส่วนใหญ่มาจากต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาทำงาน
ในย่านนี้ ไม่ค่อยมีความรู้สึกรักและผูกพันต่อชุมชน มาเพียงอาศัยอยู่ไปวัน ๆ เท่านั้น สิ่ง

แวดล้อมของชุมชนแย่ลงกว่าเดิมทั้ง ระบบสาธารณูปโภค น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน
หนทางมันชำรุดหมด โดยเฉพาะในย่านชุมชนไม่น่าอยู่เลยมันแออัด ตอนนี้อยากเปลี่ยน ชุมชน
แออัดขนาดใหญ่ที่สุดของสมุทรปราการ..(นางพนิดา พุกฮารา ประธานชมรมผู้ ประกอบการ
นิคมอุตสาหกรรมบางพลี : 15 พฤศจิกายน 2542) จากทัศนคติ
กล่าวมาจะเห็นว่ากว่าทศวรรษที่ผ่านมาเนื่องจากมีผู้คนอพยพหลั่งไหลเข้ามาอยู่อย่างหนาแน่น ทำ
ให้เมืองใหม่บางพลีมีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและเกิดปัญหาตามมาอย่างมากมาย ได้แก่ ปัญหา
ด้านสภาพแวดล้อมชุมชน บรรยากาศแวดล้อมชุมชนไม่ดี มีการตัดแปลงอาคารที่พักอาศัยจนไม่มี
ความเป็นระเบียบ มีปัญหาการจัดการขยะ ถนนหนทางชำรุดเป็นหลุมบ่อ ปัญหาสังคมได้แก่
อาชญากรรมมีสถิติเพิ่มขึ้น ปัญหาเสพยาเสพติดซึ่งกำลังแพร่บาดอย่างมากในหมู่วัยรุ่น และคนงาน
ปัญหาการขาดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะช่วง
วิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมา มีคนว่างงานและเป็นหนี้เงินกู้ยืมระบบจำนวนมาก ปัญหาเหล่านี้เป็นสิ่งที่
การเคหะแห่งชาติไม่ได้คาดการณ์และวางแผนแก้ไขไว้ล่วงหน้า จึงทำให้เมืองใหม่บางพลีในวันนี้
กลายสภาพจากเมืองที่น่าอยู่อาศัยเป็นชุมชนที่ไร้ระเบียบและมีสภาพความเป็นอยู่ไม่ต่างไปจาก
ชุมชนแออัดเท่าใดนัก ทีมวิจัยได้สอบถามความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยว่ามีความพอใจต่อชุมชน
เพียงใดก็พบว่าร้อยละ 45 มีความพอใจ และร้อยละ 33 ไม่พอใจ นอกจากนี้ร้อยละ 55 ก็ยัง
ไม่ได้คิดที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะคิดว่าจะหาซื้อที่อยู่อาศัยราคาถูกกว่านี้ไม่ได้ ส่วนที่เริ่มคิดจะย้าย
ไปอยู่ที่อื่นแล้วมีร้อยละ 28 เพราะที่นี่ไม่น่าอยู่และไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
อย่างไรก็ตามนายหัสติน ไกรเพชร มองว่า "..การเคหะแห่งชาติคิดถูกที่สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่นี่ บรรลุ
วัตถุประสงค์ของการสร้างเมืองใหม่และตอบสนองต่อปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มี
รายได้น้อย สร้างแหล่งงานให้กับแรงงานจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะพักอาศัยและทำงานอยู่ในนี้
หรือไม่ก็ทำงานอยู่บริเวณรอบๆชุมชน ในอนาคตเมื่อเศรษฐกิจดีขึ้น ประชาชนมีรายได้มากขึ้น มี
การจ้างงานเพิ่มขึ้น มีกำลังซื้อมากขึ้นการเคหะแห่งชาติก็อาจจะจัดสร้างบ้านเพิ่มขึ้นให้เต็มพื้นที่
เมืองใหม่บางพลีอาจจะกลายเป็นเทศบาลนครก็ได้.." (นายหัสติน ไกรเพชร, หัวหน้าสำนักงาน
เคหะชุมชนบางพลี : 28 ตุลาคม 2542) แม้ว่าการสร้างเมืองใหม่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่อยู่
อาศัยได้ระดับหนึ่ง แต่ผลสรุปของการสร้างเมืองใหม่ได้ชี้ให้เห็นว่า "..เมืองใหม่บางพลียังไม่มี
คุณลักษณะที่แท้จริงของเมืองใหม่ที่สมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการอยู่อาศัยหรือศูนย์การค้า เมือง
ใหม่แห่งนี้ไม่สามารถเติบโตไปอย่างที่วางแผนไว้สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งเป็นเพราะเอกชนได้
พัฒนาพื้นที่ที่อยู่ระหว่างเมืองเดิมและเมืองใหม่จนไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาอยู่ในเมืองใหม่
อีกต่อไป ตามแผนเดิมการเคหะแห่งชาติคาดว่าจะใช้เวลาสร้างเมืองใหม่ให้สมบูรณ์ประมาณ 14 ปี
แต่ขณะนี้คาดว่า 25 ปีก็อาจจะยังไม่เสร็จ ประการที่สอง การก่อสร้างที่อยู่อาศัยแบบบ้านสร้าง
บางส่วน(site and services)ล้มเหลวไม่เหมาะสมกับความต้องการของผู้อยู่อาศัย ซึ่งผู้
อาศัยต้องหาเงินไปซื้อวัสดุก่อสร้างมาต่อเติมอาคารก่อนเข้าอยู่อาศัยเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การ

เข้าอยู่อาศัยในเมืองใหม่เป็นไปอย่างล่าช้า ประการที่สาม การเคหะแห่งชาติไม่สามารถควบคุมการก่อสร้างและการต่อเติมอาคารได้เนื่องจากในพื้นที่เมืองใหม่บางพลียังไม่มีพระราชบัญญัติควบคุมอาคารประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกาที่จะควบคุมการต่อเติมอาคารและการก่อสร้างไม่ให้ผิดรูปแบบ ขณะนี้ผู้อยู่อาศัยสามารถต่อบ้านได้โดยขออนุญาตการเคหะแห่งชาติเท่านั้น ซึ่งถ้าการผ่อนชำระหมดแล้วผู้อยู่อาศัยก็สามารถต่อเติมได้ตามใจชอบ.." (นายปรีดี บุรณะศิริ : 2534)

ภาพที่ 1 : แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

พัฒนาการและเหตุการณ์สำคัญของชุมชนเมืองใหม่บางพลี

- พ.ศ. 2518** รัฐบาลได้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนากรุงเทพมหานคร โดยจะจัดสร้างเมืองบริวารขึ้นรอบกรุงเทพฯ เพื่อรองรับการเจริญเติบโตของเมือง
- พ.ศ. 2519** การเคหะแห่งชาติได้สนองตอบนโยบายของรัฐบาลโดยจัดซื้อที่ดินจำนวน 4,469 ไร่ บริเวณ กม.ที่ 23 ถนนบางนา - ตราด ตำบลบางเสาธง อำเภอบางพลี รวมเป็นเงินประมาณ 131 ล้านบาท(ราคาไร่ละ 30,000 บาท)
- พ.ศ. 2521** 3 ตุลาคม 2521 คณะรัฐมนตรีให้การเคหะแห่งชาติดำเนินงานโครงการเมืองใหม่บางพลี โดยใช้เงินกู้จากธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asia Development Bank) USAID เงินอุดหนุนรัฐบาล และเงินกู้จากแหล่งอื่นรวม 1,237.865 ล้านบาท
- พ.ศ. 2523** เริ่มดำเนินการก่อสร้างวาระที่ 1 ในเนื้อที่จำนวน 1,665 ไร่ โดยมีการวางผังเมืองที่คำนึงถึงแหล่งงาน ศูนย์ราชการ ศูนย์บริการสาธารณะ และที่พักอาศัย มีหลายลักษณะได้แก่ เรือนแถวชั้นเดียว 1,260 หน่วย เรือนแถว 2 ชั้น 1,902 หน่วย บ้านแฝด 2 ชั้น 40 ตารางวา 832 หน่วย บ้านแฝด 2 ชั้น 50 ตารางวา

- 768 หน่วย อาคารพาณิชย์ 333 หน่วย รวมทั้งสิ้น 5,095 ครั้วเรือน โดยใช้แนวคิด บ้านสร้างบางส่วน(Site and Services)
- พ.ศ.2524** 7 เมษายน 2524 กระทรวงอุตสาหกรรมได้ประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมบางพลีเป็นเขตอุตสาหกรรมทั่วไปมีการจัดเตรียมบริการทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และบริการต่างๆรวมทั้งโทรศัพท์และเทเลกซ์ มีการจัดสรรพื้นที่สำหรับโรงงานต่างๆ ในนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ถูกกำหนดให้เป็นประเภทอุตสาหกรรมเบาปราศจากมลภาวะ และมีลักษณะที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก
- พ.ศ.2525** การเคหะแห่งชาติเริ่มเข้ามาพัฒนาพื้นที่โดยการก่อสร้างเขื่อนดิน และคูน้ำ
- พ.ศ.2526** เกิดน้ำท่วมใหญ่เขื่อนดินเกิดการทรุดตัวหลายจุด ผลจากการวิเคราะห์พบว่าสภาพดินในบริเวณนั้นไม่สามารถรับน้ำหนักได้ทำให้ต้องปรับปรุงแบบใหม่ การก่อสร้างจึงชะงักซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้โครงการล่าช้าไปมาก
- พ.ศ.2528** เริ่มก่อสร้างที่อยู่อาศัย และย่านร้านค้าชุมชน
- 20 พฤศจิกายน 2528 รัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลบางเสาธงมีเนื้อที่ 9.60 ตารางกิโลเมตร มีราษฎร 11,052 คน ครอบคลุมชุมชนเมืองใหม่บางพลีทั้งหมด
- พ.ศ. 2529** เริ่มก่อสร้างถนนสายหลักและสถานีรถประจำทาง
- กลางปีประชาชนเริ่มทยอยเข้าพักอาศัยและการก่อสร้างที่อยู่อาศัยแล้วเสร็จปลายปี ในขณะเดียวกันโรงงานอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมบางพลีก็เริ่มทยอยเข้ามาเปิดดำเนินการ
- พ.ศ. 2530** การก่อสร้างศูนย์ชุมชนและโรงเรียนต่างๆแล้วเสร็จ
- พ.ศ. 2531** 1) การก่อสร้างวาระที่ 1 ทั้งหมดแล้วเสร็จ และการเคหะแห่งชาติได้ทำการประเมินผลการดำเนินงานพบว่า ผู้ซื้อบ้านในชุมชนเมืองใหม่บางพลีร้อยละ 5 ยอมรับว่าซื้อเพื่อเก็งกำไร ประมาณร้อยละ 37 ของผู้ซื้อไม่เคยเข้าดูโครงการก่อนตัดสินใจซื้อบ้าน ร้อยละ 15 ของคนที่เข้าอยู่อาศัยเชิงสิทธิจากเจ้าของเดิม นอกจากนี้ยังพบว่าแหล่งงานของหัวหน้าครอบครัว และคู่สมรสอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ นอกเหนือจากพื้นที่เป้าหมายของโครงการมากถึงร้อยละ 50 และ 58 ตามลำดับ สถานศึกษาของบุตรหรือสมาชิกในครอบครัวอยู่ในพื้นที่อื่นนอกเหนือพื้นที่เป้าหมายร้อยละ 75
- 2) เริ่มดำเนินการก่อสร้างในวาระที่ 2 ซึ่งมีเนื้อที่จำนวน 2,804 ไร่
- พ.ศ. 2532** ชาวบ้านและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันยื่นหนังสือต่อการเคหะแห่งชาติเพื่อขอให้มีการยกเว้นการชำระภาษีโรงเรือน
- พ.ศ. 2534** ชาวบ้านร่วมกันเรียกร้องให้มีการจัดตั้งสถานีตำรวจภูธร ในชุมชนเมืองใหม่บางพลี

- พ.ศ. 2537** ชาวบ้านร่วมกันยื่นหนังสือและเรียกร้องให้กรมควบคุมมลพิษให้เข้ามาจัดการแก้ไขปัญหามลพิษเนื่องจากบริษัททีเออร์นอล จำกัด ซึ่งอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมบางพลีได้ปล่อยสารพิษออกมาทำให้มีกลิ่นเหม็นไปทั่วชุมชน ในขณะที่เดียวกันโรงงานผลิตอาหารสัตว์ที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมเอ็มไทยด้านที่ติดกับโรงเรียนคลองเจริญราษฎร์ก็ได้ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนอยู่ตลอดเวลาทำให้เด็กนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนได้รับผลกระทบมากที่สุด
- พ.ศ. 2538** ชาวชุมชนเรียกร้องให้การเคหะแห่งชาติแก้ไขปัญหาน้ำประปา เนื่องจากบริษัทไฮโดรคอมแพค(ประเทศไทย)จำกัด ซึ่งเป็นผู้ได้รับการสัมปทานการผลิต และจำหน่ายน้ำประปาให้แก่ชุมชน แต่ผลิตน้ำประปาไม่ได้มาตรฐาน และขอให้การประปานครหลวงเข้าดำเนินการผลิตน้ำประปาแทน มีการตั้งตัวแทนชุมชนไปเจรจากับการประปานครหลวงและไปพบนายชัยภักดิ์ ศิริวัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้นเพื่อให้เข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหาน้ำแต่ไม่ประสบความสำเร็จ
- พ.ศ. 2540** 1) ชาวชุมชนเรียกร้องให้การเคหะแห่งชาติจัดการแก้ไขปัญหาน้ำประปา เนื่องจาก การเคหะแห่งชาตินำขยะไปทิ้งในโครงการที่ 2 ซึ่งอยู่ใกล้กับชุมชนทำให้มีแมลงวันจำนวนมากและส่งกลิ่นเหม็นด้วย การเคหะแห่งชาติแก้ไขโดยนำขยะดังกล่าวไปทิ้งที่อื่น
- 2) กลุ่มอาสาสมัครรักเมืองใหม่มีบทบาทสำคัญในการรณรงค์เก็บกวาดขยะและทำความสะอาดชุมชนทุกเดือน ๆ ละครั้ง (ระหว่างเดือนมีนาคม - เดือนธันวาคม) โดยได้รับเงินสนับสนุนจากโครงการจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองระดับท้องถิ่น (LIFE/UNDP)
- 3) เดือนสิงหาคมและกันยายนชาวบ้านได้ประท้วงเรื่องปัญหาน้ำประปาอย่างต่อเนื่อง
- โดยให้มีการยกเลิกสัมปทานกับบริษัทไฮโดรคอมแพค (ไทยแลนด์) จำกัด มีองค์กรชุมชนที่เข้าร่วมอย่างน้อย 15 องค์กร
- พ.ศ. 2542** มีพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลมีผลให้สุขาภิบาลบางเสาธงได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลบางเสาธง
- พฤษภาคม** มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลชุดใหม่แทนชุดเดิมที่หมดวาระลง
- 4 กรกฎาคม** การประปานครหลวงได้แจ้งอย่างเป็นทางการกับชาวชุมชนว่าจะเข้ามาดำเนินการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาแทนบริษัท ไฮโดรคอมแพค (ไทยแลนด์) จำกัด
- 19 กรกฎาคม**

ส่วนที่ 5

การทำมาหากินและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การทำมาหากินของคนในชุมชน

เนื่องจากเมืองใหม่บางพลีเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีประชากรอพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้อยู่อาศัยในเมืองแห่งนี้มีความหลากหลายทั้งด้านอาชีพ การศึกษา วัฒนธรรม ฐานะทางเศรษฐกิจ มีกลุ่มทางสังคมหลากหลายกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กันในด้านอาชีพการงาน และวัฒนธรรม เช่น กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสมาพันธ์ชาวอีสาน และชมรมต่างๆ เป็นต้น การสำรวจของทีมวิจัยพบว่า คนที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 49 เป็นแรงงานอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมโดยได้รับค่าจ้างขั้นต่ำตามกฎหมายแรงงาน(ประมาณ 162 บาทต่อวัน) ร้อยละ 39.2 มีรายได้ประมาณ 3,001-6,000 บาทต่อเดือน รองลงมาร้อยละ 34 มีรายได้ประมาณ 6,001-9,000 บาท นอกจากนี้ยังมีรายได้พิเศษจากการทำงานนอกเวลา และได้รับสวัสดิการที่บริษัทหรือโรงงานจัดให้อันได้แก่ การประกันสังคม เป็นต้น รายได้ดังกล่าวส่วนใหญ่จะไม่เพียงพอสำหรับมาตรฐานการครองชีพที่เหมาะสมของคนงานและครอบครัว จะเห็นได้ว่าประมาณร้อยละ 80 ของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เป็นหนี้สิน โดยกู้เพื่อนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว เป็นต้น รองลงมาร้อยละ 20 เป็นลูกจ้างบริษัทเอกชน อาชีพค้าขายร้อยละ 12.7 พนักงานรัฐวิสาหกิจและข้าราชการประมาณร้อยละ 5 สำหรับสถานที่ทำงานส่วนใหญ่ร้อยละ 53 จะอยู่ในเมืองใหม่บางพลี และร้อยละ 43 จะอยู่นอกเมืองใหม่บางพลี ซึ่งส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่กระจายอยู่บนสองฝั่งของถนนบางนา-ตราดประมาณ 1,007 โรงงาน (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด : 2540) โดยจะใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 15-30 นาที จะเห็นว่าชาวบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานหล่อเลี้ยงระบบเศรษฐกิจภาคทางการ (Formal Sector) แต่มีความเป็นอยู่ค่อนข้างกระเปียดกระเซียว ต้องดิ้นรนต่อสู้อย่างมาก นอกจากนี้ยังมีอีกบางส่วนที่ทำมาหากินแบบกึ่งอิสระในภาคไม่เป็นทางการ(Informal Sector) เช่น รับงานจากโรงงานมาทำที่บ้าน ได้แก่ เย็บเสื้อผ้า กรรมกรก่อสร้าง(ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีงานทำเนื่องจากธุรกิจก่อสร้างหยุดชะงักเพราะวิกฤติเศรษฐกิจ) ขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ซึ่งมีประมาณ 17 คิวๆละประมาณ 20-25 คน รวมทั้งสิ้นประมาณ 340 คน เช่นรถขายอาหารคาวหวานในตลาดสด และตลาดนัดมีประมาณ 100 ราย และขายบริเวณหน้าโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมบางพลี ประมาณ 250 ราย คนเหล่านี้มีรายได้ที่ค่อนข้างต่ำและไม่แน่นอน เช่นกัน

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

เนื่องจากการสร้างเมืองใหม่บางพลีมีเป้าหมายเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย และปานกลาง ดังนั้นราคาที่พักอาศัยจึงค่อนข้างถูกกันประกอบกับมีโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นแหล่งงานอยู่ในย่านเดียวกัน ทำให้มีประชากรอพยพหลั่งไหลเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก ร้อยละ 49 มาจากภาคอีสาน รองลงมาร้อยละ 14.7 มาจากภาคกลาง และร้อยละ 12.7 มาจากภาคตะวันออก ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยแรงงานและทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนสถานภาพการอยู่อาศัยในชุมชนร้อยละ 34 เป็นเจ้าของบ้าน ร้อยละ 20 เป็นผู้เช่าบ้านและร้อยละ 42 เป็นผู้เช่าห้อง" ..คนที่ส่วนใหญ่มาจากต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาทำงานในย่านนี้ มีความรู้สึกว่าเป็นเพียงผู้อาศัยเท่านั้น ไม่ค่อยมีความผูกพันต่อชุมชน ต่างคนต่างอยู่ขาดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน.." (นายวาท ปาละนิจ : 18 ตุลาคม 2542) " ..สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ผู้อาศัยไม่มีสำนึกในความเป็นชุมชนเพราะประชาชนเกือบทั้งหมดไม่ได้เกิดที่นี่ แม้ว่าจะซื้อบ้านอยู่มานานแล้วหรือเพิ่งเข้ามาอยู่ก็ตามจะไม่ค่อยมีความผูกพันกับชุมชน มาเพียงเพื่ออยู่อาศัยทำงานไปวัน ๆ เท่านั้น.." (นางเพลินใจ ชัยนภา: 27 ตุลาคม 2542) อย่างกรณีครอบครัวของสมศรีอายุ 48 ปี ย้ายเข้ามาเช่าบ้านอยู่กับสามีและลูกได้ 7 ปีแล้วเล่าว่า " ..ที่นี่ไม่ใช่บ้านของเรา เข้ามาอยู่เพียงเพื่อทำมาหากินเท่านั้น เมื่อเก็บเงินได้สักก้อนก็จะกลับไปอยู่บ้านนอกตามเดิม กิจกรรมของชุมชนไม่ค่อยได้เข้าร่วม เพราะไม่มีเวลาแต่หากเขาขอความร่วมมือมาก็ยินดีให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เวลาที่มีปัญหาความเดือดร้อนก็จะขอความช่วยเหลือจากเพื่อนที่ทำงานด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นเพื่อนที่มาจากอีสานด้วยกัน.." กลุ่มคนที่เริ่มมีความผูกพันกับชุมชนก็ยังมีให้เห็น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของบ้าน และพักอาศัยอยู่ในชุมชน คนกลุ่มนี้มักเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นการขุดลอกท่อระบายน้ำ การเก็บกวาดขยะทำความสะอาดชุมชน และได้พยายามจัดกิจกรรมด้านบุญประเพณี และวัฒนธรรม งานทอดผ้าป่า กิจกรรมวันเด็ก วันแม่ และวันพ่อ เป็นต้น เพื่อให้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน อย่างไรก็ตามเมื่อสมาชิกของชุมชนประสบปัญหาาร่วมกัน ทุกคนจะออกมารวมมือกันแก้ไขปัญหาย่างเต็มที่ อย่างเช่นเมื่อชุมชนมีปัญหาเรื่องคุณภาพน้ำประปาของชุมชนไม่ดี น้ำขุ่นตกตะกอน ปริมาณน้ำมีน้อยไม่เพียงพอ น้ำไหลน้อย หยดไหลบ่อยครั้ง สร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ชาวชุมชนแทบทุกกลุ่มได้ออกมาแสดงพลังเรียกร้องร่วมกันให้มีการแก้ไขปัญหานั้นจนประสบความสำเร็จ ที่สำคัญเมื่อวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมาคนงานที่อาศัยอยู่ในชุมชนบางส่วนต้องถูกเลิกจ้างเนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมได้ปิดลงเป็นจำนวนมาก คนงานบางส่วนอพยพกลับต่างจังหวัด ในขณะที่บางกลุ่มมีการเคลื่อนไหวโดยรวมตัวกันเพื่อหาทางออก จนเกิดกลุ่มอาชีพใหม่ของคนตกงานคือกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าและจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์คนตกงานขึ้นในชุมชนโดยสมาชิกมีความเชื่อมั่นว่าการรวมกลุ่มกันจะช่วยให้ตัวเองและครอบครัวสามารถฝ่าฟันวิกฤติที่ย่ำแย่ไปได้

ส่วนที่ 6

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับชุมชน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาของเมืองใหม่บางพลี การเมืองท้องถิ่นเริ่มมีบทบาทมากขึ้นภายหลังที่มีการยกสถานภาพจากสุขภิบาลเป็นเทศบาลตำบลบางเสาธง ทำให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเป็นครั้งแรก มีผู้สมัครทั้งหมด 4 ทีม คือ กลุ่มร่วมใจพัฒนา เป็นกลุ่มอำนาจเก่าที่มีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับคนในท้องถิ่น เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนเก่าแก่ดั้งเดิมในพื้นที่ และมีผู้นำคือนายสำอองค์ แซ่ลี ซึ่งอดีตเคยเป็นกำนันตำบลบางเสาธง และเป็นผู้กว้างขวางในเมืองใหม่บางพลี ประกอบกับมีกำนันบางเสาธงคนปัจจุบันคือนายประจวบ แซ่ลี (ลูกชาย) และคณะกรรมการชุมชนที่มีนางชนินฐา แซ่ลี (ลูกสะใภ้) เป็นประธานชุมชนให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ ในขณะที่กลุ่มบางเสาธงก้าวหน้า กลุ่มแรงงานไทย และกลุ่มพัฒนาท้องถิ่น เป็นกลุ่มอำนาจใหม่ที่พยายามสร้างฐานทางการเมืองขึ้นมาในท้องถิ่นแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ กลุ่มร่วมใจพัฒนาได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งในการเลือกตั้งครั้งนี้ มีเสียงสะท้อนจากชุมชนเล่ากันว่ากลุ่มอำนาจเก่าเกรงว่ากลุ่มของตนเองจะเสียศักดิ์ศรี และสูญเสียผลประโยชน์จากการพ่ายแพ้การเลือกตั้ง จึงได้ใช้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะสกัดกลุ่มอำนาจใหม่ไม่ให้ได้รับคะแนนเสียง แม้ว่าจะใช้วิธีการที่สกปรกก็ตาม ชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ให้ความสนใจการเมืองในท้องถิ่นน้อย แม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีสำเนาทะเบียนบ้านอยู่ในนี้ก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่ไม่ได้มีทะเบียนบ้านอยู่ในนี้แล้วก็ยังไม่ได้ให้ความสนใจเลย ทิศนะของคนของคนที่ส่วนใหญ่มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของผู้มีอำนาจมีอิทธิพล ในขณะเดียวกันกลุ่มอำนาจเก่าที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้ดูแลท้องถิ่น ก็มักจะมองว่ากลุ่มของตัวเองคือ "เจ้าของบ้าน" ส่วนผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่เป็นเพียง "ผู้อาศัย" เท่านั้น บ่อยครั้งที่ผู้อาศัยตำหนิติเตียนการทำงานของกลุ่มผู้บริหารท้องถิ่นว่า ไม่ใส่ใจดูแลแก้ไขปัญหาของชุมชนและแสวงหาผลประโยชน์เข้ากลุ่มของตนเองเท่านั้น ในขณะที่ผู้บริหารท้องถิ่นก็มองว่าผู้อาศัยไม่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นและขาดจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นจากการศึกษาพบว่าผู้อาศัยร้อยละ 80 เข้าใจว่านักการเมืองท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเขา ดังนั้นคนในชุมชนจะต้องให้ความสนใจกับการเลือกตั้งในท้องถิ่น หากนักการเมืองท้องถิ่นไม่ดำเนินการตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ ผู้อาศัยร้อยละ 45 เห็นว่าจะไม่ลงคะแนนให้ในการเลือกตั้งสมัยหน้า และหากนักการเมืองท้องถิ่นมีพฤติกรรมที่ส่อไปในทางทุจริต ร้อยละ 68 ก็จะเข้าชื่อถอดถอนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ส่วนที่ 7

องค์กรชุมชน : กลไกจัดการปัญหาของชุมชน

องค์กรชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษา ตลอดจนด้านสุขภาพอนามัย แม้ว่าคนในชุมชนจะมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ แต่เมื่อชุมชนเกิดปัญหา ชาวบ้านจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาก็เป็นอย่างดี อย่างกรณีปัญหาน้ำประปาชุมชน ชาวบ้านทุกกลุ่มได้ร่วมกันออกมาเรียกร้อง บริษัทไฮโดรคอมแพค ประเทศไทยยุติการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาให้กับชุมชน เนื่องจากน้ำประปาไม่มีคุณภาพ โดยให้การประปานครหลวงเข้ามาดำเนินการแทน บทเรียนและประสบการณ์ในครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในพลังกลุ่มมากขึ้น กว่าสิบปีที่ผ่านมาได้เกิดองค์กรชุมชนขึ้นหลายองค์กรที่สำคัญมีดังนี้

1. คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยกรรมการจากกลุ่มบ้านจำนวน 9 คน ตัวแทนย่อยแต่ละกลุ่มบ้าน นอกจากการเลือกตั้งโดยเฉลี่ยชอยละ 1 คน รวมทั้งหมดจำนวน 74 คน ดังนี้ คือ

1. กลุ่มบ้าน 201 ตัวแทนชอย 8 คน จำนวนบ้าน 851 หน่วย
2. กลุ่มบ้าน 202 ตัวแทนชอย 8 คน จำนวนบ้าน 600 หน่วย
3. กลุ่มบ้าน 203 ตัวแทนชอย 10 คน จำนวนบ้าน 780 หน่วย
4. กลุ่มบ้าน 204 ตัวแทนชอย 10 คน จำนวนบ้าน 1,104 หน่วย
5. กลุ่มบ้าน 40 ตรว. (ถนนสายบี) ตัวแทนชอย 8 คน จำนวนบ้าน 420 หน่วย
6. กลุ่มบ้าน 40 ตรว. (ริมคลองเจริญราษฎร์) ตัวแทนชอย 8 คน ตัวแทนบ้าน 412

หน่วย

7. กลุ่มบ้าน 50 ตรว. (ถนนสายบี) ตัวแทนชอย 10 คน จำนวนบ้าน 412 หน่วย
8. กลุ่มบ้าน 50 ตรว. (ริมคลองเจริญราษฎร์) ตัวแทนชอย 10 คน จำนวนบ้าน 376

หน่วย

9. กลุ่มบ้านอาคารพาณิชย์หน้าตลาดสด ตัวแทนชอย 2 คน จำนวนบ้าน 140 หน่วย

รวมตัวแทนชอย 74 คน จำนวนบ้าน 5,095 หน่วย

การเคหะแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการเลือกตั้งขึ้นมารั้งแรกปี พ.ศ. 2530 มีวาระอยู่ชุดละ 2 ปี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองและเป็นการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชนให้ดำเนินการด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ โดยทำหน้าที่ในการดูแลและพัฒนาชุมชน ตลอดจนการประสานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

"..กรรมการชุมชนจะเป็นตัวแทนชาวบ้านในการดูแลและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน เช่น ปัญหาขยะ ท่อระบายน้ำอุดตัน และปัญหาอื่นๆ เป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้าน การเคหะแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน โดยไม่มีค่าตอบแทนหรือผลประโยชน์อันใดเลย..." (นายวาท ปาละนิจ : 15 สิงหาคม 2542) สำหรับบทบาทและภาระหน้าที่ของ

คณะกรรมการชุมชนที่กำหนดโดยการเคหะแห่งชาติมีดังนี้ (สำนักงานเคหะชุมชนบางพลี : 2541)

1. เป็นผู้แทนของผู้อยู่อาศัยในเคหะชุมชนบางพลี ในการติดต่อประสานงานกับหน่วยราชการ องค์กรเอกชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเช่น

1.1 บริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นที่หน่วยราชการองค์กรของรัฐจัดไว้ให้สำหรับประชาชน อันจะช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยให้ดีขึ้น

1.2 คำนึงถึงสิทธิและผลประโยชน์อื่นๆ แก่ผู้อยู่อาศัยโดยเท่าเทียมกัน

1.3 การบริการงานทรัพยากรจากภายในและภายนอกเคหะชุมชนทั้งกำลังคน เงิน สิ่งของ ที่จะมาช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในเคหะชุมชน

1.4 สร้างความสัมพันธ์ และความเข้าใจอันดีระหว่างผู้อยู่อาศัยกับหน่วยงานต่างๆ

2. เป็นผู้รักษาผลประโยชน์แทนผู้อยู่อาศัยในชุมชน

3. เป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมความสมัครสมานสามัคคีของผู้อยู่อาศัยในชุมชน และส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของชุมชนโดยรวม

4. เป็นผู้นำในการระดมความคิดริเริ่มและทรัพยากรทั้งกำลังคน เงิน สิ่งของจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กิจกรรมในอันที่จะรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของเคหะชุมชน การพัฒนาเคหะชุมชน การจัดระเบียบชุมชน ตลอดจนการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยในเคหะชุมชน ให้น่าอยู่ น่าอาศัย

5. ช่วยส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยในเคหะชุมชนปฏิบัติตามระเบียบการอยู่อาศัยร่วมกัน และปฏิบัติอยู่ในขอบเขตของกฎหมายและศีลธรรมอันดีงาม

6. ช่วยส่งเสริมดูแลให้ผู้อยู่อาศัยในเคหะชุมชน มีสัมพันธภาพ และความเข้าใจอันดีต่อกัน

7. เป็นส่วนหนึ่งของการเสริมสร้างการปกครองดูแลตนเองในระดับเคหะชุมชน ด้านการดำเนินงานโดยรับฟังความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัย อันเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

คณะกรรมการชุดปัจจุบันมีนางชนิษฐา แซ่ลี เป็นประธานชุมชน "..คณะกรรมการชุดนี้ค่อนข้างมีความเข้มแข็ง การเคหะแห่งชาติจะให้การสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณเพียงบางส่วนเฉพาะเมื่อได้รับการร้องขอจากคณะกรรมการเท่านั้น (นายหัสติน ไกรเพชร : 28 ตุลาคม 2542) ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนมองว่าคณะกรรมการชุมชนชุดนี้เป็นเพียงหัวคะแนนที่ดูแลฐานเสียงของนักการเมืองท้องถิ่นเท่านั้น ยังไม่มีบทบาทในการดูแลหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างจริงจัง

2. เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี ประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์ 5 กลุ่ม มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิก มีการประชุมร่วมกันทุกเดือนเพื่อวางแผนพัฒนา กลุ่ม ในขณะที่เดียวกันก็ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนด้วย โดยมีสำนักงานพัฒนา ชุมชนเมืองและมีสถาบันพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเมือง ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ให้การสนับสนุน เครือข่ายนี้ประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์ดังนี้

2.1 กลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี เริ่มก่อตั้งจากสมาชิก 15 คน เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2538 ต่อมาได้มีการขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันมีสมาชิก 108 คน มีทุนเรือนหุ้นประมาณ 455,643 บาท สมาชิกจะต้องเป็นผู้ที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในชุมชน เมืองใหม่บางพลี กลุ่มออมทรัพย์แห่งนี้ได้ขอใช้สินเชื่อจากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อมา ปลดปล่อยให้กับสมาชิกจำนวน 3 ครั้งรวมเป็นเงินทั้งสิ้น 975,500 บาท สมาชิกที่ขอกู้ยืมเงินมี ทั้งหมด 89 ราย มีจำนวน 11 รายที่มีปัญหาการผ่อนชำระคืน ส่วนใหญ่จะมีปัญหาเพราะมี รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายอันเนื่องมาจากวิกฤติเศรษฐกิจ มีสมาชิกบางรายที่ถูกเลิกจ้างและให้ ออกจากงาน ทำให้ไม่มีรายได้

2.2 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อนแรงงาน ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2541 โดยมีผู้ก่อการ 7 คนและมีสมาชิกจำนวน 25 คน ต่อมาได้ขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบัน มี 57 คน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมของบริษัทไอเม็กซ์ก้าเม้นท์และบริษัทอื่นๆ มีทุน เรือนหุ้นประมาณ 50,000 บาท ปลดปล่อยให้สมาชิกกู้จำนวน 10 คน สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่ม คาดหวังว่ากลุ่มออมทรัพย์จะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัวที่กำลัง เต็ดร้อนอยู่ในขณะนี้ สมาชิกที่กู้ยืมเงินส่วนมากมักจะนำเงินไปใช้เพื่อปรับสภาพคล่องของ ครอบครัวและลงทุนประกอบอาชีพ ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของกลุ่มในขณะนี้ก็คือคณะกรรมการ กลุ่มบางคนยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับการออมทรัพย์ ทำให้ขาดการประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารที่ถูกต้องแก่สมาชิก

2.3 กลุ่มออมทรัพย์ศูนย์กฎหมายกรรมกรก่อสร้าง เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2538 มีสมาชิกก่อตั้ง 9 คน โดยมีนายสมร แสนดีซึ่งเป็นกรรมกรก่อสร้างได้ร่วมบุกเบิกกับศูนย์กฎหมาย กรรมกรก่อสร้างกระจายแนวความคิดการออมทรัพย์ไปสู่เพื่อนร่วมอาชีพเดียวกันในแหล่งงาน ก่อสร้างต่างๆบนถนนเทพารักษ์ เริ่มจากแหล่งงานก่อสร้างหมู่บ้านวโรชา ไปสู่หมู่บ้านใบทอง หมู่บ้านนันทนาและอื่นๆ โดยมีทีมงานที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการออมทรัพย์เข้าไปเผยแพร่และ ประชุมร่วมกับคนงานในแหล่งที่พักของกรรมกรก่อสร้างในช่วงเย็นหลังเลิกงาน ปัจจุบันมีสมาชิก 135 คน มีทุนเรือนหุ้นประมาณ 246,236 บาท เป้าหมายหลักที่สำคัญของกลุ่มก็คือ ที่อยู่อาศัย ราคาถูกเพื่อสมาชิก โดยตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะมี " หมู่บ้านช่าง " เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มได้เข้าไปซื้อ อยู่อาศัย ต่อมาเมื่อประเทศไทยประสบวิกฤติเศรษฐกิจทางคณะกรรมการกลุ่มได้แก้ไขระเบียบ และ ปลดปล่อยเงินให้สมาชิกหมุนเวียนกันกู้เพื่อนำไปแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน ปัจจุบันได้ปล่อยเงินกู้ไป

ทั้งสิ้นจำนวน 136,390 บาท ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของกลุ่มก็คือคณะกรรมการบริการกลุ่มไม่ค่อยให้ความสำคัญกับกฎระเบียบที่วางไว้ เช่นไม่ดำเนินการตามมติหรือข้อตกลงของกลุ่ม และที่สำคัญสมาชิกที่กู้ยืมเงินไปแล้วก็ไม่ส่งเงินคืนตามกำหนดที่ได้สัญญาไว้

2.4 กลุ่มออมทรัพย์คนตกงาน กลุ่มนี้เกิดขึ้นเพราะบริษัทสเฟลนดิด(ไทยแลนด์) ได้ปิดกิจการลงอย่างถาวรเนื่องจากประสบปัญหาเศรษฐกิจ ลูกจ้างของบริษัทจำนวน 132 คนถูกเลิกจ้าง กลุ่มของลูกจ้างจึงได้พยายามรวมตัวกันเพื่อเจรจาต่อรองเรียกร้องค่าชดเชยและผลประโยชน์จากนายจ้าง เมื่อได้ผลประโยชน์และค่าชดเชยตามที่เรียกร้องแล้วก็ได้สลายตัวกันไป แต่ก็มีลูกจ้างบางส่วนได้รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์คนตกงานขึ้นมาเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2542 มีสมาชิกทั้งหมด 30 คนโดยมีทุนเรือนหุ้นจำนวน 3,000 บาท ต่อมาทางกลุ่มได้ขอรับการสนับสนุนเงินทุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมเพื่อนำเงินไปซื้อจักรเย็บผ้าและรับผ้าจากโรงงานมาให้สมาชิกเย็บ ทำให้สมาชิกมีงานทำและมีรายได้ "..ปัญหาที่สำคัญของกลุ่มตอนนี้ก็คือขาดเงินทุนหมุนเวียนครอบครัวของสมาชิกมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย แต่ก็หวังว่าการรวมกลุ่มกันจะเป็นทางออกที่ดีในการแก้ไขปัญหาของสมาชิก และเมื่อกลุ่มมีผลกำไรหรือมีความมั่นคงระดับหนึ่งก็จะจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งไปช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน.." (อัมพร ศรีจำปา : 29 มิถุนายน 2543)

2.5 กลุ่มออมทรัพย์เยาวชนพัฒนาเมืองใหม่ เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2542 โดยกลุ่มเยาวชนที่มีความตระหนักและเห็นความสำคัญในปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติดที่กำลังแพร่ระบาดอย่างหนักในขณะนี้ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคมอื่นๆ เยาวชนกลุ่มนี้หวังว่าการรวมกลุ่มกันจะนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนได้เรียนรู้กระบวนการพัฒนาตนเองและกลุ่ม รวมทั้งการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป กลุ่มนี้มีสมาชิกจำนวน 36 คน ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมให้ดำเนินกิจกรรมรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดและรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ทางกลุ่มคาดหวังว่าจะเกิดสภาองค์กรเยาวชนในเมืองใหม่บางพลี อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนในทุกๆ ด้าน

ตารางที่ 1 : แสดงลักษณะกลุ่มออมทรัพย์ในเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี

กลุ่มออมทรัพย์	ปีก่อตั้ง	สมาชิก ก่อตั้ง	จำนวน สมาชิก	ทุนเรือนหุ้น	ปล่อยกู้
1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อนแรงงาน	1 ก.ย.41	13	57	50,000	20,000 (10คน)
2.กลุ่มออมทรัพย์ศูนย์กฎหมาย กรรมกรก่อสร้าง	29 เม.ย.38	9	235	246,236	136,390 (18 คน)

3.กลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี	14 มิ.ย. 38	15	102	455,643	1,920,744 (89 คน)
4. กลุ่มออมทรัพย์คนตกงาน	7 ก.ย. 42	30	30	3,000	-
5. กลุ่มออมทรัพย์เยาวชนพัฒนาเมืองใหม่บางพลี	26 ก.ย.42	36	36	4,320	-

ข้อมูล ณ. วันที่ 30 พฤศจิกายน 2542

แม้ว่ากลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้น จะช่วยให้สมาชิกรู้จักการออมเงิน และช่วยให้สภาพคล่องทางการเงินของครอบครัวดีขึ้น แต่การบริหารจัดการของแต่ละกลุ่มยังคงเป็นปัญหาอยู่ กล่าวคือ กรรมการและสมาชิกกลุ่มบางส่วน ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการของกลุ่ม ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ส่งผลให้กลุ่มยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร " ..ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มออมทรัพย์ทุกกลุ่มคือสมาชิกบางส่วนยังขาดความตระหนักและเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมหรือเข้าร่วมประชุมน้อยมาก การบริหารจัดการยังต้องอาศัยองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นพี่เลี้ยงดูแลอย่างใกล้ชิด.." (นายวัชรพงษ์ คงมั่น : 20 มิถุนายน 2542) และยิ่งกว่านั้น " ..การเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มบางคนนั้น หวังแต่เพียงเพื่อกู้ยืมเงินเท่านั้น ยังขาดจิตสำนึกที่จะร่วมกันสร้างและพัฒนากลุ่มให้เจริญก้าวหน้า ที่สำคัญขาดความรับผิดชอบ ไม่ปฏิบัติตามสัญญาหรือข้อตกลงที่ให้ไว้กับกลุ่ม..." (นางอำนวย ศรีเกตุเมือง : 20 มิถุนายน 2542) อย่างไรก็ตาม แนวคิดกลุ่มออมทรัพย์ได้ขยายไปยังชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงอีก 3 ชุมชน คือ กลุ่มออมทรัพย์สีลัง กลุ่มออมทรัพย์บางป่อ และกลุ่มออมทรัพย์ราชาเทวะ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ผู้นำจากทั้งสามชุมชนได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกับกลุ่มออมทรัพย์ในเมืองใหม่บางพลี แล้วนำเอาแนวคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเองเป็นต้น

3.กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น

3.1 กลุ่มรวมใจพัฒนา สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ และเป็นกลุ่มเสียงข้างมากที่มีสมาชิกสภาเทศบาลได้รับการเลือกตั้งให้เข้าไปบริหารเทศบาลโดยมีนายสำเริง แซ่ลี เป็นนายกเทศมนตรีโดยมีกำนันตำบลบางเสาธง คือนายประจวบ แซ่ลีซึ่งเป็นลูกชายและนักการเมืองกลุ่มปากน้ำพรรคราษฎรให้การสนับสนุนอยู่

3.2 กลุ่มพัฒนาท้องถิ่น มีนายวิฑูรย์ อัสวภิญญชัยเป็นหัวหน้าทีม สมาชิกส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้าในเมืองใหม่บางพลีและสมาชิกชมรมผู้สูงอายุและกลุ่มแม่บ้านบางส่วน โดยได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองกลุ่มปากน้ำเช่นกัน กลุ่มนี้มีเสียงข้างน้อยในสภาเทศบาล กลุ่มนี้ค่อนข้างมีบทบาทนำในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่น

3.3 กลุ่มบางเสาธงก้าวหน้า สมาชิกส่วนใหญ่มาจากชมรมชาวดัตช์และชมรมพ่อค้าบางส่วน การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลที่ผ่านมาไม่มีผู้ใดได้รับการเลือกตั้งเลย แม้ว่าพรรคประชาธิปัตย์จะให้การสนับสนุนอยู่ก็ตาม

4. ชมรมผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากสถานีอนามัยเมืองใหม่บางพลี กิจกรรมที่ผ่านมาของกลุ่มส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการให้ความรู้ในการดูแลสุขภาพของสมาชิก และกิจกรรมด้านการทำบุญประเพณีและวัฒนธรรม โดยมีการประสานกับหน่วยงานของรัฐท้องถิ่นให้มาร่วมกิจกรรมและบริจาคสิ่งของเป็นครั้งคราว ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 100 กว่าคน

5. สมาพันธ์ชาวอีสาน เกิดขึ้นจากกลุ่มตัวแทนชาวอีสานในทุกจังหวัดมาทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือชาวอีสานที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการทำงาน รมณรงค์เผยแพร่ วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน ตลอดจนสร้างสมานฉันท์ระหว่างชาวอีสานกับกลุ่มชนอื่น ๆ สมาชิกของสมาพันธ์ชาวอีสานส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ กิจกรรมที่ผ่านมาของสมาพันธ์ ได้แก่ การรณรงค์ร่วมกับกลุ่มออมทรัพย์เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมืองใหม่บางพลี จัดงานบุญเบิกฟ้าวัฒนธรรมอีสาน การแห่เทียนเข้าพรรษา การจัดเวทีประชาคม เมืองและบทบาทของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม

6. กลุ่มแม่บ้านเมืองใหม่บางพลี กลุ่มนี้เกิดขึ้นในช่วงที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล เดือนกรกฎาคม 2542 ต่อมาได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน และได้ทำโครงการจัดสวัสดิการเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบากในชุมชนเพื่อเป็นทุนการศึกษา สวัสดิการคนชรา และพัฒนาอาชีพ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม สมาชิกของกลุ่มมีประมาณ 60 คน

7. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข เป็นกลุ่มที่ทางสถานีอนามัยเมืองใหม่บางพลีได้เข้าไปให้การสนับสนุน โดยมีบทบาทในการดูแลและส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในทุกกลุ่มอายุ เช่น ให้ความรู้ด้านโภชนาการแก่กลุ่มผู้หญิงที่ตั้งครรภ์หรือมารดา ติดตามพัฒนาการและการเจริญเติบโตของเด็กโดยการชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง ตลอดจนฉีดวัคซีนป้องกันโรคต่างๆ อบรมชาวบ้านให้รู้จักดูแลและรักษาสุขภาพของตนเอง รวมทั้งร่วมรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคในชุมชน เช่น โรคเอดส์ โรคไข้เลือดออก และอุจจาระร่วง เป็นต้น ปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มนี้มีประมาณ 43 คน ทำงานเป็นอาสาสมัครโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน

8. กลุ่มสหภาพแรงงาน จากการที่ผู้อยู่อาศัยในเมืองใหม่บางพลีส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั้งในนิคมอุตสาหกรรมบางพลีที่อยู่ติดกับชุมชนซึ่งมีประมาณ 127 โรงงาน และนอกชุมชนที่มีโรงงานตั้งกระจายอยู่ริมถนนบางนา-ตราดเป็นจำนวนมาก คนงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของสหภาพแรงงานของโรงงานที่ตนเองสังกัดอยู่ โดยสหภาพแรงงานจะทำหน้าที่ดูแลสมาชิกให้ได้รับค่าจ้างและสวัสดิการที่เป็นธรรม ความปลอดภัยในการทำงาน ตลอดจนการเป็นตัวแทนลูกจ้างในการเจรจาท่องรองกับนายจ้าง เพื่อความสะดวกในการดูแลสุขภาพ สหภาพแรงงานจึงเข้ามาตั้งที่ทำการในชุมชนแห่งนี้ ปัจจุบันมีอยู่ 13 สหภาพแรงงาน เช่น สหภาพ

แรงงานไทยอัมพ์อินเตอร์ สหภาพแรงงานไอม็อกอินเตอร์ สหภาพแรงงานทีโอเอ สหภาพแรงงานแอร์โรมาสเตอร์ เป็นต้น

จะเห็นว่าในชุมชนเมืองใหม่บางพลีนั้น มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งการเกิดขึ้นของแต่ละกลุ่มจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์และเงื่อนไขที่ต่างกันออกไป โดยจะมุ่งตอบสนองปัญหา ความต้องการของสมาชิกกลุ่มตนเองเป็นหลัก แต่ก็เริ่มมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนมากขึ้น เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี สมาพันธ์ชาวอีสานที่เริ่มมีบทบาทในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน กลุ่มแม่บ้านเมืองใหม่บางพลีที่ได้ดำเนินโครงการสวัสดิการชุมชนเพื่อผู้ยากลำบากในชุมชน และกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขที่ดูแลปัญหาสาธารณสุข เป็นต้น

ส่วนที่ 8

บทบาทของหน่วยงานในการบริหารชุมชน

สำนักงานเคหะชุมชนเมืองใหม่บางพลี

เป็นหน่วยงานย่อยที่อยู่ในความรับผิดชอบของการเคหะแห่งชาติ ในช่วงแรกๆนอกจากจะเป็นผู้จัดหาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการสำหรับชุมชนเมืองใหม่บางพลีแล้ว ยังมีการให้บริการโดยจัดตั้งสำนักงานเคหะชุมชนบางพลี ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดเก็บค่าเช่า ค่าเช่าซื้อ รายรับและผลประโยชน์อื่นๆ จัดทำทะเบียนบัญชีเกี่ยวกับรายรับและรายจ่าย การเก็บรักษา และการนำส่งเงิน รับคำร้องและดำเนินการเกี่ยวกับการชำระเงินผ่านธนาคารของผู้เช่าซื้อ รวบรวมข้อมูล สถิติ และจัดทำรายงานทางการเงิน กำหนดมาตรการ ตรวจสอบ ติดตาม ผลการเร่งรัดหนี้ค้างชำระ ทำหนังสือบอกเลิกสัญญา การให้ปฏิบัติตามหนังสือบอกเลิกสัญญา ดำเนินการเกี่ยวกับการประนอมหนี้และผ่อนผันหนี้ ประสานงานให้มีการดำเนินการตามกฎหมายกับผู้ค้างชำระ ตรวจสอบทรัพย์สินที่ได้รับส่งคืน ยึดคืนและประสานงานให้มีการบังคับชำระหนี้ค้างชำระ จัดทำสัญญาเช่า เช่าซื้อ สัญญาใช้น้ำประปา ตลอดจนการจัดเก็บและดูแลรักษา ติดตามเร่งรัดให้มีการต่อสัญญาภายในกำหนด ประชาสัมพันธ์การขายหรือให้เช่าอาคารที่ยังว่างควบคุมดูแลและประสานงานการรักษาความสะอาดถนน รังระบายน้ำ คูระบายน้ำ และบริการที่จำเป็นสำหรับผู้อยู่อาศัย จัดทำระเบียบการอยู่อาศัยในชุมชน และดำเนินการให้มีการพัฒนาด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมในชุมชน ตลอดจนเสริมสร้างความเข้าใจอันดีและความร่วมมือของผู้อยู่อาศัย ตรวจตรา และป้องกันทรัพย์สินของการเคหะแห่งชาติ และควบคุมการบุกรุก การก่อสร้างรุกล้ำ ดำเนินการเกี่ยวกับการปิดायัด ยึดอาคารหรือที่ดินเพื่อขายใหม่ ควบคุมการต่อเติมอาคารให้เป็นไปตามที่ได้อนุญาต ปรับปรุงสภาพแวดล้อมกายภาพของชุมชน ซ่อมแซมระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ภายในชุมชน "...ตอนนี้การเคหะแห่งชาติได้มอบโอนงานด้านการปรับปรุงสาธารณูปโภค ถนนหนทาง ระบบไฟฟ้าตามทาง รวมทั้งการจัดการขยะให้เทศบาลตำบลบางเสาธง

เป็นผู้รับผิดชอบ ยกเว้นระบบป้องกันน้ำท่วมและระบบบำบัดน้ำเสียเท่านั้นที่ยังไม่ได้มีการมอบโอน เนื่องจากต้องใช้งบประมาณในการบำรุงรักษาค่อนข้างสูงประกอบกับทางเทศบาลยังไม่มีความพร้อม..." (นายหัสติน ไกรเพชร : 28 ตุลาคม 2542) บทบาทของการเคหะแห่งชาติต่อชุมชนเมืองใหม่บางพลีในปัจจุบันจึงมีเพียงการเก็บค่าเช่า ค่าเช่าซื้อในส่วนที่ยังไม่มีการโอนระหว่างผู้อยู่อาศัยและดูแลผลประโยชน์อื่น ๆ เท่านั้น

เทศบาลตำบลบางเสาธง

เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2528 รัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งสุขาภิบาลบางเสาธง มีเนื้อที่ประมาณ 9.60 ตารางกิโลเมตร มีราษฎร 11,052 คน ครอบคลุมชุมชนเมืองใหม่บางพลีทั้งหมด "...การจัดตั้งสุขาภิบาลแห่งนี้เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการสร้างเมืองใหม่บางพลีเสร็จเรียบร้อยแล้ว และประชาชนเริ่มย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น นายอำเภอจะทำหน้าที่เป็นประธานสุขาภิบาล และมีปลัดอำเภอเป็นปลัดสุขาภิบาล มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ช่วงแรกๆเจ้าหน้าที่มีน้อยจะมีเฉพาะเจ้าหน้าที่บรรเทาสาธารณภัยเท่านั้น งานที่สุขาภิบาลรับผิดชอบก็มีไม่มากนัก การจัดเก็บขยะนั้น เก็บหนึ่งวันก็เว้นไป 2-3 วัน พนักงานเก็บขยะแทบจะไม่มีงานทำ บางทีก็ไปช่วยงานทางอำเภอเก็บขยะนอกเขตสุขาภิบาล ปัญหาเริ่มมีมากขึ้น เมื่อโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมเปิดดำเนินการ ประชาชนหลั่งไหลเข้ามาในชุมชน จากบ้านว่างก็กลายเป็นบ้านเช่า มีการแบ่งซอยเป็นห้องเช่าสำหรับคนงานจำนวนมาก มีพ่อค้า แม่ค้า ตลาดสดและ ตลาดนัดตามมา มีพ่อค้าเร่ขายของ การเคหะแห่งชาติเป็นผู้ดูแลชุมชนทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง น้ำประปา ไฟฟ้า ตลอดจนการจัดการขยะ สุขาภิบาลแทบจะไม่ได้ดำเนินการอะไรเลย เพราะเมืองใหม่บางพลียังอยู่ในความดูแลและรับผิดชอบของการเคหะแห่งชาติ เนื่องจากการเคหะแห่งชาติไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างทันท่วงทีจึงถูกประชาชนต่อว่าร้องเรียนโดยเฉพาะในเรื่องโครงสร้างพื้นฐานต่างๆระบบสาธารณูปโภค ทางสุขาภิบาลจึงได้พยายามเจรจากับการเคหะแห่งชาติเพื่อให้มีการโอนงานให้สุขาภิบาลรับผิดชอบ.." (นายภานุพงศ์ งานสำเร็จ : 27 ตุลาคม 2542) วันที่ 7 พฤษภาคม 2541 เทศบาลได้มีการรับมอบโอนงานอย่างเป็นทางการ โดยจะเป็นผู้ดูแลในส่วนโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน ได้แก่ ถนน รวมทั้งซอยต่างๆ 74 ซอย ระบบไฟฟ้า ยกเว้นระบบป้องกันน้ำท่วม และระบบบำบัดน้ำเสียที่ยังไม่ได้มีการมอบโอนเนื่องจากสุขาภิบาลยังไม่มีความพร้อม เพราะต้องใช้งบประมาณในการบำรุงดูแล รักษาค่อนข้างสูง

ต่อมาเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 รัฐบาลได้ประกาศยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบลทำให้ต้องมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล แทนชุดเดิมที่หมดวาระลงเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2542 โดยกลุ่มที่ได้รับเสียงข้างมากคือกลุ่มร่วมใจพัฒนาซึ่งมีนายสำอองค์ แซ่ลี ได้รับการคัดเลือกให้เป็นนายกเทศมนตรีเข้ามาบริหารเทศบาล ปัจจุบันเทศบาลมีเจ้าหน้าที่ทั้งหมด

126 คน แบ่งเป็น ข้าราชการ 7 คน ลูกจ้างประจำ 29 คน ลูกจ้างชั่วคราว 90 คน "...เวลาที่มีปัญหาเร่งด่วน เช่น น้ำท่วม ก็สามารถเข้าไปจัดการแก้ไขได้ทันทีเพราะมีกำลังเจ้าหน้าที่เพียงพอ ส่วนปัญหาเรื่องการจัดการขยะก็ยังคงเป็นปัญหาหนักหน่วงอยู่ โดยเฉพาะในเขตชุมชนมีขยะตกค้าง การเก็บก็ต้องใช้เวลาในการเก็บนานเพราะต้องเข้าไปตามตรอกซอกซอยต่างๆ ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เทศบาลไม่มีที่ดินที่จะทำเป็นที่ทิ้งขยะของตนเอง ต้องอาศัยเช่าที่ทิ้ง โดยบ่อขยะอยู่นอกพื้นที่ (อยู่ในพื้นที่ อบต. บางปลา) ซึ่งเป็นบ่อที่ไม่ได้มาตรฐาน ทางเข้าออกก็ลำบากโดยเฉพาะหน้าฝนไม่สามารถนำขยะไปทิ้งไม่ได้เลย ทำให้มีขยะก็จะตกค้างเป็นจำนวนมาก ผู้บริหารเทศบาลชุดปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญเฉพาะปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะเรื่องการหาซื้อดินเพื่อทำที่ทิ้งขยะ การซื้อรถเก็บขยะเป็นหลัก ในเรื่องของการสร้างคน การพัฒนาชุมชนยังไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร การแก้ไขปัญหาที่จะสำเร็จได้ ต้องสร้างคน สร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง เทศบาลควรจะเข้าไปส่งเสริม สนับสนุนงบประมาณให้เขาได้ทำเอง ..."

(นายภานุพงศ์ งานสำเร็จ : 27 ตุลาคม 2542)

องค์กรพัฒนาเอกชน(เอ็นจีโอ)

ศูนย์กฎหมายกรรมกรก่อสร้าง เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนเพียงหน่วยเดียวที่ทำงานร่วมกับชุมชนนี้โดยก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2537 โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือการช่วยเหลือกลุ่มแรงงานภาคก่อสร้างที่อยู่ตามชายขอบของกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดสมุทรปราการ รูปแบบกิจกรรมจะเป็นการทำงานเชิงสิทธิเน้นการอบรมด้านกฎหมาย ให้การศึกษาเรื่องโครงสร้างและอำนาจทางสังคม โดยใช้การช่วยเหลือทางกฎหมายเป็นเครื่องมือในการทำงาน เมื่อปีพ.ศ. 2538 จึงได้มีการขยายกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในกลุ่มแรงงานกรรมกรก่อสร้างตามแหล่งก่อสร้างต่างๆ สถานการณ์ปัญหาน้ำประปาชุมชนได้กำหนดให้เอ็นจีโอเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนโดยในปีพ.ศ. 2538 กลุ่มการเมืองท้องถิ่นและคณะกรรมการชุมชนได้ประชุมกันเกี่ยวกับปัญหาน้ำประปาไม่มีคุณภาพคณะกรรมการชุมชนที่รู้จักกับผู้นำเอ็นจีโอได้เชิญให้เขามาร่วมประชุมเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาและที่ประชุมมีมติให้มีการจัดชุมนุมขึ้น มีกลุ่มกรรมการชุมชน นักการเมืองท้องถิ่นและประธานสหภาพแรงงานเป็นผู้นำการชุมนุมเรียกร้อง โดยมีข้อเรียกร้องให้การประปานครหลวงเข้ามาแก้ไขปัญหา แต่เพราะการจัดการชุมนุมที่ขาดประสิทธิภาพจึงทำให้ประชาชนที่ร่วมชุมนุมเรียกร้องให้เอ็นจีโอ เข้ามาเป็นฝ่ายนำในการชุมนุมครั้งนี้ การชุมนุมเรียกร้องดำเนินไปเป็นเวลา 3 วันจึงยุติ ผู้ชุมนุมพอใจกับการรับข้อเรียกร้องของการประปานครหลวงและได้มีบันทึกข้อตกลงร่วมกันในการแก้ปัญหาน้ำประปา ตั้งแต่นั้นมากลุ่มผู้ชุมนุมเริ่มได้ให้ความไว้วางใจและยอมรับโดยแต่งตั้งผู้นำเอ็นจีโอให้เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการชุมชน ในขณะที่ผู้นำบางส่วนมองว่าผู้นำเอ็นจีโอช่วงชิงการนำมวลชนและมีเป้าหมายเพื่อลงเล่นการเมืองท้องถิ่น จึงไม่ยอมรับและปฏิเสธที่จะเข้า

ร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่เอ็นจีโอเป็นผู้ริเริ่ม แม้ว่าจะถูกเชิญให้เข้าร่วมก็ตาม นอกจากนี้กลุ่มดังกล่าวยังได้ร้องขอให้เอ็นจีโอยุติการเคลื่อนไหวหรือดำเนินกิจกรรมในชุมชน เมื่อไม่ทำตามที่ขอร้องยั้งของผู้นำเอ็นจีโอที่จอดไถ่ถนนข้างบ้านก็ถูกทุบกระจกพร้อมทั้งถูกข่มขู่ฆ่า แต่เอ็นจีโอก็ยังคงดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการรณรงค์เพื่อจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน และในช่วงของการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลได้รณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการเมืองในท้องถิ่น สร้างความไม่พอใจให้กับผู้สมัครบางกลุ่มอย่างยิ่งโดยได้พยายามขัดขวางไม่ให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้น ขณะเดียวกันเอ็นจีโอก็ได้เข้าไปสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนถึง 5 กลุ่มและภายนอกชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงอีก 3 กลุ่ม ความขัดแย้งดังกล่าวปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง

นอกจากหน่วยงานที่กล่าวมา ยังมีอีกหลายหน่วยงานที่อยู่ในพื้นที่แห่งนี้ เช่น การกีฬาแห่งประเทศไทย นิคมอุตสาหกรรมบางพลี วิทยาลัยสารพัดช่าง สถานีตำรวจบางพลี สถานีอนามัย โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ และกรมสามัญศึกษา เป็นต้น การทำงานของแต่ละหน่วยงานยังมีลักษณะต่างคนต่างทำยังไม่มีมีการประสานงานและวางแผนเพื่อกำหนดทิศทางการทำงานร่วมกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรชุมชนในการจัดการปัญหาของชุมชนยังมีค่อนข้างจำกัด แม้ว่าการเคหะแห่งชาติได้โอนงานด้านการดูแลชุมชนไปให้กับเทศบาลตำบลบางเสาธง แต่ปัญหาชุมชนก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขและทวีความรุนแรงมากขึ้น

ส่วนที่ 9

โรงงานอุตสาหกรรม : ผลกระทบต่อชุมชน

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

การสร้างเมืองใหม่บางพลี นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยและปานกลางแล้ว การสร้างแหล่งงานเพิ่มขึ้นยังเป็นวัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่ง นายหัสตินเล่าให้ฟังว่า "...เมืองใหม่บางพลีตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก การคมนาคมที่ค่อนข้างสะดวก มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากตั้งอยู่รอบๆ รัศมีของจังหวัดไม่เกิน 30 ก.ม. การเคหะแห่งชาติได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนทำเป็นนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมขนาดเบา เพื่อเป็นแหล่งงานสำหรับคนที่เข้ามาอยู่ในนี้ด้วย โดยได้จัดสรรที่ดินและขายที่ดินให้กับคนที่เข้ามาสร้างโรงงานอยู่ในนี้อย่างเดียวสามารถรองรับได้ประมาณ 130 โรงงาน เมื่อมีการสร้างโรงงานแล้วทางการเคหะแห่งชาติก็ให้การนิคมอุตสาหกรรมบางพลีเข้ามาดูแลแทน..." (นายหัสติน ไกรเพชร : 28 ตุลาคม 2542) ปัจจุบันมีโรงงานเข้ามาเปิดดำเนินการประมาณ 127 กว่าโรงงาน การสร้างที่พักอาศัยหรือชุมชนอยู่ติดกันกับโรงงานหากขาดการจัดการที่ดีก็อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนได้ นางชวนทัศนีย์กล่าวว่า "...เป็นแนวคิดที่ดีที่มี

นิคมอุตสาหกรรมอยู่ติดกับชุมชนเพราะว่าโรงงานต้องการแรงงาน และชุมชนก็ต้องการแหล่งงาน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนจะเป็นลักษณะเกื้อกูลกัน แต่พอมาอยู่ร่วมกันก็ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นภายในนิคมอุตสาหกรรมย่อมมีปัญหาสิ่งแวดล้อมแน่นอนเพราะโรงงานคือแหล่งของการผลิตย่อมมีของเสีย ซึ่งของเสียเหล่านั้นอาจออกมาในรูปของน้ำเสีย อากาศเป็นพิษ..." (นางชวนทัศนีย์ ประไพพิศ : 15 พฤศจิกายน 2542) กว่าสิบปีที่ชุมชนกับโรงงานอยู่ด้วยกันมีปัญหากันมาตลอดเริ่มทวีความรุนแรงในปี พ.ศ. 2537 "...ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนทนไม่ไหวจึงได้รวมตัวกันทำหนังสือร้องเรียนให้กรมควบคุมมลพิษได้เข้ามาแก้ไขปัญหานี้เนื่องจากโรงงานอีเทอร์นอลได้ปล่อยสารบางชนิดออกมาทำให้มีกลิ่นเหม็นไปทั่วชุมชนและในขณะเดียวกัน โรงงานผลิตอาหารสัตว์ที่อยู่ในนิคมอุตสาหกรรมเอเอ็มไทย ด้านที่ติดกับโรงเรียนคลองเจริญราษฎร์ได้ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนตลอดเวลา หลังจากที่ชาวบ้านออกมาเรียกร้องครั้งนั้นกลิ่นดังกล่าวได้หายไป แต่บางครั้งก็ยังกลิ่นเหม็นอยู่บ้างเป็นครั้งคราว..." (นายวัชรพงษ์ คงมั่น : 20 ตุลาคม 2542) "...ปัญหาดังกล่าวมันต้องมีอยู่ บางครั้งอาจจะมึกลิ่นอยู่บ้าง แต่เมื่อตรวจสอบก็อยู่ในระดับที่กฎหมายกำหนด ต้องยอมรับกันว่านิคมอุตสาหกรรมเป็นแหล่งรวบรวมมลภาวะต่างๆแน่นอนมันย่อมมีปัญหา.." (นางชวนทัศนีย์ ประไพพิศ : 15 พฤศจิกายน 2542) อย่างไรก็ตามนิคมอุตสาหกรรมบางพลีได้ปรับปรุงการดำเนินงานในทุกๆ ด้านและกำลังอยู่ระหว่างการขอมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อม ISO 14001 โดยผ่านการตรวจเพื่อที่จะออกไปรับรองให้ผลการตรวจยังมีขอบพร้อม 2-3 ประการ ซึ่งทางนิคมอุตสาหกรรมจะได้ดำเนินการแก้ไขต่อไป นอกจากปัญหาที่กล่าวมาแล้วในบริเวณนิคมอุตสาหกรรมตามซอยต่างๆ มีกลุ่มพ่อค้า แม่ค้า แม่ค้ามาตั้งร้านค้าขายของ หาบเร่ แผงลอย และรถเข็นขายของอยู่ริมถนนประมาณ 250 ร้าน สร้างความเดือดร้อนให้โรงงานที่อยู่ใกล้เคียงเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากร้านค้าเหล่านั้นมีจำนวนมากทำให้การสัญจรไปมาไม่ได้รับความสะดวก จะเข้าออกก็ลำบาก รถจอดกันเต็มข้างทางไม่มีความเป็นระเบียบ ดูแล้วเกะกะ มีทั้งเปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่อง และซ่อมเครื่องยนต์ เป็นต้น " ..อยากให้การนิคมอุตสาหกรรมดูแลเรื่องดังกล่าว ให้เรียบร้อยน่าอยู่กว่านี้ที่สำคัญจุดกลับรถที่จะเข้ามาในนิคมอุตสาหกรรม ต้องเดินทางไปเกือบถึง กม. 30 ซึ่งอยู่ไกลมาก สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้เลย. (นางพนิดา พุกสาธา : 15 พฤศจิกายน 2542)

ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย

เนื่องจากชุมชนเมืองใหม่บางพลีล้อมรอบด้วยโรงงานอุตสาหกรรม มีประชากรอพยพย้ายถิ่นเข้ามาประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความหนาแน่นของประชากร ความเป็นอยู่แออัดคับแคบ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอันส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของผู้อยู่อาศัย จากรายงานของสถานีนามัยเมืองใหม่บางพลีพบว่า โรคระบบทางเดินหายใจ และ

โรคอุจจาระร่วงเป็นโรคที่เกิดขึ้นมากในชุมชนโดยมีอัตราผู้ป่วย 282.25 และ 31.09 ต่อประชากร 1,000 คน ตามลำดับ (สถานีอนามัยเมืองใหม่บางพลี : 2541) นอกจากนี้นางเพลินใจ ชัยนภาพร หัวหน้าสถานีอนามัยเล่าให้ฟังว่า "..คนที่มาใช้บริการที่นี่ส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย ในช่วงแรกๆ ที่เริ่มตั้งสถานีอนามัย (ประมาณปีพ.ศ. 2530) คนที่นี้จะป่วยด้วยโรคอุจจาระร่วงกันมาก เนื่องจากมีการเคลื่อนย้ายประชากรเข้ามาอยู่ในพื้นที่สูง พฤติกรรมการบริโภคอาหารมักไม่ค่อยระมัดระวัง ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ได้ทำอาหารรับประทานเอง แต่จะหาซื้อตามร้านค้า หากซื้อร้านที่ไม่สะอาดถูกสุขอนามัย ก็จะทำให้ผู้บริโภคท้องเสีย ท้องร่วงได้ ในปัจจุบัน (ปีพ.ศ. 2542) มีผู้ป่วยเป็นโรคระบบทางเดินหายใจมาขอรับการรักษาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สาเหตุการเกิดโรคสำคัญประการหนึ่งเนื่องจากความเป็นอยู่ที่แออัดคับแคบ ห้องเช่าที่ต่อเติมขึ้นมาไม่มีที่ระบายอากาศ ไม่มีหน้าต่าง ไม่รู้อยู่กันได้อย่างไร ห้องน้ำก็อยู่ข้างใน.." (นางเพลินใจ ชัยนภาพร : 27 ตุลาคม 2542) อย่างไรก็ตามทางสถานีอนามัยได้พยายามจัดบริการเชิงรุกเพื่อเข้าไปให้บริการแก่ประชาชนกลุ่มดังกล่าว เพื่อป้องกันการเกิดโรค เน้นการควบคุมโรคในระยะก่อนเกิดโรค โดยการประชาสัมพันธ์ณรงค์ เพื่อให้ความรู้ ตลอดจนออกให้บริการส่งเสริมด้านสุขภาพ และป้องกันโรคในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น สถานีอนามัยเริ่มเปิดให้บริการตั้งแต่สองโมงเช้าไปจนถึงสองทุ่มไม่เว้นวันหยุดราชการ มีบริการตรวจโรคทุกวันโดยเฉพาะวันจันทร์และวันศุกร์จะจัดจ้างแพทย์พิเศษจากโรงพยาบาลเอกชนมาตรวจให้วันละสองชั่วโมงตั้งแต่ 9.00-11.00 น.ในวันจันทร์จะให้บริการวางแผนครอบครัวและตรวจหลังคลอด วันอังคารบริการคลินิกฝากครรภ์ตอนเช้าจะให้บริการเฉพาะคนไข้รายใหม่ ส่วนคนไข้รายเก่าจะนัดตอนบ่าย วันพุธบริการด้านป้องกันโรค ตรวจสุขภาพเด็ก วันพฤหัสบดีอบรมอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) อบรมและดูแลผู้สูงอายุ วันศุกร์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขออกไปทำงานในพื้นที่ให้บริการในโรงเรียนและชุมชนที่ด้อยโอกาส รวมทั้งที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานที่ทางสถานีอนามัยเข้าไปสนับสนุนโดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขเป็นผู้ดูแล ส่วนวันเสาร์และอาทิตย์ก็เปิดให้บริการตามปกติแต่ส่วนใหญ่จะให้บริการเฉพาะเหตุฉุกเฉิน อุบัติเหตุ หรือการเจ็บป่วยกระทันหัน ในแต่ละวันจะมีคนไข้มารับบริการโดยเฉลี่ยประมาณ 100 ราย มีบุคลากรที่คอยให้บริการคนไข้ทั้งหมด 6 คน นอกจากสถานีอนามัยแห่งนี้แล้วในเมืองใหม่บางพลียังมีโรงพยาบาลเอกชนสองแห่งคือโรงพยาบาลจุฬารัตน์ 5 และโรงพยาบาลบางนา 2 มีคลินิก 10 แห่ง และมีร้านขายยาแผนปัจจุบันอีก 14 แห่ง

การสร้างชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมไว้ใกล้กันนั้น สามารถสร้างงาน สร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง หากขาดการจัดการ ควบคุมดูแลโรงงานอย่างใกล้ชิดก็อาจทำให้เกิดปัญหาตามมา ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน

ส่วนที่ 10

พลังชุมชน : การต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาหน้าประปาชุมชน

ปัญหาเรื่องน้ำประปาเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมานานนับตั้งแต่มีการตั้งเมืองขึ้นมา น้ำประปาไม่ได้คุณภาพไม่สามารถใช้บริโภคได้ ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ไหลน้อยและหยุดไหลบ่อย ปัญหาดังกล่าวไม่มีใครลุกขึ้นมารับผิดชอบแก้ไข แม้แต่หน่วยงานรัฐท้องถิ่นก็ตาม หน่วยงานที่ดำเนินการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาคือ บริษัทไฮโดรคอมแพค จำกัด เป็นผู้ได้รับการสัมปทานจากการประปานครหลวง ในปีพ.ศ.2538 เกิดปัญหาน้ำประปาเน่าเสียอย่างรุนแรง มีปลาตายในบ่อน้ำดิบทำให้ชาวชุมชนโดยมีคณะกรรมการชอยบางส่วนได้ลุกขึ้นมาเป็นแกนนำในการเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหานี้ โดยมีการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น การประปานครหลวง กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ให้ดำเนินการแก้ไขมีการชุมนุมเรียกร้องถึงสองครั้ง ในที่สุดก็ได้มีการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการไตรภาคีเพื่อเป็นองค์กรนำในการแก้ไขปัญหาคณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วย ผู้แทนการประปานครหลวง นักวิทยาศาสตร์จากกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯและตัวแทนจากชาวชุมชนโดยมีบันทึกข้อตกลงร่วมในสองประเด็น คือ

1. คณะกรรมการดังกล่าวจะทำหน้าที่ควบคุมและตรวจสอบคุณภาพน้ำประปาที่บริษัทไฮโดรคอมแพค จำกัด เป็นผู้ผลิตที่ใช้อยู่ในปัจจุบันให้ได้มาตรฐานของการประปานครหลวง ในขณะเดียวกันให้

2. การประปานครหลวงดำเนินการเดินท่อเมนประปาจากโรงกึ่งน้ำสามเสนมาให้ชุมชน คณะกรรมการไตรภาคีไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจัง ทำให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขทันที ผู้นำชาวชุมชนโดยคณะกรรมการชอยบางส่วนจึงได้ดำเนินการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกครั้ง จนถึงขั้นการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิการแรงงานและสังคม สภาผู้แทนราษฎร ให้ช่วยดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ แต่ก็ยังไม่เห็นผลในทางปฏิบัติ เมื่อเดือนกรกฎาคม 2541 จึงได้ก่อการชุมนุมใหญ่อีกครั้ง การชุมนุมครั้งนี้ ได้มีการสร้างพันธมิตรกับกลุ่มประชาชนกลุ่มต่างๆอย่างกว้างขวางรวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินงานอยู่ในชุมชนให้เข้าร่วมการต่อสู้ครั้งนี้ด้วย ทำให้การต่อสู้ครั้งนี้ขยายวงกว้างออกไป เป็นผลให้เกิดข้อเรียกร้องและเงื่อนไขในการแก้ไขปัญหานี้เป็นรูปธรรมและเด็ดขาดมากขึ้น ผลก็คือ

1. ได้น้ำประปาโดยตรงจากการประปานครหลวง

2. การประปานครหลวงได้ยกเลิกสัมปทานการผลิตน้ำประปาของบริษัทเอกชน

การต่อสู้ครั้งนี้เนื่องจากเป็นปัญหาที่ทุกคนได้รับผลกระทบจึงทำให้ประชาชนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคณะกรรมการชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเยาวชน ได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญ ทำให้ได้รับบทเรียนและประสบการณ์ มีความเชื่อมั่นในพลังของตนเองมากขึ้น "...มีแต่ลุกขึ้นมาด้วยความเชื่อมั่นในพลังของตนเองเท่านั้น ปัญหาจึงจะได้รับการ

แก้ไข.." ในส่วนของเอ็นจีโอเองก็ได้ข้อสรุปว่า การทำงานกับเฉพาะกลุ่มเป้าหมายตามโครงการของตน โดยละเลยปัญหาชุมชน และหรือไม่เข้าร่วมกับขบวนการประชาชนในชุมชนของตนหาได้ไม่ มีแต่ต้องเข้าร่วมอย่างสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเท่านั้นจึงจะสามารถรักษาสถานการณ์การนำทางความคิดและยกระดับการต่อสู้ของประชาชนได้

ลำดับเหตุการณ์การประท้วงเรื่องน้ำประปาชุมชน

- ปี 2528 ประชาชนเริ่มทยอยเข้าอยู่อาศัย การเคหะแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบในการผลิตน้ำประปาและจำหน่ายน้ำประปาให้กับชุมชนและโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมบางพลี โดยใช้น้ำที่ขุดเจาะจากบ่อบาดาลเนื่องจากระบบน้ำประปาสาธารณะยังไม่ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น คือ คุณภาพน้ำไม่ดี น้ำขุ่น ตกตะกอน ที่สำคัญปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอ น้ำจึงไหลน้อย บางครั้งหยุดไหล
- มิถุนายน 2533 การเคหะแห่งชาติได้ให้การประปานครหลวงเข้ามาดำเนินการเรื่องน้ำประปา แต่การประปานครหลวงได้ให้สิทธิกับบริษัทไฮโดรคอมแพค (ไทยแลนด์) จำกัด ดำเนินการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาในเขตเมืองใหม่บางพลี โดยบริษัทฯ ได้รับสัญญาสัมปทาน 15 ปี
- ปี พ.ศ.2538 ชาวบ้านออกมาชุมนุมเรียกร้องให้การเคหะแห่งชาติแก้ไขปัญหา น้ำประปา เนื่องจากบริษัทไฮโดรคอมแพค(ประเทศไทย)จำกัด ซึ่งเป็นสัมปทานการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาให้แก่ชุมชน แต่ผลิตน้ำประปาไม่ได้มาตรฐาน และขอให้การประปานครหลวงเข้ามาดำเนินการแทน มีการแต่งตั้งตัวแทนชุมชนไปเจรจากับการประปานครหลวง มีการแต่งตั้งคณะกรรมการไตรภาคีเพื่อให้เข้ามาดำเนินการติดตามแก้ไขปัญหา
- มีนาคม 2540 บริษัทไฮโดรคอมแพค (ไทยแลนด์) จำกัด ได้ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ ในการผลิตน้ำประปาอย่างหนัก คุณภาพน้ำดิบในคลองเจริญราษฎร์ มีคุณภาพด้อยและไม่สามารถรองรับน้ำดิบจากคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตได้ เพราะระดับน้ำในคลองตลอดจน Submersible ทั้ง 4 ตัวไม่ทำงานได้ตามปกติ
- 15 พฤษภาคม 2540 บริษัทฯ ได้แจ้งให้การประปานครหลวงทราบถึงคุณภาพน้ำดิบจากคลองเจริญราษฎร์ และคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต ว่ามีสภาพแย่มากสีค่อนข้างดำ มีกลิ่นโคลน และกลิ่นเหม็นหยาบ รุนแรง อีกทั้งปริมาณน้ำดิบลดลงน้อยลงอย่างมาก ทำให้เกิดปัญหาการผลิตน้ำรวมถึงการจ่ายน้ำไปยังประชาชน และโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมบางพลี และขอให้การประปานครหลวงประสานงานกับกรมชลประทานเพื่อขอให้ส่งน้ำมาสนับสนุน

- ในแหล่งน้ำดิบที่บริษัทฯ ใช้ผลิตน้ำประปา
- 19 พฤษภาคม 2540 การประปานครหลวงได้ทำหนังสือไปยังอธิบดีกรมชลประทานเพื่อขอให้พิจารณาจัดสรรน้ำดิบในคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต เพิ่มเติมจากระดับเดิมอีก 1 เมตร เนื่องจากระดับน้ำต่ำมากจนไม่สามารถสูบน้ำขึ้นมาใช้ผลิตประปาได้
- 21 พฤษภาคม 2540 บริษัทได้นำหนังสือถึงรัฐบาลว่าการกระทรวงมหาดไทย(นายเสนาะ เทียนทอง) เพื่อให้ช่วยติดต่อกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประสานงานให้กรมชลประทานดำเนินการปล่อยน้ำไปยังคลองพระองค์เจ้าไชยานุชิตเป็นการชั่วคราวโดยด่วนเพื่อป้องกันการรวมตัวประท้วงของชาวบ้าน
- 2 มิถุนายน 2540 การประปานครหลวง โดยกองควบคุมคุณภาพน้ำ พบว่ามีการสูบน้ำเสียของการเคหะแห่งชาติลงสู่คลองเจริญราษฎร์ ใกล้กับจุดรับน้ำดิบของบริษัททำให้คุณภาพน้ำด้อยลงจนไม่สามารถนำมาผลิตเป็นน้ำประปาได้ ให้บริษัทขอความร่วมมือกับการเคหะแห่งชาติให้งดการระบายน้ำเสียที่มีได้บำบัดลงสู่คลองเจริญราษฎร์ หรือหากมีการปล่อยน้ำเสียควรแจ้งให้บริษัททราบล่วงหน้าเพื่อจะได้หยุดสูบน้ำดิบหรือปิดประตูน้ำก่อนที่น้ำเสียจะเข้ามาในสระพักน้ำของบริษัทและควรสูบน้ำดิบมาใช้ก็ต่อเมื่อน้ำเสียไหลผ่านจุดสูบน้ำดิบไปแล้ว
- 13 มิถุนายน 2540 การประปานครหลวงได้ประสานงานไปยังการเคหะแห่งชาติเพื่อขอให้งดปล่อยน้ำเน่าเสียที่ยังไม่ได้มีการบำบัดลงสู่คลองเจริญราษฎร์ จะทำให้น้ำดิบ ซึ่งมีคุณภาพด้อยอยู่แล้วยิ่งทวีความเน่ารุนแรงขึ้นไปอีก
- สิงหาคม 2540 ชาวบ้านยื่นหนังสือต่อกรมการสวัสดิการแรงงานและสังคม สภาผู้แทนราษฎรให้มีการไปตรวจสอบคุณภาพน้ำประปาและขอให้การประปาเข้ามาดำเนินการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาแทนบริษัทไฮโดรคอมแพค (ประเทศไทย) จำกัด
- กรกฎาคม 2540 ชาวบ้านรวมตัวกันออกมาประท้วงเรียกร้องครั้งใหญ่ที่สุดให้มีการยกเลิกการสัมปทานกับบริษัทไฮโดรคอมแพค มีกลุ่มและองค์กรต่างๆ เข้าครั้งนี้อย่างน้อย 15 กลุ่ม ผู้เข้าร่วมประมาณ 1,000 กว่าคน เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มองค์กรเอกชน เป็นต้น การชุมนุมเรียกร้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องประมาณ 7 วัน

- 30 มิถุนายน การประปานครหลวงได้มีหนังสือบอกเลิกสัญญาให้สิทธิดำเนินการผลิตและ
2542 จำหน่ายน้ำประปาในเขตชุมชนเมืองใหม่บางพลีกับบริษัทไฮโดรคอมแพค
ทั้งนี้ให้บริษัทดังกล่าวยุติการดำเนินการภายใน 15 วัน
- 12 กรกฎาคม การประปานครหลวงได้แจ้งกับชาวชุมชนว่าจะเข้ามาดำเนินการผลิตและ
2542 จำหน่ายน้ำประปาแทนบริษัทไฮโดรคอมแพค โดยจะเริ่มทำการจดตัวเลขใน
มาตรวัดน้ำตั้งแต่วันที่ 19 กรกฎาคม เป็นต้นไป

ส่วนที่ 10

ข้อเสนอแนะเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้น่าอยู่

แม้ว่าชุมชนเมืองใหม่บางพลีจะสามารถบรรลุเป้าหมายของการสร้างเมืองได้ระดับหนึ่งแต่เนื่องจากขาดการวางแผนจัดการและพัฒนาเมืองอย่างต่อเนื่องจึงทำให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ทั้งทางด้านสภาพแวดล้อมชุมชนที่เสื่อมโทรม ปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน ตลอดจนปัญหาสังคมอื่น ๆ เช่น อาชญากรรมและยาเสพติด ปัญหาเหล่านี้เชื่อว่าแก้ไขไม่ได้ หากแต่ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการและวิธีการแก้ไขปัญหาโดย ประการแรก ต้องให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด และตัดสินใจแก้ไขปัญหา ยึดหลักการดำเนินงานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ อาจเริ่มต้นจากปัญหาที่คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน แล้วจัดเวทีให้ชาวบ้านได้มาคิดค้นแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจ และเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนในที่สุด ที่สำคัญจะทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพในความสามารถของตนเองหรือกลุ่มมากขึ้น ต้องสร้างความรู้สึกร่วมของความเป็นชุมชน ตลอดจนสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของการอยู่ร่วมกันและร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่น ตรงนี้ถือว่าเป็นหัวใจของชุมชน ถ้าทุกคนมีจิตสำนึกปัญหาอื่นๆ คงแก้ไขได้ไม่ยาก ประการที่สอง เนื่องจากเมืองใหม่บางพลีเป็นชุมชนที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ ผู้อาศัยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้น้อยและปานกลางที่อพยพมาจากทั่วทุกภาคของประเทศ ทั้งที่เป็นเจ้าของบ้านและเช่าอาศัยอยู่ ความรักและความผูกพันต่อชุมชนของคนที่ยังมีอยู่น้อยมาก ที่สำคัญประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับท้องถิ่นน้อยมาก ไม่ค่อยสนใจกิจกรรมหรือติดตามการทำงานของเทศบาล และยังไม่มียุทธศาสตร์ตรวจสอบการควบคุมการทำงานของนักการเมืองท้องถิ่น ต้องทำให้ผู้อาศัยรักและผูกพันกับชุมชน มีความรับผิดชอบและร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่น มีความรู้ ความเข้าใจและสนใจการเมืองท้องถิ่น สามารถเลือกตัวแทนที่เป็นคนดีที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยเน้นให้การศึกษาอบรมแก่สมาชิกชุมชนในด้านต่างๆอย่างต่อเนื่อง เช่น สิทธิและหน้าที่ของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท้องถิ่น และกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ที่สำคัญจัดให้มีเวทีชาวบ้านได้พูดคุยและแลกเปลี่ยน

ความคิดเห็น เพื่อจะได้หาทางออกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ประการที่สาม ควรพัฒนากลไกการพัฒนาที่มีอยู่แล้วในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มหรือองค์กรชุมชนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถในการจัดการบริหารกลุ่มเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายของกลุ่มที่ตั้งไว้ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้กลุ่มเหล่านั้นมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความน่าอยู่อาศัยยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพและรายได้ให้กับกลุ่มที่ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมการฝึกอบรมทักษะฝีมือแรงงานเพื่อยกระดับมาตรฐานแรงงานให้สามารถทำงานที่ใช้ทักษะและความรู้ความสามารถในระดับกึ่งฝีมือหรือฝีมือเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในขณะเดียวกันก็พัฒนาอาชีพใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชน

ประการสุดท้าย ควรมีการจัดทำแผนชุมชนร่วมกัน โดยการประสานความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้กลุ่ม องค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนนักวิชาการในท้องถิ่นได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งจะทำให้การแก้ปัญหามีความเหมาะสมกับชุมชน ครอบคลุมทุกด้านและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เกิดความร่วมมือในลักษณะพหุภาคี อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- การเคหะแห่งชาติ. (2523). โครงการเมืองใหม่บางพลี-บางบ่อ วาระที่ 1. กรุงเทพมหานคร : การเคหะแห่งชาติ.
- จังหวัดสมุทรปราการ. (2539). แผนลงทุนจังหวัดสมุทรปราการ. สมุทรปราการ : จังหวัด.
-(2541).\\"วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา". (ฉบับ ประชาพิจารณา: เจริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว). สมุทรปราการ : จังหวัด.
- ชวนทัศน์ ประไพพิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานนิคมอุตสาหกรรมบางพลี เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2542.
- ทศพล จันทรวงศ์.(2537). " เมืองใหม่แก้ปัญหาของกรุงเทพมหานครได้จริงหรือ?"ในการพัฒนาเมืองใหม่: กลยุทธ์ความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชน กรุงเทพมหานคร : การเคหะแห่งชาติ.
- นพคุณ ไตรวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนเคหะบางพลี (10 ปี สปช.) เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2542.
- ปรเมษฐ์ ขำเขียว. (2532). แนวทางการพัฒนาชุมชนในพื้นที่อำเภอบางพลีเพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง. วิทยานิพนธ์ สด.ม.\\(ภาควิชาวางแผนภาคและเมือง). กรุงเทพมหานคร:บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดี ปุระศิริ.(2534).\\ ประสบการณ์การสร้างเมืองใหม่ในประเทศไทย:เมืองใหม่บางพลี. เอกสารประกอบการ สัมมนาวิชาการเรื่องแนวทางการจัดทำเมืองใหม่และเมืองขึ้นการพัฒนาของการเคหะแห่งชาติ การ เคหะแห่ง ชาติ วันที่ 2 กรกฎาคม 2534.
- ปยุตธนา ไกรสินธุ์. (2535). การบริหารเคหะชุมชนด้านการดูแลชุมชนของการเคหะแห่งชาติ : กรณีศึกษาเคหะชุมชนเมืองใหม่บางพลี. วิทยานิพนธ์ สด.ม.\\(ภาควิชาเคหะการ) กรุงเทพมหานคร :บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พนิดา พุกฮารา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ชมรมผู้ประกอบการนิคมอุตสาหกรรมบางพลี เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2542.
- เพลินใจ ชัยนภาพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถานีอนามัยเมืองใหม่บางพลี เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2542.
- ภานุพงศ์ งานสำเร็จ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานเทศบาลตำบลบางเสาธง เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2542.
- ภูงค์ เสนานุช และมนิรัตน์ มิตรปราสาท. (2541). การประเมินผลโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง
- ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยและพัฒนาชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์.

วัชรพงษ์ คงมั่น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูซงค์ เสนานุชเป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถาบันพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เมือง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2542.

วาท ปาละนิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูซงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ชุมชนเมืองใหม่บางพลีซอย 13 เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2542.

สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ. สำนักงานয়รัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (2513- 2519). กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสมุทรปราการ.(2541). ภาวะเศรษฐกิจและทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรม.
สมุทรปราการ : สำนักงาน.

ลำอานค์ แซ่ลี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูซงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานเทศบาลตำบลบางเสาธง เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2542.

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. (2541). การวางแผนและผังชุมชนเมือง : ประสบการณ์ของสหรัฐอเมริกา.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

หัตดิน ไกรเพชร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภูซงค์ เสนานุช เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานเคหะชุมชนเมืองใหม่บางพลี เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2542.

อดิน รพีพัฒน์.(2542. ชุมชนแออัด : ความรู้กับความเป็นจริง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เซอร์เบต จิราเดต์. (2539). ทำเมืองให้น่าอยู่ : วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และความหวังสำหรับเมืองที่ยั่งยืน.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลคิมทอง.

ส่วนที่ 11

แนวคิดและกิจกรรมการพัฒนาระยะที่ 3

เมืองใหม่บางพลี เริ่มสร้างขึ้นเมื่อปี 2528 โดยมีมติคณะรัฐมนตรี ให้มีการสร้างพื้นที่บริเวณกิโลเมตรที่ 23 ถนนบางนา-ตราด ซึ่งต้องแยกออกจากถนนบางนา-ตราด เข้าไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ ก็จะตัดกับสี่แยกถนนเทพารักษ์ (สำโรง-บางบ่อ) มีเนื้อที่ทั้งหมด 4,669 ไร่ การเคหะแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในการบริหารจัดการโครงการ ปัจจุบันได้ก่อสร้างแล้วเสร็จประมาณหนึ่งในสามของโครงการทั้งหมด มีประชากรทั้งหมดประมาณ 150,000-200,000 คน ประชากรตามทะเบียนบ้านประมาณ 20,000-40,000 คน ส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน อายุระหว่าง 16-45 ปี สภาพชุมชนมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อม พนักงานจำนวน 50-2,000 คน ผลิตสินค้าประเภทบริการ เช่น เครื่องไฟฟ้า เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้คนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนเมืองใหม่บางพลี จึงมีเป้าหมายที่ต้องการแหล่งทำงานเป็นส่วนใหญ่ อีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นผู้ที่มีความจำเป็นด้านที่อยู่อาศัย ตลอดจนถึงได้เข้ามาซื้อบ้านไว้เพื่อเก็งกำไรและเพื่อทำหอพัก

จากการพูดคุยของผู้เขียนกับเจ้าของบ้านปัจจุบันในชุมชน ได้ทราบว่า มีเจ้าของบ้านที่ซื้อจากการเคหะโดยตรงมีจำนวนน้อยมา ส่วนใหญ่จะเป็นการซื้อต่อจากผู้ซื้อไว้เพื่อเก็งกำไร

นอกจากนี้ในซอยหนึ่งๆ จะมีผู้อยู่อาศัยที่เป็นเจ้าของบ้านค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เช่า ในกลุ่มบ้าน 21 ตารางวา ชั้นเดียวและสองชั้น จะมีอัตราส่วนจำนวนน้อยมากขึ้นในกลุ่มบ้าน 40-50 ตารางวา

จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้เข้ามาอยู่ในชุมชนเมืองใหม่บางพลี มีเป้าหมายและความจำเป็นเงื่อนไขของชีวิตที่มีทวิลักษณ์ คือ กลุ่มแรกมีความจำเป็นเรื่องที่อยู่อาศัย กลุ่มที่สอง มีเป้าหมายทางด้านแหล่งงาน ซึ่งกลุ่มที่สองนี้เป็นกลุ่มใหญ่ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมืองใหม่บางพลี

ลักษณะภูมิทัศน์และผังชุมชน

ภูมิทัศน์ของชุมชนทางด้านตะวันออก เป็นที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรมบางพลี มีโรงงานอยู่ประมาณ 127 แห่ง เป็นโรงงานขนาดเล็ก ส่วนใหญ่จะผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้า เสื้อผ้า เป็นต้น โรงงานเหล่านี้เป็นของชาวไต้หวันและฮ่องกง

โรงงานกับการสร้างปัญหามลพิษ

โรงงานเหล่านี้ บางโรงงานได้สร้างมลภาวะ ให้กับผู้อยู่อาศัยมาโดยตลอด ชาวชุมชนได้เรียกร้องให้แก้ไข แต่ก็หายไปเป็นช่วงๆเพียงเท่านั้น นิคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ก็ไม่ได้แสดงบทบาทเป็นฝ่ายเข้าไปแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้เห็นเป็นรูปธรรมแต่อย่างใด ชาวบ้านมักจะบ่นเสมอว่า โรงงานได้ปล่อยควันออกมาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง วันที่ฝนตก โรงงานที่ติดกับโรงเรียนจะปล่อยควันสีดำและลมก็จะพัดเอามลภาวะนั้นเข้ามาในชุมชน ทำให้ระคายเคืองต่อจมูกและสายตาของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนเสมอ ชาวบ้านและครูที่โรงเรียนที่อยู่ติดกับโรงงานพูดเสมอว่า นักเรียนได้ล้มป่วยในขณะที่สอนในห้องจำนวนมาก ทางด้านตะวันตกของชุมชน ก็เป็นที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรมของเอกชนชื่อเอ็มโท มีโรงงานอุตสาหกรรมประมาณ 50 แห่ง ในนิคมอุตสาหกรรมเหล่านี้ มีโรงงานทำอาหารสัตว์ ปล่อยมลพิษส่งกลิ่นเหม็น อบอวลชุมชนตลอดเวลา แต่ก็ไม่มีใครแสดงความรับผิดชอบเข้าไปแก้ไข นอกเสียจากองค์กรชุมชน ที่ได้เคยเขียนป้ายที่มีข้อความเรียกร้องให้แก้ปัญหา อย่าให้โรงงานทำลายสุขภาพชุมชน แต่ป้ายนั้น ชั่วข้ามคืนก็หายไป ปัจจุบันปัญหานี้ก็ยังดำรงอยู่

ผังชุมชน

ชุมชนเมืองใหม่บางพลี เมื่อดูจากแผ่นปัลลิวโมฆณา หรือดูจากผังที่นำเสนอต่อลูกค้าของการเคหะแห่งชาติ แสดงให้เห็นถึงความน่าอยู่อาศัยมาก การเคหะแห่งชาติได้แบ่งบ้านออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. บ้านแถวชั้นเดียวและสองชั้น 21 ตารางวา
2. บ้านแฝด 40 ตารางวา
3. บ้านแฝด 50 ตารางวา
4. อาคารพาณิชย์

นอกจากนั้น ยังมีสวนหย่อมหลายสิบแห่ง มีโรงพยาบาล อนามัย รถเมล์ ท่าเรือ ลานเอนกประสงค์ โรงเรียนประถม 4 แห่ง สารพัดช่าง 1 แห่ง มัธยม 1 แห่ง อนุบาล 5 แห่ง เป็นต้น

ลักษณะบ้าน

บ้านแถวชั้นเดียว บ้านแถวสองชั้น จะมีความกว้าง 21 ตารางวา โดยประมาณ บ้านแต่ละบ้านจะหันหน้าชนกัน การเคหะจะสร้างไว้ครั้งเดียว เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยได้ต่อเติมตามศักยภาพของตนเอง หน้าบ้านจะเป็นถนน(ซอย) กว้างประมาณ 1.50 เมตร รางน้ำฝน(รางยู) จะกว้างประมาณ 1 ฟุต กลางถนน(ซอย) จะเป็นท่อซีเมนต์ ห้องน้ำ ห้องส้วม จะสร้างไว้หน้าบ้าน ปัจจุบันบ้านลักษณะดังกล่าว เป็นสามในสี่ ของเฟสที่ 1 มีผู้อยู่อาศัยเกือบจะเต็มทั้งโครงการ

บ้านแฝดสี่สิบ ห้าสิบตารางวา บ้านสองประเภทนี้ มีถนนผ่านหน้าบ้าน รถสามารถหลบหลีกกันได้ การวางผังในบ้านเช่นห้องน้ำ ห้องส้วม ก็จะสร้างไว้หน้าบ้านเหมือนกันกับบ้านชั้นเดียวหรือสองชั้น และมีการสร้างให้แล้วเสร็จเพียงครั้งเดียว เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยได้ต่อเติมตามศักยภาพของตนเองเช่นเดียวกัน ปัจจุบันมีผู้เข้าไปอยู่อาศัยแล้วประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ของบ้านทั้งหมด

อาคารพาณิชย์ ส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับถนนใหญ่และตามกลุ่มบ้าน 40, 50 ตารางวา ปัจจุบันมีผู้อยู่อาศัยไม่ค่อยมากนัก ปลอมให้ทรุดโทรมจนไม่สามารถที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือประกอบธุรกรรมใดๆได้

สภาพปัจจุบัน

บ้านที่เจ้าของบ้านซื้อไว้เพื่อเก็งกำไรได้ถูกดัดแปลงให้เป็นหอพัก เป็นห้องเช่า ห้องหนึ่งๆ จะกว้างประมาณ 3x4 ตารางเมตร บ้านชั้นเดียวจะต่อเติมแบ่งซอยเป็นห้องได้อย่างน้อย 3-5 ห้อง ค่าเช่าห้องประมาณ 800-1200 บาท ต่อเดือน บ้านแถวสองชั้น บ้าน 40, 50 ตารางวา และอาคารพาณิชย์ก็จะถูกดัดแปลงเป็นห้องเช่าแบ่งซอยห้องได้มากตามอัตราส่วนของพื้นที่

นอกจากนั้น ทั้งบ้านและอาคารพาณิชย์ยังถูกดัดแปลงให้เป็นร้านค้าคาราโอเกะ ตู้ซ่อมรถและมีการสร้างอพาร์ทเมนต์ 3-5 ชั้น อยู่ก็มากมาย

ระบบสาธารณูปโภค

ในชุมชนเมืองใหม่บางพลี มีถนนสายหลักอยู่ 3 สาย คือ

1. สายผ่านหน้านิคมอุตสาหกรรมบางพลี
2. สายผ่านกลางชุมชน
3. สายรอบขานเมือง

นอกจากนั้น ยังมีถนนตัดจากถนนสายเมน(Main) ดังกล่าว ไปจดถนนสายเมนอีกสายหนึ่งเรียกว่า ถนนสาย ซี เช่น ซี 5 เป็นถนนตัดจากถนนสายเมน ที่ผ่านกลางชุมชน ไปจรด ถนนสายรอบชุมชน ถนนซี 4 ถนน ซี 3 ก็เช่นเดียวกัน ถนนเหล่านี้ รถวิ่งสวนกันได้

ผู้อยู่อาศัยเป้าหมายที่ต่างก็นำมาสู่วิถีชีวิตที่ต่างกัน

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมืองใหม่บางพลี กว่าร้อยละ 60 เป็นชาวอีสาน รองลงมาเป็นภาคกลาง ภาคใต้และภาคตะวันออก กว่าร้อยละ 70 อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ การศึกษาอยู่ระหว่างมัธยมต้นถึง ปวส. จะเช่าห้องอยู่ห้องละ 2-3 คน ค่าเช่าห้องอยู่ระหว่าง 800-1,200 บาทต่อเดือน การรับประทานอาหารจะซื้อจากร้านแผงลอยที่ขายอยู่ตามถนนต่างๆ มากมายในชุมชน(อาหารถุง)

การสนทนาการ

วันอาทิตย์ถือว่าเป็นวันหยุด มีการเล่นฟุตบอลในสนามโรงเรียนและที่โล่งแจ้งที่แผงขายของยังรุกไปไม่ถึง ตลอดจนถึงสวนสาธารณะที่ปลูกหญ้าและต้นไม้ไว้อย่างสวยงามก็จะถูกลูกฟุตบอลและนักฟุตบอลเหยียบย่ำจนทำให้พื้นที่เสียหาย ผืนหญ้า ต้นไม้ ตายหมด นอกจากนั้น ยังมี การตั้งวงกินเหล้า ดื่มเบียร์ ดื่มกระแจะเคี้ยว เล่นกีตาร์โปร่ง ราคาไม่แพงนัก เปิดเทปร้องคาราโอเกะ

ดังนั้นไปทั่วซอย สนุกสนานไปตามอัธยาศัย (ไม่ค่อยเห็นข้างๆบ้าน แจ้งตำรวจหรือกล่าวเตือนถึงเสียงดัง แต่หากทนอยู่กับเสียงดังนั้นได้อย่างสงบ

การติดต่อสื่อสาร

ส่วนใหญ่จะใช้มือถือโทรศัพท์เป็นยานพาหนะในการติดต่อสื่อสาร โดยในวันหยุด จะเห็นผู้ใช้อาศัยประเภทคนงานเหล่านี้ ชักมือถือโทรศัพท์ไปเยี่ยมกันตามบ้าน(ห้อง) และนั่งตักกินเหล้า

นอกจากนั้น โทรศัพท์ประเภท 3 บาท โทรทั่วไทย ก็เป็นที่รวมของผู้ต้องการใช้บริการเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนเย็นจะมีผู้ใช้บริการมากขึ้น ได้ทราบว่าผู้ใช้บริการโทรศัพท์ประเภทนี้ จะเป็นการโทรไปถึงพ่อ-แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ที่อยู่ต่างจังหวัด ถ้าจะโทรถึงเพื่อน(แฟน)ที่อยู่ในบริเวณหรือใกล้เคียงมักจะใช้โทรศัพท์สาธารณะมากกว่า

การทำบุญหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม

เนื่องเพราะในชุมชนเมืองใหม่บางพลี ไม่มีวัดหรือสำนักสงฆ์ใดใด การทำบุญหรือกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมจึงไม่ค่อยได้เห็นคนหนุ่มสาว วิถีทำงานเหล่านี้ได้ทำบุญตักบาตร นอกเสียจาก มีการเข้าร่วมกับขบวนแห่ทางวัฒนธรรม เช่น การแห่เทียนเข้าพรรษา ซึ่งจัดโดยกลุ่มรณรงค์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน รายละเอียดจะกล่าวในบทที่ 4

ใครใคร่ค้า ค้า ใครใคร่ขาย ขาย แต่ต้องเสียตัง

ปัจจุบัน ตามถนนสายเมน ที่ผ่านชุมชนก็ดี ถนนสายซีต่างๆ ก็ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งลานอเนกประสงค์ ได้ถูกรุกล้ำ โดยแผงขายของ มีเทศบาลและการเคหะแห่งชาติเมืองใหม่บางพลีเป็นผู้เก็บผลประโยชน์ แผงเล็กเก็บ แผงละ 30 บาทต่อวัน แผงใหญ่เก็บ 40-60 บาทต่อวัน แผงเหล่านี้มีจำนวนไม่น้อยกว่า 500-1,000 แผง ตลอดจนถึงหาบเร่ รถเข็น ประเภทลาบ น้ำตก จิ้มจุ่ม ตอนกลางคืน ก็มีวงขายเคลื่อนในเมืองนี้ ใครใคร่ค้า ค้า ใครใคร่ขาย ขาย ตรงไหนก็ได้แต่ต้องเสียค่าตัง 30 บาท ต่อ 1 แผง ถ้าวันพุธและวันอาทิตย์(วันตลาดนัด) ก็ยังมีพ่อค้า แม่ค้า จากแหล่งอื่นๆ เช่น จากภาคตะวันออก ขายผลไม้ จากภาคอีสาน (รู้จักกันไปทั่วว่า ตลาดนัดกาฬสินธุ์) ก็จะนำของป่าและอาหารอีสานประเภทต่างๆ เช่น ผักหวาน ไข่มดแดง แมงจินุนมาขาย เป็นต้น

สภาพปัญหา/สาเหตุแห่งปัญหา

สภาพปัญหา

มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ จากการระดมของผู้อยู่อาศัย ในชุมชนเพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2544 ได้ข้อสรุปสภาพปัญหาเรียงตามลำดับความรุนแรงดังนี้

1. ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษ ถนนในซอยน้ำขัง ทางเท้า ลานอเนกประสงค์ถูกพ่อกำแม่ค้ารูกำ
2. ปัญหายาเสพติด
3. ปัญหาคนว่างงาน
4. ปัญหาสาธารณูปโภค
5. ปัญหาขยะ

ปัญหาสีสิ่งแวดล้อมและสาเหตุ

1. ปัญหามลพิษเกิดขึ้นเนื่องจากชุมชน ได้ถูกสร้างขึ้นโดยมีเป้าหมาย เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยและโรงงานอยู่ใกล้ชิดติดกัน โดยกรอบความคิดนี้(Conceptual Framework) ผู้ออกแบบชุมชน มีเป้าหมาย เรื่องเงินเป็นด้านหลัก คงไม่ได้ใส่ใจถึงคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยมากนัก อีกประการหนึ่ง ผู้ออกแบบ คงมิได้วางแผนถึงการรองรับจำนวนผู้อยู่อาศัยที่มากขึ้นและมีได้คำนึงถึงโรงงานที่จะเกิดกฎหมาย ก่อปรกับ เจ้าหน้าที่ของการนิคมอุตสาหกรรมมิได้ปฏิบัติตามกฎหมายจึงก่อให้เกิดปัญหามลพิษอย่างต่อเนื่องและเรื้อรัง ตลอดมาตั้งแต่มีนิคมอุตสาหกรรมบางพลี เป็นต้น
2. ปัญหาทางเท้า ลานอเนกประสงค์ที่ถูกรูกำจากพ่อกำแม่ค้า ปัญหานี้ เกิดจากการที่เจ้าหน้าที่เคหะและเทศบาล ละเว้นปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบและมีการคอร์รัปชัน รวมทั้งสำนักของผู้ขายและผู้เก็บค่าสถานที่(ค่าต่ง) มิได้มีสำนึก เพื่อส่วนรวม

ปัญหายาเสพติดและสาเหตุ

ปัญหายาเสพติด ถือว่าเป็นปัญหาร่วมในสังคมปัจจุบัน มีข้อมูลยืนยันว่าการขายและการเสพ ยาเสพติดประเภท ยาบ้า มีมากแทบจะทุกซอยใน 74 ซอยในชุมชน ละยิ่งกว่านั้นมีการขายและการเสพเป็นล่ำเป็นล่ำตามโรงเรียนต่างๆ

จากปัญหาดังกล่าว ได้มีกระแส รณรงค์ ให้ชุมชนปลอดยาเสพติด ซึ่งงานนี้ มีเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นแม่ข่าย โดยวิธีการก็คือ การเขียนแผ่นผ้า มีข้อความต้านยาเสพติด เช่น คำว่า ซอยนี้

ประกาศสงครามยาเสพติด แล้วนำไปติดตามซอยต่างๆ 74 ซอย การณรงค์ที่เป็นรูปธรรมไปมากกว่านี้ ยังไม่ปรากฏเห็นกลุ่มใดทำ นอกเสียจากมีกลุ่มเยาวชนซึ่งเกิดขึ้นจากการจัดตั้งและให้การศึกษาจาก องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ได้ทำโครงการขอยุทธสนับสนุน จากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ในปี พ.ศ.2543 ได้นำมารณรงค์ชื่อโครงการเยาวชนคนดี หลีกหนียาเสพติด

ในโครงการนี้ มุ่งเน้นไปที่งานรณรงค์และศึกษาดูงาน ปัจจุบันนี้ กลุ่มเยาวชนและกิจกรรมของโครงการนี้ได้ยุติชั่วคราว อันเนื่องมาจากมีข้อสงสัยที่อาจพิสูจน์ได้ว่า มีความไม่โปร่งใสเกิดขึ้น

ปัญหาการว่างงาน/สภาพปัญหา/สาเหตุ

สืบเนื่องมาจากการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมบางพลีและใกล้เคียงได้ปิดโรงงาน โดยอ้างเหตุผลว่าเศรษฐกิจตกต่ำ ไม่สามารถที่จะดำเนินงานต่อไปได้ ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งได้มีการย้ายฐานการผลิต จากนิคมอุตสาหกรรมไปที่เขตอุตสาหกรรมอื่นที่ได้สิทธิประโยชน์จาก BOI หรือย้ายไปที่รอยต่อชายแดนไทย-พม่า เพื่อประโยชน์ ด้านค่าแรงราคาถูกหรือให้มีการรับงานไปทำที่บ้าน(Sub Contractor)เพื่อที่จะหลบหลีก กฎหมายคุ้มครองแรงงานและพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ เหตุดังกล่าวมานี้ส่งผลให้มีการเลิกจ้างพนักงานเป็นจำนวนมาก กลุ่มคนที่ตกงานเหล่านี้ จึงได้รวมตัวกัน ในชื่อกลุ่ม คนตกงาน แล้วได้มีการออมทรัพย์ตามคำแนะนำขององค์กรพัฒนาเอกชน ชื่อกลุ่มออมทรัพย์คนตกงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในขณะที่ยังหางานทำยังไม่ได้และเพื่อยกระดับพัฒนาอาชีพของตนเอง นำไปสู่การผลิตเอง ขายเอง โดยไม่ต้องกลับเข้าไปทำงานในโรงงานอีกต่อไป

ปัจจุบันนี้ กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม จำนวน 300,000บาทเศษ เพื่มารวมกันตัดเย็บเสื้อ-ผ้า เพื่อที่จะพัฒนาไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว

ปัญหาสาธารณสุข/สภาพปัญหา/สาเหตุ

ปัญหาสาธารณสุข ถือว่าเป็นปัญหาใหญ่และเรื้อรังมานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาท่อน้ำอุดตันในซอย ปัญหาถนนแตก ซ้ำรูด น้ำขังไปทั่ว เทศบาลไม่ค่อยได้ใส่ใจในการเข้าไปแก้ไข ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในซอยเล็กๆ จะมีปัญหาดังกล่าวเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ ผู้อยู่อาศัยก็ไม่ค่อยได้ใส่ใจกับการร่วมแก้ไขปัญหาและกรรมการซอยซึ่งถือว่าเป็นผู้ประสานงานกับผู้อยู่อาศัยในซอย ในอดีต(2538-2542) กรรมการซอยจะมีการรณรงค์ ทำความสะอาดซอยเป็นประจำ แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยได้เห็นกิจกรรมดังกล่าว

ปัญหาขยะ/สภาพปัญหา/สาเหตุ

ปัญหาขยะนี้ ถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ และเรื้อรังมานานอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งทั้งผู้อยู่อาศัยและรัฐบาลก็กล่าวโทษซึ่งกันและกัน เทศบาลมักจะกล่าวหาผู้อยู่อาศัยว่า ไม่ช่วยกันดูแลรักษาชุมชนให้สะอาด ชุมชนเอง ก็จะกล่าวโทษเทศบาลว่าไม่ได้ทำอะไร นอกเสียจากการเก็บค่าแพงลอยเท่านั้น

ขยะในชุมชนเมืองใหม่บางพลี ได้มีองค์กรภาคประชาชนพยายามที่จะรณรงค์แก้ไข เริ่มตั้งแต่จัดหาถังขยะมามอบให้เทศบาล และร่วมกันพัฒนาซอยต่างๆเป็นประจำ แต่อาจกล่าวได้ว่าไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากทางเทศบาลเท่าที่ควร เช่น ขอเครื่องมือในการขนขยะ เทศบาลมักจะอ้างว่าไม่ว่าง เป็นต้น และองค์กรภาคประชาชน เคยได้เอาถังขยะ 175 ถัง ไปมอบให้ โดยแจ้งกับเทศบาลว่าทางบริษัทที่บริจาคมามีความประสงค์ที่จะมอบให้โรงเรียน 3 แห่ง แห่งละ 10 ถัง ที่เหลือจะมอบให้กับชุมชน ถ้าเทศบาลจะมอบให้กับโรงเรียนให้แจ้งด้วย ปรากฏว่าทางเทศบาลมิได้มีการติดต่อประสานงานกับองค์กรประชาชนที่จัดหามาและผู้บริจาคเลย ถึงขยะได้ถูกแจกจ่ายไปตามบ้านผู้อยู่อาศัยไปแล้ว

องค์กรชุมชน ความเหมือน ความต่าง: บทบาทการเคลื่อนไหวต่อการแก้ไขปัญหา

เนื่องจากชุมชนเคหะเมืองใหม่บางพลีเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีโรงงานอุตสาหกรรมล้อมรอบ จึงทำให้เป็นแรงดึงดูดแรงงานจากส่วนต่างๆ ของประเทศเข้ามาและพักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้น ลักษณะงาน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้อยู่อาศัยจึงมีความหลากหลายไปด้วย การรวมกลุ่มกันจึงเป็นไปในลักษณะภูมิภาคหรือลักษณะของอาชีพหรือวัฒนธรรมเป็นส่วนมาก กลุ่มต่างๆในชุมชนได้เกิดขึ้นมีเป้าหมายที่ต่างกัน โดยแบ่งเป็นกว้างๆ ตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของกลุ่มในชุมชนดังนี้

1. กลุ่มสนับสนุนนักรการเมือง

- 1.1 กลุ่มกรรมการซอย เกิดขึ้นจากระเบียบของการเคหะแห่งชาติที่ต้องการให้มีตัวแทนผู้อยู่อาศัยในซอยได้ร่วมมือกับการเคหะเพื่อพัฒนาชุมชน กลุ่มเหล่านี้ได้มาจากการเลือกตั้งตามระเบียบของการเคหะแห่งชาติ เมื่ออยู่ยาวนานเข้าก็วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นหัวคะแนนของนักรการเมืองในฤดูการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือของผู้มีอิทธิพลในชุมชน บางส่วนได้ยกระดับตัวเองขึ้นเป็นนักรการเมืองท้องถิ่นหรืออยู่ในทีมของผู้มีอิทธิพล ทีมที่มีหน้าที่ในการเก็บค่าแผงลอยขายของในตลาด ลานอเนกประสงค์ ทางเท้า วินมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น

1.2 กลุ่มแม่บ้าน เกิดขึ้นเพราะแรงสนับสนุนจากนักการเมืองท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อข้างชิงฐานคะแนนเสียงจากคนในชุมชน โดยมีผู้นำมาจากหัวหน้าของนักการเมืองท้องถิ่นนั้นๆ ตลอดถึงประธานที่เป็นภรรยาของนักการเมืองท้องถิ่นที่เป็นคู่แข่งของกลุ่มที่มีเสียงข้างมากในเทศบาลปัจจุบันนี้ กลุ่มดังกล่าวได้พัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพโดยมีการประสานกับพัฒนาการอำเภอและมีการอบรมทรัพย์ พยายามขยายสมาชิกในชุมชนได้กว้างขวางมากขึ้นแต่ไม่ค่อยมีกิจกรรมที่เป็นการพัฒนาสภาพชุมชนหรือเปิดมิติ ยกระดับความรู้ของสมาชิกให้เห็นสภาพปัญหา การเกิดขึ้นของปัญหา การเชื่อมร้อยของปัญหาต่างๆ ในชุมชน ฐานการสนับสนุนของกลุ่มนี้ คือกลุ่มการเมืองที่มีเสียงข้างน้อยในสภาเทศบาลปัจจุบัน

1.3 ชมรมพ่อค้า เกิดขึ้นเนื่องเพราะเป็นเวทีพบปะกันของพ่อค้าในชุมชนและส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนกลุ่มการเมืองท้องถิ่นอีกกลุ่มหนึ่ง การเลือกตั้งที่ผ่านมาสมาชิกของกลุ่มดังกล่าวนี้ได้แพ้ทั้งสองกลุ่มปัจจุบันไม่มีสมาชิกในสภาแต่อย่างใด ชมรมนี้ไม่ค่อยมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวในมิติของชุมชน นอกจากการพบปะกันในนามการกินเลี้ยงของชมรมพ่อค้าเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป กลุ่มทั้ง 3 กลุ่มเหล่านี้ ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้การกำหนดเป้าหมายทิศทาง วิธีการของนักการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือของผู้มีอิทธิพลในชุมชน ในการแสวงหาผลประโยชน์ทั้งชอบและไม่ชอบด้วยกฎหมาย การเคลื่อนไหวหรือการทำกิจกรรมของทั้ง 3 กลุ่ม มีลักษณะต่างคนต่างทำ เว้นแต่กิจกรรมที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญๆ ของประเทศ เช่น วันพ่อ วันแม่ สมาชิกของกลุ่มเหล่านี้ก็จะเข้าร่วมงาน (ไม่ใช่กิจกรรม) เช่น การจุดเทียนชัยมงคล การเดินเทิดพระเกียรติ เป็นต้น เมื่อกิจกรรมดังกล่าวเสร็จสิ้นลง ต่างคนก็ต่างแยกย้ายกันกลับ ไม่ค่อยได้เห็นมีการคิด วางแผน ตัดสินใจสรุป ประมวลเป็นองค์ความรู้ของแต่ละกิจกรรมแต่อย่างใด กลุ่มเหล่านี้ จะมีกิจกรรมมากขึ้นในฤดูกาลเลือกตั้งหรือกิจกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นมาจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น การรณรงค์ยาเสพติดที่ถูกกำหนดมาจากเจ้าหน้าที่ตำรวจก็จะมี การติดป้ายทุกซอยใน 74 ซอย โดยมีข้อความประกาศสงครามกับยาเสพติดหรือกระแสน้ำหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาล กลุ่มแม่บ้านก็จะขายรับผลิตสินค้าชุมชนขึ้น หรือเรื่องอื่นๆ เช่น คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านก็มีการเตรียมตัว คัดเลือกกรรมการไว้ตั้งแต่ระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรียังไม่ประกาศออกมาเป็นทางการ ปัจจุบันคณะกรรมการเหล่านี้มิได้มีกิจกรรมใดๆ เพราะระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีที่ประกาศออกมาแล้วนั้น คำว่า “ชุมชนเมือง” มิได้ครอบคลุมถึงชุมชนประเภทเมืองใหม่บาปสี่แต่ประการใด

2. กลุ่มสนับสนุนสิทธิชุมชน การอบรมทรัพย์และองค์กรชาวบ้าน

กลุ่มเครือข่ายออมทรัพย์ เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของกลุ่มออมทรัพย์ 8 กลุ่ม ของปี 2540 มีสมาชิกรวมทั้งหมด 1,500-2,000 คน กิจกรรมในปีแรกๆ มุ่งเน้นในการแก้ปัญหาทางการเงินและปัญหาอาชีพของสมาชิกในเครือข่ายๆเป็นสำคัญ มีการประชุมทุกวันที่ 6 ของทุกเดือน และต่อมาได้มีการขยายกิจกรรมจากการออมทรัพย์ ยกระดับให้กลุ่มสมาชิกได้เรียนรู้ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการเมือง โดยมีกิจกรรมฝึกอบรมกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิชุมชน ธรรมนูญปัญหาเมืองเรื่องขยะ น้ำแข็ง ท่อน้ำอุดตัน น้ำประปาที่ไม่มีคุณภาพ และได้ขยายการรับรู้ โดยเคลื่อนไหวย่างต่อเนื่อง สนับสนุนองค์การภาคประชาชน เช่น กลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ แบ่งตามโครงสร้างและเนื้อหาของกลุ่มสมาชิก สามารถแบ่งออกได้เป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภทดังนี้

๙. ประเภทออมทรัพย์

1. กลุ่มออมทรัพย์ประเภทผู้ใช้แรงงาน 2 กลุ่ม

1.1 กลุ่มออมทรัพย์ของแรงงานภาคก่อสร้าง กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการทำงานของ NGOs ที่ตั้งอยู่ในชุมชน ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุด สมาชิกจะมาจาก Site งานต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน ตลอดจนถึงห่างไกลออกไป จุดเด่นของสมาชิกกลุ่มนี้ คือเป็นหน่วยกำลังในการระดมคนเข้าร่วมเคลื่อนไหวจุดต้อย คือ กลุ่มเหล่านี้ ไม่สามารถเข้าร่วมเคลื่อนไหวได้อย่างต่อเนื่องเพราะมีข้อจำกัดในลักษณะงานและการออมไม่สม่ำเสมอ เพราะรายได้ขึ้นอยู่กับการทำงาน การเคลื่อนย้ายแรงงานบ่อย ทำให้การประสานงานเป็นไปโดยลำบาก

1.2 กลุ่มออมทรัพย์ผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม 2 กลุ่ม สมาชิกกลุ่มนี้ขยายด้วยความยากลำบาก เพราะแต่ละโรงงานจะมีสภาพของตนเอง แต่ละสภาพก็จะมีสภาพแรงงานที่ตัวเองสังกัด แต่ละสภาพก็จะมีวิธีการ ทิศทางการเคลื่อนไหวจากระดับแกนนำที่ต่างกัน วัฒนธรรมของขบวนการแรงงานมีลักษณะขึ้นต่อกับผู้นำสูง มีลักษณะที่แบ่งพรรค แบ่งพวกค่อนข้างชัดเจน กลุ่มเหล่านี้มีทัศนคติในการออมเพื่ออยู่อย่างเดียว ค่อนข้างสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ วิธีชีวิตของสมาชิกของกลุ่มมีลักษณะตามกระแสบริโภคนิยมมากกว่ากลุ่มชาวบ้านธรรมดา จุดเด่นของกลุ่มเช่นนี้ ถ้ามีประเด็นร่วมสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นเอกภาพและมีพลังจุดต้อย กลุ่มเช่นนี้ มีลักษณะขึ้นต่อ ตามกระแสบริโภคนิยมสูง การบริหารกลุ่มจะต้องมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน ไม่ยืดหยุ่นตามสภาพหรือความจำเป็นของสมาชิก ซึ่งเป็นเหตุให้กลุ่มขัดแย้งได้ง่าย

2. กลุ่มออมทรัพย์ประเภทผู้มีทะเบียนบ้านในชุมชน มี 3 กลุ่ม คือ

2.1 กลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี กลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มออมทรัพย์กลุ่มแรกในชุมชนเมืองใหม่บางพลี ก่อตั้งเมื่อปี 2538 สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง การขยายสมาชิกช่วงแรกเป็นไปอย่างรวดเร็ว ต่อจากนั้นได้มีการขัดแย้งกันถึงทิศทางการของกลุ่ม ทำให้แกนนำบางคนลาออกไป ตั้งกลุ่มออมทรัพย์อีกกลุ่มหนึ่งขึ้นแข่งกัน สมาชิกบางส่วนก็ลาออกตามไปด้วย ปัจจุบัน แกนนำของกลุ่มออมทรัพย์ ยังถือว่าเป็นแกนหลักสำคัญในการเคลื่อนไหวในทุกกิจกรรม

2.2 กลุ่มออมทรัพย์เยาวชนและสตรี กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ เพราะมุ่งเน้นไปที่การให้สวัสดิการสมาชิกโดยไม่มีการปล่อยกู้ เป็นจุดเด่น จุดด้อยของกลุ่มนี้คือยังไม่มีเวทีพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ อาจทำให้สมาชิกบางส่วนเข้าใจเป้าหมายของกลุ่มสับสนได้

2.3 กลุ่มออมทรัพย์สี่ล้งก้าวหน้า กลุ่มออมทรัพย์ราชาเทวะ ทั้งสองกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่อยู่ข้างนอกชุมชน แต่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี กลุ่มเหล่านี้ยังมีการเชื่อมร้อยเคลื่อนไหวร่วมกับกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลีอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

***กลุ่มออมทรัพย์เยาวชนเมืองใหม่บางพลีได้ถูกยุบไปโดยปริยายเพราะว่าขาดคนทำงานและมีการขัดแย้งกันภายใน

ข. ประเภทองค์กรชาวบ้าน แบ่งเป็น 2 ประเภท

1. ประเภทส่งเสริมวัฒนธรรม

สมาพันธ์ชาวอีสานเมืองใหม่บางพลี ถือว่าเป็นองค์กรชาวบ้านที่มีการเคลื่อนไหวในมิติทางวัฒนธรรมมาโดยตลอด สมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี กลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มนี้ ไม่มีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีเพียงประธาน รองประธานกับกรรมการบริหารเท่านั้น ระบบสมาชิกยังมิได้จัดทำอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่ทั้งกรรมการบริหารและสมาชิกจะมาจากกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ในเครือข่ายๆ การจัดกิจกรรมก็ได้แยกออกจากเครือข่ายแต่อย่างใด

จุดเด่น ขององค์กรชาวบ้านประเภทนี้ คือการที่มีคนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก แต่ต้องเป็นกิจกรรมประเภทงานบุญหรือบันเทิงเพียงเท่านั้น เวลาสิ้นสุดกิจกรรมก็ได้สรุปประมวลออกมาอย่างเป็นระบบ แต่จะททำให้ผู้เข้าร่วมได้มีการพบปะกันโดยไม่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาที่จริงจัง

จุดด้อย กิจกรรมขององค์กรประเภทนี้ อาจทำให้เกิดความมั่นใจเฉยเมยในการคิดค้นถึงรากเหง้าของปัญหา เว้นแต่ผู้จัดกิจกรรมจะได้ตระหนักถึงการอธิบายเนื้อหาที่มีนัย ในทางพัฒนาสังคมหรือเปลี่ยนแปลงสังคมก็จะมีประโยชน์อยู่

ชมรมชาวใต้ ชมรมนี้ ก่อกำเนิดจากอดีตนักการเมืองท้องถิ่นที่มีบทบาทในวงการชาวใต้ กิจกรรมของชมรมนี้ ไม่ค่อยขยายสู่สาธารณะเท่าที่ควร ที่เห็นเป็นรูปธรรมจัดขึ้นทุกปี คือ ประเพณีบุญเดือนสิบเท่านั้น กิจกรรมประเภทอื่นไม่ได้เห็นปรากฏแต่อย่างใด

2. ประเภทอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นจากปัญหาที่มีอยู่จริงในชุมชนเมืองใหม่บางพลี ตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มต่างๆ จึงได้ทำโครงการขออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากกองทุนเพื่อสังคม จังหวัดสมุทรปราการ สมาชิกส่วนใหญ่ของโครงการมาจากเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี ได้มีการเคลื่อนไหว ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมร่วมกันมาโดยตลอด

จุดเด่น ของโครงการนี้คือ มีผู้เข้าร่วมค่อนข้างมาก แต่ต้องใช้ประเด็นทางวัฒนธรรมเป็นประเด็นในการเคลื่อนไหว

จุดด้อย ถ้าคณะกรรมการกุมแนวทางของงานไม่ได้จะทำให้กิจกรรมนั้นมุ่งไปสู่ความบันเทิงแต่ด้านเดียว ทำให้เสียพลังงาน เสียเวลา และสมาชิกก็จะไม่เจริญเติบโตทางสติปัญญาได้

บทบาทงานเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ฯ

จากข้อสรุปของสมาชิกเครือข่ายฯ เห็นร่วมกันว่า กิจกรรมออมทรัพย์อย่างเดียวนั้น มิสามารถแก้ปัญหาคความยากจนของประชาชนผู้ยากไร้ได้ เพราะสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันของชุมชนไทย มิใช่ปัญหาการขาดทรัพยากรแต่หากเป็นปัญหาการบริหารการจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม ดังนั้น การออมทรัพย์จึงถือว่าเป็นเครื่องมือเพื่อให้สมาชิกได้พบปะแลกเปลี่ยนสภาพปัญหาเพื่อร่วมกันผลักดันเคลื่อนไหวให้เข้าไปมีสิทธิ์มีส่วนในการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมของสังคม การออมทรัพย์จึงไม่ใช่ยุทธศาสตร์ของการแก้ไขรากเหง้าปัญหาคความยากจนแต่เป็นเพียงยุทธวิธีที่จะคั่นทามรรควิธีเพื่อให้แก้ไขความยากจนได้ เมื่อสมาชิกเห็นเป็นเช่นนี้ เวทีประชุมเครือข่ายจึงมิใช่เวทีรายงานการเงินเพียงเท่านั้น แต่หากเป็นเวทีกำหนดกิจกรรมงานเคลื่อนไหวเพื่อเชื่อมร้อยกับองค์กรภาคประชาชนต่างๆ เป็นสำคัญ

ยิ่งเคลื่อนไหวยิ่งเติบโต

จากการเคลื่อนไหวปัญหาของชุมชน ยิ่งทำให้สมาชิกของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ฯ มั่นใจในพลังของตน และศรัทธาในแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยต้องให้ชุมชนมีสิทธิมีส่วนในการร่วมวางแผนและตัดสินใจมากยิ่งขึ้น เมื่อมีการเลือกตั้งเทศบาลในปี 2542 เครือข่ายฯ ได้จัดเวทีรณรงค์การเลือกตั้ง จัดเวทีสัญญาประชาคมและทำโพลสำรวจความเห็นประชาชนในชุมชน พร้อมทั้งจัดแถลงผลการสำรวจทางเคเบิลทีวี. (CABLE T.V.) ท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในชุมชนสนใจการเลือกตั้งมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ผู้นำถูกข่มขู่ คุกคามหมายเอาชีวิตอยู่ด้วยเหมือนกัน

ยิ่งเติบโตยิ่งมั่นใจ ยิ่งขยายพันธมิตร

เมื่อกลุ่มเครือข่าย ได้ยกระดับการรับรู้ และเคลื่อนไหวจากปัญหาใกล้ตัวสู่ปัญหาชุมชนแล้ว เครือข่ายได้ขยายพันธมิตรจากคนใกล้ตัว สู่กลุ่มคนไกลตัวอย่างรวดเร็วและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ในปี 2543 เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลีเป็นแกนหลักและเป็นกำลังสำคัญในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับองค์กรภาคประชาชน อำเภอลวกแดง จังหวัดระยอง ในการเคลื่อนครั้งนั้น ได้นำสมาชิกเครือข่ายฯ จำนวน 200 คน ยื่นหนังสือประท้วง กรณีสร้างโรงงานเหนืออ่างน้ำธรรมชาติ (หนองปลาไหล) ซึ่งเป็นแหล่งน้ำดิบที่ใช้ผลิตน้ำประปาให้ประชาชนภาคตะวันออกได้อุปโภค บริโภค ที่สถานทูตสิงคโปร์ ซึ่งเป็นประเทศที่เป็นเจ้าของโครงการ และการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เพราะเหตุว่าต้องการให้รัฐบาลและประเทศสิงคโปร์ได้ทบทวนการก่อสร้างโครงการดังกล่าว นอกจากนั้น เครือข่ายฯ ยังมีการเคลื่อนไหวผลักดัน จัดเวทีให้นักการเมืองพบประชาชน ร่วมกับองค์กรทางวิชาการ เช่นที่มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นต้น

ขณะเดียวกันก็เข้าร่วมกับสหพันธ์ประชาชนเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาภาคตะวันออก เพื่อเคลื่อนไหวปัญหาสิ่งแวดล้อมและทิศทางการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เพราะจากการสรุปในส่วนของภาคประชาชนได้เห็นร่วมกันว่า การพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำลายสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน เพราะยึดแผนการพัฒนาของสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลัก ทิศทางเช่นนี้ในสมัยแรกๆ นั้นได้ใช้ จังหวัดสมุทรปราการเป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก ทดแทนการนำเข้า จนทำให้สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศชายฝั่งของสมุทรปราการเน่าเสีย มิสามารถแก้ไขได้จนปัจจุบัน เครือข่ายฯ เห็นว่าทิศทางเก่าที่จังหวัดสมุทรปราการ ยังมิได้สรุปและมีคำตอบที่อธิบายได้ถึงคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจำเป็นต้องรักษาสภาพแวดล้อมและการไม่ละเมิดสิทธิชุมชนเท่านั้น จึงจะถือได้ว่าเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน เครือข่ายฯ จึงได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับองค์กรภาคประชาชน ภาคตะวันออกอย่างต่อเนื่องและเติบโต

ยิ่งเติบโตยิ่งมองไกล ขยายมิติการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแรงงาน

เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เมืองใหม่บางพลี ได้ก่อตัวขึ้นโดยมีวิถีคิด วิถีทำงาน มุ่งเป้าหมายไปที่การแก้ไขปัญหาทางการเงินของสมาชิกในระยะต้นๆ ต่อมาได้ขยายผลการสะสมประสิทธิภาพการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เปิดโลกทัศน์ใหม่ถึงปัญหาที่ดำรงอยู่ของสังคมแล้วพัฒนาการไปสู่การเชื่อมโยงกับองค์กรภาคประชาชนต่างๆแล้ว เปิดมิติการเคลื่อนไหว ร่วมกับเครือข่ายแรงงานที่ทำงานอยู่ในการนิคมอุตสาหกรรมบางปู บางพลี บางเสาธง และบางส่วนของนิคมอุตสาหกรรมเวลโกรว์ โดยใช้วิธีเชื่อมประเด็นร่วมระหว่างขบวนการแรงงานที่มีสภาพแรงงานตั้งอยู่ในชุมชน ร่วมกันผลักดันเคลื่อนไหวปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่นปัญหาขยะ ปัญหายาบ้าโดยจัดกิจกรรมในวันกรรมกรก่อสร้างบ้าง วันสตรีสากลบ้าง หรือวันหยุดอื่นๆที่เป็นวันหยุดตรงกัน

เคลื่อนไหวออนไลน์ ถูกคุกคามและเอาชีวิตรอดหยุดพักทบทวน

เมื่อรุกไปข้างหน้าอย่างมั่นใจ พร้อมกับการเจริญเติบโตท่ามกลางการปฏิวัติ ทำให้เป็นเป้าถูกเพ่งเล็งถึงเป้าหมายแกนนำของเครือข่ายฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง NGO ที่ให้การสนับสนุนในการกำหนดทิศทาง ยุทธศาสตร์ เข้มมั่งของขบวนการในขณะเดียวกันวิกฤติเศรษฐกิจก็ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อสมาชิก ทำให้สมาชิกออนไลน์ กอปรกับผู้นำถูกคุกคามอย่างต่อเนื่องถึงขนาดได้มีการประทุษร้ายเอาชีวิตรอดถึงตาย สมาชิกและแกนนำบางส่วนจึงเกิดออนไลน์ หยุดพัก ทบทวน ทิศทาง

กลยุทธ์ในการทำกิจกรรม

เปลี่ยนกลยุทธ์ที่สอดคล้อง

เมื่อมวลชนพื้นฐานออนไลน์ ในระดับแกนนำจึงได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหว โดยยึดเอาวันสำคัญต่างๆ เช่นวันสำคัญทางศาสนา วันที่ถูกกำหนดโดยทางสากลและวันที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลไทยให้เป็นวันรณรงค์ปัญหาชุมชน เวทีพบปะแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน โดยใช้วิธีการนำเสนอหาของวันสำคัญต่างๆเหล่านั้น มาอธิบายใหม่ให้เป็นเรื่องใกล้ตัวจับต้องได้ ในขณะเดียวกันก็นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาอธิบายอ้างอิง ให้ผู้ร่วมรณรงค์ได้รับทราบด้วย

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนปัญหา-ความคิด โดยใช้วันสำคัญเป็นสัญลักษณ์นั้น ได้เริ่มคิดและกำหนดตั้งแต่ว่าจะกำหนดเอาวันอะไรบ้าง การคัดเลือกจะใช้เกณฑ์ว่า วันนั้นๆคนในชุมชน ในสังคมไทยให้ความสำคัญเพียงใด หน่วยงานรัฐ สื่อมวลชนให้ความสำคัญหรือไม่ เป็นต้น

เมื่อได้วันเป็นที่แน่นอนแล้ว กรรมการก็แลกเปลี่ยนเนื้อหากิจกรรมของวันนั้นๆ ซึ่งส่วนใหญ่เนื้อหาที่จะต้องอธิบายใหม่นั้นจะตกเป็นภาระของระดับแกนหรือ NGO

เมื่อได้เกณฑ์วันทำกิจกรรมแล้ว ก็ลงสู่ประเด็นถึงการกำหนดประเภทของวันสำคัญซึ่งได้กำหนดแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. วันสำคัญทางศาสนา
2. วันที่ถูกกำหนดโดยสากล
3. วันที่ถูกกำหนดทางรัฐบาลไทย

วันสำคัญทางศาสนา

ฐานคิดในการถือเอาวันสำคัญทางศาสนาเป็นวันทำกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนนั้น ก็เพราะข้อสมมุติฐานว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ การถือเอาวันสำคัญในทางพุทธศาสนาทำกิจกรรมจะเป็นการให้คนได้เห็นความสำคัญและย้ำความทรงจำให้ระลึกถึงคุณค่าของวันนั้นๆ ด้วยประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง วันสำคัญทางศาสนานั้นมีฐานที่มาและเนื้อหาที่ควรศึกษาค้นคว้า ในตัวมันเองอยู่แล้วด้วย ซึ่งถ้าผู้รู้ได้อธิบายเนื้อหาเหล่านั้นให้ฟังอย่างง่ายๆ ให้เป็นรูปธรรม ก็จะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้

วันสำคัญทางศาสนาที่ได้ถูกกำหนดเพื่อทำกิจกรรมคือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น วันเหล่านี้องค์กรชุมชน/เครือข่ายชุมชนได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหา แนวทางแก้ไขปัญหาย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมวันเข้าพรรษา

ในวันนี้ได้มีการจัดเตรียมงาน โดยแบ่งฝ่ายต่างๆ ตั้งแต่การเก็บข้อมูลว่า คนเข้าร่วมจะได้มาจากส่วนไหนบ้าง จำนวนกี่คน จะไปทำบุญที่วัดไหน จะไปโดยวิธีใด ขณะเดินทางมีกิจกรรมอะไร และใครจะเป็นคนรับผิดชอบส่วนไหน เป็นต้น เมื่อมีการระดมความคิดและแบ่งงานกันรับผิดชอบแล้ว ก็ลงมือทำตามที่ได้ตกลง เข้าพรรษาที่ผ่านมาเครือข่ายฯ ได้มีกิจกรรมแห่เทียนพรรษา โดยนำกลุ่มไปทำบุญที่วัดคอนข้างกันดาร ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เขตอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ทั้งนี้การคัดเลือก การตัดสินใจมาจากสมาชิกเครือข่ายฯ ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่บ้านดังกล่าว โดยเช่าเหมารถบัส จำนวน 2 คัน มีผู้เข้าร่วมประมาณ 160 คน

กิจกรรมระหว่างเดินทาง

บนรถที่เดินทางไปทำบุญนั้น ได้มีกิจกรรมบันเทิงตามวัฒนธรรมคนไทยเดิม และกิจกรรมที่เป็นสาระทางพระศาสนา ที่ถูกนำมาอธิบายใหม่ให้เข้าใจและทันสมัยมากขึ้น วิทยากรบนรถจะอธิบายว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางการกดขี่ทางชนชั้น และเกิดวิกฤติทาง

สังคม ตลอดจนการดำรงอยู่แห่งการแบ่งวรรณะ และความเชื่อที่เป็นจิตนิยมอย่างรุนแรง ผู้นำทางพระพุทธศาสนา จึงคิดค้นหาอุบายประสานการปฏิบัติจนพิสูจน์ได้ว่า เป็นสัจจะแล้วจึงค้นหา ธรรมิกสหายความเชื่อของตนเอง

วันเข้าพรรษา คือ กาลที่กำหนดไว้เพื่อให้เหล่าธรรมิกสหาย ได้หยุดท่องเที่ยวไปเพื่อเผยแผ่หลักธรรมเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกกตชี้ ให้ตื่นขึ้นเห็นปัญหา สภาพปัญหา แนวทางและการลงมือปฏิบัติการแก้ไขปัญหา (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) หาใช่เป็นไปตามพรหมลิขิต ตามที่เชื่ออยู่แต่อย่างใดไม่

ในช่วง 3 เดือนนี้จะมีการทบทวนกฎเกณฑ์ ถอดสรุป บทเรียน ค้นคว้าหาคำความรู้ที่ได้หลังจากท่องเที่ยวเผยแผ่สังฆธรรม เมื่อสิ้นฤดูฝนนี้แล้ว จึงต้องเดินทางต่อไป วิธีการเช่นนี้นำมาใช้กับชีวิตเรา งานของเราได้เป็นอย่างดี ชีวิตงานจะต้องมีช่วงหนึ่งๆที่เราจะต้องทบทวน ให้อ้างอิงอย่างเป็นกลางๆ แล้วดูผลที่เกิดขึ้นอย่างไม่เอนเอียงกับตัวเองหรือบริวาร แล้วการปรับปรุงแก้ไขนั้นจึงจะมีประสิทธิภาพ

อีกประการหนึ่ง การเข้าพรรษามีอานิสงส์ว่า การทำงานเพื่อให้คนเข้าใจ วิธีคิด วิธีการทำงานของตนเองนั้น ผู้เป็นเจ้าของความคิดจะต้องเดินเข้าหามวลชนอย่างซื่อตรงและอดทน นอกจากนี้แล้ว ผู้ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมจะต้องกล้าคิด กล้าทำ เรื่องใหม่ๆ และยืนหยัดเหมือนพระพุทธเจ้าเป็นต้น

และนอกจากนั้น วิทยากร ได้อธิบายคำนิยามคำว่า "บุญ" ให้กว้างออกไปมากกว่าการทำบุญด้วยเงิน ด้วยวัตถุ ตลอดจนผู้ที่จะต้องทำบุญด้วยนั้น มิใช่เพียงพระภิกษุ แต่หากขยายกว้างออกไปถึงผู้ยากไร้ทั้งปวงด้วย

กิจกรรมเมื่อเดินทางถึงวัด

คณะวิทยากรได้มีการอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการมาและวิธีการจะทำอะไรบ้างให้ผู้เข้าร่วม เข้าใจแจ่มชัด แล้วเมื่อถึงศาลาการเปรียญก็มีการพูดถึงการทำบุญในความหมายใหม่ว่าการทำบุญนั้น ควรใส่ใจผู้ที่อ่อนแอ มากกว่าผู้ที่แข็งแรง ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นการเอาใจใส่ผู้อ่อนแอ ผู้เสียเปรียบทางสังคมนั้นถือว่าเป็นนโยบายหลักของพุทธศาสนา

ผลของการจัดกิจกรรม

โดยวัตถุประสงค์ของการจัดทำกิจกรรมครั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกเครือข่ายได้เข้าใจเนื้อหาของธรรมะ ในมิติทางสังคม และเหตุผลของการเข้าพรรษานี้ตามนัยยะที่ควรจะเป็น และเพื่อให้สมาชิกได้สนุกสนานร่วมกัน หลังจากการจัดกิจกรรม ปรากฏว่า สมาชิกเรียกร้องให้มีการจัดกิจกรรมในแนวนี้ อีก ทำให้เข้าใจได้ว่า กิจกรรมโดยใช้วันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือที่น่าจะสอดคล้องกับ

อารมณ์ ความรู้สึกของสมาชิกในชุมชน ส่วนตัวชี้วัดว่าสมาชิกเข้าใจเนื้อหาพุทธศาสนาในมิติสังคมเพียงใดนั้น ยังไม่สามารถจะตอบได้

วันที่กำหนดโดยสากล

การทำกิจกรรม เพื่อให้เป็นเวทีได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิกนั้น ที่ผ่านมามีสมาชิกได้กำหนดเอาวันแรงงานแห่งชาติ (วันกรรมกรสากล) เป็นวันทำกิจกรรม โน้ตได้ออกหนังสือเชิญสหภาพแรงงานในย่านนิคมอุตสาหกรรมบางพลีเข้าร่วมกำหนดกิจกรรม ที่ประชุมมีมติ จัดเวที อภิปรายแสดงทัศนะเกี่ยวกับปัญหาแรงงานและปัญหาสังคม จากตัวแทนแรงงานและตัวแทนชุมชนร่วมกัน และมีการเดินรณรงค์ ต่อต้านยาเสพติด ซึ่งในงานนี้ได้มีการประสานร่วมกับวงศ์ดุริยางค์ของโรงเรียนในชุมชน และเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วย

การจัดกิจกรรมของชุมชนร่วมกับขบวนการแรงงาน หรือแรงงานร่วมกับชุมชนนั้น ถือว่าเป็นอีกมิติหนึ่งของ "ขบวนการชุมชน" ด้วย

เพราะขบวนการชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ใช้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนพัฒนาคน หรือช่วยเหลือสมาชิกทางด้านการเงินนั้น ได้แยกส่วนกันกับขบวนการอื่นๆ โดยเชื่อว่ากลุ่มออมทรัพย์นั้นเป็นกลุ่มการเงินและไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน หรือพี่เลี้ยงของกลุ่มออมทรัพย์เอง ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาชุมชน หรือองค์กรพัฒนาชุมชน ก็ไม่ได้ยกระดับกลุ่มการเงินให้เป็นขบวนการชุมชนในมิติอื่นๆ อย่างจริงจัง

ขบวนการแรงงานเอง ก็มีมิติการเรียกร้องต่อรองผลประโยชน์ เฉพาะส่วนของแรงงานเช่นเดียวกัน

ชุมชนเมืองใหม่บางพลี ถือว่าเป็นชุมชนแรงงานเพราะว่าตั้งอยู่ท่ามกลางนิคมอุตสาหกรรม ดังนั้นจึงมีสมาชิกชุมชนที่เป็นแรงงานมากกว่าครึ่ง

การขับเคลื่อนที่ผ่านมา ทั้งชุมชนและแรงงาน ได้มีทิศทางที่แยกส่วนกันมาตลอด เครือข่ายออมทรัพย์ ซึ่งมีกลุ่มออมทรัพย์ที่มาจาก โรงงานอุตสาหกรรมและแรงงานภาคก่อสร้าง จึงได้ทดลองจัดกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างพลังพัฒนาชุมชน โดยใช้วันกรรมกรสากล และใช้ประเด็น "ยาเสพติด" เป็นประเด็นร่วม

ความเหมือนในความต่างวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ขบวนการแรงงานที่อยู่ในชุมชน ส่วนใหญ่กว่า 70 % เป็นแรงงานอพยพมาจากชนบท การศึกษาอยู่ในระดับ ม.3-ปวส. อายุโดยเฉลี่ย 18-45 ปี เป็นผู้เช่าอยู่ในชุมชน วิถีคิดและวิถี

ชีวิตจะผูกพันกับกลุ่ม (สหภาพฯ) ของตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอื่นๆ ไม่ค่อยจะมีมากนัก มีการสนทนากัน โดยใช้เหล่า-เปียร์ และมักจะมีบ่อยในวันอาทิตย์

จุดเด่น ของกลุ่มแรงงานคือ เป็นกลุ่มค่อนข้างตรงเวลา เมื่อมีการนัดประชุมหรือทำกิจกรรมต่างๆ

จุดอ่อน ไม่ค่อยสนใจกิจกรรมอื่นๆ นอกจากเรื่องของตนหรือกลุ่มของตนเช่น เรื่องค่าแรง สภาพการจ้าง เป็นต้น

การจัดกิจกรรมร่วมกัน ในวันดังกล่าว เป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจจากกลุ่มอื่นๆ เป็นอย่างยิ่ง และถือว่าเป็นวิถีใหม่ของการชุมนุมแรงงานที่มีการเคลื่อนไหว ร่วมกับขบวนการชุมนุมที่เผชิญหน้ากับปัญหาเดียวกันแม้จะมีความต่างทางด้านวิถีชีวิต แต่ก็มีความเหมือนทางวัฒนธรรมที่เป็นเหล้ากอของชาวชนบทเป็นพื้นฐาน

วันที่รัฐบาลกำหนด

กิจกรรมที่ทำภายใต้วันสำคัญ ที่กำหนดโดยรัฐบาลไทยนั้นมีจำนวนมาก เช่นวันครอบครัว วันสงกรานต์ วันพ่อ-วันแม่ แต่ทางขบวนการกำหนดเอาเป็นวันรณรงค์ใหญ่ คือวันที่ 23 ตุลาคม ซึ่งรัฐบาลไทยกำหนดเอาเป็นวันปิยมหาราช ซึ่งคนไทยโดยทั่วไปได้เคารพนับถือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระบิดา ผู้ปลดปล่อยทาส ซึ่งถือว่า พระองค์เป็นที่รักใคร่ของพสกนิกรทั้งมวล

ขบวนการชุมนุม จึงถือเอาวันที่ 23 ตุลาคม เป็นนิมิตร์ จัดรณรงค์วัฒนธรรม โดยใช้ชื่อกิจกรรมว่า เบิกฟ้าวัฒนธรรมอีสาน "บุญผะเหวด"

คำว่า "บุญ" นั้นเป็นอุดมการณ์ของชุมชนไทยมามากกว่า 700 ปี นับตั้งแต่พระพุทธศาสนา เข้ามา ในสมัยสุโขทัยเรื่อยมา ในช่วงแรกๆนั้น คำนิยามคำว่า "บุญ" มีขอบเขต ที่ชุมชนเผ่าไทยเข้าใจได้กว้างกว่าปัจจุบันนี้มากเช่น การปลูกถั่ว ปลูกงา ถ้าผู้ปลูกไม่ได้กิน ให้นำไปให้กาгин ก็ถือว่าเป็นบุญกิริยาวัตถุหนึ่ง การที่มีจิตใจเกื้อกูลต่อผู้ที่อ่อนแอโดยแสงมฤตดาจิตหรือเมตตาจิต ก็ถือว่าเป็นบุญ

คุณค่าของ "บุญ" มิได้วัดด้วยจำนวนเงินหรือ วัตถุที่ใช้ทำบุญ แต่หากวัดที่จิตใจเป็นศูนย์กลาง แต่หลังจากรัฐบาลไทยเปิดประเทศรับอารยธรรมตะวันตก เริ่มตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 และวิกฤติทางด้านจิตใจต่ำสุดในสมัยปัจจุบัน คำว่า "บุญ" จึงถูกซึ่ง ตวง วัด กำหนดจำนวนเงินบริจาคมากน้อย ว่าผู้กระทำบุญจะได้ไปสู่สุคติระดับใด โดยใช้อัตราส่วนหรือการเทียบบุญด้วยไตรยางค์

อีกทั้งฝ่ายอาณาจักรก็ได้เข้าครอบงำพุทธจักร ในการออกกระเบียบการปกครอง และเข้าแทรกแซง ในการทุกด้านตลอดจนการให้คำนิยามของคำว่า "บุญ" ที่เคยเป็นเรื่องของชุมชน หรือคนหมู่มาก มาเป็นเรื่องปัจเจก การทำบุญจึงกลายมาเป็นเครื่องมือของการสร้างอำนาจบารมี ให้เกิดลัทธิอุปถัมภ์ เกิดลัทธิพ่อเลี้ยง ลัทธิเจ้าพ่อ ลัทธิผู้ยากจนต้องขึ้นต่อผู้มีเงิน

การมีเงินมาก มีความร่ำรวย จึงกลายเป็นตัวชี้วัดว่าเป็นผู้มีบุญ กิจกรรม "บุญพะเหวด" จึงพยายามอธิบายใหม่ให้เห็นว่าบุญมีจำกัดวัดกันด้วยเพียงวัตถุเท่านั้น และผู้จะรับการทำบุญนั้นมิจำเป็นต้องเป็นพระภิกษุ แต่หากทำบุญได้ทุกที่ ทุกคน โดยเฉพาะกับผู้อ่อนแออีกด้วย

กิจกรรมนี้ จึงยึดเอาวันที่ 23 ตุลาคม ซึ่งสามารถอธิบายถึงการปลดปล่อยผู้ถูกกดขี่ ให้อิสระภาพ เสรีภาพ ดังหนึ่งพระเวสสันดร พยายามบำเพ็ญตนให้หลุดพ้นจากการจองจำ ของกิเลสทั้งปวงแลการทำความดี การเปลี่ยนแปลงจากสิ่งเก่าไปสู่สิ่งใหม่นั้น จะต้องถูกขัดขวาง จากผู้ที่ไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การทำการใดๆ เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก ต้องฟังเสียงมวลชนเป็นพื้นฐาน เป็นวิธีคิดและวิธีทำงานนี้เท่านั้นจึงจะถือว่าถูกต้อง เช่น ในมหานาคชาดกที่มัจฉานาค "บุญพะเหวด" ได้วอดเคราะห์ถึงสภาพการเมืองในกรุงสีพี (กรุงที่พระเจ้าสุทนต์ และพระเวสสันดร เป็นผู้ครองนคร) ว่าทำไมพระเวสสันดรจึงต้องเนรเทศตัวเองออกจากเมืองในสมัยก่อนนั้น กองช้าง กองม้า เปรียบได้กับกองกำลังรถถัง รถหุ้มเกราะในปัจจุบัน ถ้าใครได้ยึดกองช้าง กองม้าได้จะทำการปกครองใดๆ ย่อมเป็นไปได้โดยง่าย

เมื่อพระเวสสันดร ทานช้าง ม้า ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระนครและถือว่าเป็นแสนยานุภาพของเมือง โดยไม่ผ่านการขอความเห็นใดๆ ของพสกนิกร จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะสร้างความไม่พอใจให้กับชาวเมือง

ดังนั้น เพื่อเห็นแก่บ้านเมือง พระเวสสันดร จึงต้องอพยพออกไปชั่วคราว กอปรกับมุ้งม้านในทิศทางของตนเอง ในการที่จะหลุดพ้นจากเครื่องจองจำคือ กิเลส และแสวงหาเส้นทางแห่งโมกขธรรม ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุด ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงต้องหนีไปอยู่เขาวงกต เป็นต้นคำอธิบายใหม่เหล่านี้เป็นการตีความซึ่งผู้จัดงานพยายาม ใช้ภาษาดำเนิน มาอธิบายให้เป็นภาษาสังคมในปัจจุบัน ซึ่งแน่นอนอาจจะมีบางคนที่นับถือตำนานเป็นสิ่งยึดติด ไม่เห็นด้วยก็เป็นความคิดเห็นของแต่ละคนไป

วิเคราะห์วิธีการทำกิจกรรมและผลที่ได้รับ

วันบุญพะเหวด 22-23 ตุลาคม

วันบุญพะเหวดถือว่าเป็นกิจกรรมใหญ่ มีการเตรียมงานไม่น้อยกว่า 6 เดือนการเตรียมงานก็จะมีแบ่งฝ่ายกัน ค่อนข้างชัดเจน เช่นฝ่ายพิธีกรรม ทีมจัดงาน ก็จะระดมผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่เคยร่วมบุญพะเหวด ตั้งแต่อยู่ต่างจังหวัด มาแลกเปลี่ยนถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่จะประกอบไปด้วยอะไรบ้าง เช่นกล้วย อ้อย ดอกคูณ ดอกสามขาว ดอกอัญชัน อย่างละพั้น เตรียมมาเพื่อบูชาคาถาพั้น หรือเตรียมข้าวพั้นก่อน เพื่อเตรียมแห่ตอนหัวรุ่ง ก่อนจะมีการเทศน์สังกาด เป็นต้น คนที่มีความรู้ฝ่ายนี้จะต้องเป็นคนที่เติบโตและค่อนข้างสนใจกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้นและมักจะต้องเคร่งครัด เอาจริง เอาจังกับพิธีกรรมทุกอย่างที่เคยทำ ถ้ามีไม่ถึงจะทำไม่ได้เด็ดขาด หรืออาจจะมีผลถึงขนาดให้ผู้ทำบุญหรือทีมจัดงานมีอันเป็นไปทีเดียว

ผู้มีส่วนร่วมกิจกรรมนี้ ทางทีมผู้จัดได้เชิญผู้เฒ่าผู้แก่ ที่สันทัดเข้าร่วม เตรียมงาน ซึ่งได้ให้ความร่วมมือ แลกเปลี่ยนถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังอย่างดียิ่ง

ฝ่ายหนึ่ง จะเป็นฝ่ายวิชาการที่รู้เรื่องพะเหวด (พระเวสสันดร) ว่ามีกี่กัณฑ์ แต่ละกัณฑ์นั้นเนื้อหาตามตำนานว่าไว้อย่างไร ฝ่ายนี้ ก็จะเล่าให้ทีมจัดงาน หรือผู้เข้าร่วมเตรียมงานได้รับฟัง แล้วแลกเปลี่ยน ซักถามกัน

ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายจับเนื้อหาตามตำนาน แล้วคิดค้นถึงเบื้องหลังภาษาของตำนาน ว่ามีเจตนารมณ์ที่แท้จริงว่าอย่างไร จะให้อธิบายให้เป็นภาษาปัจจุบันในทางวิทยาศาสตร์สังคมอย่างไร เช่น ทำไมพะเหวดจึงหนีกรุงสรีไปอยู่เขาวงกต หลังจากทานช้างกลิ้งคะ ให้กับพราหมณ์ ต่างเมือง 8 คน วิเคราะห์ทางการเมืองในกรุงสรีอย่างไร ตลอดจนถึงเมืองต่างๆที่ พะเหวดเดินทาง จนถึงป่าหิมพานต์ วิเคราะห์ว่าภาษาด้านต้องการอธิบายอะไร ทีมนี้จะเป็นฝ่ายคิดค้น แล้วทำการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาเศรษฐกิจการเมืองสังคมในขณะนั้น แล้ววางผังเส้นทางเดินของพะเหวดนำไปจัดนิทรรศการโยใช้ภาษาปัจจุบัน เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน ฝ่ายโฆษณาบอกบุญ (ฝ่ายงานมวลชน) ก็จะลงสู่ซอย เชิญชวนผู้อยู่อาศัยเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง งานบุญพะเหวด ทีมจัดงาน ถือว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงมากโดย ทางทีมประเมินจากตัวชี้วัดดังนี้

1. คนเข้าร่วม ไม่ต่ำกว่า 15,000-20,000 คน
2. คนเข้าร่วมทำบุญจัดตั้งกองทุนชุมชนถึง 150,000 บาท

3. สามารถดึงผู้เข้าร่วมได้อย่างหลากหลายเช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ผู้นำชุมชน
ใกล้เคียง กลุ่มคนภาคอื่นๆ (ไม่มีตัวแทนเทศบาลเข้าร่วม)
4. ได้มีเวลา สถานที่อธิบายถึงสภาพปัญหาชุมชน ปัญหาสังคม ที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน ให้ผู้
อาศัยได้รับรู้และเข้าใจ โดยใช้กิจกรรมบุญผะเหวด มาผลิตซ้ำและอธิบาย
5. สร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับกลุ่มเคลื่อนไหวได้
6. สร้างความสมานฉันท์ให้กับทีมงานด้วยตนเองได้

จุดอ่อนกิจกรรมประเภทนี้

1. ใช้เวลาเตรียมนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมทางพิธีกรรม ทำให้เสียเวลาและเสีย
งบประมาณมากขึ้น
2. มีเวลาจำกัดในการอธิบายถึงเนื้อหาเชิงสังคม เพราะงานมีเป้าหมายเชิงบันเทิง
3. มีการเบียดขับทางความคิดอย่างรุนแรง ระหว่างทีมงาน ที่เป็นอนุรักษ์นิยมสุดขั้ว
อนุรักษ์ปฏิรูป และทีมก้าวหน้า ถ้าบริหารจัดการไม่ดี อาจทำให้ทีมทะเลาะกันเอง และ
แตกกันได้ที่สุดในที่สุด

วันกรรมกรสากล

ถือว่าเป็นวันที่ผู้ใช้แรงงาน ได้รับสิทธิพิเศษในการหยุดงานแล้วเฉลิมฉลองกัน กิจกรรมนี้
ดังที่ทุกคนทราบแล้วว่าเป็นกิจกรรมใหญ่ระดับชาติ ส่วนมากกรรมกรที่อยู่ในกรุงเทพฯ หรือ
ใกล้เคียงก็จะไปร่วมเฉลิมฉลองกันที่สนามหลวง

ชุมชนเมืองใหม่บางพลี เป็นย่านอุตสาหกรรม ซึ่งมีนิคมอุตสาหกรรมไม่ต่ำกว่า 4 แห่ง
คือ

1. นิคมอุตสาหกรรมบางพลี
2. นิคมอุตสาหกรรมบางปู
3. นิคมอุตสาหกรรมเวลโกร
4. นิคมอุตสาหกรรมเอ็ม-ไทย

ซึ่งย่านเหล่านี้มีคนงานจำนวนมาก ทีมเครือข่ายฯจึงได้จัดกิจกรรม โยธือเอาวันกรรมกร
สากล เป็นกิจกรรมร่วมระหว่าง แรงงานกับชุมชน กิจกรรมนี้จะเน้นไปที่ ปัญหาแรงงานและปัญหา
ชุมชน แล้วร่วมกันรณรงค์ เช่นเมื่อเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ขบวนการแรงงานและเครือข่ายชุมชน
ได้ร่วมกันรณรงค์ปัญหายาเสพติด และได้ประสานไปที่วงศุริยางค์ของโรงเรียนและเจ้าหน้าที่ตำรวจ
เข้าร่วมด้วย

ผลของการทำกิจกรรม

การจัดกิจกรรมในวันเช่นนี้ แม้โดยเนื้อหาที่แท้จริงเป็นลักษณะก้าวหน้า แต่เมื่อคนไทยแรงงานไทย เข้าใจว่าเป็นวันหยุดเพื่อพักผ่อน เนื้อหาที่เลยถูกแปรเปลี่ยนไปด้วย กิจกรรมรณรงค์ จึงต้องจัดให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่เปลี่ยนไป โดยเน้นภาคบันเทิง มีอัตราส่วนมากกว่าภาคสาระ แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมประเภทนี้ ง่ายต่อการดึงดูดคนเข้าร่วม และขยายพันธมิตรไปสู่สหภาพแรงงานต่างๆ ได้ง่าย แล้วอธิบายถึงสภาพปัญหา ความเชื่อมโยงของปัญหา เพื่อให้แรงงานและชุมชนได้ตระหนักร่วมกัน เพื่อผลักดันทั้งสองปัญหา อย่างมีพลังได้

จุดอ่อน

เนื่องจากมติดการเคลื่อนไหว ระหว่างชุมชนและแรงงาน ถือว่าเป็นมิติใหม่ก็มักจะมีปัญหา อย่างน้อย 3 ประการ

1. อัตราส่วน เนื้อหาบันเทิง มุ่งเน้นไปที่บันเทิง
2. ไม่สามารถ เก็บเกี่ยวคนที่เข้าร่วมอย่างหลากหลายได้
3. ไม่สามารถที่จะจำแนกกลุ่มคนและยกระดับได้

กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการตกผลึกของชุมชนเอง

แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง

กิจกรรมรณรงค์ให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วม ในการทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ถือว่าเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการตกผลึกทางความคิด จากข้อสรุปทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ซึ่งถือว่าเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน เนื่องจากการพัฒนาประเทศถูกกำหนด โดยส่วนบนของสังคม (Top-Down) โดยที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม

ดังนั้น จากข้อสรุปนี้ จึงกลายเป็นกระแสในปัจจุบัน รวมทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ได้พูดถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พูดถึงสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมไว้อย่างมากมาย ทำให้เป็นเงื่อนไขส่วนหนึ่งให้ชาวชุมชนได้ตระหนักถึงพลังของตน

ขณะเดียวกัน โครงการกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ก็ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณและทิศทางในการจัดเวที เมืองใหม่บางพลีได้มีการจัดเวที เพื่อศึกษาค้นคว้า หาจุดเด่น จุดด้อยโอกาส อุปสรรค ของการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา แล้วรวบรวมสรุป เพื่อมาร่วมกันพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง เว้นเสียแต่ว่า บางกิจกรรมที่เกินศักยภาพของชุมชนเท่านั้น จึงต้องร้องขอต่อหน่วยงานภาครัฐ

วิธีการ

1. เปิดเวทีค้นหาประวัติชุมชน
2. เปิดเวทีเตรียมความพร้อมทำความเข้าใจถึงทิศทางเป้าหมาย เวทีนี้มีผู้เข้าร่วม 45 คน
3. เปิดเวทีค้นหา จุดเด่น จุดด้อย เวทีนี้มีผู้เข้าร่วม 95 คน
4. เปิดเวทีค้นหาปัญหาและสาเหตุ แนวทางแก้ไข เวทีนี้มีผู้เข้าร่วม 35 คน
5. เปิดเวทีสรุปปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา เวทีนี้มีผู้เข้าร่วม 30 คน
6. เปิดเวทีเขียนแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง กำหนดกิจกรรมด้วยตนเอง ธารรงค์และนำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล ผู้ว่าราชการจังหวัด เวทีนี้มีผู้เข้าร่วม 92 คน

ผลของการระดมการจัดทำเวที

ผลของการระดมปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาในชุมชนเมืองใหม่บางพลี ได้โครงการดังนี้

1. โครงการประเพณีอาชีพ เช่นการทำดอกไม้ประดิษฐ์ จากเศษวัสดุเหลือใช้
2. โครงการปรับปรุงสาธารณูปโภค เช่นทางเท้า
3. โครงการศูนย์เรียนรู้ชุมชน

ทั้งสามโครงการนี้ โครงการที่ 1 กับโครงการที่ 2 ชาวชุมชนได้ส่งผ่านความต้องการไปสู่องค์กรภาครัฐ โดยได้จัดเวทีมอบความต้องการ ผ่านรองผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ส่วนโครงการที่ 3 นั้น ชาวชุมชนได้ขอบประมาณ จากกองทุนเพื่อสังคม เพื่อจัดสร้างเอง

แนวคิด บทบาท การเคลื่อนไหวของพลังชุมชน ในการแก้ไขปัญหาชุมชน

แนวคิดที่รู้สึกว่าเป็นของทุกคน ที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง เป็นแนวคิดที่ตกผลึกของเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับแกนนำ และยังสร้างความมั่นใจยิ่งขึ้น เมื่อได้สั่งสมประสบการณ์ จากการเรียกร้องเรื่องน้ำประปาไม่มีคุณภาพ เรื่องการทิ้งขยะ ถือว่าเป็นการสะสมชัยชนะของกลุ่มพวกตน ในขณะเดียวกัน กระแสการมีส่วนร่วมตามกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และกระแสที่รัฐ กลไกรัฐต่างๆ ถูกชาวบ้านประท้วง ปรากฏให้เห็นตามสื่อต่างๆ ยิ่งทำให้เครือข่าย ๖ มั่นใจในแนวคิดบทบาท การเคลื่อนไหวเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

แต่ทั้งนี้กิจกรรมที่ดำเนินการ จะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนคนไทยด้วย เช่น กิจกรรมการทำบุญต่างๆ เป็นต้น แม้ว่าโดยพื้นฐานคนไทย ยังมีจิตใจที่เกื้อกูล เพื่อเผื่อแผ่คนอื่น

หรือที่เรียกว่าคนไทยใจบุญแต่อย่างไรก็ตาม คำนิยาม คำว่า " บุญ " ได้ถูกใส่รหัสหมายเป็นไปตามผลประโยชน์ของผู้กำหนด จึงเกิดการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในหมู่คนในชุมชน ที่เคร่งครัดในประเพณีดั้งเดิม เช่นการทอดผ้าป่าเข้าโรงเรียนก็ดี การจัดบุญผะเหวด (ภาษาถิ่นอีสาน) ในเดือนตุลาคมก็ดี ซึ่งเป็นระยะเวลา ที่ผิดแผกแตกต่างจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนอีสาน ที่จะต้องจัดในเดือน 3 นำมาสู่การต่อสู้ทางความคิด ถึงการจัดงานที่ไม่ตรงกับฤดูกาลที่ตนเคยปฏิบัติ มีการตัดสินความถูก-ผิด ตลอดจนถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีการถกเถียงกันว่า แบบไหน อย่างไร ถือว่าถูก-ผิด เป็นต้น

การถกเถียงต่อสู้กันทางความคิด และวิธีปฏิบัติในการจัดงานเกิดการขยายวงอย่างกว้างขวาง มีผลต่อการเคลื่อนไหว พลังในชุมชนได้ ถ้าไม่สามารถอธิบายอ้างอิงถึงสิ่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น ทำไมถึงต้องทำบุญผะเหวดในเดือนตุลาคมซึ่งเป็นช่วงออกพรรษา ระดับแกนนำ ต้องอธิบายให้ได้ว่า ประเพณีนี้ในภาคกลาง ได้มีการจัด เป็นประจำอยู่แล้ว และที่เครือข่ายฯเรา ได้ถือเอาวันที่ 23 ตุลาคม เป็นวันจัดงานบุญผะเหวดนั้น มีความสอดคล้องตรงกันกับเป้าหมาย วิธีการ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีการเลิกทาส ประกาศอิสรภาพให้กับราษฎรผู้ยากไร้ เช่นเดียวกันกับ พระเวสสันดร ที่ทำกิจกรรม มีเป้าหมาย วิธีการ เพื่อปลดปล่อยตนเอง และสรรพสัตว์ ให้หลุดพ้นจากเครื่องจองจำคือกิเลส ซึ่งจะยกระดับ ขึ้นไปสู่ความเป็นมนุษย์ ประกาศตนเองเป็นเสรีชนอย่างแท้จริงเป็นต้น

ดังนั้นแนวคิด การเคลื่อนไหวของพลังชุมชน จึงมีความจำเป็น ที่ต้องมีเวที สาธารณะ เพื่อศึกษาค้นคว้า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และเป็นการเปิดพื้นที่ ให้ชาวชุมชนได้แสดงความคิดเห็น ตลอดจนต้องคิดค้นหากิจกรรมที่สอดคล้อง และขยายพันธมิตร ให้กว้างขวางออกไปด้วย ทั้งนี้ระดับแกนนำ ต้องมีความศรัทธาในทิศทาง และเลื่อมใสในหมู่สมาชิกว่า เมื่อมีเวที มีพื้นที่แสดงความคิดเห็น กระแสความกล้าหาญในจริยธรรมอันถูกต้อง จะค่อย ๆ ถูกสะสมขึ้น แล้วเคลื่อนไหวไปด้วยพลังของชุมชนเอง

ผลของการเคลื่อนไหว

การเคลื่อนไหวของพลังชุมชนในเมืองใหม่บางพลียังถือว่า อยู่ในขอบเขตที่ไร้พลัง ส่งผลสะท้อนในการพัฒนาชุมชน แบบมีส่วนร่วมอยู่ในวงแคบ ประเด็นการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ยังไม่แหลมคมพอ และเป็นจุดร่วมให้กลุ่มต่าง ๆ เข้าร่วมเคลื่อนไหวอย่างเป็นเอกภาพประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ในชุมชน ขบวนการชุมชนเห็นว่าเป็นปัญหาใหญ่เกินกว่าที่กำลังของตนจะเข้าไปแก้ไขได้ แต่อย่างไรก็ตามพลังเคลื่อนไหวยังเชื่อมั่นในทิศทางของตนเองว่า " ชุมชนจะนำอยู่ การพัฒนาจะยั่งยืน ต้องเกิดจากการที่ชาวชุมชนมีส่วนร่วม " เพียงเท่านั้น

สรุป

แม้ว่าองค์กรชุมชนในเมืองใหม่บางพลีจะมีความหลากหลายและมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่ถ้าหากดูจากการเข้าร่วมของกลุ่มต่างๆ จากกิจกรรมบางประเภทเช่น กรณีประท้วงน้ำประปาที่ดี การจัดงานวันบุญพระเวศที่ดี องค์กรชุมชนจะมีทำที่ ที่มีการประนีประนอมต่อกันค่อนข้างสูงมีการเข้าร่วมกิจกรรมด้วยกันอย่างสมานฉันท์ และนอกจากนั้นองค์กรแรงงานซึ่งถือว่าเป็นขบวนการใหญ่ ขบวนการหนึ่งที่อาศัยอยู่ในย่านบางพลี และอยู่ในชุมชนก็เคลื่อนตัวเข้าร่วมกับกิจกรรมของชุมชนอย่าง นานสนใจ ทั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าแกนนำต้องคิดค้น ประเด็นเชื่อมโยงให้เกิดการขับเคลื่อนและขยายแนว ร่วม คำนึงถึงประเด็นร่วมและความเป็นพันธมิตรเป็นสำคัญ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชน ที่เคลื่อนตัวอยู่ กับกลไกรัฐ ทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นนั้น ระดับแกนนำเอง คงต้องเชื่อม ประสานแล้วขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กันด้วย

พลังชุมชนที่เกิดจากการตกลึกทางความคิดมั่นใจในทิศทางเลื่อมใสในพลังของตนเอง แล้วจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับระเบียบกฎหมาย วัฒนธรรมชุมชนเพื่อใช้เป็นตัวหนุนเสริม ผลักดันและ ป้องกันให้ขบวนการชุมชน เคลื่อนตัวไปได้อย่างมั่นใจ ซึ่งอย่างน้อยขบวนการชุมชนหนึ่งๆ จะต้อง ประกอบด้วย

1. ผู้นำต้องซื่อสัตย์ จริงใจต่อขบวนการ เลื่อมใสต่อทิศทาง
2. ทีมงานจะต้องศรัทธาเห็นอนาคตของเป้าหมาย
3. สมาชิกจะต้องเข้าใจเป้าหมายที่แจ่มชัด
4. ผู้นำและสมาชิกจะต้องโฆษณาเป้าหมายทิศทางของตนเองอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย
5. จะต้องประสานกับพันธมิตรต่างๆ
6. วิธีการจะต้องยืดหยุ่น พลิกแพลงให้สอดคล้องกับภาวะวิสัย

การแก้ปัญหาชุมชน การพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม หากใช้เป็นเพียงวาทกรรมเท่านั้นไม่ กลไกรัฐ ขบวนการประชาชน องค์กรชุมชนจะต้องเชื่อมั่นในพลังของตนเองและเคารพซึ่งกันและกัน ต้องคิดเสมอว่าศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เป็นเรื่องที่จะต้องปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเข้าใจ ถึง ระดับจิตวิญญาณ มีแต่หนทางนี้เพียงเท่านั้นจึงจะสามารถยกระดับการพัฒนาที่เป็นอยู่อย่างยั่งยืนได้

